BELGIUM

JOANNIS DEVOTI

[illegible]

[illegible]

[illegible]

INSTITUTIONUM CANONICARUM

[illegible]

[illegible]

Editio quinta Gandavensis.

TOMUS SECUNDUS.

[illegible] | Parisiis.

[illegible]

[illegible]

JOANNIS DEVOTI

[illegible]

[illegible]

INSTITUTIONUM CANONICARUM

[illegible]

Editio quinta Gandensis.

TOMUS SECUNDUS.

Gandæ, [illegible] | Parisiis, [illegible]

[illegible]

[illegible] ditatibus aliisve causis religio[illegible] nascuntur superstitiones.

Præterea ipsæ superstitiones necessitatem cultus externi demonstrant : non ita enim grassari et firmari potuissent per mundum universum, nisi omnes persuasum habuissent cultum externum Deo exhibendum esse, quemadmodum polytheismus universalis non evasisset si supremi Entis idea in omnium mentibus non exstitisset. Ergo, sicut, rejecto polytheismo, Deum esse firmiter credimus; ita, cunctis superstitionibus profligatis, cultum purum Deo rependamus. Vanas traditiones ratione destitutas caute fugiamus; sed multo magis timenda est incredulitas totius ordinis principia solvens, et habenas cupiditatibus relaxans.

[illegible] 3°. Finis pœnarum est emendatio reorum [illegible] pœnarum æternitas reos emendare non potest. Ergo, etc.

R. Dist. maj. Finis pœnarum accidentalis est emendatio reorum, conc., finis essentialis, nego maj. Aliquando enim pœna infligitur, ut reus emendetur : sed finis essentialis pœnarum est sanctio legis : porro sanctio legis obtinetur [illegible] reus plectitur, sive emendetur, sive non; alii namque homines metu hujusmodi pœnarum continentur : ergo, etc. Sic legislatores humani capite vel perpetuo exsilio aut carcere plectunt reos, non in eorum emendationem, ut patet, sed ut alii perterriti ab iisdem criminibus abstineant.

Nota. Quod ratio sibi derelicta demonstrare non potest, scilicet pœnarum æternitatem, revelatio docet : omnes igitur credere debent alteram vitam futuram esse æternam, tum

R. Nego min. Probavimus enim in Metaphysica Deum, illæsis suis attributis, mali moralis seu peccati existentiam permitte potuisse : impietatis autem existentia non magis repugnat quam existentia aliorum peccatorum. Ergo, etc.

Obj. 4°. Forsitan religio ab arte politica in mundum fuit invecta, tanquam frenum ad populos facilius coercendos [illegible]

denique [illegible] gubernia recte instituta omnes religiones æqualiter tolerare, nulli specialiter favere teneri, et unumquemque religionem patriæ sequi debere, ita ut sit mahumetanus apud Mahumetanos, judæus apud Judæos, christianus apud Christianos, catholicus apud Catholicos, etc.

determinanti. Ergo, etc.

Certum est 3° solam voluntatem esse causam et sedem peccati, quia sola voluntate homo legi Dei adversatur. Est pariter causa et sedes virtutis, cum homo propria voluntate ad sectandum bonum morale determinetur : voluntas sic intellecta est libertas humana in exercitio.

Duplici modo *voluntas* considerari potest in actus, scilicet ut volens simpliciter, vel ut volens libere; ipsius operatio dicitur *voluntarium*, quod ideo duplex est : unum dicitur voluntarium simpliciter et alterum voluntarium liberum. Voluntarium *simpliciter* est illud quod fit cum advertentia intellectus et secundum voluntatis inclinationem; voluntarium *liberum* requirit insuper deliberationem. Hinc omne

3° *Ex natura hominis.* Homo enim ex duobus substantiis coalescit; utramque cum respectivis facultatibus et potentiis ejus accepit a Deo: utramque ergo modo convenienti Deo submittere debet. Verum corpus Deo submittere non potest, nisi per quædam externa religionis signa. Ergo, etc.

4° *Ex necessitate cultus interni :* nam, ex probatis, cultus internus est necessarius : at cultus internus existere non potest sine cultu externo; sic enim constituti sumus ut vividos mentis nostræ affectus quasi necessario per motus corporis externe prodamus. Ergo 3°. Aliunde, etc. Ergo, etc.

Solvuntur objectiones.

Obj. Deus est spiritus, et cor præcipue intuetur : ergo sufficit illum cultu interno honorare.

aliquem cultum Deo exhibendum esse : si autem aliquis cultus Deo exhibendus sit, maxime cultus internus; impossibile quippe est Deum omnia inspicientem honorari cultu pure externo. Porro universalis et constans hæc hominum consensio firmissimum est veritatis argumentum, et tam

Solvuntur objectiones.

Obj. 1°. Cultu hominum Deus non indiget, nec honoribus delectatur : ergo nullum exigit cultum.

R. Nego conseq. Deus enim cultum ab hominibus non exigit, quia illo indiget vel honoribus delectatur ; sed quia

JOANNIS DEVOTI,

DEI ET APOSTOLICÆ SEDIS GRATIA

EPISCOPI PRIMUM ANANIENSIS,

DEIN ARCHIEPISCOPI CARTHAGINENSIS

INSTITUTIONUM CANONICARUM

LIBRI IV.

Juxta Editionem quartam Romanam ab Auctore recognitam
et additionibus locupletatam.

Editio quinta Gandensis.

TOMUS SECUNDUS.

GANDÆ,
In ædibus Viduæ et Filiorum A.-I. vander Schelden, in plateâ dictâ Onderstraet.
1852.

SUPERIORUM FACULTATE.

Quid adhuc quæris examen, quod jam factum est apud Apostolicam sedem? S. Augustinus *Oper. imperf. contra Julian. lib.* 2 *n.* 103 *opp. tom.* 10 *col.* 993 *edit. Maurin.*

June 27. 1921

INSTITUTIONUM
CANONICARUM
LIBER III.

TITULUS I.

De judiciaria Ecclesiæ Potestate.

I. Omnis bene constituta respublica suos habet magistratus cum imperio et jurisdictione.
II. Ecclesia distincta est a civili republica, quæ suos habet cum imperio et jurisdictione magistratus.
III. Potestas judiciaria pars est hujus imperii et jurisdictionis.
IV. Eam habet Ecclesia non hominum beneficio, sed suo imperio et jurisdictioni cohærentem.
V. Judiciaria potestas vel in personas, vel in res, quæ ad rempublicam pertinent.
VI. In quibus æqua sit ecclesiasticæ civilisque reipublicæ conditio; in quibus hæc ab illa differat?
VII ad VIII. Potestas a Christo Ecclesiæ data tum in interiori, tum in exteriori foro.
IX. Locus Joannis et Lucæ expenditur.
X et XI. Potestas, quam apostoli exercuerunt.
XII. Paulus ecclesiasticum judicium expresse memorat.
XIII et XIV. Apostolorum successores, ethnicis dominantibus, non solum in interiori, sed etiam in exteriori foro judicia exercuerunt.
XV et XVI. Atque hi quidem veri judices erant, non arbitri litigantium voluntate electi.
XVII et XVIII. Eorum judiciis nihil deerat, quod verum perfectumque judicium requirit.
XIX. Concordia sacerdotii et imperii sub christianis imperatoribus.
XX. Utriusque potestatis regimen et administratio.
XXI. Ecclesiæ coercitio.
XXII. Judicia Ecclesiæ sub christianis imperatoribus.
XXIII. Leges principum christianorum de clericorum causis, tantum ab ecclesiasticis judicandis.
XXIV. Civiles quoque laicorum controversias episcopi judicarunt; verum ex voluntate litigantium.
XXV. Cur ecclesiasticum judicium sæpe a forensi distinguatnr.
XXVI. Ordo judiciorum a Jure canonico constitutus etiam in foro civili receptus.

§. I.

Ecclesiam visibilem esse societatem et ideo visibili

regendam esse gubernatione, sine qua nulla hominum societas diu stare et conservari potest, superiori loco demonstratum est (1). Hæc autem gubernatio non tantum pertinet ad ferendas leges, quibus jubeantur, quæ facienda sunt, prohibeanturque contraria, sed etiam comprehendit jus curandi et providendi, ut hæ leges vim atque exitum obtineant. Frustra enim leges feras, nisi etiam cures, ut his obtemperent et obediant, qui societate continentur; et frustra cures, nisi imperium et potestatem habeas, per quam repugnantes ad parendum cogas. Quare in omni bene constituta republica magistratus esse oportet, qui non tantum cura et providentia, sed etiam imperio et jurisdictione faciant, ut ab omnibus observentur leges, quæ sunt ad societatis commodum utilitatemve comparatæ.

(1) Confer ea, quæ diximus *in Prolegomenis cap.* 1 §. 4 *et seq., et cap.* 2 *tom.* 1 *pag.* 10 *seq.*

§. II. Christus Ecclesiam constituit ad instar reipublicæ a civili distinctæ (1), eique dedit magistratus, qui huic hominum societati cum imperio præessent (2). Quare in hos magistratus omnem contulit potestatem, qua opus est, ut recte administretur regaturque respublica, atque ut optimis abundet legibus, quibus cuncti pareant et repugnantes etiam in officio pœnis coerceantur. Nam quomodo stabit respublica sine magistratibus, aut cum magistratibus otiosis et inanibus, qui jurisdictione imperioque careant?

(1) Consule, quæ dicta sunt *in Prolegomenis c.* 1 §. 6 *p.* 13 *et seq. tom.* 1, et quæ complexus solide, copiose, diligenter est doctissimus Mamachius *in epist. ad Febron.* 11 §. 18 *seq. pag.* 265 *seq. tom.* 1 *ed. Rom. an.* 1776, *et Antiq. christian. lib.* 4 *cap.* 3 *pag.* 370 *seq. tom.* 4.

(2) Magistratus a Cujacio *ad tit.* 2 *de Orig. jur. opp. t.* 1

col. 629 *ed. Venet.* 1758, definitur *qui juri dicendo et assidua jurisdictione servando præest.* Atqui hanc a Christo episcopis datam in ecclesia potestatem constat : et huc etiam spectat Apostolus *ad Hebræos XIII v.* 17 : « Obedite præpositis vestris et subjacete eis. Ipsi enim pervigilant quasi rationem pro animabus vestris reddituri. » Quibus quidem verbis imperii potestas in ecclesiæ præpositis sine dubio continetur. Nam si christiani obedire et subjacere jubentur præpositis suis, in his certe imperandi potestas esse debet. Similium præceptorum plenæ sunt litteræ Ignatii Martyris, qui in Joannis Apostoli disciplina fuit : *Studeamus*, inquit ipse *in ep. ad Ephes. num.* 5 apud Cotelerium *PP. Apostol. tom.* 2 *pag.* 13 *edit. Antv.* 1698, *episcopo non resistere, ut simus subjecti Deo.* Magnesianos similiter *num.* 13 *pag.* 21 vult *subjectos esse episcopo, ut Christus Patri et Apostoli Christo.* Iisdem pene verbis alloquitur Trallianos *n.* 2 *pag.* 22, Philadelphios *num.* 2 *et* 9 *pag.* 31 *et* 33, Smyrnæos *num.* 9 *pag.* 37. Atque ætate quidem Origenis, quæ pertinet ad exitum sæculi II, aut initium III, ita certum atque exploratum omnibus erat, episcopos in ecclesia gerere magistratum et habere illam, quæ magistratus est propria, jurisdictionem et potestatem, ut id tamquam certissimum ipse Origenes adversus Celsum proponat, ecclesiamque conferat cum republica, et cum civilibus ecclesiasticos magistratus, *contr. Cels. lib.* 3 *p.* 466 *et* 467 *tom.* 1 *ed. Paris.* 1733; memorat etiam Ecclesiæ imperium, et magistratus S. Greg. Nazianzenus *Orat.* 17 *n.* 15 *opp. tom.* 1 *pag.* 271 *ed. Coloniæ* 1690. « Vos quoque, inquit, imperio meo ac throno lex Christi subjicit. Imperium enim nos quoque gerimus, addo etiam præstantius ac perfectius; nisi vero æquum est, spiritum carni fasces submittere, et cœlestia terrenis cedere. » Hinc ipse Greg. *epist.* 46 *Africano pag.* 807 episcopatum την αναιμακτον αρχην *incruentum magistratum*, et S. Joan. Chrysost. *hom.* 3 *in ep. ad Coloss. tom.* 11 *pag.* 349 *ed. Montfaucon. Paris.* 1734 πνευματικην αρχην *spiritualem magistratum*, vocat. Quin omnes universe Græci Patres episcopatum αρχην, hoc est *magistratum*, aut *principatum* appellant. Similiter omnes græci et latini Patres ex divina institutione repetunt hunc ecclesiasticum magistratum, ejusque potestatem et jurisdictionem. Quare nihil agunt, qui tantum *potestatis et auctoritatis*, non item *jurisdictionis* vocabulum ab ecclesia usurpatum putant ante ætatem S. Greg. M., qui certe eo vocabulo est usus *ep.* 8 *l.* 14 *opp. t.* 1 *col.* 1266 *ed. Maur. Paris.* 1705. Nam si ecclesia ipsius Christi voluntate et instituto semper habuit magistratus cum potestate condendi leges, coercendi, infligendi pœnas, habuit certe juris-

dictionem; nihil autem refert, num ecclesia jus suum potestatis et auctoritatis, an potius jurisdictionis vocabulo explicaverit. Modo ecclesiæ detur, quod certe habet a Christo, otiosum est de vocabulis disputare.

§. III. Hæc autem jurisdictio, quam habent in republica magistratus cum imperio præpositi, sine dubio comprehendit judiciariam potestatem. Nam qui leges condit, atque ab omnibus observandas curat imperioque tuetur, qui in subditos habet jurisdictionem, is etiam suam explicat potestatem in judiciis, in quibus ortæ inter subditos controversiæ dirimuntur legumque observatio præscribitur. Itaque judiciaria potestas, non cujusquam hominis beneficio data est ecclesiæ, sed penitus affixa atque insita est in potestate condendi leges, in imperio atque in jurisdictione, quam Christus in eam contulit.

§. IV. Qui hanc potestatem aut ecclesiam habere negant, aut eam ab hominum beneficio repetendam putant, ii magistratus et omnem jurisdictionem ecclesiæ adimant necesse est (1). Nam pugnantia hæc sunt, esse in republica magistratus cum imperio ac jurisdictione, et hos magistratus non habere judicandi potestatem, quæ eorum juri et officio cohæret, quæque in primis est hujus imperii et jurisdictionis propria. Atqui ecclesiam habere magistratus, quorum administratione, cura, potestate, imperio illa christianorum hominum societas, illaque a civili distincta respublica regenda sit, hoc est episcopos a Christo constitutos, inter catholicos omnes constat.

(1) Primus Aetius omnem ecclesiæ jurisdictionem et legislativam potestatem eripere conatus est; ejus errorem sequuti sunt Valdenses, Joannes Hussius, Marsilius Patavinus, Jandunus, Lutherus, Calvinus, Grotius, qui falso putarunt, nullam ec-

clesiæ esse jurisdictionem, sed omnem ejus in dirigendo et suadendo positam esse auctoritatem. Horum exemplo protestantes omnes qui jus principis in sacra tuentur, ecclesiæ adimunt judiciariam potestatem. Qui cum Puffendorfio ecclesiam non distinctam rempublicam, aut *statum*, ut inquiunt, sed tantum *collegium* esse contendunt, ut Moshemius, Boehmerus, Budæus aliique, omnem ecclesiæ esse negant judiciariam potestatem, sed hanc ad jus majestatis principis sæcularis pertinere arbitrantur, atque ecclesiæ tantum jus collegiale tribuunt. Joannes Bodinus *lib.* 3 *de Republic.* ecclesiasticæ jurisdictioni ac foro vehementer adversatur, atque eum sequutus est Carolus Loysæus in suo *Traité des Seigneuries.* In eodem luto hæsitat P. la Borde, qui opusculo cui titulus *Principes sur l'essence, la distinction et les limites des deux puissances spirituelle et temporelle,* datam a Christo ecclesiæ potestatem non solum dirigendi per consilia et suasiones, sed etiam jubendi per leges, cogendique et pœna coercendi eos, qui pœna sunt digni, labefactare ac tollere conatur, atque ecclesiasticum ministerium ita sæculari potestati subjicit, ut ad hanc pertinere contendat de externa omni ac sensibili gubernatione cognoscere ac judicare. Pravum ac perniciosum opusculum damnavit Ben. XIV *Const. Ad assiduas* 44 *tom.* 4 *ejus bullar. p.* 163 *ed. Rom. seu Ven.* 1758, et similis Marsilii Patavini et Janduni error multo ante damnatus est a Joanne XXII *const. Licet juxta doctrinam,* apud Raynaldum *tom.* 5 *pag.* 347 *ed. Lucæ.* Morinus in opere *de Pœniten. administr. lib.* 1 *c.* 10, forum contentiosum ecclesiæ non distinguit a foro pœnitentiali, atque illum tantum post XI aut XII sæculum ecclesiam habuisse putat. Cum Morino sentit Van Espen *Jur. eccl. univ. l.* 3 *tit.* 1. Fevretii celebre est opus *de abusu,* quo ipse ecclesiasticam jurisdictionem et judiciariam potestatem acriter insectatur. Inde Dupinius *de antiq. eccles. disc. diss.* 7 §. *ult.* judicium ecclesiasticum in civilibus et criminalibus clericorum causis et potestatem ex principis permissu repetit. Petrus Giannonius *in hist. civil. regn. Neapol. lib.* 2 *c. ult. tom.* 1, hostis infensissimus contentioso ecclesiæ foro, omnem ejus potestatem in docendo, orando, suadendo et per censuras corrigendo ponit, et Morino etiam assentitur. Jacobus quoque Gothofredus *ad L.* 47 *cod. Theod. de ep. et cler. tom.* 6 *pag.* 105 *et seq. ed. Lipsiæ* 1743, et Jac. Cujacius *in Paratit. cod. de episc. audien. opp. t.* 2 *col.* 30 *ed. Ven.* 1758, judiciariam ecclesiæ potestatem negant. Novissime canonicus Litta in opere iterum edito Ticini an. 1783, *Del Diritto di dispore gl'impedimenti dirimenti nel matrimonio, e di dispensare tom.* 2 *pag.* 125,

Morini sententiam ad VIII sæculum contraxit, atque ante hoc tempus ecclesiæ veram judicandi potestatem solum in rebus religionis adscribit. Plures viri docti hanc ecclesiæ potestatem vindicarunt, quos inter præstant Ven. Moneta *adv. Cathar. et Valden. lib.* 5 *cap.* 13 §. 5 et *seq. pag.* 532 *ed. Rom.* 1743; Dadinus Altasserra in opere *de Jurisdict. eccl. adversus Fevretium*, et in libro peculiari *adversus Gothofredum*; Jo. Antonius Bianchi *della potestà et della polizia della Chiesa lib.* 1 *cap.* 5; Joan. le Gendre *Judicium episcopale adversus calumnias J. Gothofridi acerrime vindicatum;* doctissimus Mamachius *ep.* 2 *ad Febronium* §. 19 *seq. pag.* 285 *tom.* 1 *et pag.* 300 *seq.*, et auctor operis *Le storte Idee raddrizzate cap.* 5. Videndus est etiam Fleuryus *disc.* 7 *sur l'Histoire ecclés. de la Jurisd. essent. à l'Eglise.*

§. V. Jamvero pars hæc jurisdictionis, quam judiciariam potestatem vocamus, in omni republica vel in res, vel in personas a magistratibus explicatur. Nam qui reipublicæ cum imperio præpositi sunt, in omnia, quæ ad rempublicam pertinent, habent potestatem; hoc est in personas, ex quibus ea constat, atque in res quibus utuntur, fruuntur personæ ad vitam traducendam. Quare etiam ecclesiæ magistratus in res et personas suæ reipublicæ habere debent judiciariam potestatem, quam in res et personas suarum rerumpublicarum habent ceteri magistratus.

§. VI. His in rebus æqua est conditio civilis et ecclesiasticæ reipublicæ, quæ utraque imperium habet in res et personas suas; verum ecclesiastica respublica habet etiam præcipuam spiritualem potestatem, qua civilis respublica prorsus caret. Scilicet Christus non tantum ecclesiam instituit, quæ esset perfecta respublica, et ideo juribus frueretur ceterarum rerumpublicarum, sed etiam ejus unius esse voluit præesse rebus sacris atque divinis, et curam gerere eorum, quæ ad æternam hominum felicitatem pertinent. Itaque ecclesiæ potestas non tantum est potestas propria cujusvis reipublicæ; sed etiam sese exerit in stabiliendis fidei morumque regulis, in sacramentis administran-

dis. in cultu religionis, in sacris ritibus, in ceteris generis ejusdem.

§. VII. In hæc quidem omnia Christus expresse dedit uni ecclesiæ potestatem; et vero ita dedit, ut in ipsum Christum contumax haberetur quisquis ecclesiæ præceptis non obediret (1). Hæc autem potestas a Christo data duplex est, altera quæ in interiori, altera quæ in exteriori foro excercetur. Primam expressit Christus his verbis: *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta sunt* (2); alteram his: *Si peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum.... si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc unum vel duos;.... si non audierit eos, dic ecclesiæ* (hoc est conciliis, aut episcopis, accepta eo loco ecclesia ex sententia Judæorum, quales erant apostoli, quos Christus compellat; Judæi vero ecclesiam appellarunt aut conventum in Synagoga habitum, aut principes Synagogæ) *si ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus* (3), quos Judæi synagoga excludebant. Habes hic omnia, quæ sunt exterioris judicii propria, accusatorem, reum, judicem, causæ cognitionem, sententiam, coercitionem.

(1) *Qui vos audit,* inquit Christus apud Lucam X *v.* 16, *me audit: qui vos spernit me spernit.* Latinis autem, uti et Hebræis et Græcis, *audire* idem est ac *obedire.* Porro ei parendum, cui jubendi jus est:

(2) Joannes XX *v.* 23.

(3) Matthæus XVIII *v.* 15 *et seq.* Vide auctorem operis *des deux puissances, chap.* 5 *tom.* 3 *pag.* 154 *et seq.,* in primis autem vide Cl. Mamachium *ep.* 1 *ad auctorem operis inscripti: Quid est Papa, num.* 15 *p.* 60 *seq. ed. an.* 1787.

§. VIII Potestas in hæc a Christo Ecclesiæ data nominatim est, quoniam eam non nisi a Christo acceptam ecclesia habere potuisset. De reliqua potestate, quæ ad ecclesiam pertinet eo jure, quod ipsi cum

ceteris Rebuspublicis commune est, nullas Christus leges separatim dedit, neque profecto eas dare necesse erat. Nam cum ecclesia tamquam propria et distincta respublica ab eo instituta fuisset, cum ejus reipublicæ status et gubernatio constituta, cum ei dati magistratus, atque inter eos unus, qui omnibus dignitate et jurisdictione præesset, consequens erat ut haberet omnem potestatem, quæ reipublicæ propria est; neque Christus inter homines versabatur, ut rerumpublicarum imperium et jura constitueret, sed ut sanciret leges, quæ ad religionem pertinent, atque ad æternam felicitatem eorum, qui hac republica continentur.

§. IX. Ea de causa declaravit, *regnum suum non esse de hoc mundo* (1), et ortam controversiam super familia erciscunda judicare noluit, quoniam ejus rei judex a nemine constitutus fuerat (2). Non hæc certe dixit, quod in *hunc* etiam *mundum* non haberet potestatem, aut quod ab hominibus judex constitui deberet, qui omnium dominus erat quique a Patre *omne judicium* acceperat (3); sed ut demonstraret, maxime se esse sollicitum de rebus religionis deque æterna hominum felicitate (4). Verum post Christi mortem apostoli utramque potestatem exercuerunt, et quam a Christo nominatim acceperant in res sacras atque divinas, et quam habebant tamquam magistratus christianæ reipublicæ cum imperio præpositi (5).

(1) Joannes XVIII *v.* 36. Locum hunc expendens Augustinus *Tr.* 115 *in Joan. num.* 2 *opp. tom.* 3 *col.* 792 *ed. Ven.* 1720 rectissime verissimeque animadvertit, Christum non dixisse, regnum suum non esse *in hoc mundo*, sed dixisse, solum, non esse *de hoc mundo*, quibus verbis significare voluit regnum suum non ab humanis causis atque ab hominum electione, sed aliunde, hoc est ab ipso Patre origenem habuisse. « Hic non ait, *inquit ipse Augustinus*, regnum meum non est in hoc mundo; sed, non est de hoc mundo.... Non ait, nunc autem regnum meum non est hic; sed, non est hinc. » Confer Cl. Ma-

machium. *del Diritto libero della Chiesa l. 1 c. 1 n. 8 pag. 64 seq. tom. 1 et lib. 2* §. 3 *p.* 93 *seq. t.* 2 *par.* 1.

(2) Lucas XII *v.* 24. Vide eumdem Mamachium *loc. cit. l.* 1 *c.* 1 §. 3 *p.* 37 *et seq. tom.* 1.

(3) Joannes V *v.* 22-27.

(4) Aptissime S. Thomas 3 *par. qu.* 59 *art.* 4 *ad* 1: « Christus, inquit, quamvis esset Rex constitutus a Deo, non tamen in terris vivens, terrenum regnum administrare voluit. Similiter etiam judiciariam potestatem exercere noluit super res temporales, qui venerat homines ad divina transferre. Unde Ambrosius . . . . nec judex dignatur esse litium et arbiter facultatum etc. »

(5) *Obedite,* inquit Paulus *ad Hebræos XIII v.* 17, *præpositis vestris et subjacete eis.* Apostoli autem constituerunt legem, quæ divina certe non erat, de sanguine et suffocato. Id vero non fecissent, nisi a Christo potestatem accepissent. Hinc Paulus *Act. XV v.* 41: « Perambulabat Syriam et Ciliciam . . . præcipiens custodire præcepta apostolorum et seniorum. » Negat quidem Witacherus hoc in græcis codicibus exstare; sed in vetusto Codice Alexandrino reperiri eruditus Millius Anglus *in hoc cap. et v. Act. Apostol.* confitetur. Fac tamen non exstare; quid tum? Lucas *cap. XVI v.* 4 dicit hæc: « Cum autem pertransirent civitates, tradebant eis custodire dogmata, quæ erant decreta ab apostolis et senioribus, qui erant Hierosolymis. »

§. X. Itaque non tantum de rebus, quæ ad religionem et ecclesiæ gubernationem pertinerent, tum voce, tum scripto præcepta constituerunt, quorum quidem sacri libri pleni sunt; sed etiam legibus repugnantes statumque reipublicæ pervertentes pœnis compresserunt. In primis Paulus, cujus plura, quam alius cujusquam apostolorum, scripta exstant, *virgam* minatur Corinthiis (1); profitetur, habere se *in promptu ulcisci omnem inobedientiam ex potestate quam dedit,* ait, *nobis Dominus* (2), ac ne eos denuntiatione potestatis frustra *per epistolas terrere* videretur, *quales sumus,* inquit, *verbo, tales et præsentes in facto.*

(1) *I ad Corint. IV v.* 21. Adisis Mamachium *lib.* 2 *del Diritto libero della Chiesa c.* 1 §. 3 *p.* 131 *seq. t.* 2 *part.* 2.

(2) *II ad Corint. X v.* 6 *seq.*

§. XI. Thessalonicensibus quoque imperat, ut sibi obediant, et si quis non paruerit, eum a christianorum societate exterminandum jubet: *Si quis*, inquit, *non obedit verbo nostro per epistolam, hunc notate et ne commisceamini cum illo* (1). Quam eamdem pœnam pluribus quoque criminibus constituit (2); et eadem etiam coercuit tum Hymenæum et Alexandrum in fide naufragos (3), tum Corinthium incestus in novercam reum (4). Quin ne sola severitate jus sacræ potestatis exercere videretur, eumdem Corinthium postea resipiscentem ecclesiæ communioni restituit (5).

(1) Apostolus II *ad Thessalonicen. III v.* 14.
(2) *I ad Corint. V.*
(3) *I ad Timot. I. v.* 20 *et II ad Timot. IV v.* 15.
(4) *I ad Corint. V v.* 1 *seq.*
(5) *II ad Corint. II v.* 6 *seq.*

§. XII. Qui tantam in ecclesiæ subditos habet potestatem, ut eos omnino ad parendum cogat, pœnis coerceat, in eorum crimina animadvertat, an non etiam tribunal habere poterit, in quo eorum controversias judicet? Certe Paulus (1) vehementer objurgat Corinthios, quod extra christianam rempublicam judices quærerent, qui eorum sæcularia negotia cognoscerent, et abjectum quemque hominem e. Christianis aptiorem ad judicandum dicit, quam potentiorem quemlibet, qui christianus non sit. Tum *nescitis*, inquit, *quoniam Angelos judicabimus: quanto magis sæcularia?* Ipse Paulus (2) Timotheum docet judicii methodum, quam episcopum contra presbyterum servare oportet.

(1) Apostolus I *ad Corint. VI v.* 1 *et seq.*, quem locum ita interpretatur Joan. Chrysostomus *hom.* 16 *in I ep. ad Corint. num.* 3 *pag.* 138 *tom.* 10 *opp. ed. Montfaucon. Paris.* « Volens nos docere quodcumque tandem fuerit, non oportere nos externis

committere; cum objectionem, vel quæ talis esse videbatur, movisset; prius illam solvit. Hoc enim vult significare: fortasse dicet quispiam, nullum esse apud vos sapientem, neque ad judicium ferendum aptum, sed contemptibiles omnes. Et quid hoc? Etiamsi enim nullus sit sapiens, inquit, vos minimis permittite. Hoc autem ad verecundiam vestram dico etc. »

(2) *I ad Timoth. V. v.* 19. Confer Tertullian. *contr. Marcion. lib.* 5 *cap.* 12 *pag.* 477 *ed. Ven.* 1744. Atque hæc quidem ab Apostolo proposita judicii contra presbyterum agendi ratio, tamquam firma constansque regula in omnibus ecclesiasticis judiciis observanda semper agnita est, uti ostendunt Theodoretus *hist. eccl. lib.* 1 *cap.* 22 *pag.* 47 *ed. Taurin.* 1748, et Acta cleri Gallicani *de la Jurisd. eccl. par.* 2 *p.* 30 *seq. t.* 6 *ed. Paris.* 1716.

§. XIII. Vita functis apostolis, eorum successores suam semper exercuerunt potestatem, non solum in interiori, sed etiam in exteriori foro (1); habueruntque judicia, non tantum de rebus fidei morumque regulis (2), sed etiam de controversiis, quæ inter christianos oriebantur. Id vero factum est non modo cum christiani, sed etiam cum ethnici imperio potirentur. Hoc enim temporis intervallo semper ecclesiæ magistratus, hoc est episcopi, ea curarunt, quæ ad religionem pertinent, atque etiam pœnis coercuerunt crimina christianorum, præsertim pœna excommunicationis, qua nulla gravior est, et quam servato ordine judiciario inflixerunt (3).

(1) Joannes Morinus *de Administr. sacr. pœn. l.* 5 *cap.* 26 *num.* 18 *et* 19 *et l.* 6 *cap.* 25 *num.* 12 demonstrare conatur, per plura sæcula in ecclesia censuras a publica pœnitentia distinctas non fuisse; recentiori autem disciplina inductum fuisse, ut censuræ sint actus judiciales in foro contentioso, qui ex jurisdictione procedunt; atque has a publicis pœnitentiis distingui, et tamquam judiciales actus haberi cœpisse, cum forum exterius ab interiori distinctum est. Verum falsa prorsus hæc sententia est, et veteri ecclesiæ disciplinæ adversatur. Certissimum enim est semper ab ecclesia censuram fuisse distinctam a publica pœnitentia, atque habitam tamquam sententiam, qua servata judicii methodo reus criminis condemnabatur, ita ut prorsus a christianorum societate repelleretur, et cum eo reliqui fideles nullam

societatem rerumque communicationem haberent. At vero publica pœnitentia non ita gravem afferebat pœnam, atque, ut plurimum, erat signum reconciliationis, quoniam sæpe imponebatur iis, quibus dabat ecclesia pacem, posteaquam ipsos ab se omnino rejecerat. Qui publicæ pœnitentiæ subjectus fuerat, semper ecclesiasticæ communioni restituebatur; eaque imponebatur pœna ut post emensa legitimæ pœnitentiæ spatia restitueretur; sed alia erat censurarum ratio. Similiter exploratum est, ecclesiam semper habuisse forum exterius ab interiori et pœnitentiali distinctum, neque aliquis ignorare potest, eam semper contra reos criminum accusationes et denuntiationes accepisse, audivisse testes, cuncta expendisse ac denique sententiam in reum protulisse. Certe ad interius forum non spectat Paulus I *ad Tim.* V *v.* 19, cum vetat episcopum *adversus presbyterum accusationem recipere, nisi sub duobus, aut tribus testibus*. Canon autem apostolorum 66 et 67 apud Cotel. *PP. Apost. tom.* 1 *pag.* 451 *ed. Amst.* 1724, itemque concilium Antiochenum *sub Julio I can.* 5, et Carthag. I *can.* 10 apud Labb. *tom.* 2 *col.* 500 *et* 1247 *ed. Ven.* ut mittam cetera monumenta, quorum magnus est numerus, solemnis judicii formam, quæ in exteriori foro adhibetur, disertissime proponunt. Videndi quoque sunt Balsamon et Zonaras in *can.* 37 *Apostol.* apud Beveregium *tom.* 1 *pag.* 25, a quibus multa de ecclesiasticis judiciis afferuntur. Quin etiam certus erat judicii exercendi dies, nimirum *feria secunda*, uti tradit auctor *const. Apostol. lib.* 2 *cap.* 47 apud Cotel. *tom.* 1 *pag.* 257 *ed. cit.* Consule Jo. Antonium Bianchi *della Potesta, e della polizia della Chiesa, l.* 1 *cap.* 5 §. 2 *num.* 11 *tom.* 3 *seq. pag.* 443 *seq.*, et Mamachium *lib.* 2 *del Diritto libero della Chiesa tom.* 2 *part.* 1 *p.* 131 *seq.*.

(2) Confer Doujatum *Prænot. canonic. lib.* 2 *cap.* 2.

(3) Cypr. *epist. ad Cornelium* apud Labb. *tom.* 1 *col.* 716 *ed. Ven.:* « Nam cum statutum sit, inquit, omnibus nobis, et æquum sit pariter ac justum, ut uniuscujusque causa illic audiatur, ubi est crimen admissum . . . . oportet utique eos, quibus præsumus, non circumcursare, nec episcoporum concordiam cohærentem sua subdola et fallaci temeritate collidere, sed agere illic causam suam, ubi et accusatores habere et testes sui criminis possunt. » Habes hic accusatores, testes, sententiam; quid aliud ad verum judicium, forumque constituendum requiritur? Ipse Cyprianus *loc. cit.* narrat solemne judicium actum adversus Privatum et adversus Jovinum ac Maximum, qui omnes, re primum diligenter quæsita et cognita, plurium episcoporum sententia damnati sunt. Huc etiam referendus est

Tertullianus, qui *in Apologet. cap.* 39 *pag.* 31 *ed. Paris.* 1675 : « Coimus, inquit, ad litterarum divinarum commemorationem.... Ibidem etiam exhortationes, castigationes et censura divina. Nam et judicatur magno cum pondere, ut apud certos de Dei conspectu; summumque futuri judicii præjudicium est, si quis ita deliquerit; ut a communicatione orationis et conventus, et omnis sancti commercii relegetur. » Quibus ex verbis intelligitur, censuram ecclesiasticam, ac præsertim excommunicationem, de qua Tertullianus loquitur, fuisse actum judicialem, eamque ab ecclesia, re primum cognita et expensa diligenter, ferri consuevisse. Quid dicam de concilio Eliberitano, quod habitum est anno 305? In eo duo sunt canones, nimirum *can.* 74 *et* 75, in quibus agitur de accusationibus, quæ contra clericos proponuntur, gravesque contra calumniatores inducuntur pœnæ, ac ea de re tota agi dicitur *in conventu clericorum.* Duo hi canones sine dubio pertinent ad judicia ecclesiastica, ut rectissime observat Albaspinæus *in not. opp. pag.* 185 *ed. Neapol.* 1770.

§. XIV. Temporales quoque causas christianorum, ethnicis dominantibus, ab ecclesiæ magistratibus judicatas fuisse, vel ex eo intelligitur, quod per tria sæcula aliquæ certe inter illam hominum multitudinem existere debuerunt controversiæ, quæ ne defuerunt quidem initio ecclesiæ ac vivis apostolis, et tamen nullus unquam christianus eas detulit ad ethnicos magistratus. Manebat enim alta mente repostum præscriptum Pauli, quod christianos coram ethnicis magistratibus litigare vetabat, et ideo qui christianæ reipublicæ cum imperio præerant, hanc etiam sui imperii et officii partem in suum cuique reddendo explicabant (1).

(1) Secundum Apostoli præceptum auctor *const. Apost. l.* 2 *cap.* 54, apud Cotel. *PP. Apost. tom.* 1 *pag.* 256 *ed. Amst.* vetat, ne quis *Adeat ad judicium gentilium, imo ne patiamini,* ait, *ut sæculares magistratus de causis judicent.* Et *c.* 46 *pag. ead. Ne igitur,* inquit, *disceptationes vestras gentiles cognoscant.* Concilio Hipponensi anno 398 *can.* 87 *tom.* 2 *col.* 1444 *coll.* Labbei *edit. Venet.* item statuitur, quod *Catholicus, qui causam suam sive justam, sive injustam, ad judicium alterius*

fidei judicis provocat, excommunicetur. Hinc S. Aug. *in Psalm.* 118 *serm.* 24 *opp. tom.* 4 *col.* 1340, *et de Oper. monach. c.* 29 *num.* 37 *col.* 499 *tom.* 6 *ed. Maurin. Venet.* 1730, ex Apostoli præcepto repetit judicandi munus, quo ipse tamquam episcopus fungebatur. Uterque hic Augustini locus dignus est, qui sedulo expendatur, ut pateat, ecclesiæ judicia, vera fuisse judicia, et veros judices fuisse episcopos, non arbitros litigantium consensu constitutos, eamque Augustini fuisse sententiam, quod episcopi ex apostoli lege judicia exercerent. Inquit enim ipse Augustinus *cit. Serm.* 24: «Maligni... infirmos premunt, et causas suas ad nos ferre compellunt, quibus dicere non audemus: dic homo, quis me constituit judicem, aut divisorem inter vos? Constituit enim talibus causis Ecclesiasticos Apostolus cognitores, in foro prohibens jurgare christianos.» Habes hic judicia acta ab episcopis in invitos, non in eos, qui illos sua voluntate tamquam arbitros elegissent. Hæc autem ipse Augustinus *de' Oper. Monach. cit. cap.* 29 dicit: «Mallem... aliquid manibus operari... quam tumultuosissimas perplexitates causarum alienarum pati de negotiis sæcularibus vel judicando dirimendis, vel interveniendo præcidendis. Quibus nos molestiis idem affixit Apostolus, non utique suo, sed ejus, qui per eum loquebatur, arbitrio.» Locus hic ostendit, episcopos non solum fuisse arbitros controversiarum, neque solum eas officiis composuisse, quo spectant verba *vel interveniendo præcidendis*, sed etiam veros fuisse judices, quo referenda sunt verba *vel judicando dirimendis*, et hæc quidem judicia habuisse *tumultuosissimas perplexitates*, quibus verbis judicialis strepitus cursusque multiplex indicatur. Hoc ipsum apostolicum præceptum agnoscit concilium Carthagin. III *can.* 9 *tom.* 2 *col.* 1401 *coll.* Labbei, et concil. Carthagin. V *can.* 1 *col.* 1454 *eod. tom.* 2.

§. XV. At enim Ecclesiæ magistratus arbitri potius erant, qui mutuo litigantium consensu dissidia componebant, quam veri judices, cum neque jus coercitionis haberent, neque jus redderent servatis judiciorum solemnitatibus, neque litigantes eorum sententiis parere cogerentur. Sed primum nego, tantum ex consensu litigantium, non item jure suo et proprio ecclesia magistratus fidelium controversias judicasse. Apostolus christianos apud ethnicos litigare vetuerat, neque id consilii, sed præcepti loco constituerat (1);

et vero consequenti ætate christiani omnes huic apostolico præcepto paruerunt. Si christiani apud ethnicos judicium exercere non poterant, consequens est, ut ea agerent vel apud *sapientem*, quem Paulus eligendum suaserat, quique eligi non poterat sine auctoritate eorum qui reipublicæ præerant, vel apud apostolos et episcopos, hoc est apud illos, qui summum in christiana republica magistratum obtinebant.

(1) Verba Pauli cit. *ep. I ad Corint. VI* sunt : « Audet aliquis vestrum habens negotium adversus alterum, judicari apud iniquos et non apud sanctos? » Qui tam graviter objurgat eos, qui hoc audent facere, nonne evidenter ostendit, indignum esse hoc facinus et nullo modo ferendum? Quare qui in illis apostoli verbis non præceptum, sed concilium inesse putant, ii mihi non videntur animadvertisse, Paulum legem dedisse adversus *ausum*, quem ipse graviter reprehendendum putabat et in hunc quidem *ausum* non concilium, sed præceptum cadere debebat. Consilii quidem est electio *sapientis, qui possit judicare inter fratrem suum*, sed quam dissimili ratione id Paulus urget, quam diversis hoc loco verbis utitur! Revera apostoli præceptum memorant Auctor *epistolæ ad Jacobum*, apud Cotelerium *tom.* 1 *pag.* 611, Auctor *Constitutionum* et ceteri, quorum paulo ante facta mentio est; et concilium Hipponense *loc. cit.* excommunicationis pœna plectit catholicum, *qui ad judicium alterius fidei judicis* provocat. Adde observantiam trium sæculorum, quo spatio temporis neminem e christianis ad ethnicos judices ivisse scimus. An id tam longo temporis cursu, atque inter ingentem illam hominum multitudinem tam diligenter observatum fuisset, nisi christianis omnibus persuasum fuisset ab apostolo datum non consilium, sed præceptum, cui omnes parere oportebat? Ipse Aug. *Enchirid. de fide, spe et charitate*, *cap.* 78 *opp. tom.* 6 *col.* 226 *ed. indic.*, Paulum illis, quæ supra descripsi, verbis non merum dedisse consilium, sed *terribiliter vetuisse* docet, ne christiani extra ecclesiam judicia exercerent. Neque vero obtrudi potest factum Pauli, qui ad Cæsarem provocavit *Act. apostol. XXV*. Ipse enim comprehensus a Festo præside, qui ei vim inferre volebat, necessario provocare debuit ad Cæsarem, hoc est ad eum, cui Festus suberat, quique ejus vim reprimere posset.

§. XVI. Itaque christianorum judicium in aliorum

christianorum controversiis non voluntarium erat, quodque a litigantium arbitrio penderet, sed necessarium, quoniam ipsi extra christianam rempublicam judices quærere prohibebantur. Atque hi quidem judices omnem habebant potestatem et jurisdictionem, qua præditos esse oportet magistratus, qui reipublicæ cum imperio præsunt, et quam apostoli non semel ostenderant, præsertim Paulus, qui se *in promptu habere* declaraverat *ulcisci omnem inobedientiam* (1): qui Alexandrum, quod verbis suis *restiterat, devitari* jusserat (2), qui eum, qui sibi non obediebat, *notari*, et cum reliquis fidelibus *commisceri* noluerat (3). Revera toto illo temporis cursu, quo ethnici imperio potiti sunt, adeo certum fixumque christianis erat, controversias suas ab ecclesiæ magistratibus esse definiendas, seque eorum judicio parere oportere, ut nemo adversari atque ad ethnicos judices adversus illorum sententiam querelas deferre ausus fuerit.

(1) Apostolus II *ad Corint. X v.* 6 *seq.*
(2) II *ad Timoth. IV v.* 15.
(3) II *ad Thessalonic. III v.* 14.

§. XVII. Quod si ecclesiæ magistratus formidolosis illis temporibus jus non reddebant ea pompa et splendore, quo ethnicorum judices, si non erant stipati ministris, qui adversus repugnantes vim adhiberent, si illas judiciorum ambages et solemnitates non observabant, non inde certe effici potest, quod ii christianorum controversias non judicaverint. Quando christiani non alios habere judices poterant, quam ecclesiæ magistratus, quando hi in ecclesia imperium et potestatem habebant, quando ipsis cuncti parere cogebantur, quis neget, eos vera judicia exercuisse, aut saltem, quoties opus fuit, suo jure exercere potuisse? Pompa, ministri, solemnitates nihil ad judicii naturam pertinent. An non etiam summarium

judicium, in quo hæ solemnitates omittuntur, verum judicium est?

§. XVIII. Judicium faciunt duo litigantes, quorum alter actor, alter reus est, causa seu controversia et magistratus, qui judicat suaque sententia controversiam dirimit. Quando hæc sunt, verum judicium est; cetera non inhærent in rei natura atque usu fori extrinsecus accesserunt. Itaque si christiani controversias, judicia etiam habuerunt, et harum controversiarum judices non alii esse potuerunt, quam qui christianæ reipublicæ cum imperio præerant, quibus omnes parere debebant semperque paruerunt.

§. XIX. Atque hæc quidem in ecclesia judiciorum ratio fuit, donec ethnici rerum potiti sunt. Delato ad christianos imperio, consequens erat, ut illa inter ecclesiasticam civilemque rempublicam conciliaretur concordia, quæ inter christianorum atque ethnicorum societatem esse nequiverat. Ecclesiæ magistratus curam adjecerunt earum rerum, quas antea administraverant, quod dedeceret ethnicos magistratus miscere se in rebus christianorum, curamque retinuerunt rerum spiritualium atque omnem in clericos potestatem. Nam utraque respublica, civilis et ecclesiastica, in suo genere perfecta ac distincta est, utraque suos habet magistratus et subditos, certasque res suæ potestati subjectas.

§. XX. Ad ecclesiam pertinet divinarum sacrarumque rerum administratio, atque in his nulla clericorum et laicorum distinctio est, sed omnes, qui per baptismum in ecclesiæ filios recepti sunt, ejus potestati subjiciuntur. Civilis potestas curat res temporales, et in his quidem in omnes suos cives imperium exercet, uti etiam ecclesia imperio utitur in cives suos, qui clerici sunt. Utraque respublica omnem habet potestatem in res civesque suos, utraque

imperat pœnisque coercet eos, qui latis ab se legibus non obtemperant.

§. XXI. Sed ecclesiasticæ coercitionis summus est gradus ejectio eorum, qui in religionem, vel in societatem peccarunt. Si quis religionem violare ausus fuerit crimine, schismate, hæresi, neque monitus redierit in bonam mentem, eum sive clericus, sive laicus sit, ecclesia ejicit a sacris et societate christianorum, propter potestatem et officium, quod habet in omnes christianos, curandi regendique cuncta, quæ ad religionem pertinent. Qui aliquo crimine societatem læsit, si clericus sit, ecclesiæ judicio subest, non propter rem ipsam, quæ propria est civilis reipublicæ, sed propter personam, quia scilicet ecclesiasticæ reipublicæ civis est. Itaque in eum ecclesia animadvertit carcere, aut alia pœna corporali (1), et si gravius crimen sit, cui non parem habeat pœnam ecclesiæ lenitas et mansuetudo, eum de gradu dejicit, hoc est non amplius suæ republicæ civem esse sinit, sed adinstar ceterorum laicorum subjicit civili potestati. Ipsa vero in hunc hominem, qui jam suæ reipublicæ civis est, imperium exercet, quod habet in reliquos cives suos, eumque coercet morte, ceterisve pœnis, quæ sunt a civilibus legibus constitutæ.

(1) Agam de his pœnis copiose libro IV, ubi de criminali ecclesiæ potestate disserendum erit. Interim, quoniam carceris feci mentionem, hoc animadvertam, jam inde a IV sæculo ecclesiam, ad puniendos clericos criminum reos, carceres habuisse, qui *Decanica,* appellabantur. Patet id ex Arcadii et Honorii constitutione, quæ est *Leg.* 30 *cod. Theod. de hæret.* Hos carceres memorant etiam Justinianus *Novel.* 79 *cap.* 2, et capitularia Caroli M. *lib.* 5 *cap.* 378, apud Baluz. *t.* 1 *col.* 604 *edit. Venet.* 1772, ubi dicitur *in decanicis*, alii *in catenis, ecclesiæ recludatur*, *competenter pœnas luiturus.* In græcorum paratitlis apud Henricum Justellum *Bibl. Jur. canon. tom.* 2 *p.* 1335 habentur hæc: Εις την Εκκλησιαστικην εγκλειστραν εμβαλλετωσαν *in claustrum ecclesiasticum conjiciantur.* Eorumdem carcerum mentio est apud Basilium diaconum, *in libello ad Theo-*

dosium et Valentinianum in actis concil. Ephesini par. 1 *cap.* 30 *n.* 3 *col.* 977 *t.* 3 *concilior. coll.* Labb. *ed. Venet.*, et apud Greg. II *in ep. ad Leonem Isaur. t.* 8 *conc. col.* 671 *ejusdem coll.* Consule Du Fresne *Comm. in Paul. Silent. pag.* 594, et Jacobum Gothofredum *in cit. L.* 30 *cod. Theod. tom.* 6 *pag.* 166 *edit. Lipsiæ cit.*, qui tamen vir doctissimus hoc loco deridendum se præbet, cum fatetur *in decanicis, quæ procul dubio loca conclusa fuere, immorigeros clericos asservari* consuevisse, inquit tamen, quod « Ecclesia his temporibus jurisdictionem proprie non haberet sed audientiam tantum. » Sed quomodo sine jurisdictione potuisset ecclesia clericos in carceres detrudere, in iisque conclusos et custoditos retinere? An signum esse luculentius et præclarius jurisdictionis potest? Decanica secretarii partem fuisse putat Binghamus *Orig. eccl. lib.* 8 *cap.* 7 §. 9 *t.* 3 *p.* 264 *ed. Halæ Magdeburg.* 1758. De verberibus, exilio, mulctis pecuniariis ceterisque pœnis, quæ ab ecclesia dabantur, sequenti libro suus erit agendi locus. Confer præterea La Cerda *Adversar. cap.* 39 *num.* 2.

§. XXII. Ita sane postquam ad christianos imperatores rerum summa delata est, ecclesia non solum de rebus spiritualibus (1), sed etiam de civilibus clericorum controversiis (2), adhibitis solemnitatibus, quæ in veris perfectisque judiciis adhibentur (3), et in suo quidem foro (4) judicavit. Quin etiam ne qui clericus, minus ecclesiastico judice contentus, ad laicum iret, graves constitutæ sunt pœnæ, quibus hujusmodi facinus coerceretur (5). Hæ autem clericorum controversiæ, ut plurimum, in provinciali synodo (6), sed sæpe etiam episcopi judicio dirimebantur (7).

(1) Cunctas de religione controversias a sola ecclesia definiri posse ac semper definitas fuisse, inter catholicos omnes constat. Sed in his definiendis judiciariam quoque methodum adversus hæreticos adhibitam fuisse, facile intelliget quisquis ad ea advertat, quæ in conciliis gesta sunt. Nicæni Patres antequam in Arium sententiam ferrent, eum ad synodum vocarunt, tum eum, tum ejus accusatores audiverunt, denique re cognita expensaque diligenter, cum plane convictus esset, adversus eum sententiam protulerunt, sicuti patet ex Socrate *lib.* 1 *cap.* 9 *pag.* 11 *edit. Vales. Cantabr.* 1720 aliisque. A Patribus Ephesinis ter citatus

atque ad synodum vocatus est Nestorius, ut adesset *juxta canones* (quorum nomine Beveregius *cod. can. primitiv. eccles. vindic. lib.* 1 *cap.* 5 *num.* 4, apud Cotelerium *PP. Apostol. tom.* 2 *pag.* 23, designari putat Can. Apostolor. 74) « Quoniam nihil, inquiebant, ex iis omnibus, quæ ad ecclesiasticum ordinem pertinent, prætermittere par est. » Legatorum, quos postremo misit concilium, monita fuerunt, « Quod nisi coram, de omnibus, quæ scripto contra te allata fuerint, sive citra scriptum, te expurgaveris, » eum synodus condemnasset. Vocatus bis et tertio Nestorius venire noluit, atque in contumacem et absentem sententia lata est; quæ omnia narrantur in relatione concilii ad Cœlestinum Pont. *tom.* 3 *conc.* Labbei *Venet. ed. loc. cit.* 1190. Vide etiam Bossuetum *Remarques sur l'hist. des concil. d'Ephèse et de Chalcédoine de M. Dupin, tom.* 15 *ed. Leod.*, et Cl. Card. Gerdilium *Confutazione di due libelli contro il breve etc., tom.* 1 *pag.* 319 *seq.*, a quibus ostenditur, quemadmodum totum illud judicium contra Nestorium jussu Cœlestini P. actum fuerit. *Trina monitione* Eutyches a concilio Constantinopolitano, et *trina* item *monitione* Dioscorus vocatus est a concilio Chalcedonensi, ac denique expensis omnibus, contra utrumque lata sententia est, quæ omnia patent ex relatione ejusdem conc. ad Leonem apud Labb. *tom.* 4 *col.* 1778 *et* 1811. Quid aliud hic restat, ut omnes judiciorum solemnitates adhibitæ videantur? Concilii Patres, qui ejus controversiæ judices sunt, reum citari jubent, repetunt bis et tertio citationem, quæ solemnitas judiciorum est a legibus inducta, ut non nisi post peremptoriam, aut tres simplices citationes adversus contumacem reum sententia proferatur. Emissis tribus citationibus, itemque secundum judiciariam methodum *elapsis terminis* sententia emittitur. Quid aliud egisset judex laicus, si de re sui fori propria judicare debuisset? Atque in omnibus aut hæreticorum condemnationibus occurrunt accusationes, citationes, testes, judices, cetera ad verum perfectumque judicium necessaria.

(2) Concil. Nicænum *can.* 5 *tom.* 2 *coll.* Labbei *ed. Venet. col.* 35; Constantinop. I *can.* 6 *cit. t.* 2 *col.* 1128; Carthag. I *can.* 10 *col.* 1247 *eod. tom.* 2; Carthagin. IV *can.* 23 *eod. tom.* 2 *col.* 1439; Andegavense *can.* 1 *col.* 18 *tom.* 5 *col.* 526; Agathense *can.* 32 *cit. t.* 5 *col.* 526; Aurelianense III *can.* 32 *eod. tom.* 5 *col.* 1281; Aurelianense IV *can.* 20 *cit. tom.* 5 *col.* 1367; Veneticum *can.* 9 *col.* 81 *eod. tom.* 5; Matisconense I *can.* 8 *coll.* 662 *tom.* 6; Innoc. I *ep.* 11 *ad Vitric. Rothomag. cap.* 3, apud Coustantium *ep. Pont. Rom. col.* 749; Gelasius P. *can.* 13 *cap.* 11 *quæst.* 1; Joan. VIII *can.* 11 *dist.* 96.

(3) Ecclesiam in exercendis judiciis adhibuisse methodum judiciariam, ostendunt tum ea, quæ paulo ante diximus, præsertim de Nestorio, Eutyche, Dioscoro, tum indoles ipsa rerum, de quibus ecclesiæ judicio agendum erat. Definiendæ erant controversiæ, quæ fervebant inter duos pluresve clericos, qui ad laicos judices ire non poterant. Quomodo hæ controversiæ sine vero perfectoque judicio definiri potuissent? Revera in hoc judicio erat causa, actor, reus, judex, non deerat citatio, testes, probationes, cuncta demum, quæ in judiciis requiruntur. Judex expendebat actoris petitionem reique exceptionem, ac denique, cum explorata erant omnia, sententiam ferebat, cui clerici, qui judicium illud egerant, parere cogebantur. Quid aliud agebat judex laicus in causis, quæ ad ejus tribunal deferebantur? Fateor, hæc judicia, quæ ab ecclesiasticis fiebant, cursum atque exitum habuisse celeriorem, quam ea, quæ a laicis exercebantur, atque ab illis procul fuisse tricas ambagesque forenses: verum hæc non pertinent ad intimam judicii naturam, neque iis neglectis minus verum minusque perfectum judicium videri potest. In summa judicia ecclesiastica vera erant judicia, quæ ex litigantium contentione et judicis potestate imperioque fiebant. ac judex audito actore et reo, expensisque probationibus, *absolutoriam* vel *condemnatoriam* sententiam proferebat, cui litigantes parere cogebantur. « Jam pars illa, inquit S. Jo. Chrys. *de sacerd. lib.* 3 *cap.* 17 *tom.* 1 *opp. pag.* 399 *ed. Paris.* 1718, quam episcopum tractare in judiciis convenit, infinita certe odia, infinitas offensiones parit. » Hæc certe in judicem odii et offensionis causa quem alium attingere potest, præter litigantem, qui condemnatus est, ac sententiæ parere invitus cogitur? Simile est, quod habet concil. Tarraconense I *can.* 4, apud Labb. *tom.* 5 *col.* 698 *ed. Venet.*, quo sancitum est: « Ut nullus episcoporum, aut presbyterorum vel clericorum, die dominico propositum cujuscumque causæ negotium audeat judicare. » Ergo clerici exercent actus vere judiciarios et contentiosæ jurisdictionis, qui *die dominico* fieri non possunt. Verum etiam perfectumque judicium ecclesiasticum memorat Sidonius Apollinaris *lib.* 2 *ep.* 12 *col.* 522, *et lib.* 6 *ep.* 2 *et* 4 *ed. Sirmondi int. ejus opp. ed. Venet.* 1728 *col.* 575 *et* 577, Synesius autem *ep.* 105 *pag.* 248 *ed. Patavii* 1633, episcopum vult esse *legum doctorem*, ut *quæ legibus consentanea sunt*, *loquatur*. Sed videndus est in primis Ambrosius, qui graviter reprehendit Syagrium Veronensem episcopum, quod in judicando non eam adhibuisset methodum, quam adhibere oportebat *ep.* 5 *opp. tom.* 5 *p.* 749 *ed. Maurin. Venet.* 1781; ex qua quidem epistola manifestum est, qua so-

lemnitate ab episcopis judicia agerentur, et quemadmodum in iis nihil omitteretur eorum, quæ ad verum et perfectum judicium requirebantur. Quin et episcopos non solum judicasse, sed et judices suo arbitrio dedisse, testatur Socrates *histor. lib.* 7 *cap.* 37 *pag.* 387 *ed. Valesii Cantabrig.* 1720, qui narrat, Silvanum Troadis episcopum, cum suos clericos, quos dirimendis controversiis dare judices solebat, aliquod inde lucrum quærere animadverteret, laicos judices elegisse, qui controversias illas definirent. Hi laici, qui episcopi jussu et clericorum loco judicabant, quam in judicando methodum servare debebant? Adde ea, quæ in causa S. Athanasii a Liberio Pontifice dicta sunt adversus Constantium imperatorem, qui sanctissimum illum virum vehementer condemnari cupiebat, apud Coustant. *ep. Rom. Pontific. col.* 433 *seq.* Ex quibus intelligitur, quam accurate diligenterque ab ecclesia judicia agerentur, diu multumque audito reo, datis ei defensoribus, excussis omnibus probationibus, servatis demum omnibus, quibus opus erat, ut verum perfectumque judicium haberetur.

(4) Qui ecclesiam vera et propria judicia exercuisse inficiantur, ii negant habuisse territorium et forum, in quo jus diceret, atque ajunt, episcopale judicium non verum propriumque judicium, sed *audientiam*, hoc est arbitrium appellari. In primis autem obtrudunt Novellam Valentiniani III quæ est *Novel.* 12 *de episc.*, et qua scriptum exstat: « Quoniam constat, episcopos forum legibus non habere, nec de aliis causis, quam de religione posse cognoscere, ut Theodosianum corpus ostendit, aliter eos judices esse non patimur, nisi voluntas jurgantium sub vinculo compromissi procedat; quod si alteruter nolit, sive laicus, sive clericus sit, agent publicis legibus et jure communi. » At si territorii nomine intelligimus locum intra certum terminum positum, in quo magistratus jus dicit et suam jurisdictionem exercet, quis neget, jam ab ipso initio ecclesiam territorium habuisse? Cum divisæ sunt diœceses, cum instituta sunt jura metropolitica, quæ sane Titum et Timotheum habuisse constat, cum item jura patriarchica, quorum initia aut ab apostolis sunt repetenda, aut certe Nicæno concilio antiquiora sunt, nonne episcopis, metropolitis, patriarchis datum est territorium, in quo jus dicerent suamque potestatem exercerent? Concilio Nicæno *can.* 6 apud Labb. *tom.* 2 *col.* 35 *edit. Venet.* designata sunt certa loca, *quorum omnium* Alexandrinus et Antiochenus episcopus *haberent* potestatem. An non his locis eorum episcoporum territorium est? Postremo ipsum *territorii* vocabulum expresse memorat Zosimus P. *ep.* 5 apud Labbei *coll. conc.*

tom. 3 *col.* 409 *ed. Ven.* « Omnes sane, inquit, admoneantur, ut quique finibus territoriisque suis contenti sint. » Quod si episcopi habebant territorium, in quo imperabant, jus dicebant, pœnis coercebant, consequens est, ut etiam forum habere debuerint. Nam forus locus est, in quo inter litigantes jus dicitur. Neque refert, quod non hoc ipsum fori vocabulum occurrat; nam satis est, quod fuerit res ipsa, hoc est potestas et locus reddendi juris, ut deesse non potuerit forus, quo tandemcunque vocabulo appelletur. Quid quod constitutiones apost. *l.* 2 *cap.* 47 apud Cotel. *PP. Apost. t.* 1 *pag.* 257 *ed. Amst.* 1724 expresse memorant δικαστήριον, κριτήριον *forum?* Quod vero *audientiæ* nomine interdum ecclesiastica judicia nuncuparentur, id certe argumento esse non potest, quod vera judicia non essent, sed potius arbitria haberentur, quæ sententia est Cujacii *in Paratit. cod. de ep. aud. opp. t.* 2 *col.* 30; Caroli Loysæi *des Seigneuries cap.* 15; Fevretii in libro *de Abusu lib.* 3 *cap.* 1, itemque Espenii *Jur. eccl. par.* 1 *tit.* 1 *cap.* 3; Jacobi Gothofredi *in Extrav. de episc. judic. cod. Theodos. tom.* 6 *pag.* 340 *ed. Lipsiæ* 1743, aliorumque, maxime protestantium. Principio apud Jurisconsultos in Juris civilis voluminibus *audire* causam, idem significat, ac *rite cognoscere et judicare* litem *L. . . . C. de Lit. contest. L.* 2 *C. Si ex fals. instrum. vel. testim. L.* 6 §. *Super his C. de Appellat.*, et *auditorium* sæpe pro tribunali foroque judiciario usurpatur *L.* 54 *ff. de re judic. L.* 5 *ff. de Offic. Adsess.* Deinde vero ad ecclesiastica officia designanda utrumque vocabulum et *judicii*, et *audientiæ* usurpatum constat; quod evidenter ostendit, veteres inter hæc duo vocabula nullum discrimen posuisse. Certe *judicium* ecclesiasticum, non *audientiam* memorat S. Leo M. *ep.* 2 *ad Rustic. Narbonen. opp. t.* 1 *col.* 1424 *edit. Ballerin.* 1753; S. Aug. *ad Bonif. lib.* 3 *cap.* 5 *num.* 10 *col.* 456 *et Serm.* 351 *num.* 10 *tom.* 5 *col.* 1359 *ed. Venet.* 1731; S. Ambr. *ep.* 5 *ad Syagr. episc. Veron. opp. tom.* 5 *pag.* 479 *ed. Maur. Ven.* 1781; Sozom. *hist. lib.* 1 *cap.* 9 *p.* 21 *ed. Valesii Cantabr.* 1720; Gratianus imperator *ep. ad Aquilin.* apud Coustant. *ep. Rom. Pontific. col.* 530, qui ecclesiastico judicio vim tantam attribuit, ut imperatorem appellare vetet eos, qui sunt *condemnati judicio recte sentientium sacerdotum.* Mitto loca alia sexcenta Patrum et conciliorum; ac mitto etiam titulum Codicis Theodosiani, qui est *de episcopali judicio;* quoniam de eo paulo post suus erit agendi locus. Deinde vero titulus ille Codicis Justinianei *de episcopali audientia* editus est, posteaquam multæ prodierant superiorum imperatorum constitutiones, quibus judiciaria ecclesiæ potestas

confirmata fuerat, adjectis legibus, ut quod ab episcopis judicatum fuisset, ab omnibus ratum firmumque haberetur. An judicia tam solemnia, tam firma, quibus omnes parere coguntur, mera arbitria videri possunt? Exstat ea de re Constantini constitutio *in Extravag. de episc. judic. cod. Theodos. tom.* 6 *p.* 339, qua sancitum est, ut « Omnes causæ, quæ vel prætorio jure, vel civili tractantur, episcoporum sententiis terminatæ perpetuo stabilitatis jure firmentur, nec liceat ulterius retractari negotium, quod episcoporum sententia deciderit. ». Falsam hanc constitutionem putant Gothofredus, Frevretius, Loysæus. *loc. cit.;* sed eam late vindicant Altaserra *de Jur. eccl. l.* 1 *cap.* 7; Baronius *ad an.* 314 *num.* 38 *tom.* 3 *pag.* 372 *edit. Lucæ;* Sirmondus *in App. cod. Theod. tom.* 7 *p.* 5 *edit. Gothofredi Lipsiæ* 1745; Valesius *in not. ad Euseb. de vit. Constant. lib.* 4 *cap.* 27 *pag.* 640 *ed. Cantabrig.*; Seldenus *de Synedr. lib.* 1 *c.* 10; Jo. Ant. Bianchi *della Potestà e della Polizia della Chiesa tom.* 3 *pag.* 704; Fr. Florens *de Jur. eccl. t.* 2 *pag.* 35 *ed. Norimb.* 1766; Doujat *Præn. can. lib.* 2 *cap.* 2, ac Jo. le Gendre *episcopale judicium adv. calumn. Gothofredi acerrime vindicat.* Atque ad hanc quidem legem spectare videntur Euseb. *de vit. Constant. l.* 4 *c.* 27 *p.* 550 *ed. Cantabr.* 1720 et Sozom. *lib.* 1 *hist. c.* 9 *p.* 21 *ed. ejusd.*, cum de Constantino scribit, quod « Litigantibus permisit, ut ad episcoporum judicium provocarent, si modo animum inducerent magistratus civiles rejicere; eorum autem sententia rata esset, aliorumque judicium sententiis prævaleret, perinde ac si ab imperatore ipso data fuisset. » Patet ex hoc loco, episcopos habuisse forum et contentiosam jurisdictionem, secus enim quomodo episcopale judicium, potius quam sæculare litigantes elegissent? Ac patet etiam, sententias episcoporum exitum et vim tantam habere debuisse, quantam habere maximam poterant, et ideo non arbitria fuisse, quæ forte despici potuissent. Eamdem Constantini legem, cujus nunc facta mentio est, memorant etiam atque confirmant capitularia Caroli M. *l.* 6 *cap.* 366 *t.* 1 *col.* 658 *ed. Baluzii Ven.* 1772, ubi ea *sumpta dicitur ex sextodecimo Theodosii imperatoris libro cap.* 11, qui locus nonnullos in eam opinionem adduxit, ut crederent illam legem a Carolo M. non Constantino, sed Theodosio adscriptam fuisse. Sed falluntur egregie; quoniam, ut observat Baluzius *in not. t.* 2 *col.* 819, iis verbis Theodosianus Codex designatur. Cum Constantino consentiunt Arcadius et Honorius, quorum est constitutio in *L.* 9 *cod. de episc. aud.*, qua imperatores inquiunt : « Episcopale judicium ratum sit omnibus, qui se audiri a sacerdotibus elegerint, eamque illorum

judicationi adhibendam esse reverentiam jubemus, quam vestris deferri necesse est potestatibus, a quibus non licet provocare. » Quis, nisi plumbeus in jurisprudentia sit, merum arbitrium dicat episcopalem sententiam, cujus tanta vis est, ut ei cuncti parere debeant atque ab ea ne provocare quidem liceat? Est etiam de episcopali judicio lex Marciani imperatoris, quæ est *L.* 14 *cod. de episc. audient.*, et ex qua similiter patet episcopos non meros fuisse arbitros, sed veri judicis partes egisse. Idem etiam ostendit Lex Theodosii et Valentiniani in *L.* 47 *cod. Theod. de episc.*, ex qua intelligitur, episcopalem *audientiam* verum fuisse judicium, et ab eo tantum nomine discrepasse. Quod si episcopale judicium verum erat propriumque judicium, profecto cum Tribonianus in titulo Codicis *audientiæ* vocabulo usus est, nullum inter audientiam et judicium discrimen posuit; præsertim cum ipso titulo *de episcopali audientia* leges descripserit, in quibus judicii vocabulum usurpatur, quæque ad verum judicium pertinent. Cum autem tot præclara habeamus episcopalis judicii monumenta, nulla prorsus habenda ratio est constitutionis, quam edidit Valentinianus III, ut episcopis jus suum adimeret, quamque ejus successor Majorianus abrogavit, ut ostendit Baronius *ad an.* 452 *n.* 52 *tom.* 8 *pag.* 134 *ed. Lucæ.*

(5) Conc. Antiochenum *an.* 341 *can.* 5 *t.* 2 *col.* 590 *collect.* Labb. *ed. Venet.*; Carthag. III *can.* 9 *col.* 1401 *eod. tom.* 2; Chalced. *can.* 9 *col.* 1686 *tom.* 4; Aurel. IV *can.* 20 *col.* 1367 *tom.* 5; Matisconense I *can.* 7 *et* 8 *col.* 659 *et* 660 *tom.* 6; Tolet. III *can.* 13 *col.* 700 *cit. tom.* 6; Parisiense V *can.* 3 *col.* 1389 *eod. tom.* 6; Cabillonense I *can.* 11 *col.* 397 *tom.* 7.

(6) Id sane Nicæno conc. statutum est *can.* 5, et a Sardicensi *can.* 3 *tom.* 2 *coll.* Labb. *col.* 35 *et* 659.

(7) Concilium Chalced. *can.* 9; Tolet. III *can.* 13 *loc. cit.* Eodem se munere sæpe functum testatur Augustinus, qui illud ex apostolico præcepto repetit, uti demonstratum supra est. Atque in ejus vita *opp. Aug. tom.* 10 *col.* 270 *cap.* 19 Possidius narrat, qua ipse diligentia ac pietate causas judicaret, « Idque, inquit Possidius, secundum sententiam apostoli dicentis : Audet quisquam etc. » Idem quoque Ambr. præstitisse, testatur ipse Aug. *Confess. lib.* 6 *cap.* 3 *tom.* 1 *col.* 121 *cit. edit.*

§. XXIII. Ipsi etiam christiani principes non solum sponte sua, sed etiam hortatu sanctissimorum episcoporum, quibus certum atque exploratum erat, clericos ad laicos judices non esse trahendos (1),

æquissimas tulere leges (2), quibus cautum est, ut clerici suarum controversiarum judices non nisi ecclesiasticos haberent. Quin etiam dignitas episcopatus et præclara virtus illorum, qui eo fungebantur, diu fecit ut episcopi civilium quoque controversiarum, quæ inter laicos fervebant, judices constituerentur (3). Verum id fiebat consensu litigantium, qui coram episcopo litigare malebant, quam coram sæculari magistratu et concessu principum, qui ab episcopis, quorum sapientiam exploratam habebant, civium suorum causas judicari cupiebant.

(1) S. Hilarius Pictaviensis episcopus *ad Constant. August. lib.* 1 *num.* 1 *opp. tom.* 2 *coll.* 533 *ed. Venet.* 1730. « Provideat et decernat clementia tua, Constantio imperatori inquit, ut omnes se ubique judices, quibus provinciarum administrationes creditæ sunt, ad quos sola cura et sollicitudo publicorum negotiorum pertinere debet, a religiosa se observantia abstineant; neque posthac præsumant atque usurpent, et putent se causas cognoscere clericorum. » Exstat autem *in lib.* 12 *cod. Theodos. de episc. et cleric.* Constantii lex, qua cautum est, ut clericorum causæ non nisi ab episcopis judicentur; atque hanc quidem legem Hilarii hortatu editam putat Baronius *ad an.* 355 *n.* 82 *pag.* 555 *tom.* 4 *ed. Lucæ.* Eadem est Ambr. sententia *ep.* 21 *num.* 2 *tom.* 6 *pag.* 52 *opp. ed. Venet.* 1781, qui laudat ea de re Valentiniani legem, qui *sacerdotes de sacerdotibus voluit judicare;* eademque etiam Martini Turonensis, uti testatur Severus *hist. sac. lib.* 2 *c.* 50 *tom.* 2 *p.* 263 *ed. Veron.* 1754. Abutuntur autem auctoritate Patrum quorumdam ii, qui judiciariam potestatem ecclesiæ negant, eorumque sententias detorquent praveque interpretantur. Nam locus Lactantii *de Divin. inst. lib.* 5 *cap.* 20 *tom.* 1 *pag.* 412 *ed. Paris* 1748 pertinet ad infideles, qui inviti ad fidem compelli non possunt; Chrysostomus de *Sacerd. lib.* 2 *num.* 3 *opp. tom.* 1 *pag.* 374 *edit. Montfaucon. Paris.* non negat imperium et potestatem ecclesiæ, quam imo certam habet, cum illud Apostoli ad *Timot.* 4 *Præcipe hæc et doce* ita explicat *Homil.* 13 *num.* 1 *pag.* 617 *tom.* 11 *vides ut imperare sacerdotum necesse sit;* tantum dicit ecclesiam non habere potestatem arcendi homines a delictis, et si haberet, eam inutilem futuram, « Cum Deus noster non necessitate submotos a peccato, sed propria sese sponte abstinentes sit re-

muneraturus. » Hieronymus *in can.* 23 *caus.* 23 *qu.* 5 inquiens, quod « Regum proprium officium est facere judicium et justitiam, » non id dicit quasi id tantum ad reges, non etiam ad ecclesiam pertinere statuat; imo *in Jerem. lib.* 4 *cap.* 22 *opp. tom.* 4 *col.* 987 *ed. Veron.* quidquid regibus in scriptura, id et sacerdotibus datum ostendit. Denique Bernardus *de consid. ad Eugen. lib.* 1 *cap.* 6 *col.* 417 *ed. Paris. Mabillon.*, inquit: « Stetisse denique lego apostolos judicandos, sedisse judicantes non lego; » non ut judiciariam ecclesiæ potestatem adimat, sed ut reprehendat eos, qui neglectis illis, quæ potiora sunt, judicandi studio rapiuntur. Atque ad hæc fere revocari omnia possunt Patrum loca, quæ contra judiciariam ecclesiæ potestatem opponuntur.

(2) Confer ea, quæ paulo ante diximus de legibus a Constantino, Theodosio et Arcadio, ac Marciano latis. His vero adde leges Constantii ac Theodosii, quæ sunt *L.* 12 *et L.* 47 *cod. Theod. de episc. et cleric.*, tum Justiniani *Novell.* 76, quæ ad monachos pertinet, qui tantum episcopali judicio subduntur, præterea leges, quas a Theodorico, licet Gotho et Ariano, editas memorat Cassiodorus, *Var. lib.* 1 *ep.* 9 *p.* 7 *t.* 1 *ed. Rothomag.* 1679. Quod si aliquando clericos ad laicos magistratus ivisse memoriæ proditum est, id quidem aut per vim et injuriam factum est, aut factum a clericis audacibus et protervis, qui se despicere impune putabant posse ecclesiastici judicis imperium, aut interdum etiam ab ipsis ecclesiæ magistratibus ut civilis quoque magistratus imperio homines in officio continerentur, eorumque sententiæ exitum haberent faciliorem. Atque huc referenda sunt exempla universa, quæ de hoc rerum genere ex ecclesiastica historia desumi possunt.

(3) Huc spectat lex Constantini, cujus feci paulo ante mentionem, quæque exstat in codice Theodosiano *de episc. judic.*, præterea *L.* 8 *et* 9 *cod. de episcop. audien.* Repete etiam ea, quæ paulo ante de Augustino deque Ambrosio dicta sunt.

§. XXIV. Nam ecclesiæ potestas atque judicium tantum pertinet ad res sacras ac divinas, atque ad personas clericorum, qui non nisi ecclesiæ imperio subjiciuntur. In controversiis laicorum mere civilibus atque profanis nullæ sunt ecclesiæ partes, sed ea tantum spectant ad judicium potestatemque laici magistratus, cujus imperio illi, tamquam reipublicæ cives, subesse debent. Quare ecclesia, cui nulla in his

rebus jurisdictio est, eam exercere non potest, nisi acquirat consensu litigantium et auctoritate principis, qui civili reipublicæ imperat.

§. XXV. Atque intra hos quidem fines et leges, utraque respublica suam semper exercuit potestatem, ecclesiastica in rebus sacris et divinis, negotiisque clericorum, civilis in omnibus laicorum controversiis, quæ spiritualia non attingunt. Initio ecclesiæ judicia minoribus solemnitatibus acta fuisse videntur, ut celerius expedirentur. Hinc sæpe *ecclesiasticum* judicium *forensi* opponitur (1), quoniam ab illo procul aberant tricæ et ambages, quæ forensem concertationem implicabant. Satis erat esse actorem, qui petitionem proponeret, reum, qui excluderet, judicem, qui rem nosceret et sententiam ferret, ut omnis rei ratio conclusa haberetur. Non deerat quidem, quæ ex jure naturæ procedit, citatio rei, non deerant legitimi probationum exquirendarum modi, neque cetera opportuna remedia; sed judicium sine tot solemnitatibus, quas civiles leges invexerant, celeriter expediebatur.

(1) Ecclesiasticum judicium a forensi distinguunt S. Augustin. *ad Bonifac. lib.* 3 *cap.* 5 *opp. tom.* 10 *col.* 456 *ed. Venet. cit.*; S. Leo M. *epist.* 2 *ad Rustic. Narbonem. inquis. X col.* 1424 *tom.* 1 *ed. Ballerin.* 1753, aliique complures. Sed hi omnes distinctionem hanc inter utrumque judicium adhibent, non quod ecclesiasticum verum non esset judicium; sed quod celerius, quam forense expediebatur, neque in eo tricæ ambagesque forenses obtinebant.

§. XXVI. Denique aucto litium numero, commodius visum est in judiciis ecclesiasticis certum ordinem formamque constituere, atque in iis quasdam adhibere solemnitates, quæ partim a Jure civili desumptæ, partim ab ecclesiasticis primum legibus constitutæ sunt. In primis autem Romani Pontifices ea de re laborarunt, proposita judiciorum methodo, quæ

neque importuna brevitate officeret veritati, neque copia multiplici et operosa solemnitatum ac formularum litigantes irretiret. Quam hæc methodus apta et concinna sit, et quantum ei præstet, quæ a Jure civili procedit, omnes facile intellexerunt, ideoque illa summo omnium consensu etiam in foro civili ubique recepta est.

TITULUS III.

De Judiciis et eorum Divisione.

I. Judicium quid? Judex ordinarius et delegatus.
II. Quis delegatum judicem constituat.
III. Causæ notio et mixtum imperium.
IV. Jurisdictio contentiosa et voluntaria.
V. Judicium ecclesiasticum et sæculare.
VI. Judicium possessorium et petitorium.
VII. Ordinarium et summarium.
VIII. Aliæ judiciorum divisiones
IX. Civile et criminale.
X. Judiciorum ordo.

§. I.

Judicium vocamus ipsam causæ disceptationem, quæ in jure fit, quæque constare debet quatuor præsertim rebus, actore, reo, judice et causa (1). Actor ille est, qui prior in judicium venit aliquid petiturus; reus, qui ab actore in jus vocatur, et a quo petitur; causa est ipsum quod petitur, et quod materiam judicio præbet; judex autem ille est, coram quo disputamus, et cujus decreto res absolvenda ac definienda est. Hic si jure sui magistratus cognoscendarum finiendarumque controversiarum habeat potestatem, judex ordinarius, si non propriam ac suam habeat,

sed ab alio mandatam et commissam, delegatus appellatur. De utroque duo sunt tituli in decretalibus.

(1) *Cap.* 10 *de Verbor. signific.*

§. II. Mandat hanc potestatem ordinarius judex, qui eam suo jure habet et mandat utiliter, non omnibus sine delectu, sed illis qui judices dari possunt (1). Qui non propriam et suam habet jurisdictionem, sed ab alio mandatam, is eam alteri mandare non potest (2); nisi procedat ab ipso principe, cujus delegatus alterum recte delegat (3).

(1) *L.* 2 *et* 4 *de Offic. ejus cui mandat. jurisd.; L.* 5 *ff. de Jurisd.* Confer Donellum *de Jur. civ. lib.* 17 *cap.* 8 §. 2 *et* 5 *opp. tom.* 4 *col.* 1117 *et* 1128 *ed. Lucæ* 1764.
(2) *L. ult. ff. de Offic. ejus, cap.* 62 *de Appellat.*
(3) *L.* 5 *cod. de Judic., cap.* 28 *de Offic. et potest. delegat.*

§. III. Præter judicandi potestatem, quam notionem dicimus, inest etiam in judice jurisdictio et jus modicæ coercitionis, per quam sui munus officii exsequi ac tueri possit, atque in eos, qui parere recusant, animadvertat. Modica hæc coercitio mixtum imperium dicitur (1), quod semper jurisdictioni, sed non semper judicandi potestati cohæret (2). Sunt enim Judices qui solam habent notionem, non item jurisdictionem; et hi tantum rem controversam cognoscunt atque definiunt, imperium, quo sententiam exequantur adjunctum non habent, ac proprie non jus dicere, sed judicare dicántur (3).

(1) Mixtum imperium dicitur, quod jurisdictioni admixtum est ab eaque separari non potest *L.* 1 *in fin. ff. de Offic. ejus cui mand. est. Jurisd.. L.* 3 *ff. de Jurisd.* Frustra enim magistratus causam cognosceret atque aliquid decerneret, si non posset exequi sententiam suæque jurisdictioni parere recusantes coercere. Itaque verissime Paulus *in L. ult. de Offic. ejus cui mand.* inquit, sine modica coercitione nullam esse jurisdictionem.

quoniam hæc sine illa expediri atque explicari non potest; et huc spectat Innoc. III *in c.* 28 *de offic. et potest. delegat.* Consule Averanum *interpr. Jur. lib.* 1 *c.* 4 *tom.* 1 *pag.* 23 *ed. Lugd. Batav.* 1753; Donellum *de Jur. civil. l.* 17 *cap.* 6 §. 6 *opp. tom.* 4 *p.* 1088 *ed. Lucæ*, et Scipionem Gentilem *de Jurisdict. lib.* 1 *cap.* 4 *et* 5 *opp. tom.* 3 *pag.* 7 *et seq. ed. Neap.* 1764. Varia autem sunt modicæ coercitionis genera, quæ, præter ceteros, diligenter explicat Scipio Gentilis *lib. cit. cap.* 6 *seq. pag.* 11 *et seq.*

(2) *Leg.* 5 *ff. de Re judic.*

(3) *Leg.* 4 §. *ult. ff. de Interrog. action.*, *L.* 57 *ff. de Re jud.* Consule Averanum *loc. cit. c.* 5, et Scipionem Gentilem *de Jurisd. lib.* 1 *cap.* 28 *opp. t.* 3 *pag.* 82 *ed. Neap.* 1764.

§. IV. Est autem jurisdictio vel voluntaria, vel contentiosa (1); illa ex re appellata, quæ in volentes exercetur, ut fit in adoptionibus, in mulierum minorumve contractibus, in ceteris generis ejusdem. Cuncta hæc geruntur extra judicium atque inter volentes, et a magistratu confirmantur, ut eorum rata firma auctoritas sit (2). Contentiosa jurisdictio ex re item dicta in invitos et contendentes exercetur, eique locus est in judiciis, quæ in invitos redduntur, et utriusque litigantis contentionem et disceptationem habent de re controversa.

(1) Hugo Donellus *loc. cit. cap.* 8 §. 7 *pag.* 1124 adjicit etiam mixtam vel intermediam jurisdictionem, quæ in dandis tutoribus aut curatoribus versatur; sed tertium hoc jurisdictionis genus inutile esse, observat Scipio Gentilis *loc. cit. cap.* 18 *p.* 43.

(2) Ex iis vero quædam sunt, quæ solam magistratus auctoritatem et approbationem, quædam, quæ permissum causa cognita, et uno verbo magistratus decretum postulant. Cuncta explicat Donellus *loc. cit.* §. 9 *pag.* 1126.

§. V. Judiciorum summa divisio est, ut alia ecclesiastica, alia sæcularia sint. Ecclesiasticum judicium agitur in foro ecclesiæ, et in eo quæritur de causis ecclesiasticis, sive quod hæ natura sua ecclesiasticæ

sunt, sive quod sunt causæ clericorum. Sæculare judicium est, in quo de rebus mere temporalibus coram laico judice disputatur. Utraque judicia multifariam dividuntur, et primo quidem in possessoria ac petitoria.

§. VI. Possessorium judicium est, in quo de sola possessione, aut quasi possessione quæritur, sive adipiscenda, sive retinenda, sive recuperanda (1). Possessio est rerum corporalium, quasi possessio incorporalium. Petitorium, quod *dominii litem* Jurisconsultus (2) appellat, est, in quo de proprietate, vel de alio jure seorsim a possessione disputamus. Nam proprietas nihil commune habet cum possessione (3); licet interdum majores quidam judices utramque conjungant. Separata autem de possessione quæstio illud efficit, ut eo finito judicio, atque uni data possessione, victus debeat in petitorio judicio jus suum ostendere, quod nisi præstiterit res manebit apud possessorem (4).

(1) Causam, sive quæstionem possessionis Greg. IX *in c.* 1 *de caus. possess. et propriet.* causam *momenti* vocat; quia nimirum amota omni cunctatione, exceptione celeriter expedienda est, *L. un. cod. Si de moment. possess. appell. L. ult. in fin. cod. de compens. cap. ult. de ordin. cognit.* Isid. *Etymolog. lib.* 5 « Momentum dici, inquit, a brevitate temporis, quod tam cito, quæ statim, salvo negotio principali, possessio reformetur, nec in ullam moram producatur, protrahatur. » Qua ex re etiam dicitur momentaria possessio, quod momento temporis, cum id fieri potest, emendanda est, resque adscribenda illi, ad quem eam revera pertinere constat. In *L.* 5 *cod. Theodos. de denunc. et edit. rescind. celeris redhibitio* in *L.* 4 *cod. Theodos.* unde vi *celeris executio* appellatur. Hinc omne interdictum, quod pertinet ad possessionem retinendam, adipiscendam, vel recuperandam momentarium est.

(2) *L.* 18 *ff. de Usuris.*

(3) *L.* 12 *ff. de Acquiren. possess.*

(4) §. *Instit. de Interdict.*

§. XII. Dividuntur etiam judicia in ordinaria, quæ et solemnia, atque in summaria, quæ et extraordinaria appellantur. Ordinaria sunt, in quibus acta omnia et solemnia, quæ in judiciis leges præscribunt, observantur, tum in iis, quæ intimam judicii naturam, tum in iis, quæ solemnitates attingunt. Summaria judicia sunt, in quibus multiplices illæ solemnitates omittuntur, eaque tantum servantur, quæ sunt ad judicii naturam, hoc est ad noscendam veritatem necessaria (1).

(1) Hæc quidem a Jure civili et canonico divisio judiciorum traditur. Sed Pragmatici in foro judicia dividunt in ordinaria, summaria, summarissima, exsecutiva. Et summaria quidem atque ordinaria judicia in iis, quæ ad ordinem pertinent, apud nos fori usu fere inter se conveniunt.

§. VIII. Digna quoque memoratu sunt judicia realia quæ ad rem et personalia, quæ ad personam pertinent; temporalia ac spiritualia, quæ a re ipsa, de qua quæritur, nomen accipiunt; simplicia, in quibus alter litigantium actor, et alter reus est, ac duplicia, in quibus uterque partes easdem sustinet et uterque alter ab altero vicissim petit; judicia, quæ bonæ fidei, et quæ stricti juris appellantur. Horum natura est, ut nullus sit judicis arbitrio locus, ita ut ipse sententia complecti debeat tantum quod pacto conventum est, vel lege constitutum, præterea nihil. Contra illa arbitrium permittunt judicis, qui ex bono et æquo æstimet, quantum actori restituendum sit, potestatemque suam eo pertrahit, ut suo judicio subjiciat, quod minime conventum comprehensumque libello est (1).

(1) De his judiciis actum est *tom.* 3 *Juris canonici universi publici et privati* §. 9 *seq. pag.* 11 *seq.*

§. IX. Denique judicia alia sunt civilia, alia criminalia, quoniam omnia vel distrahendarum controversiarum, vel maleficiorum puniendorum causa reperta sunt. Civilia pertinent ad privatorum controversias dijudicandas, criminalia vero crimina persequuntur, pœnasque irrogant vindices sceleris et violatæ publicæ tranquillitatis.

§. X. Judiciales disceptationes ordine noscendæ expediendæque sunt; quoniam ex inordinata rerum ratione oritur confusio, quæ jura pòtius obscurat, quam explicat litigantium. Ordo hic judicium etiam dicitur et passim processus appellatur. Est autem compositio rerum aptis et accommodatis locis, ut procul sit confusio et perturbatio, noscatur veritas ac suum cuique tribuatur. Et sane judiciarius ordo a legibus est constitutus, quem judicem ita dirigere et moderari oportet, ut litigantes in recta justitiæ semita insistant (1); qua in re nihil pro arbitrio, sed omnia canonum legumque auctoritate agenda sunt.

(1) *Cap.* 19 *de Judic.*; *cap.* 22 *de Accusation.*

TITULUS XIII.

De Procuratoribus.

I. Quis procurator? Plures procuratorum species.
II. Tam unus, quam plures procuratores constituuntur.
III. Qui procuratores esse possint?
IV. In quibus causis adhibeantur?
V. Quomodo officium procuratoris exspiret?
VI. Syndici universitatum procuratores sunt.
VII. In quibus syndici differant a procuratoribus privatorum?

§. 1.

Judicia aut per nosmetipsos, aut per procuratores exercemus. Procurator, quem *alieni juris vicarium* eleganter Cicero appellat (1), ab Ulpiano definitur, qui aliena negotia mandato domini administrat (2). Constituitur vel ut certum negotium expediat, vel ut omnia gerat et curet; hic generalis, ille autem specialis appellatur. Rursus procurator judicialis est, si alienam litem judicio persequitur; extrajudicialis, si aliena negotia extra judicium conficit. Generalis procurator tum judicialibus, tum extrajudicialibus rebus præpositus intelligitur, non tamen iis, quæ speciale mandatum requirunt (3). Datus autem cum libera administratione omnia fere potest, quæ ipse dominus, et ideo quamquam donare nequeat (4), tamen res domini alienare potest, non solum cum id necessitas, sed etiam cum utilitas mandantis postulat (5). Sine hac libera administrationis potestate generalis procurator recte distrahit tantum fructus et cetera, quæ facile corrumpuntur (6).

(1) Cicero *pro A. Cæcina n.* 20 *opp. t.* 4 *p.* 629 *ed. Genev.* 1744.
(2) *L.* 1 *ff. de Procurat.* (3) *Cap.* 5 *de Procurat. in* 6.
(4) Donare enim potius est perdere, quam administrare *L.* 28 §. *ult. ff. de Pactis, L.* 7 §. 3 *ff. de Donation.*
(5) *L.* 60 §. *Lucius ff. Mandat.*; *L.* 58 *ff. de Procur.*; *L.* 9 §. 4 *ff. de Acquirend. domin.*; §. 43 *Inst. de rer. divis.*
(6) *L.* 63 *ff. de Proc.* Confer Voet *in Pandect. l.* 3 *tit.* 3 §. 7.

§. II. Procurator interdum unus, interdum plures, iique aut conjunctim, aut in solidum constituuntur. Ubi conjunctim et eodem tempore omnes constituti sunt, alter sine altero nihil agere potest, exceptis causis electionum, postulationum, provisionum aliorumque ecclesiasticorum negotiorum, in quibus unus ex pluribus admittitur (1); ubi in solidum, potior habebitur qui litis contestatione negotium occupavit, nisi secus mandato cautum sit (2). At procuratore uno primum, deinceps altero constituto prioris mandatum revocatum videtur (3).

(1) *Cap.* 6 §. *Sane de Procurat. in* 6.
(2) *Cap.* 6 *mox laudat.* (3) *Cap.* 14 *de Procurat.*

§. III. Omnes autem, qui expresse non prohibentur, procuratores esse possunt. Prohibentur autem expresse eo munere in judicio fungi excommunicati (1), qui etiam in jus vocati per alium respondere debent (2), minores annis vigintiquinque (3), infames (4), mulieres (5), milites (6), fiscus, respublica, ceteri potentiores, qui adversarium opprimere possunt (7), reus criminis constitutus, nisi se primum purgaverit (8), reipublicæ causa abfuturus (9), monachus, nisi qua agatur monasterii causa, idque monasterii præfectus probet (10), episcopus et sacerdotes (11), postremo omnes clerici apud sæculares judices, nisi pro ecclesiæ suæ, aut propria causa, vel necessitate coacti pro conjunctis et miserabilibus personis procuratoris officium gerant (12).

(1) *Cap.* 13 §. *Credentes de Hæretic.; cap.* 6 *de Probat.; cap.* 1 *de Except. in* 6.
(2) *Cap.* 7 *de Judic.*
(3) *Cap.* 5 §. *ult. de Procurat. in* 6.
(4) *Can.* 1 *et* 2 *cap.* 5 *q.* 7; cum tamen jure civili Justiniani infamia, nisi manifesta sit, procuratori non obstet §. *ult. Instit. de Except.*, sed jam fori civilis usus jus canonicum recepit. Confer Gaillium *lib.* 2 *obs.* 43 *n.* 7 *et* 8, et Gudelinum *de Jur. novis. lib.* 4 *cap.* 4 *num. ult.*
(5) *L.* 18 *et* 21 *cod. de Procurator.* Quidam tamen excipiunt casus *in L.* 41 *ff. de Procurat., et in L.* 4 *cod. eod.* Consule Donellum *de Jur. civil. lib.* 18 *cap.* 11 *opp. tom.* 5 *ed. Lucæ col.* 191 *et seq.*, ibique Hilligerum *in not.*, qui omnes enumerant, quos civiles leges a procuratoris munere repellunt.
(6) *L.* 8 §. *Veterani ff. de Procurat.*, *L.* 7 *cod.* Quomodo autem nunc nostris moribus a procuratoris officio milites repellantur, explicat Hilligerus *loc. cit. not.* 3 *col.* 193.
(7) *L.* 1 *et tot. tit. cod. Ne lic. potent. patroc. litig. præst.; L.* 3 *et tot. tit. cod. Ne fisc. vel. respubl.* Consule Cujacium *in cod. lib.* 2 *tit.* 13 *opp. tom.* 2 *col.* 95 *et seq.*, *et observat. lib.* 8 *cap.* 31 *tom.* 3 *col.* 195 *et* 196 *ed. Venet.* 1578.
(8) *L.* 6 *cod. de Procurat.*
(9) *L.* 8 §. *Procuratorem, et L.* 54 *ff. de Procuratore.*
(10) *Can.* 35 *cap.* 16 *quæst.* 1.
(11) *Can.* 3 *cap.* 5 *qu.* 3; *cap.* 3 *et* 4. *Ne cler. vel. monach.*
(12) *Cap.* 1 *et ult. de Postulan.; cap.* 2 *et* 4 *Ne cleric. vel monach.* Atque hæc quidem vetus est ecclesiæ disciplina etiam Justiniano probata *Novel.* 123 *cap.* 6.

§. IV. Adhibentur procuratores in causis omnibus, tam sæcularibus, quam ecclesiasticis (1), quin etiam criminalibus, in quibus agitur civiliter, non criminaliter (2). Jure civili mandato, quod solo consensu constat (3), procurator constituitur, sed Jure canonico scripto opus est (4). Quæ jurisprudentia obtinet etiam in foro civili, neque nunc procurator admittitur sine scripto mandato, quamquam de rato cautionem afferat (5). Servatis mandati finibus, quidquid procurator gessit ratum firmum est, sive domino noceat, sive prosit (6).

(1) *Cap. 2 de In integr. restit.*
(2) *Cap. 5 de Procurat., Cap. 16 de Accusation.* Late hoc argumentum de adhibendis, aut non adhibendis in criminali judicio procuratoribus persequuntur Donellus *de Jur. civ. lib.* 18 *cap.* 10 §. 8 *et seq.*, ibique Hilligerus *not.* 5 *opp. tom.* 5 *col.* 176 *et seq.*, et Voetus *in Pandect. lib.* 3 *tit.* 3 §. 14 *et* 15.
(3) *Inst. lib.* 3 *tit.* 23 Paulus *recept. sentent. lib.* 1 *tit.* 3, apud Schultingium *Jurisprud. vet. ante Justinian. tom.* 1 *pag.* 223 *edit. Lipsiæ* 1737. (4) *Cap.* 1 *de Procurat.*
(5) Consule Voetum *loc. cit.* §. 10. (6) *Cap.* 1 *cit.*

§. V. Exspirat procuratoris officium mutuo consensu (1); mandato a domino revocato, si res integra adhuc sit, quia post litem contestatam procurator litis dominus efficitur, ac non nisi ex justa causa removeri potest, veluti si sit suspectus, aut impeditus, vel morbo teneatur (2); mortuo mandante, cum res est integra (3), re autem non integra exspirare mandatum potest, si prælatus, vel alius pro ecclesia, aut beneficio procuratorem constituerint, posteaque ex hac vita migraverint (4); per renuntiationem procuratoris justas ob causas factam, aut per ejus obitum, quoniam mandatum ad heredes non transit (5), denique si dominus litem per se agere velit (6).

(1) *L.* 24 *ff. de Procurat.*
(2) *L.* 22 *C. de eod.*; *L.* 17 *et seq. ff. eod. cap.* 2 *eod. in* 6.
(3) *L.* 23 *C. de Procurat.*
(4) *Cap.* 1 *et ult. Ne sed. vacan., Clem. ult. de Procurat.*
(5) *L.* 27 §. *Morte ff. Mandat.*
(6) *Cap.* 8 *de Procurat. in* 6.

§. VI. Procuratores universitatis syndici (1) appellantur; atque hoc inter singulos, interque universitates discrimen est, quod illi regulariter non coguntur procuratorem dare (2), sed universitates et collegia judicio experiri non possunt, nisi syndicum constituerint (3). Cum enim universitas personæ tantum vices gerat, uti naturaliter consentire nequit (4), ita

naturaliter pro se agere ac semetipsam defendere non potest (5). Accedit quod a cunctis tractata universitatis negotia perpetuo dissensu facile turbarentur; ac supervacaneum visum est, plures a propriis abstrahi negotiis et communi vacare causæ universitatis, cui tractandæ potuit unus sufficere. Ea de causa cum olim nondum liceret alieno nomine judicio experiri, tamen pro universitate licebat (6).

(1) Exstat in decretalibus Greg. IX titulus *de Syndico*, et ejus quoque mentio est *in L.* 6 *§. Sed si ita ff. Quod cujusque univers it., et in L.* 18 §. 13 *ff. de Muner. et honor.* Dicitur etiam universitas actor *in L.* 74 *ff. de Procurat.*, *et in L.* 6 *§. Quod cujusq. univers.*, et Ecdicus *in lib.* 30 *cod. de episc. audien..* et *Novell.* 15 apud Dionysium Gothofredum, cujus Novellæ Græca inscriptio est περι των εκδικων, et defensor in *L.* 18 §. 13 *ff. de Munerib. et honor.*, et procurator universitatis, præcipue si monasterii actor sit *Novel.* 123 *cap.* 27. Apocrisiarii etiam appellantur syndicus, qui universitatis causam agit mandato ipsius, atque is interdum ab actore distinguitur, quod hic certæ causæ, ille autem universis negotiis tractandis præpositus est. Apud Græcos syndici dicebantur, qui ad leges suadendas a populo electi erant, ut observat Carolus Sigonius *de Republ. Atheniens. lib.* 4 *c.* 6 *fere in princ.* Confer etiam du Cange *Gloss. v. Syndicus.*

(2) *Cap.* 2 *de Procurat.*

(3) *Cap.* 7 *eod.* (4) *L.* 1 §. 1 *ff. de Libert. universit.*

(5) *Arg. cit. L.* 1 §. 1, *et L.* 1 §. *ult. ff. de Acquir. vel amitt. possess.*

(6) *Inst. de Iis per quos agere possumus in princ.*

§. VII. Quæ de procuratoribus dicta sunt, ea generatim ad syndicos quoque pertinent; verum in nonnullis inter se differunt. Nam syndicus ab universitate, aut collegio per suffragia majoris partis eligitur (1), procurator ab uno, alterove, cujus negotium gerendum est, sola nominatione constituitur (2), ille necessario eligendus est (3), etiam criminale judicium exercet pro universitate, si quod ei crimen impingitur (4), suam jurejurando fidem obstringit (5), et

cum a collegiis ordinatis, ut plurimum, ad quascumque causas detur, publicum hoc modo officium sustinet (6). Verum procurator non juris necessitate, sed domini arbitrio ac voluntate constituitur; repellitur, sicuti supra demonstratum est, a criminali judicio; non suam obligat sacramento fidem, sed mandantis; denique privatum officium gerit.

(1) *Cap. 2 de in integr. restit.*
(2) *Clem. 1 de Procurat.*
(3) *Cap. unic. de Syndic.*
(4) Confer Wesembecium *Parat. ff. Quod cujusq. univ. n.* 6.
(5) *Cap. 3 et 4 de Juram. calumn.*
(6) *Cap. unic. de Synd.*

TITULUS IV.

De Foro competenti.

I. Quid forum competens?
II. Causæ de fide, divino cultu, ecclesiæ disciplina, ceteris ejusmodi.
III ad IV. Causæ matrimoniales.
V. Causæ beneficiariæ.
VI. Causæ decimarum et funerariæ.
VII. Causæ de immunitate ecclesiæ, de ejus bonis alienandis, de ejus privilegiis ac juribus, de vita et institutis clericorum.
VIII. Causæ majores.
IX. Causæ temporales clericorum.
X. Causæ episcoporum summo Pontifici reservatæ.
XI. Causæ viduarum, pupillorum, miserabilium personarum.
XII. Reus vocandus ad judicem, cui subest.
XIII. Judex domicilii.
XIV. Contractus.
XV. Delicti.
XVI. Loci rei controversæ.
XVII. Ex privilegio.
XVIII. Continentia causæ.
XIX. Prorogatio jurisdictionis ex consensu litigantium.

§. I.

Illud in primis, cum aguntur judicia, curandum est diligenter, ut ea coram legitimo judice, sive in competenti foro exerceantur. Nam acta in foro non com-

petenti nullius momenti sunt et impune non paretur judici dicenti jus inter eos, in quos jurisdictionem non habet (1). Forum seu forus (2), et exercendæ negotiationis et agendarum litium locus fuit (3). Nobis de judiciis agentibus forus est judiciorum locus, qui sæpe pro ipso judicio sumitur. Competens autem forum est idem ac forum proprium, scilicet ubi judex suam exercere jurisdictionem potest et in quo reus conveniendus est (4).

(1) *L. ult. ff. de Jurisd.*, *L. ult. cod. Si a non competen. judic.*, *can.* 7 *caus.* 2 *q.* 1. *can. penul. caus.* 11 *q.* 1.

(2) Forum et forus latine dicitur, uti loquitur Isid. *etymol. lib.* 13 *cap.* 2 *num.* 27 *opp. tom.* 4 *p.* 212 *edit. Romæ* 1801 *et cap.* 6 *num.* 8 *p.* 225, quem immerito reprehendit Poletus *hist. for. Roman. lib.* 1 *c.* 1; nam virile ejus nominis genus egregiis latinorum scriptorum testimoniis ostendit Cujacius *in tit. Decr. de For. compet. opp. t.* 6 *col.* 773 *ed. Mutin.* 1778.

(3) Confer præ ceteris Poletum *loc. cit. lib.* 1 *cap.* 1 *et seq.* In eodem foro, in quo res venales exponebantur, initio jus dictum fuisse, tradit Innocentius Cironius *in Paratitl. Decretal. de For. competen.*

(4) Hinc proprius Judex competens dicitur *in L.* 19 *ff. de Jurisd.*, et competens tribunal *in L.* 35 §. *Non solum ff. de Procurat.* Judex autem non competens incongruus appellatur in *L.* 1 *cod. de Jurisdict. omn. jud.*

§. II. Competentem autem forum et judicem facit in primis natura causæ, de qua quæritur et persona rei, qui in judicium vocatur. Causa si spiritualis sit, vel conjuncta rebus spiritualibus, tantum ab ecclesiastico judice noscenda ac definienda est. Quare ad eum in primis pertinent causæ de fide, de religione, aut cultu divino, de sacramentis, de sacris ritibus, de ecclesiæ disciplina. Nam eas cognoscendi potestas pendet a jure clavium, quod solis sacerdotibus a Christo concessum est (1).

(1) Præclara ea de re sunt Osii Cordubensis episcopi verba apud Athanasium *in Hist. Arianorum ad monachos num.* 44

opp. tom. 1 *par.* 1 *p.* 293 *ed. Patav.* 1778, « Tibi Deus, inquit, imperium commisit, nobis, quæ sunt ecclesiæ concredidit. Et quemadmodum qui tuum imperium malignis oculis carpit, contradicit ordinationi divinæ, ita et tu cave, ne quæ sunt ecclesiæ ad te trahens magno crimini obnoxius fias. » Sapienter etiam Joannes VIII *in can.* 11 *dist.* 96, « Si imperator, inquit, catholicus est, filius est, non præsul ecclesiæ, quod ad religionem competit, discere ei convenit, non docere. . . . . Ad sacerdotes enim Deus voluit, quæ ecclesiæ disponenda sunt pertinere, non ad sæculi potestates; quas, si fideles sunt, ecclesiæ suæ sacerdotibus voluit esse subjectas. » Confer Cabassutium *Theor. et prax. jur. canon. lib.* 1 *cap.* 9 *num.* 15 *et* 16; de Marca *Concord. sacerd. et imper. lib.* 2 *cap.* 1 *num.* 4 *et seq.*; Doujatum *Prænot. canon. lib.* 2 *cap.* 2.

§. III. Verum ex causis sacramentalibus vix ullæ ad forum contentiosum deferuntur, exceptis causis matrimonialibus, quæ per cursum, ordinemque judicialem expediuntur. Harum autem matrimonialium controversiarum, de quibus institui solent judicia, triplex est genus. Aliæ enim vim ipsam icti fœderis ac firmitatem attingunt, et hæ cum respiciant naturam intimam sacramenti, tantum in ecclesiastico foro tractandæ sunt (1). Aliæ pertinent ad vim sponsalium, atque ad jus instituendi divortii quoad torum ac mutuam habitationem; et hæ similiter ecclesiastico judicio noscendæ definiendæque sunt (2). Nam respectum habent ad sacramentum matrimonii, quoniam ad illud contrahendum sponsalibus obligamur, ac per divortium jura utrique conjugi matrimonio quæsita relaxantur.

(1) « Si quis dixerit, causas matrimoniales non spectare ad judices ecclesiasticos, anathema sit, » inquit synodus Tridentina *sess.* 24 *cap.* 12 *de Matrim.* Tum *sess.* 24 *cap.* 20 *de reform.* hujusmodi causas non *decani, archidiaconi, aut aliorum inferiorum judicio* committendas, sed ab uno episcopo cognoscendas esse statuit. Atque hoc quidem perpetuum ecclesiæ jus fuit. Cum inter Lotharium et Teuthbergam de vi matrimonii inter eos initi quæreretur, actum ea de re est in synodo Aquisgranensi

an. 860 *et* 862 apud Labb. *tom.* 10 *col.* 140 *et* 200, cumque ab ejus sententia Teuthberga provocasset ad Nicolaum I summum Pontificem, ipse hanc controversiam *sæculari judicio* submitti non debere respondit, eamque commisit synodo Metensi *ep.* 23 apud Labb. *tom.* 10 *conc. col.* 1413. Confer etiam acta concilii Remensis apud Ordericum Vitalem *lib.* 12 *pag.* 839 inter *Script. antiq. hist. Norman. Du Chesne ed. Paris.* 1619, et Alex. II *can.* 10 *cap.* 35 *qu.* 6, præterea opusculum Assisii editum an. 1784 *Su l'esenzione de' Regolari ec. e su le cause matrimoniali,* quæque ipse scripsi *lib.* 2 *sect.* 9 §. 116 *not.* 1 *tom.* 1 *pag.* 314.

(2) *Cap.* 10 *de Sponsal.; cap.* 3 *de Divort.*

§. IV. Aliæ denique sunt causæ, quæ aliquam quidem habent cum matrimonio affinitatem, sed directo spectant res mere politicas ac temporales. Hujusmodi sunt causæ de dote, de donatione propter nuptias, de hereditaria successione, alimentis, ceteris generis ejusdem; et hæ quidem sæculari judici committendæ sunt (1). Verum si qua interim, dum hæc in laicali foro expenduntur, oriatur controversia de jure connubii, puta de impedimento dirimente, inchoato judicio supersedendum est, cunctaque ecclesiastico judici adscribenda sunt (2). At ecclesiasticus judex ipse etiam cognoscit causas de hereditaria successione, de dote, de similibus, si qua de his rebus incidat disputatio, cum de vi matrimonii, aut jure ad divortium quæritur (3).

(1) Consule Bellarminum *de Sacr. matrim. cap.* 32 *pag.* 687 *tom.* 3 *opp. ed. Ven.* 1721, et Tannerum *t.* 4 *Disp.* 8 *n.* 166.

(2) Confer Altaserram *de Jurisd. eccl. l.* 6 *c.* 3 §. *Superest;* Renatum Choppinum *de Sacr. polit. l.* 2 *tit.* 1 *n.* 16; Annæum Robertum *rer. judicat. lib.* 3 *cap.* 5 *et lib.* 4 *cap.* 10.

(3) *Cap.* 1 *Qui filii sint legit.; cap.* 3 *et* 7 *de Donat. int. vir. et uxor.*

§. V. Causæ quoque beneficiariæ, quoniam spiritualibus accensentur, ad ecclesiasticum forum pertinent, sive de ipsa collatione, sive de instituendis,

conjungendisve, aut dividendis beneficiis disputetur (1). Eadem est ratio causarum juris patronatus, quippe quæ spiritualibus adnexæ sunt (2). Sed in locis quibusdam, sive expresso privilegio apostolico, sive diuturna consuetudine ab ecclesia tolerata, inductum est, ut cum de his rebus possessorio judicio quæritur, laico judici, cum petitorium agitur, ecclesiastico committantur (3).

(1) Alexand. III *in cap.* 21 *de jure patr., et in ep. ad episc. Galliæ in app. conc. Later. cap.* 33 *t.* 13 *col.* 626 *coll.* Labb.
(2) *Cap.* 3 *de Judic.*
(3) Consule Barbosam *Jur. eccl. lib.* 1 *cap.* 39 *num.* 161 *et seq.*; Thomassinum *vet. et nov. eccl. disc. par.* 2 *lib.* 1 *cap.* 36 *num.* 13, et Ben. XIV *de synod. diœc. lib.* 9 *cap.* 9 *num.* 7.

§. VI. Eodem loco sunt causæ decimarum; quinimo ecclesiastici judicis est laicos ad earum solutionem cogere (1); sed hæ quoque causæ, cum de possessione controversia est, alicubi vel privilegio, vel consuetudine a laico judice expenduntur. Par est ratio causarum funerariarum, in quibus agitur de concedenda negandaque ecclesiastica sepultura; de ejus electione, de stabiliendo tempore efferendorum humandorumque cadaverum, de usu crucis parochialis, de tollendis abusibus, qui forte irrepserunt, de juribus funerariis inter ecclesias et clericos dividendis (2). Quin etiam laici imperio episcopalis fori coguntur ad præstandas oblationes, quæ dari solent, nisi eæ sponte offerantur (3).

(1) *Cap.* 5 *de Decim.* Conc. Trid. *sess.* 25 *tom.* 12 *de ref.*
(2) Vetus est regula, ut ecclesia moderetur et regat quæ ad fidelium sepulturam pertinent, ejusque legibus designetur locus, in quo illorum cadavera sepelienda sunt. Confer concilium Bracarense I, quod aliis est II, *can.* 18 *tom.* 6 *col.* 522 *coll.* Labb. Arelatense VI *can.* 21 *tom.* 9 *col.* 321; Moguntinum 1 *in can.* 18 *caus.* 13 *qu.* 2, et Moguntinum II *in can.* 31 *et* 50 *caus.* 13 *qu.* 2; Agrippinense seu Coloniense *in can.* 28 *dist.* 1

de Consecr.; item Theodulphum episcopum Aurel. *in Capitulare ad suæ parochiæ sacerdotes cap.* 9, apud Labb. *t.* 9 *col.* 186; Hincmarum Remensem in capitulis, quæ edidit an. 852 *cap.* 12 apud Labb. *tom.* 10 *col.* 3 *ed. Venet.*; Attonem Vercellensem *in Capitular. can. cap.* 23, apud d'Achery *Spicileg. tom.* 8 *pag.* 10 *edit. Paris.* 1668; decretalium titulum *de Sepulturis*, aliaque sexcenta monumenta, ex quibus patet, semper ab ecclesia de fidelium sepultura leges fuisse constitutas.

(3) *Cap.* 42 *de Simon.*

§. VII. Denique ecclesiastico foro addictæ sunt causæ, quæ clericorum vitam et instituta respiciunt, itemque causæ de rebus ecclesiæ alienandis, de ejus immunitate, similibusque juribus ac privilegiis (1). Jure decretalium etiam profana negotia, quibus jusjurandum adjunctum est, propter religionem, ad ecclesiasticum judicem deferenda sunt (2). Generatim vero non agitur adversus contractum, quem quis jurejurando firmavit, nisi primum ejus laxato vinculo, quod ab ecclesiastica potestate justis de causis fieri solet, agendi potestas data sit (3).

(1) Consule Gagliardum *inst. Jur. can. l.* 3 *t.* 7 *n.* 31 *et seq.*

(2) *Cap.* 13 *de Judic.*; *cap.* 3 *de For. competen. in* 6. Vide Ben. XIV *de synod. diœces. lib.* 9 *cap.* 9 *num.* 8.

(3) Vide Gonzalez *in cit. cap.* 1 *de Jurejur. num.* 10. Olim et contractus stipulatio, quæ sæpe coram ecclesiasticis notariis fiebat, plures laicorum lites ad episcopale judicium deferebat. Notariorum episcopalium usus antiquissimus in ecclesia est, ut patet ax actis conciliorum, et ostendit Valesius *in not. ad Socr. hist. eccl. l.* 5 *cap.* 22 *pag.* 251 *ed. Taur.* 1747. Confer etiam S. Greg. M. *in Sacrament. opp. tom.* 3 *col.* 70, et Menardum *in not.* 300 *col.* 343 *edit. Paris* 1705. In capitulare Caroli M. an. 805 *cap.* 3, apud Baluzium *Capitular. reg. Franc. tom.* 1 *col.* 295 *ed. Venet.* 1772 statutum est: « Ut unusquisque episcopus, et abbas et singuli comites suum notarium habeant; » quod etiam cautum est in *capitular. lib.* 6 *cap.* 256 *ibid. col.* 645. Erant autem episcopales notarii ex ordine clericorum, quin etiam erant subdiaconi, diaconi, presbyteri, cujus quidem rei multa collegerunt testimonia et monumenta Thomassinus *vet. et nov. eccl. disc. par.* 1 *lib.* 3 *cap.* 106, et Muratorius *antiq. Italic.*

dissert. 12, Innoc. III *ep.* 129 *lib.* 14 *tom.* 2 *pag.* 566 *edit. Baluzii* 1682, clericos in sacris ordinibus constitutos notarii munus vetuit exercere, quod cum dedecore ordinis ecclesiastici sæculari curiæ servirent atque in profanis negotiis versarentur. Sed Thomassinus *loc. cit. n.* 8, simplicibus clericis numquam notarii officium vetitum fuisse contendit, imo ne ipsis quidem presbyteris, cum de ecclesiasticis rebus ageretur. Certe in profanis quoque negotiis notarii ecclesiastici, quod plus fidei et peritiæ haberent, sæpissime adhiberi solebant; et hinc plures causæ, quæ propter rem ipsam, aut personas laici tribunalis propriæ fuissent, a Judice ecclesiastico cognoscebantur. Synodus Tridentina *cap.* 10 *sess.* 22 *de reform.* cum animadverteret, quod ex notariorum imperitia plurima damna et multarum occasio litium oriatur, statuit, ut « Possit episcopus quoscumque notarios, etiamsi apostolica, imperiali, aut regia auctoritate creati fuerint, etiam tamquam delegatus sedis Apostolicæ, examinatione adhibita, eorum sufficientiam scrutari, illisque non idoneis repertis, aut quandocumque in officio delinquentibus, officii ejus in negotiis, litibus et causis ecclesiasticis ac spiritualibus exercendi usum perpetuo aut ad tempus prohibere. Neque eorum appellatio interdictionem ordinarii suspendat. » Quod etiam sancivit Bened. XIV *Const. Ad militantis* 48 §. 33 *tom.* 1 *ejus bullar. pag.* 84 *edit. Rom. seu Venet.* 1754.

§. VIII. Ex his autem, quas descripsi, causis spiritualibus quædam majores gravioresque sunt, quarum judicium summo Pontifici servatum est (1). Hujusmodi sunt controversiæ de fide, resque omnes, quæ ad disciplinam, rectamque gubernationem et statum pertinent ecclesiæ universæ. Non enim una omnibus fides esse potest sine judicio et auctoritate ejus, quem Christus unitatis centrum constituit et a quo disjuncta ecclesiæ membra copulantur; neque alius cogere omnes potest ad eamdem disciplinam certamque administrationem, nisi qui toti ecclesiæ præpositus est, et in omnes habet jurisdictionem.

(1) De majoribus quidem causis, quæ semper Apostolicæ sedis judicio reservatæ fuerunt, innumera sunt testimonia et antiquitatis monumenta. Multa ea de re dixi *l.* 1 *tit.* 3 *sect.* 1 §. 16 *not.* 4 *t.* 1 *p.* 152. Addam nunc Petrum Chrysolog. *ep.* 25 *ad Eutych.*

inter Leonin. t. 1 *col.* 777 *ed. Ballerin.;* Julium I. P. *ep.* 1 *ad Eusebian.* apud Coustantium *ep. Pontif. Roman. col.* 386; Innoc. I *ep.* 30 *ad conc. Milevitan. num.* 2 *col.* 896 *ib. ep.* 37 *ad Felic. Nucerin. num.* 1 *col.* 910; Sixtum III *ep.* 10 *ad tot. Illyric. episc. num.* 3 *ib. col.* 1273; Virgilium *ep.* 7 *ad Auson. Arelat.* apud Labb. *t.* 5 *col.* 1300; Gelasium *in Commonitor. ad Faustum in Elem. Jur. can. P. Amort. tom.* 1 *pag.* 502 *ed. Ferrar.* 1763; Greg. M. *ep.* 7 *lib.* 3 *col.* 630 *ep.* 54 *lib.* 5 *opp. tom.* 2 *col.* 784 *ed. Paris.* 1705; Hilarium *ep.* 8 *ad Metr. Gall.* apud. Labb. *tom.* 5 *col.* 66; Gregorium IV *ep. ad Gall. Germ. episc.* apud Labb. *tom.* 9 *concil. col.* 682 *Venet. edit.;* Avitum Viennensem *ep.* 36 *in Biblioth. PP. tom.* 9 *pag.* 578 *ed. Lugdun.;* Sozomenum *hist. lib.* 6 *cap.* 22 *pag.* 245 *edit. Cantabr.* 1720. Ejusdem quoque rei in ecclesiastica historia certissima monumenta sunt. Huc enim spectant, quæ de Irenæo, de Dionysio Alexandrino, de Patribus concilii Antiocheni, qui propter errores Montani et Sabellianorum sedis Apostolicæ judicium postularunt, narrat Eusebius *hist. l.* 5 *c.* 3 *et* 4 *et lib.* 7 *cap.* 5 *et* 26 *pag.* 213, 324 *et* 356 *edit. Cantabrig.* 1720, de proposita ab se contra Arianos legatione ad Damasum P. Basilius *ep.* 69 *ad Athanas. ep. Alex. opp. tom.* 3 *pag.* 161, *et ep.* 70 *pag.* 173 *ed. Paris.* 1730; de Alexandro episcopo Alexandrino Liberius *ep.* 4 *Constant. num.* 4 apud Coustantium *col.* 426; de Gallorum ac Venetensium relationibus ad Silvestrum, deque legato ad semetipsum ex oriente misso propter hæresim Apollinarii, Damasus *epist.* 5 *ad Orient., et epist.* 14 apud eumdem Coustantium *col.* 488 *et* 571; de controversia Spiritus Sancti Romanæ ecclesiæ judicio definita Sozomenus *hist. lib.* 6 *cap.* 22 *p.* 245 *ed. Cantabr.* 1720; de Joanne Hierosolymitano, Venerio Mediolanensi; Theophilo Alexandrino Anastasius *ep.* 2 *ad Jo. Hierosolym.* apud eumdem Coustantium *col.* 723, et Hieron. *ep.* 78 *ad Pammach. et Marcellam opp. tom.* 3 *col.* 577 *edit. Vallarsii Veron.;* de causa Pelagii epistola concilii Carthagin. *inter epistolas* Innocentii I *ep.* 26 apud eumdem Coustantium *col.* 873 *et ep.* 28 *col.* 875, quæque ipse Innoc. I scripsit *in ep.* 29 *ad concil. Carthag. col.* 888, et *ep.* 30 *col.* 896, et Augustinus *ep.* 186 *num.* 2 *opp. tom.* 2 *col.* 664 *edit. Maurin. Ven.* 1729, et *Serm.* 131 *cap.* 10 *tom.* 5 *par.* 1 *col.* 645 ubi ea de re dicit hæc: « Jam enim de hac causa duo concilia missa sunt ad sedem Apostolicam, unde etiam rescripta venerunt. Causa finita est; utinam aliquando finiatur error. » Similiter orta hæresi Nestorii Cyrillus Alexandrinus epistolam, quæ exstat apud Coustantium *col.* 1086, ad Cœlestinum Pontificem misit,

quod « Longa ecclesiarum consuetudo suadet, ut hujusmodi res cum sanctitate tua communicentur; » in quæstione monachorum Scytarum litteras ad Hormisdam dedit Justinianus imperator apud Labb. *coll. conc. tom.* 5 *col.* 694, de orta propter libros Fausti controversia ad eumdem Hormisdam Possessor episcopus African. *loc. cit. col.* 661; Cæsarius Arelatensis propter eosdem libros ad Felicem IV, ad quem missa legatio est, et cujus successor ea, quæ synodo statuta fuerant, confirmavit *cit. t.* 5 *conc. col.* 809. Confer etiam Justinianum Imp. *ep. ad Joan. II P.*, et ipsius Joannis *ad eumdem Justinianum ep.* 2 *tom.* 5 *conc. col.* 888 *et* 890 *coll.* Labb. *ed. Ven.*, et Constantinum Pogonatum Imp. *ep. ad Leonem II* apud Labb. *tom.* 7 *conc. col.* 1142. Mitto cetera, ne longus sim; cum præsertim multa eaque præclara testimonia de sedis Apostolicæ decisionibus in rebus fidei ac disciplina collegerit Cl. Mamachius *ad auctorem op. Quid est Papa? Ep.* 3 *tom.* 1 *p.* 237 *seq.* Tantum addam litteras, quas ad Innoc. X. P. dedit clerus Gallicanus, ut de Jansenii propositionibus claram certamque sententiam ferret, «Caliginem omnem, ut ipsi inquiunt, discuteret, animos fluctuantes componeret, dissidia prohiberet, ecclesiæ tranquillitatem splendoremque restitueret.» Exstant hæ litteræ in opere, cui titulus *Histoire des cinq propositions de Jansénius t.* 3, *Recueil des pièces pag.* 64 *Trevoux* 1702, atque ita exordiuntur : «Majores causas ad sedem Apostolicam referre solemnis ecclesiæ mos est, quam fides Petri nunquam dificiens perpetuo retineri pro jure suo postulat. Æquissimæ huic legi obsequentes de gravissimo circa religionem negotio sanctitati tuæ scribendum esse censuimus. » Ad majores causas, quæ sedi Apostolicæ reservatæ sunt, pertinet etiam confirmatio ordinum regularium; de qua late disserit Mamachius *loc. cit.* §. 14 *pag.* 272 *seq.*, eorumque exemptio, de qua egi *lib.* 2 *tit.* 10 §. 3 *not.* 1, 4 *et* 5 *pag.* 657 *et* 658, sanctorum canonizatio, de qua agit Mamachius *loc. cit.* §. 13 *pag.* 264 *seq.*, ipseque etiam disserui *l.* 1 *tit.* 3 *sect.* 1 §. 19 *pag.* 160, legum ecclesiasticarum relaxatio, de qua dictum est *ibid.* §. 16 *pag.* 149, et disputat Ballerinius *de potest. eccl. sum. Pontif. cap.* 3 §. 2 *pag.* 42 *ed. August. Vindel.* 1770, novarum ecclesiarum cathedralium erectiones et antiquarum uniones ac divisiones, quarum, ne sim nimius, testimonia non colligam. Satis erit indicare Thomassinum *vet. et nov. eccles. disc. tom.* 2 *par.* 2 *lib.* 1 *c.* 39, 45, 54 *et* 58; Zaccariam *Anti-Febron. tom.* 3 *par.* 2 *lib.* 1 *cap.* 7; Mamachium *loc. cit. ep.* 3 §. 7 *pag.* 208 *seq.*, a quibus luculentissima harum rerum testimonia collecta sunt. Apte et egregie S. Bernardus *ep.* 131 *opp. tom.* 1

pag. 118 *ed. Ven.* 1781, « Plenitudo siquidem potestatis super universas orbis ecclesias singulari prærogativa Apostolica Sedi donata est. Qui igitur huic potestati resistit, Dei ordinationi resistit. Potest si utile judicaverit, novos ordinare episcopatus, ubi hactenus non fuerunt. Potest eos, qui sunt, alios deprimere, alios sublimare, prout ratio sibi dictaverit, ita ut de episcopis creare archiepiscopos liceat, et e converso, si necesse visum fuerit. » Confer etiam quæ a me dicta sunt *l.* 1 *tit.* 3 *sect.* 1 *pag.* 145 *seq.*, ubi cuncta exposui, quæ summo Pontifici ex suprema ejus potestate reservata sunt. Late quoque de majoribus causis agit Altaserra *de Jurisdict. lib.* 10 *per tot.*, et David *des Jugements canoniques chap.* 15 *art.* 3.

§. IX. Causæ vero temporales et profanæ ad ecclesiasticum forum pertinent, cum clericus in jus vocatur, quoniam actor rei forum sequi debet (1). Quare in his controversiis, si clericus actor est adversus laicum, judex item laicus eligendus est, nisi forte aliud ferat locorum consuetudo (2); contra si clericus a laico in judicium ducitur, totum judicium ab ecclesiastico conficiendum est. Quod fori privilegium ita adhæret personis clericorum, ut eo ne volentes quidem ipsi abdicare se possint (3).

(1) *L.* 3 *cod. Ubi in rem actio, L.* 2 *cod. de Jurisd. cap.* 5 *et* 8 *de for. competen.* Est hæc vetus quidem ecclesiæ regula, ac recte Ambros. *in actis concilii Aquilejensis opp. Ambros. t.* 5 *p.* 511 *ed. Ven.* 1781. « Sacerdotes, inquit, de laicis judicare debent, non laici de sacerdotibus. » Et paulo post : « Erubescemus ut videatur, qui sacerdotium sibi vindicat, a laicis esse damnatus; ac per hoc quoque et in hoc ipso damnandus est, qui laicorum expectat sententiam, cum magis de laicis sacerdotes debeant judicare. » Quo quidem concilio damnatus est Palladius episcopus, qui laicorum judicium postulabat. Videndi sunt etiam Athanasius *hist. Arian. ad Monach. n.* 52 *opp. tom.* 1 *p.* 297 *ed. Patav.* 1777; Hilarius *lib.* 1 *ad Constant. num.* 1 *et contr. Constant. num.* 16 *tom.* 1 *col.* 535 *et* 575 *edit. Veron.* 1730; Lucifer Calaritanus *pro Athan. lib.* 1 *pag.* 61 *ed. Venet.* 1778; concil. Milevitanum *can.* 19 *tom.* 3 *col.* 385 *coll.* Labbei, suo etiam honore privat clericos, qui a principe petierint, ut sibi in aliqua causa sæculares judices attribuat. Atque hic quidem

verus et germanus esse videtur sensus *can.* 11 *et* 12 conc. Antiocheni I *tom.* 2 *col.* 580 *cit. collect.*, quem canonem Ant. Aug. *de emendat. Gratian. lib.* 1 *dial.* 11 *opp. tom.* 3 *pag.* 64 *edit. Lucæ*, et Baronius *ad. ann.* 341 *num* 28 *tom.* 4 *pag.* 374 *edit. Lucæ*, minus recte putant ab Arianis editum contra S. Athanasium et eumdem esse canonem, quem Chrysost. ejus adversarii objecerunt, quemque ipse ejusque defensores consequenti ætate rejecerunt. Quod recte ostendit Emman. Schelstratius *de concil. Antioch. pag.* 541, qui late demonstrat, longe alium esse arianum canonem contra Athanasium conditum ac postea Chrysost. objectum, et hunc Antiochenum canonem plane consentaneum esse receptæ antiquæ ecclesiæ disciplinæ. Neque solum cum inter clericos controversiæ fervebant, sed etiam cum inter clericum et laicum lis erat, clericus non nisi ad ecclesiasticum judicem vocari debebat, conc. Agathense *can.* 32 *t.* 5 *col.* 526 *cit. coll.* Multa ea de re sunt *in capitul. regum Franc.* apud Baluz.; *capitul. Car. M. lib.* 5 *c.* 378 *et* 390, *et lib.* 6 *c.* 156 *lib.* 7 *c.* 19 *t.* 1 *col.* 604; 606, 634, 702 *ed. Venet.* 1772, et multa etiam apud Herardum *in Capitulis c.* 7 *et* 8 apud Labb. *tom.* 10 *col.* 61, itemque apud Hincmarum Remensem, qui peculiarem ea de re tractatum edidit, quem misit ad Carolum Calvum, et quo demonstravit, nemini licere ad laicum judicem clericum vocare. Hic tractatus exstat *tom.* 2 *ejus opp. pag.* 316 *ed. Sirmondi Paris.* 1745, ex eoque patet, eam semper fuisse et antiquæ et recentioris ecclesiæ disciplinam, ut nullus clericus ad laicum judicem duceretur. Late hoc argumentum persecutus sum *tit.* 1 *hujus libri.*

(2) Vide Bened. XIV *Inst. eccles. instit.* 40.

(3) Justiniani constitutione *in L.* 30 *cod. de episc. et cleric.*, poterat clericus *in conscribendo instrumento* pacisci *non usurum se fori præscriptione*, ob regulam juris antiqui *omnes licentiam habere his, quæ pro se indulta sunt, renuntiare;* unde et mulier Vellejano *L. ult.* §. *pen. ff.*, et *L.* 21 *cod. ad Vellejan.*, et princeps, qui solutus est Legibus *L.* 31 *ff. de Leg.*, et *L.* 23 *ff. de Leg.* 3, suo interdum privilegio renuntiat *L.* 4 *cod. de Leg.*, *L.* 4 *cod. ad Leg. Falcid.*, §. *ult. Inst. Quib. mod. test.* Verum Innoc. III rescripto *in cap.* 12 *de For. compet.* prohibentur clerici privilegio fori renuntiare, quod sapientissime constitutum est, ut ordinis dignitati consuleretur. Non enim fori privilegium peculiare privilegium est, quod privatam attingit personam unius alteriusve clerici, sed ad commodum decusque pertinet ordinis ecclesiastici universi. Potest sane unusquisque pacisci contra jus peculiare, quod privatam personam respicit eique renuntiare *cap.* 6 *et* 15 *de Privileg. cap.* 16 *et* 23 *de*

Regular., ut optime distinguit Innoc. III *in cit. cap.* 12, atque ita intelligenda est Justiniani constitutio *in lib.* 20 *cod. de Pactis.* Verum fori privilegium non peculiare ac privatum est, sed ad totum pertinet ordinem clericorum, ideoque clericus ei renuntiare non potest in perniciem juris ecclesiastici; ut inquit Honorius III *cap.* 4 *de Judic.*, apud Cironium V *compilat. p.* 97 *ed. Vindob.* 1761. « Ecclesiasticæ personæ non solum invitæ, sed etiam voluntariæ non possunt, ut judicium subeant sæculare, pacisci, cum non sit personale hoc beneficium, cui renuntiari valeat, sed indultum potius toti collegio ecclesiastico, cui privatorum pacto derogari non potest. » Sane quemadmodum laicorum judicia forumque publicum turbari vetat ecclesia, ita forum suum turbari non sinit; et hoc non est contra legem agere, sed *legi facere subsidium,* uti dicitur *in cap.* 2 *de Privileg.* Late Innoc. rescriptum contra Cujacium *de for. compet. in Decret. cap.* 12 *opp. tom.* 6 *col.* 778 *edit. Venet.* 1778, tuentur Cironius *in Decretal. paratitl. de Pactis,* et Gonzalez *in cit. cap.* 12 *de For. compet.*, et contra Fevretium Altaserra *de Jurisdict. eccl. lib.* 3 *cap.* 4.

§. X. Ex causis clericorum quædam sunt majores, quæ ad episcopos pertinent, et hæ summi Pontificis judicio reservatæ sunt. Non enim decet ab inferioribus clericis judicari graviora negotia episcoporum, quorum tanta ac tam præclara dignitas est. Lex quidem ecclesiæ supra episcopos posuit metropolitas et patriarchas; sed ea nihil detraxit de jure et potestate summi Pontificis, quem unum lex Christi episcopis superiorem fecit (1). Quare suo jure et omnino ex potestate divinitus in episcopos accepta Romani Pontifices eorum sibi causas reservarunt; et hæc sane antiquissima est ac perpetua Patrum traditione firmata ecclesiæ consuetudo. Sunt autem majores hæ causæ confirmationes (2), translationes (3), depositiones (4), restitutiones (5), resignationes (6) episcoporum.

(1) Agam ea de re latius *in tit. de Appellationibus* §. 18 *ad fin.*
(2) Episcoporum electiones semper confirmari consueverunt a summis Pontificibus, qui id præstabant aut electi consecratione, aut consensu ante vel post consecrationem dato. Hoc tamen

inter orientem et occidentem discrimen fuisse observat P. Bianchius *tom.* 1 *par.* 1 *lib.* 3 *cap.* 4 §. 4 *p.* 513, quod in oriente id fieri sinebant a patriarchis, quos tamen ipsi Pontifices confirmabant, adeo ut, qui ab iis confirmatus non esset, verus patriarcha non haberetur. Id patet ex iis, quæ gesta sunt a Theodosio M., qui ad Damasum legationem misit, ut Nectarius patriarcha CP. ab eo confirmaretur, cujus rei præclarum testimonium est *in ep.* 15 S. Bonifacii *ad Rufum* apud Coustantium *col.* 1043, item ex actis S. Leonis, qui Anatolium CP., Proterium Alexandrinum, Maximum Antiochenum patriarchas confirmavit, Leo M. *ep.* 69, 70, 104, 127, 129, 150, *ad Theod. et Pulcher. opp. tom.* 1 *col.* 1009, 1151, 1247, 1254, 1256, *ed. Ballerin. Ven.*, et concilium Chalced. *Act.* 10 *t.* 4 *conc. col.* 1599 *coll.* Labbei. Simplicius Joannem Alexandrinum et Calendionem Antiochenum patriarchas confirmavit, ut constat ex ejus *ep.* 16 *ad Acacium*, et *ep.* 17 *tom.* 5 *conc. col.* 112 *et* 113 *coll.* Labbei. Flavita CP. *non consensit sine Romano episcopo intronizari*, ut testantur Liberatus *Breviar. cap.* 18 *pag.* 127 *ed. Garner. Paris* 1675, et Felix P. *ep.* 13 *tom.* 5 *conc. col.* 210 *coll.* Labb. Ipse Felix Euphemium orthodoxum agnovit, sed eum episcopum haberi noluit, nisi primum ab se confirmatus fuisset, uti narrant Theophanes *chronograph. pag.* 116 *ed. Paris.* 1655, et Nicephorus Callixtus *hist. l.* 16 *cap.* 19 *pag.* 685 *t.* 2 *ed. Paris.* 1630, idque etiam educitur ex Felicis *epist.* 14 *ad Thalassium Archimandr. tom.* 5 *conc. col.* 215 *collect.* Labbei. Huc etiam refer quod de Agapito P. memoriæ prodidit Liberatus *Breviar. c.* 21 *p.* 147 *cit. ed. Paris.* 1675, quodque Joanni Philadelphiensi scribit Martinus I *ep.* 5 *tom.* 7 *conc. col.* 22 *coll.* Labbei. Ipse Michael Rousselius, qui certe nimii in sedem Apostolicam studii suspectus haberi non potest, potestatem hanc summi Pontificis agnoscit; imo *hist. Pontif. jurisd. lib.* 2 *num.* 12 scribit hæc: « Quod si non sæpius aut absolutius hanc prærogativam exercuit (*Papa*), tribuendum est illius modestiæ, qui non putavit summa sua potestate utendum, nisi ubi necessitas exigeret. » Alia ex oriente exempla collegerunt Hallier *de Sacr. elect. et ord. par.* 3 *sect.* 5 *cap.* 4 *art.* 3 *pag* 60 *edit. Rom.* 1741, et P. Bianchius *cit. tom.* 3 *par.* 1 *pag.* 513 *et* 518. In occidente vero non tantum primatus, sed etiam patriarchatus jure episcoporum ordinationes quæ olim confirmationis loco erant, semper a sede Apostolica fieri consueverunt. Celebre in primis est ea de re testimonium Innoc. 1 *ep.* 25 *ad Decent. Eugeb.* apud Coustantium *col.* 856. Si quando ab aliis episcopis in occidente absolutæ sunt episcopo-

rum ordinationes, id cum venia et auctoritate sedis Apostolicæ factum est. Ita metropolitis Aquilejensi et Mediolanensi, quod ob difficultatem itineris incommodum esset eos *ab Apostolico* ordinari, permissum est, ut ipsi sese invicem ordinarent, Pelagius I *in Fragm. ep. ad Joannem Patricium in tom.* 6 *concil.* Labbei *col.* 482 *ed. Venet.* Quod adeo verum est, ut in his quoque ecclesiis Romani Pontifices jus suum agnoverint, et Gregor. M. ut patet ex *epist.* 30 *lib.* 3 *opp. tom.* 2 *col.* 646 *ed. Paris.* 1705, Joannem subdiaconum legatum miserit, ut Mediolanensi episcopi electioni præesset, et *Nostræ*, inquit, *auctoritatis assensu a propriis episcopis facias consecrare.* Similiter ecclesia Ravennatensis, quæ V sæculo a summo Pontifice metropolis est constituta, illius ordinationi subjiciebatur, uti colligitur ex Joanne Ravennæ episc. *in epist. ad Gregor. M. lib.* 3 *ep.* 57 *col.* 570 *cit. ed.*, et Agnello *in vit. Mariniani par.* 2 *pag.* 201, *et in vit. Theod. pag.* 319 *par.* 2 *ed. Mutin.*, quem in locum Bacchinii notæ videndæ sunt. Episcoporum ordinationes, quæ a Ravennatensi Metropolita fiebant, judicio sedis Apostolicæ subjectas fuisse constat ex Simplicio *ep.* 2 *ad Joannem Raven. tom.* 5 *concil. col.* 95 *coll.* Labbei. In aliis quoque provinciis jus idem fuisse, ut episcoporum ordinationes a sedis Apostolicæ auctoritate penderent, constat ex vicariis apostolicis Thessalonicensibus per Illyrium, itemque ex iisdem vicariis in Galliis et in Anglia constitutis. Confer Ciricii *ep. ad Anysium Thessalon.* apud Coustantium *col.* 642, atque, ut mittam Innoc. I, Bonifacii, Sixti, Cœlestini litteras, Leonem M. *op.* 5 *cap.* 2 *col.* 618, *et ep.* 6 *cap.* 2 *col.* 621 *opp. tom.* 1 *edit. Ballerin.*; Bedam *histor. Anglic. lib.* 2 *cap.* 18 *opp. tom.* 3 *pag.* 67 *ed. Basileæ* 1563. Idem in Africa jus fuisse, docet Siricius *ep. ad episc. Afric.* apud Coustantium *col.* 651, in quam epistolam videndus est ipsi Coustantius, et videnda in primis sunt, quæ graviter et præclare animadvertit Cl. Zaccaria *Anti-Febron. par.* 2 *lib.* 1 *cap.* 4 *num.* 13. Ipse de Marca *concord. sacerd. et imper. lib.* 1 *cap.* 7 §. 1, 3, 7 defendit, ordinationes episcoporum causasque majores ad jus patriarchicum pertinere; ideoque ejus etiam concessu omnia hæc uni Pontifici in occidente adscribi debent. Vide Blascum *de coll. Isidor. cap.* 9 §. 1; Zaccariam *loc. cit. cap.* 3, et Carlium *del Diritto metropolitico opp. tom.* 15 *pag.* 272 *ed. Mediolani* 1786.

(3) Consule, quæ supra dixi *lib.* 1 *tit.* 3 *sect.* 1 §. 18 *not.* 2 *pag.* 155, et vide etiam Blascum *loc. cit. c.* 10 §. 1; Bianchium *tom.* 5 *par.* 1 *cap.* 4 §. 1 *pag.* 390 *seq.* et Cl. Mamachium *ad Auctor. op. Quid est Papa? ep.* 3 *tom.* 1 *pag.* 212 *seq.*

(4) De episcoporum depositionibus item egi *citat. sect.* 1 §. 18 *not.* 4 *pag.* 156 *et seqq.* Adde Mamachium *loc. cit. pag.* 212 *et seq.* De episcoporum translationibus, renuntiationibus, depositionibus, electionum confirmationibus celebris est Innoc. III decretalis *in cap.* 2 *de Translat.*, quam scite explicat et tuetur Carolus Blascus *de coll. Isidor. Mercator. cap.* 10 §. 2 *not.* 1 *pag.* 120, et Bianchius *loc. cit num.* 1 *pag.* 390 *et seq.*

(5) De restitutionibus quoque episcoporum actum est *cit.* §. 18 *not.* 5 *pag.* 158 *et* 159. Videndus est etiam Mamachius *loc. cit. pag.* 218 *seq.*

(6) Renuntiationum, quæ ab episcopis non nisi cum venia et auctoritate sedis Apost. factæ sunt, exempla exstant apud Leon. M. *ep.* 167 *ad Rustic. Narbon. col.* 1417 *tom.* 1 *ed. Baller.*; Gregorium M. *lib.* 11 *ep.* 47, *et lib.* 13 *epist.* 5 *et* 6 *opp. tom.* 2 *col.* 1135, 1217, 1218 *ed. Paris.* 1750; Jo. Diaconum *in vit. Gregor. lib.* 4 *cap.* 39 *opp. S. Gregor. tom.* 4 *col.* 151 *cit. edit. Paris.* Mitto cetera, quæ referunt Zaccaria *Anti-Febron. par.* 2 *ib.* 1 *cap.* 5 §. 13 *pag.* 228 *seq.*; Bianchius *par.* 1 *tom.* 5 *lib.* 3 *cap.* 4 §. 2 *num.* 6 *et seq. pag.* 462 *seq.*; Mamachius *loc. cit. pag.* 224 *et seq.* Atque hæc quidem omnia falsis Isidori decretalibus antiquiora sunt, adeo ut se deridendos præbeant Febronius, Eybelius, ceteri similes, qui hanc Pontificiam potestatem repetunt a falsis decretalibus, quæ multo post in manus hominum pervenerunt. Confer etiam Blascum *loc. cit. c.* 10 §. 2 *p.* 119.

§. XI. Decretalium jure etiam viduæ, pupilli ceteræque miserabiles personæ ad ecclesiasticum judicem vocandæ sunt (1); quoniam iis opitulari ab ipsis ecclesiæ incunabulis non ultimum fuisse constat munus et curam episcoporum (2). Quin etiam civiles leges laicorum controversias ecclesiastico judici committunt non solum cum duo litigantes consentiunt (3), sed etiam cum eorum alter dissentit (4).

(1) *Cap.* 26 *de Verb. signific.*, *et cap.* 15 *de For. competen.*

(2) *Can.* 1 *et* 2 *dist.* 87. Duo hi canones, qui certe antiquissimi sunt et antiquam exhibent ecclesiæ disciplinam, inscriptum habent nomen Gelasii Pontificis; sed quidam sunt, qui eos ipsi adscribendos negant. Verum, ut recte observat Car. Sebastianus Berardus *Gratiani canon. genuini par.* 2 *cap.* 46, stylus a Gelasio non dissentit, imo et sententia rescripti generalibus Gelasii sententiis consentanea est. Nam his canonibus constituitur, ut

episcopi viduarum ac pupillorum præsertim tuitionem habeant; at vero similia prorsus exstant in Gelasii *ep.* 10 *ad episc. Sicil.* apud Labbeum *tom.* 5 *Conc. col.* 321 *ed. Venet.* Eadem disciplina recepta ac probata est in conc. Aurelianensi I *Can.* 16 *ib. col.* 549, ac passim a Gregorio M. præsertim *ep.* 13 *et* 59 *lib.* 1 *opp. tom.* 2 *col.* 499 *et* 549 *opp. tom.* 2 *ed. Paris.* 1705. Consentit concil. Matisconense II *can.* 12 *col.* 677 *tom.* 6 *coll.* Labbei. Neque vero hi canones ita explicandi intelligendique sunt, quasi significent meram tuitionem, ac patrocinium viduarum et pupillorum, quod inprimis episcopis commissum et commendatum est. Nam Matisconenses Patres non rogant, sed lata lege, qua omnes obstringi volunt, constituunt, ut sæculares judices viduas et pupillos sine episcopi venia non conveniant, et episcopo absente ab archidiacono, vel presbytero terminos præfiniri volunt ad illorum causas definiendas, pœnamque addunt anathematis adversus judices, qui huic concilii legi non obtemperaverint. Sunt hæc veri judicii et jurisdictionis propria, non meri patrocinii ac tuitionis.

(3) *L.* 8 *et* 9 *Cod. de episcopal. audient.*

(4) *Extravag. I de episc. Judic. in append. Cod. Theodos. tom.* 6 *pag.* 339 *ed. Lipsiæ* 1743; de qua quidem Constantini lege satis supra dictum est *lib.* 3 *tit.* 1 §. 22 *not.* 4 *pag.* 24. Atque hæc quidem facultas ab utroque jure laicis concessa deferendi suas causas temporales ad episcopi judicium in exitu sæculi XIII, seu potius initio XIV sarta tecta servabatur. Scribit enim Meyerus *Annal. Flandriæ lib.* 10, a Synodo provinciali, quam habuit an. 1301 Remensis archiepiscopus apud Compendium, anathematis pœnam indictam fuisse adversus laicos magistratus, *qui non patiebantur, ut laici in foro ecclesiastico convenirentur;* atque id revera colligitur ex ipsius concilii actis apud Labb. *in collect. concilior. tom.* 14 *col.* 1344.

§. XII. Sed non est satis considerare, quæ sit natura causæ, de qua quæritur et qui status personæ, quæ in jus vocatur, ut constet, num a laico, an potius ab ecclesiastico judice negotium agendum sit. Non enim omnis ecclesiasticus, aut laicus judex assumi sine delectu potest, sed illud præterea requiritur, ut proprius judex sit, qui videlicet in reum habeat jurisdictionem. Nam reus invitus in judicium rapitur, et ideo necesse est eum vocare ad judicem, cui jus est ejus vocandi et cogendi.

§. XIII. Reus autem sive in ecclesiasticis, sive in civilibus judiciis ex quatuor præsertim causis apud certum judicem forum habet, nimirum ex domicilio, ex contractu, ex re sita, ex delicto (1). Domicilium, si cum naturali origine conjunctum non sit, tale esse debet, ut manifesto constet illud certo in loco fuisse constitutum. Nam sola habitatio non est satis, ut domicilii jura acquirantur; sed præterea requiritur, quod quis in certo loco per decennium commoratus sedem posuerit (2), aut ibi fixerit et locaverit, nunquam inde discedendi animo, lares et summam fortunarum (3). Præter hoc cujusque proprium domicilium, Jus Romanum aliud etiam agnoscit commune omnibus, idque ipsa Roma erat (4). Quare unusquisque ibi repertus conveniri poterat, nisi jus revocandi domum haberet (5). Simili modo clerici Romæ reperti, nisi ad eam venerint ex justa et necessaria causa, propter quam revocandi domum jus habeant, judicio vocati respondere coguntur, quoniam communis omnium clericorum patria Roma est (6).

(1) *Cap. ult. de For. competen.*
(2) *L.* 2 *cod. de Incolis. lib.* 10.
(3) *L.* 7 *cod. eod.* Quod si quis plura in diversis diœcesibus habeat domicilia, apud unum ex iis quemlibet ordinarium recte in jus vocabitur *L.* 29 *ff. ad. municip. c.* 15 *de For. competen.* At *sola domus possessio, quæ in aliena civitate comparatur, domicilium* non facit, ut tradit Papinianus *in L.* 17 §. 13 *ff. ad municipal.*
(4) *L.* 33 *ff. ad municipal.; L. Roma* 33 *ff. ad municip.; L. eos* 9. *ff. de vocat. num.*
(5) *L.* 2 §. 2 *ff. de Judic.*
(6) *Cap. ult. de For. competen.*

§. XIV. Altera causa, propter quam aliquis certum habet forum et judicem, est contractus. Nam ubi quis contraxit, ibi actione in personam reus præsens convenitur (1). Si formula contractus locum non

expressit, quo solvenda pecunia est, is locus intelligitur, in quo res gesta est (2); si expressit, in eo loco, qui designatus est, judicium agere oportet (3). Quod si is, qui certo loco solvere promisit, ad locum non accedat, quod vel data opera facit, vel quod alibi necessario detinetur, composita est in eam rem utilis actio de eo, quod certo loco (4); qua actione actor, cui quid certo loco promissum est, nec tamen datum, alio etiam loco judicium exercet (5); modo idoneus et legitimus locus sit, is videlicet, in quo, non alio designato loco, reus aut contractus, aut domicilii causa conveniri debuisset (6).

(1) *L.* 19 §. 1; *L.* 20 *et* 45 *ff. de Judic.; cap.* 1 §. 3 *de For. competen. in* 6.
(2) *Cit. L.* 19 §. 1, *et L.* 45 *ff. de Judic.*
(3) *L.* 3 *ff. de Bon. auctor. jud. possid.; L.* 19 §. *ult.*, *et L.* 20 *ff. de Judic.; L.* 20 *ff. de Act. et oblig.*
(4) *L.* 1 *ff. de Eo quod cert. loc.*
(5) Confer titulum Pandectarum *de Eo quod cert. loc.*
(6) In hanc sententiam scripta est *L.* 19 *ff. de Judic.*, atque in hanc eamdem sententiam actionem de eo, quod certo loco, Jus canonicum recepit *cap.* 17 *de For. competent.*

§. XX. Delicti causa, ubi quis deliquit, ibi judicio in personam convenitur. Nam ubi crimen est patratum, ibi facilior est probationum copia et majus expensarum compendium; præterea curandum est, ut reus prosit exemplo pœnæ, ubi obfuit exemplo delicti (1). Quod si reus a loco delicti absit, etiam ubi reperitur ea de re quæri potest (2); nisi magistratus loci patrati criminis reum ad se mitti petat, ut in loco delicti meritis plectatur pœnis (3). Verum in hoc toto negotio servare oportet locorum consuetudines et pacta conventa inter supremos principes; quandoquidem scitum est, neminem extra suum territorium jurisdictionem exercere sive in suos, sive in alienos posse (4).

(1) *L.* 7 *et* 22 *ff. de Accusat.; L.* 1 *cod. Ubi de Crimin. ager. oport.; L.* 1 *cod. Ubi senator.; cap.* 14 *de For. competent.* Vide etiam S. Cyprianum *ep.* 59 *pag.* 266 *ed. Amstel.* 1700.

(2) *L.* 1 *cod. Ubi de Crimin.*

(3) *L.* 7 *et* 11 *ff. de Custod. et exhibit. reor.; Novell.* 134 *cap.* 2, *cap.* 1 *de Raptor.; can.* 4 *et* 5 *caus.* 6 *quæst.* 3. In eamdem sententiam est *can.* 1 *caus.* 3 *qu.* 6, quem canonem Gratianus eduxit ex epistola S. Fabiani Pontificis, hoc est ex falsis decretalibus Isidori Mercatoris.

(4) *Cap.* 2 *de Constit. in* 6.

§. XVI. Locus quoque in quo res, de qua quæritur, sita est, proprium judicem facit. Nam ibi in rem actio adversus possidentem instituitur, quasi actio rem ipsam persequi videatur (1). Neque refert, immobilis ne, an mobilis res controversa sit; quin etiam si possessor absit, actio intenditur (2). Num autem necessarium omnino sit actione in rem cum reo agere in loco, in quo sita res est, an etiam actori liceat exercere judicium in loco domicilii vetus disputatio est. Sed hoc posterius fori usus recepisse videtur (3). Jure canonico etiam propter beneficium, veluti propter rem sitam, competens forum evadit (4); ideoque in causis beneficiariis recte clerici ad episcopum beneficii vocantur.

(1) *L.* 3 *cod. Ubi in rem actio*; *cap.* 3 *de For. competen.*

(2) *L.* 2 *cod. Ubi in rem actio.*

(3) Consule Hotomanum *lib.* 3 *Observ.* 3; Duarenum *ad tit. de Judic. cod. de For. compet.;* Donellum *de Jur. civil. lib.* 17 *cap* 17 *opp. tom.* 4 *pag.* 1275 *ed. Lucæ;* Vinnium *select. Jur. quæst. lib.* 1 *cap.* 18.

(4) *Cap.* 3 *de Tempor. ordinat. in* 6.

§. XVII. Sunt etiam alii modi, quibus forum competens et proprium efficitur; quales præcipui sunt privilegium, continentia causæ et consensus litigantium. Porro jure Romano pupillis, viduis et ceteris miserabilibus personis fori electio concessa est (1).

Similiter jure decretalium monachi, regulares (2), ecclesiæ multæ et multa item capitula canonicorum sedis Apostolicæ privilegiis vel omnino, vel ex parte ab episcoporum jurisdictione subtracta sunt. Itaque horum causæ aut a sede Apostolica, aut ab eo Judice, cui sunt addictæ, cognoscuntur, Nec prætereunda peculiaria quorumdam privilegia, qualia sunt illa concessa certis corporibus atque collegiis, pluribusque gymnasiis et academiis, quibus qui addicti sunt, hi proprium habent judicem, ad quem tantum vocantur (3).

(1) *L. unic. cod. Quand. imperator.*
(2) Consule Fagnan. *in cap. Cum dilectus* 8 *de Relig. domib. num.* 17, *et in cap. Tuarum num.* 18 *de Privileg.*, ubi etiam describitur celebris Sixti IV constitutio, quam *mare magnum* appellant. Ceterum de regularium exemptione late disserui *lib.* 2 *tit.* 10 §. 3 *pag.* 656 *et in not. pag.* 657 *et seq.* Sed præter auctores eo loco indicatos, vide etiam Gagliardum *Inst. canon. lib.* 3 *tit.* 12 §. 19 *et seq.*, ubi harum exemptionum multa habes antiqua monumenta, quæ a Natali Alexandro, Ughellio, Mabillonio, Muratorio aliisque viris doctis collecta sunt. Novissime de regularium exemptione graviter solideque disseruit Emmanuel Ituriaga auctor epistolæ editæ Assisii an. 1785. *Su l'esenzione de' Regolari della giurisdizione de' Vescovi, e su le cause matrimoniali.*
(3) Late ac diligenter de hoc privilegio, quo academiæ fruuntur, disputat Scipio Gentilis *de Jurisd. l.* 3 *cap.* 17 *opp. t.* 3 *pag.* 276 *edit. Neapol.* 1764.

§. XVIII. Etiam continentia causæ facit, ut judex, qui competens non esset, competens evadat; nimirum si quæstio princeps in cursu judicii incidentem quæstionem habeat, cujus illi cognitio directe commissa non erat. Tunc enim idem Judex utramque controversiam noscit, ne res inter se nexæ et jugatæ dividantur (1). Hinc decretales foro ecclesiastico addicunt causas de dote deque alimentis præstandis, quæ matrimonialibus incidunt (2).

(1) *L. 10 cod. de Judic.*
(2) *Cap. 3 de Donation. int. Vir. et uxor.*

§. XIX. Denique litigantium consensu jurisdictio profertur, sive, ut dici solet, prorogatur et tunc alius judex, quam cujus notio est, litigantium voluntate proprius et competens evadit (1). Licet enim jure Romano litigantibus in alienum judicem consentire, dummodo ipse jurisdictionem habeat (2); nam quæ in privatis viris nulla est, jurisdictio prorogari non potest (3). Clerici cum episcopi consensu, in alienum judicem ecclesiasticum recte consentiunt (4), in laicum vero consentire nulla ratione possunt (5).

(1) *L. 1 cod. de Jurisdict.* Verum si prius quam adiretur alienus judex, mutata voluntas fuerit, procul dubio nemo compellitur huic conventioni stare, inquit Aphricanus *L. 18 ff. de Jurisd.*
(2) *L. 1 et 2 ff. de Judic.*
(3) *L. 3 cod. de Jurisdict.*
(4) *Cap. 18 de For. competen.*
(5) *Cap. 12 eod.* Hanc Innoc. III constitutionem minus vere minusque recte, uti supra animadverti §. 9 *not.* 3, reprehendit Cujacius, quem præter Cironium aliosque ibi laudatos, solide etiam graviterque refellit Carolus Gagliardus *Instit. canonic. lib.* 3 *tit.* 10 §. 5 *et seq.*

TITULUS V.

De Libelli Oblatione, deque in Jus vocando.

---

§. I.

Posteaquam consideravit actor, quis proprius et competens judex sit, *in judicio postulationem deponit* (1), hoc est apud acta deponit libellum, quo actio continetur (2). Actio est jus persequendi in judicio, quod sibi debetur (3); brevis scriptura, qua hæc actio et actoris petitio clare et distincte proponitur, libellus appellatur (4). Huic respondet reus; et sic oritur litis contestatio, de qua postea erit dicendi locus. Reo post libelli oblationem dantur viginti dierum induciæ, ut deliberet, cedatne, an resistat, pareatne judici, an eum recuset (5).

(1) Ita loquitur Honorius *l.* 3 *cod. de Præscrip.* 30 *ann.*, et Justinianus *l. ult. cod. eod.*

(2) *Novell.* 53 *cap.* 3.

(3) *L.* 50 *ff. de Act.*, *et princip. Inst. de Action.*

(4) Multa libellorum genera habes apud Brissonium *de Verb. signific.* De S. Cyrillo Hierosol. episcopo, qui a Seleucensi con-

cilio depositus fuerat, narrat Socrates *hist. lib.* 2 *cap.* 40 *p.* 154 *ed. Valesii Cantabrig.* 1720, eum libello provocasse; præterea Sylvanum Troadis episcopum supplicantium libellos accepisse, eisque judicem dedisse, scribit idem Socrates *lib.* 7 *cap.* 37 *pag.* 388. Unde intelligimus, ea jam ætate in ecclesiasticis judiciis adhibitas fuisse solemnitates, quæ in civilibus adhibebantur.

(5) *Novell.* 53 *cap.* 3, quam refert Gratianus *can.* 4 *cap.* 3 *qu.* 3 §. *Offeratur.* Consule Cujacium *in eamd. Novell.* 53 *opp. tom.* 2 *col.* 961 *et* 962 *ed. cit.*

§. II. Libellus vel conventionalis, vel accusatorius est. Conventionali utimur in civilibus negotiis, accusatorio in causis criminalibus, cum reum criminis apud judicem accusamus. Clarus et obscuritatis expers libellus uterque esse debet, quodque petitur perspicue significandum est (1). Non enim subobscuro libello respondere reus cogitur, et judex recte potest rejicere libellum, in quo non omnia dilucide et explicate declarentur.

(1) *Cap.* 2 *de libell. oblat.*

§. III. Antiquo Jure Romanorum certæ ac solemnes erant constitutæ formulæ, cum quibus actio institui debebat et eas actor a prætore impetrabat. Sed postea, sublatis ambagibus et subtilitatibus formularum (1), placuit libello exprimere genus, speciem et nomen actionis quæ in judicium deduceretur (2). Verum decretales de exprimendo nomine actionis, qua quis usurus est, non admodum laborant; modo res ipsa ita clare apteque proponatur, ut ex ea jus petentis manifestum sit (3).

(1) L. 1 *et* 2 *cod. de Formul. et impetr. act. sublat.*

(2) L. 3 *cod. de Eden.;* L. *ult cod. de Interdict.* Consule Cujacium *in cap.* 6 *de judic. opp. tom.* 6 *col.* 763 *et* 764 *ed. Mutin. seu Venet.* 1778.

(3) *Cap.* 6 *de Judic.* Confer Donellum *de Jur. civ. lib.* 23 *cap.* 4 §. *ult. col.* 64, ibique Hilligerum *in not. opp. tom.* 6 *cit. edit. Lucæ.*

§. IV. Accusatorius libellus complecti debet nomen accusatoris, rei accusati et judicis, coram quo accusatio instituitur, præterea tempus locumque criminis. Conventionalis autem contineat oportet nomen actoris, rei atque judicis, rem petitam et petendi causam. Cum agitur actione in rem, satis est exprimere causam actionis proximam, puta dominium; cum exercetur actio in personam, exprimi debet tum proxima, hoc est obligatio, tum remota, hoc est titulus, ex quo obligatio nata est (1).

(1) *Cap. ult. de Libell. oblation.* Consule Donellum *loc. cit.* §. 3, ibique Hilligerum *in not. col.* 57 *et seq.*

§. V. In offerendo libello præcipue curandum est, ne plus petatur, quod fit quatuor modis, re, tempore, loco et causa. Re plus petitur, si ex. gr. petantur triginta, cum viginti deberentur, aut si is, cujus ex parte res est, vel eam totam, vel majorem partem suam esse contendat; tempore, si ante statutum diem, vel ante conditionem actio instituatur; loco, si quis quod sibi certo loco dari stipulatus est, alio petat, nulla illius loci facta mentione; causa, si quis certam rem petat, cum debitor posset dare quod mallet suo arbitratu (1). Jure veteri plus petens actor causa cadebat (2); sed jure novo civili aliæ adversus plus petentium importunitatem pœnæ sunt constitutæ (3).

(1) §. 43 *Inst. de Action.*
(2) Paulus *recept. senten. lib.* 1 *tit* 10 §. 1, apud Schultingium *Jurisprud. vet. Ante-Justinian. pag.* 241, *ed. Lipsiæ* 1737 §. 33 *Inst. cit.* Hinc illud Plauti *in Mostellar. act.* 3 *scen.* 1 *v.* 123 *pag.* 528 *tom.* 1 *ed. Lugdun. Batav.* 1669 *: Velim quidem hercle et uno nummo plus petas.* Num autem id Lege XII tabularum, an potius edicto prætoris factum fuerit, non satis compertum est. Consule Rævardum *varior. lib.* 3 *cap.* 14 *pag.* 69 *tom.* 2 *ed. Neapol.* 1779.
(3) Zeno imperator adversus eum, qui ante tempus petiit, temporis inducias duplicari, atque his finitis reum cogi non posse

voluit ad suscipiendam litem, nisi prioris litis impensæ solutæ fuissent. Constitutio hæc desideratur, sed ejus epitomen ex Basilicis eduxit Cujacius *Observat. lib.* 12 *c.* 21 *opp. tom.* 3 *col.* 319 *ed. cit.* Contra eos, qui re, aut loco, aut causa plus peterent, tripli pœnam constituit Justinianus *cit.* §. 33 *Inst. de Action.*

§. VI Jure canonico qui re, aut causa plus petunt, in expensas condemnantur; qui loco, in id quod debitoris interest; denique qui tempore plus petierint, duplo majores inducias reo tribuere debent, neque ipse cogitur judicium suscipere, nisi antea prioris litis expensæ solvantur (1). Nunc fere omnes eo jure utuntur, ut reus ante tempus conventum, tantum a judicii observatione liberetur, et actor quidem in litis expensas condemnetur; sed ei tamen integrum sit reum in judicium vocare, cum primum obligationis diem venisse constat. In ceteris hujusmodi petitionibus reo licet offerre plus petenti, quod se debere censet; id vero si non accipiat actor, neque aliud revera judex deberi intelligit, actor, uti temere litigans, in expensas condemnatur (2).

(1) *Cap. unic. De plus petition.*
(2) Confer Vinnium *in Instit. lib.* 4 *tit.* 6 §. 3, et Voetum *in Pandect. lib.* 5 *tit.* 1 §. 25.

§. VII. Emendatur interdum libellus, interdum etiam mutatur; cum videlicet pridem instituta actione retenta, aliquid adjicitur, aut detrahitur, vel cum prima actione repudiata, nova instituitur. Ita qui pro decem, quæ sibi ex causa mutui deberi dixit, ex eadem illa causa petit viginti, libellum emendat; mutat autem, qui fundum, quem ex testamento petierat, deinceps ex stipulatu petit. Utrumque fieri potest etiam post litem contestatam (1); sed qui contestata lite actionem mutat, prioris judicii expensas solvere debet, et novum dare libellum novasque ad

deliberandum inducias reo. At vero libelli solemnitas in causis summariis non est necessaria.

(1) Consule Donellum *de Jur. civil. lib.* 23 *cap.* 5 *et ad tit. Instit. de Action.* §. 27 *opp. tom.* 6 *col.* 65 *et seq.*, *et col.* 839 *et seq. ed. Lucæ cit.*, et Voetum *in Pandect. lib.* 2 *tit.* 13 §. 9 *et seq.*

§. VIII. Oblato ab actore libello, qui est quasi primus aditus judicii, reus in jus vocatur. Vocare autem in jus nihil est aliud, quam vocare aliquem ad eum, qui jus dicturus est ea de re, de qua quæritur (1). Nullus olim ritus vocationis fuit; sed licebat privato privatum, cum quo jure agere vellet, per se et sua auctoritate in jus vocare et quidem ita, ut vocatus, nisi vadimonium promitteret, hoc est nisi satisdaret judicio sisti, etiam invitus in jus rapi posset (2). Sed postea mos hujusmodi sublatus est, sive quod absurdum videretur, rem tantam privati arbitrio permittere, sive quod melius æquius videretur hoc negotium transigere auctoritate ejus, qui juri dicundo præest (3).

(1) Paulus in *L.* 1 *ff. In jus vocan.* ita rem explicat, ut sit in jus vocare juris experiundi causa vocare. Recte prorsus. Non enim quis vocatur in jus, nisi ut de suo jure experiatur apud eum, apud quem id facere jus est; id est apud eum jure judicioque agat ea de re, quam in judicium vocat. Id enim significant Jurisconsulti, cum dicunt de jure suo, aut de re aliqua experiri, ut *L.* 1 *ff. Ex quib. caus. major.*, *L.* 1 *ff. Quand. de pec. act. annal. sit.*, vel jus experiri, ut *in L.* 1 *ff. de In jus vocan.*, vel absolute experiri, ut *in L.* 1 *ff. de Div.*, *et temp. præscript.*, *et in L.* 1 *ff. Qui in fraud. credit.*, hoc est rem tentare et sui juris periculum facere.

(2) Consule Duarenum *lib.* 1 *disp. cap.* 1. Adversus eos, qui in jus venire recusarent, vim adhiberi et invitos injecta manu, obtortoque collo in jus rapi consuevisse certum est, idque late ostendunt Goveanus 1 *Var. lect. ult.*; Ræevardus *ad. L.* 12 *Tabular. cap.* 5 *et ad L.* 108 *de Divers. regul. jur. opp. t.* 1 *pag.* 7 *et* 167 *ad. Neap.* 1779; Cujacius *Observ. lib.* 10 *cap.* 10

opp. t. 3 *col.* 240 *et seq. ed. Ven.* 1758; Heineccius *Antiq. lib.* 4 *tit.* 6 §. 14 *et seq. opp. tom.* 3 *pag.* 429 *et seq. edit. Neap.* 1769, aliique complures.

(3) Ulpiani et Pauli ætate jam illum obtinuisse morem, ut nemo sine magistratus auctoritate in jus vocaretur, ostendit Donellus *de Jur. civil. l.* 23 *cap.* 2 §. 6 *opp. tom.* 6 *col.* 34 *et seq. edit. Lucæ.* Vide etiam Hilligerum *in notis ad eumdem Donellum loc. cit.*

§. IX. Nunc ipsa libelli oblatio in jus vocatio dici potest; sed quoniam libellus aptus non est ad inducendam litis contestationem, ac tantum continet actoris petitionem, non item probationes, quibus eadem petitio nititur, hæ sunt in actis post oblatum libellum exhibendæ probationes, quibus exhibitis reus in judicium vocatur, ut respondere possit, atque ita litis contestatio inducatur. Id vero fit per citationem, quæ judicialis est actus, per quem reus, actore rogante, judicis auctoritate litis peragendæ causa in judicium vocatur. Proprie hæc citatio in jus vocatio est, et utraque sæpe confunditur; quamquam citatio latius pateat, quippe quæ in qualibet judicii parte adhibetur, quoniam singuli judiciarii actus litigantibus nuntiantur; verum in jus vocatio tantum pertinet ad primam citationem, unde judicium exorditur (1). Sed veteri jure Romano in jus vocatio et citatio differebant; quoniam illa privata auctoritate, hæc vero mandato judicis per præconem, et interdum etiam per edictum fiebat; nec tantum reus, verum etiam actor, patroni et testes in judicium citabantur.

(1) Confer Vinnium *Comment. ad Inst. l.* 4 *tit.* 16 §. 3 *n.* 5.

§. X. Omnia judicia a citatione inchoanda sunt, neque, ea omissa, ulla judicii vis et auctoritas est (1). Vetat enim non civilis modo, sed etiam naturalis juris ratio, damnari aliquem, qui auditus ac defensus non sit. Hinc defectum citationis *insanabilem*

pragmatici appellant, quoniam sanari non potest judicium, quod sine citatione gestum est (2).

(1) *Can.* 2 *et* 4 *c.* 3 *qu.* 9; *Clem.* 2 *de Senten. et re judic.*
(2) Confer Hilligerum *ad Donellum de Jur. civil. lib.* 23 *cap.* 2 §. 2 *not.* 2 *tom.* 6 *pag.* 11 *edit. cit.*

§. XI. Est autem citatio vel realis, quæ fit injectis in reum publica auctoritate manibus, vel verbalis, quæ procedit ab imperio judicis, cujus jussu, verbis, vel litteris quis in judicium vocatur. In civilibus judiciis verbali citatione plerumque utimur; nam in iis citatio realis ante sententiam non emittitur, nisi reus sit fugitivus aut de fuga suspectus, et nisi primum res cognita et explorata sit.

§. XII. Verbalis citatio alia simplex, alia peremptoria est. Simplex continet merum præceptum, ut reus in judicium veniat; sed ipse contumax non efficitur, nisi eadem citatio post tres terminos certis dierum intervallis præfinitos tertio repetatur (1). Quæ intervalla jure veteri decem dies singula continebant (2), jure Novellarum ampliata sunt ad dies triginta (3); sed jure decretalium arbitrio judicis, pro temporum ac locorum ratione statuuntur (4). Peremptoria citatio instar est omnium simul simplicium, atque ita rem perimit, ut si reus præstituta die in judicium non venerit, contumax habeatur. Nam peremptorium præcidit et abscindit omnes adversarii tergiversationes, eoque comminatur judex, sese causam cogniturum, etiam absente illo, qui citatus sese judici sistere recusat (5). Edictum peremptorium jure civili emittitur post tres simplices citationes, interdum post duos, interdum etiam statim, quod vocatur *unum pro omnibus;* pendetque ab arbitrio judicis pro conditione causæ vel personæ, vel temporis, ordinem edictorum (6) et compendium moderari (7).

(1) Trium tantum edictorum mentio est in *L.* 53 *ff. de Re judic.*, et apud Paulum *Recept. sentent. lib.* 5 *tit.* 5 *num.* 7, ac trium item denuntiationum, aut litterarum in *Leg.* 8 *cod. Quomod. et quand. judex senten.* Quare mirum est, Ulpianum in *L.* 70 *ff. de Judic.* tradere, post tertium demum edictum peremptorium emitti. Gerardus Noodtius *Observ. lib.* 1 *cap.* 8, ita illum Ulpiani locum legendum putat : « Quibus propositis et tertium tunc peremptorium impetret. » Ego in ejus sententiam facile descendo, neque de ea dimoveor illis ejusdem Ulpiani verbis, quibus dimotus et Antonius Scultingius *in Paulum recept. sentent. lib.* 5 *tit.* 5 *not.* 32 *Jurispr. vet. Ante-justinian. p.* 450 *ed. Lipsiæ* 1737. Sunt autem verba Ulpiani *in L.* 72 *ff. de Judic.* omnino hæc : « Nonnunquam hoc edictum post tot numero edicta, quæ præcesserint, datur, nonnunquam post unum vel alterum, nonnunquam statim, quod appellatur unum pro omnibus. » Hic quidem Ulpianus etiam post tria edicta denique peremptorium dari statuit, sed loquitur non de ordinaria et usitata edictorum methodo, quæ tribus tantum edictis constat et quam respicit *L.* 70; verum agit de arbitrio judicis, quod extra ordinem est. Nam, ut ipse inquit Ulpianus, totum hoc negotium « Æstimare oportet eum, qui jus dixit et pro conditione causæ, vel personæ, vel temporis, ita ordinem edictorum et compendium moderari. » Hinc judici pro suo arbitrio licet tria dare edicta, antequam peremptorium emittat. Itaque Ulpianus in *L.* 70 ordinariam et usitatam constituit edictorum methodum, in *L.* 72 exceptionem ponit, ut judex possit hanc methodum omittere ac non tertio, sed quarto loco peremptorium dare.

(2) *L.* 69 *ff. de Judic.*

(3) *Novell.* 112 *cap.* 3.

(4) *Cap.* 7 *de dol. et contumac.; Clem.* 1 *de Judic.* Quæ de tribus edictis, aut de uno pro omnibus dato, a jure civili sancita sunt, eadem videtur constituisse Innoc. III in *cap.* 24 *de Offic. et potest. delegat.* Sed et ante Innoc. III Parisiense concilium apud Gratianum *can.* 6 *cap.* 24 *qu.* 3 Romanam legem de tribus edictis, aut uno pro tribus approbavit.

(5) *L.* 70 *et* 71 *ff. de Judic.; cap.* 6 *de dol. et contumac.*

(6) Edicta hæc interdum etiam *contestationes*, ab Aniano autem *in Paul. recept. senten. lib.* 5 *tit.* 5 §. 7, apud Schultingium *Jurispr. vet. Ante-justinian. p.* 450 *ed. Lipsiæ* 1737, et *in can.* 6 *cap.* 24 *qu.* 3 *Auctoritates* appellantur. Proprie a latinis *denuntiationes* dicuntur, sed corruptæ latinitatis scriptores *auctoritates* vocant. Multa ejus rei exempla sunt apud Du Cange *Glossar. med. et infim. latinit.*

(7) *L.* 72 *ff. de Judic.*

§. XIII. Citatio reo significanda et demonstranda est, idque apparitoris, sive publici nuntii opera fieri solet. Significatur autem vel denuntiatione, vel litteris, vel edictis (1). Denuntiationes per officia et exequutores fiunt, litteræ ad reum mittuntur, edicta publico loco affiguntur, unde recte legi possint (2). Nuntius reo denuntiare decretum citationis debet, vel in faciem: vel ad domum (3), et præsenti quidem in faciem, absenti ad domum; si rei copia haberi possit, in faciem si non possit, ad domum in qua reus habitat (4), et si plures domos habuerit, ubi frequentius commoratur, aut commorari debet. Quod si reus absit, neque resciri possit quo in loco versetur, edicto, publico loco affixo, evocandus est, ut ita reus absens per propinquos, aut amicos, quibus edictum patet, admoneatur (5).

(1) Tria hæc discriminat Paulus *Recept. senten. lib.* 5 *tit.* 5 §. 7, apud Schultingium *loc. cit. pag.* 450.

(2) Consule Cujacium *in illum Pauli locum. not.* 32.

(3) *L.* 13 §. 1 *ff. de Excusat. tut.* Vide etiam Cujacium *Observ. lib.* 7 *cap.* 15 *opp. tom.* 3 *col.* 161 *et* 162 *ed. Ven. seu Mutin.* 1758, ubi multa habes de denuntiatione ad domum.

(4) Argum. *L.* 1 §. 1 *ff. de Agnoscen. et alien. liber.* Idem etiam non obscure tradit Alex. III *in c.* 3 *de dol. et contumac.*

(5) *Extravag. unic. de dol. et contumac. int. commun.; Clem.* 1 *de Judic.*

§. XIV. Et quoniam in alieno territorio jus dicenti impune non paretur (1); adversus eum, qui in alieno territorio versatur, citatio expediri non potest, nisi ab ejus loci magistratu venia petita atque impetrata sit. Facta vero citatione, nuntius id in acta referre debet, et vero expressis omnibus, quæ scire opus est, nimirum die, loco, modo factæ citationis, ceteris adjunctis, atque ejus relationi creditur propter fidem publicam, qua munitus est.

(1) *L. ult. ff. de Jurisdict. omn. judic.*

§. XV. Ut citatio rite et recte fiat, multa sunt observanda. Principio scilicet exprimendum est nomen actoris, quo instante citatio emittitur, quia tantum in causis publicis judex ex officio procedit (1); itemque nomen rei, ne quis in ancipiti persona decipiatur. Deinde continere debet nomen judicis, cujus mandato citatio emittitur, tum quod jure novo sine mandato Judicis nemo in jus vocari potest, tum quod citatus scire debet, num proprius et competens judex sit, ad quem vocatur. Et quoniam delegatus judex alienam jurisdictionem exercet, citationis decreto inserendum est exemplum litterarum, quibus ei causa commissa est (2); nam secus ejus jurisdictio reo comperta et explorata esse non potest. Si manifestum sit, judicem non esse competentem, reus ad eum ire non cogitur; si id manifesto non constet, reus omnino cogitur sistere se judici, cujus est æstimare, num sua sit jurisdictio (3).

(1) *Cap. 9 de Accusat.*
(2) *Cap. 2 de Dilat.* Quod forte primum jure canonico expresse constitutum videtur, sed tamen alienum non est a juris Romani sententia *L. unic. cod. de Mandat. Princ.; L. 3 cod. de Jur. fisc. lib.* 10.
(3) *L. 2 ff. Si quis in jus vocat. non ierit.; L. 3 ff. de Judic.*

§. XVI. Exprimenda etiam est causa, propter quam reus vocatur, ut is negotium meditetur suum et paratus ad judicium veniat, posteaquam re cognita sese contra actorem tueri constituit. Veteri jure Romano actor postulatam impetratamque a Prætore actionem edebat reo, cum in judicium venerat, atque ita ipse vocationis causam noscebat (1). Sed antiquo vocationis ritu sublato, sancitum est a Justiniano (2), ut in ipsa vocatione libellus conventionalis reo tradatur; atque ita in unum judicialem actum in jus vocatio et actionis editio coaluerunt. Decre-

tales de exprimenda vocationis causa, reoque simul offerendo libello non admodum laborant; sed jam fere ubique gentium moribus usuque fori receptum est, ut decreto ipso citationis causa significetur, vel simul reo libellus offeratur.

(1) Pluribus sane modis id fieri potuisse scribit Ulpianus in *L. 1 ff. de Eden.* Confer Heineccium *antiquit. lib. 4 tit.* 6 §. 19 *opp. tom.* 3 *pag.* 432 *ed. Neap.* 1766; Rævardum *lib. Protribunal. cap. 4 opp. tom.* 2 *pag.* 200 *edit. Neap. cit.*; Cujacium *in cod. lib.* 2 *tit. opp. t.* 10 *col.* 828 *ed. Mutin.* 1782; Donellum *in cod. l.* 2 *tit.* 1 *opp. t.* 7 *col.* 21 *et seq. ed. Lucæ cit.*; ceteros interpretes ad titulum *de edendo.*

(2) *Novell.* 53 *cap.* 4.

§. XVII. Præterea designandus est judicii locus, ut reus noscat, quo ipse venire, et se judici sistere præsentem debeat, et simul intelligat, num locus ille tutus sit. Præsertim vero si delegatus sit judex, certum in citatoriis litteris indicare locum omnino necesse est; quoniam illi nullus est hujusmodi locus, ad quem reus certo venire possit. Si ordinarius est judex, qui certo loco tribunal habet, nihil attinet hunc locum exprimere, nisi ipse velit alio loco jus reddere, quam quo reddere consuevit (1). Sed et tutus debet esse locus, in quo judicium est agendum, et per quem necessario transitus faciendus est reo (2); adeo ut si manifestum sit, locum tutum non esse, nulla sit citatio ipso jure (3), si non ita sit manifestum, valeat quidem citatio, sed reus demonstrare debeat, eum sibi locum tutum non esse (4).

(1) *L.* 59 *ff. de Judic.*

(2) *Clem.* 2 *de Senten. et re judic.*; *cap.* 4 *Ut lit. non contest.*, in quod vide Gonzalezium.

(3) *Cit. Clem.* 2.

(4) *Cap.* 7 §. 3 *de Senten. excom. in* 6. At enim reus per procuratorem respondere potest, cum tutus non est judicii locus. Est hoc sane verum; sed reo justa excusatio ob hanc eamdem causam est, quod per se ipsum respondere non potest.

§. XVIII. Certus quoque dies, quo reus in jus venire debet, in citatione notandus est, ut ipse intelligat, num die, quo vocatus fuit, exercere judicium liceat. Qui dies arbitrio boni viri a judice constituitur, habita ratione temporum, locorum, personarum. Nam iniquum esset reum vocare ad id tempus, quo ipse sui copiam facere vel omnino non potest, vel saltem non nisi cum magno incommodo potest.

§. XIX. Plura efficit citatio, quæ rite et recte facta sit. Nimirum facit, ut reus ad eum judicem, ad quem primum vocatus est, venire debeat, quamquam reus deinceps alteri judici subesse cœperit (1); rumpit præscriptionem (2); perpetuat judicis delegati jurisdictionem, adeo ut ea delegantis obitu non extinguatur (3); litis pendentiam inducit, si tamen in citatione illa sint expressa, ex quibus reus noscat omnia, quorum causa in jus vocatur (4). Pendet autem lis post citationem quoad hoc, ut nihil debeat innovari (5); nam alias non nisi post contestationem lis pendet (6). Ex quo efficitur, ut post citationem, unde reus causæ certior fit, res litigiosa evadat (7), ideoque alienare non possit (8).

(1) *L. 7 de Judic.; cap. 19 de For. competen.*
(2) *L. ult. cod. de Annal. except. L. 7 cod. de Præscript.* 30 *annor.*
(3) *Cap. 20 de Offic. et potest. delegat.*
(4) *Clem. 2 Ut lit. penden.* Id vero constitutum est sententia juris civilis in *Auth. litigiosa Cod. de litigios.*
(5) *Cit. Clem. 2.*
(6) *Cap.* 30 *de Verb. signific.*, ibique Gonzalez, *et in cap. unic. de lit. contest.*
(7) *Clem. et Auth. mox laudatæ.*
(8) *L.* 18 *ff. de Rei vindic.; can. ult. cap. 11 qu. 1; cap. 3 Ut lit. penden.*

TITULUS VI.

De Dolo et Contumacia.

§. I.

Ne dolo et contumacia litigantium inutile evadat judicium, pœnæ indictæ sunt adversus eum, qui in jus vocatus non venerit. Dolum malum vocamus omnem calliditatem, fallaciam, machinationem ad circumveniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibitam (1). Hoc loco dolus est fraudulentum consilium litigantis, qui contumax est (2) et judicium detrectat. Contumax autem dicitur, qui judicis mandato non obtemperat, hoc est, qui tribus edictis, vel uno peremptorio evocatus sui copiam non fecit, cum nullo justo impedimento detineretur (3); vel cum venit, judici parere recusavit (4); vel impedit, quominus ad reum citatio perveniat (5); vel sine judicis venia susceptum judicium deseruit (6).

(1) Ita dolum malum definit Labeo apud Ulpianum *L.* 1 §. 2 *ff. de dol., et contumac.* in qua quidem definitione nihil otiosum esse demonstrat Huberus *lib.* 3 *observ.* 25.

(2) Contumax, a græcis *αὐθάδης pervicax* et *superbus*, dicitur qui alios ita contemnit, ut eorum consortium fugiat; ideo etiam Constitutio græca *Φεύγοντα fugientem* vocat in L. 10 *cod. de Jud.*

(3) L. 53 *ff. de Re judic.* Idque etiam tradit Paulus *Recept. senten. lib.* 5 *tit.* 5 §. 7, apud Schultingium *loc. cit. pag.* 450. De-

monstrare autem, qui proponit, impedimentum debet; judex autem ex circumstantiis intelligit, justane sit excusatio, an secus *cap.* 6 *de dol.*, *et contumac.* Sæpe etiam a judice constituitur terminus, intra quem citatus venire in judicium debet, eoque non veniente et elapso termino contumax habetur. Verum, antequam Judex de contumacia decernat, adhuc ipse moram purgare potest, ut judex ex æquo et bono ultra terminum condemnationem differre queat *cit. cap.* 6.

(4) *L. un. ff. Si quis jus dicen. non obtemper.*
(5) *Cap.* 3 §. 1 *Ut lit. non contest.*
(6) *Cap.* 3 *de dolo et contumac.*

§. II. Tam actor, quam reus contumax esse potest (1); neutrum vero sinunt leges judici jubenti impune non obtemperare. Actor si constituto tempore, quo reus citatus est, in judicium non venerit, in expensas condemnatur, neque alia ei citatio permittitur, nisi de se judici sistendo cautionem præstet (2). Quin etiam non veniente in judicium actore, reus illud a judice petere et rogare potest, ut sibi detur probationum afferendarum locus ac sententia proferatur (3). Verum contestata lite (4) si actor contumax evaserit, ejus procurator, si quem reliquerit, vocandus est, aut si nullum reliquerit, vel relictus in jus non venerit, ipse absens per edictum ejus domui affixum vocatur, et inde contra eum fertur sententia, cum res satis est comperta, aut saltem, actore in expensas condemnato, ab observatione judicii reus absolvitur (5).

(1) Hinc ea pars, quæ in decretalium libris inscribitur *de dolo et contumacia,* in antiquis collectionibus inscribitur *de dolo et contumacia alterius partis punienda*, ubi contumacia *alterius partis*, actoris vel rei contumacia est.
(2) *Cap.* 1 *de dol. et contumac. in* 6.
(3) *Cap.* 3 *de dol. et contumac.*
(4) Juris interpretes discrimen constituunt inter actorem, qui ante contestatem litem, interque actorem, qui post contestatam litem contumax est. Nituntur *Novel.* 112 *cap.* 3 §. 1 *et* 2, ubi de actore agitur, qui actione proposita abesse cœpit, cum *apud*

judicem initium lis non acceperat, hoc est cum nondum erat contestata, et vero si postea, contumax fieri dicitur. Vulgarem hanc distinctionem ridet Gonzalezius *in cap.* 3 *de dol. contumac.* hoc fretus argumento, quod cum reus ab actore vocatus in judicium venit, lis contestata intelligitur, quoniam, canonico saltem jure, actoris ac rei præsentia non requiritur, ut lis contestata habeatur; et ideo fieri non potest, quod actor non contestata lite contumax evadat. Illam autem Novellam, cujus nunc facta mentio est, ita interpretatur Gonzalezius, ex parte tantum actoris, non etiam ex parte rei, litem contestatam fuisse, cum actor abesse cœpit, quæ imperfecta quædam contestatio est; tum in jus veniente et actoris petitioni respondente reo, cum ipse actor abesset, contestationem fuisse perfectam. Sed nego fieri non posse, quod actor, veniente in judicium reo, ante contestatam litem contumax sit. Nam aliud est vadimonii et alia litis contestatæ desertio. Actor certa die reum in judicium vocat, venit quidem reus, non item actor; hic quidem deserere vadimonium dicitur, non litem contestatam. Nam desertio vadimonii est desertio promissionis, judicio sistendi causa, factæ ante litem contestatam *L.* 4 §. *Quæsitum, et L.* 5 §. 1 *ff. Si quis caut.* Contra litis contestatæ desertio est desertio ipsius judicii, quod jam contestatione litis, hoc est clara actoris petitione aptaque rei responsione constitutum firmatumque est. Quæ litis contestatæ desertio eremodicium dicitur; quod et actore et reo absente contrahitur, *L.* 10 §. *Sin autem reus cod. de Judic.* En igitur duplicem actoris contumaciam ob desertum vadimonium, et ob desertam litem contestatam, et utrique huic contumaciæ dissimilis pœna constituta est.

(5) *Cap.* 3 *de dol. et contumac.; L.* 10 *de Judic.*

§. III. Quod si absit per contumaciam reus, videndum est, num id ante, an post litem contestatam faciat. Lite nondum contestata, in actione reali actor mittitur in possessionem rerum, de quibus controversia est; in actione personali mittitur, pro modo et ratione debiti, in possessionem bonorum mobilium ipsius rei, vel immobilium, cum nulla mobilia sunt. Quæ possessio datur ex primo et secundo decreto. Primi decreti possessio tantum custodia est (1), quoniam ea conceditur rei servandæ et custodiendæ causa, atque actor non dominus, sed tantum custos effici-

similiter, si persona, a qua res mobilis petitur, suspecta sit (4), si de beneficio ecclesiastico agatur contra possessorem, non triennalem, et contra ipsum in possessorio, vel petitorio sit lata sententia, sequestrum constituitur (5). Sed generatim sequestrum revocatur, cum reus in judicium veniens expensas restituit et cautionem præstat, per quam omne, quod timetur, periculum removeatur (6).

(1) Tertius hic, apud quem res litigiosa deponitur, *sequester* dicitur *L.* 5 §. 1 *et* 2, *L.* 6 *et* 7 *ff. Deposit.* Eodem hoc sensu vocabulum usurpat Plautus *in Mercat. act.* 4 *sc.* 3 *vers.* 26, *et in Ruden. act.* 4 *sc.* 3 *vers.* 79 *t.* 2 *pag.* 748 *et* 1016 *ed. Lugd. Batav.* 1669. Sequestrem autem a sequendo dictum, quod ejus, qui electus est, utraque pars fidem sequatur, scribit A. Gellius *Noct. Attic. lib.* 20 *cap.* 11 *pag.* 1128 *edit. Lugd. Batav.* 1666. In Glossis Philoxeni sequester explicatur *μεσιτης εντριγος συνθηκοφυλαξ*: similiter in Glossis Cyrilii *μεσιτης sequester, arbitrator, mediator.* Quintiliano *Inst. Orator. lib.* 12 *cap.* 8 *tom.* 2 *pag.* 673 *ed. Patav.* 1736, sequester est media litium manus; Tullius autem, qui pluries utitur eodem vocabulo, sequestrem appellat, apud quem pecunia corrumpendi judicii, aut tribuum causa deponebatur, ut suffragia obtinerentur.

(2) *L.* 21 *de Appellat.; cap.* 2 *de Sequestrat. possess. et fruct.*

(3) *L.* 23 §. *Si autem ff. Solut. matrim.*

(4) *L.* 7 §. *ult. ff. Qui satisd. cogan.*

(5) *Clem.* 1 *de Sequestr. possess. et fruct.* Confer Glossam *in cap.* 2 *ver. Sequestr. possess. et fruct.*, ubi diligenter explicatur, quando sequestrationi locus esse debeat.

(6) *Cap.* 1 *de Sequestr. possess. et fruct.* Quoniam vero sequestri facta mentio est, animadvertere oportet, illud non tantum in res, sed sæpe etiam in ipsas personas cadere. Ita sequestri loco uxores collocantur apud probam et honestam mulierem, ob insignem mariti sævitiam, quæ impedit, quominus uxor, quæ a marito divertit, ei restituatur, c. 8 *et* 13 *de Restit. spoliat.* Similiter cum de sponsalibus agitur atque metuitur, ne vis puellæ inferatur, atque impediatur, quominus ea liberum edere consensum possit, eadem puella collocanda est in domo, in qua nihil eam timere oporteat, donec de præcipua causa judicium absolutum fuerit *cap.* 14 *de Sponsal.* Jus Pontificium

hujus sequestri locum potissimum constituit monasterium *cap.* 14 *de Probat.*, quod et ipse Bœhmerus, homo ex protestantium numero, summopere laudat *lib.* 2 *Decretal. tit.* 17 §. 5, cum vix tutior et commodior locus inveniri possit.

TITULUS VII.

De Litis Contestatione.

I. Litis contestatio quid?
II. Quomodo fiat?
III. Ea judicii initium est.
IV. Effectus litis contestationis.

§. I.

Lite per libellum actoris et citationem præparata, ejus fundamentum jacitur, quod in contestatione positum est. Litis contestatio legitimus est actus, quo actor coram judice proponit petitionem suam, reus autem negat se cessurum petitioni, judicium et litem in se recipiens (1). Ex quo patet necessariam esse contradictionem ad litem contestandam, quia nulla lis est, cum reus affirmat id quod ab actore proponitur (2). Num jure civili ad contestandam litem, actoris et rei præsentia ac voce sit opus, incertum controversumque est; sed jus canonicum tantum requirit *petitionem in jure propositam et responsionem sequutam*, præterea nihil (3).

(1) *Cap. un. de lit. contest.*
(2) Quare probari non potest, quæ multis probata est, divisio contestationis litis in negativam et affirmativam, uti ostendit Joannes Voetus *in Pandect. lib.* 5 *tit.* 1 *num.* 146. Confer etiam Vinnium *Select. quæst. lib.* 1 *cap.* 17.
(3) Videndus Gonzalez *in cap. un. num.* 8 *de lit. contest.*

§. II. Antiquo Jure Romanorum lis contestata dicebatur, cum apud prætorem, per mutuam actoris reique narrationem, controversiæ statu constituto, datoque judice, litigantes judicium suscipiebant, ac testes, qui rei totius fidem facerent, vocabant his verbis: *testes estote* (1). Inde litis contestatio dicta est; quia scilicet testibus adhibitis res tota declarabatur (2). Jure novo quamquam testes non adhibeantur, tamen retentum est vocabulum contestationis, ad designandam concertationem verborum inter litigantes, quorum alter petit, alter petitioni adversatur. Non enim simplex actoris petitio litis contestatio est; sed eam facit conflictus ille litigantium, qua reus adversus propositam actionem coram judice profert exceptionem suam, per quam contraria actio, vel certo tempore, vel perpetuo depellitur (3).

(1) Consule Festum *v. Contestari,* quem Festi locum exornant defensiones pro Salmasio *Obs. ad jus Attic. pag.* 818 *edit. Lugdun. Batav.* 1645 et Cujacius *Observ. lib.* 9 *cap.* 21 *opp. tom.* 3 *col.* 214 *edit. cit.*

(2) Veterem contestationis formam vel ante sublata formularum solemnia desiisse, ex L. *unic. Cod. de lit. contest.* ostendit Vinnius *Select. quæst. lib.* 1 *cap.* 17.

(3) *L.* 1 *Cod. de lit. contest.;* L. *rem.* §. *Patroni Cod. de judic. cap.* 54 §. *Patribus de elect.*

§. III. Contestatio igitur initium est judicii ut in jus vocatio initium actionis (1); illaque intra viginti post oblatum libellum dies ab actore fieri debet. Ante hanc contestationem totum negotium, quod agitur, non lis aut judicium, sed controversia censetur (2). Quare ut litis initium sit constitutum, omnino requiritur ejus contestatio, neque ante eam emitti sententia (3), aut recipi testes, vel alia probatio admitti potest, nisi aut natura causæ (4), aut periculum amittendarum probationum aliud exigat; quia tunc locus est *examini testium ad perpetuam rei memoriam* (5).

Interim, pœnæ causa, alterutrius litigantis contumacia contestationis loco habetur, quæ etiam ficta litis contestatio dicitur (6); neque expressa et solemnis contestatio requiritur in causis quibusdam, quales sunt summariæ causæ appellationis, quæ contra certam personam institutæ non sunt, quæ item sine libello expediuntur (7).

(1) *L.* 15 *ff. Rem ratam haberi* §. *ult. Instit. Pœn. temer. litigant.*

(2) *L.* 28 §. *Si ante ff. de Petit. hered.*

(3) *L.* 4, ibique Glossa *v. Solitum cod. de Senten. et interl.*

(4) Consule *cap.* 20 *de Jurejur.*; *cap.* 4 *de Procurat.; cap.* 5 *Ut lit. non contest.*

(5) *Cap.* 5 *cit. Ut lit. non contest.; cap.* 4 *de Confess. util. vel inutil.* Edita ea de re est an. 1776 Heidelbergæ dissertatio, cui titulus est: *De Examine testium ad perpetuam rei memoriam.*

(6) Confer Voetum *ad Pandect. lib.* 5 *tit.* 1 *num.* 145.

(7) Consule Voetnm *loc. cit. num.* 147.

§. IV. Plura efficit litis contestatio. Nimirum inducit malam fidem (1); quasi contractum perficit inter litigantes, ita ut neuter possit, altero invito, a judicio discedere, sed uterque debeat præstare id, quod judicabitur (2); rem in judicium deductam litigiosam facit, ita ut alienari non possit (3); perpetuat atque ad heredes transmittit actiones tempore, vel morte perituras (4); mandatam jurisdictionem perpetuam facit (5); exceptiones dilatorias excludit, ac judicis recusandi potestatem adimit (6), nisi postea causa suspicionis emerserit, inchoatam usucapionem et præscriptionem interrumpit (7).

(1) *L.* 4 *ff. Fin. regund.; L.* 1 *cod. de Petit. hered.; L.* 22 *cod. de Rei vindic.*; *L.* 10 *cod. de acquis. et retinen. posses.* Sed ante litem contestatam etiam motam controversiam ad inducendam malam fidem satis esse, scriptum est in *L.* 28 §. *Si ante litem ff. de Petit. hered.*

(2) *L.* 3 §. *Idem scribit ff. de Pecul.*

(3) *Auth. litigiosa cod. de litigios.;* L. 4 *cod. eod.; cap.* 3 *et* 4 *Ut lit. penden.*

(4) *L.* 6 §. *ult. de Re judic.; L. ult. ff. de Fidejus. et nominat. et hered. tut.;* L. 37 *ff. ne Action. et obligat.;* L. 88 *ff. de Regul. jur.;* L. *unic. cod. Ex delict. defunct. in quantum hered. ten.;* §. 2 *Inst. de Perpet. et tempor. act.*

(5) *Cap.* 19 *de Offic. delegat.*

(6) L. *ult. cod. de Except.*

(7) L. 10 *cod. de præscript. longi tempor.* Verum sola conventione, etiam ante litem contestatam, præscriptionem rumpi sancitum est L. *ult. cod. de Annal. except.;* L. 1 *et* 2 *cod. de Præscript. long. tempor.;* L. 3, 4, 7 *cod. de Præscript.* 30 *vel* 40 *annor.*

TITULUS VIII.

De Juramento Calumniæ.

I. Juramentum calumniæ quid?
II. Petitum in omnibus causis dandum est.
III. Num et clerici jurent.
IV. Juramentum malitiæ.

§. I.

Lite contestata, ut a calumnia atque insidiis tuta sint omnia, visum est religione adstringere litigantium fidem, ut omnes divinæ ultionis metu ab injusta et fraudulenta vexatione deterreantur. Ea de causa introductum est juramentum calumniæ (1), quod in judicio præstant tum actor, tum reus, tum etiam eorum procuratores cum speciali mandato venientes (2), generatim omnes litigantes, sive suo, sive alieno nomine judicium exerceant (3). Actor juratus confirmat, nullam se adhibere calumniam, sed justam causam agere, reus vero, bona etiam sui juris

opinione sese adversario resistere. Hinc uterque pollicetur sese vera in judicio dicturos, nihil acturos judicii corrumpendi causa, nullam allaturos probationem aut fallacem aut non necessariam, neque operam daturos, ut judicium calumniose differatur (4).

(1) Auctorem jurisjurandi propter calumniam aliqui Justinianum faciunt, et moventur §. 1 *Inst. de Pœn. temer. litigant.*, ubi Tribonianus illud inductum tradit constitutione Justiniani, quæ exstat in *L.* 2 *Cod. de Jurejur. propt. calumn.* Sed revera illius origo antiquior est. Nam hoc jusjurandum memorat disertissime Paulus *Recept. senten. lib.* 2 *tit.* 1 §. 2, apud Schultingium *Jurisprud. vet. Ante-Justinian. pag.* 268 *ed. Lips. cit.*; itemque ejus mentio est in *L.* 45 §. *Si familiæ ff. Famil. ercisc.* (quam legem a Triboniano confictam esse, aut corruptam perperam quidam putant) *in L.* 34 §. *Qui jusjurandum, et L.* 37 *ff. de Jurejur.*; denique apud Senecam Controv. *lib.* 3 *cap.* 19 *pag.* 257 *tom.* 3 *edit. Amstel.* 1672. Sed ante Justinianum tantum speciale calumniæ juramentum obtinebat, totiesque locum habebat, quoties pendente lite malitiæ suspicio aderat, atque ita sæpius repetebatur. Solus actor, et in certis tantum causis, de calumnia jurabat, uti ostendunt Paulus *loc. cit.*, et Ulpianus, *L.* 13 §. 3 *ff. de Damn. infect.* Nam in plerisque nuda repromissione actor cavebat se, nisi vicisset, daturum reo decimam partem ejus, quod petebat, unde *repromissionis remedium* in codice Hermogeniano *tit. de Calumniat.* apud Schultingium *loc. cit. pag.* 713. Atque hæc erat vetus actio calumniæ ex stipulatu, quæ jam ante ætatem Justiniani desueverat. Sed Justinianus in omnibus civilibus causis, et ab utroque litigante jusjurandum de calumnia emitti voluit, præterea veteris calumniæ actionis loco sarciri damnum, et expensas restitui jussit §. 1 *Inst. de Pœn. temer. litigant.* Sed postea *Novell.* 112 *cap.* 2 decimariam illam actionem restituit atque illud addidit, ut decimæ cautio satisdationem habeat. Confer Cujacium *Observ. lib.* 7 *cap.* 5 *opp. tom.* 3 *col.* 156 *ed. cit.* Jamvero cum constet juramentum calumniæ, quod initio speciale erat, a Justiniano factum fuisse generale, ita ut in primordio litis super universas causa a litigantibus emitti deberet, non ita exploratum est, num ipse Justinianus illud etiam speciale juramentum sustulerit. Nihil ipse ea de re constituit in *L.* 2 *cod. de Jurejur. propt. calumn.* Sed id demum fecisse videtur in *Novell.* 49 *cap.* 3, ubi animadvertit, quod olim in uno negotio frequenter jusjurandum

emitti solebat : « Sancimus itaque, inquit, hanc perimentes injuriam, et nolentes crebro in eodem negotio jusjurandum præberi . . . non crebro cogi quemquam sacramenta subire, generaliter semel hujusmodi sacramento perhibito. » Quibus ex verbis colligi videtur posse, a Justiniano fuisse sublatum speciale calumniæ juramentum, idque etiam videtur suadere *Auth. Hoc sacramentum Cod. de Jurejur. propt. calumn.* ubi item generatim statuitur : Hoc sacramentum hodie remittitur, cum in initio juret, nihil se calumniose in toto negotio exigere. » Inde tamen ortum est dubium, quod Justinianus loqui videatur de juramentis, quæ olim ab iis emittebantur, qui probationes subire volebant; quod in *Novel.* 73 *cap.* 7 adhuc speciale juramentum calumniæ desideretur ab eo, qui litterarum comparationem postulavit. Quamvis autem a pluribus animadversum sit, in hac *Novella* contineri exceptionem, cujus ratio specialis in *Novellæ præfatione* data est, ut eo magis coerceatur malitia, quæ tunc frequens erat, eorum, qui documenta vitiare solebant; nihilotamen minus res nondum satis comperta atque explorata fieri potuit. Sed omnem sustulit dubitationem Bonifacius VIII *in cap.* 2 *de Juram. calumn. in* 6, ubi statuit, quod « In omnibus causis, nedum ante, sed etiam postquam lis fuerit contestata, sive de veritate, sive de calumnia sit juratum in ipsis, potest judex a partibus exigere juramentum malitiæ, quoties viderit expedire. »

(2) *Cap.* 2 *et ult. de Juram. calumn. in* 6.

(3) *Cap.* 3, 4, 6 *de Juram. calumn.*

(4) *L. ult. Cod. de Jurejur. propt. calumn.* Glossa *in cap.* 1 *de Juram. calumn.*

§. II. Datur hoc jusjurandum in omnibus causis (1), etiam spiritualibus, tam in prima, quam in secunda instantia (2). Si non petatur, impune omittitur, neque propterea judicium irritum est (3); verum pacto convento remitti non potest (4). At petitum omnino præstandum est, et si illud litigantes subire recusent, actor quidem causa cadet, reus vero pro confesso habebitur (5).

(1) In omnibus quidem causis jusjurandum propter calumniam dari voluit Justinianus *in L.* 1 *Cod. de jurejur. propt. calumn.*; sed tamen multi sunt interpretes juris civilis, qui in criminalibus causis illud locum habere negant. Consule Cujacium *in C.* 1

de Juram. calumn. opp. tom. 6 *col.* 794 *ed. cit.* Verum Honorius II *in C.* 1 *de Juram. calum.* etiam ad causas criminales hoc jusjurandum videtur pertraxisse.

(2) *Cap.* 1 *et* 2 *de Juram. calumn. in* 6. De causis spiritualibus non eadem est sententia Honorii II *in C.* 2 *de Juram. calumn.*, et Bonifacii VIII *in C.* 1 §. *ult. eod. in* 6, nam ille in causis spiritualibus juramentum calumniæ emittendum negat, hic autem affirmat. Ut hæc dissidia componerent, multi Juris interpretes otio et tempore abusi sunt. Mihi certum exploratumque est, Bonifacium VIII jus antea constitutum abrogare voluisse. Inquit enim *in causis spiritualibus . . . canones non indicere alicui calumniæ juramentum*, se tamen, quia *frequenter calumniari* viderat *in ipsis*, juramenti necessitatem in his quoque causis imponere.

(3) Jure civili *in L.* 1 §. 4 *Cod. de Jurejur. propt. calumn.* hoc juramentum per judicem exigi necessitatis est; eoque omisso irritum esse judicium plerique interpretes docent. Sed jure canonico, quo ubique utimur, *in C.* 1 §. *de Juram. calumn. in* 6 tacite omitti posse eoque omisso valere judicium, statuit Bonifacius VIII, quæ Baldi et aliorum, contra Azonem, Martinum aliosque nonnullos sententia fuit.

(4) Confer Gloss. *in C.* 1 *v. Tacit. de Juram. calumn. in* 6.

(5) *Cap. ult. de Juram. calum.; L. ult. Cod. de Jurejur. propt. calumn.*

§. III. Clerici olim laicorum more in judicio jurare non poterant (1), sed nunc et ipsi jurant de calumnia, modo cum venia summi Pontificis, si episcopi sint, cum venia autem proprii Antistitis, si sint clerici inferiores, jusjurandum emittant (2). Hoc inter laicos et clericos discrimen est, quod illi tactis, hi vero propositis Evangeliis jurant (3).

(1) *L.* 1 §. 25 *cod. de Episc. et Cleric.*, qua Marcianus antiquam ecclesiæ disciplinam confirmat : « Ecclesiasticis, inquit, regulis, et canone a beatissimis episcopis antiquitus instituto, clerici jurare prohibentur. » Eadem hæc disciplina est *in can.* 1 *et* 5 *cap.* 2 *qu.* 4, *et can. pen. et ult. cap.* 2 *qu.* 5, eamque laudat Honorius II *in can.* 1 *de Juram. calumn.*, quo loco Marcianus mendose Marcus dicitur. Tum ipse Honorius describit constitutionem Henrici II imperatoris *lib.* 2 L. *Longobard. tit.* 47, qua Marciani constitutio, quæ solos comprehendebat

clericos ecclesiæ CP., ad omnes universe clericos atque etiam monachos traducta est. At enim clerici jurant in *C.* 5, 6, 7 *de Juramen. calum.* Cujacius in *C.* 1 *de Juram. calumn. opp. tom.* 6 *col.* 794 referendum id putat ad procuratorem, adeo ut clerici et episcopi per procuratorem jurare possint, per semetipsos vero non possint, nisi episcopus cum venia summi Pontificis, clericus cum venia proprii antistitis jusjurandum emittat. Ita, si licet gentium leges cum ecclesiastico jure componere, Romæ olim Flamini Diali et sacerdoti Vestali jurare fas non erat, quod et A. Gellius *Noct. Attic. lib.* 10 *cap.* 15 *pag.* 534 *ed. Lugd. Batav.* 1666, in edicto prætoris perpetuo expressum fuisse testatur his verbis : « Sacerdotem Vestalem et Flaminem dialem in omni mea jurisdictione jurare non cogam; » quod idem confirmasse Caligulam, tradit Dio *lib.* 59 *num.* 13 *pag.* 915 *t.* 2 *ed. Hamburgi* 1752. Sed hi tamen recte per alium jurabant; quod plebiscito comprobatum est apud Livium *lib.* 31 *cap.* 50 *tom.* 4 *pag.* 593 *ed. Drakenborch. Amstel.* 1741. Mihi hæc decretalium interpretatio minus placet. Nam in *cap.* 7 clericus tum per procuratorem, tum per semetipsum jurare cogitur; et in *cap.* 5 clerici juramentum calumniæ præstare jubentur, *consuetudine, quæ legi contraria est, non obstante.* Quod ad clericos per semetipsos jurantes arbitror pertinere. Equidem claram et perspicuam puto causam, propter quam clerici, qui antea juramentum calumniæ non præstabant, in *C.* 5 *et* 7 jurare cogantur. Utraque hæc decretalis recentior est decretali Honorii II in *C.* 1, per quam clerici jurant cum venia summi Pontificis. Itaque Lucius III et Gregorius IX harum decretalium auctores sese referunt ad jus novum ab Honorio II constitutum; et licet neque summi Pontificis, neque Prælati veniam exprimant, quam nominatim postulat Honorius II, tamen hujus veniæ necessitas in eorum quoque decretalibus tacite intelligenda est. Atque hæc quidem pertinent ad jusjurandum, quod in judicio emittitur et quod calumniæ dicitur. Nam extra judicium et clerici ob gravem causam jurare solebant. Ita episcopos et clericos, ut se purgarent, jurasse constat ex Anastasio Bibliothecario *in Pelag. t.* 3 *pag.* 292 *ed. Romæ* 1728 *et ex can.* 10, 18, 19 *cap.* 2 *q.* 5; similiter eos interdum jurasse, cum justa urgeret causa, ostendunt Sozomenus *hist. lib.* 6 *cap.* 30 *pag.* 263 *edit. Valesii Cantabrig.* 1720, et Justinianus *Novel.* 23 *cap.* 1, *et Novel.* 187 *cap.* 2; ac Patres concilii CP. OEcumenici IV Gregorium diaconum in singulis propositis quæstionibus jurare coegerunt.

(2) *Cap.* 1 *de Juram. calumn.*

(3) *Cap. ult. de Juram. calumn.* Clericos, adinstar laicorum,

Evangelia, aut martyrum reliquias manu tangere canones vetuerunt. Presbyteri et episcopi *vice juramenti per sanctam consecrationem interrogabantur can. 4 cap. 2 qu. 5*. Interdum etiam *ante corpus* alicujus Sancti *tantummodo* quæsiti respondebant *can.* 8 *et* 9 *ead. caus. et quæst.* Verum cum gravior aliqua urgere videretur causa, non solum diaconos, quod de Evagrio CP. tradit Sozomenus *loc. cit.*, sed ipsos etiam episcopos tactis Evangeliis jurasse constat ex *C.* 4 §. *ult. de Jurejur. et C.* 5 *de Purg. canon.* Ad hunc sane modum Severum episcopum jusjurandum dare ac deferre debuisse, non obscure tradit S. Basilius *ep.* 188 *can.* 1 *ad Amphiloch. cap.* 10 *opp. tom.* 3 *pag.* 275 *edit. Maurin. Paris.* 1730.

§. IV. Differt a juramento calumniæ, quod generale est et omnia complectitur, quæ in judicio aguntur, juramentum speciale, quod datur, quoties opus est, in singulis actibus judiciariis, etiamsi generale sacramentum calumniæ emissum fuerit, eoque jurans affirmat, se non ex dolo, aut calumnia certum illum actum expedire. Juramentum hoc a Bonifacio VIII (1), *malitiæ* juramentum dicitur, ut a generali juramento calumniæ distinguatur.

(1) *Cap.* 2 §. 2 *de Juram. calumn. in* 6.

TITULUS IX.

De Probationibus.

§. I.

Jacto litis fundamento, fit progressus ad causæ disceptationem. Si reus in judicium veniens satius ducat adversario cedere, quam obsistere, et liberaliter coram judice fateatur veram ac justam esse actoris petitionem, diutius judicio non contenditur; cum reus ipse suo testimonio ac sententia in se condemnationem protulisse videatur. Nullum tamen inde oritur impedimentum, quominus judex, audita rei confessione, sententiam proferat. Nam scitum est, judicium semel cœptum sententia esse absolvendum, nisi litigantes ultro et mutuo consensu liti valedicant.

§. II. At si reus certamen non reformidet judiciumque suscipiat, adhibendæ sunt probationes, per

quas judici rei veritas innotescat. Neque enim ipsi, non cognita rei veritate, sententiam ferre licet (1). Probatio est illius rei, quæ in controversiam venit, legitime judici facta demonstratio. Generatim onus probandi ad actorem pertinet, eoque non probante reus absolvitur, quamquam nihil ipse præstiterit (2). Sed interdum probandi onere tenetur reus, cum nimirum præsto est actori juris præsumptio (3); aut cum reus excipiendo aliquid affirmat, quo contraria actio perimi ac repelli possit, quia tunc ipse in exceptione sua actor efficitur (4). Interdum etiam tam actor, quam reus probare debet, quod pro se quisque asseverat, uti fit in judiciis duplicibus familiæ erciscundæ, communi dividundo, finium regundorum, in quibus uterque litigantium partes actoris sustinet (5).

(1) *Can.* 10 *tom.* 30 *quæst.* 5.
(2) *L.* 4 *cod. de Eden.; can.* 1 *cap.* 6 *qu.* 3.
(3) *Cap.* 2 *de Restit. spoliat. in* 6.
(4) *L.* 9 *et* 19 *ff. de Probat.*
(5) *Cap.* 3 *et* 9 *de Probat.*

§. III. Probatio alia plena sive perfecta, alia semiplena sive imperfecta est (1). Plena est, quæ plane atque evidenter ostendit id quod proponitur, quæque apta est ad finiendam controversiam: semiplena, quæ fidem aliquam facit, sed non plenam, ac potius injicit opinionem, ut dictum unius testis, comparatio scripturarum, cetera similia.

(1) Plerique interpretes hanc tradunt probationum divisionem, quæ in foro receptissima est. Quamquam enim actor contra reum plene probare debeat id, quod proponit, tamen despicienda non est ea probatio, quæ conjecturam probabilem affert. Ea quidem satis non est ad condemnandum reum, sed tamen judicis diligentiam excitat ad alias conquirendas probationes, quibus suppleatur id, quod in semiplena probatione deesse videtur. Ita hæc semiplena probatio necessitatem imponit jurisjurandi, per quod aut reus se plane purgat, aut actor probationum inopiam

supplet. Sane in *L.* 31 *ff. de Jurejuran.* scriptum est : « Solent sæpe judices in dubiis causis exacto jurejurando judicare. » Et in *L.* 3 *cod. de Reb. credit.* habentur hæc : « Inopia probationum per judicem jurejurando res decidi oportet. » Jam vero *το dubiis causis*, et *το inopia probationum* cujus gratia *res jurejurando deciditur*, non nisi ad semiplenas probationes referri potest. Accedit auctoritas Juris canonici in *C.* 4 *de in integr. rest.*, ubi hæc scripta sunt: « Licet non constet ad plenum; » et *C.* 6 *de Frig. et malef.*, ubi hæc occurrunt : « Quamvis semiplene nobis expresseris. » Quo utroque loco sine dubio semiplena probatio designatur. Sed receptam hanc divisionem probationum in plenas et semiplenas, vehementer improbant Duarenus *l.* 2 *disp.* 33; Donellus *ad tit. Pandectar. de Jurejur. cap.* 11 *num.* 3 *et seq. opp. t.* 10 *col.* 747 *et seq. ed. Lucæ cit.;* Faber *de Error. pragmatic. dec.* 19 *er.* 1. Inquiunt enim semiplenam probationem nullam esse, neque probatum haberi posse, quod perfecte probatum non est, quemadmodum vitiose cautum non videtur cautum *L.* 6 *ff. Qui satisd. cogan.*, neque stipulatio, emptio, testamentum valent, nisi perfecta sint omnia *L.* 115 *ff. de Verb. oblig.*. *L.* 19 *ff. de Contrah. empt.* Verum hi actus individui sunt, propterea mirum non est, eos non valere, nisi perfecti sint. Sed probatio dividua est, ideoque eam plus minusve evidentem sæpe dicimus, et interdum etiam *luce clariorem*, qualem causæ criminales postulant *L. ult. cod. de Probat.*

§. IV. Inter plenas probationes principem sibi locum vindicat confessio, cum nulla sit probatio major ea, quæ a proprii oris confessione procedit (1). Fit autem confessio vel in judicio, vel extra judicium; idcirco dividitur in judicialem et extrajudicialem. Judicialis confessio summam vim habet, ita ut qui eam emisit sua se sententia quodammodo damnasse videatur (2). Sed ut ea vires habeat, fieri debet a majore 25 annis, coram competente judice (3), ex certa scientia, sponte atque libere, procul ab errore facti, quo probato nulla confessio est (4); denique non vaga et incerta esse debet (5). Extrajudicialis confessionis non tanta vis est; neque ex ea confessus tamquam judicatus habetur; verum et ea plenam probationem constituit, si coram adversario, et idoneis rogatisque testibus emissa sit (6).

(1) *L.* 1 *ff. de Confessis; L.* 13 *cod. de Non numer. pecun.*

(2) *L.* 1 *ff. de Confessis; L. unic. cod. eod.* Confiteri autem, inquit Paulus *recept. sentent. l.* 5 §. 3 apud Schultingium *loc. cit. pag.* 448, *quis in judicio non tantum sua voce, sed et litteris et quocumque modo potest.* Locum hunc Pauli diligenter explicant Cujacius et Schultingius *ibid.*

(3) Confer Glossam *in c. ult. de Confessis.* Confessio coram incompetente judice emissa extrajudicialis confessionis vim habet.

(4) *Cap.* 3 *de Confessis, L.* 2 *ff. eod.* Verum de errore juris aliud est a legibus constitutum. Recte, præter ceteros, hoc argumentum persequuntur Donellus *ad L.* 2 *ff. de Confessis opp. tom.* 11 *col.* 393 *et seq. ed. Lucæ cit.*, et Cujacius *ad tit. cod. de Confessis opp. tom.* 9 *col.* 1032 *cit. edit. Mutin.*

(5) *L.* 3 *et L.* 6 *ff. de Confess.; L.* 6 *ff. de Jur. fisci.* Nam confessus incertum declarare debet, ut omnis dubitatio removeatur *L.* 12 §. *Nihil L. de Interrog. action.*

(6) *Novel.* 90 c. 2, *Auth. Rogati cod. de Testib.*

§. V. Ad eliciendam hanc confessionem jam diu receptum est, ut litigantium alter alteri proponat positiones, sive articulos respicientes non causam universam, sed facta quædam quæ ad causam pertinent, ut iis ab adversario constitutis, alteri sit exploratum, quid probare ipse debeat, quid in probatis habere (1). Suffectæ sunt positiones interrogationibus, quæ olim ante contestatam litem fiebant in jure, sive apud Prætorem, cum quis experiri vellet actione reali, puta hereditatis petitione ac rei vindicatione, et nescius possideretne, aut quo jure possideret reus, ex ejus ore actor exprimebat genus actionis, qua ipsum uti oportebat. Actio descendens ex his interrogationibus actio interrogatoria dicebatur; unde Pandectarum tituli *de interrogationibus in jure factis et interrogatoriis actionibus.*

(1) *Cap.* 1 *de Confess. in* 6. Positiones, quales hodie adhibentur, jus civile ignoravit, atque earum primum meminerunt decretales *C.* 54 *de Elect.*, *et C. un. de lit. contest.* Quod vero inquit Clemens V *Clem. sæpe de verb. signific.*, eas *longævo usu* in causis admissas, ad usum fori ecclesiastici referendum est.

§. VI. Ille cui sunt oblatæ positiones, iisdem respondere juratus debet, ac, si confessus fuerit, urgebitur testimonio suo, tamquam re satis certa et probata; si respondere noluerit, aut ne responderet, a judicio discesserit, conscientia sua convictus judicabitur (1). Quod quidem obtinet, cum judex respondere jussit; nam qui a judicio discessit, antequam illud a judice mandaretur, contumax, non convictus existimatur (2). Videre autem in primis judex et considerare debet, probandæne, an rejiciendæ sint positiones; non enim litigator positionibus obscuris, captiosis, dubiis, aut ad causam non pertinentibus cogitur respondere.

(1) *Cap. 2 de Confessis in 6.*
(2) *Cap. 1 de Confessis in 6.*

§. VII. Ubi confessione nequeat educi veritas, aliæ in medium afferendæ sunt probationes, et veritas exquirenda vel testibus, vel instrumentis, vel jurejurando, vel oculari inspectione, vel indiciis et præsumptionibus. Testes sunt personæ fide dignæ, quæ rei controversæ veritatem ostendunt, quodque ab iis dictum est, testimonium appellatur. Omnis quæstio de testibus ad tria capita facile redigitur, ad eorum numerum, qualitatem, examen.

§. VIII. Quod attinet ad numerum, unius porro testis, quamquam ipse sit omni exceptione major (1), nulla tuta fides est (2); tantum facit, ne temere fiat, quod sine flagitii periculo fieri non potest. Ita cum dubitatur, num quis baptizatus sit (3), num ecclesia sit consecrata (4), cum agitur de impediendo matrimonio, deque avertendo malo, quod ex illo oriretur (5), uni testi credendum est. Sed et notario, qui ea confirmat, quæ sui officii sunt (6); nuntio, qui se aliquem citasse testatur (7); episcopo, qui testi-

moniales litteras suo sigillo munitas dedit; parocho, qui de suorum vita et moribus; magistro, qui de studio discipuli testimonium ferunt, omnis habenda fides est.

(1) Sed *testimonium ab uno licet episcopo perhibitum omnes judices indubitanter accipere* oportere, scriptum est *in Extrav. in fin. cod. Theodos. tit. de Episcop. judic. pag.* 339 *tom.* 6 *edit. Gothofredi Lips.* 1743. De hac constitutione, quæ Constantini M. nomen præ se fert et quam Gothofredus aliique falsam putant, satis egi loco superiori *tit.* 1 §. 22 *not.* 4 *p.* 24 *et seq.*
(2) *Cap.* 10 *et* 28 *de Testib.; L.* 8 *cod. eod.*
(3) *Can.* 110 *de Consecr. dist.* 4.
(4) *Can.* 16 *de Consecr. dist.* 1, ibique Glossa *v. Nec certi.*
(5) *Cap.* 12 *de Sponsal.; cap.* 22 *de Testib.*
(6) *Novel.* 73 *c.* 7. (7) *Cap.* 19 *de Appellat.*

§. IX. Generatim tamen duo saltem, tresve testes requiruntur, ut plena probatio habeatur (1); nisi forte illorum numerus certa aliqua in re a jure sit definitus. Nam sunt certa quædam negotia, quæ plures eo numero testes requirunt (2); et in his quidem præscriptus numerus omnino adhibendus est. Ita personæ dignitas fecit, ut plures, quam duos, tresve ecclesia testes postularet, ut episcopus condemnaretur (3). Expedit autem universe plures afferre testes, ut firmior et luculentior probatio habeatur; modo adversarius non cogatur graves perferre sumptus propter immanem testium multitudinem. Jus civile eam rem permittit arbitrio judicis, cujus est testium numerum moderari (4); sed jure decretalium testes supra quadraginta ex utraque parte in medium afferri non possunt (5).

(1) *Cap.* 23 *de Testib.; L.* 12 *ff. eod.*
(2) *L.* 1 §. 2 *ff. de Testib.; G.* 23 *mox tit.* Consule Brissonium *Select. qu. l.* 2 *c.* 17.
(3) Contra episcopum testes 72 adhiberi voluisse Zephyrinum Pontificem, tradit Luitprandus *in ejus vit. pag.* 183 *ed. Antv.* 1640. Eumdem hunc numerum expresserunt Leo IV *in can.* 3

cap. 2 *qu.* 4, et Capitularia Caroli M. *lib.* 1 *cap.* 153 *tom.* 1 *col.* 491 *edit. Baluzii Ven.* 1772; ac Macedonium episcopum CP. ab episcopis septuaginta duobus de gradu dejectum narrat auctor *Chronic. Alexand. Olymp.* 285 *in Biblioth. PP. t.* 12 *pag.* 951 *ed. Lugdun.* Imperatores Valentinianus, Valens et Gratianus in *L.* 20 *cod. Theodos. Quor. appellat. non recip.* testes 70 memorant adhibitos in causa Chromatii episcopi; et August. *in Brevic. collat. diei* 3 *cap.* 14 *opp. tom.* 9 *col.* 569 *ed. Bened. cit.* mentionem facit concilii apud Carthaginem a donatistis habiti, quo Cæcilianus ab episcopis fere septuaginta condemnatus fuit. Mitto decretum concilii Romani sub Silvestro Pontifice, quod est apud Gratianum *can.* 2 *cap.* 2 *qu.* 5, et quo habentur hæc: « Præsul non damnabitur, nisi cum 72 testibus . . . . presbyter cardinalis nisi cum 44 . . . . diaconus cardinalis urbis Romæ nisi cum 27 testibus . . . subdiaconus, acolythus, exorcista, lector, ostiarius 7; » itemque mitto acta concili Sinuessani, ex quibus constat, adhibitos fuisse testes 72 adversus Marcellinum, qui idolis thus adolevisse ferebatur. Mitto inquam utrumque, quoniam Romanum illud concilium ab Isidoro Mercatore fuisse confictum, omnes norunt; et similiter omnibus compertum est, fabulam esse Marcellini lapsum et acta synodi Sinuessanæ, quod, præter ceteros, late ostendit Papebrochius in *Conat. Chronolog. hist. in S. Marcellin. diss.* 7 *in Propyl. ad. act. SS. Maii pag.* 42 *et seq. ed. Antv.* Illud in his actis cura et observatu dignum est, quod dicitur: « Hi omnes electi sunt viri libra occidua, qui testimonium perhibent; » constat autem ex iisdem actis *libræ occiduæ* vocabulo testes 72 significari. De *libræ* nomine parum laboro. Nam veteres nominibus ponderum numeros designare solebant, quod præ ceteris ostendunt *libræ* et *unciarum* vocabula usurpata ad significandam integram hereditatem, quæ duodecim partibus constat. Mirum igitur non est, quod in actis Sinuessanis libræ nomine 72 testes intelligantur, quoniam Valentiniani et Valentis constitutione *in L.* 5 *cod. de Susceptor. lib.* 10 sancitum est, ut libra constaret solidis septuaginta duobus. Neque refert, quod Marcellinus Valentiniano et Valente antiquior fuerit; nam, ut rectissime est a Baronio *ad an.* 302 *num.* 94 *seq. tom.* 3 *p.* 330 *edit. Lucæ* observatum, acta synodi Sinuessanæ, qualia nunc exstant, recentiorem habent auctorem, qui verba secundum sui temporis consuetudinem usurpavit. Itaque de *libræ* nomine expedita res est; sed non ita facile judicari potest, quamobrem auctor eorum actorum hanc *libram occiduam* appellet. Joannes Dartis *in decr. Gratian. cap.* 2 *qu.* 5 non *occiduam*, sed *assiduam* legendum

putat, hoc est *veram* et *expensam*, uti eam vocem explicat testimonio Isidori *Orig. lib.* 10 *pag.* 65 *ed. Paris. an.* 1580; sed id quidem est contra omnium codicum fidem et auctoritatem. Cujacius *Observat. lib.* 17 *cap.* 9 *opp. tom.* 3 *col.* 455 *ed. cit.*, et Baronius *loc. mox. cit.* libram *occiduam* occidentalem explicant. Nam discrimen constituunt inter libram orientalem et occidentalem, quarum altera constabat solidis octuagintaquatuor, secundum Constantini constitutionem *in L.* 1 *cod. Theod. de Ponderat.*; alter ex *cit. L.* 5 *cod. de Susceptor. l.* 10 solidos septuaginta duos continebat. Sed, ut bene monet Cironius *observ. lib.* 4 *cap.* 5 *p.* 80 *ed. Vindobonæ* 1765, nulla est hæc orientalis libræ distinctio; nec quod Constantini lex Antiochiæ, lex autem Valentiniani et Valentis Romæ lata fuerit, exinde effici potest, quod illa tantum ad orientem, hæc vero ad solum occidentem pertineret. Imo vero cum illi utrumque tenerent imperium, sine dubio tulerunt legem, qua totum imperium obstringeretur. Ipse Cironius *occiduam libram* in actis Marcellini interpretatur *stateram*, et paria libramenta accurato examine; sic ut occidua libra sit, quasi vergens atque ad unam partem inclinans. Rejicit hanc sententiam Jacobus Gothofredus *ad c. unic. cod. Theod. de Oblation. votor. tom.* 2 *pag.* 463 *ed. Lipsiæ cit.*, et occiduam libram explicat *imminutam*, quemadmodum a scriptoribus occiduum imminutum et quod occidit, passim appellari demonstrat.

(4) *L.* 1 §. 2 *ff. de Testib.* (5) *Cap.* 37 *eod.*

§. X. Multa etiam in testibus requiruntur ut eorum testimonium judicio probetur. Principio citandi, atque etiam inviti cogendi sunt ad ferendum testimonium et patefaciendam veritatem. Vetus est jus cogendorum testium in causis criminalibus (1); sed postea Justinianus etiam ad civiles causas jus idem produxit (2), atque ita factum est, ut in his quoque causis inviti darentur testes, qui pridem erant tantum voluntarii (3). Nunc igitur jure civili etiam invitis denuntiatur testimonium, exceptis cognatis, affinibus et quibusdam aliis (4).

(1) L. 4, 5 *et* 19 *ff. de Testib.*; Plinius *lib.* 3 *ep.* 9 *ad Minutian. pag.* 62 *edit. Oxonii* 1703. Confer Cironium *ad tit. Decretal. de Testib. cogen.*

(2) L. 16 *et* 19 *cod. de Testib.* Antiquiorem illam constitutionem, qua novum hoc jus induxit Justinianus, ipse memorat *cit.* L. 16; eam vero ex Basilicis restituit Cujacius *Observat. lib.* 8 *cap.* 13 *opp. tom.* 3 *col.* 186 *edit. cit.* De testibus ad ferendum testimonium cogendis est etiam decretum in Lege Ripuariorum *cap.* 50, apud Baluzium *capitular. Reg. Francor. tom.* 1 *col.* 27 *ed. Venet.* 1772 et in Lege Salica *cap.* 51, apud eumdem Baluzium *loc. cit. col.* 225. « Si quis, in Lege Salica scriptum est, testes necessarios habuerit et fortasse ipsi ad placitum (judicium) venire noluerint, ille, qui eos necessarios habet, mannire (monere) illos debet. Si vero venire noluerint et eos sunnis (legitimum impedimentum) non detinuerit, unusquisque illorum sexcentis denariis, qui faciunt solidos quindecim, culpabilis judicetur. »

(3) Confer Quintilianum *Inst. Orat. lib.* 5 *cap.* 7 *pag.* 243 *edit. Patavii* 1736.

(4) *L.* 4, 5, 8, 19 *ff. de Testib.*

§. XI. Romana ecclesia testes hortari et monere, non cogere consuevit (1). Tantum ecclesiasticus judex invito testimonium denuntiat, si is odio, vel gratia, vel timore se subtrahat (2), atque alia desit probatio, unde veritas nosci possit (3). Et laicum quidem ipse judex cogit ad ferendum testimonium per excommunicationem (4), clericum vero per suspensionem ab officio et beneficio, quam, si adhuc pergat obsistere, sequi potest sententia excommunicationis ac depositionis (5). Quod si quis jurejurando promiserit, se non dicturum testimonium, nulla vis sacramenti est (6).

(1) *Cap.* 1 *et* 3 *de Testib. cogen.*
(2) *Cit. cap.* 1.
(3) *Cap.* 5 *et ult. de Testib. cogen.*
(4) *Cap.* 1, 3, 9 *ult. eod.*
(5) *Cap.* 2 *eod.*
(6) *Cap.* 18 *de Testib.; c. ult. de Testib. cogen.*

§. XII. Sed et jurati debent esse testes, quoniam injuratis non creditur, nisi eis adversarius jusjurandum remiserit (1); præterea non singulares, quales

sunt qui singuli de disjunctis diversisque actibus testantur, iisque, inter quos de eodem actu non convenit (2), neque qui rem ex auditu deprehenderint, quia testes auriti plenam sibi fidem non vindicant, nisi alia præsto sint adminicula, aut nisi aliud causæ natura postulet (3); denique nullo vitio laborare debent, propter quod a testimonio repellantur. Quidam enim ab omnibus judiciis arcentur, quidam ab aliquibus; quorumdam testimonia pro certis personis, quorumdam contra certas personas non recipiuntur.

(1) L. 8 *cod. de Testib., c.* 39 *et* 15 *eod.* Vide etiam Capitularia Caroli M. *lib.* 7 *cap.* 283 *t.* 1 *col.* 727 *ed. Baluzii Venet.* 1772. Forte hujus sacramenti a testibus emittendi necessitas fecit, ut non nisi a jejunis testimonium dari deberet. In capitularibus Caroli M. et Ludovici Pii *lib.* 5 *cap.* 252, *et l.* 6 *cap.* 277, apud Baluzium *t.* 1 *col.* 584 *et* 648 *ed. cit.* scriptum est: « Omnino nullus, nisi jejunus, ad juramentum, vel ad testimonium admittatur. » Quod idem constitutum est *in c.* 1 *de Testib., Nullus testimonium dicat, nisi jejunus.* Nam, uti sancitum est in canone, quem Cornelii P. nomine describit Burchardus in *Decr. l.* 12 *cap.* 12, « Honestum et justum videtur, et qui in sanctis audet jurare, hoc jejunus faciat, cum omni honestate et timore Dei. » Sane vetus hæc est ecclesiæ disciplina, ut non nisi a jejunis sacra tractentur *canon.* 6 *et* 7 *dist.* 5 *de Consecr.* Sed ne despicienda quidem videtur conjectura eorum, qui testes jejunos testimonium ferre debuisse putant, ne onusti vino et cibo perturbatam, aut minus veram attestationem emitterent. Sane in iisdem Capitularibus Caroli M. et Ludovici Pii *c.* 103 *lib.* 5 *loc. cit. col.* 563 cautum est, ut « Nullus ebrius suam causam in mallo possit conquirere, nec testimonium, nec placitum Comes habeat, nisi jejunus. » Illud de episcopis statutum est *Novel.* 123 *cap.* 7, eos non adinstar aliorum testium jurejurando, sed fide tantum sua, ut decet sacerdotes Dei, propositis sanctis Evangeliis, testimonium ferre oportere. Triburiensi autem concilio *ann.* 895 *can.* 21 *col.* 640 *tom.* 11 *coll.* Labbei sancitum est, ut « Presbyter vice juramenti per sanctam consecrationem interrogetur, quia sacerdotes ex levi causa jurare non debent. » Consule Christianum Lupum *Append. ad Ephesin. latrocin. cap.* 2 *act.* 1 *opp. tom.* 2 *pag.* 220 *ed. Venet.*, ubi causas habes, propter quas clerici jurant.

(2) *Cap.* 33 *de Testib.*; *cap.* 9 *de Probat.; cap.* 23 *et* 32 *de Elect.*

(3) *Cap.* 5, 27 *et* 47 *de Testib.; cap.* 13 *de Probat.* Tempus, quod hominum memoriam superat, per testes ex auditu, in quibus insint omnia, quæ inesse oportet, recte demonstratur *L.* 28 *ff. de Probat.* Iisdem quoque testibus consanguinitatem probari, traditum est; sed hodie, uti monet Cujacius *ad cap.* 47 *de Testib. opp. tom.* 6 *col.* 856 *ed. cit.*, Lateranensis concilii decreto arctata ad quartum gradum prohibitione nuptiarum, arctatur etiam de auditu testimonium. Confer ipsum *cap.* 47 *de Testib.*

§. XIII. A judiciis omnibus, tamquam minus apti et idonei ad ferendum testimonium, repelluntur fufuriosi, amentes (1), itemque impuberes, servi, perjuri, infames, excommunicati (2). Quin jure decretalium quilibet reus criminis postulatus, etiamsi nondum confessus, convictus, damnatus et notatus infamia sit, testimonium dicere prohibetur (3); exceptis gravioribus criminibus, qualia sunt simoniæ et læsæ majestatis (4), in quibus etiam infames testimonium ferunt (5). Nam testes non tantum infamia, sed etiam infamiæ suspicione vacare oportet (6). Ceteri criminosi omnino rejiciuntur, cum adhuc in sceleris contagione versantur (7). Qui crimen perpetrarunt, modo perjuri non sint (8), ac deinceps salva existimatione abjecerunt, in judiciis civilibus, non item criminalibus, in quibus de crimine pœnaque agitur, testes esse possunt (9).

(1) §. *Item furiosi Inst. Quib. non est permiss. fac. test.*, *et L.* 20 §. *Ne furiosus ff. Qui testam. fac. pos.*

(2) *Can.* 1 *et* 3 *cap.* 4 *quæst.* 3; *c.* 47 *de Testib.*

(3) *Cap.* 54 *et ult. de Testib.*

(4) *Cap.* 7 *de Simon.; c.* 1 *de Testib. in* 6. Ivo Carnotensis *ep.* 27 *opp. tom.* 2 *pag.* 13 *ed. Paris.* 1647 « Cum in aliis accusationibus, inquit, accusatorum et testium innocentia quæratur, ad insimulationem tamen simoniacorum etiam infames personas admitti. »

(5) *Cap.* 31 *de Simon.*

(6) *Cap.* 1 *de Except.; can.* 39 *cap.* 2 *qu.* 7; *can.* 2 *et* 3 *cap.* 3 *qu.* 11.

(7) *Cap.* 54 *de Testib.*; *cap.* 22 *de Simon.* Confer etiam capitularia Caroli M. *lib.* 7 *cap.* 324 *t.* 1 *col.* 732 *ed. Baluzii cit.*

(8) Qui in alia causa aliquando pejerasse probantur, etiamsi de perjurio illo damnati non fuerint, testes esse prohibentur *c.* 7 *de Testib.; can.* 18 *cap.* 6 *q.* 1; *can.* 7 *et* 14 *c.* 22 *q.* 5

(9) *Cap.* 54 *de Testib.*

§. XIV. In certis causis testimonium ferre nequeunt fœminæ in causis criminalibus (1), nisi plane alius desit veritatis ostendendæ locus, ac nisi agatur de gravioribus criminibus simoniæ et læsæ majestatis, in quibus etiam minus idonei testes recipiuntur (2); patronus et advocatus in causa, quam defendunt (3), judex in causa, quam judicat (4), denique omnes in propria causa testes esse prohibentur (5).

(1) Jure civili a causis criminalibus mulierum testimonium excluditur, si hæ corpore quæstum faciant *L.* 3 §. 5 *ff. de Testib.* Sed decretales omnes universe fœminas repellunt.

(2) *Can.* 3 *et* 4 *c.* 15 *qu.* 3.

(3) Glossa *in cap.* 6 *de Test.*, *et L. fin. ff. de eod.*

(4) *Can.* 38 *c.* 2 *qu.* 6.

(5) *Can.* 1 *et* 2 *c.* 4 *qu.* 4; *L.* 9 *cod. de Testib.*

§. XV. Pro certis personis testimonium ferre nequeunt ii, qui sunt de domo sive familia, nisi sint spectatæ fidei et probitatis (1), vel nisi in controversiam veniat, quod alio modo probari non potest; veluti si quæratur de cognatione, legitimis natalibus, ætate (2). Similiter neque amici testimonium dicunt in causis amicorum (3), neque ii, qui similem cum aliis habent controversiam et quorum judicium illud interesse potest (4); itemque monachi et clerici in profanis rebus, coram laico judice, testimonium ferre vetantur, nisi aliud postulet necessitas ostendendæ veritatis; uno casu sunt testes cum sui antistitis venia, aut eorum testimonia ecclesiasticus judex recipit.

(1) *L. 1 cod. de Testib.; cap. 24 de Testib.*
(2) *Cap. 3 Qui matrim. accus. pos.*
(3) *L. 3 ff. de Testib.*
(4) *Cap. 10 et 20 de Testib.*

§. XVI. Postremo adversus certas personas testes esse nequeunt reus contra socios criminis (1), exceptis criminibus læsæ majestatis, hæresis et simoniæ (2), inimicus contra inimicum (3), libertus contra patronum (4), filius contra patrem et pater contra filium, exceptis causis matrimonialibus (5); hæreticus, ethnicus, judæus contra orthodoxos (6); denique in causis criminalibus laici a ferendo contra clericos testimonio jure decretalium repelluntur (7).

(1) *Cap. 1 de Confessis; cap. 10 de Testib.*
(2) *Can. 1 dist. 79; cap. 4 de Hæret. in 6; cap. 1 de Testib. in 6.*
(3) *Cap. de Simon.*
(4) *L. 4 ff. de Testib.; L. 11 cod. de Testib.*
(5) *Can. ult. c. 4 q. 2; L. 3 ff. de Testib.; L. 5 cod. eod.*
(6) *Can. 24 et 26 c. 2 qu. 7.*
(7) *Cap. 24 de Testib.*

§. XVII. Probi et honesti testes legitime examinandi sunt, ut ipsis in judicio fides habeatur. Ergo qui probare debet quod est incertum, testes producit, quos inde competens judex advocat, posteaquam eos dignos judicavit, qui in judicio recipiantur. In primis autem citandus est adversarius, contra quem testes afferuntur, ut contra ipsos proponat, si quid forte objiciendum habeat (1). Sic probati testes initio jurant, se procul habere causas omnes gratiæ, odii, simultatis, eaque dicturos quæ vere sciunt, non ut cuiquam gratificentur, neque ut spem aliquam propositam habeant, sed quod uno veritatis studio feruntur (2). Deinde a judice clam et seorsim ab aliis singuli interrogari et examinari debent (3); nisi ex justa causa ad judicem venire impediantur, quia tunc ad eos mittitur, qui interroget (4).

(1) *Cap.* 2 *de Testib.;* quem in locum vide Cujacium *opp. t.* 6 *col.* 837 *ed. cit.*
(2) *L.* 8 *cod. de Testib.; c.* 31 *et* 47 *eod.*
(3) *Cap.* 52 *de Testib.*
(4) *L.* 15 *ff. de Jurejur.; c.* 8 *de Testib.* Episcopos ad ferendum in judicio testimonium vocari vetuit Justinianus *Novel.* 123 *cap.* 7 *et* 8. « Ad personas egregias, eosque qui valetudine impediuntur domum mitti oportet ad jurandum, » scriptum est *L.* 15 *cod. de jurejuran.* Videndus Cujacius *in tit.* 20 *lib.* 2 *decret. cap.* 8 *opp. tom.* 6 *col.* 839 *ed. Venet.* 1778, qui verba illa *ad egregias personas* Triboniani esse arbitratur. Nulla harum personarum, quæ *egregiæ* dicuntur mentio est in *cap.* 8 *de Testib. et attestat.*, sed tantum memorantur « Valetudinarii senes, vel debilitate confecti, aut paupertate depressi. »

§. XVIII. Summa in hoc examine diligentia est adhibenda (1), et responsa testium clara esse debent, ita ut si obscura sint, iterum illi interrogari debeant (2). Interrogantur autem de circumstantiis, personis, loco, tempore, credulitate, fama: in primis autem scientiæ causam afferre testes oportet per eum corporis sensum, cui res controversa subjicitur, veluti per fidem oculorum, si de facto, per fidem aurium, si de dicto quæratur (3). Quæ interrogationes plerumque ab adversario proponuntur (4), quo præsente interrogandi sunt testes, quæ civilis (5) et canonici juris (6) disciplina est; sed fori usu jamdiu receptum est, ut clam a judice interrogentur, ac tantum vocetur adversarius, ut adsit, cum illi sacramentum emittunt (7).

(1) *Cap.* 52 *de Testib.* (2) *Cap.* 53 *eod.*
(3) *Cap.* 57 *et* 47 *eod.*
(4) *Cap.* 2 *de Testib. in* 6.
(5) L. 15 *cod. de Testib.; Novel.* 90 *c.* 9.
(6) *Cap.* 2 *de Test.*
(7) Error interpretum, maxime veterum, hunc morem induxit; error autem processit ex prâve intellecta Zenonis constitutione in L. 12 *cod. de Testib.* Ea quidem scriptum est *intrare* testes *judicantis secretum*. Verum, ut bene monet Polletus *hist. for. Roman. lib.* 5 *c.* 12, secretum est tribunal ac judicii locus;

non autem hæc verba significant, quod putarunt interpretes, testes secreto interrogandos atque examinandos esse. Consule Cujacium *ad c.* 2 *de Testib. t.* 6 *col.* 837 *ed. cit.*

§. XIX. Peracto testium examine, publicanda, sive vulganda ac litigantibus demonstranda sunt omnia, ut intelligant, quid gestum dictumque sit, ac si quid habent objiciendum proferant (1). At post publicationem neque super propositis articulis, nisi forte aliqui omissi fuerint (2), interrogandi sunt testes (3); neque in eorum personas aliquid opponi potest, nisi qui eos refellit, prius juret, se id non dolo facere, aut nisi ante publicationem protestatus sit, aut nisi ostenderit se demum post publicationem didicisse exceptionum causas, quas ignoraverat (4). Testes ab actore datos refellere potest reus contrariis ab se productis testibus, quos actor aliis item testibus refutabit; atque hic debet consistere productio testium, ut lites habeant medium quemdam modum (5). Cum inter actoris reique testes pugna est, plus fide digni ac verisimiliora affirmantes, cum hæc in omnibus paria sunt, plures numero præferuntur (6). Testimonia vero in uno judicio recepta fidem faciunt in eadem causa, et inter easdem personas coram alio judice (7); sed in summario recepta in plenario non probant (8).

(1) *Cap.* 13 *et* 41 *de Testib.* (2) *Cap.* 48 *eod.*
(3) *Cap.* 17, 18 *et* 25 *eod.* (4) *Cap.* 31 *eod.*
(5) *Cap.* 15, 36, 49 *et* 55 *eod.* Sed interdum, ut his locis explicatur, justis de causis etiam quarta testium productio conceditur. Illud omittendum non est, quod recte observat Cujacius *ad c.* 49 *de Testib. cit. tom.* 6 *col.* 867, magnum inter refellendos producendosque testes discrimen intercedere. Nam testes refelli et refutari etiam post publicationem recte possunt; cum tamen post publicationem iidem, vel alii non producantur.
(6) *Cap.* 32 *de Testib.*
(7) *Cap.* 11 *eod.*
(8) *Cap.* 38 *eod.*

§. XX. Præter testes, probationes educuntur etiam ex instrumentis, nimirum ex scripturis, quæ fidem judici faciunt rei, quam continent. Nam angustiori significatione scripturæ instrumenta appellantur; cum latiori significatione, quidquid ad causam instruendam pertinet, ideoque etiam testimonia instrumentorum nomine comprehendantur (1). Instrumentorum quæ rite confecta sint, eadem est in judicio, quæ testium, fides et auctoritas (2), eaque vel publica, vel privata sunt. Publica instrumenta sive scripturæ sunt, quæ publica auctoritate conficiuntur a personis, quibus id munus datum est, uti sunt censuales tabulæ, instrumenta a notario rite conscripta, acta judicialia, scripturæ ex publicis archiviis eductæ (3), et a publica persona confectæ. Eodem loco sunt scripturæ publico et authentico sigillo obsignatæ, veluti principis, episcopi, capituli, universitatis; itemque libri parochorum, in quibus baptismata, matrimonia, funera describuntur. Privatæ scripturæ a privatis nulla publica auctoritate conficiuntur, et huc spectant epistolæ, apochæ, antapochæ, chirographa.

(1) L. 1 *ff. de Fid. instrum.* Harmenopulus *lib.* 1 *tit.* 2 *c.* 12 *δικαιωματα* vocat tam probationes, quam instrumenta, quia hæc probant illud, quod judicio proponitur; et causarum firmamenta sunt. In Basilicis vero, et apud eumdem Harmenopulum instrumenta proprie dicuntur *συμβολαια*, pacta conventa in scripturam redacta, ut actum facilius probari possit L. 4 *ff. de Fid. instr.*
(2) L. *Cod. de Fid. instrum.*
(3) *Auth. Ad hæc Cod. de Fid. instrum.*

§. XXI. Publica instrumenta plenam in judicio probationem constituunt; modo authentica ipsa, hoc est autographa proferantur (1). Nam exemplo non facile creditur, nisi ex authentico sumptum legitime sit, et cum eo conferatur probeque conveniat (2). Fides tamen publicis quoque instrumentis subtrahi potest exceptione falsitatis, quæ pluribus testibus evi-

denter demonstrata sit (3). Præterea nihil efficit qui inter se contrarias scripturas protulit (4), aut abrasas in loco suspecto (5), aut lectionis ita impeditæ, ut legi et intelligi nequeant (6).

(1) *Cap.* 1 *et* 16 *de Fid. instrum.*; *L.* 16, 17, 19 *cod. eod.*
(2) *Cap.* 1 *et* 16 *eod.* (3) *Cap.* 10 *eod.*
(4) *Cap.* 13 *eod.* L. *scripturæ* 14 *cod. eod.*
(5) *Cap.* 3 *eod.*; *c.* 7 *de Relig. dom.*; *c.* 14 *de Privil.*
(6) *Cap.* 6 *de Fid. instrum.*

§. XXII. Privata scriptura, cujus est comperta veritas, tantum contra scribentem probat, modo causa debiti expressa sit (1); excepta liberatoria confessione, in qua creditor sibi solutum debitum profitetur, quæque, nulla etiam adjecta causa, contra scribentem probationem facit (2). Sed scripturæ, quæ tribus munitæ sunt testibus, vim habent publici instrumenti (3); ac libris mercatorum publicæ utilitatis et commercii ratio, tam pro scribentibus, quam contra scribentes, fidem tribuit.

(1) L. 25 §. *ult. ff. de Probat.*; *c.* 14 *de Fid. instrum.*
(2) L. 40 *ff. de Pactis.*
(3) 11 *Cod. Qui potior. in pignor. habeant.* Necesse tamen est, uti animadvertit Brunemanus *in cit.* L. *num.* 6, quod constet de manu et subscriptione testium, sive per recognitionem, sive per comparationem, et quod etiam partes ipsæ subscripserint testesque idonei sint.

§. XXIII. Est et probatio, quæ oritur ex jurejurando, quod definitur affirmatio religiosa, hoc est advocatio Divini Numinis in testem ejus rei, quæ promittitur, aut asseritur. Dividitur Jusjurandum in promissorium et assertorium. Illud futurum respicit atque in contractibus non raro adhibetur; hoc ad præsens, aut ad præteritum tempus pertinet. Assertorium juramentum triplex est, voluntarium, judiciale et necessarium (1).

(1) Inscriptio illa tituli Pandectarum *de Jurejurando sive voluntario, sive necessario, sive judiciali,* triplicem hanc habet jurisjurandi divisionem.

§. XXIV. Voluntarium est, quod alter alteri, aut ex conventu, aut sine conventu extra judicium defert, vel refert (1). Deferre jusjurandum est adversario offerre jurisjurandi conditionem; referre autem est non suscipere hanc conditionem, eamque in ipsum offerentem rejicere. Judiciale juramentum est, quod in judicio alter litigantium alteri defert, judice non cogente, sed approbante; necessarium est, quod judex vel actori, vel reo defert, ubi plena probatio desit, ut inde veritas innotescat (2).

(1) Recte hoc jusjurandum voluntarium dicitur, quoniam sive illud ex pacto emittatur, hoc quidem ex libera litigantium voluntate procedit, ac præterea qui idem ex pacto deferre debet, neque extra judicium ad deferendum cogi, neque idem, si deferat, adversarium ad jurandum adigere possit; sive contra sine conventu deferatur, integrum sit deferenti non deferre; integrum ei, cui delatum est, nec præstare, nec referre; integrum denique ei, cui relatum est, nec tunc illud præstare, quoniam semper deest, qui cogat, cum id privatus in privatum efficere nequeat. Consule Voetum *in Pandect. lib.* 12 *tit.* 2 *num.* 7.

(2) De voluntario jurejurando eadem est latinorum græcorumque sententia, sed de necessario re judiciali magna dissensio est, quam jam sua ætate fuisse tradit Azo *in summa cod. de Jurejur. n.* 6. Nam græci necessariam vocant, quod alter alteri in judicio defert, judice suscipiendi, aut referendi juramenti necessitatem imponente; judiciale, quod judex ipse defert sponte sua. Balsamon *in Nomocanon. Photii tit.* 13 *cap.* 18, apud Justellum *Bibl. Jur. canon. tom.* 2 *pag.* 1117 *ed. Paris.* 1661 « Voluntarium, inquit, quod datur ex voluntate partium extra judicium, necessarium, quod deferente actore et ex interloquutione judicis datur; judiciale, quod judicis sententia, etiam nolentibus iis, qui litigant, controversiam decidit. » Cujacius in Paulum *recept. senten. lib.* 5 *tit.* 31 *opp. tom.* 1 *col.* 459, *et ad edict. Paul. lib.* 18 L. 17 *tom.* 5 *col.* 211 ita rem omnem distinxisse videtur, ut voluntarium jusjurandum sit, quod alter alteri extra judicium defert, necessarium, quod alter alteri in

judicio; judiciale, quod a judice defertur. Tum *observ. lib.* 18 *c.* 35 *tom.* 3 *col.* 494 jusjurandum alteri ad altero delatum *voluntarium*, aut *necessarium* esse inquit; voluntarium, quod extra judicium; necessarium, quod in judicio defertur. Verum *in Paratitl. Digestor. ad tit. de Jurejur. sive voluntar. sive necessar. sive judicial. t.* 10 *col.* 593, voluntarium esse inquit, quod ab altero alteri defertur in judicio, vel extra judicium; necessarium, quod refertur; judiciale quod a judice refertur. Ego communem latinorum opinionem sequor. Sane Gajus *in L.* 1 *ff. de Jurejur.* « Maximum, inquit, remedium expediendarum litium in usum venit jurisjurandi religio, qua vel ex pactione ipsorum litigatorum, vel ex auctoritate judicis deciduntur controversiæ. » Duplex hoc loco Gajus jusjurandum proponit, alterum, quod *ex pactione litigatorum,* alterum, quod *ex judicis auctoritate* emittitur. Juramentum, quod ex litigatorum pactione procedit, necessarium esse omnino non potest; cumque huic pactioni opponatur judicis auctoritas, quæ necessitatem facit, consequens est, ut necessarium juramentum illud prorsus habeatur, quod in dubiis causis a judice pro sua auctoritate defertur. Juramentum autem ex pactione aut in judicio, aut extra judicium datur. Hoc plane voluntarium est, illud judiciale, quoniam coram judice emittitur. Revera Paulus *L.* 17 *ff. Jurejur.* juramenti ex conventione non unum genus constituit. « Jusjurandum, inquit, quod ex conventione extra judicium defertur, referri non potest. » Tὸ *extra judicium* evidenter ostendit, aliud esse jusjurandum ex conventione, quod in judicio defertur; et hoc non nisi judiciale juramentum esse potest, quod ab alio distinguitur propter conventionem, quæ in judicio facta est. Gajus, qui genus enarrabat juramentorum finiendæ litis causa institutorum, utrumque juramentum, quod nos voluntarium et judiciale appellamus, complexus est uno verbo *ex conventione;* sed Paulus, qui speciem explicabat conventionalis juramenti, addere debuit *extra judicium,* ut ostenderet, non utriusque conventionalis juramenti vim eamdem esse, sed aliud valere juramentum ex conventione in judicio, aliud juramentum ex conventione extra judicium facta. Communem latinorum de jurisjurandi distinctione sententiam, præter ceteros, late exornant Donellus *in cit. Digest. de Jurejur. opp. tom.* 10 *col.* 849 *seqq.*, et Voetus *in Pandect. lib.* 12 *tit.* 2 *n.* 7. Vide etiam Ant. Matthæum *de Judic. Disp.* 10 th. 6 et 7.

§. XXV. Juramento necessario locus est in causis dubiis, idque dicitur *suppletorium,* quoniam eo se-

miplena probatio suppletur (1). Dubiæ causæ ex veriori sententia sunt, in quibus plena probatio data non est, puta quod graves adsint præsumptiones, quæ non omnem abigunt scrupulum, aut quod allati sint testes, in quos aliqua exceptio cadere posse videatur. Defertur hoc jusjurandum ei, qui semiplene probavit, modo personarum et causæ ratio habeatur (2); et si reus æque atque actor semiplene probaverit, deferendum est reo, cujus in re dubia potior causa est (3).

(1) Qui semiplenam probationem contemnunt, juramenti suppletorii nullam rationem habent. At *in dubiis causis*, ut inquit Gajus in *L.* 31 *ff. de Jurejur.*, vel, ut loquuntur Diocletianus et Maximianus in *Leg.* 3 *cod. de Reb. cred.*, *in probationum inopia* judex delato juramento litem finit. Verum si quærimus, *dubia causa* et *inopia probationum* nihil est aliud, quam causa, in qua semiplene probatum est. Nam si dubiam causam et inopiam probationum intelligamus causam, in qua pares ab actore et reo probationes datæ sunt, par erit utriusque causa, ideoque absolvere oportebit reum, cujus in pari causa potior conditio est *L.* 125 *et* 128 *ff. de Regul. jur., cap.* 6 *de Fid. instrum., cap.* 65 *de Verb. signif. in* 6*;* tantum abest, ut jusjurandum a judice deferendum sit. Rursus si probationum inopiam, quod placuit Giphanio *in L.* 3 *cod. de Reb. cred.,* intelligamus causam, in qua nihil ab actore probatum est, erit omnino judicandum pro reo, quem *actore non probante . . . etsi nihil ipse præstet, obtinere* voluit imperator Antonius *in L.* 4*, cod. de Eden.* Restat igitur, ut dubiam causam et inopiam probationum omnino referamus ad causam, in qua semiplene probatum est.

(2) *Cap. ult.* §. *ult. de Jurejur.*

(3) *L.* 125 *et* 128 *ff. de Regul. jur.*

§. XXVI. Oblatum juramentum litigantes recusare non possunt, nisi justam habeant recusandi causam; ut si deferatur reo, contra quem nihil probavit actor, aut actori qui plenam probationem attulit (1). Delato et emisso juramento secundum eum, qui juravit, ferendum judicium est (2). In omnibus autem causis

civilibus huic juramento locus est, non item in criminalibus propter perjurii metum (3).

(1) *Cap.* 2 *de Probat.* (2) *L.* 31 *ff. de Jurejur.*
(3) Consule Voetum *in Pandect. lib.* 12 *tit.* 2 *num.* 10. Juramentum hoc, quo quis se purgat ob infamiam ex crimine contractam, purgatio canonica appellatur, de qua titulus est in decretalibus, *de Purgatione canonica*, et cujus olim frequens usus erat. « Clerici, qui sunt de apostasiæ crimine infamati . . . per distinctionem ecclesiasticam coercendi sunt, donec deficiente probatione ad infamiam abolendam purgationem canonicam curaverint exhibere, » inquit Innoc. III *in cap.* 5 *de Apostat.* Idem de clerico homicidii reo in *cap.* 14 *de Homicid. volunt. vel casual.*, de calumniæ suspecto *in cap.* 2 *de Calumn.*, de presbytero accusato in *cap.* 10 *de Accus.*, de clerico concubinatus suspecto in *cap.* 8 *de Cohab. cleric. et mulier.* statutum est. Memorant quoque hoc sacramentum Aug. *ep.* 78 *opp. t.* 2 *col.* 241 *ed. Venet.* 1759; Gregorius M. *lib.* 2 *epist.* 33 *lib.* 7, *ep.* 18 *lib.* 13, *ep.* 34 *tom.* 2 *col.* 597, 864, 1241 *edit. Paris. cit.*, et Gregorius Turonensis *histor. Francor. lib.* 8 *cap.* 9 *et* 40 *col.* 381 *et* 411 *ed. Paris.* 1699. Jurare olim mos fuit *ad B. Petri corpus*, de qua formula et similibus videndus Du Cange *in Glossar.* Veteri consuetudine institutoque juraturus, tres, quinque, aut septem ejusdem prope ordinis vicinos, aut saltem, qui eum plane nossent ac probatæ fidei essent, sibi socios, tamquam adsertores, adsciscebat *can.* 12, 13, 16, 17, 19 *cap.* 2 *qu.* 5 *cap.* 7, 9, 11 *de Purgat. canon.*, quo spectant formulæ *tertia, quinta* aut *septima* manu jurare. Interdum plures etiam ad jurandum vocabantur, si aut qui se purgabat, laicus esset, aut gravioris esset infamia criminis, qua clericus laborabat *c.* 1 *et* 10 *de Purgat. canon.* Hi porro socii *compurgatores, conjuratores et sacramentales* dicebantur; quorum crebra mentio est in capitularibus Regum Francorum, præsertim in capitular. Dagoberti *tit.* 1 *n.* 6 *et tit.* 9 *num.* 4, in capitularibus Caroli M. *lib.* 3 *c.* 9, apud Baluzium *tom.* 1 *col.* 68, 84, 509, et in Leg. Salica *tit.* 50 *ib. col.* 224. Primum ille, cujus erat negotium, de quo quærebatur, super sancta Evangelia jurabat, deinde compurgatores jurabant similiter super sancta Evangelia, eum vere, ut ipsi credebant, jurasse *can.* 17 *cap.* 2 *qu.* 5. Sed nunc purgatio canonica fere ubique desuevit, neque amplius in causis criminalibus jusjurandum emittitur. Confer Giraldum *Exposit. jur. Pontific. lib.* 5 *tit.* 34 *sect.* 894 *pag.* 753. Memorat etiam Gratianus *can.* 23 *cap.* 2 *qu.* 5, ex concilio Wormaciensi pur-

gationem *per sacram communionem*, quæ hoc modo fiebat. Cum aliquis accusatus omnem ab se removere cupiebat suspicionem criminis, quod vel non poterat demonstrari, vel non satis evidenter excludi, is ante altare et sanctissimam Eucharistiam ducebatur; antequam vero Christi corpus acciperet animum suum aliis præsentibus declarabat, his aut similibus verbis: « Corpus Domini sit mihi ad purgationem hodie. » Plures hujusmodi purgatione uti consuevisse testatur Muratorius *antiq. Ital. diss.* 38, qui illud etiam animadvertit, quod quamquam hæc purgatio parum differret ab ea, quæ per juramentum fiebat, tamen posteriori ætate, legitima et canonica purgatio juramentum habitum est. Alias quoque purgationes describit Martenius *de antiq. eccl. rit. lib.* 3 *cap.* 7 §. 3 *et* 4.

§. XXVII. In probationum ordinem referenda est etiam inspectio rei, quæ a judice adhibetur, ut oculis subjiciat, quæ non satis certa et explorata sunt, atque ita oculorum testimonio controversiam expediat. Hanc inspectionem pragmatici *accessum* vocant, quia judex ad rem inspiciendam accedit, eique locus est in iis rebus quæ sub oculos cadunt; veluti in judicio finium regundorum ac servitutum, in novi operis nuntiatione, in ætate ex habitu corporis definienda, in causis matrimonialibus, in quibus quæritur, num aliquis aptus ad matrimonium sit, num unquam venerem exercuerit. Verum in his causis judex non solus rem ipsam inspicit, sed viros adhibet peritos rei, de qua agitur, aut ipsis judicium committit. Quin in causis matrimonialibus ubi quæritur, num quis liberis operam dare possit, viri a medicis et chirurgis, mulieres ab honestis matronis et obstetricibus inspiciuntur (1).

(1) *Cap.* 4 *et* 14 *de Prob.; c.* 6 *et seq. de frigid. et malefic.*

§. XXVIII. Denique vim probationis habent præsumptiones (1), quæ sunt conjecturæ ex aliquo verisimili ad probandum sumptæ (2), eæque vel juris, vel hominis sunt. Præsumptio juris a lege procedit,

hoc est certa lege, vel canone comprehenditur, neque a judicis arbitrio pendet, eaque duplex est, pro diversa ratione, qua proponitur, alia *juris tantum*, alia *juris* et *de jure*. Præsumptio *juris* et *de jure* est, quam non modo jus probat, sed etiam ita certam atque exploratam habet, ut omnem contrariam probationem excludat. Ita jure decretalium si quis concubuit cum muliere, cum qua prius sponsalia contraxerat, inducitur matrimonii præsumptio, quæ labefactari non potest, et qui ea premitur, aliam uxorem accipere prohibetur (3).

(1) *Leg.* 16 *cod. de probat.; cap. ult. de præsumpt.; cap.* 7 *de hæret. in* 6.

(2) Hoc in primis habet præsumptio, ut ad veritatem referatur, neque de falsis argumentum accipiat; in eoque differt a fictione, quæ fit de eo, quod non est, nec fuit, veluti fictio legis Corneliæ, quæ postliminio reversos, in civitate semper fuisse fingit, non autem præsumit. Huc etiam spectat Publiciana actio et ficta traditio, cujus in jure civili frequens usus est. Ita si quis sibi rei donatæ et non traditæ usumfructum retineat, ut in *L.* 28 *et* 35 §. *Sed si quidem cod. de donat.*, vel conducat, ut in *L.* 76 *ff. de rei vindic.*, vel precario possidere constituat, ut in *L.* 18 *.ff de acquir. possess.*, traditio corporalis rei donatæ pro facta habetur, quamquam revera facta non fuerit, quia fingitur, quod donans donatario, rem *κατὰ συντομίαν*, *brevi manu* tradiderit. Raro jus canonicum has fictiones admittit; neque ego assentior Cujacio, qui *Observat. lib.* 19 *cap.* 18 *opp. tom.* 3 *col.* 510, fictæ traditionis argumentum sumit a *cap.* 2 *de Consuet.* ubi glebæ traditio non fictionem continet, sed signum est datæ possessionis atque ejus veritatem ostendit. Quæ traditio fit sæpe per glebam, per herbam, per festucam, per cultellum, per ostium, in formulis antiquis, per panem, per librum. Atque ita annulus signum est fœderis et veri matrimonii, vitta conjunctionis *can.* 7 *cap.* 30 *quæst.* 5. Est autem præsumptio diligenter a fictione distinguenda.

(3) *Cap.* 30 *de Sponsal.* Sed hoc jus antiquatum nunc esse monui *lib.* 2 *tit.* 2 *sect.* 7 §. 105 *pag.* 503.

§. XXIX. Præsumptio *juris tantum* est ea, quam Jus probat tamquam verisimilem, non tamquam cer-

tam et veram, adeo ut contraria probatione infirmari non possit. Ita heres, qui inventarium non confecit, hereditaria bona distraxisse censetur; sed hæc præsumptio contraria demonstratione tolli potest. Hujusmodi sunt pleræque præsumptiones, de quibus agunt decretales *in titulo de Præsumptionibus;* et harum omnium propriæ sunt formulæ *videri, existimari, intelligi, haberi.* Præsumptio *juris* et *de jure* omnem respuit contrariam probationem (1); præsumptio *juris tantum* non eam sane respuit, sed probandi onus in illum transfert, qui habet contra se præsumptionem (2).

(1). *Cap.* 30 *de Sponsal.*; *cap.* 4 *Qui matrim. accus.*
(2) L. 24 *ff. de Probat.*; *cap.* 10 *de Præsump.*

§. XXX. Præsumptio hominis est conjectura ab indiciis nata, quæ nulla certa lege continetur, eaque vel est levis et temeraria, vel probabilis, vel violenta. Levis et temeraria præsumptio est, quæ ex incertis oritur levibusque argumentis, et quæ nihil probat. Ad hoc præsumptionis genus referri possunt antiquæ purgationes, quæ vulgares dicebantur (1), quasque olim interdum adhibitas fuisse constat per aquam frigidam (2) aut ferventem (3), ferrum candens (4), monomachiam seu duellum (5) et similia, quæ cuncta a summis Pontificibus merito damnata et improbata sunt (6).

(1) Vulgarium purgationum, quæ etiam appellabantur *Judicia Dei*, de quibus videndus Du Cange *in Gloss. verb. Judicium Dei*, multæ erant species, quas a Longobardis aliisque e Germania populis in Italiam invectas exponunt Gonzalez in *cap.* 3 *de Purgat. vulgar.;* Cujacius *lib.* 1 *Feudor. tit.* 1 §. *Si autem controversia opp. t.* 2 *col.* 1077 *seq. ed. cit.*; Muratorius *antiq. Italic. dissert.* 38 *et* 39*;* Martenius *de Antiq. eccl. rit. lib.* 3 *cap.* 7 aliique permulti. Longobardorum rex Luitprandus *L.* 3 *Longob. de Hom. lib. hom.* profitetur, se propter suorum consuetudinem impiam illam legem duelli vetare non potuisse. Ca-

nones passim damnant has vulgares purgationes *can.* 7 §. 1; *can.* 20 *et* 21 *cap.* 2 *qu.* 5; *c.* 8 *de Purgat. can.*, et titulus decretalium *de Purgat. vulgar.* Tribuitur autem Gregorio M., *can.* 7, quem mox laudavi; certe prima ejus pars desumpta est ex ipsius Gregorii *ep.* 6 *lib.* 13 *ad Brunichildem Franc. Regin. opp. tom.* 2 *col.* 1218 *edit. Paris. cit.*, sed pars altera, ubi vulgaris per frigidam aquam ignitumque ferrum probatio memoratur, pertinet ad epistolam Alexandri II, cujus initium est *in can.* 11 *caus. et qu. cit.*, post cujus *can.* 11 extrema verba pars posterior *can.* 7, continenter legenda est. Revera Alexandro II posteriorem hujus canonis partem tribuit Ivo *Part.* 10 *cap.* 5, *et Pann. lib.* 5 *cap.* 8, quod rectissime animadversum est a Romanis Correctoribus, qui diligenter etiam notant apocryphos canones, qui in eam rem a Gratiano laudantur. Verum alicubi ferventis aquæ, aut ferventis ferri judicium permissum fuisse innuit Triburiensis concilii canon apud Gratianum *can.* 15 *cap.* 2 *qu.* 5, cujus canonis sententia est in *cap.* 1 *de Purgat. can.* Sed quoniam hæc judicia semper Romana ecclesia aversata est, ea verba *ferventi aqua, aut candenti ferro* prudens Raymundus omisit. Vulgarium probationum vestigia usque ad extremam ætatem alicubi superfuisse tradit Van Espen *Jus eccles. univers. par.* 3 *tit.* 8 *num.* 37. Vide etiam Ivonem Carnotensem *ep.* 74 *opp. tom.* 2 *pag.* 37 *edit. Paris.* 1647, et Cironium *Paratitl. in decretal. de Purgat. vulgar.*

(2) Aquæ frigidæ judicium unum erat ex vulgaribus probationibus, quas Dei judicia appellabant. Gravioris alicujus criminis suspectus, aut accusatus, in aqua mergebatur, ac si supernataret nocens ac reus, contra si in imum delaberetur, innocens judicabatur. « Conligatur autem fune, inquit Hincmarus de Divort. Lothar., qui examinandus in aquam demittitur . . . . qui ob duas causas conligari videtur, scilicet ne aut aliquam possit fraudem in judicio facere, aut si aqua illum velut innoxium receperit, ne in aqua periclitetur, ad tempus valeat retrahi. » Similia habet vetustus Ordo apud Martenium *de Antiq. eccles. rit. Ord.* 8 *lib.* 3 *cap.* 7. Judicium hoc aquæ frigidæ etiam a monachis adhibitum narrat Mabillonius *Annal. Bened. lib.* 54 §. 112 *tom.* 4 *pag.* 261 *ed Lucæ* 1739. Quibus autem ritibus et cæremoniis judicium illud ac cetera, de quibus mox dicam, peragеretur, ostendunt, præter ceteros, Juretus *in Ivon. Carnot. ep.* 74 *pag.* 154 *seq. ed. Paris.* 1647; Delrio *disquis. magic. lib.* 4 *qu.* 4 *sect.* 4; Pithœus *in Gloss. ad capitul. Caroli M. verb. Aquæ ferventis etc.;* Baluzius *Formul. Exorcism. post capitular. Reg. Franc. tom.* 2 *col.* 445 *seq. ed. Venet.* 1733;

Mabillonius *Analect. tom.* 1; Martenius *de Antiq. eccles. rit. lib.* 3 *cap.* 8 *ord.* 8 *et* 9; Muratorius *Antiq. eccles. diss.* 38.

(3) Judicii, aut examinis aquæ ferventis ratio hæc erat. Criminis accusatus, ut se purgaret, manum in aquam ferventem nudato brachio immittebat, ac si illam incolumem educeret, innocens, si contra, reus pronuntiabatur.

(4) Criminis accusatus ferrum candens nuda manu tenere debebat, eaque incolumi innocens, combusta vero reus habebatur. Judicium hoc ferri candentis dicebatur. Huic simile erat judicium vomerum ignitorum, per quos gravi criminis suspicione laborans nudis pedibus transire debebat. In vita S. Henrici apud Surium *cap.* 21, 14 *julii* scriptum est, hoc sibi judicium elegisse sanctissimam fœminam Cunegundem, Henrici imperatoris uxorem; quamquam illud servorum proprium fuisse demonstret concilium Monguntinum an. 847 *can.* 34, apud Labb. *t.* 9 *conc. col.* 1045 *ed. Venet.* Erat et judicium ignis, per quem transire debebat quisquis rei alicujus veritatem demonstrare cupiebat. Celebre illud, quod de Petro monacho Vallis Umbrosæ, qui *Igneus* appellatus, atque Albani episcopus et cardinalis fuit, memoriæ proditum est. Is ut ostenderet Florentinum episcopum simoniace in eam sedem irrepsisse, per medios ignes transivit, sicuti narrant Baronius *ad an.* 1063 *num.* 53 *tom.* 17 *pag.* 249 *ed. Lucæ*, et Ughellius *Ital. sacr. in episc. Alban. num.* 26 *tom.* 1 *col.* 251 *edit. Venet. an.* 1717.

(5) De Monomachia seu duello late agit Muratorius *antiq. Italic. dissert.* 39. Erat et judicium crucis, ac panis et casei, quæ duo similiter ad vulgares probationes referuntur. Crucis judicium pluries memorant capitularia Regum Francor. Du Cange *in Glossar. verb. crucis judicium*, multis quærit, quænam esset hujus judicii ratio, ac denique sic statuit, eos, qui hoc judicium subibant, expansis in crucis formam brachiis, ad crucem stare debuisse certo ac definito tempore, ex. gr. donec Evangelium, aut aliqui psalmi recitarentur, qui si immobiles permanerent, innocui, si vero caderent, aut crimen fateri ultro cogerentur, rei judicabantur. Judicium panis et casei in eo consistebat, quod alicui panis et caseus benedictus dabatur, ac si is utrumque ederet atque in stomachum mitteret, innocens; contra vero, reus habebatur.

(6) *Can.* 20 *cap.* 2 *quæst.* 5; *cap.* 8 *de Purgat. canon.*

§. XXXI. Præsumptio probabilis oritur ex probabilibus conjecturis, quæ prudentibus etiam viris persuaderi possunt; violenta ex indiciis argumentisque

gravissimis, quæ fere claram probationem constituunt. Cunctæ hominis præsumptiones pendent ab arbitrio judicis, cujus est pro animi sui religione judicare, quanta in singulis vis insit, et quanta iis fides tribuenda videatur. Coacervantur autem præsumptiones et conjecturæ, quæque singulæ forte inter se non movent, universæ tamen connexæ atque conjunctæ movere debent. Plus præstant præsumptiones in causis civilibus, quam in criminalibus, in quibus nemo ex solis conjecturis, etiam vehementibus, condemnandus est (1); excepto crimine hæreseos, cujus suspectus tamquam hæreticus condemnatur, nisi omnem suspicionem excusserit (2).

(1) *Cap.* 14 *de Præsumpt.*
(2) *Cap.* 3 §. *Qui autem de Hæret.; cap.* 7, 8 *eod. in* 6.

TITULUS X.

De Exceptionibus et Replicationibus.

I. Exceptiones peremptoriæ, vel dilatoriæ.
II. Peremptoriæ litis finitæ.
III. Simpliciter peremptoriæ.
IV. Peremptoriæ exceptiones quando proponendæ?
V. Dilatoriarum exceptionum divisio.
VI. Dies feriati.
VII. Exceptiones contra actorem.
VIII. Exceptiones contra judicem.
IX. Dilatoriæ exceptiones quando proponendæ?
X. Exceptio majoris excommunicationis.
XI. Effectus exceptionis.
XII. Replicationes, duplicationes, triplicationes.

§. I.

Habet et reus arma sua, quibus in judicio adversus actorem utitur, eaque sunt exceptiones. Exceptio est

actionis, vel intentionis exclusio. Ea si omnino perimit ac tollit actionem, perpetua et peremptoria, si tantum ad tempus agendi obstat, et causam ad aliud tempus, aut alium judicem, vel locum transfert, temporalis et dilatoria appellatur.

§. II. Ex peremptoriis exceptionibus quædam sunt, quæ majorem vim habent, et ideo *peremptoriæ litis finitæ* dicuntur, cetera *simpliciter peremptoriæ* appellantur. Primi generis sunt exceptiones jurisjurandi, rei judicatæ, transactionis. Hæ litem jam compositam, atque e medio sublatam ostendunt, et exordium ipsum impediunt litis, vetantque ne frustra novum judicium instituatur (1). Sed ut locum habeant hujusmodi exceptiones, necesse est, quod lis pridem extincta vel jurejurando, vel transactione, vel re judicata denuo inter easdem personas, de eadem re, atque ex eadem petendi causa instituatur (2).

(1) *Cap. 1 de lit. contest. in 6.*
(2) *L. 2, 12, 21, 23, 41 ff. de Except. rei judic.*

§. III. Exceptionum, quas *simpliciter peremptorias* dicimus, longe major est numerus, cum nulla fere sit actio, quæ contraria exceptione submoveri, aut tolli aliquando non possit. Ad hoc genus referuntur exceptiones præscriptionis, doli mali, metus, et ceteræ, quarum non exiguus est numerus quæque suis locis in utroque Jure singillatim explicantur. Hæ non impediunt quidem ingressum litis, sed tamen perimunt et evertunt actionem institutam.

§. VI. Peremptoriæ exceptiones non modo ante litem contestatam, sed etiam postea in qualibet judicii parte, ante rem judicatam (1), quin etiam interdum post rem judicatam, in actione judicati recte opponuntur (2). Par est ratio exceptionum, quæ impediunt exitum sententiæ, ut si post eam actor ac-

ceperit quod petebat, recte reus exceptionem proponit, per quam ab se latæ sententiæ executionem avertit.

(1) *Leg.* 4 *et* 8 *cod. de Except.*; *L.* 2 *cod. Senten. rescind. non poss.*

(2) *L.* 11 *ff. ad S. C. Macedon.*, *L.* 1 §. 18; *L.* 20 §. *ult ff. de Rei judic.* Confer Cujacium *in c.* 29 *de Test. opp. t.* 6 *col.* 846.

§. V. Dilatoriæ exceptiones aut ipsam respiciunt causam, aut actorem, aut judicem. Prioris generis sunt exceptiones illæ, quæ proponuntur contra libellum, quod sit vel ineptus, vel obscurus, quod non cesserit solutionis dies, quod feriarum tempore sit emissa citatio.

§. VI. Feriati dies sunt illi, quibus lege agere non licet, et omnis judicialis strepitus conquiescit (1). Feriarum quædam civiles, quædam ecclesiasticæ dicuntur; hoc est: quædam hominum, quædam religionis causa institutæ sunt. Illæ variæ sunt pro more et legibus populorum, præcipuæ tamen pertinent ad commoda messium et vindemiarum (2); hæ sunt *dies devotionum* et *orationum* (3), seu festi dies, quibus religioni operam dare oportet et quibus communes dies opponuntur (4). Jure civili judiciales actus feriatis diebus exerceri non possunt (5), nisi litigantes sua sponte ad judicem veniant (6); sed Jure canonico, ne ipsis quidem litigantibus consentientibus, eosdem actus festis diebus expedire licet (7).

(1) Eleganter Ovidius *Fast. lib.* 1 *vers.* 73 *opp. t.* 3 *pag.* 15 *ed. Amstelodami* 1702 hos dies expressit his versibus:

Lite vacent aures, insanaque protinus absint
Jurgia, differ opus, livida lingua, tuum.

Ideo a clericis dies omnes hebdomadæ feriæ dicuntur, quia clerici nullo die a divinis vacare debent; atque etiam flaminibus omnes dies feriati erant, apud A. Gellium *Noct. Attic. lib.* 10 *cap.* 15 *pag.* 531 *ed. Lugdun. Batav.* 1666, quod recte observavit Ba-

ronius *ad an.* 44 *num.* 88 *tom.* 1 *pag.* 316 *ed. Lucæ*. Atque hoc feriæ nomen primum hebdomadæ Paschalis diebus datum fuisse, animadvertit Cironius *in Paratitl. decretal. de Feriis num.* 5 *pag.* 147 *ed. Vindobon.* 1761; quibus diebus omnes christiani sese ab opere servili abstinere, et sacrosancta mysteria percipere debebant, concilium Matisconense II *can.* 2 apud Labb. *t.* 6 *col.* 674. Sed feriæ vocabulum diebus affixum apud Christianos hac ætate antiquius est. Nam eas memorat Tertullianus *de jejuniis c.* 2 *pag.* 545 *ed. Ven.* 1744, cum inquit: « Proinde nec stationum, quæ et ipsæ suos quidem dies habebant quartæ feriæ et sextæ. » Paschale tempus feriatum fecisse Constantinum M., tradit Alexander monachus *de Invent. S. Crucis*, apud Cironium *loc. cit. n.* 6; et forte exemplo harum feriarum, reliqui etiam dies dicti sunt feriæ, distinctione tamen habita inter ferias simplices et solemnes *c. ult. de Feriis*. Sane lex Constantini memoratur apud Josephum Scaligerum *de emend. tempor. p.* 776 *ed. Genevæ* 1629, in qua duæ hebdomadæ paschales, quarum altera Pascha antecedit, altera sequitur, ab opere faciendo excipiuntur. Nam majores nostri Paschali solemnitati integros dabant dies quindecim, hoc est hebdomadam, quæ Pascha antecedebat, et hebdomadam quæ sequebatur; illa *πασχα σταυρωσιμον pascha crucis*, hæc vero *πασχα αναστασιμον*, *pascha resurrectionis* vocabatur. Utriusque generis exempla collegit Jo. Gaspar Suicerus *Thesaur. eccles. tom.* 1 *pag.* 304 *et tom.* 2 *pag.* 1014 *edit. Amstel.* 1682. Generale nomen *Pascha*, quod est ex Hebræo *pesach*, quod *transitum* significat, utrumque comprehendit. Nam Pascha christianorum tum passionem, tum resurrectionem includit Christi Servatoris, qui est vere agnus paschalis, qui pro nostrum salute sese præbuit hostiam ad sacrificium. De his quindecim diebus Paschalibus lex est Valentiniani, Theodosii, Arcadii *L.* 2 *cod. Theod. de Feriis*, in qua habentur hæc: « Sanctos quoque Paschæ dies, qui septeno vel præcedunt numero, vel sequuntur, in eadem observatione numeramus. » Consule Gothofredum *in eamd. L.* 2 *tom.* 1 *cod. Theod. p.* 142 *ed. Lipsiæ* 1736, ubi multa habes antiqua testimonia, ex quibus constat, qua reverentia majores nostri quindecim hos paschales dies, quos rebus dabant religionis, prosequerentur. Memorant etiam quindecim hos dies, tamquam ubique feriatos, Papianus *respons. tit.* 12 apud Schultingium *Jurispr. vet. antejustin. pag.* 835 *ed. cit.*; S. August. *Serm.* 259 *in die domin. oct. Pasch. lib.* 6 *col.* 1064 *tom.* 5 *par.* 1 *edit. Venet.* 1731; S. Joannes Chrysostomus; S. Epiphanius; ceteri, quos laudat Gothofredus *loc. cit.*

(2) Harum feriarum mentio est apud Statium *Silv. lib.* 4 *vers.* 39 *seq. pag.* 198 *edit. Lugd. Batav.* 1671.

> Certe jam latiæ non miscent jurgia leges,
> Et pacem piger annus habet, messesque reversæ
> Dimisere forum.

A. Gellium *Noct. Attic. lib.* 9 *cap.* 15 *pag.* 496 *ed. Lugdun. Batav.* 1666; Plinium *lib.* 8 *ep.* 21 *p.* 212 *ed. Oxonii* 1703; Ulpianum L. 1, 2 *et* 3 *ff. de Feriis;* S. Augustinum *Confess. lib.* 9 *cap.* 2 *opp. tom.* 1 *col.* 157 *ed. Venet. cit. in can.* 2 *c.* 15 *q.* 4; in L. 2 *et* 7 *cod. de Feriis.* In L. 2 *cod. Theod. de Feriis,* omnes dies juridici esse jubentur, exceptis duobus mensibus messium et vindemiarum. Kalendis Januariis, natalibus urbium maximarum, Romæ et Constantinopolis, natalibus imperatorum, quibus et editi in lucem, et imperium auspicati erant, quindecim diebus Paschalibus, qui et ecclesiastica, et civili lege feriati erant, et omnibus diebus Solis per integrum annum. Multa de feriis tum civilibus, tum ecclesiasticis habent Binghamus *antiquit. eccl. l.* 20 *cap.* 1 *et seq. tom.* 9 *pag.* 1 *et seq. edit. Halæ Magdeburg.* 1760; Gothofredus *in vit.* L. 2 *cod. Theod. de Feriis t.* 1 *pag.* 140 *et seq.*, et Selvagius *antiq. Christian. lib.* 2 *cap.* 4 §. 2

(3) Ita hi dies appellantur in L. *ult. cod. Theod. de Navicul.*

(4) L. 2 *cod. de Stat. et imagin.* De feriatis diebus agit Gregorius IX *in c. ult. de Feriis.* Inter feriatos festosque dies frequentiores sunt, quos Apostolus *Apocalyps.* 1, et tota ecclesia *Dominicos* vocat, a quibus omnis hebdomada initium sumit. Et quamquam Romano more quivis dies a media nocte initium, mediaque nocte, quæ sequitur, finem accipiat L. *More Romano* 8 *ff. de Feriis cap.* 24 *de Offic. et potest. delegat.*, tamen quod attinet ad reverentiam, venerationem, observationem horum dierum *can. Quod die* 75 *dist.* it. *can.* 1 *de consecr. dist.* 3 *cap.* 1 *de Feriis* statutum est dominicorum dierum venerationem incipere pridie vesperi et desinere sequenti vespere, nisi aliud locorum consuetudine receptum sit, ut *cap.* 2 *de Feriis.* Quod inductum est exemplo solemnitatis Paschæ, quam Dominus inter duas vesperas ab Hebræis celebrari præceperat.

(5) L. 2 *cod. de Feriis.* (6) L. 8 *cod. eod.*

(7) *Cap. ult. de Feriis.* Sed obstare videtur *c.* 6 *de dol. et contumac.*, ubi habentur hæc : « Ipsi mandavimus, ut usque ad Dominicam . . . . per se, vel procuratorem . . . . ad præsententiam nostram accederet; » itemque *cap.* 15 *de Accusat.*, ubi scriptum est : « Episcopum ad festum Dominicæ peremptoriæ

nos meminimus citavisse. » Has decretales quidam ita explicant ajentes, *usque ad*, et *ad* idem sæpe esse quod *infra*, ut in *c.* 9 *de Fid. instrum.* Sed aliud ex *cit. cap.* 6 non obscure deprehenditur, ut proinde alia earum decretalium sententia sit. Scilicet utroque loco reus citatus fuerat jussu summi Pontificis, qui derogaverat legi, quæ festis, diebus judicia exerceri vetabat. Ceterum disertissime Gregorius IX *in cit. c. ult. de Feriis* debere inquit *judicialem strepitum diebus conquiescere feriatis;* idemque jam erat ante Gregorium jure canonico constitutum. Nam concilio Compendiensi, quod descriptum est in *C.* 1 *de Feriis, in eis*, inquit de Dominicis diebus, *mercatum minime fiat, neque placitum*, hoc est *judicium*, quo sensu illud vocabulum sæpe usurpatur in capitularibus Regum Francorum, in legibus Ripuariorum, Longobardorum aliarumque gentium, unde ortum est verbum *placitare*, nimirum judicio contendere. Idem habet concilium Triburiense *an.* 895 *can.* 35 *tom.* 11 *concil. col.* 647, et Aquisgranense II *can.* 18 *tom.* 9 *col.* 840 *coll.* Labbei *edit. Venet. cit.* Quod autem addit Gregorius, judiciales actus festis diebus gestos plane irritos esse, id forte ante ipsum nullo canone expresse statutum fuerat: quamquam id esset nominatim sancitum a Jure civili *in L.* 1 *ff. de Fertis, et in L.* 2 *cod. eod.* Sed quoad dies festos Gregorius Jus civile emendavit, quoniam, ne cum consensu quidem litigatorum, iis diebus judiciales actus fieri permisit.

§. VII. Ad actorem pertinent exceptiones, quibus reus utitur contra personam actoris, aut procuratoris, ut si opponat alterutrum, vel utrumque esse excommunicatum, proscriptum, pupillum, aut alio juris, vel naturæ impedimento, in judicio stare prohibitum, procuratorem mandato carere, aut non recte esse constitutum.

§. VIII. Postremo exceptiones contra judicem duobus ex fontibus hauriuntur, aut quia non est competens, sive legitimus, aut quia suspectus est. Judex non competens, sive non legitimus ille dicitur, qui vel extra territorium suum jus dicit, vel inter homines sibi non subjectos, vel suæ jurisdictionis modum excedit (1). Suspectus autem judex est, quia cognatus, affinis, conjunctus actori, quia cum reo graves

inimicitias gerit, quia juris imperitus, quia eidem causæ patronus fuit, quia similem ipse in alio judicio litem habet (2).

(1) Confer titulum Codicis *Si non a competen. judic.*
(2) *Cap.* 36 *de Appellat.* Vide etiam capitularia Caroli M. *L.* 7 *cap.* 240 *col.* 718 *tom.* 1 *edit. Baluzii Venet.* 1772.

§. IX. Omnes dilatoriæ exceptiones inter exordia litis (1), hoc est ante litem contestatam opponendæ sunt (2); nisi postea suboriantur, vel postea innotescant (3). Quin etiam ne dolo et malitia rei judicium in longum trahatur, certus a judice dandus est dies dilatoriis exceptionibus opponendis; quo elapso illæ tantum proponi possunt, quas nova obtulit causa, quasque reus tunc sibi primum fuisse cognitas juratus affirmaverit (4), itemque illæ, quæ irritum et inane judicium faciunt (5). Sed præsertim initio litis, atque ante ceteras dilatorias exceptiones opponi debet præscriptio fori, ne quis, ea omissa, si ad aliquem actum in judicio pergat, in judicem consensisse videatur (6): nisi justa recusandi judicis causa deinceps exoriatur (7). Excipitur clericus, qui, uti demonstratum supra est, jurisdictionem laici judicis prorogare non possit.

(1) Sic Julianus imperator *in L.* 12 *cod. de Except.*
(2) Hæc quidem canonici et Civilis Juris regula est *in L.* 4 *de Jurisd. omn. jud., et in cit. L.* 12, *et cap.* 20 *de Senten. et re judic.* (3) *Cap.* 4 *de Except.*
(4) *Cap.* 4 *cit.; cap.* 6. *Qui matrim. accus. pos.*
(5) Huc spectat exceptio falsi procuratoris, seu mandato carentis, quæ « Non solum ante sententiam, verum etiam postea potest objici, utpote qua probata judicium nullum et nullius momenti controversiæ repetantur, » ut inquit Pontifex, *in cap.* 4 *de Procurat.* Eadem ratio est exceptionis revocati procuratoris, cum mandatum exspiret, posteaquam revocatum est *c.* 3 *cod.*
(6) *L.* 1 *et* 3 *ff. de Judic.*
(7) *Cap.* 21 *et* 25 *de Offic. judic. delegat.*

§. X. Sola exceptio majoris excommunicationis in qualibet parte litis opponi potest, etiamsi reus eam præfinito tempore omiserit; quod jure singulari cautum est, *ne quisquam in periculum animæ suæ excommunicato communicare cogatur* (1). Tantum post appellationem proposita hæc exceptio judicii cursum non impedit (2); sed antea judex ipse ex officio debet publice excommunicatum a judicio repellere, quamquam nemo hujusmodi exceptionem objecerit (3). Quoniam vero litigatores exceptione excommunicationis ad vexandos adversarios abutebantur, sapientissime ab Innocentio IV certus est constitutus ejus opponendæ modus (4). Scilicet reus, qui illa contra actorem exceptione utitur, exprimere speciem excommunicationis, nomenque excommunicatoris debet, illamque demonstrare intra dies octo; secus progrediendum judici in causa est, ac reus in expensas condemnandus. Quod si iterum hæc exceptio objiciatur atque probetur, actor a judicio repellitur, sed valent ea quæ gesta sunt; post duas vero vices non amplius eadem exceptio, nisi ob justam causam, proponi potest.

(1) *Cap.* 12 *de Except.* (2) *Cap.* 11 *de Except.*
(3) *Cap.* 12 *cit., et c.* 1 *eod. in* 6. (4) *C.* 1 *de Except. in* 6.

§. XI. Duo potissimum parit exceptio, primum, quod ea recte probata actionem excludit sive ad tempus, sive perpetuo, prout exceptio dilatoria, aut peremptoria est (1); alterum, quod reus exceptione actor efficitur (2). Propterea quemadmodum ad actorem probandi onus pertinet, ita et reus probare debet exceptionem suam (3); quod si ipse non præstet, tamen actor non liberatur ab onere probandi, quoniam reus, qui excipit, actoris intentionem non censetur confiteri (4).

(1) *L.* 2 *ff. de Except.* (2) *L.* 1 *ff. eod.*
(3) *L.* 19 et 25 *ff. de Probat.* (4) *L.* 9 *ff. de Except.*

§. XII. Adversus exceptiones comparatæ sunt replicationes, quæ sunt adjumenta et præsidia, quibus actor utitur adversus reum; ut exceptionem tollat (1). Nam replicatio est exceptionis exclusio (2), quæ tametsi a parte actoris veniat, tamen est potius exceptio, quam actio; quia opponitur excipienti reo, qui in exceptione actor est (3). Quemadmodum vero rei exceptionem removet actoris replicatio, ita hanc excludit duplicatio rei, atque hanc rursus actoris triplicatio; et sic *deinceps multiplicantur nomina, dum aut reus, aut actor objicit* (4). Non enim Jure civili definitus est modus defensionum, quæ ab actore et a reo proponuntur. Sed in foro ecclesiastico hæ duplicationes triplicationesque non obtinent; verum judex ex officio iis modum constituit et causam definit.

(1) *L.* 3 *cod. de Except.*
(2) *L.* 2 §. 1 *ff. de Except.*
(3) *L.* 1 *ff. eod.*
(4) *L.* 2 §. 3 *ff. de Except.* Quo loco Ulpianus replicationi non *duplicationem*, ut Tribonianus §. 1 *Inst. de replicat.*, sed *triplicationem* opponit. In eadem cum Ulpiano causa est Julianus in *L.* 7 §. *Curator. ff. de curat. furios.* Ne a duobus his Jurisconsultis Tribonianus dissentiat, sunt qui ex ejus auctoritate utrumque illum Ulpiani et Juliani locum emendandum putant; sed id quidem est contra omnium veterum exemplarium fidem. Meo judicio, nihil est quod ea de re multo sermone laboremus. Quæ Triboniano est *duplicatio*, eam antiqui Jurisconsulti *replicationem* appellarunt; et certe *replicare* est rursus plicare; idemque prorsus ac *duplicare*. Merito igitur replicationem *triplicatio* excipere debebat.

TITULUS XI.

De Ordine Cognitionum.

§. I.

Exceptiones, quæ a reo proponuntur, plures sæpe causas et quæstiones inducunt, quæ certo ordine a legibus definito tractandæ sunt, qui *ordo cognitionum* appellatur (1). Causæ autem hujusmodi sunt vel *præjudiciales*, in quibus ab unius decisione alterius decisio pendet, vel *incidentes*, quæ nimirum incidunt in ipsa lite, cujus gratia judicium exercetur; vel *præparatoriæ*, quarum decisio alterius decisionem faciliorem reddit; vel quæ quidem *ex eodem negotio* oriuntur, sed tamen *ad diversa* tendunt, neque a se invicem pendent.

(1) Cognitionis nomen proprie ad principem, vel ad magistratus refertur, cum princeps sua sponte cognoscit, vel magistratui cognitionem committit: vel etiam ipsi magistratus ex suo officio cognoscunt, quæ cognitio legitima et extraordinaria appellatur, uti patet ex titulo *ff. de Extraord. cognit.* Hinc illud Suetonii *in Claud. cap.* 15 *p.* 450 *ed. Traject. ad Rhen.* 1691. « Alium interpellatum ab adversario de propria lite, negantemque cognitionis rem, sed ordinarii juris esse, agere causam confestim apud se coegit, » ita intelligendum est; negantem ad principis

cognitionem rem pertinere, atque ajentem, ipsum non cognoscere, sed judicem dare debuisse, apud se causam agere coegit. Scilicet, cum ordine et jure in jurisdictione recepto, Prætori liceret judicem dare, quod est jurisdictonis *L.* 3. *ff. de Jurisd.*, ac dare etiam pro potestate solitus esset, extraordinariam esse oportuit cognitionem, quam ipse cogente officio suscipiebat et quam alteri committere non poterat. Atque huc equidem referendum arbitror quod de Nerone narrat Tacitus *Annal. lib.* 13 *cap.* 51 *tom.* 1 *pag.* 890 *ed. Amstel.* 1673, quem ait edixisse, ut *Romæ Prætor; per provincias, qui pro Prætore aut Consule essent, jura adversus publicanos extra ordinem redderent.* Alii extraordinarias cognitiones vocant, de quibus nulla ordinaria certoque jure actio erat constituta, quæque a Prætore extra ordinem et ex æquitate suscipiebantur, easque opponunt ordinariis cognitionibus, quæ ordinariam habebant actionem certoque jure nitebantur. Contra aliis ordinaria cognitio est, quæ judicibus datis competit. Consule Donellum *de Jur. civil. lib.* 8 *cap.* 2 *num.* 4 *opp. tom.* 2 *col.* 693 *et lib.* 17 *cap.* 22 *num.* 9 *et* 10 *tom.* 4 *col.* 1351 *et seq. ed. Lucæ* et Scipionem Gentilem *de Jurisd. lib.* 2 *cap.* 20 *opp. t.* 3 *p.* 187 *et seq. ed. Neap.* 1764. Verum facultas judicandi, sive ordinaria, sive extraordinaria, vulgo cognitio dicitur *L. penult. ff. de Jurisd. omn. jud.* Quare titulus hic, qui in Gregorianis decretalibus est *de Ordine cognitionum*, in prima compilatione inscribitur *de Ordine judiciorum*, quasi idem *judicium* et *cognitio* sit, ut in *cap.* 1 *et penult. de Ordin. cognitionales sententias memorat Leg. unic. cod. de senten. præf. præt.*, *et L.* 13 *cod. de Sent. et interloq.*, quæ scilicet causa cognita feruntur; et in *Leg. ult.* §. *Illud etiam cod. de temp. et reparat.* occurrit verbum *cognitionaliter*, quo significatur id, quod parte utraque præsente et adhibita causæ cognitione, gestum est.

§. II. Præjudiciales quæstiones noscendæ definiendæque sunt, antequam causa altera, quæ ex illis pendet, cognoscatur. Ita si qua mulier affirmet, se cum certo homine iniisse matrimonium, isque excipiat, illud consistere non potuisse propter impedimentum cognationis, antea hæc exceptio cognoscenda est; quoniam ea cognita ac definita, matrimonii quæstio dirimitur (1). Similiter exceptio excommunicationis ante causam, de qua præcipue quæritur,

expendenda est (2); et si petenti hereditatem et successionem jure cognationis, opponatur status natalium, primum de natalibus, quoniam hæc quæstio præjudicialis est, postea de successione quæritur (3).

(1) *Cap.* 1 *de Ordin. cognit.* Sed tamen recte est vereque animadversum a Jacobo Cujacio *in cit. cap.* 1 *opp. t.* 6 *col.* 802 *edit. cit.*, id quidem obtinere, cum reus actoris intentionem confitetur, verumtamen præjudicialem et peremptoriam exceptionem proponit. Secus enim cum reus non confitetur actoris intentionem, non ante est probanda exceptio, sive dilatoria, sive peremptoria, quam actor probaverit intentionem suam L. 9 *cod. de Præscription. long. temp.*; L. 9 *cod. de except. seu præscript.*; L. 19 *cod. de probat.*, nimirum quia actore non probante reus absolvitur, quamquam ipse exceptionem suam non probaverit L. 4 *cod. de Eden.*; *cap.* 3 *de Caus. possess.*

(2) *Cap.* 10 *de Judic.*

(3) *Cap.* 3 *de Ordin. cognit.*

§. III. Causæ incidentes ab eodem cognoscendæ sunt judice, cujus est de præcipua causa judicare quamquam ipse minus competens esset, si de iis præcipue judicium institutum fuisset (1): nisi causa civili incidens sit ecclesiastica, quam ne incidenter quidem cognoscere laicus judex potest (2), licet contra integrum sit judici ecclesiastico de causa civili incidente judicare (3).

(1) L. 1 *cod. de Ord. judic.*; L. 3 *cod. de Judic.*

(2) *C.* 3 *de Ordin. cognit.*; *cap.* 7 *Qui fil. sint legit.*

(3) *Cap.* 3 *de Donat. inter vir. et uxor.*

§. IV. Causam quoque *præparatoriam* prius definiri, judiciali ordini aptum et conveniens est (1). In quæstionibus civilibus, quæ diversæ sunt, neque a se invicem pendent, licet ex eodem negotio oriantur, videndum est, quomodo propositæ sint. Si per modum *actionis* separato judicio, utraque actio in proprio foro expeditur; si per modum *reconventionis* in

eodem foro, vicissim tractanda, atque eadem sententia utraque definienda est (2); si per modum *exceptionis peremptoriæ*, illa adhibenda ratio est, quam in his exceptionibus cognoscendis observandam esse, superiori loco demonstravimus.

(1) L. 35 *ff. de Acquir. et amitt. possess.;* L. 13 *cod. de Rei vindic.*
(2) *Cap. 2 de Ordin. cognit.*

§. V. Si civiles et criminales causæ concurrant, distinguendum est utrum altera præjudicialis sit, an semet invicem non attingant. Si causa præjudicialis sit, ea primum cognoscenda est, sive civilis (1), sive criminalis sit (2). Si altera causa alteram non attingat, neque ab ea pendeat, criminalis, quæ majoris est momenti, ante civilem definienda est (3).

(1) *L.* 3, 5, 6 *cod. de Ordin. cognit.* Atque huc referenda est *L.* 4 *cod. de Ord. judic.*, ubi Constantinus inquit *sæpe* causam civilem intermitti, ex quo patet, interdum civilem causam prius esse cognoscendam, si causa criminalis inde dependeat, quo spectat *L.* 1 *cod. de Appellat.*
(2) *L.* 14 *cod. de Testib.*
(3) Id quidem generatim est verum, cum semper criminalis quæstio gravior habeatur. Sed interdum judex utramque causam et civilem et criminalem uno judicio absolvit, cum scilicet actor quæstionem utramque proposuit *L.* 4 §. 4 *ff. Fin. regund. L.* 1 *ff. de Publ. judic. L.* 3 *cod. de Ord. judic. L. un. cod. Quand. civ. act. crimin. præjud.* Quod si actio criminalis *principaliter* est proposita et reus civilem quæstionem movet, primum illa, tamquam gravior, noscenda est *L.* 5 §. 1 *ff. ad Leg. Jul. de vi publ.; L.* 33 *cod. ad. L. Jul. de adulter.* Quod etiam dicendum videtur, si quæstio civilis instituta sit, ac reus actorem criminis accusaverit; nam causa civili tamdiu supersedendum est, quamdiu criminalis absoluta fuerit L. 4 *cod. de Ordin. judic.*

§. VI. Sed et exceptio spolii hoc præcipuum habet, ut ea sit expendenda, antequam proposita actio cognoscatur (1). Est autem spolium facinus indignum et iniquum, quo quis ex rei suæ possessione, vel quasi

dejicitur. Itaque ad spolium utrumque requiritur, quod quis habuerit rei possessionem, vel quasi, et quod ea per injuriam ablata sit (2).

(1) *Cap. 2 ult. de Ordin. cognit.* Est autem a jure canonico inductum spolii judicium, ut quis recuperet possessionem, unde injuria dejectus est, eoque latius explicatum est civile interdictum *undi vi*, cui non omnia ea de re satis considerata et provisa erant. Consule Vicatum *vocabul. jur. verb. spolium* et Voetum *in Pandect. lib. 43 tit. 16 num. 7.*

(2) *Cap. 10 de Offic. et potest. judic. deleg.; cap. 17 de restit. spoliat.*

§. VII. Committitur autem spolium in rebus tum immobilibus, tum mobilibus (1), atque etiam in juribus (2); neque vero refert an vis, dolusve intervenerit, quoniam sola culpa et bona fide committi potest. Etiam judex spolii reus est, cum neglecto juris ordine alicui possessionem adimit (3), neque a spolio alienus est, qui illud mandavit, vel ratum habuit (4), imo etiam qui rem spolio ablatam scienter accepit (5), non vero tertius bonæ fidei possessor.

(1) *Cap. 2 de Restit. spoliat. in 6; cap. 6 de Sepult.; cap. 2, 3, 4, 8, 10, 13 de Restit. spoliat.; cap. 10 de Probat.*

(2) *Cap. 3 de Caus. pos. et propriet.; cap. 6 de Sepultur.* Spolium latissime patet, adeo ut qui qualicunque possessione, vel quasi, inique est privatus, spoliatus habeatur. Si uxor a marito divertit, maritus spoliatus dicitur *cap. 8 de Restit. spoliat.*, modo per legitimum matrimonium in ejus domum traducta fuerit *cap. 12 eod.* Mulier spoliata est, quæ a marito expulsa et domo ejecta est *cap. 10 et 12 eod.;* qui suo se beneficio, aut jure, per vim vel inique abdicare coactus est *cap. 2 et 3 eod.;* quibus denegantur pensiones, quas hactenus perceperunt *cap. 9 eod.;* qui excluduntur ab electionibus, quibus hactenus interfuerunt *cap. 3 de Caus. possess. et propriet.;* qui injuria extra parochiam, vel ubi sepultura facienda erat, cadaver intulerunt *cap. 6 de Sepult.;* qui propter nullum contractum possessionem amiserunt.

(3) *Cap. 7 de Restit. spoliat.; cap. 22 de Offic. et potest. jud. delegat.*

(4) *Cap. 15 de Restit. spoliat.*

(3) *Cap.* 18 *eod.* Jure civili interdictum *unde vi* datur tantum adversus eum, qui vi adhibita possessorem dejecit, non adversus eum, ad quem res ab alio violenter ablata pervenit L. 7 *ff. de vi et vi armat.* Nam hoc interdictum scriptum est in personam hoc modo, *unde tu illum vi dejecisti.* Sed Jure civili derogat Cœlestinus III *in cit. cap.* 18, ubi interdictum *unde vi* concedit etiam adversus eum, ad quem non ignarum vitii res ab alio per vim ablata delata est. Fateor equidem Jus civile etiam adversus heredem prædonis hoc idem interdictum tribuere L. 1 §. *ult.*, *et* L. 2 *ff. de vi et vi armat.*, quia nimirum heres successor universalis est, ad quem omne defuncti vitium defertur L. 11 *ff. de divers. et temporalib. præscr.;* L. *penult. cod. de acquir. poss.*; sed non item concedit adversus emptorem, aliumve successorem singularem, qui non succedit in vitium ejus, a quo rem obtinuit. At jure canonico malæ fidei emptor succedit etiam in vitium venditoris; et ideo nihil refert, sive quis rem per vim abstulerit, sive ab alio ablatam sciens prudens retinuerit. Errant autem vehementer qui hanc Cœlestini constitutionem non pertinere existimant ad interdictum *unde vi*, sed potius ad beneficium editum *in can. Redintegranda cap.* 3 *qu.* 1, quod quidem beneficium perpetuum est. Nam si id verum haberetur, nullum esset inter jus canonicum et civile discrimen, quoniam ea in re eadem esset juris utriusque regula, at vero Cœlestinus *cit. cap.* 18 expresse profitetur, sese juri civili derogare, uti patet ex verbis *non obstante juris civilis rigore sancimus etc.* Non ignoro, quam multæ sint turbæ de interpretatione *can. Redintegranda cap.* 3 *qu.* 1. Sed mihi perspicuum videtur, eum canonem id velle, quod etiam jure civili sancitum est, ut quamquam interdictum *unde vi* annale sit L. 1 *ff. de vi et vi arm.*, tamen perpetua sit persequutio rerum vi ablatarum L. *penult. ff. de Interd.* Nihil dico de fide et auctoritate ejusdem canonis, quem Gratianus adscribit Joanni I. P. in *ep. ad Zachariam archiepisc.*, sed Joannis revera non est. Consule Berardum *Gratiani canones genuini etc. par.* 2 *tom.* 1 *cap.* 50.

§. VIII. Spolium vel exceptionis, vel actionis loco proponitur. Exceptio pertinet ad repellendam intentionem actoris (1), qui non auditur, nisi primum rem injuria ablatam restituat (2), eaque spolianti contra spoliatum ex quacumque causa agenti opponi potest, nisi de causa ecclesiastica egerit (3). De tertii spolio excipere nequit reus, nisi in criminalibus, si

demonstraverit, sibi violenter rem universam suam, vel majorem ejus partem ademptam fuisse (4). Exceptio autem probari debet intra dies quindecim, posteaquam proposita est, ne forte vertatur in fraudem et judicii cursus retardetur (5).

(1) *Cap. 2 de Ordin. cognit.* (2) *Cap. 16 de restit. spoliat.*
(3) *Cap. 1 de Restit. spoliat. in* 6. (4) *Cap. 1 cit.*
(5) *Cit. cap. 1 de Restit. spoliat. in* 6.

§. IX. Actio spolii eo spectat, ut spoliato res ablata ante omnia restituatur. Itaque nulla contra eum opponi potest exceptio, quæ ad petitorium pertineat, veluti dominii (1), renuntiationis (2), quod canonice non sit institutus (3), quod crimen commiserit (4). Adeo sane leges odio habent improbantque spolium, ut *prædo etiam secundum rigorem juris sit restituendus* (5); quia nec exceptionis spolii antea commissi habenda ratio est, sed tantum vis inspicitur, quæ postremo illata fuit. Quinimo non tantum res ablata spoliato restituitur, aut ejus loco æstimatio datur, sed etiam sarcienda sunt damna, ac restituendi fructus a spoliante percepti, quin etiam percipiendi, si spolium vi aut dolo malo patratum sit (6). Quorum probationem atque æstimationem spoliatus jurejurando peragere potest (7).

(1) *Cap. 1 de Restit. spoliat.*
(2) *Cap. 2 et 3 eod.* (3) *Cap. 5 eod.*
(4) *Cap. 1 et 6 eod.* Atque hoc est, quod dici solet, spoliatum ante omnia restituendum esse, hoc est nulla audita exceptione, vel objectione; satis est, quod actor spoliatus fuerit *L.* 1 §. 30 *ff. de vi et vi arm.*
(5) *Cap. 5 eod. L. 12 et 18 ff. de Acquir. vel amitt. poss.*
(6) *Cap. 31 de Appellat.; cap. 11 de Restit. spoliat.* Verum gravis inopia spoliantis, qui alienum restituere nequit, nisi primum ipse suum recuperet, impedimento est, quominus spoliatus statim rei suæ fructus obtineat *cap. 16 de Restit. spoliat.*
(7) *Cap. 7 de his quæ vi met. caus. fiunt.*

§. X. Atque hæc quidem regula juris est, ut nulla exceptio agenti de spolio opponi possit. Verum extra ordinem exceptiones admittuntur. Sic audienda est exceptio proprietatis, vel quæ petitorium respicit, ubi actor consentit (1). Contra spolii actionem admittitur exceptio spolii, si actor in alia causa reum spoliavit, adeo ut probationes super hac exceptione primum noscendæ sint, quibus absolutis, reus actori de spolio agenti respondere non cogitur, nisi ab ipso restitutus fuerit, quoniam exceptio spolii ex earum numero est, quæ litis ingressum impediunt (2). Exceptio consanguinitatis opponi potest marito a quo uxor discessit, si illico demonstrari queat (3), si graviorem indagationem postulat, rejicitur et restitutio decernitur (4). Si actor possessorium et petitorium cumulat, recusare nequit exceptiones, quæ petitorium respiciunt (5).

(1) *Cap. 1 de Restit. spoliat.* (2) *Cap. 2 de Ordin. cognit.*
(3) *Cap. 13 de Restit. spoliat.* (4) *Cap. 10 eod.*
(5) *Cap. 2 de caus. possess. et propriet.*

§. XI. Simili modo audienda est exceptio deficientis possessionis (1), vel etiam quod quis ad possidendum minime aptus et idoneus fuit; propterea restituendus non est laicus, qui ex spiritualium possessione dejectus est. Idem sit judicium de exceptione vitiosæ possessionis, cui jus commune aperte adversatur. Ita qui spoliatus est decimis, quas se in aliena parœcia habuisse contendit, non restituitur, nisi primum evidenter ostendat jure se earum possessionem obtinuisse (2). Neque dissimilis ratio est exceptionis privatæ occupationis in jure permissæ ac justæ defensionis. Licet enim statim vim vi repellere, nec vis illata dicitur ab eo, qui illico rejicientem rursus dejicit (3). Eodem loco est exceptio damni irreparabilis. Ita mulier non statim viro restituenda, si insidias

suæ vitæ factas opponat, sed interim in loco tuto commorari debet (4), nisi maritus idoneam præstet cautionem, per quam illi consulatur (5). Scandali quoque exceptio admittenda, si evidens est; quoniam ut publica offensio, seu scandalum removeatur, juris regulæ negliguntur.

(1) *Cap.* 2 *de Restit. spoliat. in* 6. (2) *Cit. cap.* 2.
(3) *Cap.* 12 *de Restit. spoliat. L.* 3 §. *Cum igitur ff. de vi et vi arm. L.* 12 §. 1 *ff. Quod met. caus.*
(4) *Cap.* 8 *de Rest. spoliat.* (5) *Cap.* 13 *eod.*

TITULUS XIII.

De mutuis Petitionibus.

I. Mutua petitio quid?
II. Quomodo fiat?
III. Ejus finis compensatio.
IV. A quibus recte proponatur?
V. Ejus effectus.

§. I.

Deductus in judicium reus non solum armis defenditur exceptionum, sed etiam petere a judice potest, ut sibi ex actore justitia exhibeatur; quod fit mutuis petitionibus. Mutua petitio est mutua actio, seu reconventio (1), per quam reus, cognito actoris libello, eumdem convenit, et vicissim aliquid ab eo petit. Ita si actor petat decem ex causa mutui, reus vicissim ex testamento petat alia decem vel amplius, mutua petitio est.

(1) *L.* 11 §. *ff. de Jurisd.* Mutua petitio actio est, non exceptio, ut quibusdam visum, qui tamen a *cap.* 2 §. 2 *de Ord. cognit.* aperte refutantur.

§. II. Si quid igitur causæ sit, cur possit reus cum actore agere, eumdem potest reconvenire, sive eadem, sive alia sit causa (1), aut in personam, aut in rem actio instituta sit (2). Id vero fit coram eodem judice ad quem reus vocatus est, quemque actor repudiare non potest, sive ordinarius sit, sive delegatus (3). Uni reo facultas est proponendæ mutuæ petitionis, non item actori, ut lites habeant medium quemdam modum; quæque in judicio conventionis data est agenda ratio, eadem etiam in reconventione servanda est. Nam una eademque actoris et rei conditio esse debet (4). Itaque si actori ex rescripto Pontificis datus sit judex ita, ut ab eo appellare non liceat, debet etiam idem judex de mutua petitione rei procedere *appellatione remota*, ne plus uni, quam alteri tributum videatur. Illis autem verbis *appellatione remota*, non omnis inhibetur appellatio, sed ea tantum, quæ jure speciali permissa non est (5).

(1) *Auth. Consequenter cod. de senten. et interloq.; cap.* 1 *de Ordin. cogit.* Errat autem Antonius Faber *conject. lib.* 20 *cap.* 5 contendens, non licere reo actorem ex diversa causa reconvenire.

(2) Ab omnibus generatim rejecta est opinio Antonii Fabri *conject. lib.* 20 *cap.* 8, qui subtiliter more suo, sed minus vere demonstrare conatur eum, cum quo actione in rem actum est, reconvenire non posse.

(3) *Cap.* 3 *de Rescript. in* 6. Id vero locum habet, si postulante reconvento datus fuerit delegatus *cap. de mut. petit.*, quia hic demum obtinet ratio allata in *L.* 14 *cod. de senten. et interloq.* repetita in *can.* 1 *cap.* 3 *qu.* 8. Si delegatus motu proprio fuerit constitutus, locus reconventioni non est, cum actor judicem illum non elegerit. Vide Gonzalez *in cit. cap.* 1 *de mut. petit. num.* 10.

(4) *Cap.* 2 *de mutuis petit.*

(5) *Cap. Pastorales* 53 *de appellat.*

§. III. Mutuæ petitionis finis est compensatio (1). Itaque in causis, in quibus compensatio locum non

habet, ne reconventio quidem proponi potest. Hujusmodi sunt causæ criminales, in quibus agitur criminaliter (2), quoniam *innocentia*, *non relatione criminum reus purgatur* (3), præjudiciales (4), depositi (5) spolii; in quibus, uti demonstratum supra est, spoliatus respondere non cogitur, nisi antea restituatur (6), causæ momentaneæ possessionis, quæque celerem exitum postulant (7), denique in negotiis ecclesiasticis coram laico judice reconventio fieri non potest (8).

(1) Tertullianus *contr. Marcion. lib.* 2 *cap.* 20 *pag.* 392 *edit. Rigaltii Paris.* 1675 inquit Hebræos Ægyptiis ab se vasa aurea et argentea petentibus opposuisse mutuas petitiones, ajentes, sibi etiam deberi mercedem pro labore atque opera, quam impenderant in ducendis lateribus, in civitatibus atque in villis ædificandis, quod postea *compensationem* rectissime appellat. Quæ compensatio vel fit ipso jure, vel per exceptionem doli indicitur, vel per mutuam actionem. Nam mutua hac actione alia actio tollitur et debitum compensatur, ut est in Capitularibus Caroli M. *lib.* 7 *cap.* 303 *col.* 730 *tom.* 1 *ed. Baluzii Venet.* 1772. Ita per *recautionem*, ut inquit Augustinus *lib. de cur. pro mortuis cap.* 11 *opp. t.* 6 *col.* 524 *edit. cit.*, *cautio evacuatur*, hoc est dissolvitur; et ita per *evacuatoriam*, quam memorat Marculphus *formul. lib.* 2 *cap.* 27 *et* 55, apud Baluzium *capitular. Reg. Franc. tom.* 2 *col.* 289 *et* 291 *ed. cit.* (hoc est per syngrapham, qua creditor confitebatur suam sibi pecuniam fuisse solutam) *vacua et inanis permanet* obligatio.

(2) *Can.* 1, 2 *et* 4 *cap.* 3 *qu.* 1; *L.* 1 *et* 19 *cod. de his qui accus.*

(3) *L.* 5 *ff. de Publ. jud.*

(4) *Cap.* 1 *de Ordin. cognit.*

(5) *Cap.* 2 *et ult. de Deposit.*

(6) *Cap.* 1 *de Restit. spoliat. in* 6.

(7) Glossa *in cap. ult. de Ordin. cognit.*

(8) Confer Glossam in *can.* 1 *cap.* 3 *qu.* 8 *verb. Judicem*, et in *can.* 4 *Judic. verb. Non tenet.*

§. IV. Cui jus agendi, ei reconveniendi jus est; quoniam reconvenire est agere, ideoque inutiliter reconvenit excommunicatus, quod inutiliter agit (1).

Coram arbitris reconventio fieri non potest, quoniam eorum tantum est iis de rebus judicare, quæ compromissi lege continentur (2).

(1) *Cap.* 3 *de Except.*
(2) *Cap.* 6 *de Arbitris.*

§. V. Duo parit mutua petitio, seu reconventio; primum est, ut jurisdictio prorogetur, adeo ut qui coram judice reconvenit, eumdem amplius recusare non possit (1); alterum, ut res utraque, actio scilicet et reconventio, simul uno eodemque judicio cognoscantur (2). Sed ut hæc duo efficiat mutua petitio, initio ipso litis proponenda est, antequam litigantes ad alios judiciales actus progrediantur (3). Nam si reconventio fiat in progressu, aut in exitu litis, prorogabit quidem jurisdictionem (4), sed non etiam efficiet, ut reconventio una cum actione eodem judicio absolvatur.

(1) *Cap.* 1 *de mutuis. petit* Confer quæ dixi §. 2 not. 3.
(2) *Cap.* 1 *cit.*
(3) Reum *statim* mutuo agere debere, scriptum est in *Auth. et consequenter cod. de Sent. et interloq.*, et *in Clem.* 2 §. 1 *de Verb. signific.* dicitur *in ipso litis exordio.* Neque aliud suadet *cap.* 3 §. 1 *de Rescript. in* 6, ubi verba *eodem durante judicio*, ita sunt intelligenda, ut *apud eumdem judicem* reconventio fieri debeat, non autem ad reconventionis tempus referenda sunt.
(4) *Cap.* 3 *de Rescript. in* 6.

TITULUS XIII.

De Dilationibus.

I. Dilatio quid?
II. Dilationum distinctio.
III. Quando eæ dentur?
IV. Omnes judicii partes suas habent dilationes.
V. Quomodo dandæ sint?

§. I.

Nihil in foro et judiciis usitatius est dilationibus. Nam eas sæpe reus ad parandas exceptiones, sæpe etiam actor ad probationes confirmandas a judice petit; idque non initio solum, sed etiam in progressu litis. Dilationem vocamus justum aliquod temporis intervallum, quod litigantibus conceditur ad actum aliquem judicialem commodius expediendum (1).

(1) Auctores, qui de dilationibus secundum jus antiquum et novum agunt, numerat Hilligerus *ad Donellum de jur. civil. lib.* 24 *cap.* 6 *not. opp. tom.* 6 *col.* 243 *ed. Lucæ* 1764.

§. II. Dilationes vel a lege dantur (1), vel mutua litigantium voluntate constituuntur, vel a judice conceduntur. Sed Jus canonicum tribuendarum dilationum omne fere arbitrium judici commisit (2). Quod non ita intelligendum est, quasi judici integrum sit, quas velit, dilationes concedere suo arbitratu. Nam ut dilationes concedantur, justa causa opus est, eaque rite demonstrata, denegari non possunt. Hinc si nimis breves datæ sint dilationes, quæ pares non sint rei præsertim gravi et implicatæ, justa est appellandi causa (3).

(1) De his agitur in titulo Codicis *de Dilationibus.*
(2) *Cap.* 24 *de Offic. et potest. deleg.*
(3) *Cap.* 1 *et* 4 *de Dilation.*

§. III. Dantur dilationes ad inducendos testes (1), ad exceptiones peremptorias proponendas (2), ad proferenda instrumenta, ad se purgandum (3), ad accusandum et agendum (4), ad cursum appellationis prosequendum (5).

(1) *Cap.* 9 *de Probat.*
(2) *Can.* 1 *et* 3 *cap.* 3 *qu.* 3.
(3) *Cap.* 33 *de Testib. et attestat.*
(4) *Cap.* 14 *de Accusat.*
(5) *Cap.* 13 *de Offic. judic. ordin.*

§. IV. Quemadmodum in judicio sunt partes tres, ita singulæ suas habent dilationes. Hinc triplex earum genus distinguitur. Nam aliæ dantur in prima litis parte, videlicet a citatione usque ad litis contestationem, et hæ vel citatoriæ, vel deliberatoriæ vocantur. Citatoriæ dantur ad comparendum, dilatoriæ ad deliberandum, num ille, qui in judicium vocatus est, litem suscipere debeat. Quædam autem conceduntur a litis contestatione usque ad sententiam, quæ probatoriæ dicuntur, quæ dantur ad parandas afferendasque probationes. Denique in tertia litis parte dilationes conceduntur ad audiendam sententiam, vel mandatum exequendum, quæ definitoriæ nuncupantur.

§. V. Dilationum tempore judicis officium conquiescit. Et quia arbitrarias tribuere dilationes, actus est judicialis, idcirco concedendæ sunt a judice pro tribunali sedente causaque cognita (1). In dilationibus, quæ a jure dantur, nulla causæ cognitione opus est.

(1) *Can. ult. cap.* 3 *qu.* 3.

TITULUS XIV.

De Sententia et Re Judicata.

---

§. I.

Judiciaria disceptatione absoluta, oritur *conclusio in causa* (1), et a judice ferenda sententia est. Definitur sententia judicis pronuntiatio super re a litigantibus proposita, condemnationem vel absolutionem continens et controversiam definiens (2). Justiniani legibus cautum erat, ut judex sententiam non ferret, nisi primum juratus declarasset, se procul habuisse studia partium, atque una ante oculos habita justitia et veritate, causam judicasse (3). Sed hodie hoc juramentum emittunt judices, cum munus judicandi suscipiunt.

(1) Formula hæc a decretalibus Pontificiis in forum civile defluxit *cap.* 5 §. 3 *de caus. poss. et propr.*; *c.* 9 *de Fid. instrum.*

(2) *L.* 1 *ff. de Re judicat.* Multa de hac sententiæ definitione habes a Cujacio *in cod. tit. de Senten. et interloq. opp. tom.* 9 *col.* 996 *ed. cit.*, recte et sapienter animadversa, ubi etiam multæ sunt leges, quæ ad hunc locum pertinent, diligenter explicatæ. Vide etiam Donellum in *L.* 1 *ff. de re judic. opp. tom.* 11 *col.* 117 *et seq. ed. cit.*, qui de illa Modestini definitione *in dict.* L. 1 accurate disputat et Philippum Vicatum *Vocabul. jur. verb. Sententia.*

(3) *L.* 12 *cod. de Judic.*

§. II. Sententia vel est interloquutoria, vel definitiva (1). Interloquutoria est, quæ non dirimit controversiam, de qua præcipue quæritur, neque super ea fertur, sed super quæstione inter judicii cursum incidente (2). Interloquutoria dicitur, quia judex, dum de primaria causa quæritur, interea loquitur, neque definitive pronuntiat, sed ea tantum dicit quæ ad causam promovendam pertinent, ut judicium ad propositum finem perducatur (3). Definitiva autem est, quæ totum negotium definit planeque dirimit controversiam.

(1) Jus civile sententiæ nomine proprie definitivam intelligebat; mandata, jussa, aliaque decreta quæ parabant quidem ad præcipuam causam definiendam viam, non tamen eam definiebant, interloquutiones dicebantur, nec vim habebant sententiæ, neque in rem judicatam transibant L. 17 *et* 19 *cod. Ex quib. caus. infam. tot. tit. cod. de Sent. et interloq.* L. 2 *ff. de Appellat. recip.* Sed Jus canonicum promiscue hoc vocabulum usurpat, quod etiam in praxi receptum est; unde nata est vulgata distinctio inter sententiam interloquutoriam et definitivam.

(2) Vox hæc *interloquutio* juris auctoribus usitata est, eaque pluries in civilis et canonici juris libris occurrit. Verum antiquiores *interloquutionem* vocarunt *præjudicium*; quoniam *interloquutorium* vix latine dici et eleganter posse, Vossius *de Vit. Serm. lib.* 3 *cap.* 16 monet.

(3) Consule Donellum *in tit. ff. de re judic. et de Effect. sentent. et de Interloq. opp. tom.* 11 *col.* 115 *et* 116 *edit. cit.*

§. III. Magnum inter utramque sententiam discrimen est. Nam interloquutoria sententia ab eodem judice revocari potest (1), definitiva non potest (2); hæc in scriptis ferri debet, illa non scribitur; a definitiva appellatur, ab interloquutoria appellare non licet, nisi vim habeat definitivæ, aut magnum inferat detrimentum, quod alio modo removeri non possit (3).

(1) L. 14 *ff. de Re judic.; cap.* 60 *de Appellat.*
(2) L. 9 *cod. de Sentent. et interloq.;* L. 33 *ff. de Re judic.*
(3) Jus civile ab interloquutoria appellationem negat L. 16 *cod. de Judic.;* L. 36 *cod. de Appell.*, quam legem restituit Cujacius *Observ. lib.* 12 *cap.* 3 *opp. tom.* 3 *col.* 306 *ed. Venet.* 1758. Confer etiam L. 3 *cod. Theod. Quar. appell.*, et L. 65 *cod. Theod. de Appellat.* Erant tamen etiam apud Romanos interloquutiones vel *simplices*, quæ directo præcipuam causam non attingebant, sed quibus Judex vetabat, vel jubebat ea, quæ ad ordinem in judicio servandum pertinebant L. 14 *ff. de Re judic.*, vel *vim sententiæ* habentes, quibus judex rem aliquam incidentem definiebat, quæ tamen præcipuam causam respiciebat parabatque simul ad eam definiendam viam, qualis etiam sententiæ nomine comprehendebatur L. 39 *ff. de Minor.*, ubi hæc quæstio proponitur. Minores intra quadriennium in integrum restitutionem petierant. Dubitabatur utrum minores essent, cum gestum est negotium, et ita ætatem demonstrare oportebat. Lata est pro ætate sententia, quæ quamvis interloquutoria esset, vim tamen definitivæ habebat, cum causa cognita rem incidentem definiret, ex qua judicium præcipuæ causæ pendebat, num danda esset restitutio? Ab hac sententia emissa et accepta appellatio est. Concedit etiam Jus civile appellationem ab interloquutoria, quæ insigne damnum affert, quod alio modo removeri non potest L. 2 *cod. Si penden. appellat.;* L. 2 *ff. de Appel. recip.; Leg.* 18 *cod. Theod. Quar. appell. non recip.* Jus canonicum a quavis interloquutoria et a quovis gravamine appellationem permittebat *cap.* 11 *et* 12 *de Appellat., et cap.* 1 *eod. in* 6. Sed concilium Trident. *sess.* 13 *cap.* 1 *et sess.* 24 *c.* 20 *de reform.* jus hoc antiquavit, neque ab interloquutoria appellationem permisit, nisi ea vim habeat definitivæ, aut grave inferat detrimentum, quod alio modo tolli avertique nequeat. Quæ etiam Juris civilis disciplina est.

§. IV. Ut definitiva sententia vim habeat, plura desiderat. Principio a competente judice, qui in litigantes, aut saltem in reum jurisdictionem habet (1), eoque pro tribunali sedente, ac juris ordine servato (2) ferenda est. Tribunal erat locus sublimis et editus, fere ad instar hemicycli introrsum curvatus, ad quem per gradus ascendebatur, et in quo magistratus jus reddebat (3); ideo legum auctores sæpe magistratum designant iis verbis, *qui tribunali præest, qui pro tribunali cognoscit* (4). Cui loco a Latinis opponitur *locus planus* (5): unde *de plano cognoscere,* videlicet ex æquo loco cognoscere, non ex superiore, neque pro tribunali, sed in via, in transitu, cum vel lavandi, vel gestandi, vel ludorum gratia magistratus prodierit (6).

(1) *Cap. 4 de Judic.; cap. 3 de consuet.*
(2) *Cap. 19 de Sent. et re jud. cap. 1 seq. Ut lit. non contest.*
(3) Vitruvius *architect. lib. 5 cap. 1 pag. 168 edit. Galiani Neap.* 1758. « Item tribunal, inquit, ut in ea æde, hemicycli schematis, minore curvatura formatum. Ejus autem hemicycli in fronte est intervallum pedum XLVI, introrsus curvatura pedum XV, uti eos, qui apud magistratus starent, negotiantes in basilica ne impedirent. » Extrema hujus curvaturæ latera a Tacito *Annal. lib. 1 cap. 75 tom. 1 pag. 132 edit. Amstelod.* 1673, cornua appellantur. Prætor ex hoc tribunali in sella curuli jus reddebat, quo spectat Martialis *epigr.* 98 *lib. 11 vers. 17 et 18 pag.* 655 *edit. Lugdun. Batav.* 1670. Atque adeo proprium erat tribunal majorum magistratuum Romanorum, ut eo uti non possent magistratus municipiorum, quin etiam minores magistratus Romanorum, veluti Tribuni plebis et triumviri, qui tantum in subselliis jus dicere solebant. Hinc et munipales magistratus pedanei judices a Paulo vocantur L. 58 §. *Qui se ff. de Pœn.*

(4) L. 2 §. *Pen. ff. de Judic.*, L. 2 *ff. de Re judic.* Cujus jurisdictio non est, ejus nullum est tribunal. Consule Pollettum *hist. for. Roman. lib. 1 cap.* 6, et Brissonium *de verb. signific. verb. Tribunal.*

(5) Paulus *recept. senten. lib. 5 cap.* 16 §. 14, apud Schultingium *Jurisprud. vet. ante-justinian. pag.* 495 *ed. Lipsiæ* 1737. « Custodiæ, inquit, non solum pro tribunali, sed et de plano audiri possunt atque damnari. » Locum planum *locum æquum*

appellat Cicero, et cum loco superiori, hoc est tribunali opponit *epist. ad familar. lib.* 3, *epist.* 8 *opp. tom.* 7 *pag.* 79 *edit. Oliveti Genevæ* 1746. Confer Gerardum Noodtium *de Jurisdict. et imper. lib.* 1 *cap.* 10. Hinc edictalis formula, quo edicta proponi jubebantur *apud forum palam, unde de plano recte legi possint.* Ita enim illam in tabula ænea Bibliothecæ Regiæ repetit Cujacius *observ. lib.* 7 *cap.* 30 *opp. tom.* 3 *col.* 170 *edit. cit.*

(6) L. 7 *ff. de Manum. vind.;* L. 1 *ff. de constit. princip.;* L. 9 §. *de Plano ff. de offic. procons.;* L. 6 *ff. de accusat.* §. *Servi vero Inst. de libertin.* Et hujusmodi quidem est *planaria* cognitio, cujus occurrit mentio in L. 4 *cod. de dial.,* licet in vulgatis editionibus mendose prorsus legatur *plenaria.* Qui de plano postulabant, magistratum per libellum adibant et Prætor per subscriptionem postulanti respondebat L. 15 *de In jus vocan.,* L. 29 *ff. ad* L. *Cornel. de Fals.* Verum quæ decretum causæque cognitionem requirebant, non per libellum, ac tantum pro tribunali expediri poterant *Leg.* 9 §. *Ubi decretum ff. de offic. procons.; L.* 1 §. *Suspecti ff. ad S. C. Turpil.* Ne quis tamen putet Romanis idem fuisse *de plano* et *summatim* cognoscere, animadvertendum est, multa fuisse, quæ summatim, sed tamen pro tribunali expedire oportebat. Ita decretalis bonorum possessio ex Carboniano edicto, vel ejus exemplo data, summaria erat *L.* 3 *ff. de carbonian. edict.,* et tamen alibi, quam pro tribunali dari non poterat L. 3 *ff. de Bon. possess.;* L. 2 *ff. Quis ordo in bon. possess. serv.*

§. V. Sedere judicem leges jubent, cum profert sententiam (1), sive ut suam ostendat auctoritatem, sive quod mens acrius intendit, quo magis corpus quiescit (2). Sed nusquam Jure civili cautum est, ut sententia a non sedente judice prolata irrita habeatur; id a solo Jure canonico constitutum est (3). In judiciis summariis nulla est sedendi necessitas (4). Sedere vero debet judex sententiam dicturus publice, non in secreto, adeo ut nulla sit vis sententiæ, si in secreto dicatur (5).

(1) L. 6. §. *ult. cod. de Postulando, Novell.* 71 *cap.* 1. Hinc *sessiones* judicum, quarum mentio est in L. 2 §. 1 *ff. Quis ord. in possess.* Consule Polettum *loc. cit. lib.* 1 *cap.* 5.

(2) Hinc Tranio apud Plautum *in Mostell. act.* 3 *scena* 1 *vers.* 34 *tom.* 1 *pag.* 531 *edit. Lugdun. Batav.* 1669.

Nimio plus sapio sedens.

(3) *Cap.* 5 *de Senten. et re judic. in* 6.
(4) *Clement.* 2 *de verb. signific.*
(5) *Leg.* 6 *cod. de Senten. et interloq.*

§. VI. Deinde vero sententia ferenda est in scripto, et quæ sine scripto lata est, ne nomen quidem sententiæ meretur (1). Nam sæpe verba ore pronuntiata menti illudunt, non item ea, quæ litteris consignata sunt; periculosum est autem in proferenda sententia judicem labi, quoniam sententiam semel latam mutare, aut emendare non potest. Hinc judex, diligenti primum de negotio deliberatione et consultatione habita, sententiam concipit conceptamque in libellum, sive brevem chartam referre debet (2). Sed in causis brevioribus, et maxime vilium personarum necessaria non est scriptura (3), quæ etiam omittitur in interloquutionibus, quas judici ore proferre licet, inde vero notarius scripto mandat.

(1) L. 3 *cod. de Senten. ex peric. recit.; can.* 7 *caus.* 2 *qu.* 1; *cap.* 5 *de Senten. et re judic. in* 6.
(2) L. 2 *cod. de Senten. ex peric. recit.*
(3) *Auth. nisi breves cod. eod.*, ubi etiam scripturæ necessitate solvitur sententia episcopi, qui inter suos subditos causas cognoscit, quod retulit Gratianus in decretum suum *can.* 45 *cap.* 11 *qu.* 1. Quod autem de episcopo, idem etiam de capitulo sede vacante sancitum est in *cap.* 13 *de Testib.* Sed hodie etiam episcopi inter suos subditos judicantis sententia in scripto ferenda est. Cujacius *ad cap.* 43 *de Testib. opp. t.* 6 *col.* 833 *ed. cit.* ideo tum episcopo, tum vacante sede Capitulo definitivam sententiam ex non scripto ferre licere arbitratur, quod sint illustres judices, qui ejus solemnitatis necessitate soluti sunt in L. 2 *cod. de senten. ex peric. recit.* Verum in ea lege id tantum illustribus judicibus datur, ut « Etiam per officium suum et eos, qui ministerium suum eis accommodant, sententias definitivas recitent » ex tabella, cum alii debeant eas suo ipso ore *scriptas ex libello partibus legere*; quod generatim canonico

quoque jure de episcopo constitutum est *propter dignitatis prærogativam*, ut inquit Bonifacius VIII in *cit. cap.* 5 *de Senten. et re judic. in* 6. Ego id jure singulari de episcopo sancitum arbitror, ut cum causam cognosceret inter clericos, scripturæ solemnitatem servare non cogeretur. Simile jus singulare de præfecto Prætorio, qui *verbo sententiam dicebat*, constitutum fuisse, scribit Cassiodorus *Var. lib.* 6 *num.* 3 *seu Formul. præf. Præt. p.* 97 *ed. Rothomag.* 1679, sed ceteri illustres judices, de quibus simile jus editum non fuerat, definitivas sententias scripto mandare debebant, neque certe *laudata lex* 2 eos hac necessitate solvit.

§. VII. Collata in libellum sententia ab ipso judice recitanda est et vero præsentibus, aut saltem in eam rem vocatis litigantibus (1). Tantum præfectis Prætorio ceterisque illustribus magistratibus Jure civili concessum est, ut per ministros suos sententias ex tabella recitent (2); et exemplo illustrium magistratuum Bonifacius VIII sancivit, ut etiam episcopi sententias suas per alios proferant (3). Sed jam ubique receptum est, ut judicum sententiæ per alios recitentur (4); imo apud nos a nemine sententia legitur, sed eam *latam et publicatam* notarius peculiari libro scribit eaque tunc incipit vim suam exserere.

(1) *L.* 2 *cod. de Senten. ex peric. recitan.; cod. ult. de Senten. et re judic. in* 6. Sententiam ex tabella, seu ex scripto pronuntiare in jure civili dicitur *ex periculo recitare;* unde titulus Codicis *de Sententiis ex periculo recitandis.* Exstat hic idem titulus in Codice Theodosiano *lib.* 4 *tit.* 17. De illo autem verbo *periculi,* ex quo sententiæ recitantur, multæ sunt interque se discrepantes doctorum hominum opiniones. Plures sunt, qui utrumque locum in Codice Theodosiano et Justinianeo corruptum putant, ac legendum contendunt *de Sententiis* ex breviculo *recitandis*, atque ita sentiunt Alciatus *Dispunct.* 20; Perrenon *Animadvers.* 2, 17; Ferrandus Adduensis *Explic. lib.* 2 apud Everardum Ottonem *Thes. jur. civ. t.* 8 *pag.* 575, aliique, atque hæc etiam lectio probabilis videtur Donello *de Jur. civil. lib.* 28 *cap.* 3 *num.* 10 *opp. tom.* 6 *col.* 403 *cit. ed. Lucæ.* Sed vera lectio est *ex periculo*, quam solide tuentur

Sirmondus *Antirreth.* 2 *cap.* 11; Desiderius Heraldus *Observ. cap.* 30 *et Animadvers. ad jus Attic.* 2, 7, 4; Grotius *in Flor. spars. ad cod. Justinian.* 7, 34; Cujacius *observ. lib.* 5 *cap.* 25 *opp. tom.* 3 *col.* 121 *et in cod. de Senten. ex peric. recitan. tom.* 9 *col.* 995 *ed. cit.* De hujus autem vocabuli interpretatione magnum est sententiarum divortium. Mitto quorumdam explanationes plane ridiculas et mitto illos, qui *recitare ex periculo* interpretantur *recitare ex memoria*, cum revera sit recitare *ex scripto*, uti titulum illum in utroque codice legenti facile patebit. Fere inter omnes constat *periculum* esse libellum, ex quo sententia recitatur; sed male hujus nominis causam reddunt, quia scilicet ex sententia semper aliquis periculum subeat, aut reus, aut judex, si male judicavit, quæ etiam Cujacii sententia est. Ego assentior Jacobo Gothofredo *in L.* 2 *cod. Theod. de Senten. ex peric. recitan. tom.* 1 *pag.* 435 *edit. Lipsiæ cit.*, qui *periculum* interpretatur experimentum et tentamen, quemadmodum *periculum facere* nihil est aliud, quam rem antea tentare, ne quid per errorem fiat. Est igitur *periculum* tabella, seu libellus, in quo judex scribit quod sentit, ac sedulo legens atque relegens, quæ scripto mandavit, cuncta emendat, quæ emendanda putat, ut in hisce scripturis fieri solet, denique conficit sententiam, quam recitare debet. Uno verbo quod a nobis *minuta*, id in Codicibus Theodosiano et Justinianeo *periculum* appellatur.

(2) *L.* 2 *cod. de Senten. ex peric. recitan.*

(3) *Cap. ult. de Senten. et re judic. in* 6.

(4) Consule Gudelinum *de Jur. novis. lib.* 4 *cap.* 12.

§. VIII. Quod attinet ad idioma, quo sententiam concipere oportet, id jure Romano tantum latinum erat, quod in ferendis sententiis atque in publicis actibus adhibebatur (1). Quod quidem jus non in urbe solum, sed etiam in provinciis, licet alio sermone uteretur populus, obtinuisse videtur (2). Sed Arcadii et Honorii lege sancitum est, ut magistratus provinciarum tam latina, quam græca lingua sententias proferre possint (3). Ecclesia semper usa videtur græco, aut latino sermone, qualem videlicet populi usus postulabat; quin etiam posteaquam sermo latinus popularis esse desiit, eum in dicendis sententiis occidentalis ecclesia retinuit. Nunc etiam forum sæ-

culare multis in locis latina lingua, barbara tamen et incondita utitur.

(1) *L. 48 ff. de re judic.*

(2) S. Augustinus *de Civit. Dei lib. 19 cap. 7 opp. tom. 7 col. 331 cit. edit. Venet.*

(3) *L. 12 cod. de Senten. et interloq.* Quam legem quidam pugnare. existimat cum *dict. Leg. 48*, sed revera nulla inter utramque pugna est.

§. IX. Noctu quoque judicia exerceri aut sententias ferri vetant leges Romanorum (1), quod jus profluit a legibus XII Tabularum (2). Nam quidquid judex agit, non in tenebris, sed palam atque in omnium luce agere debet. A Jure civili canonicum non abludit (3); sed tamen exempla non desunt judiciorum, quæ noctu gesta vim et exitum habuerunt (4). Certo etiam in loco, in quo jus dici solet, sententia ferenda est (5); sed his in rebus spectare decet locorum consuetudinem; et jam plerisque in locis subtiliores hæ solemnitates fori usu sublatæ sunt.

(1) *L. 1 §. 8 ff. Quand appell., Novel. 82 c. 3.* Consule Petrum Fabrum *Semestr. lib. 2 c. 9.*

(2) A. Gellius *Noct. Attic. lib. 17 cap. 2 p. 923 ed. Lugd. Batav.* 1666; Seneca *de Ira lib. 3 cap. 18 et 19 pag. 124 et 126 ed. Amstel.* 1672. Confer Rævardum *ad. L. XII Tabul. cap. 7 pag. 14 edit. Neap.* 1779, et Scipionem Gentilem *de Jurisd. lib. 2 c. 29 opp. tom. 3 pag. 221 edit. Neap.* 1764.

(3) *Cap. 24 de Offic. et potest.*

(4) Suetonius *in Augusto cap. 33 pag. 253 t. 1 ed. Pitisci Leovardiæ* 1714. Areopagitas noctu judicasse constat, et multa sunt exempla judiciorum noctu gestorum, aut ex consensu litigantium, aut ex locorum consuetudine.

(5) *L. penult. ff. de Just. et jur.; L. 6 cod. de Senten. et interloq.*, ibique Glossa.

§. X. Porro sententia debet esse cum Jure consentiens, actisque et probatis congruens (1), ut si juri expresso repugnet, nulla sit (2); si vero liti-

gantis juri adversetur, valet quidem, etsi iniqua sit, sed per appellationem suspenditur novoque judicio revocatur (3). Debet etiam esse certa, et quæ definite absolvat, aut condemnet; quamquam necesse non sit in ea decidendi rationes enarrare, nisi id gravis causa postulet (4); postremo controversiam per omnes ejus partes expedire debet. Hinc non tantum super præcipuo negotio ferenda est, sed etiam super iis, quæ negotio accedunt cum eoque sunt connexa et conjuncta, uti sunt expensæ litis et fructus percepti; dedecet enim, absoluto judicio, litem alteram ex prima litis materia exoriri (5).

(1) Si aliud ex actis constet, et aliud judici ex privata consientia exploratum sit, multi putant, judicem non secundum acta et probata, sed secundum conscientiam judicare oportere. Verum hæc sententia longiorem faciet judicii cursum, et graviori sumptu utrumque litigantem afficiet, neutri tamen proderit. Nemo enim judici extra acta credere cogitur, illaque statim novo judicio secundum acta revocabitur. Tutius esset judicem sese prorsus ab eo judicio abstinere, causamque deferre ad judicem superiorem, vel de componendo negotio laborare. Quod si nihil horum facere judex possit, et omnino sententiam ferre cogatur, eum « Non secundum id, quod ipse novit tamquam privata persona, sed secundum id, quod sibi innotescit tamquam personæ publicæ, » hoc est secundum acta et probata judicare debere tradit S. Thomas 2. 2 *quæst.* 67 *art.* 2. Ex iis tamen, quæ judex privatim novit, «adjuvari potest, pergit ipse Thomas, ut districtius discutiat probationes inductas, ut possit earum defectum investigare. Quod si eas non possit de jure repellere, debet eas in judicando sequi. » Late ea de re disputat Covarruvias *Var. resol. lib.* 1 *cap.* 1.

(2) *L.* 19 *ff. de appellat. cap.* 1 *de Sentent. et re judic.; cap.* 64 *de regul. jur. in* 6.

(3) *L.* 2 *cod. Quand. provoc. non est necess.*; *cap.* 5 *et* 6 *de in integr. restit.; cap.* 13 *et* 21 *de Sentent. et re judic.*

(4) *Cap.* 16 *et* 18 *de Sentent. et re judic.*

(5) *Leg.* 3 *cod. de Fructib. et lit. expens.*

§. XI. Et quia litem injuste videtur instituisse, qui causa cecidit, ubique victus in expensas victori

condemnatur (1); præsertim si constet, eum temere ac per calumniam litem intulisse (2). Fructus vero, quos victus cogitur restituere, ii præcipue sunt, qui post litem contestatam fuere percepti, aut saltem percipi potuissent, quoniam, re in judicium deducta, statim in possessore mala fides oritur (3). Quin etiam si quis ante litem contestatam in dolo malave fide versatus est, etiam fructus antea perceptos restituere debet.

(1) *Leg.* 5 *cod. de Fructib. et lit. expens.*
(2) Confer Donellum *de Jur. lib.* 16 *cap.* 3 *num.* 6 *et seq. tom.* 6 *col.* 309 *et seq. edit. cit.*
(3) *Leg.* 2 *cod. eod.*

§. XII. Lata et publicata sententia, nisi ab ea intra decem dies appellatum fuerit, vim acquirit rei judicatæ (1), quæ finem controversiarum pronuntiatione judicis accipit (2). Nam qui intra legitimum tempus non provocavit, cum provocare posset, is in sententiam consensisse videtur. Proprie res judicata, non sententia, controversiæ finem imponit, quoniam hæc non ita rem expedit, ut totum negotium plane finitum habeatur. Res judicata actionem et exceptionem parit (3); jus facit inter litigantes, quin et tertium obligat, si ex ejus consensu lis acta sit, aut si causam ab alterutra parte habeat (4); veritatis habetur loco (5), et quamquam postea nova prodierint monumenta, tamen lis per rem judicatam extincta, non nisi ope restitutionis in integrum, redintegrari potest (6).

(1) *Novell.* 23 *cap.* 1, quam Pontifices sequuntur *cap.* 13 *et* 15 *de sentent.; cap.* 36 *de elect.; cap.* 32 *in fin. de elect.; cap.* 36 *de testib.*
(2) *Leg.* 1 *ff.* de *re judic.*
(3) *Cap.* 13 *de Sentent. et re judic.*
(4) *Cap.* 25 *eod.; cap.* 25 *in fin. de Præben.*
(5) *Leg.* 25 *ff. de stat. homin.* Eleganter Cicero *pro Sylla num.* 22 *tom.* 5 *pag.* 383 *edit. Genev.* 1744. « Status, inquit, reipublicæ maxime judicatis rebus continetur. »
(6) *L.* 4 *cod. de re judic.; cap.* 21 *de Sentent. et re judic.*

§. XIII. Multæ tamen causæ sunt, in quibus sententiæ vim nunquam obtinent rei judicatæ, quamquam appellatum non fuerit, eæque idcirco recte revocantur. Hujusmodi sunt causæ, in quibus agitur de vi matrimonii (1); item sententiæ latæ a judice excommunicato (2), vel incompetente, aut competente quidem, sed contra jus expressum (3), aut contra priorem rem judicatam (4), aut neglecto juris ordine, aut ex falsis instrumentis et testibus, a quibus judex deceptus est (5), aut quæ legitime publicatæ non sunt (6), aut quæ dictæ a judice pecunia corrupto (7); denique nunquam transeunt in rem judicatam sententiæ criminales, in quibus rei condemnati sunt, præsertim cum subjecti sunt pœnæ, quæ restitutionem admittit (8).

(1) *Cap.* 10 *et* 11 *de Sentent. et re judic..; cap.* 5 *et* 6 *de Frigid. et malefic.*
(2) *Cap.* 24 *de Sentent. et re judic.; cap.* 13 *de hæret.*
(3) *L.* 1 §. 2 *ff. Quæ sentent. sine appellat. rescind.*
(4) *L.* 1 *cod. Quand. provocar. non est necess.*
(5) *L.* 3 *cod. Si ex fals. instrumen.; cap.* 22 *de Sentent. et re judic.; cap.* 9 *de Testib.; cap.* 6 *de Except.*
(6) *Cap. ult. de Sentent. et de re judic. in* 6.
(7) *L.* 7 *cod. Quand. provocar. non est necess.*
(8) Argum. *leg.* 6 *ff. de appellat.* Ceterum sententia nulla esse potest modis compluribus, quos late recenset Blasius Altimarus *de Nullit. sentent.*

§. XIV. Rei judicatæ finis est executio, per quam ad exitum actumque perducitur, quod re judicata definitum et mandatum est (1). Nam vana et inanis esset sententia, nisi exitum haberet, qui finis est, quo referri omnem judiciariam disceptationem oportet. Hæc autem executio fit statim in actione reali, si res ipsa, quæ exstat, tradi possit; in actione personali dantur induciæ quatuor mensium, qui a die, quo edita, vel si provocatum fuerit, a die, quo con-

firmata sententia est, numerantur (2). Sed judex præscriptum tempus vel producere, vel contrahere potest, uti rerum ratio postulare videbitur (3). Nunc fori usu et consuetudine receptum est, ut vel statim post emissam sententiam, vel post aliquot dies, vel etiam post longum tempus arbitrio judicis constitutum expediantur litteræ executoriales; quarum vi apparitores aliique inferiores ministri sententiam exequantur.

(1) Fit executio post rem judicatam; quoniam judicii initium ab executione sumere non licet L. 58 *ff. de re judic.*; L. 1 *cod. de Execut. re judic.* Ac recte monet Cujacius *in cod. tit. de Execut. rei judic. opp. tom.* 9 *col.* 1023 *ed. cit.*, esse contra jus, quod profitemur, illa instrumenta, per quæ debitor non adito judice neque edita re judicata, in carceres detrudi potest.

(2) L. 68 *ff. de Rei vindic.*; *cap.* 5 *de Sent. et re judic.*; *cap.* 26 *de Offic. et potest. jud. delegat.* Tempus hoc humanitatis gratia, ut ait Papinianus in L. 16 *in fin. ff. de Compens.*, debitoria lege conceditur, ut tempus habeat conquirendæ pecuniæ, quam adversario persolvat. Et olim quidem ex jure XII Tabularum tempus illud erat triginta dierum, qui in iisdem tabulis justi dies appellantur, quo eodem vocabulo utitur Cicero *de legibus lib.* 2 §. 9 *opp. tom.* 3 *pag.* 198 *ed. Oliveti Genev.* 1743. « Præter Idææ matris, inquit, famulos, eosque justis diebus, ne quis stipem cogito; » hoc est diebus certis, quibus fas est stipem cogere. Illud vero triginta dierum spatium, quod datur, ut judicato satisfiat, modicum tempus dicitur in L. 84 §. *In pecunia ff. de* L. 1 *et in* L. 1 *ff. de Ilin. actuq.* Itaque ex lege XII Tabularum recte dici poterat modicum tempus, quo judicato satisfieret; sed immodicum factum est ex constitutione Justiniani, qui illud ad menses quatuor prorogavit.

(3) L. 2 *ff. de re judic.*; *cap.* 15 *de Sentent. et re judic.*

§. XV. Jam vero sententiam exequitur ipse judex, qui eam dixit, modo jurisdictionem habeat; quoniam per executionem quis ad parendum sententiæ cogitur, nemo autem aliquem cogere sine jurisdictione potest. Hinc judex ordinarius atque judex a summo Pontifice, aut a principe delegatus, quod plenam habent jurisdictionem, sententiam ipsi suam exequuntur (1);

eodemque jure petitur judex, cui a magistratu jurisdictio est (2). Quin delegati a summo Pontifice, ut facilius sententiam exequantur, acceptam potestatem et jurisdictionem per annum retinent (3). Verum datus judex et arbiter, quorum tantum propria est rei cognitio, sententiam non exequuntur, sed ejus executio pertinet ad magistratum (4), unde jus cognoscendi profectum est.

(1) *Cap. 7 et 11 de Offic. et potest. delegat.*
(2) *L. 5 ff. de Offic. ejus cui mand. est jurisdict.*
(3) *Cap. 7 et 26 de Offic. et potest. delegat.*
(4) *L. 15 ff. de Re judic.; cap. 4 de For. competen.*

§. XVI. Cum autem fit executio, certus est observandus ordo, quem Jus constituit. Nimirum si res ipsa exstat, quæ restitui debet, ea, vi quoque, ubi opus fuerit, adhibita, auferenda est (1); si nulla ea sit, aut propter pecuniæ debitum facienda sit executio, primum capienda sunt bona mobilia, deinde immobilia, postremo, si illa non exstent, vel satis non sint, jura et nomina debitorum, semper tamen pro modo debiti, creditori addicenda (2). Tantum speciali jure cautum est, ut non nisi in subsidium executio fiat in stipendia, arma et equos militum (3); itemque ut instrumenta ad agriculturam necessaria executioni non subjiciantur (4).

(1) L. 68 *ff. de Rei vindic.*
(2) L. 15 *ff. de re judic.* Sed nunc fori usu receptum est, ut creditor indiscriminatim tum mobilia, tum immobilia capiat debitoris bona, præsertim cum creditum hypothecarium est.
(3) L. 4 *cod. de Execut. rei judic.*
(4) L. 7 *cod. Quæ res pignor. oblig. poss.* Ad similitudinem autem instrumentorum, quæ ad agriculturam sunt necessaria, etiam instrumenta artis, quam quis exercet, executioni non subsunt. Similiter executio non fit in vestes, quibus quis indutus est.

§. XVII. Cum executio pertinet ad bona mobilia,

ea perficitur ab apparitoribus, qui se in locum conferunt, ubi sunt bona, quorum partem capiunt eamque inferunt in locum publicum, ubi servanda est, donec auctione constituta vendatur, aut a debitore recuperetur. Quod si bona hæc ad publicum locum deferri commode nequeant, ubi sunt, retinentur; sed clauso obsignatoque ostio et edicto proposito, ne quis ostium effringat locumque ingrediatur (1). Verum cum executio de bonis immobilibus est, in ea perficienda, præter apparitores, aut nuntium, sive cursorem, etiam notarius adhibetur, qui factæ executionis publicum testimonium perhibet.

(1) A pragmaticis pagina illa superimposita transverso ligno, quæ fores occludit et qua cautum est, ne quis eas reesert, *biffia* appellatur.

§. XVIII. Peracta executione pignus distrahitur; nisi quod interim debitor impedimentum inferat, cujus gratia ea pignoris venditio expediri non possit. Pignora autem distrahuntur in foro, hasta posita (1); non quidem statim, sed post certum temporis intervallum, quod Jure civili complectitur duos menses, postquam pignora capta sunt (2). Verum fori mos est, ut decreto judicis, quod rogante creditore emittitur, intra dies decem hastæ subjiciantur veneantque bona mobilia; at in bonis immobilibus primum instat creditor, ut hasta ponatur; tum proponuntur edicta, quibus licitatores ad auctionem vocantur; postremo exhibitis apertisque chirographis auctionariis singulorum, rogatu creditoris, bona intra mensem largiori oblatori adjudicantur; eoque elapso adhuc debitor habet mensem unum, quo pignus luat, hoc est recuperet bona pretiumque restituat, quod ab emptore solutum est. Cum nemo ad hastam accessit, auctionem facturus, tertio minoris, quam æstimata sunt, bona creditori addicuntur (3).

(1) Hastam hanc *dominam* Juvenalis *sat.* 3 *vers.* 33 *pag.* 61 *edit. Lugdun. Batav.* 1664 vocat, quia scilicet hastæ potestati et imperio omnia in venditione subjiciuntur.

Et præbere caput domina venale sub hasta.

Propertius autem *lib.* 4 *Eleg.* 1 *vers.* 130 *pag.* 570 *ed. Patavii* 1710, eamdem hastam *tristem perticam* appellat:

Abstulit excultas pertica tristis opes.

Confer Brissonium *de Formul. lib.* 6 *cap.* 59 *pag.* 486 *ed. Halæ* 1731 et Heineccium *antiq. Roman. lib.* 2 *tit.* 1 §. 25 *et tit.* 18 *et* 19 §. 11 *opp. tom.* 3 *pag.* 242 *et* 296 *edit. Neap.* 1769. Exstat etiam *de Fide et jure hastæ fiscalis* egregia dissertatio Cl. V. Januarii Franconii archiepiscopi Consentiæ edita Romæ an. 1767.

(2) L. 1 *ff. de re judic.*; L 1 *cod. Theod. de detrahen. pign.* Consule Cujacium *in cod. tit. de Execut. rei judic. opp. t.* 9 *col.* 1023 *seq. ed. cit.*, et Donellum *de Jur. civ. lib.* 23 *cap.* 13 *et* 14 *opp. tom.* 6 *col.* 141 *et seq. edit. Lucæ cit.*

(3) Confer quæ scripsi in libro *de Notissimis in jure legibus lib.* 1 *pag.* 190 *edit. Romæ* 1766.

XIX. Extremum denique, cum desunt cetera, contra eos, qui rei judicatæ executionem ferre debent, remedium est, ut in carceres detrudantur. Tantum autem custodiæ causa detrusus in carceribus retinetur, donec judicato satisfecerit (1). Mulieres jure novissimo Justiniani, propter civile negotium in carceres conjici nequeunt, ut faciant judicato satis (2); eodem jure a decretalibus donati sunt clerici (3), et huc etiam spectant certa quibusdam in pluribus locis concessa privilegia, quæ non eadem ubique sunt.

(1) Lege XII Tabularum, sicuti narrat A. Gellius *Noct. Attic. lib.* 20 *cap.* 1 *pag.* 1101 *ed. Lugdun. Batav.* 1666, nisi debitor intra triginta dies post editum judicatum creditori satisfecisset, ei in servitutem addicebatur. Jus hoc vel aliis legibus, vel tacito populi consensu abrogatum jam erat, cum Diocletianus et Maximianus tulerunt L. 12 *cod. de Obligat. et action.*, qua scriptum est: « Ob æs alienum servire liberos creditoribus jura compelli non patiuntur. » Quidem sunt, qui hac lege sancitum putant, ut debitores propter pecuniæ debitum in carceres detrudi nequeant,

atque hanc eamdem esse ajunt Juris canonici sententiam *in C.* 2 *de pignor.* Sed errant vehementer. Nam lex illa Diocletiani et Maximiani hoc tantum constituit, ut liberi creditoribus servire non cogantur, secundum jus ea ætate receptum, nihil vero habet de conjiciendis in carceres debitoribus. Quin eos, nisi bonorum cessionem emitterent, in carceres esse conjicendos, edixit Alexander in L. 1 *cod. Qui bon. ceder. poss.* A jure civili nulla in re discrepat jus canonicum, quod in *cit. cap.* 2 expresse memorat atque confirmat civilem legem his verbis: « Lex habet, ut homo liber pro debito non teneatur; si res defuerint, quæ possint pro debito addici. » Jus hoc expressit S. Gregorius M. *lib.* 4 *ep.* 45 *ad Fantin. opp. tom.* 2 *ed. Maur. Paris.* 1705, unde forte desumptum est *cap.* 2, licet Gregorio III vulgo tribuatur.

(2) *Novel.* 134 *cap.* 9.

(3) *Cap. Odoardus de Solut.*

§. XX. Ad effugiendam tamen carceris injuriam, præsto est debitoribus miserabile beneficium inductum a L. Julia, per quam sua omnia bona cedunt creditoribus, ut ea vendant eorumque pretium obtineant (1); atque ita illi a carceris molestia et squalore liberantur (2). Quod beneficium iis tantum conceditur, qui propter casus adversos in egestate sunt; non decoctoribus, neque iis, qui patrimonium suum cum fraude effuderunt, quique cum creditoribus dolo sunt usi, cum scirent sese solvendo non esse (3). Hoc autem efficit cessio bonorum, ut debitor in carceres non conjiciatur, sed a debito liber et solutus non evadit, si cessis bonis satisfieri nequeat creditoribus; et ideo si deinceps alia bona adipiscatur, æs alienum dissolvere debet, modo ipse non careat quotidianis alimentis (4).

(1) Bona ipsa a creditoribus retineri non posse, sed ea esse vendenda, ut pretium secundum antiquiorem et potiorem, quem unusquisque obtinet, locum, singulis tribuatur, præter ceteros, docet Voetus *ad Pandect. lib.* 42 *tit.* 3 *num.* 8.

(2) L. 4 *cod. Qui bon. ceder. poss.*

(3) Consule Hilligerum *in Donellum ad* L. 16 *et* 17 *ff. de re judic. not.* 18 *col.* 261 *tom.* 11 *ed. cit.*

(4) L. 6 *ff. de cession. bonor.*

§. XXI. Cessio bonorum, ex Theodosii constitutione, sola voluntatis professione et nuda voce peragitur (1); sed in locis compluribus solemniter impetranda est (2), in eaque emittenda contumeliosi quidam ritus adhibentur (3). Differt a cessione bonorum dilatio, seu justitium quinquennii, quod tantum principis beneficio, non a jure scripto conceditur. Dat princeps hanc dilationem, cum plerique creditores consentiunt (4), quique eam impetravit, amplius post quinquennium bona cedere non potest (5). Imo ne quis principis beneficio abutatur, dilatio non conceditur, nisi quis caveat sese, exactis quinquennii induciis, creditoribus satisfacturum (6).

(1) L. 6 *cod. Qui bon. ceder. poss.*

(2) Confer Voetum *in pandect. lib.* 42 *tit.* 3 *num.* 6.

(3) Verum cessionem bonorum infamiam non irrogare, statutum est ab Alexandro Imp. in L. 11 *cod. Ex quib. caus. infam. irrog.*, quod et innuit Justinianus L. *ult. cod. qui ceder. poss.* Confer Contium *lect. subseciv. lib.* 2 *cap.* 18 *pag.* 34 *ed. Neap.* 1725, et Hilligerum *ad Donellum in* L. 16. *et* 17 *tit. ff. de re judic. opp. tom.* 11 *not.* 22 *col.* 265 *edit. cit.*

(4) Major pars creditorum non ex personarum numero, sed ex debiti quantitate æstimatur L. *ult. cod. Qui bon ceder. poss.*

(5) Consule Cujacium *in cod. l.* 7 *tit.* 71 *opp. t.* 9 *col.* 1058 *edit. cit.*

(6) L. 4 *cod. de precib. imperator. offeren.*

§. XXII. Sunt nonnulli, qui bonorum cessione non indigent, ut a carceribus liberentur, quoniam habent beneficium *competentiæ,* ut vocant, quod in eo positum est, ut id tantum, quod facere possunt, præstare cogantur. Eo beneficio a jure civili donati sunt parentes, patroni, socius, maritus ad dotis restitutionem ab uxore, donator a donatario conventus (1), filii familias in jus vocati pro contractibus gestis, cum in patria potestate essent, si patris hereditatem non obtinuerunt (2). Idem hoc beneficium

jure canonico concessum est clericis (3), qui clericalibus induti vestibus incedunt ac tonsuram gerunt (4).

(1) §. 37 *et seq. Inst. in action.*

(2) *L.* 2 *ff. Quod cum eo qui in alien. potest.; L.* 49 *ff. de re judic.*; *L.* 3 §. 4 *ff. de minor.* 25 *an.* Imo et filium, qui ex minima tantum parte patri heres exstitit, eodem beneficio frui, scriptum est *in cit. L.* 2 *ff. Quod cum eo qui in alien. potest.* Quæsitum autem est, quæ sit hæc minima pars, et multi quidem legitimam intelligunt. Sed ego assentior iis, qui hanc partem existimant, quæ minima est, si cum æris alieni mole comparetur.

(3) *Cap. Odoardus* 3 *de Solut.*

(4) Consule Fagnanum *in cit. cap.* 3 *de Solut.* 58, et consule etiam librum meum *de notissimis in jure legibus lib.* 2 *p.* 231 *edit. Romæ* 1766.

TITULUS XV.

De Appellationibus.

§. I.

Ne sententia transeat in rem judicatam, neve victo spes omnis eripiatur, inventum est remedium appellationis, cujus ope vis editæ sententiæ suspenditur. Est autem appellatio ab inferiore judice ad superiorem facta provocatio, ut hujus sententia id, quod inique factum est, tollatur, vel emendetur (1). Jure decretalium alia judicialis et alia extrajudicialis ap-

pellatio est (2); illa emittitur adversus actum judicialem, postquam judicium, citata parte, inchoatum est; hæc adversus quoscunque extrajudiciales actus, sive illatum gravamen, sive inferendum sit, interponitur. Illa contra electiones, postulationes, provisiones (3), et ita etiam si judex de facto, non causa cognita judicet, appellatio permittitur. Quæ extra judicium appellationes fiunt, magis provocationes ad causam sunt (4).

(1) *L.* 7 *ff. de minor.; L.* 1 *ff. de appellat.; cap.* 15 *eod.* « Liceat appellatori, inquiunt capitularia Caroli M. *lib.* 7 *cap.* 333 apud Baluzium *capitul. reg. Franc. tom.* 1 *col.*·733 *ed. Ven. cit.*, vitiatam causam appellationis remedio sublevare. » Quoniam appellatio ab inferiori ad superiorem interponenda est, quæri potest, num a judicis dati sententia appellare possit, qui eum dedit; et num a sententia judicis, cui mandata est jurisdictio, recte appellet, qui eam mandavit. Sed dantem appellare posse demonstrant Ulpianus in *L.* 1 §. *Si quis ff. de Appèllat.*, et Modestinus in *L.* 3 *ff. Quis a quo appellet*, mandantem vero non posse, reponit Ulpianus in *Leg.* 1 §. *Ab eo ff. Quis a quo appellet.* Discriminis ratio est, quod qui judicem dedit, censetur retinuisse, non alienasse jurisdictionem; verum ea se abdicasse videtur, qui jurisdictionem suam alteri mandavit. Ea de causa a judicio vicarii generalis episcopus appellari non potest; quoniam illi omnis ab hoc mandata est jurisdictio, et utriusque tribunal unum idemque est. Consule Cornelium Bynkershoek, *observat. Jur. Rom. lib.* 6 *c.* 23 *opp. tom.* 2 *p.* 254 *ed. Lugd. Batav.* 1750.

(2) *Cap.* 5 *de appellat.; cap.* 8 *eod. in* 6*; Clem.* 3 *eod.*

(3) *Cap.* 21 *de Elect.; cap.* 1, 19, 20 *eod in* 6*; cap.* 8 *de appellat. in* 6.

(4) *Cap.* 5 *de appellat.; cap.* 1 *de appellat. in* 6*; cap.* 2 *de dol. et contumac. in* 6. Cujus observationis utilitas in eo est posita, quod non statim ad superiorem confugere oporteat, sed ad eum judicem, qui de illato damno in prima instantia cognoscere potest, quod minime fieri posset, si proprie dicta esset appellatio.

§. II. Judicialis appellatio duplex est: alia, quæ contra interloquutionem, alia, quæ contra sententiam definitivam emittitur. Appellationem ab inter-

loquutione Jus civile non probat (1), nisi ei vis definitivæ sententiæ sit, aut nisi ab ea illato gravamini nullum aliud adhiberi remedium possit (2). Sed canones ante Tridentinam synodum editi appellationem permittunt, tum a sententia, tum a quavis etiam simplici interloquutione, qua judicialia acta ordinantur (3). Verum cum Patres Tridentini plane intelligerent, sæpe ad vexandos longa frustratione litigantes, appellationes interponi, sapienter statuerunt, ut his appellationibus tantum detur locus, cum interloquutio vim habet sententiæ definitivæ, aut cum magnum attulit gravamen, quod per appellationem ab definitiva removeri non potest (4).

(1) *L. 7 cod. Quor. appellat. non recip.*
(2) *L. 7 et 40 ff. de minor.* XXV *an.; L. 2 ff. de appel. recip.*
(3) *Cap. 1 de dilat.; cap. 9, cap. 15, cap. 20 de appell., cod. 1 eod. in 6.*
(4) Conc. Trident. *sess.* 13 *cap.* 1, *et sess.* 24 *c.* 20 *de reform.*

§. III. Inter appellationem, quæ a definitiva, et quæ ab interloquutione fit, magnum discrimen intercedit. Principio appellatio a definitiva jurisdictionem suspendit judicis, unde appellatum est (1); sed non idem efficit appellatio ab interloquutione, nisi ea irreparabile damnum afferat, aut inferior judex appellationi detulerit, aut judex superior dederit inhibitionis litteras (2), quas minime dat, nisi primum justam appellationis causam deprehenderit. (3). Imo exspirat hæc appellatio, si ipse judex inferior damnum per simplicem interloquutionem ab se illatum corrigat (4).

(1) *L. 3 cod. de appellat.; cap. 7 eod. in 6.*
(2) *Cap. 10 de appellat.; cap. 5 et 7 eod. in 6; cap. 2 de dol. et contumac. in 6.*
(3) *Cap. 3 et 7 de appellat. in 6.*
(4) *Cap. 60 de appellat.*

§. IV. Item appellatio ab interloquutione scripto comprehenditur, eoque exprimenda est appellationis causa (1). Cum enim definitivam mutare judex non possit (2), interloquutoriam possit (3), patefacienda est causa, propter quam hæc emendari possit ac debeat. Contra a definitiva si illico (4) apud acta appellemus, etiam viva voce appellamus (5); quamquam libello opus sit, cum ex intervallo appellatio interponitur (6); neque necesse est appellationis caussas exprimere (7). Denique cum a definitiva appellatur, jus est litiganti novis uti probationibus, et caussas etiam non expressas, judicio persequi (8); sed qui appellat ab interloquutoria non alias causas prosequitur quam nominatim dumtaxat expressas (9), neque novis utitur probationibus.

(1) *Cap.* 1 *et* 9 *de appell. in* 6. Emmanuel Gonzalez *in c.* 59 *num.* 12 *de appellat.* tria distinguit tempora, nimirum tempus Anacleti, tempus Innocentii III, tempus Innocentii IV. Anacletus *can.* 3 *c.* 2 *qu.* 6 *Omnis oppressus*, inquit, *libere sacerdotum, si voluerit, appellet judicium.* Ex verbo *libere* colligit Gonzalezius, olim tum a definitiva, tum ab interloquutoria, nulla expressa causa, appellari potuisse. Deinde Innoc. III *in cap.* 61 §. 1 *de appell.* ab interloquutione appellari, *probabili causa*, verbo etiam *exposita voluit.* Denique Innoc. IV causam scripto proponi jussit in *cit. cap.* 1. Verum Anacleti epistola in *cit. can.* 3. Isidori Mercatoris figmentum est.

(2) *L.* 55 *ff. de re judic.*

(3) *Cap.* 65 *de appellat.*

(4) *L.* 14 *cod. de appellat.; L.* 2 *ff. eod.*

(5) *Satis erit, si dicatur appello,* inquit *cit. L.* 2.

(6) *L.* 1 §. *ult. ff de appellat.*

(7) *L.* 2 *ff. eod.*

(8) *L.* 4 *cod. de temp. et reparat. appellat.*

(9) *Clement.* 5 *de appellat.*

§. V. Appellare possunt non tantum ii, qui damnati judicis sententia damnum pertulerunt, sed etiam omnes, quorum interest sententiam infirmari (1). Ita recte provocat fidejussor, si debitor victus judi-

cium deserat, itemque venditor, contra quem regressum habet emptor, si hic, postquam causa cecidit, ab ea desistat. In communi causa, unius appellatio, quæque eam sequitur, victoria ceteris etiam prodest litis consortibus, qui non appellarunt (2).

(1) *L.* 4 *ff. de appellat.; can.* 30 *cap.* 2 *qu.* 6; *cap.* 16 §. 1 *de elect.*
(2) *L.* 1 *et* 2 *cod. Si unus ex plurib. appell.; c.* 72 *de appel.*

§. VI. Nec solum nostro, sed et procuratorio nomine appellamus (1); quin alium etiam ab eo, per quem judicium egimus, procuratorem ad appellandum constituere possumus (2). Nihil autem attinet appellare, cum sententia nulla est, quoniam appellatio pertinet ad sententiam, quæ iniqua quidem est, sed tamen valet, ideoque infirmanda, ut iniquitas corrigatur; verum sententiam per se nullam infirmare supervacaneum est. Ergo inutilis est appellatio, si ab incompetente judice (3), aut a competente quidem, sed neglecto juris ordine (4), aut contra expressam legem (5) bonosve mores (6) sententia lata sit. Atque ita contra has sententias satis est nullitates proponere, ut iis expensis atque probatis, nulla earum ratio habeatur. Usu fori hæ sententiæ, quæ nullæ sunt, *circumscribi* dicuntur, hoc est e medio tolli et abrogari; id vero fit imperio principis, qui nisi primum extinxerit ac deleverit sententiam, ea semper in judicio rata firma censetur.

(1) *L.* 2 *ff. Quand. appell.*
(2) *L.* 4 *in fin. ff. de appell.*
(3) *L. ult. cod. si a non competen. judic.*
(4) *L.*.4 *cod. de senten. et interloq.*
(5) *L.* 1 §. 2 *ff. Quæ senten. sine appellat.* Capitularia Caroli M. *l.* 7 *cap.* 249 *t.* 1 *col.* 720 *ed. Baluzii Ven.* 1772 in carcerem detrudi jubent judicem, qui « Oblatas sibi in judicio leges, vel juris species audire noluerit et contra eas judicaverit, »

atque hujus facinoris convictus fuerit. His autem capitularibus antiquior Clotharii regis constitutio, edita circa annum 560 *num.* 60, apud Baluzium *cap. reg. Franc. tom.* 1 *col.* 7 *cit. ed.* jubet, episcoporum imperio castigari judicem, qui aliquem contra legem injuste damnaverit. Huc etiam referenda est græca constitutio Justiniani apud Contium *prætermiss. class.* 1 *pag.* 295 *edit. Neap.* 1725. (6) *Instit. de offic. judic.*

§. VII. Quædam vero causæ sunt, quæ omnem appellationem rejiciunt, vel quod celeriter expediendæ sunt, vel quod appellatio potius ad retardandum judicium, quam ob justam causam interposita videtur. Ergo frustra provocant qui sententiam quoquo modo probarunt (1), vel se non appellaturos jurati promiserunt (2), qui testibus et argumentis convicti crimen confessi sunt (3), ob veram, non fictam contumaciam damnati sunt (4), denique illi contra quos tres conformes sententiæ latæ sunt (5). Similiter non datur appellatio in manifestis sive notoriis (6), in judiciis remota appellatione actis (7), in causis modicæ summæ (8), a sententiæ executione, nisi ille, quem tenere oportebat, modus superatus fuerit (9), in causis disciplinæ et emendationis morum (10), nisi ea res præter modum acta sit (11).

(1) *Cap.* 20 *de offic. et potest. delegat.*, ibique Glossa *verb. Recessum.* (2) *Cap.* 20 *et* 21 *de appellat.*

(3) *Cap.* 3 §. *Si autem de appell. in* 6, ibique Glossa *verb. In jure, can.* 41 §. *Nullus etiam cap.* 2 *qu.* 6; *L.* 2 *cod. Quor. appellat. non recip.*

(4) *L.* 23 §. *Ult. ff. de appellat.*, ibique Glossa *verb. Non recte; L.* 53 *ff. de re judic.*, ibique Glossa *verb. Litis damno.*

(5) Ante Justinianum semel tantum provocare licebat; post Justinianum etiam bis provocare licet *Leg. unic. cod. Ne liceat in una ead. caus.* Eamdem hanc regulam proponit Clemens III *in cap.* 39 *de appellat.* Sed statuta plurimarum gentium redierunt ad jus antiquum, ideoque apud eas nunc semel tantum appellatio permittitur, quoniam non tres, uti fert Jus commune, sed duæ sententiæ rem judicatam efficiunt. Atque hoc quidem jus est, quo Romæ utimur.

(6) *Cap.* 5 §. *ult., et cap.* 61 §. *Porro de appellat.; cap.* 3 §. *Si autem eod. in* 6.

(7) *Cap.* 53 *de appellat.; cap.* 1 *de rescript.; cap.* 15 *de offic. et potest. Jud. deleg. in cap. Inquisitioni* 71 *de appellat.* quæritur, num clausula *appellatione remota* missa in Pontificio rescripto non postremo loco, sed medio, referenda sit ad ea tantum quæ præcedunt, an etiam ad ea quæ sequuntur, ac tantum ad præcedentia referenda esse responsum est, nisi ea quæ sequuntur, cum superioribus conjuncta et connexa sint.

(8) Consule Cornelium Bynkershoek, *Observ. jur. Rom. lib.* 5 *cap.* 4 *opp. tom.* 2 *pag.* 17 *et seq. edit. Lugdun. Batav.* 1750. Apud nos in causis, quæ pertinent ad Urbem Romam ejusque terminos et territorium, sive, ut vocant, *districtum*, quæque summam non superant scut. 50, *recursus*, ut vulgo loquimur, non appellatio conceditur. Extra Urbis terminos appellatio tantum datur in causis scutorum centum, *recursus* in ceteris; in iis vero causis, quæ non superant scuta quinque, neque appellatio, neque *recursus* datur, sed victus in una sententia acquiescat necesse est.

(9) *L.* 5 *cod. Quor. appellat. non recip.; cap.* 14 *de senten. et re judic.; cap.* 43 *de appellat.*

(10) *Cap.* 3, 26, 32 *eod.*

(11) *Cap.* 13 *de Offic. judic. ordin.; cap.* 3 *de appellat.*

§. VIII. Appellatio proponenda est intra legitima tempora, quæ vulgo *fatales dies* (1) appellantur, quoniam eorum lapsu, quasi fato quodam appellatio perimitur. Ea tempora quatuor numero sunt. Primum est tempus interponendi appellationem; alterum petendi atque accipiendi libellos dimissorios; tertium introducendæ appellationis apud judicem superiorem; quartum denique tempus est, intra quod litigator prosequi ac finire appellationem debet.

(1) Fatalium dierum mentio est in *L.* 32 *cod. de Appellat., et in L.* 2 *et ult. cod. de Tempor. et repar. appellat.* Fallitur autem egregie Bodinus *de Republic. lib.* 3 *cap.* 6 *num.* 324, qui nullum veterum ea tempora, appellationi præfinita, *fatales dies* vocasse putat, eaque potius *statos dies, statum tempus* appellanda esse contendit. Errorem inde ortum esse arbitratur, quod qui leges codicis et Novellarum in latinum sermonem verterunt

pro κυριας ημερας legerunt κυριας. Bodinum refellit et exagitat Cujacius *ad tit.* 63 *cod. lib.* 7 *opp. tom.* 9 *col.* 1044 *edit. cit.*, ubi præclarum habes doctissimi viri de hoc homine judicium. Fatalis dies etiam *temporalis* dicitur in L. 32 *cod. de Appellat.* Consule Cujacium *Obs. lib.* 12 *c.* 4 *opp. t.* 3 *col.* 307 *ejusd. ed.*

§. IX. Jure digestorum et codicis, appellationis interponendæ tempus biduum erat in causa propria, in aliena triduum (1); sed postea Justinianus cuilibet, qui appellare vellet, decem dierum spatium concessit (2). Justinianeum jus Innocentio III probatum est (3), idque tum in judiciali, tum in extrajudiciali appellatione servandum esse, Bonifacius VIII constituit (4). Hoc tempus in sententiis labi incipit a die latæ sententiæ, in aliis actibus ex ipso actu, unde appellatur (5). Quod ita accipiendum est, si adversus præsentem fuerit pronuntiatum. Nam si adversus absentem, hujus temporis initium repetitur non a die, quo lata est sententia, sed a die quo quis ejus rei certior factus est. (6).

(1) L. 1 §. 5, 6 *et* 11*;* L. 2 *ff. Quand. appellat.;* L. 6 §. 5 *cod. de appellat.*

(2) *Novell.* 23 *cap.* 1*; Auth. hodie cod. de appell.*

(3) *Cap.* 15 *de sentent. et re judic.*

(4) *Cap.* 8 *de appellat. in* 6.

(5) L. 1 §. *Biduum*, *et* §. *Quod in sentent. ff. Quand. appell.*

(6) *Cit. leg.* 1 §. *ult. et cap.* 8 *de appell. in* 6, ubi cum dicat Bonifacius *infra decem dies, postquam sciverit*, perspicuum est, quod recte vulgo dicitur, appellationis interponendæ tempus initio utile, deinceps vero continuum esse.

§. X. Post appellationem interpositam, litteræ dandæ sunt ab eo a quo appellatum est, ad eum, qui de appellatione cogniturus est (1) Quæ litteræ dicuntur Apostoli a græco verbo αποστελλω, latine dimitto. Sunt enim litteræ datæ a judice, qui sententiam edidit, per quas causa dimittitur ad eum, qui appellatus est (2). Harum litterarum non unum genus. Nam

si appellationem interpositam et admissam fuisse testentur, dimissoriæ dicuntur; reverentiales autem, si ob superioris reverentiam probatam appellationem ostendant, non quod eam causa postulare videatur; postremo si testentur, eam esse rejectam, refutatoriæ appellantur. Interdum Judex non satis intelligit, num concedenda sit appellatio, an secus; et tunc concedit testimoniales, quæ vim accipiunt a jure, ideoque suspendunt causam, si danda appellatio erat, rejiciunt autem, si erat deneganda. Quin etiam litigantium alter sæpe interpositæ appellationi assentitur; et tunc, quia partes ipsæ de appellatione conveniunt, dicuntur apostoli conventionales.

(1) Verba hæc sunt Marciani in L. *un. ff. de Libel. dimiss.* eaque descripsit Gratianus in Decreto *can.* 31 *cap.* 2 *qu.* 6. Tum ipse Gratianus formulam proposuit apostolorum his verbis : « Ego ille Sanctæ Bononien. Ecclesiæ episcopus te presbyterum Rolandum capellanum S. Apollinaris ad Apostolicam sedem, quam appellasti, ab observatione mei judicii his apostolis dimitto. »

(2) L. 106 *ff. de Verb. signific.*

§. XI. Antiquo jure petebantur, accipiebantur et reddebantur apostoli intra diem quintum post interpositam appellationem (1); jure novo intra dies triginta, a lata sententia, petendi et a judice, a quo appellatur, litigantibus exhibendi sunt (2). Quin judex etiam non petenti apostolos dare debet (3): verum hi sunt petendi, si ille officii sui partibus non satisfaciat. Petuntur autem *instanter et sæpius,* ne quis se appellationis beneficio abdicasse videatur (4). Nam qui intra tempora præstituta apostolos non petiit, accepit, reddidit, præscriptione repellitur (5); hoc autem tempus judex contrahere potest, producere vero non potest (6). Sed nunc fere nullus in foro est apostolorum usus (7), ac per libellum appellationis intra decendium in actis exhibitum appellatio interponitur.

(1) Paulus *Recept. sentent. lib.* 5 *tit.* 34 §. 1, apud Schultingium *Jurisprud. vet. ante-justinian. p.* 533 *ed. Lipsiæ* 1737 quem Pauli locum descripsit Gratianus *can.* 24 *c.* 2 *qu.* 6.

(2) L. 24 *cod. de appellat.; cap.* 6 *eod. in* 6 verba illa *Ex die sententiæ*, quæ occurrunt in *Leg.* 24 forte a Triboniano addita sunt; certe non exstant in L. 32 *cod. Theod. de appell.*, unde L. 24 desumpta est. Eodem tamen modo tempus illud æstimatur in L. 29 *cod. Theodos. eod.* Atque ea quidem verba *Ex die sententiæ* multi ita accipiunt, quasi scriptum sit *a die scientiæ latæ sententiæ*, quæ opinio verior esse videtur. Consule Schultingium *in Paul. loc. cit.* et Cujacium *Leg.* 5 *cod. de appellat. opp. tom.* 9 *col.* 1036 *seq. ed. cit.*

(3) L. 6 §. *ult. cod. de appellat.*

(4) *Cap.* 6 *de appellat. in* 6; *Clem.* 2 *eod.*

(5) Paulus *loc. cit.* §. 2. Atque hæc causa est, propter quam Modestinus in libro singulari *de præscriptionibus* egerit de apostolis *Leg.* 106 *ff. de Verb. signific.* Tantum præscriptione ab agendo submoveri vult Paulus *loc. cit.* eum, qui intra tempora præstituta apostolos non petiit, accepit, reddidit, sed in libris quibusdam postremo additur, quod is *et pœnam appellationis inferre cogitur*, quæ verba Gratianus etiam descripsit in *cit. can.* 24 *caus.* 2 *qu.* 6. Sed Cujacius *in Paul. loc. cit. opp. t.* 1 *col.* 461 *ed. cit.*, et Schultingius *eod. loc.* hanc lectionem improbant.

(6) *Cap.* 5 *de appellat.*

(7) Confer Voetum *in Pandect. lib.* 49 *tit.* 6 *num.* 2.

§. XII. Acceptis litteris dimissoriis, qui appellavit majori judici sistere se præsentem debet, eique litteras offerre quod jure civili non eodem temporis spatio, pro varia locorum et judicum ratione, faciendum est (1). Varium hoc jus gentium moribus servari vix potuit; nihil autem certi de eo tempore a decretalibus constitutum est. Quare tota res pendet ab arbitrio judicis, a quo provocatur (2), et alicubi hoc tempus municipali jure definitum est. Exhibitis vero superiori judici litteris dimissoriis, appellans instat, ut appellatio recipiatur, adversarius ad certum terminum citetur inhibeaturque judex, a quo provocatum est (3).

(1) L. 1, 2 *et ult. cod. de Tempor. appellat.*

(2) *Cap. 3 et 33 de appellat.; Clem. 4 eod.*

(3) Citationes typis Cameræ impressæ, quas vulgo camerales dicimus, quamquam eæ a nullo Romanæ Curiæ judice subscriptæ sint, vim inhibendi habere sancivit Benedictus XIV *Const. Romanæ Curiæ* 115 §. 5 *tom.* 1 *ejus bullar. pag.* 285 *ed. Rom. seu Venet.* 1754.

§. XIII. Denique prosequendæ ae finiendæ appellationis tempus est annus unus, atque ex justa causa etiam alter (1). Qua in re juris civilis et canonici magna consensio est. Verum unde id tempus ex jure civili initium sumat, non satis constat; sed jus canonicum hoc initium ab interposita appellatione repetit (2), quod etiam civilis fori usu receptum est.

(1) *Auth. ei qui, et L. ult.* §. 4 *cod. de tempor. appellat.; Clem.* 3 *eod.*

(2) *Cap.* 8 *de appellat.; Clem.* 3 *cit.*

§. XIV. Nostris moribus intra biennium appellationis negotium expedire oportet. Primo anno causa committitur judici, quem quis appellavit, altero *transportanda* sunt acta, ut pragmatici loquuntur, nimirum exemplum actorum et documentorum, quæ priori judicio gesta dataque sunt, exhibendum est coram altero judice, ad quem postremo itum est. Qui intra primum annum alteri judici causam committere neglexit, is ne alterius quidem anni beneficium habet ad acta exhibenda; verum id præstare debet intra tempus a judice definitum. Quare curandum est, ut suo anno utrumque fiat, quique id ob justam causam præstare non potest, ampliandi facultatem a judice petit, antequam constitutum tempus elabatur.

§. XV. Appellatio legitime interposita (1), jurisdictionem suspendit judicis inferioris causamque defert ad superiorem, qui appellatus est (2). Quare interim, dum appellatio pendet, nihil amplius in causa inferior judex agere potest, et si quid egerit, cuncta a majore judice ad pristinum statum rediguntur (3).

Verum cum hæc suspensio sententiæ, ejusque executionis in causis quibusdam minus congruens et apta videretur ad rectum ordinem rerum, merito receptum est, ut sententiis quibusdam suspensiva vis adimatur; propterea fit interdum, ut, quamquam sit appellatum, tamen sententia exitum obtineat, et postea causæ cognitio ad superiorem deferatur. Tunc autem sententiæ non *suspensivum*, sed *devolutivum effectum* habere dicuntur.

(1) Appellationes autem non recipiuntur, neque in earum vim inhibitiones conceduntur, nisi primum constiterit, intra legitima tempora, atque a legitima persona, item a definitiva, vel habente vim definitivæ, aut gravamine, quod per definitivam reparari non possit, appellatum fuisse, idque patere debet ex publicis monumentis, quæ in actis exhibentur. Confer Benedictum XIV *const. Ad militantis* 48 §. 43 *pag.* 86 *tom.* 1 *ejus bullar. edit. Venet.* 1754, qua quidem constitutione multa de appellationibus deque inhibitionibus comprehensa sunt.

(2) *L.* 32 §. 4 *cod. de appellat.; cap.* 55 *eod.*

(3) *L. un. ff. Nihil in novar. appellat. interpos.; cap.* 7 *de appellat. in* 6.

§. XVI. Plures vero sunt causæ in quibus interposita appellatio impedimento non est, quominus lata sententia vim et exitum habeat. Jure communi appellatione non suspenduntur decreta de alimentis præstandis; neque datur suspensiva appellatio in causis de restitutione spolii ac momentaneæ possessionis (1), in judiciis arbitrorum ex compromisso, in causis, ut ajunt, executivis, quæ ex populorum moribus et legibus privilegium habent paratæ executionis. Apud nos provocatio nullam affert moram et tarditatem causis in quibus duo continua, eaque concordia judicata edita sunt; itemque causis de menstrua diurnave mercede, de alimentis futuris, de restituendo deposito, de explenda solutione, quam quis syngrapha (2) se facturum promisit, de oneri-

bus cameralibus vel communitatis, de canonibus pensionibusque domus, de obligationibus cameralibus, ceteris demum, quæ a Benedicto XIV expressæ sunt (3).

(1) *L. 27 ff. de Inoffic.; L. un. cod. Si de moment.*
(2) Hæ sunt syngraphæ, quas vulgo appellamus *Pagarò per altrettanti.*
(3) Confer Benedictum XIV *const. Romanæ curiæ* 115 §. 10 *et seq. tom.* 1 *ejus bullarii, pag.* 287 *ed. Romæ seu Venet.* 1754.

§. XVII. Sed et executionem sententiæ irrogatarum censurarum minime appellatio retardat (1); quod etiam obtinet in causis emendationis morum, nisi antistes, uti supra dictum est, rem egerit supra modum, quem observare oportebat (2); itemque in causis, quarum executio a concilio Tridentino *remota appellatione* mandata est (3).

(1) *Cap.* 53 *de appellat.* (2) *Cap.* 3 *de appellat.*
(3) Consule Benedict. XIV *cit. const.* 48 §. 5 *et seq. pag.* 82, ubi omnes hæ causæ, in quibus suspensiva appellatio non conceditur, accurate recensentur. Vide etiam, quæ *lib.* 1 *tit.* 6 §. 3 *pag.* 302 dixi de appellatione interposita ab episcopi judicio in beneficiis curatis, quæ per concursum collata sunt.

§. XVIII. Ab omnibus judicibus provocare fas est, præterquam a supremis principibus (1), et a summo Pontifice, cujus judicium soli Deo subjicitur (2). Nam absurdum esset inferiorem judicem delere, aut emendare sententiam ejus, cui ipse subest et cui summa in republica potestas est. Ea de causa inducta est appellatio, ut ex inferiore judice gradatim provocetur ad superiorem, ac denique causa deferatur ad eum, qui reipublicæ cum imperio præest. Is cum in omnes, qui in republica continentur, imperium habeat et potestatem, omnium tollere, delere, emendare sententias potest, ejus vero sententiæ ab iis, qui subjecti sunt, emendari abrogarique non possunt.

(1) *L. 1 ff. A quib. appell. non lic.*

(2) *Can.* 16 *et* 17 *cap.* 9 *qu.* 3. « Quid adhuc quæris examen, inquit Augustinus *oper. imperf. contra Julianum lib.* 2 *opp. tom.* 10 *col.* 993 *edit. Maurin. Venet.* 1733, quod jam factum est apud Apostolicam sedem? » Sane appellantes a summi Pontificis judicio futurum concilium, damnantur a Martino V apud Guerram *epitom. Pontific. constitut. tom.* 1 *pag.* 173 *ed. Ven.* 1772; a Pio II *constit. Execrabilis* 5 *tom.* 3 *par.* 3 *bullarii Roman. pag.* 97; Julio II *const. Suscepti* 27 *pag.* 312 *ibid.*; Ben. XIV *const. Altissimo* 132 *pag.* 824 *tom.* 1 *ejus bullar. ed. Ven.* 1754, bulla in Cœna Domini, aliisque summorum Pontificum constitutionibus. « L'histoire de l'Église, inquit cardinalis de Bissy Meldensis episcopus *in docum. pastor. an.* 1728 *pag.* 59, nous apprend, qu'elle a rejeté tous les appels faits contre les bulles dogmatiques, et qu'elle a regardé comme hérétiques et schismatiques ceux, qui les ont formés. » Idem ipse habet *ep. ad episc. Ebroicens.*, idemque Senonensis archiepiscopus Languet *docum. pastor. advers. consult. advocat. pag.* 9, *et epist.* 1 *ad episc. Bononien. pag.* 26, et cardinalis de Mailly archiepiscopus Remensis *Instruct. pastor. au sujet de la constitution Unigenitus an.* 1719 *pag.* 8, et idem quoque docet Thomassinus *diss.* 12 *in synod. Chalcedon. num.* 26 *et diss.* 18 *num.* 96. Ipse Petrus de Marca *concord. sacerdot. et imper. lib.* 2 *cap.* 17 *num.* 1 testatur, quod *nunquam in ecclesia admissa fuit provocatio a Papa ad Concilium.* Recte S. Bernardus *ep.* 239 *opp. tom.* 1 *pag.* 198 *edit. Horstii et Mabillonii Venet.* 1781, summi Pontificis sententiam *peremptoriam* vocat, *et ep.* 213 *pag.* 166 ad Innocent. II dicit hæc : « Quis mihi faciet justitiam de vobis? Si haberem judicem, ad quem vos trahere possem, jam nunc ostenderem. . . . Exstat quidem tribunal Christi : sed absit, ut ad illud appellem vos. . . . Itaque recurro ad eum, cui in præsenti datum est judicare de universis, hoc est ad vos : vos appello ad vos; vos judicate inter me, et vos. » Consule, inter ceteros, librum, cui titulus *Trattato dello scisma cap.* 10; Duval *de supr. Rom. Pontif. in eccles. potest. part.* 4 *quæst. ult.*; Serryum *de Rom. Pontif. diss.* 2 *cap.* 9; Roncagliam *animadv. in Natal. Alexand. histor. eccles. sæc.* 13 *et* 14 *diss.* 9 *tom.* 8 *pag.* 419 *et seq. ed. Venet.* 1776; Gasparem de Bocken *dissert.* Salisburgi edita an. 1723, qua ostenditur, « Soli summo Pontifici Romano supremam in universam ecclesiam potestatem, et de fide definiendi jus competere, nec ab illo ad concilium generale appellari posse; » Zaccariam *Anti-Febron. tom.* 4 *cap.* 5 *et* 6 *pag.* 163 *seq. ult. edit., et Anti-Febron. vindic. tom.* 4 *diss.* 12 *cap.* 4

pag. 387; Cl. Gerbertum *ecclesia militans etc. cap. ult. tom.* 2 *pag.* 358, et Bolgenium *risposta al quesito causa è un appellante?* quo quidem graviter nervoseque refutatur quidquid ab appellantibus, novissime autem ab eorum gregali Petro Tamburinio proponitur. Illud postremo addam, quod est ab ipso Joanne Ludovico Moshemio, hæretico quidem homine, sed docto et erudito, animadversum « De gallorum appellationibus ad concilium universæ ecclesiæ, unitatem ecclesiæ speciabilem tollentibus, » scilicet pugnantia loqui illos catholicos, qui ex Primatu Divini juris Romanum Pontificem totius ecclesiæ et catholicæ unitatis centrum profitentur, et simul ab ejus judicio generale concilium appellari posse contendunt. Placuit laudare hoc testimonium, ut omnes intelligant, quod ipsi hæretici agnoscunt et confitentur, appellationes ad futurum concilium cum catholica veritate de Primatu summi Pontificis convenire non posse. Consule Ballerinium *de vi ac ration. primat. Pontific. fere per tot.*, *et de potest. eccles. sum. Pontif. et conc. gen. cap.* 5 *pag.* 66 *et seq.*, *et cap.* 9 §. 5 *pag.* 139 *et seq. ed. Augustæ Vindelic.* 1770.

§. XIX. In civili republica summa hæc potestas est penes principem, cui subjecti sunt omnes, qui ad illam pertinent. Quare ipse in cunctis negotiis, quæ civilis reipublicæ propria sunt ab omnibus appellatur, omnium infirmat confirmatve sententias, quodque ab eo gestum est, subditorum judicio et potestati subesse non potest (1). Hoc autem jus appellationis non solum pars est intima summæ potestatis (2), sed etiam est necessaria pars officii, quo tenetur quisquis rempublicam cum imperio regit, qui in ejus custodia, tamquam in specula, collocatus, omnia circumspicere atque observare debet, quemadmodum se unusquisque gerat in judiciis exercendis (3).

(1) Vide Montesquieu *Esprit des loix liv.* 28 *chap.* 27.
(2) Confer Grotium *de Jure belli et pacis lib.* 2 *c.* 4 §. 13, et Heineccium *Jur. natur. et gent. lib.* 2 *c.* 8 §. 157 *opp. t.* 8 *pag.* 213 *edit. cit.*
(3) Consule Puffendorfium *de Jur. natur. et gent. lib.* 7 *c.* 9, et Heineccium *lib. cit.* §. 150 *et seq. pag.* 210 *et seq.*

§. XX. Quod in civili republica Princeps, id in ecclesiastica summus Pontifex est; quoniam eum a Christo toti ecclesiæ præpositum fuisse cum dignitate et jurisdictione, certum est. Quare ut princeps in civili republica omnium, quos sibi subjectos habet, appellationes recipit, et ex jure summi imperii, quod habet in republica, et ex officio, quod est annexum curæ et sollicitudini omnium rerum, quæ in republica geruntur; ita summus Pontifex pari jure et officio in republica ecclesiastica omnes recipit appellationes, quæ propter res, vel propter personas, hujus reipublicæ propriæ sunt. Itaque jus appellationum non extrinsecus accessit summo Pontifici, sed affixum et insitum est in ipso Primatu, atque in jurisdictione, quæ hujus Primatus divina institutione propria est (1); quemadmodum qui civili reipublicæ cum imperio præest, omnium accipit appellationes subditorum, jure potestatis et imperii sui.

(1) Eusebiani IV sæculo, cum iniquam tulissent sententiam in S. Athanasium, atque is ad Julium I. Summum Pontificem confugisset, hanc appellationem ægre tulerunt, sicuti constat ex Julii I *ep. ad Eusebian.* apud Coustantium *ep. Pontific. Rom. col.* 353 *et seq.*, et Sozomeno *hist. lib.* 3 *c.* 7 *pag.* 101 *edit. Cantabr.* 1720. Photius IX sæculo jus appellationum in discrimen revocavit, cum eoque consentiunt Zacharias episcopus Chalced., Joannes Zonaras, Theodorus Balsamon, Marcus Ephesinus et Meletius Alexandrinus. In eodem luto hæsitarunt Calvinus *Inst. lib.* 4 *c.* 7; Marcus Antonius de Dominis, apostata, *de republ. christ. lib.* 1 *c.* 3; Melchior Leydeckerus *in dissert. de Libert. eccl. Afric. et transmarin. appell.*, aliique similes. Hincmarus Remensis IX sæculo contendit, jus appellationum tantum a Sardicensi concilio summo Pontifici fuisse tributum et eum posse quidem novos dare judices in provincia, in qua episcopi judicati sunt, ipsum vero causam Romæ judicare non posse. Eadem est sententia Petri de Marca *concord. sacerd. et imper. lib.* 7 *c.* 3; Quesnelli *dissert.* 5 *et* 8 *in opp. S. Leonis. M.*; Du Pin *de antiq. eccl. discipl. diss.* 2 *c.* 1 §. 3; Boehmerus etiam *diss. de causis arduis et majoribus*, multa cumulat tum adversus jus

judicandi in causis majoribus, tum adversus jus appellationum et multa item, ut ceteros mittam, habent Basnagius *annal. politic. eccl. ad an.* 347 *num.* 11 *seq.;* Febronius *de eccles. stat. c.* 6 §. 6 *num.* 2; Van Espen *Jur. eccles. par.* 2 *tit.* 10 *cap.* 1; Fleuryus *disc.* 4 *num.* 5; Eybelius *in libello Quid est Papa*; sed jus ipsum appellationum, quod in Primatu hæret, solide copioseque, præter ceteros, tuentur Baronius ad *an.* 347 *n.* 52 *tom.* 4 *pag.* 440, ibique Pagius *in not. num.* 6 *seq. pag.* 438 *seq., et ad an.* 419 *num.* 75 *tom.* 7 *pag.* 179 *edit. Lucæ;* Bellarminus *de Roman. Pontif. lib.* 2 *c.* 21 *seq. opp. tom.* 1 *pag.* 330 *seq. ed. Ven.* 1731; Franciscus de Simeonibus *de Judiciar. summ. Pontific. potestat. lib.* 2 *c.* 20; Natalis Alexander *hist. eccl. diss.* 28 *in sæc. IV t.* 4 *pag.* 462 *et seq. ed. Ven.* 1776, ibique notarum auctores *pag.* 481 *seq.;* Christianus Lupus peculiari opere *de Appellationibus;* Zalwenius *Inst. canonic. tom.* 2 *qu.* 1 *c.* 4 §. 5; Bened. XIV *de synod. diœces. lib.* 4 *c.* 5 *n.* 2; archiepiscopus Senonensis *Instruction pastorale contenant une troisième lettre à un conseiller du Parlement de Paris, an.* 1755; David in opere *des Jugemens canoniques chap.* 8 *art.* 1; Gerardus Casteel *controv. historic. eccles. controv.* 31; auctor dissertationis Romæ editæ *an.* 1768 *de Appellationibus;* Fratres Ballerinii *in ed. opp. S. Leonis M. observ. ad diss.* 5 *Quesnelli t.* 2 *col.* 927 *et seq.*, ac Viri Clariss. Mamachius *ad auctorem op. Quid est Papa, epist.* 3 *pag.* 234 *et seq. tom.* 1, et Zaccaria *Anti-Febron. tom.* 3 *lib.* 3 *per tot. et in Anti-Febron. vindic. tom.* 3 *diss.* 7 *cap.* 5 *et* 6 *pag.* 451 *seq.*

§. XXI. Certe Christus non alios constituit magistratus, qui ecclesiam regerent, quam episcopos, et unum omnium caput ac principem summum Pontificem, qui et episcopis et cunctis christianæ reipublicæ civibus dignitate ac jurisdictione præesset. Si secundum hanc Christi institutionem alicujus episcopi judicium emendari abrogarique debuisset, et vero nemo non fatebitur, omnes homines errare posse, ideoque inventum est remedium appellationis, ut judicis error corrigatur; quis id præstare, et quem judicio injuria damnatus appellare potuisset? Haud sane alius episcopus episcopi sententiam infirmare potuisset; quoniam Christus nullam uni episcopo supra ce-

teros episcopos potestatem et jurisdictionem attribuit. Atqui appellatio provocatio est ab inferiore judice ad superiorem. Ergo cum omnium hominum sententiæ errori subsint, cum æquum ac necessarium sit emendare errorem, qui alteri perniciem affert, cum hic error a superiore magistratu per appellationem sit emendandus, cum Christi institutione omnes episcopi pares potestate sint, ac nemo in alium habeat jurisdictionem; consequens est, ut tantum Pontifex, cui uni hæc jurisdictio et potestas in omnes data est, aliorum episcoporum sententias e medio tollere atque abrogare possit. Id vero est, quod jus appellationis vocamus.

§. XXII. Post Christi mortem visum est alios etiam constituere magistratus, qui summo Pontifici subessent, præessent tamen episcopis; sed id sola hominum lege factum est. Nimirum cum Petrus ejusque successores Romani Pontifices, nec ubique præsto esse, nec omnibus omnium episcoporum negotiis ubique opportune consulere possent, ecclesiastica institutione provisum est, ut unaquæque provincia haberet Antistitem, qui ejus episcopis et in quavis majori diœcesi unus item esset Antistes, qui et illi et ei subjectis episcopis præsideret. Ita metropolitæ et patriarchæ instituti sunt, omnino ex lege ecclesiastica, non divina; et utrisque data sunt jura eorum præfecturæ et jurisdictionis propria. Inter cetera vero datum est jus appellationis, quod adversus episcopi sententiam metropolitæ, adversus sententiam metropolitæ patriarchæ competit, quod ille episcopis, hic vero et episcopis et metropolitis superior est (1).

(1) Huc sane spectat communis regula, quæ est in concilio Carthaginensi III an. 397 *can.* 10 apud Labb. *col.* 1401 *tom.* 2. « Ut a quibuscumque judicibus ecclesiasticis ad alios judices ecclesiasticos, ubi est major auctoritas, » provocare liceat.

§. XXIII. Quidquid vero auctoritatis in episcopos patriarchis et metropolitis ecclesiastica lege concessum est, tantum cum consensu saltem tacito et præsumpto summi Pontificis concedi potuit. Cum enim ipse unus ex divino instituto in episcopos haberet potestatem, ejus sane pars ad alios transferri non poterat, nisi assentiretur ille, qui eam totam a Christo potestatem et jurisdictionem acceperat. Sed cum concilia in patriarchas et metropolitas contulerunt partem jurisdictionis et potestatis, quæ Christi instituto unius summi Pontificis propria erat, cumque Pontifices id fieri sciverunt, neque hi se abdicarunt potestate sua, quam a Christo habebant, neque eam concilia ipsis eripere potuerunt.

§. XXIV. Quare metropolitis et patriarchis datum quidem est jus appellationum a sententiis episcoporum, quoniam illos his superiores fecerat lex ecclesiastica, hoc est ipsis attribuerat partem jurisdictionis et potestatis, quam in episcopos tantum summi Pontifices divina lege obtinebant; sed hi semper potestatem, quam habebant initio, retinuerunt. Christi instituto, ab episcopi sententia unus Pontifex appellari potuisset, lege ecclesiastica appellantur etiam metropolitæ et patriarchæ; sed semper integrum est jus appellationum quod in Primatu hæret.

§. XXV. Et quoniam prima a Christo procedens institutio Primatus erat, ut solus Pontifex confirmaret infirmaretve sententias episcoporum, in quos ipse unus jurisdictionem habebat; Ecclesia autem hujus potestatis participes fecit patriarchas et metropolitas, sed non eam ademit illi, cui Christus dederat; profecto summus Pontifex non tantum a sententiis patriarcharum et metropolitarum, sed etiam illico a sententiis episcoporum appellari potest. Illæ quidem appellationes pertinent ad summam et supremam potestatem in omnes episcopos, metropolitas, pa-

triarchas, quam nemo communem habet cum capite et principe ecclesiæ; hæ procedunt ex eadem potestate, quæ hac in parte communis facta est etiam patriarchis et metropolitis, non tamen summo Pontifici erepta.

§. XXVI. Itaque si Pontifex statim velit cognoscere sententias episcoporum, omissis mediis, hoc est metropolitis et patriarchis, quos inter Pontificem et episcopos lex ecclesiæ medios posuit, utitur jure, quod a Christo habuit, et quod ei integrum est relictum, etiam postquam patriarchis et metropolitis commune factum est. Lex ecclesiæ quæ sola patriarchas supra episcopos constituit, eos appellandi facultatem dedit, omisso judice, quem recta appellandi ratio medium interponebat (1). An quod ex lege ecclesiastica patriarchis licet, non licebit summo Pontifici, quem unum lex divina episcopis superiorem fecit, et cui lex ecclesiæ semper integram reliquit eam quoque potestatis partem, quam patriarchis et metropolitis communem fecit?

(1) Confer quæ dixi *lib.* 1 *tit.* 3 *sect.* 3 §. 38 *not.* 1 *pag.* 183 *et* 184.

§. XXVII. Fieri quidem interdum potest, ut non expediat omittere medios judices, atque ad sedem Apostolicam statim confugere; quin etiam interdum locorum distantia, fraudis metus, rerum difficultas, periculum ne resciri accurate possint quæ procul gesta sunt, facere potest, ut non videatur interponenda ad summum Pontificem appellatio. Tunc autem ipse suo jure non utitur; sed non ideo quia peculiaribus de causis interdum non expedit summum Pontificem suo jure uti, exinde efficitur, ut ipse revera non habeat potestatem (1). Ea de causa Africani Patres, qui episcoporum appellationes ad sedem Apostolicam plus semel æquissimo animo probaverant (2),

Apiarii presbyteri appellationi modeste restiterunt (3); quoniam hæc appellatio temporis, locorum, personæ rationi minus congruere videbatur (4).

(1) Simili modo S. Bernardus *lib.* 3 *de consid. c.* 4 *pag.* 374 *tom.* 2 *ed. Mabil. Venet.* 1781 aliquas reprehendit exemptiones, quæ mala afferebant, ab iisque concedendis deterrere conatur Eugenium III, sed tamen non ideo negat Pontificis auctoritatem. « Sic factitando, inquit, probatis vos habere plenitudinem potestatis, sed justitiæ forte non ita. Facitis hoc, quia potestis; sed utrum et debeatis, quæstio est. » Sardicenses quoque canones, cum innuunt causas appellationum episcoporum, a Romano Pontifice per delegatos in provincia judices, vel per legatum in eam missum esse cognoscendas, pertinent ad illud, quod magis expedire videbatur, non Pontificiam auctoritatem in discrimen revocant; imo *can.* 4 *tom.* 2 *col.* 659 *coll.* Labb. *ed. Venet.* diserte memorantur causæ episcopales agendæ *in Urbe Roma, et in judicio Romani episcopi determinandæ.*

(2) Plurium appellationum episcopalium exempla, quæ consuetudinem ostendunt, ultro confessi sunt Africani Patres, uti constat ex Augustini epistola, quam Coustantius descripsit inter epistolas Cœlestini *ep.* 1 *num.* 8 *col.* 1056. Tum antiqua ac recentia hujusmodi exempla indicans Augustinus inquit : « Quæ ut a nostris temporibus remotissima non requiram, recentia memorabo; » ac tria profert exempla, eaque una provincia Cæsareensi, et in particulari tantum judiciorum specie, quæ Augustini causæ congruebat; unde facilis est de aliis quoque provinciis aliisque judiciis conjectura. Recte in hunc locum monet Coustantius : « Apostolicæ sedis in Afrorum judiciis potestas (addenda etiam consuetudo) hic aperte prædicatur. » Ipsa causa Antonii episcopi Fussalensis, de qua Augustinus in eadem epistola loquitur, appellatio fuit primum ad Bonifacium Pontificem, cui ipse Numidiæ primas assensus est, traditis ei commendatitiis ad eumdem Bonifacium litteris, deinde ad Cœlestinum, cujus judicio Augustinus obsequutus est, cum ad eum gesta transmisit.

(3) Recte observat cardinalis Orsius *hist. eccl. l.* 27 *num.* 36 *pag.* 130 *t.* 12 *ed. Rom.*, synodicam epistolam concilii Africani ad Cœlestinum non præcipientium atque audacter obsistentium esse; sed Afros tantum adhibere preces, quibus Pontificem rogant, ut repellat coerceatque auctoritate sua licentiam presbyterorum aliorumque clericorum, qui appellationis beneficio abutebantur, eos præterea non rogare, ut omnes rejiciantur, sed

ut « Ad aures venientes non facilius admittatis, ne præpropere, vel indebite videantur restitui. »

(4) Sane, ut animadvertunt Fratres Ballerinii *observat. in 1 part. diss.* 6 *Quesnelli num.* 30 *opp. S. Leonis t.* 2 *col.* 971, sive inspiciantur acta synodi an. 419, sive litteræ in causa Apiarii ad Bonifacium et Cœlestinum datæ, manifestum est, nulla unquam ex parte jus sedis Apostolicæ recipiendi appellationes in discrimen fuisse vocatum. Omnis rei ratio petitur ex fraudis periculo, ex temporum dilationibus, ex testium locorumque difficultatibus. Accedit, quod Apiarius simplex erat presbyter, neque Africani Patres ob illas, quas memoravi, causas, expedire putabant, quod presbyteris ceterisque clericis transmarinæ appellationes permitterentur. Nam cuivis facile concessa appellandi facultate, fere quotidie rediissent pericula et difficultates, quarum causa illam Apiarii provocationem ægre ferebant. His incommodis hactenus obviam ierat Africanæ ecclesiæ consuetudo, per quam receptum erat, ut clericorum causæ in ea regione finirentur; quare Africani Patres illa incommoda et pericula objiciebant illamque urgebant consuetudinem, ne Apiarii provocatio admitteretur. Neque vero cum illi consuetudinem proponebant, quidquam detrahebant de jure Primatus, quod nunquam in discrimen revocarunt. Nam eo firmo et immoto, per legitimam consuetudinem, quæ scilicet cum expresso, aut tacito summi Pontificis consensu fuisset inducta, potuissent Africani jus acquirere finiendi in sua regione, sine ullo appellationis beneficio, suorum clericorum controversias. Simili modo quamquam jus confugiendi ad principem semper integrum esse debeat, tamen populus ei subditus per consuetudinem acquirere potest privilegium judicandi suorum causas sine appellatione, ut docet Grotius *de Jur. bell. et pac. lib.* 2 *cap.* 4 §. 13; neque ideo quis dicat, principem in civili republica non habere potestatem, quæ summo imperio affixa est. Hanc igitur consuetudinem Africani Patres urgebant, ignorantes eam a Sardicensi concilio ruptam sublatamque fuisse, eamque ut firmarent consuetudinem, an. 418 novum illum edidere canonem, ne presbyteri et clerici ad transmarina judicia confugerent. Sane Pontifex in ea controversia proponebat canones Sardicenses, quos Nicœnos vocabat, quod in illis confirmati fuerant et quod fuerant conditi a pluribus episcopis, qui Nicœnæ synodo interfuerant, ut observat Amortius *elem. Jur. canon. tom.* 1 *pag.* 5 *seq.* Responderunt Afri, se hos canones ignorare, ajentes *in ep. ad Cœlestinum* apud Coustantium *epist. Pontific. Roman. num.* 4 *col.* 1061 *et* 1062 : « Nam ut aliqui, tamquam a tuæ sanctitatis latere, mittantur, in nulla invenimus

Patrum synodo constitutum; quia illud, quod pridem per eumdem coepiscopum nostrum Faustinum, tamquam ex parte Nicœni concilii exinde transmisisti, in conciliis verioribus . . . . tale aliquid non potuimus reperire. » Quibus ex verbis manifestum est, eos sine cunctatione paruisse, si canones novissent Sardicensis concilii, cui, præter ceteros, etiam Gratus Carthaginensis episcopus interfuerat, uti observant Coustantius *in not. lit. ep. loc cit.*, et Tillemontius *art.* 324 *in vit. Augustin. tom.* 13 *p.* 864, qui de cetero his appellationibus minus favent. Revera ipsi Africani Patres an. 419 ad Zosimum dedere litteras, quarum mentio est *in ep.* 2 *ad Bonifacium I* apud Coustantium *col.* 1012 *et* 1014, et quibus ipsi dicunt hæc : « Curavimus, ut ea (Sardicensia decreta) servari sine ulla injuria paulisper sineremus usque ad inquisitionem statutorum Nicœni concilii. » Ipsa hæc temporis concilia demonstrant, Afros, repertis canonibus, de quibus quærebatur, statim summo Pontifici obsequuturos. Late hoc argumentum persequuntur Fratres Ballerinii *cit. observ. in* 1 *part. diss.* 5 *Quesnelli col.* 955 *et seq.* Atque hæc quidem de presbyteri appellatione disputatio fuit; verum de episcoporum ad sedem Apostolicam appellationibus minime actum est, neque iis unquam Africani Patres restiterunt. Imo et *remotissima* et *recentia*, uti loquitur Augustinus *loc. cit.*, erant exempla appellationum; et vero ipse Augustinus appellationes memorat Prisci, Victoris, Antonii Fussalensis, qui omnes Africani episcopi erant. In eadem causa sunt Cæcilianus et Lupicinus, similiter Africani episcopi; ex quibus intelligitur consuetudinem, quam Afri de presbyteris minoribusque clericis urgebant, nunquam ad episcopos fuisse traductam. Revera de appellationibus clericorum erat Africanus canon, quem in illo controversiæ æstu Afri condiderant, ut firmarent consuetudinem, quam proponebant; sed de episcopis nusquam cautum fuerat, ut ipsi Apostolicam sedem non appellarent. Neque scrupulum aliquem injicere potest id, quod Carthaginensi concilio an. 419 *can.* 28 apud Dionysium *cod. can. eccl. Afric. in Biblioth. Jur. can. Justelli tom.* 1 *pag.* 344 *ed. Paris.* 1661 constitutum est; quo quidem canone confirmatur id, quod de vetitis presbyterorum aliorumque clericorum appellationibus superiori anno sancitum fuerat, atque additur. « Sicut et de episcopis sæpius constitutum est. » Verba hæc quibusdam viris doctis, præsertim Natali Alexandro *hist. eccl. diss.* 28 *in sæc. IV prop.* 3 *tom.* 4 *pag.* 479 *ed. cit.*, et Orsio cardinali *hist. eccl. lib.* 27 *num.* 36 *tom.* 12 *pag.* 134 *ed. Rom.* falsa ac per fraudem adjecta videntur. Sed utut vera et germana habeantur, certe eo canone prohiberi non possunt

episcoporum appellationes, quæ *sæpius* vetitæ dicuntur; et tamen nunquam eas vetitas fuisse constat, quin earum *et remotissima et recentia* exempla sunt, ut loquitur Augustinus. Adde, quod Africani Patres in Apiarii causa « Usque ad inquisitionem Nicœnorum curarunt servanda a Zosimo prolata statuta, » uti ipsi loquuntur *in cit. ep.* 2 *ad Bonifacium* 1, ac denique cuncta sunt composita, uti patet ex epistola ad Bonifacium, quam describunt Mansius *tom.* 4 *concilior. pag.* 481, et Amortius *elem. jur. canon. tom.* 1 *in opp. pag.* 438 *edit. Venet.* 1763. Quis credat, eo ipso anno, quo omnia sunt composita, contra jus hactenus observatum, contra consuetudinem tum antiquioris, tum recentioris temporis, episcopos appellare summum Pontificem fuisse prohibitos? Itaque longe alius hujus canonis sensus est, quod solide nervoseque ostendunt Fratres Ballerinii *loc. cit. col.* 966, et Cl. Zaccaria *Anti-Febron. t.* 3 *lib.* 3 *cap.* 4 *num.* 12. Scilicet eo canone id constituitur, ut presbyteri ad transmarina judicia non confugiant, sed Primates, aut universale concilium appellent; quæ appellatio ad Primates, aut ad universale concilium sæpius de episcopis constituta est. Id vero non excludit transmarinas appellationes episcoporum; sed sicuti episcopi in appellationibus, quas in provinciis interposuerant, judices habebant Primates, aut universale concilium, ita etiam presbyteri ac diaconi iisdem judicibus in posterum uti jubentur.

§. XXVIII. Lapsu temporum jus hoc appellationum ad summum Pontificem etiam ecclesiæ lege (1) et consuetudine (2) firmatum est. Verum utraque non novum jus constituit, sed jam constitutum et hærens in Primatu confirmavit (3). Quare qui jus quarumdam appellationum summo Pontifici tantum esse putant ex jure patriarchico, ii faciunt, ut quod ex jure Divino Pontifex habet, id ex jure ecclesiastico habere videatur. Sed patriarchas supra episcopos posuit sola lex ecclesiæ, summum Pontificem ipse Christus. Itaque illi opus habent ecclesiæ lege, sine qua episcopis superiores non sunt, ut appellationes recipiant a sententiis episcoporum; sed hac lege ecclesiæ et hoc jure patriarchico opus non habet summus Pontifex, qui a Christo supra episcopos jurisdictionem accepit.

(1) Jus appellationum ad sedem Apostolicam confirmatum fuisse Sardicensi concilio ita compertum exploratumque est, ut se plane ecclesiasticæ historiæ rudes et ignaros fateantur, qui huc etiam petrahunt Isidorianas decretales, quæ post quinque fere sæcula in manus hominum pervenerunt. Nolo in horum ineptiis refutandis frustra operam terere; quia si jam an. 347, quo synodus Sardicensis habita est, jus appellationum ad sedem Apostolicam probatum confirmatumque fuerat, plane se deridendos præbent, qui ea de re initium juris positivi a falsis Isidori decretalibus ducendum esse arbitrantur. Sunt autem in Sardicensi concilio canones tres, qui ad hunc locum pertinent, nimirum *can.* 3, 4 *et* 7 *seu* 5 *tom.* 2 *conc. col.* 659. *coll.* Labbei. *Can.* 3, ut ostendunt fratres Ballerinii *loc. cit. col.* 947, non pertinet ad appellationes, quæ post omnia gradatim excusa judicia postremo loco ad sedem Apostolicam interponuntur; sed pertinet ad secundum judicium, quod statim post primum judicium a summo Pontifice constitueretur. Novum id quidem erat ex eorum temporum consuetudine, ut qui primo judicio damnatus fuerat, non statim iret ad episcopos finitimæ provinciæ, ut cautum erat concilio Antiocheno *can.* 14 *concil. tom.* 2 *col.* 591 *coll.* Labbei; propterea dictum est : « Si vobis placet, S. Petri apostoli memoriam honoremus, ut scribatur ab his, qui causam examinarunt, Julio Romano episcopo, et si judicaverit renovandum esse judicium, renovetur, et det judices. » Sed ratio Primatus et studium coercendi audaciam Eusebianorum, qui Romano Pontifici in causis Orientis jus suum eripere conabantur, fecit, ut novum illud jus constitueretur. De appellationibus diserte agunt Canones 4 et 7 seu 5, iisque constitutum est, quod summus Pontifex appellationes recipiat, ac det judices appellantibus, vel ipse *causa cognita sententiam ferat*. Quod clarius explicat interpretatio Dionysii Exigui *cit. can.* 4 quæ his est concepta verbis : « Cum aliquis episcopus depositus fuerit eorum episcoporum judicio, et proclamaverit agendum sibi negotium in Urbe Roma, alter episcopus in ejus cathedra, post appellationem ejus, qui videtur esse depositus, omnino non ordinetur, nisi causa fuerit in judicio episcopi Romani determinata. » Basnagius, Du Pin, Quesnellus et ceteri, qui Sardicenses canones in Oriente receptos negant, refutantur certissimis testimoniis et monumentis, quæ, præter ceteros, collegerunt fratres Ballerinii *cit. tom.* 2 *opp. S. Leon. col.* 95 *et tom.* 3 *pag.* 34 *et seq.*, ac Josephus Sim. Assemanius *biblioth. Jur. orient. tom.* 1 *lib.* 1 *cap.* 5 *pag.* 110. Recte græcorum canonum interpres Theodorus Prodromus Senior apud Papadopolum *prænot. mystag. pag.* 367 de his ca-

nonibus Sardicensibus dicit hæc: « Damnatis in omni judicio semper licet appellare ad Romanum episcopum, et hujus imperio iterum judicari, aut ab eo, aut a suis legatis. » De Sardicensibus canonibus, præter Ballerinios, accurate et copiose egerunt Natalis Alexander *histor. eccles. diss.* 28 *in sæc.* 4 *tom.* 4 *pag.* 462 *et seq. cit. ed. Venet.;* Zaccaria *Anti-Febronio tom.* 3 *lib.* 3 *c.* 3 *pag.* 478 *ed. Cæsenæ, et Anti-Febr. vindic. diss.* 8 *cap.* 5 *num.* 5 *pag.* 457 *et seq. tom.* 3, et Marchettus *dei canoni del concilio di Sardica par.* 2 §. 2 *pag.* 111, a quibus omnia, quæ contra jus appellationum ex his canonibus peti solent, graviter ac solide refutantur.

(2) Appellationum, quæ ad sedem Apostolicam ex omnibus mundi partibus interpositæ sunt, tum ante, tum post Sardicense concilium, magnus numerus est. Anno 142 a judicio Synopensis episcopi, a quo ob stuprum de gradu dimotus fuerat, Marcio Romam venit, ut a sede Apostolica pacem et communionem obtineret. Negant Launojus, de Marca, Du Pin pluresque protestantes, Marcionis appellationem veram esse appellationem, sed aliud ostendunt Bellarminus *de Rom. Pont. lib.* 2 *cap.* 21 *opp. tom.* 1 *pag.* 331 *ed. Venet.* 1721; Christianus Lupus *de appell. diss.* 1 *cap.* 18; Mansius et Roncaglia *in Natal. Alexandr. histor. eccles. sæc.* 4 *diss.* 28 *tom.* 4 *pag.* 481 *seq. ed. Venet.* 1776; Zaccaria *Anti-Febron. par.* 2 *lib.* 3 *cap.* 2 *num.* 2. Anno 250 Privatus Lambesitanus damnatus a synodo 90 Episcoporum litteras communionis a S. Cornelio Pontifice fraudulenter impetrare conatus est; quod sane, non nisi cognita et revocata synodi sententia, fieri poterat. Unde veram appellationem ipse Coustantius educit *epist. Pontific. Roman. in notit. epist. Non exstant Stephan. I* §. 2 *num.* 4 *col.* 223. Biennio post Fortunatus aliique Africanæ ecclesiæ presbyteri; anno autem 262 Basilides Asturicensis et Martialis Emeritensis episcopus Apostolicam sedem appellarunt. Cyprianus *epist.* 68 *col.* 253 *ed. Ven.* 1728, nullam adversus hanc appellationem querelam proponit; tantum dicit eam obreptitiam, et ita jus appellationis agnoscit. Exemplum hoc vetusto juri appellationum confirmando aptissimum esse, animadvertunt Baluzius *not.* 27 *in cit. epist.* 68 *col.* 260, et fratres Ballerinii *cit. tom.* 2 *opp. S. Leonis col.* 931. Eodem anno Paulus Samosatenus ab Antiocheno concilio depositus suam iterum causam apud Felicem Pontificem agendam curavit; qua de re copiose agit Cl. Zaccaria *Anti-Febron. par.* 2 *lib.* 3 *cap.* 2 §. 6. Anno 313 Cæcilianus Carthag. episc. judicatus et ejectus a synodo Carthag. multarum provinciarum, Melchiadem Pontificem appellavit ab eoque, causa cognita, absolutus est.

Denique anno 341 celebris est Athanasii appellatio, de qua agit Sozomenus *hist. lib.* 3 *cap.* 8 *pag.* 102 *ed. Cantabrig.*, ac Gelasius 1 *epist.* 13 *ad. Dardan.*, apud Labbeum *tom.* 5 *col.* 329 *edit. Venet.* habet hæc: « Sanctæ memoriæ quippe Athanasium synodus Orientalis addixerat, quem tamen exceptum sedes Apostolica, quia damnationi græcorum non consensit, absolvit. » Atque hanc quidem appellationem in discrimen revocare ausus non est Constantius Arianus imperator, sed tantum apud Liberium egit, ut ejus quoque judicio Athanasius damnaretur, sicuti patet ex *dialog. int. Liberium et Constantium*, apud Coustantium *ep. Pontif. Roman. col.* 433 *et seq.* Sunt et alia harum appellationum Sardicensi concilio antiquiorum exempla, quæ omnia, præter ceteros, collegit auctor dissertationis Romæ editæ 1768 *de appellationibus ad Romanum Pontificem.* Post Sardicense concilium plura etiam sunt de his appellationibus monumenta. Nam sæculo IV Eustathius Sebastenus episcopus cum in concilio Melitinensi Arianorum depositus fuisset, Liberium Pontificem appellavit, a quo restitutus est; qua de re confer ea, quæ diximus *lib.* 1 *tit.* 3 *sect.* 1 §. 18 *not* 5 *p.* 158. Eodem sæculo Petrus Alexandrinæ ecclesiæ sacerdos; itemque Instantius, Salvianus, Priscillianus Apostolicam sedem appellarunt. Initio V sæculi appellatio occurrit S. Joan. Chrysostomi, de qua multa a me dicta sunt *cit. pag.* 158, et quam adversus Launojum, Du Pin, Quesnellium, Giannonium, Petrum de Marca et ceteros late vindicant David *jugemens canon. chap.* 7 *art.* 5; Natalis Alex. *loc. cit. p.* 466, ibique Mansius *in not.*; Pagius *in Baronium ad an.* 404 *num.* 16 *tom.* 6 *pag.* 433 *ed. Lucæ;* Christianus Lupus *de appellation. diss.* 1. *cap.* 27; Bianchius *dell' esterna polizia della Chiesa tom.* 5 *par.* 2 *pag.* 81; Zaccaria *Anti-Febronio t.* 3 *pag.* 503 *et seq.* Atque hæc quidem Chrysostomi appellatio non fidei, sed meræ disciplinæ causam respiciebat; unde educitur, ut recte monet Natalis Alexander *pag.* 467, jus appellationum ad sedem Apostolicam non tantum in rebus fidei, sed etiam disciplinæ. Pertinent ad idem sæculum V appellationes Bubalii et Tauriani ad Innocentium I, uti patet ex ejus *ep. ad episc. Macedon.* apud Coustant. *col.* 841, Cœlestii presbyteri, et Patrocli Arelatensis ad Zosimum, qui utramque memorat *ep.* 2 *ad Aurel. et ep.* 5, apud eumdem Coustantium *col.* 944 *et* 959, item quatuor illæ ex Africa appellationes, quas ab Augustino recenseri diximus, Perevii episcopi, de quo loquitur Bonifacius I *epist. ad Rufum* 13, apud Coustantium *col.* 1036, Eutherii Thyanensis, et Helladi Tarsensis, qui nomini episcoporum Euphratesiæ, utriusque Ciliciæ, Cappadociæ secundæ,

Bithyniæ, Thessaliæ et Mœsiæ ad Sixtum III confugerunt, ut constat ex eorum epistola apud Coustantium *col.* 1245 *et seq.*, Idduæ Smirnensis episcopi ad eumdem Sixtum III, qui eam memorat *ep.* 9 *n.* 3 *col.* 1266 apud Coustantium. De Gallicanis appellationibus celebre est testimonium S. Leonis M., qui *ep.* 10 *ed. Ballerin. t.* 1 *col.* 634, inquit, « A Gallicanis innumeris relationibus esse consultam sedem Apostolicam, et quemadmodum vetus consuetudo poscebat, per diversarum appellationem causarum, aut retractata ab ea, aut confirmata judicia. » Mitto appellationes Chelidonii, Lupicini, Eutychetis, S. Flaviani, Theodoriti, Salomonis presbyteri, Stephani Larissæi, Contumeliosi episcopi Rejensis, ceteras, quarum magnus est numerus, quæque ab iis, quos supra indicavi, scriptoribus accurate describuntur. Consistam in appellationibus Honorati archidiaconi Salonensis, Felicissimi et Vincentii diaconorum, Hadriani episcopi Thebani, Joannis presbyteri Isauriæ, Joannis presbyteri Chalched., et Athanasii Monachi, Claudii Abbatis, Pauli episcopi Africani, Florentii episcopi Epidauri, Donadei diaconi Numidiæ, Januarii Malacæ, Alcisonis Corcyrensis, quarum appellationum omnium testis est S. Gregorius M. *lib.* 1 *ep.* 19 *et* 20 *opp. t.* 2 *col.* 503, 504, 566; *lib.* 3 *ep.* 6, 7, 8, 9 *et* 53 *col.* 627 *seq. et col.* 662; *lib.* 6 *ep.* 14, 15, 16, 24, 63 *col.* 803, 804, 809, 838; *lib.* 12 *ep.* 8 *col.* 1186, *lib.* 13 *ep.* 45 *col.* 1230 *seq.*; *l.* 14 *ep.* 7 *et* 8 *col.* 1264 *et* 1256 *ed. Paris.* 1705. Vide etiam Ferrandum *can.* 59 apud Justellum *Bibl. Jur. can. tom.* 1 *pag.* 450 *edit. Paris.*, et capitularia Caroli M. *lib.* 7 *cap.* 315, apud Baluzium *capitular. reg. Franc. tom.* 1 *col.* 731 *et cap.* 412 *col.* 745 *ed. Venet.* 1772. Postremo rem concludam Gelasii I verbis *ep.* 4 *seu in commonitor. ad Faustum magistrum t.* 5 *conc. col.* 295 Labbei *cit. ed. Venet.* « Nobis, inquit, opponunt canones, dum nesciunt quid loquantur, contra quos hoc ipso venire se produnt, quod primæ sedi, sana rectaque suadenti parere fugiunt. Ipsi sunt canones, qui appellationes totius ecclesiæ ad hujus sedis examen voluere deferri; ab ipsa vero nusquam prorsus appellari debere sanxerunt. » Late hoc totum argumentum persecutus sum in opere *Juris canonici universi publici ac privati lib.* 2 *pag.* 243 *seq.*

(3) Quæ de Primatus jure dicta sunt, ostendunt, ei prorsus hærere jus appellationum; idque etiam confirmant exempla appellationum Sardicensi concilio antiquiorum. Nam si jus hoc primum his canonibus statutum fuisset, nullæ ante eos occurrerent ad Apostolicam sedem appellationes. Hinc eas ex ipso jure Primatus repetunt S. Bonifacius I *epist.* 14 *ad Thessal. episc.*

col. 1038 apud Coustantium; Agapetus *ep.* 4 *ad Justinianum imperat.* apud Labb. *coll. conc. tom.* 5 *col.* 942 *ed. Venet.;* Agatho in concilio Romano *ibid. tom.* 7 *col.* 606*;* Gelasius I *in cit. common. ad Faustum* apud Labb. *t.* 5 *conc. col.* 297*;* Valentinianus III *ep. ad. Theodos. opp. S. Leon. pag.* 101 *ed. Rom.*, et S. Bernardus *de considerat. ad Eugen. lib.* 3 *cap.* 2 *opp. tom.* 2 *pag.* 370 *ed. Ven.* 1781, « Appellatur, inquit, de toto mundo ad te. Id quidem in testimonium singularis Primatus tui. » Reliqui Patres, quos inter sunt S. Innoc. I *epist.* 2 *ad Vitric. num.* 6 apud Coustantium *col.* 749; Julius I *epist.* 1 *ad Eusebian. num.* 22 apud eumdem Coustantium *col.* 386*;* Leo M. *epist.* 10 *ad Viennens. episc. cap.* 2 *opp. tom.* 1 *col.* 634 *edit. Ballerin.;* ceteri, quos mitto, ne nimius sim, hanc ajunt perpetuo fuisse ecclesiæ consuetudinem, ut ab omnibus summus Pontifex appellaretur; quæ perpetua consuetudo tantum ad jus primatus referri potest. Ipse Quesnellus, qui tanto studio appellationibus adversatur, *diss.* 16 *in S. Leon.* §. 14 *num.* 4 fateri vel invitus debuit, « Gallicanos, cum appellationes receperunt, respexisse ad Primatus Pontificis dignitatem ac potentiorem, ut Irenæus vocat, principalitatem. »

§. XXIX. Jus patriarchicum inesse dicimus in summo Pontifice, propterea quod lex Ecclesiæ quæ in oriente inter ipsum et episcopos esse voluit patriarchas, medium hunc gradum in occidente non constituit; ideoque Pontifex occidentis patriarcha appellatur, quoniam eum quoque occupat in occidente locum, qui in oriente datus est certis episcopis, quos Ecclesia ceteris in ea regione superiores fecit. Sed tum in oriente, tum in occidente primas et caput ecclesiæ est; et jus annexum potestati superiori, qualis est Primatus, ad inferiorem, quæ in illa inest, hoc est ad patriarchatum, referri non potest. Simili modo si princeps, qui summo potitur imperio, aut Ducis in bello, aut Judicis civilium controversiarum partes velit sustinere, quidquid in utroque munere gerit non ex mera judicis, ducisve potestate gerit, sed ex potestate summi imperii, in qua utraque illa potestas insita et affixa est (1).

(1) Confer Heineccium *elem. Jur. natur. et gent. lib.* 2 *c.* 8 §. 156 *et* 157 *et cap.* 9 §. 192 *opp. tom.* 8 *pag.* 213 *et* 229 *edit. Neap. cit.*

§. XXX. Inter appellationes, quæ ex Oriente quæque ex Occidente ad summum Pontificem interponuntur, hoc discrimen est, quod illæ, cum gradatim fiunt, judicium postulant patriarcharum, antequam Capitis et Primatis judicium subeant; hæ vero a metropolitis statim ad hunc Primatem et Caput deferuntur. Sed utroque loco Primas est, qui appellatur et qui judicat. Si quid Pontifex ageret annexum soli patriarchatui, non Primatui, id quidem ageret tamquam patriarcha, non tamquam Primas; sed cum ipse habeat jus appellationum ex Primatu, non ex patriarchatu, semper tamquam Primas appellationes recipit, quocumque ex loco procedant.

§. XXXI. Quod si jus appellationum oritur ex potestate et jurisdictione, quæ in Primatu hæret, consequens est, ut Pontifex, cum ex ea potestate et jurisdictione appellationes recipit, possit suo lubitu vel causas ipse cognoscere, vel judices qui eas cognoscant, constituere in loco unde appellatur. Ita in civili republica alterutrum facit princeps arbitratu suo; quoniam jus appellationum adhæret in summa potestate, cum qua reipublicæ præpositus est. Alicubi quidem lex ecclesiæ, aut consuetudo potest efficere, ut propter locorum longinquitatem, difficultatem rerum, aliasve causas ejusmodi, dentur judices in provincia, unde appellatio interposita est; verum neque ecclesiæ lex, neque consuetudo potuit eripere summo Pontifici potestatem et jurisdictionem, quam a Christo accepit (1).

(1) Sane maxima pars appellationum, quas supra descripsi, pertinent ad judicia, quæ a summo Pontifice Romæ acta sunt, et Sardicensibus canonibus, uti ostendi loco superiori, discrte

cautum est, ut Romæ causæ agerentur. Argumentum hoc, præter ceteros, solide copioseque persequuntur fratres Ballerinii *cit. tom.* 2 *opp. S. Leonis col.* 983, et Zaccaria *Anti-Febron. vindic. par.* 3 *diss.* 8 *c.* 6 *pag.* 495 *et seq.* Illud ridiculum, quod habet Dominicus Cavallarius *Instit. Jur. canon. par.* 3 *cap.* 33. Is enim §. 8 « Libens agnoscit, jus appellandi Romanam sedem a synodorum inferiorum judiciis, tamquam consectaneum Primatus Romani Pontificis in universam ecclesiam haberi posse; est enim Romanus Pontifex ceteris episcopis superior; naturalis vero ratio dictat, ab inferioribus ad superiorem appellandum. » Tum §. 9 *et seq.* conatur ostendere, Romanos Pontifices eo jure usos non fuisse; postea Sardicensi concilio eis dandi judices facultatem fuisse concessam, hos canones serius fuisse receptos, denique per falsas Isidori decretales summos Pontifices non tantum dandi judices, sed etiam judicandi in causis appellationum potestatem obtinuisse. Mitto omnia, quæ supra dixi, ac suis ipsis principiis Cavallarium urgeo. Si jus appellationum *consectaneum est Primatus Romani Pontificis in universam ecclesiam*, si ipse appellatur, quia *ceteris episcopis superior* est, *et naturalis ratio dictat*, *ab inferioribus ad superiorem appellandum*, hoc est si jus appellationum originem habet a Jure Divino, a quo certe Primatus oritur, quid summus Pontifex opus habuit canonibus Sardicensibus, aut falsis Isidori decretalibus? Non hæ decretales, neque illi canones dederunt jus appellationum, sed dedit ipse Christus, qui Primatum instituit. Mitto cetera, quæ Cavallarius cumulat contra jus appellationum, quod in ipso Primatu inesse demonstravimus. Nam ipsa sunt argumenta Boehmeri, Espenii; Febronii, ceterorum, quos supra refutavimus, ut proinde eadem omnia quadrent etiam in Cavallarium, qui aliorum errores litteris consignavit. Simili plane de causa *in notis ad titulum de Judiciaria ecclesiæ potestate*, separatim non refutavimus Cavallarium, qui *in Instit. canon. par.* 3 *cap.* 2 *et* 3 adversus judiciariam in causis civilibus ecclesiæ potestatem multa habet, quæ a Du Pin, Fevretio, Espenio ceterisque similibus desumpta sunt. Nam eorum ineptiis explosis atque rejectis, etiam Cavallario, cujus par omnino causa est, satisfactum arbitramur. Liceat mihi hoc loco, quoniam memoravi Isidori Mercatoris collectionem, cujus sæpe in his institutionibus mentio occurrit, aliquid animadvertere, quod post editum tomum I earumdem Institutionum, ubi de hac collectione disserui *pag.* 64 *et seq.*, intellexi ex Mss. epistola P. Burrielii data ad Franciscum Ravagum die 22 Decembris 1752, quam mihi legendam dedit V. Cl. Laurentius Hervas, qui etiam

illius partem descripsit in opere, cui titulus *Storia della vita dell' uomo tom. 2 lib. 4 cap. 11 pag.* 191. Tradit nimirum Burrielius, Isidorum usum præsertim fuisse Hispanica collectione canonum, cui multa addidit ingenio suo, multaque emendavit atque detraxit, ut suum illud figmentum componeret, quod et ego observavi *in prolegomenis tom. 1 cap. 5 §. 64 pag. 64 et seq.* Illud in primis monet ipse Burrielius, sese omnia Hispaniarum archiva diligentissime lustrasse, neque ullum unquam manuscriptum codicem ejus collectionis reperire potuisse; quod argumento est plane maximo, Hispanos, qui Isidorum conferentes cum ea collectione, quæ in omnium manibus versabatur, nullo negotio fraudem detegere potuissent, Isidori figmenta penitus ignorasse. Illam autem collectionem Gothico-Hispanicam describit Burrielius litteris ad canonicum Petrum de Castro datis die 30 Decembris 1754, quas equidem litteras apud eumdem eruditum virum Laurentium Hervas legi. Scilicet ea continet canones XX Nicænos, quos continuo sequuntur aliarum Græcarum synodorum canones in latinum sermonem conversi; sed hæc versio diversa est a Dionysiana, atque eadem magna ex parte est, quam dedit Isidorus Mercator, cujus nomine eam Harduinus edidit. Atque hæc causa est, propter quam multi in Galliis putaverint, Isidori collectionem in Hispaniis fuisse absolutam, quia nimirum Isidorus ex collectione Gothico-Hispanica fere integram græcorum canonum versionem arripuit. Novum hinc argumentum educitur, ex quo patet, non modo nullas fuisse in hac Isidori collectione Pontificum Romanorum partes, sed ipsos etiam nullam ejus rationem habuisse; quam si habuissent, illam certe misissent ad ecclesiam Hispanicam, quæ semper magnam habuit cum Romana ecclesia conjunctionem. Sane pars altera collectionis Gothico-Hispanicæ constat ex decretalibus summorum Pontificum centum ac duabus, iisque omnibus certæ fidei, quas sequitur decretalis *de libris recipiendis et non recipiendis*, unde Gratianus desumpsit *can. sancta Romana 3 dist.* 15, qui canon, uti testatur Burrielius *cit. epist. ad canon. de Castro,* in omnibus codicibus non Gelasio, sed Hormisdæ tribuitur. Optandum maxime esset, ut præclara Hispanorum natio, quæ viris abundat ingenio ac doctrina plenis, in lucem emitteret collectionem Gothico-Hispanicam, quam duabus illis litteris Burrielius memorat quamque ipse illustravit; magnum exinde lumen acciperet ecclesiastica jurisprudentia et multa forte occurrerent emendanda in operibus eorum, qui antiquas canonum collectiones ediderunt. Certe testatur Burrielius, multa se animadvertisse minus vere et minus accurate scripta a cardin. Aguirrio, et a Cajetano Cennio qui hactenus

visi sunt Hispanicas canonum collectiones omnium diligentissime expendisse. Ceterum de hac Isidori collectione actum est *cit. pag.* 64 *seq.*, et mihi valde probabilis conjectura est totius fraudis auctorem fuisse Benedictum Levitam Moguntinum, qui circa annum 845 capitularium libros vulgavit.

TITULUS XVI.

De in integrum Restitutione.

§. 1.

Qui appellationis remedio uti non potest, beneficium habet restitutionis in integrum, per quam omnia in antiquum statum restituuntur. Definitur autem in integrum restitutio a Paulo JC. (1) redintegrandæ rei vel causæ actio (2). Datur hoc remedium extra ordinem; ut subsidio sit iis, quibus aliæ desunt actiones per quas jus suum consequantur. Quare cum actus ipso jure irritus est, aut cum aliud suppetit ordinarium civile remedium, in integrum restitutio dari non solet (3).

(1) *Recept. sentent. lib.* 1 *tit.* 7 §. 1, apud Schultingium *Jurisprud. vet. ante-Justinian. pag.* 233 *edit. Lipsiæ* 1737.

(2) Actionis vocabulum generatim hic accipitur pro quovis juris remedio, quod quis vel intendit, vel a magistratu conceditur, ut in *L.* 37 *ff. de obligat. et action.* Ab Isidoro *origin. lib.* 5 *cap.* 25 in integrum restitutio definitur, *causæ vel rei reparatio.* (3) *L.* 17 *ff. de minor.*

§. II. Non temere ac sine delectu, sed tantum justis de causis in integrum restitutio conceditur. Majores XXV annis non restituuntur, nisi demonstrata causa læsionis, quæ culpa vacat: qualis est dolus alterius (1), causa metus, alienatio judicii mutandi causa facta (2), absentia aut justus error (3), denique si qua alia judici justa causa videatur (4). Minores annis XXV propter lubricam ætatem, probata læsione, restituuntur (5), modo restitutio petatur intra quadriennium a tempore, quo minores esse desinunt.

(1) *Cap. 4 de in integr. restit.; c. 6 de his quæ vi metusve.*

(2) *L. 1 ff. de alien. jud.; cap. 1 eod.; cap. 11 de Judic.* Exstat in pandectis atque in decretalibus titulus *De alienatione judicii mutandi causa facta.* Fit autem hæc alienatio, quoties pars altera, quæ litem habet, dolo malo jus suum in aliquem transfert, *et facit commutationem,* ut loquitur *C. 1 de alienat. judic. mutand. caus.;* veluti si vendat aut cedat potentioribus, ut adversario gravius negotium ingerat atque ejus conditionem deteriorem faciat.

(3) *L. 2 ff. de restit. in integr.; cap. 4 eod.* Vide etiam Paulum *recept. sentent. lib. 1 tit.* 6 § 1, apud Schultingium *l. et edit. cap. pag.* 233.

(4) *L. 1 ff. Ex quib. caus. major.; c. 4 de in integr. restit.*

(5) *L. 2 cod. de filiofam. min.; c. 4 de in integr. restit.* Concessa autem in integrum restitutione minori, etiam ejus fidejussori succurritur, ut inquit Ulpianus *in L. 51 ff. de procur.* Consule Edmundum Merillium *observ. lib. 4. cap. 10 pag.* 127 *edit. Neap.* 1720.

§. III. Exemplo minorum, etiam universitates habent in integrum restitutionem (1): similiter et ecclesia eodem beneficio fruitur (2). Nomine autem ecclesiæ, Jurisconsultorum sententia et usu fori, omnia corpora ecclesiastica, monasteria, domus religiosæ, academiæ, hospitalia comprehenduntur. Restituitur ecclesia, si detrimentum accepit, eaque restitutionem petat intra quadriennium, postquam illud pertulit,

modo ab initio propter dolum, vim, metum, aut aliud justum impedimentum jus suum persequi non potuerit (3); et vero restituitur ubicumque sit læsa; etiam propter negligentiam procuratoris, qui ejus jura et documenta non protulit (4); contra confessionem sibi noxiam (5); contra lapsum fatalium (6); non solum contra laicum, sed etiam contra aliam ecclesiam, quæ intulit detrimentum (7).

(1) *L. 4 cod. Ex quib. caus. major. in integr. rest.; L. 3 cod. de jur. reipublic.; L. 9 ff. de appellat.*
(2) *Cap. 1 de in integr. restit.; cap. 2 eod. in* 6; *Clem. unic. eod.*
(3) *Cap. 1 de in integr. restit. in* 6.
(4) *Cap. 2 de in integr. restit.*
(5) *Cap. 2 eod. in* 6.
(6) *Cap. 3 de in integr. restit.*
(7) *Cap. 3 eod.* At enim qui privilegium habet, eo uti non potest adversus illum, cui par est privilegium, L. 12 §. 1 *cod. Qui potior. in pignor.* Verum id quidem est, si utraque ecclesia de damno vitando agat; at si altera de damno vitando, altera de lucro captando agat, illam contra hanc restitui æquum est, uti similiter minor contra minorem restituitur L. 12 §. *Item. quæritur ff. de minor.*

§. IV. Datur in integrum restitutio etiam contra sententiam Principis (1), aut summi Pontificis (2), sed tantum uterque propriam sententiam, aut sui delegati restituit (3); datur præterea tam in judicio quam extra judicium, cum quis ex aliquo facto aut contractu læsus est. Semel denegata non amplius conceditur, præterquam ad appellationem omissam; nisi deinceps nova prodierint monumenta, quorum gratia tribuenda videatur (4).

(1) *Leg. 1 et 2 cod. Si sæp. restit. in integr. postul.*
(2) *Cap. 3 de in integr. restit.*
(3) *L. 18 ff. de minor. 25 an.; L. 3 cod. Si advers. rem judic.*
(4) *Cap. ult. de in integr. restit.*

§. V. Restituit autem magistratus urbanus, vel provincialis, vel judex in eam rem a Principe, vel a

magistratu datus (1). Municipalis magistratus sine Principis mandato neminem restituere potest (2), quoniam non habet mixtum imperium, cujus præsertim est propria in integrum restitutio. Atque hi quidem concedunt in integrum restitutionem, quam ordinariam dicimus, quæ scilicet ab ipsa lege atque intra certum tempus, puta intra quadriennium tribuitur. Nam extra ordinem, hoc est præter scripti Juris imperium, uti fit in transactionibus et similibus, lapsoque tempore a lege constituto, solus Princeps restituit.

(1) Confer Cujacium *in cod. lib.* 4 *tit.* 46 *opp. tom.* 10 *col.* 862 *edit. cit.*

(2) *L.* 26 *ff. ad municipal.* Vide Scipionem Gentilem *de Jurisdict. lib.* 1 *cap.* 32 *opp. tom.* 3 *pag.* 96 *seq. ed. Neap.* 1764. Verum jure codicis etiam municipales magistratus in integrum restituere posse, censet Oddus *de restit. in integr. par.* 1 *quæst.* 32 *art.* 4.

§. VI. Magistratus adversus suam, aut judicis inferioris parisve potestatis sententiam restituit; inferior autem magistratus contra superioris sententiam restituere non potest (1). Nostris moribus judex ordinarius, qui in urbe principe jus reddit, quique ex omnibus provinciis appellatur, in integrum restituit adversus judicata magistratuum provincialium et municipalium; sed contra ipsius judicatum a Principe in integrum restitutio conceditur. Alicubi mos est, ut propter incidentia in lite a judice ordinario, cum vero agitur de præcipuo negotio, veluti de contractibus, transactionibus, hereditatum aditionibus aut repudiationibus, præscriptionibus, rebus judicatis ceterisque similibus, non nisi a Principe, vel ab eo, cui data hæc potestas a Principe est, restitutio tribuatur (2).

(1) Consule Cujacium *loc. cit., et in Leg.* 16 *ff. de minor.*

25 *an. opp. tom.* 1 *col.* 868 *edit. cit.*, et Donellum *de Jur. civil. lib.* 11 *cap.* 14 §. 3 *opp. tom.* 5 *col.* 1243 *ed. Lucæ cit.*
(2) Vide Voetum *in Pandect. lib.* 4 *tit.* 1 *num.* 3 *et* 4.

§. VII. Petita in integrum restitutione, omnia in suo statu manere debent, donec res finita fuerit (1); et ideo latæ sententiæ executio suspenditur, perinde ac appellatio interposita fuisset (2). Ea vero inde impetrata omnia ad pristinum statum vocantur, læsio removetur, et quæ sua sunt unusquisque recuperat (3). Nam restitutio prodest non tantum illi, qui eam impetrat, sed etiam illi, contra quem conceditur, quoniam utrique suum tribuendum est. Sed qui rem recuperat, solvere debet impensas quas alter in rem fecit (4).

(1) *L. un. cod. in integr. restit. postul. ne quid novi fiat.*
(2) *Cap.* 6 *de in integr. restit.*
(3) *L.* 25 §. *Restitutio ff. de minor.*
(4) *Cap.* 1 *de in integr. restit.; cap.* 11 *de reb. eccles. alien.*

§. VIII. Etiam a supplicatione Principi oblata, quam et *revisionem* appellamus (1), adjuvantur ii, qui appellationis remedio uti nequeunt. Quæ supplicatio dici potest querela adversus molestiam, sive gravamen judicis, a cujus sententia, propter ejus excellentiam, statuto, aut Principis constitutione appellare non licet (2). Ea vero si proponatur intra decem dies post latam sententiam, efficit, ut eadem sententia non aliter exitum habeat, nisi victor fidejussionem præbuerit tantum restituendi cum ultimis augmentis, quantum fuerit in condemnatione, si sententia revocetur (3). Elapso quoque decennio recte intra biennium hæc supplicatio proponitur; sed tunc nulla cautione opus est, ac sententia statim vim et exitum habet (4).

(1) Multi supplicationem a revisione distinguunt, et hanc illi quidem affinem, non omnino similem faciunt. Confer Benderum

de Revision. in proœm. num. 18 *et seq.*, et Hilligerum *ad Donellum de Jur. civil. lib.* 28 *cap.* 6 §. 15 *not.* 22 *tom.* 6 *col.* 418 *et* 419 *ed. Lucæ cit.*

(2) *L. unic. cod. de sentent. prætor.*

(3) *Auth. Quæ supplicatio cod. de precib. imper. offeren.*, quæ Authentica sumpta est ex *Novell.* 119 *cap.* 5. Vide Cujacium *in cod. de sentent. præfect. prætor. opp. tom.* 9 *col.* 989 *edit. cit.* Sed jam plerisque in locis fori usu receptum est, ut supplicatio intra dies decem Principi oblata sententiæ executionem suspendat, neque ulla habeatur ratio cautionis *de restituendo* quam forte victor emittere velit.

(4) Consule Voetum *ad Pandect. lib.* 49 *tit.* 2, qui ea de re copiose disputat.

§. IX. Quemadmodum vero qui causa cecidit, judicium antea gestum infirmari postulat, ita qui superior discessit, illi vim majorem sæpe addendam curat, quod fit potissimum Apostolicæ sedis confirmatione. Agunt ea de re decretales in titulo *de confirmatione utili, vel inutili.* Apostolica hæc confirmatio, cum facta est causa cognita, præcidit omnem controversiam; adeo ut res a summo Pontifice confirmata amplius in discrimen revocari non possit. Contra vero si edita est re non cognita, atque *in forma communi*, ut ajunt, ea quidem impedimento non est, quominus judex rem noscat; quia confirmatio conditionem habet, modo justa sit sententia, de qua quærebatur (1).

(1) *Cap.* 1 ibique Glossa *verb. confirmationem; cap.* 2 *et cap.* 7 *de Confirmat. util. vel. inutil.; cap.* 5 *de concess. præben.*; *cap.* 14 *de offic. et potest. delegat.*

§. X. In primis autem curandum est, ut a Pontificia confirmatione procul absit omne obreptionis aut subreptionis vitium; scilicet ea non est impetranda aut falsa narrando, aut vera malitiose reticendo (1). Quod merito transfertur etiam ad cetera Apostolicæ sedis mandata, decreta, confirmationes,

quæ, cum in iis obreptio aut subreptio inest, vim nullam habent. Hodie de vi, aut justitia privilegii, mandati, aut confirmationis sedis Apostolicæ disputari non solet, nisi primum ab ipso Pontifice *oris*, ut vocant, *aperitio* fuerit impetrata.

(1) *Cap. 1 et de Confirmat. util. vel inutil.*

TITULUS XVIII.

De Arbitris.

§. I.

Forensem strepitum, longasque ac periculosas judiciorum ambages declinaturi non raro controversias omnes arbitrorum fidei dijudicandas committimus, aut initis mutuo consensu pactis et transactionibus sedamus atque componimus. Itaque posteaquam de judiciis actum est, aliqua etiam de arbitris, et aliqua item de pactis et transactionibus addenda sunt.

§. II. Arbiter in libris juris civilis sæpe est judex

a prætore datus (1); sed tamen distinguitur ab eo, quem proprie judicem appellamus (2). Qui bonæ fidei judiciis datur, arbiter, qui stricti juris, judex est; uterque constituitur a magistratu, qui dati ab se judicis, aut arbitri sententiam exequitur (3). Nobis hoc loco arbiter est judex, ad cognoscendam finiendamque controversiam, litigantium voluntate constitutus, sive id ipsi legis imperio fecerint, sive sponte sua (4).

(1) L. 3 *cod. Commun. divid.*
(2) L. 7 *ff. ad. L. Jul. rep.;* L. 15 *ff. de re judic.* §. 1 *Inst. de act.*
(3) L. 15 *cit. ff. de re judic.* Confer Broissonium *de verb. signific. verb. Arbiter.*
(4) Arbiter ab eo distinguitur, quem nos arbitratorem vocamus, quod quidem vocabulum Jus civile ignoravit, rem tamen ipsam recte novit. Arbitrator autem dicitur, qui sine ulla judicii forma ex æquo et bono lites suo concilio et auctoritate studet componere L. 14 §. *Recepisse ff. de recept. qui arbitr. recept.*, vel conventiones, aliaque ad finem bonum perducit, adhibeturque in contractibus, ut rerum pretia, mercedem operarum, lucrum, aut damnum, ceteraque similia boni viri arbitrio constituat L. 70 §. *Gener. ff. de Jur. dot.;* L. 76, 77, 78, 79 *ff. Pro socio*; §. 1 *Inst. de locat.*; §. 2 *Inst. de empt.*; *leg. ult. cod. de Contrahen. empt.* Confer Cujacium *in lib. 4 quæst. Pauli leg. 77 opp. om. 5 col.* 966 *seq.*

§. III. Nam alii sunt arbitri, quos ipsi quidem litigantes sumunt, sed legis jussu et alii sunt, quos ipsi suo arbitrio ac libera voluntate constituunt; et hi *voluntarii*, illo verò *necessarii* appellantur (1). Arbitri necessarii veri judices sunt, quoniam dantur a lege, vel principe, vel magistratu, qui eos eligere cogunt; ideoque habent jurisdictionem, eorumque sententia vim accipit rei judicatæ, ab eaque appellatur (2). Retinent tamen nomen arbitrorum, quoniam mutuo partium consensu eliguntur, ut arbiter pro socio, tutelæ (3).

(1) Arbitri libera litigantium voluntate electi proprie *compromissarii*, legis autem imperio constituti *juris* arbitri dicuntur. Atque hi quidem originem ducunt a judicibus, qui olim dabantur in negotiis bonæ fidei, partium voluntate electi L. 17 *ff. de Judic.*, qui ex æquo et bono arbitrari de lite poterant, et quorum in Jure Romano sæpe mentio est L. 7 *ff. de Negot. gest.* L. 1 *ff. de Pact. dotal.* L. 47 *ff. Famil. erciscs.* Quin etiam hi dabantur ad articulos incidentes definiendos, veluti ad probandos fidejussores, a quibus etiam appellari poterat, cum instar judicum pedaneorum essent L. 9 *Qui satisd. cogan.*

(2) L. 9 *ff. Qui satisd. cogan.*; L. 23 *ff. de appellat.*; *cap.* 11 *de offic. deleg. in* 6.

(3) Consule Cujacium *in* L. 16 *cod. de Judic. opp. tom.* 9 *col.* 138 *edit. cit.*

§. IV. Plura autem negotia sunt, quæ leges ab his arbitris expediri volunt. Ita jure civili si delegati judices suspecti habeantur, eligendi sunt arbitri, qui ipsam principem causam dijudicent (1); itemque jure canonico cum judices super revocatione litterarum apostolicarum inter se non consentiunt (2), aut cum datus judex suspectus est, arbitri constituuntur (3). In Africana ecclesia eligi debebant arbitri, qui noscerent appellationes a sententia synodi provincialis (4); et nunc jure municipali quarumdam regionum sancitum est, ut eorum, qui inter se certo cognationis gradu conjunguntur, lites arbitrorum judicio committantur.

(1) *Leg.* 16 *cod. de Judic.*

(2) *Cap.* 11 *de offic. et potest. delegat. in* 6.

(3) *Cap.* 39 *de offic. et potest. delegat.*; *cap.* 14 *de rescript.*; *cap.* 41 §. 2, *et cap.* 61 *de appell.*; *cap.* 4 *de for. competent.*

(4) *Can.* 96 *cod. African.* apud Dionys. Exiguum *in Biblioth. Justelli tom.* 1 *pag.* 382.

§. V. Arbitri voluntarii nullam habent jurisdictionem, sed tantum notionem, nec proprie judices sunt, quos privatorum consensus facere non potest (1), sed tantum ex compromisso judicis partes sus-

cipiunt (2). Compromissum est conventio, qua litigantes controversiam alicujus judicio subjiciunt spondentque se arbitri sententiæ parituros (3). Accepta ab arbitro conventio *receptum* dicitur (4). Hoc autem promittunt liligantes vel mutua stipulatione, vel nudo pacto, et interdum etiam pro eorum arbitrio adjecta pœna per quam ipsi firmiori vinculo obstringuntur.

(1) L. 3 *cod. de Jurisdict.*
(2) L. 14 §. *ff. de recept. arbitr. qui arbitr. recep.*
(3) L. 11 §. *ff. eod., cap.* 10 *de arbitr.*
(4) L. 23 §. *ff. eod., cap.* 4 *de arbitr.*

§. VI. Antiquo jure etiam jurisjurandi religione compromittentes suam obligabant fidem; tum id vetuit Justinianus (1); sed jure canonico recte emittitur jusjurandum et emissum valet (2). Cum compromisso adjecta pœna est, quæ adjicitur et omittitur arbitrio litigantium (3), tum civili, tum canonico jure locus est petitioni pœnæ, non exceptioni rei judicatæ, quam arbitrium minime parit (4); cum pœna est omissa, *incerti actio* a jure civili comparata est (5). Justiniani lege (6) si pactum sine pœna est *arbitri sententiæ stari*, et litigantes aut sententiam subscripserint, aut decem dierum silentio confirmaverint, reo pacti exceptio, actori in factum actio conceditur. Sed hodie sublatis jam civilis juris subtilitatibus, quodvis compromissum, etiam nudo pacto initum, actionem et exceptionem parit. Nam passim recepta sententia est, etiam ex nudo pacto actionem et exceptionem oriri; sive id ex jure canonico, aut potius ex ejus interpretatione in mores traductum fuerit, sive quod labentibus annis grave et absurdum visum fuerit, etiam in nudis pactis fidem fallere (7).

(1) *Auth. decernit cod. de recept. et arbitr.; Novel.* 82 *cap.* 11 §. 1.
(2) *Cap.* 2 *de arbitr.*
(3) L. 32 §. *ult. ff. de recept.; cap.* 9 *de arbitr.*
(4) L. 2 *ff. de recept.; cap.* 9 *de arbitr.*
(5) L. 32 §. *ult. de recept.*
(6) L. 5 *cod. de recept. et arbitr.*
(7) Confer Gudelinum *de Jur. novissim. lib.* 3 *cap.* 5 *num.* 8 *et seq.*, Vinnium *de Pactis cap.* 7; Voetum *ad Pandect. lib.* 2 *tit.* 14 *n.* 9; Grotium *manud. ad jurispr. Holland. l.* 3 *c.* 1.

§. VII. Omnes, qui judices, ii ferme arbitri esse possunt, sive sint privati homines, sive magistratus (1), judicesve ordinarii, aut delegati (2). Quin etiam ab hoc officio non repelluntur infames et libertini (3), filii quoque causam patris cognoscere non prohibentur (4). Haud tamen arbitri constitui possunt servi, pupilli, furiosi, amentes et similes (5), minores annis viginti (6), itemque ex Jure civili mulieres (7); quamquam eis jus canonicum arbitrium permittat, si lege, aut moribus ordinariam habeant jurisdictionem (8). Laici quoque in rebus spiritualibus arbitri esse nequeunt (9), nisi cum episcopi auctoritate clericis sint adjuncti, aut jussi a summo Pontifice arbitrium susceperint (10); denique excommunicati vitandi, quorum societatem refugimus, arbitri munere fungi non possunt.

(1) L. 3 *et* 4 *ff. de recept. arbitr. qui arbitr.*
(2) Inquit Ulpianus *in* L. 9 *ff. eod.* non posse judicem *arbitrium recipere ejus rei, de qua judex est.* Sed civili juri a canonico derogatum plerique sentiunt. Utut sit, certe jure canonico, tum ordinarii, tum delegati judices arbitri esse possunt, uti patet ex *cap.* 5, 7, 10 *de arbitris, et cap.* 14 *de Præsumpt.*
(3) L. 7 *ff. de recept. arbitr. qui arbitr.; can.* 2 §. *Cognitores cap.* 3 *quæst.* 7.
(4) L. 6 *ff. eod.*
(5) L. 9 *ff. de recept. arbitr. recept.*
(6) L. 46 *ff. eod.* Late ea de re disputat Voetus *ad Pandect. lib.* 4 *tit.* 8 *num.* 7.
(7) L. *ult. cod. de recept. et arbitr.*

(8) *Cap. 4 de arbitr.* Cujus historiam tradit Mantique *annal. Cisterciens. tom.* 3 *an.* 204 *cap.* 5. Confer etiam Cujacium *observ. lib.* 13 *cap.* 23 *opp. tom.* 3 *col.* 348 *edit. cit.*
(9) *Cap.* 8 *de arbitris.* (10) *Cap.* 9 *eod.*

§. VIII. Tam unus, quam plures arbitri constitui possunt, iique tum pares, tum impares numero; licet satius sit impares numero eligere, ut hoc modo, si dissentiant, ratum firmum habeatur quod a pluribus definitum fuerit (1). Nam scitum est, quod cum omnium, qui judices dati sunt, sententiæ inter se non conveniunt, litem finit judicium, quod plures numero ediderunt; cum autem cuncti sunt opinione discordes, præfertur sententia ejus, qui minorem summam constituit, quoniam summa minor in majori continetur, ideoque omnes in eam consenserunt (2).

(1) *Cap.* 1 *de arbitris.*
(2) *Cap.* 1 *cod. in 6;* L. 32 §. *Si plures ff. de recept. arbitr. qui arbitr.*

§. IX. Jure civili, cum plures arbitri electi sunt, omnes conjunctim judicare debent; nisi cautum nominatim sit, ut uno absente, reliqui negotium expediant (1). At jure canonico si unus citatus, nec impeditus adesse nolit, recte præsentes controversiam finiunt (2); quod rectissime sancitum est, ut lites exitum habeant celeriorem. Quod si duo arbitri constituti sint, iique inter se in judicando dissentiant, secundum jus civile tertius sumitur in compromisso designatus, sed eo non designato, solvitur compromissum, quoniam in hoc tertio eligendo arbitri dissentire possunt (3). Sed hodie semper duobus arbitris, quorum est dissimile judicium, integrum est tertium, etiam non nominatum, sumere, qui litem finiat, modo litigantes expresse non contradicant (4); quod juris canonici disciplinæ consentaneum est (5).

(1) L. 19 §. *Item, et* L. 20 *et* 21 *ff. de recept. arbitr.*
(2) *Cap.* 2 *de arbitris in* 6.
(3) L. 19 §. *Si in duos ff. de recept. arbitr.*
(4) Arbitris dissentientibus posse litigantes a compromisso resilire certum est, cum id eis a lege permittatur. Itaque si litigantes testationibus suis denuntient ne tertius eligatur, aut ne sententiam dicat, non intelligo quomodo hic tertius, in quem nunquam litigantes consenserunt, arbiter efficiatur; cum nemo sine partium voluntate satis idoneus arbiter esse possit. Consule Voetum *ad pandect. lib.* 4 *tit.* 8 *num.* 13.
(5) *Cap.* 61 *de appellat.*

§. X. Arbitri judicium sponte suscipiunt, quoniam, ut eleganter inquit Ulpianus (1), hæc res libera et soluta est, et extra necessitatem jurisdictionis posita. Sed quod initio voluntarium erat, fit postea necessarium; quoniam qui arbitrium susceperunt, videntur suam obligasse fidem, quam eos liberare oportet. Itaque arbitri semel suscepto munere omnino fungi debent et repugnantes coguntur imperio magistratus (2); nisi justam habeant causam, propter quam sui officii partibus non satisfacere impune possint. Ita si litigantes arbitrum infamaverint, aut eo spreto et contempto ad alium arbitrum iverint, si graves inter ipsos inimicitiæ ortæ sint, impune arbitrium abjicitur; similiter adversa valetudo, necessaria profectio, munus reipublicæ aliaque similia justam præbent abjiciendi, aut saltem differendi arbitrii causam (3).

(1) L. 5 §. *de recept. qui arbitr.*
(2) L. 3 §. 1 *cit., et Leg.* 22 *ff. eod.*
(3) Confer Huberum *prælect. ad pandect. lib.* 4 *tit.* 8 *num.* 7, et Heineccium *eod. loc.* §. 540 *opp. tom.* 2 *p.* 135 *ed. Neap.* 1769.

§. XI. Pendet autem ex indole præsertim et ratione compromissi, quo modo, quove ordine procedere, quam potestatem habere, quam contra non habere, quot numero esse, intra quod tempus et

quibus de rebus arbitri judicare debeant (1). Generatim ferenda est ab arbitris sententia loco, in quem compromissum fuit (2); die non feriato (3); tempore convento, nisi litigantes nullum tempus definiverint, vel ejus prorogandi arbitris dederint facultatem, vel arbitri jurent, sibi nondum liquere (4); partibus præsentibus publicanda est (5), nisi aliud populorum moribus receptum sit; denique ferenda est de negotio, quod datum fuit, non de alio (6), et si plura negotia commissa sunt, de omnibus est judicandum (7). Possunt quoque arbitri alios eligere, qui controversiam definiant, cum hanc potestatem a litigantibus acceperunt (8), non item cum ea de re nihil actum est (9).

(1) Confer *cap. 1 et 12 de arbitris.*
(2) L. 27 §. *Si arbiter ff. de recept. qui arbitr. receper.*
(3) L. 2 *et* 7 *cod., et* L. 41 *ff. de recept. qui arbitr.*
(4) L. 14, 30, 38 *et* 55 *ff. de recept. qui arbitr. recep.*
(5) L. 32 §. *Si quis ff. eod.*
(6) L. 37 §. *de officio ff. eod.*
(7) Id vero plenum compromissum appellatur L. 25 *et* L. 27 §. *Plenum ff. eod.*
(8) *Cap.* 13 *de arbitris.*
(9) L. 37 §. *Quæsitum ff. de recept. qui arbitr. receper.*

§. XII. Non in omnibus tamen causis arbitri adhiberi possunt, sed in iis tantum, quæ privati arbitrii sunt; quoniam per simplicem arbitri notionem expediri non possunt, quæ ad jus publicum pertinent et publicam auctoritatem desiderant. Ergo rejiciunt arbitrium causæ restitutionis in integrum, criminales, in quibus criminaliter agitur, item causæ status, scilicet ingenuitatis, natalium, libertatis (1), actiones populares et famosæ (2), similiter causæ matrimoniales (3); quippe quæ omnes vires superant privatæ potestatis. Etiam causæ exemptionum, quod in iis agitur de Jure summi Pontificis, per compromissum nosci expedirique non possunt (4).

(1) L. 37 §. *Julianus de recept. qui arbitr. recep.*, L. *ult. cod. Ubi et apud quem cognosc. restit. in integr.; cap.* 9 *de in integr. restit.*

(2) L. 37 §. *Julianus ff. de recept. qui arbitr. recep.*

(3) *Cap. penult. de in integr. restit.* Verum sponsalia *de futuro* non rejiciunt compromissum, quoniam ea mutuo consensu dissolvuntur *cap.* 2 *de Sponsal.* (4) *Cap.* 5 *de arbitris.*

§. XIII. Arbitri pronuntiatio sententia proprie non est, sed a jurisconsultis arbitrium (1), passim vero fori usu laudum vocatur (2). Ab eo non datur appellatio, quoniam absurdum esset diuturna lite vexare eos, qui ad arbitros iverunt, ut se a litium ambagibus et impensis liberarent, arguere vero semetipsum debet qui compromisit, si minus æquum judicem elegit (3). Verum ut sententiæ ab arbitro prolatæ iniquitas atque error emendetur, passim in foro receptum est, ut illa ad arbitrium boni viri redigatur. Quam *reductionem* intra decem dies postulat, qui causa decidit, atque ita vim et cursum sententiæ suspendit (4). Magnam autem hæc *reductio* cum appellatione affinitatem habet, ac per eam negotia arbitris antea commissa ad ordinarium judicem deferuntur.

(1) L. 9 *ff. Qui satisd. cog.*

(2) Inferiori latinitatis ævo *judicare* dictum est *laudare*. In *lib.* 2 *de feudis cap.* 20 scriptum est: *Laudatum sæpe scio*, hoc est *judicatum*. Consule Hotomannum *de verb. Feudal.* Turnebus *adver. lib.* 14 *cap.* 12, vehementer objurgat jurisconsultos, quod barbaro *laudi* vocabulo utantur, cum arbitri sententia *arbitrium* latine dicatur. Verum hoc quidem est, quod Turnebus dicit de barbarie vocabuli *laudi*; sed elegantiores *arbitrii* verbo usi sunt, et ita sane loquitur Cajus *cit.* L. *ff. Qui satisd. cog.*

(3) L. 32 §. *Stari ff. de recept. qui arbitr.*

(4) Confer Voetum *in Pandect. lib.* 4 *tit.* 8 *num.* 25 *et seq.*

§. XIV. Ceterum cum arbitri voluntarii nullam habeant jurisdictionem, eorum arbitrium vim et exitum non habet, nisi præsto sit auctoritas magistratus, seu Judicis ordinarii, cujus imperio arbitri

executio perficitur. Hoc autem imperium ad illud exequendum non accommodat magistratus, nisi primum re cognita intelligat, dignum revera esse arbitri judicium, quod a litigantibus observetur.

§. XV. Exspirant arbitria mutuo consensu, morte compromittentium, nisi etiam heredum facta sit mentio (1), uno alterove ex arbitris mortuo (2), nisi cautum compromisso sit, ut uno ex arbitris vita functo reliqui judicent (3), lata sententia, interitu rei, de qua litigatur, lapso tempore constituto, nisi illud justis de causis, uti demonstratum supra est, prorogatum fuerit.

(1) *Cap.* 10 *et ult. de arbitris; L.* 32 §. *Si heredis ff. de recept. arbitr.*
(2) *Cap.* 50 *de testibus.*
(3) *Cap.* 42 *de offic. et potest. delegat.*

TITULUS XVIII.

De Pactis et Transactionibus.

§. I.

Non solum arbitris, sed etiam pacto et transactione lites finiri possunt. Pactum ab Ulpiano definitur (1) duorum, vel plurium in idem placitum consensus, patetque latissime in jure de pactis disputatio. Nos

hoc titulo non de pactis universe agimus, sed illud tantum persequimur genus pactorum, quibus lis extinguitur et quæ vulgo *liberatoria pacta* appellantur.

(1) *L. 1 ff. de pactis.*

§. II. Pacti liberatorii in jure civili multa exempla sunt (1), atque illud prodest ad exceptionem, quæ vel pacti conventi exceptio, vel exceptio doli dicitur, quoniam dolo agit, qui contra pacti fidem agit (2). Jure quoque canonico cautum et provisum est, ut pacta diligenter observentur, adhibita etiam, ubi opus fuerit, judicis auctoritate (3); modo pactum honestum, licitum, possible sit (4), jus tertii non lædat (5), fiatque ab iis, qui paciscendi obtinent potestatem.

(1) « Si paciscar, ne judicati, vel incensarum ædium agatur, pactum valet. Si paciscar, ne operis novi nuntiationem exequar . . . . . si ex re familiari operis novi nuntiatio sit facta, liceat pacisci. » Sunt hæc liberatorii pacti exempla, quæ proponit Ulpianus *in L. Juris gentium* 7 §. *Si paciscar ff. de pactis.* Simile est exemplum Pauli in *L.* 27 §. *Si cum mihi ff. eod.* cujus hæc verba sunt : « Si cum mihi decem deberes, pepigero, ne a te viginti petam, in decem tibi prodesse pacti conventi, vel doli exceptionem placet. »

(2) « Doli exceptionem subsidium esse pacti exceptionis, » inquit Ulpianus L. 10 §. *Plerumque ff. de pactis.*

(3) *Cap. 1 et 3 de pactis.*

(4) *Cap. 4, 5 ult. eod.*

(5) *Cap. 7 eod.; cap. 2 eod. in 6.*

§. III. Pacta quæ sacris canonibus nominatim improbantur, sunt pactum de beneficio ecclesiastico, pecunia aut alia re pretio æstimari solita, resignando (1); de concedenda ecclesia ea lege, ut post obitum provisi alius succedat (2); de solvenda graviori pensione, ut quis facilius ecclesiam obtineat (3); pactum quo monachi aliis sua bona locant, ut hi aut deci-

mas sibi solvant, aut apud eosdem eligant sepulturam in perniciem ecclesiæ parochialis (4).

(1) *Cap. 4 de pactis.*
(2) *Cap. 5 eod.*
(3) *Cap. 6 eod.*
(4) *Cap. 7 eod.*

§. IV. Cetera pacta, quæ non bonis moribus adversantur, non res impossibiles turpesve continent, non in animæ detrimentum vergunt, postremo, quibus nihil jure obstat, custodienda observandaque diligenter sunt. Hinc privilegiis etiam, quæ privatim sua et propria sunt, abdicare se unusquisque potest (1); valetque pactum juratum, quo mulier, cum nubit, accepta dote promittit se nihil amplius ex paterna hereditate petituram (2).

(1) *Cap. 1 de pactis in 6.*
(2) *Cap. 2 de pactis in 6.*

§. V. Sed litium dirimendarum causa plerumque utimur transactione, quæ species quædam est pacti, et interdum etiam pacti nomine appellatur (1). Proprie transactio initur de re dubia ac lite incerta (2); atque aliquid datur, aut promittitur, ut litigantium alter litem deserat (3). Pactum autem pertinet ad res certas, atque, ut plurimum, nihil accepto, aut promisso conficitur.

(1) *L. 28 §. 2 ff. de pactis; L. 1 cod. eod.; L. 4 ff. de Jur. fisc.*
(2) Transactionis et pacti discrimen eleganter expressit Ulpianus *in L. ff. de transact.* his verbis: Qui transigit quasi de re dubia et lite incerta, neque finita transigit; qui vero paciscitur donationis causa, rem certam et indubitatam liberalitate remittit. »
(3) *L. 38 cod. de transact.* Atque id quidem adeo late patere complures putant, ut eam statuant interpretationis regulam, si quando in libris juris pactum re aliqua data, aut promissa, aut retenta fieri dicitur, ut in L. 28 *ff. de pactis;* L. 2 *cod. de pactis;* L. 4 *ff. de Jur. fisc.*, semper pactum pro transactione accipiendum esse. Sed qui ita sentiunt, vehementer errant.

Transactio quidem nunquam est gratuita, sed pactum et gratuito fit, ut in L. 1 *ff. de transact.*, et cum pretio atque aliquo dato, ut in L. 41 *ff. de pact.*, *et in* L. 6 §. *Si quis*, *et* §. *Qui jussu ff. de his qui notan. infam.* Non igitur in L. 1 *ff. de transact.* illa est adhibenda, quæ vulgo adhibetur, verborum interpunctio, « Qui paciscitur, donationis causa rem certam etc., sed legendum est, ut Græci, et horum exemplo Dionysius Gothofredus legunt: « Qui paciscitur donationis causa, rem certam » etc., quemadmodum in L. 28 §. *Si filius ff. de pactis* scriptum est: « Si donandi causa pactus sit. »

§. VI. Porro hæc duo in transactione omnino sunt necessaria, ut scilicet detur aliquid, aut aliquid promittatur, utque de re dubia fiat. Nam promisso, datove nihil, itemque de re certa transactio fieri non potest (1). Hinc etiam post sententiam recte transigimus, quia adhuc incertus est litis exitus, sed non etiam post rem judicatam et cum procul est omnis litis redintegrandæ metus (2). Sed quemadmodum jure Romano transactio super re judicata firmabatur, cum per Aquilianam stipulationem et acceptilationem jus ex re judicata quæsitum ipso jure perimebatur (3), et gratuitum probabatur super re judicata pactum, tamquam liberatorium et donationis causa conceptum (4), ita moribus receptum est, valere transactiones, quæ super negotio ex re judicata certo initæ sunt (5).

(1) L. 38 *cod. de transact.*
(2) L. 31 *cod. eod.* Verum ad transactionem recte ineundam satis esse litis metum, scriptum est in L. 2 *cod. eod.*
(3) L. 32 *cod. de Transact.*
(4) L. 7 §. *Si paciscar ff. de pactis;* Paulus *recept. sentent. lib.* 1 *tit.* 1 §. 5, ibique Schultingius *in not. n.* 13 *pag.* 220 *edit. Lipsiæ* 1737.
(5) Videndus Groenewegen *ad L.* 7 §. 1 *ff. de transact. n.* 2.

§. VII. Transactionis magnus in jure favor et auctoritas est. Nam ea mutuæ transigentium renuntiationis vim habet; quo fit, ut omnia eorum jura tollantur (1), pariatque litis finitæ exceptionem (2),

initaque bona fide, atque ex non falsis instrumentis, ne si nova quidem deinceps prodeant monumenta, e medio tollenda sit, nisi primum in integrum restitutio impetrata fuerit (3). Jure civili tum *nudo pacto* tum subjecta pacto convento, *Aquiliana stipulatione* transactio perficitur (4). Cum pacto facta est, actio exceptione submovetur (5), cum Aquiliana stipulatio est adhibita, actio ipso jure tollitur (6). Sed canones non laborant de ista nimis attenuata diligentia juris civilis et Aquiliana etiam stipulatione neglecta, obligationes quoquo modo contractas transactione omnino perimi volunt (7).

(1) *Cap. 1 de transact.*
(2) *Cap. 1 de litis contest. in 6.*
(3) L. 10, 19, 42 *cod. de transact.*
(4) L. 2 *et* 15 *ff. de transact.*
(5) L. 15 *cod. eod.* (6) L. 3 *et* 4 *cod. eod.*
(7) *Cap. 1 de transact.*, ibique Gonzalez *num.* 15.

§. VIII. Transigere omnes possunt, qui pacisci et alienare; nam transactio alienatio est. Hinc minores, pupilli, amentes, ceteri similes, qui res suas alienare nequeunt, etiam transigere prohibentur; et Prælati, qui sine certis solemnitatibus res ecclesiæ alienare non possunt, easdem quoque solemnitates in transactione servare debent (1). Quod dicendum generatim est de omnibus, qui res habent ad ecclesiæ patrimonium pertinentes, uti sunt beneficia (2), decimæ (3), cetera similia, de quibus si fiat transactio sine debitis solemnitatibus, obligare quidem poterit, qui eam absolvit (4), successores vero non obligat, neque aliquid ecclesiæ rebus infert detrimenti (5).

(1) *Cap. 2 et 3 de transact.*
(2) *Cap. 7 eod.* (3) *Cap. 2 eod.*
(4) *Cap. 5 eod.* (5) *Cap. 8 eod.*

§. IX. Sed neque de rebus omnibus transigere fas est. Nam Jus canonicum transactionem fieri vetat de ecclesiasticis beneficiis, in quibus omnis non gratuita pactio turpis habetur planeque rejicitur (1), sed tamen in iis admittitur amicabilis compositio (2); item de jure patronatus, quod accepta pecunia in alium conferri non potest (3). Sponsalia de futuro transactionem non respuunt, quoniam mutuo consensu dissolvi possunt (4); sed de matrimonii sacramento omnis plane transactio, aut pactio irrita est (5).

(1) *Cap. 4 de pactis; cap. 4 de transact.*
(2) Ita si duo inter se de beneficio litigent, recte fit amicabilis compositio, per quam alter nullo accepto pretio, vel re temporali, suo se jure sponte abdicat *cap. 7 de transact.*
(3) *Cap. 9 eod.*
(4) *C. 2 de sponsal.*
(5) *C. ult. de transact.*

INSTITUTIONUM CANONICARUM

LIBER IV.

Antequam dicant boni filii: concupiscentiam habemus dissolvi, et esse cum Christo: multi prius, tamquam mali servi et quodammodo improbi fugitivi, ad Dominum suum temporalium flagellorum verbere revocantur.

S. Augustinus *epist.* 185 *ad Bonifacium cap.* 5 *opp. tom.* 2 *col.* 652 *edit. Maurin. Venet.* 1729.

Si vult hæreticus non esse, neque audire, non isti, aut illi satisfaciat. . . . Festinet pro omnibus Sedi Romanæ satisfacere: hac enim satisfacta communiter ubique omnes pium et orthodoxum prædicabunt.

S. Maximus martyr *epist. ad Petrum Illustr. opp. tom.* 2 *pag.* 76 *edit. Combefis. Paris.* 1675.

TITULUS I.

De Ecclesiæ in coercendis Criminibus Potestate.

§. I.

Malos male habendos et eum, qui malum fecit, malum ferre debere, non solum civilis, sed etiam di-

vini ac naturalis juris docet auctoritas. Nam hoc modo et ceteri a crimine deterrentur, et civium incolumitati consulitur, et damnum atque injuriam, quam quis suo scelere naturæ intulit, religioni, reipublicæ, quantum fieri potest, ipse emendat et corrigit. Quare crimina sequuntur pœnæ, quibus improbi coercentur, salusque et tranquillitas reipublicæ conservatur, easque infligit, cui publicæ salutis et tranquillitatis cura ac summa potestas commissa est. Non enim par in parem habet imperium et jurisdictionem, per quam pœnam irroget; ac si lædens a læso punitur, non pœna hæc est, sed vindicta; si a tertio, non pœna, sed alia læsio et injuria est. Neutrum vero fieri sinunt leges, quibus civiles hominum societates gubernantur (1).

(1) Puffendorfius *de Jur. natur. et gent. lib.* 8 *cap.* 2 §. 4 *num.* 3, et Heineccius *elem. Jur. natur. et gent. lib.* 2 *cap.* 3 §. 159 *opp. tom.* 8 *pag.* 214 *edit. Neap.* 1775.

§. II. Utraque potestas civilis et ecclesiastica propriam habet, atque ab altera distinctam rempublicam; utraque suum habet imperium et jurisdictionem; subditos, ex quibus respublica efficitur; res, quæ ad eam pertinent; magistratus, quorum cura, administratione, auctoritate cuncta geruntur (1). Quare utraque punit maleficia; sed civili potestati unum est forum, idque exterius, ecclesiasticæ duplex, alterum interius, exterius alterum (2). Interioris fori potestatem Christus ecclesiæ dedit his verbis (3): *Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis et quorum retinueritis, retenta sunt;* potestatem fori exterioris his verbis expressit (4): *Si peccaverit in te frater tuus etc. dic Ecclesiæ; si autem Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus.* Quibus quidem ver-

bis sacra interdicti, sive anathematis pœnam, qua nulla gravior in ecclesia coercitio est, contineri Patres docent.

(1) Confer quæ dixi *in Prolegomenis cap.* 1 §. 6, *et cap.* 2 *tom.* 1 *pag.* 13 *et* 21, *et lib.* 3 *tit.* 1 *tom.* 2 *pag.* 4 *et seq.*

(2) « Nihil dubitandum est, inquit synodus Cameracensis *tit.* 14 *cap.* 1 apud Labb. *tom.* 20 *conc. ed. Venet. col.* 1411, duplex esse forum ecclesiasticum, a Christo nomine clavium nobis insinuatum; alterum sacramenti pœnitentiæ; quod ad conscientiam spectat, in quo reus non nisi ex propria confessione solvitur et ligatur; alterum vero jurisdictionis et regiminis externi, in quo reus non solum ex propria confessione, sed etiam per testes convincitur et judicatur. » Mitto cetera testimonia quæ superiori loco descripsi.

(3) Joannes XX *v.* 23.

(4) Matth. XVIIII *v.* 15 *et seq.* Huc etiam spectat illud Christi apud Lucam X « Qui vos audit, me audit; qui vos spernit, me spernit, » quibus verbis jubendi et coercendi potestas apostolis tribuitur, atque in ipsum Christum contumax pronunciatur, qui illorum mandatis non obtemperaverit. Pertinet etiam ad hunc locum potestas *pascendi*, hoc est regendi, ut ostendi *in Prolegomenis cap.* 2 §. 18 *not.* 3 *tom.* 1 *p.* 22, agnos et oves, nimirum et pastores et oves, ut observat S. Ambrosius *L.* 10 *in Lucam num.* 175 *et seq. opp. tom.* 4 *pag.* 265 *seq. edit. Venet.* 1718, et S. Bernardus *de Consider. lib.* 2 *cap.* 8 *opp. tom.* 1 *col.* 428 *edit. Mabillonii Paris.* 1719, quam Christus contulit in Petrum, quem Ecclesiæ caput constituit quemque omnibus dignitate et jurisdictione præesse voluit. Præclare Bossuetius in sermone, quem *de unitate ecclesiæ* V Idus Novembris an. 1681 ad collegas habuit, qui ad comitia convenerant *opp. tom.* 7 *pag.* 473 *ed. Argentinæ* 1752, « C'est à Pierre, inquit, qu'il est ordonné... de paître et de gouverner tout, et les agneaux, et les brebis, et les petits, et les mères, et les pasteurs mêmes : pasteurs à l'égard des peuples, et brebis à l'égard de Pierre. » Par est ratio potestatis clavium, quæ primum uni Petro, cui omnes Christus subesse jussit, data est Matth. XVI *vers.* 18 *et* 19, deinde et Petro, et ceteris apostolis Matth. XVIII *vers.* 18. Nihilo tamen minus Ecclesiæ in coercendis criminibus potestati adversantur recentiores protestantes, qui cum Ecclesiam non veram perfectamque rempublicam, sive, ut inquiunt *statum*,

sed collegium esse defendant, ei licere negant in reos criminum pœnis animadvertere. Ex eorum numero Boehmerus *Jur. eccles. protest. lib.* 5 *tit.* 37 §. 16, et Plaffius *de orig. jur. eccles. pag*, 250, Ecclesiam nullam propriam habere censent potestatem criminum, constitutis pœnis, coercendorum, quod si qua ei facultas est animadvertendi in illos, qui societatem perturbant, eam totam repetunt ex pacto vel expresso, vel tacito, quo quis in collegio receptus est. Hinc si quid vitii in pœnarum *conventionalium* irrogationc inesse videatur, rem omnem subjiciendam essc putant judicio civilis potestatis, cui collegium subest. Eadem est sententia Christiani Thomasii in *dissert. de for. competen. cleric.*, Moshemii, ceterorum protestantium qui Puffendorfii errorem sequuti ecclesiam merum collegium faciunt; quem quidem errorem refutavi *in Prolegomenis c.* 1 §. 6 *et seq. tom.* 1 *pag.* 13 *et seq.*, et ante me multo uberius et luculentius refutavit doctissimus Mamachius *epist.* 2 *ad Febronium* §. 6 *et* 7 *pag.* 207 *et seq. tom.* 1. Protestantibus præivit vetusta eaque deterrima secta Catharorum, seu Puritarorum, qui ipsa apostolorum ætate omni, non solum ecclesiasticæ, sed etiam civili potestati obsistebant. Horum errores, ut observat Petavius *de hierarch. eccl. in præfat. num.* 3 *pag.* 52 *tom.* 6 *ed. Ven.* 1757, instaurare visus est Salmasius, qui cum laicos omnes sacerdotes faciat, consequens est, ut nulla ab episcopo pœna infligi possit, neque ejus Jurisdictio in coercendis criminibus sita sit. Inquit enim, episcopos initio non fuisse magistratus, neque eos habere potestatem et jurisdictionem, qua imperent, et invitos ac repugnantes ad parendum cogant. Catharos sequuti sunt alii hæretici, in primis vero Marsilius Patavinus et Joannes Jandunus, qui sine principis venia ecclesiam pœna coercere neminem posse existimabant. Horum errores condemnavit Joannes XXII *in constit. Licet juxta doctrinam* apud Raynaldum *ad an.* 1327 *num.* 28 *et seq. tom.* 24 *annal. pag.* 347 *ed. Lucæ.* Sed eos tamen in medium revocare ausus est Spalatensis apostata *de republic. lib.* 5 *c.* 1, 2 *et* 3. Joannes Morinus *de administr. sacram. pœnit. lib.* 1 *cap.* 10 Ecclesiam usque ad XI aut XII sæculum tantum interioris fori judicio et potestate crimina coercuisse putat, atque ad hoc tantum forum universam ipsius jurisdictionem referendam esse contendit. Cum Morino sentiunt Espenius *Jur. eccles. part.* 3 *tit.* 4 *cap.* 1; Giannonius *hist. civil. tom.* 1 *l.* 2 *cap. ult.*; Auctor libelli Ticini editi *an.* 1784 *Del diritto d'imporre gl'impedimenti dirimenti nel matrimonio, e di dispensarne t.* 2 *pag.* 125; Cavalarius *inst. Jur. canon. par.* 3 *cap.* 4. Verum non his omnibus eadem prorsus sententia

est. Sunt enim qui sæculo XI, sunt qui serius aut citius interius forum ab exteriori distingui cœpisse arbitrantur, adeo incertum controversumque est his magistris et effectoribus epocharum, quod ipsis certum atque exploratum esse deberet. Sed potestatem, quam habet ecclesia, cogendi invitos et repugnantes, late explicarunt ac vindicarunt Gersonius *de potest. eccl. consid.* 4 *tom.* 1 *opp. col.* 230 *ed. Antverp.* 1706, Hervæus, Petrus de Alliaco, Joannes Major, qui omnes *de potestate ecclesiæ* tractatus ediderunt; item Almainus *de auctor. eccles. et laic. qu.* 3 *cap.* 2. Adversus Salmasium solide graviterque disputat Petavius *de hierarch. eccles. lib.* 3 *cap.* 8 *et seqq. opp. tom.* 6 *pag.* 150 *et seq. edit. Venet.* 1757. Quæ Morinus falso statuit, quæque ejus exemplo litteris consignarunt Van Espen, Litta, ceteri, refutata sunt *lib.* 3 *tit.* 1 *fere per tot.* Denique, ne omnes singulatim enumerem, de ecclesiæ potestate copiose egerunt Dadinus Alteserra *eccles. jurisd. vindic. adver. Fevret.*; Hallier *de hierarch. eccles. lib.* 4 *art.* 7 §. 1 *et seq. pag.* 419 *ed. Paris.* 1656; Franciscus a Victoria in duabus relectionibus *de potest. eccles.*; Zaccarias Boverius *adversus de Dominis censur. parenet. de rep. eccles. par.* 2 *pag.* 127 *et seq. edit. Mediolan.* 1621. Et novissime Cl. Franciscus Antonius Zaccaria in dissertatione 3 *de disciplina*, cui titulus « *Comandi chi puo, ubbidisca chi dee* » Faventiæ edita *pag.* 152 *seq.* Videndus est etiam Petit-Pied *Traité du droit et des prérogatives des ecclésiastiques dans l'administration de la justice séculière.* Quin saniores quoque protestantes ecclesiam in coercendis criminibus potestatem habere non inficiantur, atque eorum e numero sunt Basnagius *annal. eccles. tom.* 2 *dissert.* 4 *de eccles. tribun.* 1 *p.* 491 *ed. Roterodam.* 1706; Beveregius *prolegom. ad synodic. seu pandectas canonum num.* 2 *seq. tom.* 1 *seq. Oxonii* 1672.

§. III. Atque hanc quidem a Christo acceptam potestatem infligendi pœnas, tum in interiori, tum in exteriori foro, apostoli et verbis et factis ostenderunt. Præsertim Paulus, cujus plura exstant scripta, quam aliorum apostol., in Hymenæum atque Alexandrum (1), itemque in Corinthium incestus in novercam reum animadvertit (2), quem postea, cum resipuisset, pœna solvit atque ecclesiæ communioni restituit; *virgam* minatur (3), negat se parciturum,

si venire cogatur (4), acceptam a Christo *potestatem* ostendit, per quam *ulcisci* possit *omnem inobedientiam* et se *durius* acturum profitetur adversus eos, qui sibi non obediant (5). Ipse Paulus episcopum docet, quemadmodum accipere debeat accusationes, quæ contra presbyterum deferuntur (6).

(1) I *ad Timoth.* I *v.* 20, *et* II *ad Thimoth.* IV. *v.* 15.
(2) I *ad Corinth.* I *v.* 5 *et seq.*, *et* II *ad Corinth.* II *v.* 6 *et seq.*
(3) I *ad Corinth.* IV *v.* 21.
(4) II *ad Corinth.* XIII *v.* 2.
(5) II *ad Corinth.* X. *v.* 6 *et seq.*; II *ad Thessalonic.* III *v.* 34. Confer quæ dixi *lib.* 3 *tit.* 1 §. 10 *et seq. tom.* 3 *pag.* 11 *et seq.*
(6) I *ad Timoth.* V *v.* 10.

§. IV. Exemplo apostolorum episcopi eamdem semper, quoties opus fuit, potestatem exercuerunt. Quod non solum Constantino imperatore et quarto post Christum natum sæculo, quo tempore christiana religio in imperio dominari cœpit, sed etiam prioribus sæculis factum est. Nam eo temporis intervallo Victor summus Pontifex in Theodorum Byzantinum Coriarium animadvertit et coercuit Asianos, qui ipsa luna XIV, Hebræorum more, pascha celebrabant. Similiter a presbyteratus gradu dejectus ac censurarum pœnis affectus est Marcio; Paulus Samosatenus de episcopatu dimotus atque ab ecclesia ejectus; sumpta pœna de Novato et Felicissimo, de Basilide Asturicensi et Martiale Emeritensi, de Origene, de ceteris, qui in religionem peccaverant. Atque hi quidem omnes non pœnas sua sponte susceperunt, sed eas ecclesiæ lege et imperio sustinere coacti sunt (1).

(1) Quam ægre tulerit depositionis sententiam Marcio et quantum laborarit, ut gradum suum recuperare posset, narrat S. Epiphanius *hæres.* 22 *vel* 24 *num.* 1 *p.* 302 *t.* 1 *ed. Coloniæ* 1682. Paulus Samosatenus tam audacter et pertinaciter restitit sententiæ depositionis, quæ adversus eum lata fuerat, ut christiani antistites rogarint ipsum Aurelianum imperatorem, qui eum ex-

domo episcopali per vim expelleret. Imperator autem, licet ethnicus, sententiam tulit, qualem christianus imperator ferre potuisset; nam legem dixit, ut domus traderetur iis, quibus illam christianæ religionis antistites et Romanus episcopus concedendam indicarent; quæ cuncta constant ex Eusebio *hist. eccles. lib.* 7 *cap.* 30 *p.* 364 *ed. Valesii Cantabr.* 1720; Theodoreto *hæret. fabul. lib.* 2 *cap.* 8 *p.* 223 *t.* 4 *opp. ed. Paris.* 1602. Similiter quam ægre Novatus et Felicissimus, itemque Basilides Asturicensis et Martialis Emeritensis contra se latam sententiam tulerint, quantumque laborarint, ut ejus vim declinare possent, ostendunt S. Cornelius *ep. ad S. Cyprianum*, quæ inter Cypriani epistolas est 50, ac Cyprianus *epist.* 52 *ad Cornel. et epist.* 59 *pag.* 236, 237 *et* 265 *ed. Amstel.* 1700. Origines autem de se ipso demonstrat, quam ægro et invito animo Demetrii episcopi sententiæ parere debuerit, *in præfat. tom.* 6 *in Joan. tom.* 4 *opp. p.* 101 *ed. Paris.* 1759; qua de re vide etiam Coustantium *in ep. Rom. Pontif. col.* 115 *et seq.* Confer præterea eumdem Cyprianum *ep.* 3 *ad Rogatian. pag.* 172, *et ep.* 43 *ad plebem pag.* 227, unde intelligis quemadmodum episcopi punire sontes possint. Mitto cetera, ne longus sim.

§. V. Data christianis pace, non solum suo jure, sed etiam legibus imperatorum (1), Ecclesia de criminibus judicavit. Atque hæc quidem judicia non tantum erant de criminibus in religionem (2), sed et omnes comprehendebant causas, in quibus clerici aliquo in rempublicam crimine arguebantur (3). Potestatem illam cognoscendi puniendique crimina in religionem a Christo nominatim accepit Ecclesia, in quam ipse contulit clavium potestatem et cujus unius esse voluit curare omnia, quæ ad res sacras aut divinas pertinent. Quare quisquis inter ecclesiæ filios per Baptismum cooptatus in ea peccat, quæ unius ecclesiæ gubernio, curæ, judicio commissa sunt, is omnino illius potestatem et animadversionem subire debet, ac si ejus decreto non steterit, Christi jussu, tamquam ethnicus et publicanus habendus est (4): nimirum ei sacris est interdicendum et communione christianorum.

(1) Vide Constantini constitutionem *in Extravag. cod. Theod. de episc. judic.*, de qua late egi *lib.* 3 *tit.* 1 §. 32 *not.* 4 *tom.* 3 *pag.* 24 *et seq.*; item *Leg.* 12, 41, 47 *cod. Theod. de episc. eccles. et cleric.;* Justiniani Novellam 83; capitularia Caroli M. *lib.* 5 *cap.* 398 *et* 399 *lib.* 7 *cap.* 347 *et* 436 *tom.* 5 *col.* 604, 606, 731, 750 *edit. Venet.* 1772, et alibi passim.

(2) De rebus, quæ ad religionem pertinent, omne judicium unius ecclesiæ esse nulla est et nulla unquam fuit inter catholicos controversia. Nam tota hæc potestas et gubernatio uni ecclesiæ a Christo data nominatim est, et huc spectant Concilia quavis ætate habita, ad fidem ac disciplinam stabiliendam hæreticosque condemnandos, huc similiter constitutiones, quas Romani Pontifices, quoties opus fuit, ediderunt. Confer doctissimum Mamachium *ad auctorem oper. Quid est Papa? ep.* 31 *tom.* 1 *pag.* 237 *seq.*, ct confer etiam quæ ipse scripsi *lib.* 3 *tit.* 1 §. 3 *tom.* 3 *pag.* 6 *et seq.*

(3) Auctor *constit. Apostolic. tom.* 2 *cap.* 47*;* Canon apostolorum 66 apud Cotelerium *PP. Apostolic. tom.* 1 *pag.* 257 *et* 451 *edit. Amstelod.* 1724; concilium Eliberitanum *can.* 74, ibique Albaspinæus *in not. pag.* 184 *edit. Neap.* 1770*;* Antiochenum *can.* 12, 14, 15, apud Labbeum *concil. tom.* 2 *col.* 595 *ed. Venet.;* Carthaginense III *can.* 9, et Carthaginense V *can.* 2 *eod. tom.* 2 *col.* 1401 *et* 1454*;* Toletanum III *can.* 13 *tom.* 6 *col.* 700*;* Matisconense an. 580 *can.* 8 *et* 32 *tom.* 6 *col.* 662 *et seq. ejusd. collect.* Labbei. Confer etiam Optatum Milevitanum *lib.* 1 *contr. Parmenian. num.* 22 *et* 23 *pag.* 22. 23 *ed. Antv.* 1702*;* Ruffinum *histor. lib.* 10 *seu* 1 *cap.* 2 *col.* 17 *ed. Vallarsii Veron.* 1745, qui refert ea de re præclaram Constantini Imperatoris sententiam; Luciferum Calaritanum *lib.* 1 *pro S. Athan. adv. Constantium in biblioth. PP. tom.* 4 *pag.* 184 *lit. G. ed. Lugdun.* 1677*;* Constantinum imper. *epist. ad Pop. Alexandr.*, apud Athanasium *apol.* 2 *contr. Arian. num.* 62 *opp. tom.* 1 *pag.* 142 *ed. Patavii* 1777*;* Ambrosium *in act. conc. Aquilejen. opp. Ambros. tom.* 5 *pag.* 511 *ed. Venet.* 1781, *et epist.* 21 *ad Valentinian.*, *et epist.* 56 *ad Theophil. tom.* 6 *pag.* 52 *et* 184*;* Martinum apud Sulpitium *histor. lib.* 2 *cap.* 50 *tom.* 2 *pag.* 263 *edit. Veron.* 1754; Gregorium M. *epist.* 56 *ad Joannem epist. lib.* 2 *opp. tom.* 2 *col.* 667 *ed. Paris.* 1705, *et in can.* 37 *et* 40 *caus.* 11 *q.* 1*;* Hilarium *ad Constant. lib.* 1 *num.* 1 *col.* 535 *tom.* 2 *opp. edit. Veron.* 1730*;* Athanasium *in hist. Arianor. ad Monac. n.* 52 *opp. tom.* 1 *p.* 297 *ed. Patav.* 1777*;* Osium *ad imper. Constant.*, apud Athanasium *hist. Arian. et Monach. tom.* 1 *pag.* 293 *ed. Patav. cit.;* Liberium *epist. ad*

Euseb., apud Coustantium *epist. Pontif. Roman. col.* 431, *et in dialog. cum Constantio*, apud eumdem *num.* 1 *col.* 434. Ipsi etiam Ariani principes hanc ecclesiæ jurisdictionem in causis civilibus et criminalibus agnoverunt. Nam Theodoricus Gothorum rex calumniatores Augustani episcopi, quoniam erant clerici, ad mediolanensem episcopum judicandos misit, apud Cassiodorum *lib.* 1 *tom.* 1 *epist.* 9 *pag* 7 *ed. Rothomagi* 1679, Romanosque clericos actione tum civili, tum criminali apud Romanum Pontificem, vel judicem ab eo datum, pulsari voluit Athalaricus apud eumdem Cassiodorum *lib.* 8 *tom.* 1 *epist.* 24 *pag.* 136 *ed. cit.* Quod si aliquando clerici apud laicos judices propter crimen accusati sunt, id quidem injuria ac per vim factum est; quin etiam interdum clerici a laica potestate auxilium petierunt, non ut ipsa judicium ferret, sed ut alienam temeritatem vi adhibita coerceret, atque ut repugnantes ad parendum ecclesiæ sententiis cogeret. Constantinus imperator exilio mulctavit S. Athanasium, propterea quod eum ecclesiastico judicio damnatum putavit, cui se parere oportere intellexit, sicuti testatur Sozomenus *histor. eccles. lib.* 2 *cap.* 28 *pag.* 84 *edit. Cantabrig.* 1720. Verum ipse ecclesiastico judicio habito Antiochiæ, Romæ, Sardicæ, absolutus fuit, quod ipse Athanasius *apolog. contr. Arian. in princ. opp. tom.* 1 *pag.* 97 *et* 98 *edit. Patavii cit.* satis esse docet, ut omnis controversia plane finita habeatur. Crimen autem Athanasio objectum, non ecclesiasticum, sed læsæ majestatis erat, in quod præ ceteris imperator animadvertendum putarat. Nolo esse longus in recensendis exemplis, quorum ecclesiasticæ historiæ plenæ sunt. Tantum indicabo judicium, quod sanctissimi episcopi dederunt de Itacio, qui accusationes adversus Priscillianum et Instantium ad laicum principem detulerat. Porro eum gravissime improbarunt S. Martinus Turonensis, qui cum eo ejusque sociis nunquam communicare voluit, ut testatur Severus Sulpicius *lib.* 2 *num.* 50 *tom.* 2 *pag.* 263 *et dial.* 3 *num.* 12 *tom.* 1 *opp. pag.* 140 *ed. Veron.* 1754. Similiter Theognostus aliique sanctissimi episcopi ea de causa ab ejus communione divisi sunt, uti patet ex eodem Sulpicio *tom.* 1 *loc. cit.*, et S. Ambrosio *ep.* 24 *num.* 12 *opp. tom.* 6 *pag.* 80 *ed. Venet.* 1781, qui sese abstinuisse testatur a communione episcoporum, qui cum Itacianis communicabant; idem quoque judicium fuit S. Siricii Pontificis, uti patet ex conc. Taurinensi *can.* 6 *t.* 2 *col.* 1388 *coll.* Labbei; et vero Itacius, quod Priscillianum accusaverat, exul et ecclesiasticæ communionis expers decessit, sicuti narrat S. Isidorus *de vir. illustr. cap.* 15 *pag.* 781 *edit. Paris.* 1601.

(4) Matth. XVIII *vers.* 15 *et sep.* Ceterum ecclesiæ in coer-

cendis criminibus tum interioris, tum exterioris fori potestatem testatissimam faciunt Patres universi, præter ceteros autem Auctor *constit. Apostolic. lib.* 2 *cap.* 11, 12, 37, 42, 47 *seq.*, apud Cotelerium *PP. apostolic. tom.* 1 *pag.* 220, 222, 230, 234, 237 *ed. Amstelod.* 1724; Cyprianus *ep.* 22 *ad Cornel.*, *et ep.* 3 *ad Rogatian. pag.* 138 *et* 172 *edit. Amstelod.* 1700; Gregorius Thaumaturgus *ep. canon. can.* 5, 8, 9 *pag.* 49 *et seq. ed. Paris.* 1621, unde patet, alias de iis, qui essent convicti, pœnas sumptas fuisse; Innocentius I *ep.* 6 *ad Exuper. Tolosan. num.* 10, apud Coustantium *epist. Roman. Pontif. col.* 794, qui pœnas constituit adversus adulterum, *cujus flagitium detegatur*, qui *probatione cessante, vindictæ rationem* jubet *conquiescere*, qui conceptis verbis nominat *uxores adulteras apud sacerdotes delatas*, hoc est accusatas. Omnia hæc, ut quisquis facile intelligit, non nisi ad exterioris fori judicium referri possunt. Idem quoque confirmant Augustinus *serm.* 351 *de pœnitent. cap.* 3 *opp. tom* 5 *col.* 1359 *edit. Maurin. Venet.* 1731; Cæsarius Arelatensis *in append. serm. August. serm.* 289 *de castitate num.* 5 *opp. tom.* 5 *par.* 2 *col.* 482 *edit. cit.*; Joannes Chrysostomus *hom.* 22 *in* 2 *ad Corinth. opp. tom.* 10 *pag.* 589 *edit. Paris.*; Theophylactus *comment. in epist. II ad Corinth. cap.* 10 *v.* 8 *pag.* 402 *ed. Londini* 1636; OEcumenius *eod. loc. tom.* 7 *pag.* 710 *ed. Paris.* 1631. Id postremo addam, criminalia judicia in foro exteriori apud episcopos eodem fere ritu, quem lex Romana constituerat, expediri consuevisse. Generatim in omnibus judiciis ecclesiasticis, uti supra animadverti, cunctæ non adhibebantur solemnitates civilium judiciorum; sed sæpe etiam hæ solemnitates, saltem quæ præcipuæ erant, observatæ diligenter sunt. Id ex collatione juris civilis cum ecclesiastica historia manifestum est. Jure civili accusatio instituitur libello, cujus formula exstat in L. 3 *ff. de accusat.*, quique actis inseritur. Accusatorium libellum Eusebius Dorilæi episcopus adversus Eutychem presbyterum et Archimandritam proponit, ut eum hæreseos accuset, eumque *relegi* vult, *et inferri monumentis actorum*, sicuti patet ex conc. Constantinopolitano S. Flaviani patriarchæ *act.* 1 *et* 2 *tom.* 4 *concil. col.* 930 *et* 935 *coll.* Labbei. Quod etiam in concilio Chalcedonensi *act.* 3 *dict. tom.* 4 *col.* 2267, adversus Dioscorum Theodorus præstat; quin et alia ecclesiastica judicia per libellum instituta demonstravi *lib.* 3 *tit.* 5 §. 1 *not.* 4 *pag.* 63. Jus civile accusatoris inscriptionem et subscriptionem postulat. Inscriptione accusator ostendit, se Titium ex. gr. ex una alterave lege reum deferre, eumque se reum demonstraturum profitetur *d. leg.* 3 *et leg.* 2 *cod. de exhib. reis.*

subscriptione vel ipse per se, vel per alium, cum litteras nescit, declarat, suas se implevisse partes, seque obstringit reciproci pœna, si falso ab se hominem accusatum pateat *cit. leg.* 2. Eusebius *cit. act.* 1 *et* 2 *col.* 931, 934, 935 paratum sese exhibet *convincere* Eutychem *falso habere catholicum nomen*, libellum sua manu subscribit, et *act.* 5 *et* 7 *col.* 991 *et* 1010 non obscure significat, vereri se, ne per fraudem Eutychis pœnam talionis perferat, quem metum Flavianus depellit. Ita in Chalcedonensi concilio *act.* 3 *tom.* 4 *col.* 1267 Paschasinus S. Leonis Papæ legatus de Theodoro Dioscori Diacono accusatore dicit hæc: « Si confidit probare ea, quæ ingerit . . . proprio ore confiteatur, si non vult regularem adversus se converti sententiam. » Ex Jure civili reo libellus est offerendus, ut rem omnem noscat, eique ad deliberandum temporis spatium conceditur *Novel.* 53 *cap.* 3. Idipsum cum Eutyche factum est *act.* 1 *et* 3, *aliisque actionibus col.* 935, 979 *seq.* Jus civile in judiciis notarios adhiberi, cunctaque in acta referri jubet. Utrumque in causa Eutychis Constantinopolitani concilii Patres fecisse constat ex *act.* 2 *et* 3 *col.* 938, 974, 978, 976, 982, idque etiam in Chalcedonensi concilio gestum est *act.* 3 *col.* 1290 *et* 1294. Quæ de interrogandis testibus a Jure civili sunt constituta, ea fere omnia in eadem synodo Flavianus observavit *act.* 3 *col.* 978. Jure civili reus per apparitorem ter in judicium vocatur, atque in eum etiam manus injiciuntur, cum gravior est causa, quæ pœnam postulet asperiorem *arg. lib.* 1 *ff. an per alium caus. appell. red. poss.* Dioscorum, Eutychem, atque alios semel, iterum, ac tertio vocatos constat ex actis concilii Constantinopolitani S. Flaviani, Chalcedonensis, aliorumque complurium, ex quibus etiam patet, episcopos per episcopos saltem duos, clericum per clericos, laicum per laicos vocari consuevisse. Vide Christianum Lupum *diss. in conc. Ephes. cap.* 3 *et append. ad Ephes. latrocin. act.* 3 *opp. tom.* 2 *pag.* 9 *et* 213 *edit. Venet.* 1724. Interdum, quod ecclesiasticæ lenitatis est proprium, quartam etiam citationem synodi emitti voluerunt, et vero eamdem in causa Nestorii emisit synodus Ephesina *act.* 1 *tom.* 3 *concil. col.* 1006 *coll. cit.* Eusebius accusatum reum ad concilium invitum duci postulat *act.* 3 *col.* 986, quamquam eam vim adhiberi tunc Flavianus nolit. Jure Romano cum nuntius rei copiam habere nequit, decretum citationis denuntiare in faciem debet; atque id revera cum Eutyche factum patet ex *act.* 3 *col.* 983. Secundum jus civile regulariter in causa criminali frustra procurator constituitur L. *pen.* §. *ult. ff. de Publ. judic.*; L. 1 *ff. an per alium.* Eutyches ad synodum vocatus Abrahamium aliosque misit, qui

suam agerent causam, ac pro se responderent; at S. Flavianus *act.* 4 *col.* 990 his Abrahamium verbis alloquitur: « Quomodo, rogo te, est possibile, altero accusato, pro eo alterum dicere? » Romanorum legibus statutum erat, ut reus ab accusatore et judice interrogaretur L. 6 §. 1 *ff. de cust. reor.* Eutychem in concilio Constantinopolitano Eusebius accusator, et Flavianus concilii Præses interrogant *act.* 7 *col.* 1010 *seq. Loqui nisi interrogato testi non licebat* ex jure civili Romanorum, uti tradit Asconius Pedianus *in verrin.* 3. Theophilus et Memas presbyteri, qui Eutychem ad synodum vocaverant, instante Eusebio ac jubente Flaviano, multa contra Eutychem testantur, interroganti autem Flaviano, cur non ea pridem in medium protulissent, respondent *act.* 6 *col.* 2902, *minime interrogati superfluum putavimus hæc dicere.* Antequam sententia feratur ex Jure Romanorum proponitur terminus peremptorius, intra quem reus venire in judicium debet, eoque non veniente sententia in contumacem emittitur. Similem Eutychi terminum proposuerunt Constantinopolitani concilii Patres, eoque elapso, « Privabitur omnino, inquiunt *act.* 5 *col.* 998, et presbyteri dignitate et alienabitur præesse monasterio. » Accusationem deserere ex Jure civili crimen est, quod extra ordinem punitur L. 2 *cod. ad S. C. Turpil.* S. Gregorius M. *in can.* 6 *cap.* 2 *qu.* 3 Paulum diaconum, quod ab episcopi accusatione destiterat, criminis reum judicat, quamquam et peculiares ob causas, quas memorant Romani Correctores, veniam tribuat. Damnari absentem leges Romanorum vetant *Leg.* 5 *ff. de Pœn. Leg.* 1 *ff. de requir. vel. abs.;* L. 6 *cod. de accusat.* Judicium, quod a synodo Tyria contra S. Athanasium latum fuerat, multis quidem de causis irritum habitum est, sed ea præsertim de causa, quod contra absentem jus dictum fuerat, uti patet ex rescripto Julii 1 nomine evulgatum, quod exstat in Athanasii operibus *tom.* 2 *p.* 603 *ed. Patav.* 1777, atque ex epistola synodica PP. Alexandrinorum *tom.* 2 *concil. col.* 575 *coll. cit.* Contumaces etiam absentes recte damnari statutum est L. 5 *ff. de pœn., et* L. 10 *ff. de public. judic.* Nestorium qui ad synodum vocatus non venerat, depositionis pœnæ ab Ephesinis Patribus subjectum fuisse, tradit S. Cyrillus *ep. ad cler. et pop. Alex. in tom.* 1 *ad Cont. col.* 1102 *cit. coll.* Similiter Dioscorus a Chalcedonensi concilio *act.* 3 *tom.* 4 *concil. col.* 1302 absens damnatus est, postquam tertio inutiliter vocatus fuerat. Juris civilis disciplina ita fert, ut reo insinuetur sententia, qua cognita ipse appellare possit. Sententia in Ephesino concilio adversus Nestorium lata insinuata ei est per litteras synodales, quarum epigraphe hæc

est: *Synodus Nestorio novo Judæ*. Postremo quæ a Jure civili de probationibus ab actore, de exceptionibus a reo proponendis, de concedendis utrique idoneis dilationibus sunt constituta, ea fere omnia in ecclesiasticis quoque judiciis observata fuisse, ex conciliorum actis manifestum est. Placuit conferre Jus civile cum ecclesiasticis judiciis, ut clarior sit error illorum, qui ecclesiam exterius forum habuisse inficiantur.

§. VI. Potestas animadvertendi in crimina clericorum oritur ex imperio et jurisdictione, quam Ecclesia, tamquam perfecta ac distincta respublica, in suos subditos habet. Nam cui summa potestas et jurisdictio commissa est, cui jus est imperandi legesque ferendi, ei quoque jus competit puniendi sontes, qui legibus non obtemperant statumque reipublicæ pervertunt (1). Omnes, qui baptismum susceperunt, proprie ecclesiæ subditi sunt, sed tamen ita fert imperii et sacerdotii concordia, ut laici tantum in rebus sacris atque divinis, clerici autem in rebus omnibus ecclesiæ subjiciantur; quoniam hi magistratus habent, et officia ecclesiastica, et proprie conficiunt ecclesiasticam rempublicam, sive administrationem et potestatem, quam a civili distinguimus (2).

(1) Puffendorfius et Heineccius *loc. cit.*

(2) Laicos aliquot jam usque ab antiquis temporibus clericis infestos fuisse, tradit Bonifacius VIII *in cap.* 3 *de immunit. eccles*. Eum reprehendit Cavallarius *inst. Jur. canon. par.* 3 *cap.* 25 §. 2 *not.* 2, quasi id minus vere dictum sit, quoniam ait initio magnam inter clericos et laicos fuisse concordiam, ac tantum post editas Isidori decretales dissidia erupisse. Sed falso et immerito Cavallarius Bonifacium accusat. Nolo longus esse in recensendis exemplis, quorum historiæ plenæ sunt. Tantum indicabo, quod Hilarius Pictaviensis episcopus narrat evenisse ætate sua, quæ in IV sæculum incidit. Ipse scilicet *ad Constan. August. lib.* 1 *num.* 1 *opp. tom.* 2 *pag.* 535 *edit. Veron.* 1730 Constantium rogat, ut suis quoque legibus personalem clericorum immunitatem confirmet, « Neque post hac (laici) præsumant, atque usurpent, et putent se causas cognoscere clericorum: et

innocentes homines variis afflictationibus, minis, violentia, terroribus frangere atque vexare. »

§. VII. Jam vero civilium et ecclesiasticarum pœnarum non idem plane finis, neque eadem prorsus ratio est. Ecclesia, quam charitas exercet, duo tantum habet proposita, primum, ut peccator redeat ad bonam frugem, alterum, ut ceteri exemplo pœnæ a crimine deterreantur (1); civilis potestas in irrogandis pœnis læsi quoque dignitatem tuetur et publicam ultionem persequitur. Ecclesiasticarum pœnarum summus est gradus eos, qui gravissime peccarunt, e republica expellere; civilis potestas progreditur etiam ad pœnas, per quas sanguis effunditur, aut sontes morte mulctantur.

(1) Præclare Augustinus *ep.* 185 *ad Bonifac. n.* 7 *opp. t.* 2 *col.* 653 *ad. Bened. cit.* « Multi, inquit, per illas correcti sunt, et quotidie corriguntur; et se esse correctos, atque ab illa furiosa pernicie liberatos gratias agunt. Et qui oderant, diligunt, molestasque sibi fuisse saluberrimas leges, quantum in insania detestabantur, tantum recepta sanitate gratulantur; et in residuos, cum quibus fuerant perituri, jam simili dilectione nobiscum, ut pariter instemus ne illi pereant, excitantur. » Deinde multis ostendit, utile prorsus esse homines pœnarum metu ad veritatem ducere, et quasi compellere: « Multis enim, ait, profuit prius timore, vel dolore cogi, ut postea possent doceri, aut quod jam verbis didicerant, opere sectari. » Denique habet hæc: « Antequam dicant boni filii: concupiscentiam habemus dissolvi, et esse cum Christo; multi prius, tamquam mali servi, et quodammodo improbi fugitivi, ad Dominum suum temporalium flagellorum verbere revocantur. » Ad hæc postrema Augustini verba diligenter advertant velim, qui ecclesiam temporales infligendi pœnas potestatem habere inficiantur.

§. VIII. Et quoniam Ecclesiæ potestas duplex est, altera tota spiritualis a Christo separatim data, quæ tum in interiori, tum in exteriori foro exercetur, altera, quam ipsa habet communem cum omni perfecta ac distincta republica et quæ temporalis dici-

tur; sequitur ut duplex etiam sit genus pœnarum, quæ ab ipsa irrogantur. Aliæ scilicet spirituales sunt, quæ animum affligunt et aliæ temporales, quæ corpus castigant. Spirituales pœnas infligendi jus est in omnes, qui per baptismum inter ecclesiæ filios cooptati sunt, quique in religionem peccant; temporales quoque pœnas in omnes constituit ecclesia, sed in laicos et clericos ratione dispari.

§. IX. Laici, qui tamquam christiani, ecclesiæ, tamquam civilis reipublicæ cives, hujus imperio parere debent, ecclesiæ coercitioni subsunt in iis criminibus, quorum judicium ad ecclesiam pertinet; in ceteris a civilibus magistratibus judicandi sunt. In hos quoque utitur ecclesia pœnis temporalibus, ut eam habeat, quam habere opus est, rationem criminum et reus resipiscat, neque omnes indiscriminatim subjiciantur pœnis spiritualibus, quæ gravissimæ sunt. Clericorum crimina omnia coercet ecclesia, sive ecclesiastica, sive civilia sunt. Hæc quidem propter rem ipsam non subessent ecclesiæ potestati; sed ei tamen subjecta fiunt propter jus in personas, quarum crimina coercenda sunt a republica, in qua versantur et cui subjiciuntur.

§. X. At clerici civilis quoque reipublicæ cives habendi sunt, neque eos ecclesia ita in rempublicam suam cooptavit, ut ipsi impune contemnerent ac perverterent jura civitatis. Ergo ecclesia curat, ut hæc jura sarta tecta serventur pœnasque repetit a clerico, qui ea violare ausus est. In quibus sane pœnis suam quoque, cum est opus, partem et potestatem civili reipublicæ relinquit. Scilicet quamdiu ipsa habet pœnas delicto pares, easdem ipsa imponit eo jure, quod omnis respublica habet in cives suos et clericum criminosum plectit exilio (1), verberibus (2),

mulcta pecuniaria (3), carceribus (4) ceterisque pœnis, quibus hoc agitur, ut peccator emendetur, ac ceteri exemplo pœnæ sese a crimine abstineant (5).

(1) « Hi, qui adversa eis moliuntur, inquit concilium Romanum sub Symmacho P. an. 503 apud Labb. *t.* 5 *conc. col.* 504 sicut a SS. PP. statutum est (quibus ex verbis constat vetustam tunc fuisse eam disciplinam) et hodie synodali et apostolica auctoritate firmatur, penitus abjiciantur, et exilio, suis omnibus sublatis, perpetuo tradantur. » Ante hanc Romanam synodum eamdem exilii pœnam ab ecclesiastico magistratu irrogatam memorat Eusebius Dorilæi episcopus, in concilio Constantinopolitano Sancti Flaviani *act.* 7 *col.* 1010 *tom.* 4 *ejusd. collect.*, et ejus quoque mentio est in concilio Aurelianensi IV *can.* 29 *tom.* 5 *conc. col.* 1369, et Toletano XII *can.* 10 *tom.* 7 *col.* 1443, itemque apud S. Gregorium M. *ep.* 71 *lib.* 11 *ad Arthemium subdiacon. opp. tom.* 2 *col.* 1172 *ed. Maurini Paris.* 1706, *et in can.* 23 *dist.* 63 *in can.* 9 *c.* 3 *q.* 4, *et in can.* 3 *cap.* 3 *q.* 5.

(2) « Tantorum scelerum, inquit S. Augustinus *ep.* 133 *num.* 2 *ad Marcellin. Tribun. t.* 2 *col.* 396 *ed. Maur. Ven.* 1729 confessionem . . . . virgarum verberibus eruisti, qui modus coërcitionis a magistris artium liberalium, et ab ipsis parentibus, et sæpe etiam in judiciis solet ab episcopis adhiberi. » De S. Cæsario Arelatensi narrat Cyprianus ejus discipulus in ejus vita apud Surium *ad diem* 27 *August. tom.* 4 *pag.* 927 *ed. Coloniæ Agrippinæ* 1583 eum diligenter observasse, « Ut nemo ex illis, qui ipsi parebant, si pro sua culpa flagellandus esset, amplius triginta novem ictibus feriretur, ita tamen ut si quis in gravi culpa esset deprehensus, permitteret, ut post dies paucos vapularet iterum. » Idem pœnæ genus memorant etiam S. Gregorius M. *lib.* 4 *ep.* 27 *ad Januar. et lib.* 5 *ep.* 65 *ad eumd. opp. tom.* 2 *col.* 707 *et* 982 *ed. cit.*, *et L.* 11 *ep.* 71 *ad Anthem. subdiacon. col.* 1177; Cassianus *lib.* 4 *Instit. cap.* 16 *pag.* 58 *edit. Francol.* 1622; Palladius *hist. Lausiac. cap.* 7 *pag.* 908 *in Bibl. PP. græco-lat. t.* 2 *ed. Ducæi Paris.* 1624; concilium Agathense *can.* 38 *et* 41, apud Labb. *tom.* 5 *concil. col.* 527 *et* 528; Narbonense sub Reccaredo *can.* 13 *tom.* 6 *col.* 728; Epaunense *can.* 13 *tom.* 5 *col.* 713; Matisconense I *can.* 8 *tom.* 6 *col.* 660.

(3) Mulctas pecuniarias ab ecclesia constitutas fuisse, ostendit concilium Carthaginense V *an.* 399 *vel* 400, *can.* apud Labb. *tom.* 2 *concil. col.* 1454, et S. Gregorius M. *ep.* 26 *lib.* 4 *ad*

Januar. tom. 2 *col.* 704 *ed. cit.* Eadem quoque mulcta paganos Calamenses plectendos censebat Augustinus *ep.* 104 *opp. tom.* 2 *col.* 379 *edit. Maurin. Venet.* 1759.

(4) De ecclesiæ decanicis sive carceribus egi *lib.* 3 *tit.* 1 §. 21 *not.* 1 *pag.* 20. Carceris autem loco sæpe clericus in monasterium detrudebatur. « Si episcopus, inquit concilium Agathense, (aliis autem Epaunense) *can.* 50 apud Labb. *tom.* 5 *conc. col.* 529, presbyter, vel diaconus capitale crimen commiserit, aut chartam falsaverit, aut testimonium falsum dixerit, ab officii honore depositus in monasterium detrudatur et ibi, quamdiu vixerit, laicam communionem accipiat. » Confer etiam concilium Matisconense I *cap.* 5 apud Labb. *t.* 6 *col.* 659; Hispalense *can.* 3 *eod. loc. t.* 6 *col.* 1314, et Epaunense *can.* 22 *tom.* 5 *col.* 714. S. Gregorius M. *ep.* 4 *lib.* 10 *ad Sabin. subdiacon. tom.* 2 *col.* 1044 reum *in districtam custodiam* redigi jubet; « Et ideo, inquit, quia tanti facinoris iniquitas districta atque subtili investigatione quærenda atque plectenda est, hac tibi auctoritate præcipimus, ut vigilanti studio et diligenti omnino cura perquiras, et si quæ indicia apprehendere hujus rei potueris, eum custodiam districtam, quousque nobis renunties, redigas, ut qualiter immanissimum facinus discuti debeat ac puniri, deliberare possimus. »

(5) Quid sibi velit ecclesia in corporalibus infligendis pœnis, egregie, præter ceteros explicat S. Gregorius M. *ep.* 27 *lib.* 4 *ad Januar. tom.* 2 *col.* 707. « Paulum vero clericum, inquit, qui sæpe dicitur in maleficiis deprehensus, qui despecto habitu suo ad laicam reversus vitam in Africam fugerat, si ita est, corporali prius proveniente vindicta, prævidimus in pœnitentiam dari, quatenus, et secundum apostolicam sententiam, ex carnis afflictione spiritus salvus fiat. » Quo loco Gregorius memorat et *corporalem vindictam et pœnitentiam,* quam utramque distinguit, et utramque adversus criminosum illum clericum constitui jubet. Ad corporales pœnas referendæ sunt etiam publicæ pœnitentiæ, jam ab initio ecclesiæ institutæ, uti constat ex Tertulliano *apolog. cap.* 39 *et lib. de Pudicit. cap.* 5, *et lib. de Pœnit. cap.* 9 *p.* 31. 558, 117 *ed. Paris.* 1675, et S. Irenæo *contr. hæres. lib.* 1 *cap.* 13 *num.* 5 *et* 6 *pag.* 63, 65 *tom.* 1 *opp. ed. Venet.* 1734, lateque ostendunt Massuetus *in Iren., diss.* 3 *art.* 7 *num.* 74 *et* 75 *pag.* 126 *seq. t.* 2 *opp. Iren.,* et Albaspinæus *observ. lib.* 2 *observ.* 22 *p.* 13 *ed. Neap.* 1770, quamquam serius constitutæ videantur solemnes illæ stationes, de quibus disserui *l.* 2 *tit.* 2 *sect.* 4 §. 72 *pag.* 467 *seq.* Nam pœnitentes cilicio operiebantur, sibi crines tondebant, jejuniis

corpus cruciabant, flexis genibus stabant, sese a balneis, conviviis, matrimonii usu abstinebant, aliisque subjiciebantur pœnis, quas nemo inficiabitur fuisse pœnas, quæ corpus castigabant. Hæ quidem omnes eo spectabant, ut criminosus emendaretur atque ad bonam frugem rediret, sed hic idem omnium ecclesiasticarum pœnarum finis est, atque in his quidem pœnis, ut inquit Augustinus *ep.* 185 *ad Bonifac. cap.* 6 *opp. tom* 2 *col.* 652 *ed. Venet.* 1730, « Cur non cogeret ecclesia perditos Filios, ut redirent, si perditi filii coegerunt alios, ut perirent? » Porro si ecclesia semper constituit pœnas, quæ corpus castigarent, manifestum est, ei jus esse corporales pœnas infligendi. Si eas ipsa constituit tum in interiori, tum in exteriori foro, dubitari non potest, quin ejus potestas exterius quoque forum attingat. Denique si eadem ecclesia his pœnis animadvertit, etiam ethnicis dominantibus, cum scilicet a laico principe nulla hujusmodi facultas concedi potuit, facile intelligitur, eam suo jure hanc potestatem, non cujusquam beneficio ac privilegio obtinuisse. Certe quod a Petro gestum est adversus Ananiam et Saphiram, a Paulo adversus Elymam magum, et adversus blasphemum, est quidem contra ordinem factum, sed tamen ostendit ecclesiæ potestatem corporales quoque pœnas infligendi. Apposite auctor incertus, sed antiquus sub nomine Augustini *in lib. contr. Fulgent. Donatist. cap.* 23 *tom.* 9 *col.* 11 *in app. opp. S. Aug. ed. Ven.* 1733. « Non enim, inquit, malos persequi peccatum est; nam et sanctos, et sanctum sanctorum Dominum malos legimus persecutos. Dæmones namque persecutionem Domini non ferentes clamabant, quid nobis et tibi, fili Dei, venisti perdere nos? Et Paulus Elymam magum ultus est cæcitate, et blasphemum hominem tradidit Satanæ, et Petrus Ananiam et Saphiram ejus uxorem mendaces occidit, et Simonem magum tamdiu persecutus est, donec morte perimeret. Sed et David in persona Christi clamat et dicit: Persequar inimicos meos, et comprehendam illos, et non convertar, donec deficiant. Affligam illos, nec poterunt stare. »

§. XI. Sed cum criminis magnitudo pœnas postulat asperiores, quæ modum superant ecclesiasticæ coercitionis, ecclesia non illud suscipit rei patrocinium, quod in civilis reipublicæ detrimentum redundaret. Quare clericum flagitiosum de gradu dimovet, atque ab se ejicit et subdit civili potestati, quæ de eo pœnas sumit, quas aptas et idoneas judi-

cat. Verum non pro quovis crimine clericus de gradu dimovendus atque ex ecclesiastica republica expellendus est. Non enim omnia crimina paria sunt et iniquum atque absurdum esset parem levioribus et parem item immanioribus criminibus pœnam constituere. Si ejectio clerici e republica ecclesiastica pœna est gravissima omnium, quas ecclesia adhibet, ac tantum atrocioribus criminibus reservata, non eadem certa pœna plectendus est clericus, qui levius deliquit. Quare is quidem afficiendus est pœna; sed cum crimen tam grave non sit, ut pœna perducenda videatur ad summum gradum, qui ei jus eripit civis reipublicæ ecclesiasticæ, puniendus est a republica, ad quam pertinet et cujus imperio subjicitur.

§. XII. Atque hæc semper fuit ecclesiasticæ et civilis reipublicæ concordia; utraque suam semper habuit in coercendis criminibus potestatem, neque unquam altera alteram perturbavit, aut fecit, quod crimen aliquod inultum impunitumque dimitteretur. Civilis respublica habet res ac personas suas; et suas item res ac personas habet respublica ecclesiastica, quæ sine illis vera ac perfecta respublica haberi non posset. Laici omnes pertinent ad civilem rempublicam, clerici ad ecclesiasticam, quoniam hi sunt cives, ex quibus hæ duæ respublicæ efficiuntur. Civilis reipublicæ propria sunt omnia civilia negotia; quidquid res sacras, aut divinas respicit, tantum ecclesiæ subest potestati.

§. XIII. Verum negotia, quæ sua indole et natura propria essent civilis reipublicæ, sæpe fiunt subjecta reipublicæ ecclesiasticæ, quoniam ei subsunt personæ, quarum ea negotia sunt. Nemo enim alicujus negotium expedire cum imperio et jurisdictione potest, nisi in personam habeat potestatem. Ita crimina, quæ propter naturam suam a civili republica noscenda puniendaque essent, ecclesiæ animadver-

sioni subjiciuntur, quia patrata sunt a clericis, qui ecclesiæ potestati imperioque subsunt. At quod facit ecclesia, ut propter jus in personas animadvertat etiam in crimina, quorum sua non esset coercitio, id civilis respublica efficere non potest, ut propter jus in personas laicorum, judicet etiam de criminibus, quæ ab iis in sacra divinaque admissa sunt. Nam harum rerum cognitio et animadversio est supra jura meræ reipublicæ, earumque judicium et potestas a Christo tam in clericos, quam in laicos uni ecclesiæ data est.

TITULUS II.

De Delictis et eorum Divisione.

I. Quid delictum, quid peccatum?
II. Peccatum unius Ecclesiæ potestati subjectum.
III. Delicta ecclesiastica.
IV. Civilia.
V. Mixta.
VI. Cui mixtorum criminum judicium competat?

§. I.

Criminalium judiciorum materia in delictis est posita. Est autem delictum, seu crimen (1) libera et voluntaria actio, vel omissio contraria legibus, pœnaque coercenda. In omni delicto inest etiam peccatum, quod est quævis improba divini, aut humani juris violatio; quoniam Deus homines parere jussit non tantum legibus ab se, aut ab ecclesia latis, sed etiam legibus, quas civilis potestas constitueret, quæque divinis, aut ecclesiasticis mandatis non adversa-

rentur. Contra non omnia peccata sunt item crimina, quia non omnia redundant in detrimentum societatis, ideoque divinæ ultioni reservantur, neque humanis legibus coercentur (2).

(1) Romani Jurisconsulti privata delicta a publicis criminibus distinguebant; horum accusationes cuivis e populo a lege committebantur; illa autem non nisi privatis partium querelis in judicium deferebantur. Sed jam ab omnibus utrumque vocabulum promiscue usurpatur. Alia, quibus item delicta appellantur, nomina describit Renatius *Inst. crimin. lib.* 1 *cap.* 1 §. 4.

(2) S. Augustinus *in can.* 1 *dist.* 81 peccatum a crimine ita distinguit exponens illud apostoli, *oportet episcopum* ordinandum *sine crimine esse :* « Non ait enim apostolus, inquit, si quis sine peccato est; hoc enim si diceret, omnis homo reprobaretur, nullus ordinaretur. Sed ait : si quis sine crimine est, sicut est homicidium, adulterium, aliqua immunditia fornicationis, furtum, fraus, sacrilegium, et cetera hujusmodi. Crimen est peccatum grave, accusatione et damnatione dignissimum, » et S. Thomas *lect.* 2 *comm. in epist. ad Titum*, « Aliud, inquit, est crimen, aliud est peccatum. Peccatum dicitur quodcumque sive magnum, sive parvum, sive occultum. Crimen autem magnum et infame. »

§. II. Quidquid in crimine peccatum est, cujusvis illud naturæ sit, unius ecclesiæ potestati subjicitur, quoniam ei tantum Christus retinendi ac remittendi peccata facultatem attribuit. Quare et crimina, quorum coercitio pertinet ad civilem rempublicam, subsunt ecclesiæ judicio propter peccatum; et hoc quidem judicium exercet ecclesia in foro pœnitentiæ, in quo pœnæ sacerdotis arbitrio imponuntur. Quin etiam publica peccata publicis quoque afficiuntur ab ecclesia pœnis, ut ita publicæ offensioni satisfiat (1). Multa tamen scelera sunt, in quibus ecclesia tam de crimine, quam de peccato judicat et in quæ tum exterioris, tum interioris fori potestatem exercet.

(1) Concilium Tridentinum *sess.* 24 *de reform. cap.* 28.

§. III. Nam crimina vel mere ecclesiastica, vel civilia, vel mixta dicuntur. Ecclesiastica sunt, quæ directe contra fidem et religionem, resque omnes divinas et sacras admittuntur. Hujusmodi sunt apostasia, hæresis, schisma, simonia, profanatio sacramentorum, fractio sigilli sacramentalis, omissio paschalis communionis, aliaque præterea, si quæ sunt generis ejusdem. Omnia hæc crimina subsunt ecclesiæ coercitioni, sive a clericis, sive a laicis patrata fuerint.

§. IV. Civilia sunt, quæ directe lædunt civilem rempublicam, neque aliquid habent spirituale, præter criminis in foro interno absolutionem et pœnitentiam, qualia sunt homicidium, furtum, rapina, falsum, calumnia, cetera similia. Horum facinorum coercitio pertinet ad civilem rempublicam, eaque tantum cum a clericis admissa sunt, propter jus, quod ecclesia habet in personas, ad ecclesiasticum forum deferuntur. Nos de his criminibus non agemus, quoniam eorum tractatio propria est eorum, qui jus civilis reipublicæ persequuntur.

§. V. Mixta demum crimina sunt, quæ simul et religionem lædunt, et civili reipublicæ damnum atque injuriam inferunt. Huc spectant sacrilegium, perjurium, blasphemia non hæreticalis, sortilegium, delicta venerea, crimen usurarum, similia. Obnoxia sunt hæc crimina tum ecclesiæ, tum civilis reipublicæ coercitioni, quoniam jura utriusque violant et utraque in his criminibus partem suam curare et tueri debet. Quare ecclesia pœnas sumit de iis, quæ ad religionem, civilis respublica de iis, quæ ad læsam hominum societatem pertinent. Ita sane hæc crimina mixta dicenda sunt, quia subsunt utriusque animadversioni; non quod sine discrimine ad alterutrum forum deferri possint, ab eoque noscantur, cui primum res omnis commissa fuit. Nam si tantum alter-

utra potestas in hæc crimina inquireret, jus alienum invaderet eaque cognosceret, quæ suæ potestati et imperio subjecta non sunt.

§. VI. Sed alicubi in hæc crimina animadversio committitur mixtis tribunalibus, quæ scilicet ex magistratibus ecclesiasticis laicisque constant, et alicubi mos est, ut mixtas has causas definiat unus judex, sive ille laicus, sive ecclesiasticus sit, qui scilicet prior negotium occupavit. Verum id factum fuit tacito aut expresso convento et cum legitima auctoritate; ne qua rerum confusio oriretur, si reus unius criminis duplex judicium et duplicem pœnam perferre cogeretur. Ecclesia igitur sibi uni reservavit interioris fori judicium, potestatem autem fori exterioris etiam civili reipublicæ permisit, si ipsa primum de his criminibus judicium institueret.

TITULUS III.

De Apostasia.

I. Apostasia quid.
II et III. Ex apostatis alii ad Judæos, alii ad ethnicos transibant. Illorum triplex genus.
IV. Ex illis, qui ad ethnicos abibant, alii thurificati, alii sacrificati, alii libellatici.
V, VI. Libellaticorum multæ species.
VII. Qui proxime ad apostatas accederent.
VIII. Apostatarum pœnæ.
IX. Regulares deserentes institutum suum apostatæ; et pœnæ in eos constitutæ.
X. Episcopi officium in apostatas regulares.
XI. Clerici quomodo apostatæ fiant, et quibus pœnis subjiciantur?

§. I.

Apostasia græcum est nomen, quod latine significat defectionem, et apostatæ sunt qui penitus a christiana

religione per baptismum suscepta defecerunt. Ut vero quis apostata habeatur, sufficit, quod christianam religionem deseruerit, quamquam ad aliam non transierit. Nam et ii qui abjecta christiana religione athei facti sunt, apostatæ habentur, quamquam nulla ipsis religio sit, quam sequantur. Latiore sensu inter apostatas recensebantur etiam catechumeni, qui catechesim deserentes ad deorum templa transibant (1), quamquam baptizatorum apostasia deterior, quam catechumenorum haberetur. Certe ii, quos manuum impositione certisque precibus inter catechumenos ecclesia retulerat, generale christianorum nomen obtinebant (2), et in multis quidem rebus tamquam christiani censebantur.

(1) L. 2 *cod. Theodos. de apostat.*
(2) Confer *canonem* 39 concilii Eliberitani, *can.* 7 concilii Constantinopolitani I, et *can.* 95 concilii Trullani, quorum omnium feci mentionem *lib.* 2 *tit.* 2 *sect.* 1 §. 30 *not.* 1 *pag.* 400.

§. II. Prioribus ecclesiæ sæculis ex apostatis alii erant, qui Judæorum et alii, qui ethnicorum sacra amplectebantur. Illorum triplex erat genus. Unum eorum, qui prorsus abjecta christiana religione ad judaicam accedebant et hi proprie apostatæ erant, ex quorum numero fuit Aquila, interpres Bibliorum, qui cum ab ecclesia ejectus fuisset propter studium astrologiæ, ad Hebræos migravit et novam Bibliorum versionem christianis infensissimam evulgavit (1). Plures quoque hujusmodi erant ætate Barchochabæ, qui multos christianos Christum ejurare et maledictis insectari coegit (2).

(1) Epiphanius *de pond. et mens. num.* 15 *tom* 2 *pag.* 171 *edit. Coloniæ* 1682.
(2) Justinus mart. *apolog.* 2 *num.* 31 *pag.* 62 *ed. Paris.* 1742.

§. III. Alterum genus erat eorum, qui christianam

religionem non pœnitus abjiciebant, sed cum ea judaicam commiscebant, atque ita novam quamdam religionem efficiebant. Hujusmodi erant Cœlicolæ, qui circumcisionem cum baptismo conjungebant, in quos gravissime civilibus quoque legibus animadvertitur (1). Alii denique erant, qui non prorsus ad judaicam religionem transibant, neque aliquod ejus dogma amplectebantur, sed in remotioribus quibusdam ritibus, et consuetudinibus Judæis adhærebant, atque ita, horum more, in Sabbato otiabantur, cum iis cibum sumebant, vel jejunabant, eosque consulebant ad recipienda phylacteria et amuleta pro morbis depellendis (2), quam artem Judæi sese ex commentitiis quibusdam Salomonis libris accepisse ferebant (3).

(1) L. 43 *cod. Theodos. de hæretic.* Ad genus horum apostatarum spectant Cerinthiani, Ebionæi, Nazaræi, Elcesæi, Samsæi, quos memorat August. *de hæres. cap.* 8, 9, 10, 32 *opp. tom.* 8 *col.* 9 *et* 11 *edit. Ven.* 1733; similiter ii, qui se Hypsistatios vocabant, de quibus agit Gregorius Nazianzenus *orat.* 19 *in Funer. patr. num.* 5 *opp. tom.* 1 *pag.* 89 *edit. Coloniæ* 1690.

(2) Canon apostolorum 62 al. 70 apud Cotelerium *PP. apost. tom.* 1 *pag.* 451 *edit. Amstel.* 1724; concilium Laodicenum *can.* 19 *et* 37 apud Labb. *tom.* 1 *concil. col.* 1535 *et* 1538; Eliberitanum *can.* 49 *et* 50 *t.* 1 *col.* 998; Agathense *can.* 40 *tom.* 5 *col.* 528; Veneticum *can.* 12 *t.* 5 *col.* 81; Epaunense *can.* 15 *t.* 5 *col.* 713; Matisconense 1 *can.* 15 *tom.* 6 *col.* 66; Arvernense *can.* 6 *tom.* 5 *col.* 950; Aurelianense III *can.* 13 *tom.* 5 *col.* 1278 *ed. Venet;* Chrysost. *orat.* 1 *contr. Judæos num.* 1 *opp. t.* 1 *pag.* 588, *orat.* 3 *in eos qui pascha jejun. per totum pag.* 609, et *orat.* 2 *in eos qui cum Judæis jejun. pag.* 601 *edit. Montfauconii Paris.*

(3) Confer Josephum *antiquit. lib.* 8 *cap.* 2 *pag.* 419 *edit. Havercampi Amstel.* 1726, et Origenem *tract.* 17 *in Matth. opp. tom.* 3 *pag.* 767 *edit. Paris.* 1740.

§. IV. Ex illis, qui ad ethnicos abibant, alii sponte sua et alii vi ac pœnarum metu perterriti christianam religionem deserebant. Hi proprie *lapsi* diceban-

tur et eorum alii erant *thurificati*, alii *sacrificati*, alii *libellatici* (1). *Thurificati* dicebantur, qui thus idolis adoleverant; *sacrificati*, qui immundis sacrificiis *ora maculaverant* (2), hoc est in templo præsertim carnes comederant hostiarum, quæ diis immolatæ fuerant, quod idololatriæ argumentum erat. Sed non eadem prorsus erat omnium *thurificatorum* et *sacrificatorum* ratio. Nam gravius censebatur crimen eorum, qui læti ac pretiosis induti vestibus, primoque impetu fracti, quam eorum, qui mœsti, ac longioribus victi tormentis Christum deseruissent.

(1) Horum crebra mentio est apud Cyprianum, ut *in ep.* 20 *al.* 15 *ad cler. Rom. et ep.* 55 *al.* 52 *ad Antonian. pag.* 199 *et* 241 *edit. Amstelodami* 1700.

(2) Ita loquitur Cyprianus *cit. ep. ad cler. Roman.*

§. V. *Libellatici* erant, qui nec thure, nec sacrificio a Christo deficiebant, sed tamen religionem ejurabant libellis, quos vel ethnicis magistratibus dabant, vel ab iis accipiebant, ne publice sacrificia facere cogerentur. Triplex eorum genus fuisse plerique sentiunt (1). Alii nimirum magistratibus se non esse christianos diserte affirmabant, religionem suam verbis scriptove negantes, atque ajentes se paratos esse ad sacrificium faciendum, cum a magistratu vocarentur (2). Alii nec Christum ejurabant, neque ipsi libellum dabant, sed vel amicum ethnicum, vel servum mittebant, ut idolis hostiam immolaret, vel fidem abnegaret, atque ita libellum a magistratu impetrarent; quasi ipsi fecissent, quod ab aliis factum fuerat. Hos ecclesia comparabat prioribus libellaticis, qui per se ipsos crimen admiserant (3).

(1) Baronius *ad. an.* 253 *num.* 18 *et seq. tom.* 2 *pag.* 580 *ed. Lucæ* unum tantum libellaticorum genus facit; sed alia plerisque viris doctis, qui triplex illorum genus distinguunt, sententia est. Confer Albaspinæum *observ. lib.* 1 *cap.* 21 *pag.* 54 *ed. Neap.*

1770, et Binghamum *origin. eccl. lib.* 16 *cap.* 4 §. 7 *tom.* 7 *pag.* 202 *et seq. edit. Halæ Magdeburg.* 1761.

(2) Cyprianus *de Lapsis pag.* 95 *edit. cit.* hos eodem loco habet, atque illos, qui revera sacrificium fecerant. Vide etiam *epistolam cleri Romani* ad Cyprianum *inter Cyprian. epist.* 30 *pag.* 210.

(3) Confer *laudatam epistolam cleri Romani ad Cyprianum.* Canones Petri Alexandrini *can.* 6, apud Beveregium *pandect. canon. tom.* 2 *pag.* 12 *ed. Oxonii*, hos quoque libellaticos memorant, iisque pœnam imponunt, sed tamen discrimen constituunt inter dominum, qui servum miserat, interque ipsum servum, qui jussus rem illam egerat.

§. VI. Denique alii erant, qui cum magistratus iram pecunia et muneribus extingui posse intelligerent, ipsum adibant et se christianos esse, neque idolis thus adolere, aut hostiam immolare posse aperte profitebantur, sed tamen data pecunia libellum immunitatis impetrabant. Hi non erant proprie apostasiæ rei, sed culpa non vacabant, quod in libello diceretur, eos jussu magistratus sacrificium fecisse (1). Ab his non procul aberant, qui se amentes fingebant, ut sacrificium declinarent, quique ad aram ipsam accedentes sese epilepticos esse simulabant, ne sacrificare cogerentur. Hujus criminis rei pœnam ferebant simulationis indignæ homine christiano, qui turpi animi abjectione videtur prodere religionem, quam præ se ferre debet (2).

(1) Confer Cyprianum *ep.* 55 *ad Anton. pag.* 245 *edit. cit.*

(2) Vide Petrum Alexandrinum *can.* 5 *pag.* 12 *loc. cit.* Ad hunc autem locum referenda est constitutio *Inter omnigenas* 89 Benedicti XIV *tom.* 1 *ejus bullar. pag.* 183 *ed. Ven.* edita adversus eos, qui christianam fidem in corde retinent, sed tamen eam prodere videntur externis quibusdam ritibus, per quos infideles distinguuntur. Plures enim christiani in Turcarum imperio vitam agentes, religionem simulabant, atque ut Turcæ viderentur, eorumque juribus ac privilegiis frui possent, eorum templa frequentabant, ecclesiasticum jejunium cum esu carnium violabant, matrimonia coram eorum judice, quem appellant *cadi*, celebrabant. Sancivit Pontifex, ne quis tale aliquid faciat ut Turca ha-

beatur; secus ei tum in vita, tum in morte sacramenta denegari voluit. Similiter in regionibus Albaniæ aliqui christiani, ut multa onera et incommoda declinarent, nomen aliquod suscipiebant, quod proprium Turcarum est, et quo Turcæ a ceteris distinguuntur. Id etiam fieri vetuit ipse Benedictus XIV *const. Quod provinciale concilium* 37 *pag.* 135 *tom.* 4 *ejus bullar.*, quia tametsi fides animo retineatur, illa tamen « Fieri nequeunt sine Mahumetis errorum simulatione, sinceritati christianæ contraria, quæ mendacium in re gravissima continet, et virtualem fidei negationem, maxima cum Dei injuria proximique scandalo, includit. » Quæsitum quoque est, num ii, qui ad Turcas desciverunt, ac postea redierunt ad christianam religionem, non solum christianis, sed etiam Turcis præsentibus, publice et expresse apostasiam ejurare debeant; et responsum est a congregatione Sacr. Inquisitionis apud cardin. Albitium *de Inconstant. in fid. cap.* 8 *num.* 29 eos « Non teneri ad abjurandam apostasiam publice coram infidelibus, sed sufficere ut eam abjurent in balneo coram fidelibus, abstinendo ab actibus infidelitatis ac deponendo habitum infidelium, quatenus sit protestativus falsæ religionis. » Confer Benedictum XIV *de synod. diœces. lib.* 13 *cap.* 20 *num.* 8 *et seq.*

§. VII. Proxime ad apostatas accedebant et tamquam religionis proditores habebantur, qui superstitiosos ethnicorum ritus adjuvabant, vel imitabantur. Hujusmodi erant ii, qui sacrificantium coronam gestabant (1), et qui *flaminis*, hoc est ethnici sacerdotis munus suscepissent; quoniam flaminis erat populo exhibere ludos et spectacula, quæ plena superstitionis erant, atque in honorem deorum edebantur. Similiter scenici, histriones, aurigæ, qui currus in publicis spectaculis agitabant, qui victimas, aut thus pro sacrificio vendebant, idolorum artifices, qui deorum aras ædificabant, vel ornabant, idololatriæ favere adjutoresque esse videbantur (2).

(1) Confer concilium Eliberitanum *can.* 55, ibique Albaspinæum *in not. pag.* 180 *edit. Neap.* 1770.

(2) Late de his omnibus agunt Binghamus *orig. eccles. lib.* 16 *cap.* 4 §. 8 *et seq. tom.* 7 *pag.* 206 *et seq. ed. cit.*, et Selvagius *antiq. christian. lib.* 4 *cap.* 3 §. 3 *et seq.*

§. VIII. Ex veteri disciplina apostatæ, qui vere idololatriæ rei erant, non solum ab ecclesia ejiciebantur, sed etiam in quibusdam ecclesiis excludebantur a venia et absolutione, quam tantum in vitæ exitu impetrabant (1). Quin alicubi ea erat disciplinæ severitas, ut etiam in exitu vitæ reconciliatio denegaretur idololatriæ reis, quibus spes omnis in una Dei misericordia relinquebatur. Sed postea dari cœpit venia, etiam antequam mortis periculum immineret; atque iis imposita pœnitentia, quæ brevior aut longior erat, pro gravitate criminis et adjunctis, quæ illud comitabantur.

(1) Confer quæ ea de re dixi *lib.* 2 *tit.* 2 *sect.* 4 §. 87, *et not.* 6, 7 *et* 8 *pag.* 485 *et seq.*

§. IX. Apostatæ dicuntur etiam regulares, qui temere deserunt institutum, cui se solemnibus emissis votis addixerant, et clerici, qui a clerici statu deficiunt (1). Qui regulare institutum deseruerunt statim arceantur a sacris et communione christianorum (2), præsertim si habitum etiam dimiserint (3), amittunt privilegia instituti, unde discesserunt (4), susceptorum ordinum munera exercere prohibentur (5). Sunt et aliæ pœnæ adversus apostatas inductæ peculiaribus institutis et legibus ordinum regularium, quales sunt carceris, jejunii, similes; præterea neque ipsi alios eligere ad prælaturas, neque ab aliis eligi possunt.

(1) Concilium Chalcedon. *can.* 7 apud Labb. *tom* 4 *col.* 1683 *edit. Venet.* « Eos, inquit, qui in clero semel ordinati sunt, et itidem monachos, statuimus nec ad militarem expeditionem, nec ad sæcularem dignitatem posse venire. Qui autem hoc audent, et non pœnitentia ducti ad id revertuntur, quod propter Deum prius elegerant, anathematizari. » Similia habent S. Leo M. *ep.* 167 *ad Rustic. resp.* 14 *opp. tom.* 1 *col.* 1426 *ed. Ballerin.*

Ven.; S. August. *in Psal.* 83 *num.* 4 *col.* 101 *et in Psal.* 99 *num.* 12 *col.* 363 *opp. tom.* 6 *edit. Venet.* 1761; concilium Arelatense II, *in can. ult. dist.* 50; Toletanum VI *in can.* 2 *cap.* 20 *qu.* 3; Turonense *in cap.* 3 *Ne cleric. vel monach.*, et Alexander III *in cap.* 1 *de apostat.* Ille autem revera apostata habetur, qui regulare institutum temere deserit, certoque ac deliberato animo ab eo discedendi; non item qui cum legitima venia discedit, aut qui non prorsus regularis vitæ propositum abjecit. Plures hinc oriuntur quæstiones de iis, qui a religione discesserunt, sed tamen habitum adhuc retinent, itemque de iis, qui sine venia superioris institutum suum deseruerunt, ut laxiorem arctioremve regulam amplectantur. De his omnibus agit Theophilus Raynaudus *de apostas. a relig. ordin. opp. t.* 17 *pag.* 5 *et seq.* Verum congregatio cardinalium concilii Tridentini interpretum an. 1624 sancivit: « Ut fugitivi et apostatæ, sive habitum regularem deferant, sive non, possint ac debeant ab episcopo loci, ubi moram trahunt, in carcerem conjici, ac superioribus regularibus consignari, secundum regularia instituta puniendi. » Ex quo patet apostatas habendos esse regulares, qui venia a superiore non impetrata a claustris discesserunt, atque extra ea temere vagantur, sive habitum gerant, sive deseruerint, sive redeundi ad religionem animum habeant, sive prorsus abjecerint. Quin etiam, ut animadverti *lib.* 1 *tit.* 9 §. 15 *p.* 353, a concilio Tridentino *cap.* 4 *et* 19 *de regular. sess.* 26, et a Benedicto XIV *const. Si datam* 47 *pag.* 237 *tom.* 1 *ejus bull. edit. Ven.* 1734 sancitum est, ut tamquam apostatæ habeantur regulares, qui suo arbitrio habitum deserunt, atque a claustris monasterii discedunt, ut professionis nullitatem proponant, aut eant ad sui ordinis superiores. Eodemque habentur loco, qui post unicam de nullitate professionis latam sententiam, etiam non interposita appellatione, habitum abjecerunt, quoniam hoc negotium duabus saltem sententiis expediendum est. Bened. XIV *const. Si datam* 47 §. *Quemadmodum tom.* 2 *ejus bull. p.* 138 *ed. Rom. seu Ven.* 1754. Pertinet etiam ad hunc locum constitutio *Licet sacra* 112 Benedicti XIII *tom.* 12 *bullar. pag.* 70, et constitutio *Pastor bonus* 95 *et* 33 Benedicti XIV *tom.* 1 *ejus bullar. pag.* 198 *ed. Venet.* Consule Benedictum XIV *de synod. diœces. lib.* 13 *cap.* 11 *num.* 14, et Giraldum *expos. Jur. Pontific. par.* 2 *sect.* 157 *pag.* 1029, ubi etiam habes constitutiones eadem de re editas a Sixto V et a Clemente VIII.

(2) *Cap.* 2 *Ne cleric. vel monach. in* 6.

(3) Regularem qui religionem deseruit, non tamen habitum dimisit, haberi quidem ut apostatam fugitivum, sed non ipso

facto in pœnam excommunicationis incidere, præter ceteros, tradit Pirhingius *Jur. canon. lib.* 3 *tit.* 30 §. 7.

(4) Concilium Tridentinum *sess.* 25 *de regul. cap.* 19.

(5) *Cap.* 6 *de apostat.*

§. X. Episcopus in carceres conjiciendos curat apostatas, qui in sua diœcesi commorantur, eosque ut meritis plectantur pœnis, tradit regularibus superioribus (1); sed hi quoque debent eosdem perquirere ac dare operam diligentem, ut redeant ad bonam frugem ac per canonicas pœnitentias crimen expiare possint (2). At illud in primis episcopi est, apostatam monere, ut sua sponte redeat ad religionem, unde discessit; quod cum ipse præstiterit et apostata monitis obtemperaverit, regulares superiores ab episcopo rogati jussique a sede Apostolica, abstinere se debent a pœnis asperioribus, quæ sunt in apostatas constitutæ (3). Sæpe etiam sedes Apostolica spatium temporis elargitur, quo apostatæ resipiscant, et eos ad se ultro venientes recipit pœnasque temperat, quibus in illos jure animadvertere oporteret (4).

(1) Confer decretum editum a Congregatione concilii *die* 21 *Septembr. an.* 1624, et approbatum ab Urbano VIII §. 4, ac vide etiam Giraldum *expos. Jur. Pontific. par.* 1 *lib.* 3 *tit.* 31 *sect.* 536 *pag.* 348.

(2) *Cap.* 24 *de regular.* Vetus autem hæc est regula, et Gregorio IX antiquior, sicuti ostendit Haeftenus *disquisit. monastic. par.* 2 *lib.* 8 *tract.* 4 *disq.* 8.

(3) Consule Benedictum XIV *de synod. diœc. lib.* 13 *cap.* 11 *num.* 11 *et* 12. Quin etiam anno jubilæi, regulares apostatæ, qui sponte redeunt ad religionem, quam deseruerunt, cunctis soluti pœnis a sede Apostolica veniam impetrant, modo a regulari superiore absolutionem petant, et culpam fateantur suam atque emendationem polliceantur; Benedictus XIV *Const. Pastoris* 25 §. 1 *tom.* 3 *ejus bullar. pag.* 150 *edit. cit.*

(4) Benedictus XIV *const. Pastor bonus* 95 §. 33 *tom.* 1 *ejusd. pag.* 198 *edit. cit.*

§. XI. Clerici etiam, qui suo relicto ordine et habitu, a clericalis vitæ instituto deficiunt et quod laicorum est proprium, vitæ genus suscipiunt, inter apostatas recensentur (1). Hi plectuntur pœna excommunicationis (2), fiunt infames (3) et irregulares (4), amittunt privilegia clericatus (5), et frustra moniti ab episcopo in carceres conjiciendi sunt (6).

(1) Minores clerici, qui beneficium non habent, apostatæ non fiunt, ut omnes sentiunt; quoniam suo lubitu clericalis vitæ institutum deserere et nuptias inire possunt. Sed num clerici minores, qui beneficium habent, incidant in apostasiam saltem latius acceptam, disputant Pirhingius *Jus. can. lib.* 5 *tit.* 9 *n.* 4, et Schmier *par.* 2 *de delict. cap.* 13 *num.* 73.

(2) Quæ excommunicatio latæ sententiæ est, si clericus apostata matrimonium contraxerit *Clem. unic. de consanguinit.* Atque hæc quidem pœna contra apostatas, qui clericatum aut regulare institutum deseruerunt, sane vetus est eaque jam constituta a concilio Chalcedonensi *can.* 7, quem describit Gratianus *can.* 3 *caus.* 20 *qu.* 3.

(3) *Can.* 23 *caus.* 2 *qu.* 7, *et can.* 2 *caus.* 3 *qu.* 4.

(4) Irregularitas hæc oritur ex infamia, nisi apostata matrimonium contraxerit, quia tunc ob bigamiam similitudinariam, irregularis fieret *cap.* 4 *et* 7 *de Bigam. non ordin.*

(5) *Cap.* 23 *et* 25 *de senten. excom.*

(6) *Cap.* 5 *de apostat.*

TITULUS IV.

De Hæresi.

§. I.

Hæresis græcis, latinis est *secta*, atque apud eos hoc vocabulum tam in bonam, quam in malam partem accipitur. Sed antiquissima ecclesiasticorum scriptorum consuetudine vox hæc male sonat et significat voluntarium errorem intellectus christiani hominis in fide cum pertinacia voluntatis. Ergo non omnis error statim aliquem hæreticum facit; sed tantum qui in fide, et qui cum voluntatis pertinacia conjunctus est (1).

(1) Huc sane spectat illud Augustini : « Errare possum, sed hæreticus non ero; » quia scilicet pertinax in errore non ero, sed eum cognitum statim abjiciam meque in ecclesiæ sinum conjiciam.

§. II. Fides, quam omnes sequi debemus, est fides, quam sequitur Ecclesia catholica quamque ipsa omnibus credendam proponit. Nam ei creditum est doctrinæ depositum, et ideo quidquid ipsa probat probandum omnibus est, rejiciendum vero quidquid eadem rejicit (1). Sæpe novi exoriuntur errores, qui

fidem infucare, atque homines abstrahere a veritate possent, nisi præsto esset certum fixumque judicium, quod fallere et falli nequit et cui tuto adhærere possumus. Quare hoc judicium reddit Ecclesia, quæ cum errorem aliquem tamquam hæreticum condemnavit, quisquis ejus sententiæ obfirmato in errore animo resistit, hæreticus est (2).

(1) Ut quis hæreticus sit, necesse est, quod resistat fidei dogmati ab ecclesia recepto. Ex quo efficitur, ut hæreticus haberi non possit, qui opiniones sequitur, de quibus nondum ab ecclesia judicium latum est.

(2) Judicium ecclesiæ intelligitur judicium episcoporum qui cum unitatis centro, hoc est cum summo Pontifice consentiunt. Nam hi ecclesiam efficiunt quam *docentem* aut *regentem* appellamus, et quidquid ab ipsis aut de fide, aut de moribus definitum est, apud omnes veritatis loco esse debet. Sed qui ægre ferunt ecclesiæ judicium, quod suis erroribus adversarium maxime esse sentiunt, eo rem adducere conantur, ut vix unquam certum atque exploratum ecclesiæ judicium esse possit. Mitto antiquiores hæreticos Montanum, Donatistas, Nestorium, Iconomachos, Wiclefum, Lutherum aliosque similes. Nostræ ætatis sectarii potissimum sequuntur Joannem du Verger, hominem satis notum nomine abbatis Sancyrani, quem ex testimonio S. Vincentii a Paulo, et Cisterciensis abbatis Joannis Jovaud de Prieres, ecclesiæ defectum, et contemptum concilii Tridentini, quod ipse scholasticorum cœtum appellabat, pietatis simulatione omnibus persuadere voluisse constat. Hi nimirum sunt verissimi hostes ecclesiæ, licet in externa ejus communione vivant, quorum animis alte hærent errores, quos litteris mandarunt Jansenius et Quesnellus, quosque sedes Apostolica et consensus totius catholicæ ecclesiæ condemnavit. Audent hi homines ab hoc judicio provocare, sed ne ecclesiæ auctoritati et doctrinæ impudenter obsistere videantur, ea diverticula quærunt, ut non illud esse videatur certum fallique nescium ecclesiæ judicium, quod catholicis omnibus revera est. Primum igitur Romanæ ecclesiæ auctoritatem in discrimen revocant, deinde vero sic statuunt, ecclesiam quidem in synodo congregatam errori haud subesse, non item ecclesiam per totum orbem diffusam atque dispersam, nisi unanimis omnium consensus idemque absolutus sit. De his duobus paulo post dicam; nunc cetera prosequar, quæ sunt hujusmodi.

Inquiunt videlicet in paucis, si ipsi opprimantur, residere veritatem, eosque hæreticos haberi non posse, quamquam numero pauci obsistant ceteris, qui cum summo Pontifice conjuncti sunt; audiendam esse vocem plebis, quæ cum pastoris voce consentiat, ut ecclesiæ judicium sit; uniuscujusque examini, si præsertim vitæ integer sit, definitiones esse subjiciendas, ut inde veritas elucescat; denique inferiorum clericorum cum episcopis judicium esse necessarium. De his omnibus dicam pro instituto meo pauca. Sane quod ajunt in paucis inesse veritatem, cum opprimuntur, id commune est semperque fuit hæreticis universis: qui semper sese opprimi conquesti sunt, atque hanc fuisse donatistarum et pelagianorum cantilenam, testatur Augustinus *cont. lit. petilian. lib.* 2 *cap.* 45 *opp. tom.* 8 *col.* 251 *ed. Venet. Maur.* 1733, *et t.* 10 *col.* 858. De pelagianis id tradit Nestorius *ad Cœlestinum Pont.* apud Labbeum *tom.* 3 *concil. col.* 899 *ed. Venet.* « Julianus, et Florus, et Orontius, et Fabius... sæpe... suas causas defleverunt tamquam orthodoxi, temporibus orthodoxis persequutionem passi... insistunt per singulos dies implentes aures omnium vocibus lacrymosis. » Idem constat ex libello, quem Julianus nomine 18 episcoporum dedit ad Zozimum P., et *lib. de bon. constant.*, apud La Fontaine *in constit. Unigenitus tom.* 4 *col.* 1241. Ipse Nestorius rescribens Cœlestio pelagiano, apud Marium Mercatorem *pag.* 71 *edit. Paris.* 1673: « Noli ægre ferre, inquit, venerabilis perferens ea, quæ inferuntur asserentibus veritatem, et refugientibus pollutorum communionem; quia et sanctis, qui ante nostram ætatem exstiterunt gratæ fuerunt ærumnæ, et ipsæ quidem temporales erant, veritas autem æterna. . . . . Paulus hoc modo quoque et Petrus interfecti sunt. Et quid amplius dici opus est? Ita actum est semper per diversas tentationes pietate currente. Noli igitur a veritate deficiens eam prodere. » Eadem querela fuit Petri Abailardi adversus S. Bernardum ac sedem Apostolic., et eadem Calvini *in præfat. antidot.* adversus concilium Tridentinum. Veterum querelam et errorem hæreticorum integravit Quesnellus *prop.* 66 *ad* 100, quem sequitur P. Laborde *témoignage de la vérité*. Omnino contra omnem veri speciem, et contra omnium Patrum auctoritatem. Quis enim caput, et partem fere totam ecclesiæ, cui Christus semper se adfuturum promisit, veritatem in uno aut altero membro sitam, opprimere posse arbitrabitur? « Contra Divinam legem, inquit Liberius P. *epist.* 4 *ad Constantium*, apud Coustantium *epist. Rom. Pontific. col.* 424, visum est, cum episcoporum numerus pro Athanasio major existeret, in parte aliqua commodare consensum; » ipseque Athanasius *ep. ad Jovian.*

imperat. de fid. num. 2 *opp. tom.* 1 *par.* 2 *pag.* 625 *edit. Patav.* 1777. « Quæ enim sit, inquit, omnium illarum ecclesiarum sententia et experientia novimus et earum habemus litteras. Nec vero te fugit, Piissime Auguste, tametsi pauci quidam huic fidei adversantur, præjudicium tamen facere non posse, quippe cum orbis universus apostolicam fidem retineat. » Basilius quoque *epist.* 204 *ad Neocæsar. num.* 7 *opp. tom.* 3 *pag.* 307 *edit. Paris.* 1730. « Justius, inquit, est autem res nostras judicari non ex uno aut altero, non recte in veritate ambulantibus, sed ex multitudine episcoporum, qui nobis in toto terrarum orbe per Domini gratiam conjuncti sunt. » August. *contr. Cresson. lib.* 3 *cap.* 3 *opp. tom.* 9 *col.* 437 *ed. Maurin. Venet.* 1733. « Si omnino credendum sit, ait, quinquaginta episcopis orientalium... contra tot millia episcoporum, quibus hic error in toto orbe displicuit. » Confer eumdem August. *advers. Parmenian. lib.* 3 *cap.* 6 *tom* 9 *col.* 75; concilium Ephesinum *in relat. synodi ad imp. act.* 5, apud Labbeum *tom.* 3 *col.* 1187 *edit. Venet.*, cujus hæc verba sunt : *Perabsurdum enim est* 200, *et* 10 *SS. episcoporum synodo, quibus et universa occidentalium SS. episcoporum multitudo, et per ipsos reliquus totus terrarum orbis consensit, triginta tantum numero sese opponere*, præterea S. Bernardum *ep.* 126 *num.* 11 *opp. tom.* 1 *pag.* 57 *ed. Venet.* 1765. Vere ac sapienter clerus Gallicanus *Lettre écrite au roi par l'assemblée générale du clergé de France, tenue à Paris l'année* 1731, *tom.* 12 *act. cler. Gallic. pag.* 1671, absurdam opinionem illorum, qui in paucis veritatem residere inquiunt, perstringit his verbis: « Le grand objet des sectaires est de combattre, et de rendre odieuse l'autorité du corps des pasteurs unis à leur chef, pour y substituer celle de quatre ou cinq évêques réfractaires. Système monstrueux, qui sape les fondemens de la religion, qui détruit l'universalité et la visibilité de l'église, et réduit les fidèles comme les protestans, à n'avoir plus de règle fixe de leur créance. » Certe quis non intelligit, nullam jam hæresim et neminem futurum hæreticum, si paucis liceat ecclesiæ judicio resistere? Omnes enim, qui propter errores ab ecclesia condemnantur, sese opprimi quererentur, et penes se veritatem esse contenderent. Ergo ecclesia, quæ ab ipsis dissentit, in errore versaretur, atque ita satis esset, quod ipsa hæreticos condemnaret, ut desineret esse ecclesia catholica, hoc est columna et firmamentum veritatis. Nam quibus hæreticis non illud præsto esset diverticulum, ut ecclesiæ judicium impune despicerent erroremque suum probare ac tueri possent? Ergo Lutherani,

Calviniani, ceteri non amplius erunt hæretici; quoniam omnibus idem patet effugium, et omnes pari jure cum Quesnello veritatem penes se esse arbitrantur. Quam vero ex multiplici illo numero hæreticorum, quibus omnibus dissimiles interque se pugnantes sententiæ sunt, ceteris præferendos putabimus? Omnes penes se veritatem habere censent, et tamen si qua secta veritatem haberet, eam certe habere non possent reliquæ sectæ, quæ ab aliis quam maxime discrepant. Ergo ut intelligatur, qui veritatem sequantur, quique in errore versentur, oportet adesse judicem, qui certo definiat, quis insistat in veritate, et quis ab ea procul absit. Hic autem judex non alius esse potest, quam Ecclesia, cui Christus fidei depositum commisit, hoc est ecclesia Catholica Romana, ad quam tantum pertinent ea signa, quæ veram ecclesiam distinguunt, uti demonstratum est in *Prolegomenis cap.* 1 §. 13 *seq. tom.* 1. Hæc una penes se habet veritatem, quam a Christo accepit perpetuo custodiendam, hæc hæreticos pronuntiat Zwinglianos, Anabaptistas, Lutheranos, Calvinianos, ceteros, quoniam, cum hi omnes ab ea discrepant, discrepant a veritate, quæ extra eam esse non potest. Neminem ipsa opprimit; sed curat, ut veritas, quam integram custodire debet, hominum erroribus non opprimatur, eique semper adest spiritus veritatis usque ad consummationem sæculi, sive pacata et tranquilla sint tempora, sive adversitatibus affligatur. Confer quæ ea de re scripsit Franciscus Simonis Belga *de fraudibus hæretic. par.* 3 *ff.* 19. At cum judicio supremi pastoris et episcoporum, cum eo morali unanimitate consentientium, necessarius est plebis consensus, sive ut alii scribunt, vox testimonii traditionis, ita ut illud sine plebis consensu, ac testimonio vim nullam habeat? Hoc quoque appellantes a Calvino et protestantibus arripere non dubitarunt. Nam id expresse litteris mandavit Calvinus *inst. lib.* 4 *cap.* 1 *num.* 22, eademque est sententia Lutheri *de captivit. Babylon. tit. de ordine* §. *Quid si cogerentur opp. tom.* 2 *p.* 85 *ed. Wittemb.* 1562, et apostatæ M. Antonii de Dominis *lib.* 1 *cap.* 12 *num.* 42. Eodem quoque spectat Richerius *de potestat. eccles. et civ.*, cujus doctrinam duo concilia provincialia an. 1612 habita, gravissima inusta nona confixerunt, quippe quæ contineret « Multas propositiones, expositiones et allegationes erroneas, scandalosas, schismaticas et ut sonant hæreticas. » Hos duces et auctores sequuntur Quesnellus *pr.* 73, et *in memor.* auctor libri *Renversement de la liberté;* Labordius, *Témoignage de la vérité;* auctor epistolæ *à M. l'Evêque d'Autun;* auctor operis *Apologie des curés de Paris;* auctor operis *Nouveaux mémoires sur l'appel;* auctor libri *Du droit de la canoni-*

cité de l'appel; Febronius aliique similes. Horum commenta egregie refutarunt plures viri docti, præsertim Melchior Canus *de loc. theolog.* 5 *cap.* 4 *concil.* 4; Bossuetius *hist. variat. lib.* 11 *num.* 14, et in *conférence de M. Bossuet,* auctor libri *Réflexion sur un écrit;* Nicolius *Les prétendus réformés convaincus de schisme lib.* 3 *cap.* 9, et *de l'Unité de l'Église lib.* 3 *cap.* 14; Scheffmacher *lib.* 6; Tournelius *tract. de ecclesia par.* 2 *art.* 9*;* card. Gottus *in vera eccl. Christ. tom.* 1 *cap.* 15 *et seq., et in colloq. adv. Picinen. par.* 3 *colloq.* 4 *num.* 4 *et seq.;* Fenelonius archiepiscopus Cameracensis *Instruction pastorale an.* 1708; card. de Bissy *Instruction pastorale an.* 1725*;* Languetus episcopus Suessonensis *Instruction* 2 *an.* 1718 *n.* 24 *et seq.* Denique hæc doctrina tamquam hæretica in M. Antonio de Dominis a Sorbona damnata est. Revera plura sunt, ut ostendi *in prolegomenis cap.* 2 §. 18 *pag.* 22 *tom.* 1, sacrarum scripturarum loca, in quibus omnis docendi, pascendi, regendi potestas non plebi, sed tantum apostolis omnibus, aut nominatim Petro data est, atque absurdum esset ea, quæ apostolis, hoc est præfectis dicta sunt, ad plebem detorquere. Hujus vero ab apostolis eorumque successoribus exercitæ potestatis pleni sunt sacrarum scripturarum et ecclesiasticæ historiæ libri, eamque testatissimam faciunt Patres universi, præsertim Ignatius M. *ep. ad Trallian. num.* 70, apud Cotelerium *PP. Apostolic. tom.* 2 *pag.* 63 *ed. Amstel.* 1724*;* Cyprianus *de unit. eccles. pag.* 78 *ed. Amstel.* 1700*;* Gregorius Nazianzenus *orat.* 9 *pag.* 154 *ed. Coloniæ* 1690*;* Ambrosius, Augustinus, Chrysostomus, Hilarius, Gregorius, ceteri Patres, quos laudat Nicolius *de l'unité de l'Église liv.* 3 *chap.* 14, ubi omnes diluuntur appellantium objectiones, quæ eædem ac protestantium sunt. Ac non modo sacris litteris et traditioni adversantur, qui populi consensum et suffragium necessarium putant, ut ecclesiæ judicium existat, sed etiam prorsus ridicule certum ac falli nescium judicium exspectant a multitudine imperita, levi, inconstanti, cujus, ut plurimum, diversæ sunt sententiæ, quæ partium studiis rapitur, quæ facile in errorem inducitur. Omnia hæc enucleate copioseque persequitur doctissimus Mamachius *orig. et antiquit. christian. lib.* 4 *par.* 2 *cap.* 1 §. 4 *tom.* 5 *pag.* 256 *seq.* Quod vero dicitur de subjiciendis uniuscujusque examini definitionibus, id, ut recte observat Cl. Bolgenius in opere, cui titulus *Risposta al quesito Cosa è un appellante? num.* 328 *seq. pag.* 516 *seq.,* recidit in examen et spiritum privatum protestantium, quem errorem late refutarunt Bellarminus *controv. lib.* 3 *de verbo Dei cap.* 3 *tom.* 1 *opp. pag.* 68 *edit. Venet.* 1721*;* Bossuetius *hist.*

variat. lib. 10 *cap.* 15 *seq.*, et *instruct. sur l'Eglise et conférence avec le ministre Claude;* Arnaldus *perpétuité de la foi t.* 1 *chap.* 3; Nicolius *préjugez légit. chap.* 14, *les prétendus réformés convaincus de schisme liv.* 2 *ch.* 7; Scheffmacher *lit.* 2 aliique, quos longum est recensere. Principio quomodo hoc examen in tanta hominum multitudine fieri potest, et quem demum exitum consequetur? Deinde si rem uniuscujusque examini permittimus, ecquod jam erit judicium omnibus unum, certum, fixum, stabile, errori non subjectum, quis jam erit hæreticus, qui cum privato examine errorem suum tueri et probare non possit? Denique qui consensum secundi ordinis presbyterorum requirunt, ut ecclesiæ judicium ratum firmum sit, ii revocant errorem Aetii, de quo loquitur S. Epiphanius *hær.* 75 *num.* 3 *tom.* 1 *pag.* 906 *et seq. edit. Coloniæ* 1682, quem antea revocarunt Waldenses, Wiclefitæ, Calviniani, Angli presbyteriani, Richerius; quemque inter ceteros late refutarunt Bellarminus *de eccles. milit. lib.* 3 *cap.* 16 *pag.* 75 *opp. tom.* 2 *edit. Venet.* 1721; Petavius *de hierar. eccl. lib.* 4 *cap.* 2 *num.* 5 *tom.* 6 *pag.* 178 *ed. Venet.* 1758; N. Alexander *hist. eccles. ad sæc.* 4 *dissert.* 44 *tom.* 4 *p.* 618 *ed. Ven.* 1776; Nicolius *les prétend. réform. convainc. de schism. liv.* 3 *chap.* 10; Veith *Richerii system. confut. sect.* 2 §. 54 *n.* 46 *et seq. pag.* 299 *et seq.;* Bolgenius *Esame della vera idea della S. Sede num.* 1 *et seq. pag.* 8 *et seq.*, et *in cit. libr. risponta al quesito Cosa è un appellante num.* 279 *pag.* 437. Sane docendi, pascendi, regendi potestas non presbyteris, sed apostolis eorumque successoribus a Christo data est; semper ecclesiarum regimini et administrationi episcopi sunt præpositi, non presbyteri; in conciliis œcumenicis ab episcopis editum est judicium, quod christianis omnibus veritatis loco esse deberet. Atque id adeo verum est, ut semper ecclesia generalia concilia designaverit tantum expresso numero episcoporum, qui iis interfuerant. Ita cum memorat episcopos 318, aut episcopos 600, intelligit concilium Nicænum, aut Chalcedonense, quoniam a totidem episcopis duo illa concilia constituuntur. Quod si aliquibus conciliis etiam presbyteros interfuisse constat, id factum est vel ex consensu episcoporum, quibus certos presbyteros vocare placuit, qui sapientia præstarent, vel ut absentium episcoporum vices agerent, ut ostendi *in prolegomen. cap.* 3 §. 40 *pag.* 39 *t.* 1. Hinc episcopi subscribebant hac formula: *N. episcopus judicans subscripsi;* sed a subscriptionibus presbyterorum aberat *τὸ judicans*, ut pateret in conciliis episcopos proprie judices esse; et in concilio Chalcedonensi *act.* 1 *col.* 886 *tom.* 4 *coll.* Labbei, habentur hæc: « Foras mittite superfluos, concilium

episcoporum est.» Rem concludam egregiis verbis Cleri Gallicani *Harangue faite au roi à Versailles le 17 sept.* 1730, *pour la clôture de l'assemblée générale du clergé de France tom.* 12 *Actor. eccles. Gallic. p.* 1760 *ed. Paris. an.* 1740, quæ verba sunt hæc: Le calme après lequel nous soupirons, ne sauroit se trouver, que dans la soumission aux décrets de la Foi, et dans l'obéissance à ceux, qui en sont les juges. Ce sont les évêques et les évêques seuls. C'est à eux qu'il appartient d'en décider les dogmes, de les expliquer, de les garantir, d'en établir également la certitude et l'œcuménicité, et d'y soumettre les peuples, et *pag.* 1634, ubi exstat *La lettre écrite au roi par l'assemblée générale du clergé de France tenue à Paris en l'année* 1731, «Nous le disons, inquiunt, avec douleur, la subordination s'affaiblit. Le simple prêtre se met au rang des premiers pasteurs, prend la place des juges de la Foi; des curés de la capitale de votre royaume osent dans un mémoire imprimé attaquer ouvertement une ordonnance et une instruction pastorale de leur archevêque, qui sont hors de toute atteinte etc.» Paucis ab hinc annis Bergomi prodiit egregius liber Marii Lupi *de parochiis ante an. Christi millesimum*, quo in libro evidenter ostenditur, quam sero parochi instituti in eccl. fuerint, ut proinde audiri nequeant, qui divinam eorum institutionem jactant.

§. III. Sed hoc judicium certum et falli nescium exstare semper in ecclesia debet, ut semper integra sit fides, et cum novus erumpit error, statim condemnari possit, ne reliquos inficiat. Si illud ab episcopis exspectamus aut in toto orbe dispersis (1), aut in concilio congregatis, quam longum erit ac sæpe etiam difficile hoc omnium episcoporum judicium, quæ sententiarum divortia esse poterunt, quod tempus requiretur, ut expressus, quod item et id quidem multo longius, ut tacitus omnium episcoporum consensus habeatur? Interim christiani homines in summo errore et in maximarum rerum ignoratione versarenter, ac sæpe malum, quod illico erat avertendum, serperet et manaret in dies latius, nisi esset in promptu judex certus et falli nescius, qui omnem errorem sua sententia depelleret.

(1) Congregatam in œcumenico concilio, non item per orbem diffusam et dispersam ecclesiam erroris expertem esse contendit Jureus, quem Bossuetius *histor. variat. tom.* 2 *lib.* 15 *num.* 9 solide accurateque refutavit. In eodem luto hæsitavit Theophilus Besguin de la Cuillettiere, Auctor operis *témoignage de l'Univers. de Paris. tom.* 1 *pag.* 28, itemque Auctor alterius operis *de la nécessité de l'appel pag.* 665. Errorem hunc sacra Facultas Parisiensis an. 1644, apud Languetum episcopum Suessionensem *avertis.* 2 *an.* 1718 *num.* 20 damnavit his verbis : » Hæ propositiones in quantam infallibilitatem ecclesiæ universali in nullo alio statu, quam in solo concilio OEcumenico congregatæ tribuunt, temerariæ sunt, ipsi ecclesiæ injuriosæ et hæreticæ. » Nihilotamen minus multi ex appellantibus hunc errorem revocare ausi sunt; inepte sane et ridicule. Christus enim se ecclesiæ adfuturum pollicitus est, *omnibus diebus usque ad consummationem sæculi*, eamque semper esse voluit columnam et firmamentum veritatis, ne fideles *fluctuantes sint sicut parvuli, et circumferantur omni vento doctrinæ.* Si eam tantum in concilio congregatam erroris expertem dicimus, ei non semper præsto erit Christus, neque semper damnare errores poterit et proponere veritatem, quam omnes tuto certoque sequantur. Ergo, ut recte observat Cl. Mamachius *lib.* 1 *de animab. Justor. in sinu Abrahæ ante Christi mortem expertibus beatæ visionis Dei ed. Rom. an.* 1766 *cap.* 2 §. 1 *pag.* 114 *seq., et* §. 2 *pag.* 189 *et* 190 *seq., et* §. 3 *pag.* 203 *seq.*, usque ad annum 325, quo primum œcumenicum concilium habitum est, omnia incerta et erroris plena esse debuerunt; eademque erit ratio ceterorum temporum, quibus ecclesia caruit œcumenicis conciliis, quæ raro habentur. Quo quid magis falsum et magis absurdum dici fingique potest? Non utar exemplis Pauli Samosateni, Montani, Novatiani, Pelagii et aliorum, qui extra œcumenicum concilium, dispersæ ecclesiæ consensu, damnati sunt; neque item afferam, quæ sunt prope innumera, Patrum testimonia. Sunt hæc nota omnibus. Illud non omittam, quod ex August. observat Bossuetius, cujus fidem appellantes repudiare non possunt; inquit autem ipse I *Instruct. sur l'église n.* 21 « S. Augustin donne toujours le sentiment (consensum) de l'église pour une entière conviction de la vérité. » Alii vero sunt ex appellantibus, qui dispersæ ecclesiæ auctoritatem in discrimen non revocant, sed tamen, ut ea rata firma sit, omnium consensum postulant unanimem, et eum quidem non moralem, sed physicum et absolutum, adeo ut certum ecclesiæ judicium haberi non possit, cui aliquis episcopus, aut aliqua insignis ecclesia adversetur, quin absolutam hanc una-

nimitatem etiam ad œcumenicum concilium transferunt. Hi nimirum faciunt, ut unius episcopi sententia plus valeat quam universæ ecclesiæ consensus, quoniam illi ecclesiæ decretis intercedendi facultatem attribuunt; ut unus aliquis episcopus errare nunquam possit; ut vix unquam haberi queat certum ecclesiæ judicium, quoniam difficile est, in magno numero episcoporum, qui in ecclesia sunt, non aliquem reperiri, qui a ceteris dissentiat. Quid si episcopus aliquis hæreticus fiat, cujus quidem rei non pauca in historiis exempla sunt? Eum ecclesia damnare non posset; et interim christianis incerta esset fides atque in errore versari liceret, quoniam unius episcopi sententia impedimento esset, quominus certum ea de re judicium ab ecclesia emitteretur. Imo quis unquam hæreticus condemnaretur? Ipse quidem decipere non potest universam ecclesiam, sed facile posset in suam partem transferre unum aut alterum episcopum, quod sane pluries evenisse constat; id vero satis esset, ut ipse impune sequi docereque errorem posset. Quot Arius erroris socios habuit episcopos, quot Donatistæ, quot ceteri hæretici! An, quod de iis latum est ab ecclesia judicium catholicus homo in discrimen revocabit? Quam illustris erat Anglicana ecclesia, antequam in schisma atque in hæresim delaberetur! An ab ea procul esse debuit schisma et hæresis, quod tot episcopi contra sententiam catholicæ ecclesiæ utrumque tuebantur? Mitto reliquas ecclesias, quæ initio catholicæ erant, et nunc schismaticæ aut hæreticæ sunt. Certe Christus *surrecturos* prævidit *lupos rapaces ex vobis ipsis* (senioribus) *non parcentes gregi et loquentes prava*, sed christianos procul ab iis esse, et firme in ecclesiæ fide stare voluit, seque adfuturum promisit, ut recte observat Bossuetius II *Instruction sur l'église num.* 28, corpori totius ecclesiæ, non cuivis membro, ipsamque ecclesiam semper erroris expertem futuram, non singulos episcopos pollicitus est. Confer, inter ceteros, Cl. Bolgenium in laudato libro *Risposta al quesito cosa è un appellante num.* 249 *et seq. pag.* 393 *et seq.*, *et num.* 282 *et seq. pag.* 441 *et seq.*

§. IV. Hic autem judex, quem in promptu habere debet ecclesia, ut semper sit expers erroris, non alius esse potest, quam summus Pontifex, quem Christus ecclesiæ caput et omnium magistrum et unitatis centrum constituit. Qui tantum ecclesiæ accedente consensu eum errare non posse affirmant, sine hoc consensu negant, ii tollunt certum illud judicium,

quod semper exstare in ecclesia debet, ut statim error depellatur. Nam antequam compertum exploratumque sit judicium omnium episcoporum, quibus pontificia decreta probanda esse putant, incerta erunt omnia et malum radices aget altiores atque impune dominabitur (1).

(1) « L'Église, inquit S. Franciscus Salesius in ms. opere, quod exstat in bibliotheca Chisiana *C.* 10 *plut. A. num.* 71 *pag.* 42, a toujours besoin d'un confirmateur infaillible, auquel on puisse s'adresser, d'un fondement, que les portes d'enfer, et principalement l'erreur ne puisse renverser, et que son pasteur ne puisse conduire à l'erreur ses enfans. Les successeurs donc de S. Pierre ont tous ses mêmes priviléges, qui ne suivent pas la personne, mais la dignité et la charge publique. » Late hoc argumentum persequitur auctor libelli, qui nuper ex Gallico in Italicum sermonem conversus editus est Firmi, et cui titulus : *L'infallibilità del Papa provata coll' esame del quarto articolo della dichiarazione del clero di Francia radunato nel* 1682. Confer etiam Veith *Richer. system. confut. sect.* 2 §. 42 *num.* 16 *pag.* 143.

§. V. Quin etiam, ne cognita quidem episcoporum sententia, iisque inter se consentientibus, sed tamen a summo Pontifice dissentientibus, omnis erroris causa removebitur. Nam si episcopi a summo Pontifice dissentiant (quod illi quidem evenire posse existimant, nos autem negamus), ecquod erit judicium, quod omnes tuto sequi possint? Episcopi sine capite et sine centro unitatis, a quo cuncti copulentur, Ecclesiam repræsentare nequeunt (1). Ergo eorum judicium esse non poterit exploratæ veritatis loco. Ergo non habebit ecclesia judicium illud certum ac falli nescium, quod in ea Christus semper esse voluit.

(1) Confer quæ dixi *in prolegomenis cap.* 2 §. 21 *et seq. tom.* 1 *pag.* 24 *et seq.*, quæque item collegi *lib.* 1 *tit.* 3 *sect.* 1 §. 13 *pag.* 146 *et seq.*, et quæ *lib.* 3 *tit.* 15 §. 18 *not.* 2 *pag.* 171 *et seq.* animadverti contra appellantes, quorum huc redit sententia.

§. VI. Sed Primatus indoles et ratio in primis efficit, ut judicium summi Pontificis in fidei morumque regulis definiendis certum omnibus esse debeat; adeo ut qui ab eo damnatos errores sequitur, hæreticus habeatur. Nam Christus Primatum instituit ad unitatem ecclesiæ conservandam et Pontifex omnes ad eamdem secum, præsertim in fide, unitatem jure Primatus cogit. Si ejus judicium in rebus fidei errori subesset, ecclesia, quæ ratione Primatus ad eamdem fidem cogitur, ad assentiendum errori cogeretur, quod certe fieri non potest. Quare aut verum non est, quod nemo catholicus inficiari potest, totius ecclesiæ præsertim in fide unitatem cum Petri successoribus Primatus instituendi causam fuisse, aut erroris expers esse debet quidquid a summo Pontifice propter unitatis bonum definitur et quidquid ab ecclesia universa, quæ ad hanc unitatem cogitur, tenendum est (1). Atque ita sane perpetua ecclesiæ disciplina et Patrum consensus docet (2).

(1) Præclare S. Thomas *sum. theol.* 2. 2 *quæstion.* 1 *art.* 10 « Una fides, inquit, debet esse totius ecclesiæ secundum illud 1 Corint. 1, *Id ipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata:* quod servari non posset, nisi quæstio fidei de fide exorta determinetur per eum, qui toti ecclesiæ præest, ut sic ejus sententia a tota ecclesia firmiter teneatur; et ideo ad solam auctoritatem summi Pontificis pertinet nova editio Symboli, sicut et omnia alia, quæ pertinent ad totam ecclesiam, ut congregare synodum generalem et alia hujusmodi. » Consule Mamachium *antiq. christian. tom.* 5 *par.* 1 *pag.* 93 *seq. et* 134 *seq., et ep.* 1 *ad auctor. oper. Quid est Papa?* §. 14 *tom.* 1 *pag.* 57; card. Orsium *de irreformab. Rom. Pont. in defin. fid. controv. judic.* Auctorem operis Avenione editi an. 1747; *De suprema Romani Pontificis auctoritate hodierna ecclesiæ Gallicanæ doctrina;* Ballerinium *de vi ac ratione Primat. Roman. Pontific. cap.* 15 *p.* 260 *seq. ed. Aug. Vindelic. an.* 1770; Zaccariam *Anti-Febron. vindic. par.* 2 *diss.* 5 *cap.* 3 *seq.;* Bolgenium *Esame della vera idea della S. Sede n.* 88 *et seq. pag* 35 *et seq. edit. Maceratæ* 1788.

(2) Nota est ea Christi promissio apud Matth. XXI *vers.* 16 *et seq.*, qua postquam ipse affirmavit se ædificaturum Ecclesiam supra S. Petri confessionem, seu fidem, quam *petræ* nomine designavit, spopondit: *Et portæ inferi non prævalebunt adversus eam.* Ipsum *petræ* vocabulum firmitatem ac nunquam defuturam soliditatem ejusdem fidei designat; ex quo plures Patres eamdem soliditatem, quæ in Petri fide fuit, ad ejus successores transiisse affirmarunt. Hinc S. Leo M. *Serm.* 3 *al.* 2 *cap.* 2 *t.* 1 *col.* 12 *edit. Ballerin.* « Soliditas illius fidei, inquit, quæ in apostolorum principe est laudata, perpetua est; et sicut permanet quod in Christo Petrus credidit, ita permanet, quod in Petro Christus instituit. » *Et serm.* 3 *cap.* 3 *tom. eod. col.* 12, recitato Evangelii loco *super hanc petram etc.* concludit: « Manet ergo dispositio veritatis, et B. Petrus in accepta fortitudine petræ perseverans, suscepta ecclesiæ gubernacula non reliquit. » *Et serm.* 5 *cap.* 4 *tom. eod. col.* 22: « Soliditas enim, inquit, illa quam de petra Christo etiam ipse (Petrus) petra factus accepit, in suos quoque se transtulit heredes. » Sane quomodo errori obnoxius esse potest ille, super quem ecclesia fundata est? Locum hunc Evangelii solide expendunt Ballerinius *loc. cit. c.* 12 §. 2 *pag.* 66 *et seq.*, et Cl. Bolgenius *in cit. libro Risposta al quesito etc. num.* 129 *et seq. pag.* 207 *et seq.* Confer S. Irenæum *de hæres. lib.* 3 *cap.* 3 *num.* 2 *opp. tom.* 1 *pag.* 175 *ed. Venet.* 1734; Tertullianum *cap.* 23 *de præscript. pag.* 215 *ed. Paris.* 1675; Optatum Milevitanum *contr. Donat. lib.* 2 *cap.* 5 *pag.* 35 *ed. Antverp.* 1702; S. Cyprianum *ep.* 55 *ad Antonian. pag.* 243 *ed. cit.* 1700; S. Hilarium *de Trinit. l.* 6 *cap.* 37 *opp. tom.* 2 *pag.* 160 *ed. Veron.* 1730; S. Ambrosium *de incarnat. cap.* 5 *num.* 34 *opp. tom.* 6 *pag.* 494 *ed. Maur. Venet.* 1781; S. Augustinum *in Psalm. contr. part. Donat. opp. tom.* 9 *col.* 4 *ed. Maurin. Venet.* 1733, *et lib.* 2 *oper. imperf. contr. Julian. num.* 103 *t.* 10 *col.* 993; S. Leonem M. *epist.* 10 *ad episc. Gallican. provinc. Viennen. cap.* 1 *opp. tom.* 1 *col.* 633 *ed. Ballerin. Ven., et Serm.* 83 *cap.* 2 *t.* 1 *col.* 332; Simplicium P. *ep.* 4 *ad Zenon. August.* apud Labb. *tom.* 5 *concil. col.* 98 *ed. Venet;* S. Gelasium *in commonit. ad Faust. eod. loc. col.* 297; S. Theodorum Studitam *lib.* 2 *ep.* 129 *pag.* 462 *tom.* 5 *oper. Sirmondi ed. Ven. an.* 1728; S. Innocentium I *ep. ad. synod. Carthag. num.* 1, apud Coustantium *epist. Roman. Pontific. col.* 888, cetera Patrum et conciliorum loca, quæ collegerunt Mamachius, Ballerinius, Bolgenius *loc. cit.* Vulgatus est etiam alter Evangelii locus apud Lucam XXII *v.* 32, quo Christus ita Petrum alloquitur : « Simon,

Simon, ecce satanas expetivit vos, ut cribraret sicut triticum; ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos. » Quo ex loco patet, a Petro ejusque successoribus fratres in fide esse confirmandos, quod sane ipsi recte præstare non possent, si in fidei definitionibus errori subessent. « Commune erat omnibus apostolis, inquit S. Leo M. *Serm.* 4 *al.* 3 *cap.* 3 *tom.* 1 *col.* 18 *ed. cit.* illum explicans Evangelii locum, periculum de tentatione formidinis, et divinæ protectionis auxilio pariter indigebant, quoniam diabolus omnes exagitare, omnes cupiebat elidere: et tamen specialis a Domino Petri cura suscipitur, et pro fide Petri proprie supplicatur, tamquam aliorum status certior sit futurus, si mens principis victa non fuerit. » Quæ ratio petita ex ratione Primatus ut indicat vox illa *principis*, cum etiam Petri successoribus sit communis, dubitari non potest, quin ad eos quoque transierit vis orationis Christi, qui pro Petri fide nunquam defectura Patrem exoravit. Consentit etiam Bossuetius, qui *in Meditation. sup. Evangel. die* 70 ita ea Christi verba explicat: « Satan expetivit ut cribraret vos: Ego autem, Petre, oravi pro te speciatim, pro te distincte, non quod alios neglexerit, sed, ut explicant SS. Patres, quia firmato capite impedire volebat, ne membra nutarent. » Quem in finem paulo post declarat, « S. Petrum ob orationem Christi recepisse fidem constantem, invincibilem, inconcussam et ita abundantem, ut ipsa apta fuerit ad confirmandum non solum alios fideles, sed etiam fratres suos apostolos et pastores gregis. » Atque hæc quidem ad Primatum pertinere, qui ad Petri successores transivit, et exinde Apostolicæ sedis fidem vinci et errare non posse, ostendit *in Meditation. diei* 72. Confer Gelasium P. *ep.* 14, apud Labb. *tom.* 5 *conc. col.* 34 *ed. Ven.*; Pelagium II *ep.* 5 *ad Eliam tom.* 6 *conc. col.* 426; S. Bernardum *epist.* 190 *cap.* 1 *seu tract. contra Abailard. ad Innoc. II opp. t.* 2 *pag.* 183 *ed. Venet.* 1765; S. Thomam *in cap.* 6 *Matthæi*, et *in* 2. 2 *quæst.* 1 *art.* 10; ceteros a Ballerinio collectos *loc. cit.* §. 3 *p.* 270 *et seq.* Mitto reliqua, quæ ab eodem Ballerinio, Mamachio, Orsio, Bolgenio exposita graviter accurateque sunt.

§. VII. Jam vero hæreticus est habendus non tantum, qui pervicax in errore perseverat, quem ecclesia, aut summus Pontifex tamquam hæreticum condemnavit, sed etiam qui sciens prudens in fide dubitat (1). Nam quisquis dubius est in fide ecclesiæ

catholicæ, hoc ipso in fidem obstinate peccat; quoniam dubium et incertum esse non potest, quod a catholica ecclesia veluti fide divina credendum proponitur. Dubius autem in fide censetur non tantum qui de universa dubitat ecclesiæ doctrina, verum etiam qui aliquem fidei articulum obfirmate in discrimen revocat.

(1) *Cap.* 1 *de hæret.*

§. VIII. Præter hæreticos, sunt etiam de hæresi suspecti, qui nimirum ex indiciis et conjecturis errare in fide cum sententiæ obstinatione censentur. Est autem suspicio de hæresi levis, vehemens et violenta. Levis suspicio est, quæ oritur ex signis externis operum, vel verborum, quæ minus tuta certaque sunt, et quæ raro admodum hæresis præsumptionem afferunt; ut si quis semel hæreticorum conventibus interfuerit. Vehemens educitur ex argumentis, quæ sæpe certa firmaque sunt, et ideo juris afferunt præsumptionem, quæ contraria probatione tollenda evertendaque est; ut si quis in rebus fidei errores fuderit, aut die vetito carnes manducaverit. Denique violenta suspicio inducit præsumptionem juris et de jure, quæ nulla contraria probatione labefactari potest, quæque satis est, ut quis tamquam hæreticus condemnetur, veluti si quis frequens hæreticorum cœtibus interfuerit, vel de hæresi suspectus sacramento se purgare noluerit, vel hæresim ejurare et inde excommunicatus per annum in excommunicatione perseveret (1).

(1) *Cap.* 13 §. 2 *de hæret.; cap.* 7 *eod. in* 6*;* concilium Tridentinum *sess.* 25 *de reform. cap.* 3.

§. IX. Multæ in hæreticos pœnæ tum ecclesiasticis, tum civilibus legibus constitutæ sunt. Et ecclesia

quidem eos plectit excommunicationis pœna atque ecclesiastica communione privat (1); quoniam in ecclesia retinendi non sunt, qui ab ea divortium fecerunt, neque cum fidelibus sunt commiscendi, qui alios depravare opinionum monstris et exemplo possunt (2). Eidem pœnæ subjiciuntur etiam, qui scientes in loco sacro hæreticos sepeliverint eorumque fautores, hospites, defensores; præterea qui cum iis in sacris communicaverint (3).

(1) *Can.* 13 *caus.* 24 *q.* 3; *c.* 8, 9, 15 *de hæret.* Confer etiam Bullam *in Cœna Domini.*

(2) « Secandæ, inquit Hieronymus *comment. in ep. ad Galatas, cap.* 5 *vers.* 8 *opp. tom.* 7 *col.* 488 *edit. Vallarsii Veronæ*, putridæ carnes, et scabiosum animal a caulis ovium repellendum, ne tota domus massa, corpus et pecora, ardeat, corrumpatur, putrescat, intereat. Arius in Alexandrina una scintilla fuit; sed quia non statim oppressa est, totum orbem ejus flamma populata est.

(3) Canon apostolorum 37 *al.* 45, apud Cotel. *PP. Apost. tom.* 3 *pag.* 448 *edit. Amstelod.* 1724; concilium Laodicenum *can.* 9 apud Labbeum *conc. tom.* 1 *col.* 531 *edit. Ven. cit.*

§. X. Præterea si clerici sint hæretici, omnibus ecclesiasticis officiis privantur ac perpetuo deponuntur (1); et generatim hæretici irregulares sunt, sive in hæresi baptizati fuerint, sive in eam inciderint post acceptum in catholica fide baptismum; nam reversi ad ecclesiam catholicam tamquam laici recipiuntur ac perpetuo a sacro ministerio repelluntur (2). Eadem hæc pœna pertinet etiam ad eos, qui hæreticos recipiunt, iisve favent, aut eos defendunt, item ad eorum liberos ex paterna linea ad primum et alterum gradum, ex materna usque ad primum tantum, si eorum parentes in hæresi decesserint (3); denique in hæresi perseverantes cum pertinacia, sæculari curiæ traduntur, ut meritis plectantur pœnis (4), atque in errore morientes ecclesiastica sepultura privantur (5).

(1) *Cap.* 9 *de hæret.* Vide etiam Cyprianum *epist.* 59 *ad Magnum pag.* 296 *edit. Amstelodami* 1700.
(2) *Can.* 21 *caus.* 1 *qu.* 7; *can.* 17; *can.* 6 *qu.* 1; *cap.* 2 §. 2 *de hæretic. in* 6.
(3) *Cap.* 15 *de hæret. in* 6.
(4) *Cap.* 9 *de hæret.* (5) *Cap.* 8 *eod.*

§. XI. Civilibus quoque legibus multæ in hæreticos pœnæ indictæ sunt, quæ tamen in cujusvis sectæ hæreticos non omnes cadunt. Cuncti generatim infamia notantur et in quemvis hominem sibi criminis societate conjunctum testamentum condere, aut donationem conferre, atque ipsi aliquid ex alieno testamento, aut donatione capere prohibentur. Præterea eorum bona publicantur (1), ipsique pecuniariæ (2), aliique similibus pœnis subsunt; quin etiam jus Romanum hæreticos nonnullos ultimo supplicio afficit, quales sunt encratitæ, saccophori et hydroparastatæ, qui omnes manichæorum erroribus inquinati erant (3); item qui aliquem rebaptizaverit et qui rebaptizatus fuerit, modo per ætatem criminis capax sit, morte mulctantur (4). Denique a Frederico II aliæ quoque contra hæreticos pœnæ statutæ sunt (5).

(1) Confer codicem Theodosianum *tit. de hæret.*, ubi omnes fere habes pœnas, quæ a Jure civili in hæreticos sunt constitutæ.
(2) Ipse Augustinus, qui initio æquum non putaverat contra donatistas ob errorem vim adhiberi, deinceps experiundo novit, utiles esse contra hæreticos pœnas pecuniarias, Augustinus *epist.* 185 *ad Bonifac. cap.* 7 *opp. t.* 2 *col.* 851 *ed. Maur. Venet.* 1759. Nimirum ipsi pœnarum metu perterriti in rem diligentius inquirunt, ac doctiores facti ad catholicam ecclesiam revertuntur. Sane multos hæreticos inter angustias et afflictiones, in bonam mentem rediisse constat, quoniam his malis veluti excitati de rebus suis diligentius cogitare cœperunt, atque ita noverunt et abjecerunt errorem, in quo pridem hæsitabant.
(3) *L.* 9 *cod. Theod. de hæretic.*
(4) *L.* 2 *cod. Ne sanct. baptism. inter.*
(5) Ejus constitutionis fragmenta exstant *in auth. Si vero, et auth. Credentes cod. de hæret.*

§. XII. Hæretici, qui pœnitentia ducti redire ad catholicam ecclesiam velint, recipiuntur, sed primum errorem detestari atque ejurare, fidemque catholicam profiteri debent. Atque hi quidem ab asperioribus liberantur pœnis, sed sæpe, cum ita rerum ratio postulat, perpetuo carceri addicuntur (1). At eorum, quos *relapsos* vocamus, qui scilicet plus semel in hæresim lapsi sunt, tamquam ficta habetur pœnitentia, ideoque ipsi sæculari judici traduntur, ut debitis pœnis afficiantur (2). Iis tamen Pœnitentiæ et Eucharistiæ sacramenta non denegantur, si manifesta dederint pœnitentiæ argumenta.

(1) *Cap.* 15 *de hæret.* Confer etiam Benedictum XIV *const. Eo quamvis* 129 §. 11 *tom.* 1 *ejus bullar. pag.* 313 *ed. Rom. seu Venet.* 1754.
(2) *Cap.* 4 *eod. in* 6.

§. XIII. Vetus disciplina hæreticos, qui ad catholicam ecclesiam veniebant, cum in hæresi nati baptizatique fuissent, ab illis distinguebat, qui ad eam redibant, cum baptizati et educati in fide catholica fuissent, ac postea descivissent (1). Illi enim non per pœnitentiam solum, sed per manuum etiam impositionem, ac si in hæresi uncti non fuissent, etiam per sacri chrismatis unctionem recipiebantur (2). Quamquam enim baptismus valide collatus haberetur, tamen suspensa videbatur manere charitas, quæ in sola ecclesiæ unitate habetur, donec ad catholicæ matris sinum accederent. Contra qui primum catholici, deinceps hæretici fuerant, excipiebantur per pœnitentiam, quæ brevior longiorve erat pro ratione rerum ac temporum disciplina (3).

(1) Confer S. Augustinum *ep.* 93 *ad Vincent. episc. cap.* 13 *opp. tom.* 2 *col.* 233 *ed. Maurin. Ven.* 1719 *et lib.* 2 *contra Crescon. donat. cap.* 16 *tom.* 9 *col.* 419 *cit. edit.*
(2) Vide Petrum de Marca *in can.* 28 *concil. Claromont.*

(3) Concilium Eliberitanum *can.* 12, apud Labbeum *concil. tom.* 1 *col.* 995, hos hæreticos decem annos agere pœnitentiam voluit; concilium Agathense *can.* 60 *tom.* 5 *col.* 530, tempus hoc contraxit ad annos tres; concilium Epaunense *can.* 29 *tom.* 5 *col.* 718, etiam tertio anno pœnitentiam mitigavit. Plura ea de re habet Binghamus *origin. eccles. lib.* 16 *cap.* 6 §. 16 *et* 17 *tom.* 7 *pag.* 302 *et seq. edit. Halæ Magdeburg.* 1761.

TITULUS V.

De Schismate.

I. Schisma quid?
II. An schismatici sint hæretici?
III. Quotuplex schisma?
IV. Schismaticorum pœnæ.

§. I.

Schisma etiam græcum nomen est, quod latine scissuram ac divisionem significat. Schismatici sunt, qui se ab unitate separant ecclesiæ catholicæ, quæ in eo est posita, ut plures ecclesiæ particulares, tamquam plura membra, sub uno omnium capite unum corpus efficiant. Cum autem hujus unitatis centrum sit summus Pontifex, nec sine hoc centro, in quo omnes particulares ecclesiæ copulantur, una ex cunctis ecclesia effici possit, facile intelligitur, ecclesiæ unitatem abrumpere, ideoque esse schismaticos, qui a Romano Pontifice discessionem faciunt (1). Nam qui discedunt a centro, in quo unitas existit, ii profecto ab unitate discedunt; nec cum ecclesia conjuncti esse possunt, qui ab ejus capite disjuncti atque dissociati sunt. Itaque schismatici sunt Græci, qui sub patriarcha Constantinopolitano in Turcarum imperio vitam

agunt (2); Ultrajectenses (3), ceteri, qui divisi sunt a sede Romana, et a capite ecclesiæ centroque unitatis.

(1) Diserte Cyprianus *de unit. eccl. pag.* 397 *ed. Ven.* 1728, (qui locus corruptus est in textu Felli *pag.* 78 *ed. Amst.* 1700) « Qui cathedram Petri, inquit, super quam fundata est ecclesia, deserit, in ecclesia se esse confidit? » Hieronymus *ep.* 15 *num.* 2 *ad Damas. P. de Hypost. opp. tom.* 1 *col.* 2 *edit. Vall. Veron.*, « Beatitudini tuæ, inquit, id est cathedræ Petri communione consocior . . . . . quicumque extra hanc domum agnum comederit, profanus est. » Ambros. *orat. de obit. Satyr. fr. num.* 47 *pag.* 527 *tom.* 6 *ed. Venet.* 1781 « Percunctatusque est, inquit, utrumnam cum episcopis catholicis, h. e. cum Romana ecclesia conveniret. » Eadem est sententia Irenæi *contr. hæres. lib.* 3 *cap.* 3 *opp. tom.* 1 *pag.* 175 *ed. Venet.* 1734, qui de ecclesia Romana dicit hæc : « Ad hanc enim Ecclesiam propter potiorem principalitatem necesse est omnem convenire ecclesiam, hoc est eos, qui sunt undique fideles. » Quem clarissimum Irenæi locum frustra convellere ac detorquere conantur protestantes, præsertim Fellus, Grabbius, Salmasius quos solide refellunt Massuetus *dissert.* 3 *in Irenæum art.* 4 *n.* 31 *et seq. tom.* 2 *pag.* 108 *et seq. cit. edit. Venet.*; Valsecchius *la verità della Chiesa cattolica Romana cap.* 6, et Mamachius *epist.* 4 *ad Febron. pag.* 322 *seq. et pag.* 419 *seq.* Possem et alia afferre Patrum et conciliorum quoque testimonia, quæ prope innumera sunt, nisi institutionum brevitas impedimento esset. Nolo tamen omittere præclara quædam ea de re Gallicanæ ecclesiæ testimonia. « Il ne faut, inquit Bossuetius *Instruct. sur les promesses faites à l'église pag.* 96 *Paris.* 1700, qu'un peu de bon sens et de bonne foi pour avouer que l'église chrétienne dès son origine a eu pour une marque de son unité la communion avec la Chaire de S. Pierre, dans laquelle tous les autres Siéges ont gardé l'unité. » In qua sola unitas ab omnibus servaretur : « En sorte qu'en y demeurant, comme nous faisons...., nous sommes le corps, qui a vu tomber à droite et à gauche tous ceux, qui se sont séparés eux-mêmes. » Episc. Bonon. *docum. past.* 1724 : « Il ne me reste, inquit, mes très chers frères, qu'à vous exhorter de ne vous écarter jamais de la foi de l'église de Rome. C'est par l'union au Saint Siége Apostolique, que l'église est une. » Et cardin. de Bissy *in docum. pastor.* 14 *juin* 1728: « L'église de Rome, inquit, que Jésus-Christ a établie la tête d'un corps, qui doit toujours être un, et qui ne peut toutefois conserver son unité, qu'en demeurant uni avec elle. »

Alia bene multa ea de re Gallicanæ ecclesiæ testimonia collegit auctor operis, cui titulus *de Romani Pontificis auctoritate ecclesiæ Gallicanæ doctrina lib.* 1 *cap.* 3 §. 2 *et* 3. Egregie totum hoc argumentum persequitur Auctor tractatus *de schismate*, qui primum Gallice editus est, deinde Italice redditus prodiit anno 1718 sine loco. Illud postremo animadvertam, adeo necessariam semper habitam fuisse omnium ecclesiarum cum Romana ecclesia communionem et conjunctionem, ut cuncti episcopi eam præ se ferre atque omnibus testatam facere voluerint. Ea de causa in concilio Nicæno statutum est, ut in litteris formatis, quæ catholicam communionem ostendebant, non solum describeretur prima littera nominis trium Personarum Sanctissimæ Trinitatis, sed etiam prima littera nominis Petri, ut ita communio cum unitatis centro Romana ecclesia designaretur, uti ostendit Baronius *ad an.* 325 *p.* 145 *tom.* 4 *ed. Lucæ*. Hinc etiam, ut recte est observatum a Cl. Zaccaria *de reb. ad hist. atque antiq. eccles. pert. diss.* 12 *cap.* 3 §. 5 *pag.* 251 *ed. Fulgin.* 1781, sæculo XI catholici episcopi, ut a schismaticis distinguerentur, sese *Apostolicæ sedis gratia* episcopos appellabant. Hæc quidem formula his concepta verbis, qua nunc etiam catholici episcopi utuntur, haud usurpari primum cœpit sæculo XII, ut Thomassinus *vet. et nov. eccl. discipl. par* 1 *lib.* 1 *cap.* 60 *num.* 9; patres Maurini *de arte diplomatica tom.* 4 *pag.* 591 *not.* 1, aliique existimant; sed etiam sæculis XI et XII in usu erat, quod certissimis allatis monumentis ostendit Zaccaria *loc. cit. cap.* 2 *pag.* 235 *et seq.* Quin etiam multo ante hoc tempus S. Leo M. Anatolium sua, hoc est *Apostolicæ sedis gratia* Constantinopolitanum episcopum constitutum affirmat, uti sapienter est animadversum a Cl. Mamachio *ad auctor oper. Quid est Papa? ep.* 3 §. 1 *tom.* 1 *pag.* 251 *ad* 256, quo loco graviter nervoseque ostenditur, quam merito ab episcopis, præsertim occidentis, ea formula adhibenda sit.

(2) Adversus schisma græcorum late scripserunt Emmanuel Coleca *lib.* 4 *contr. græcos;* Jos. Stegmannus *refutatio errorum photianorum;* Michael Nau *ecclesiæ Romanæ Græcæque vera effigies etc. Paris.* 1680; Stephanus de Altimura, quo nomine latet P. Le Quien, *panopliæ contra schisma Græc. Paris.* 1718.

(3) Confer *historiam de rebus ecclesiæ Ultrajectensis a tempore mutatæ religionis in Fœd. Belgio, monumentis authenticis roboratam variisque dissertationibus illustratam Coloniæ Agrippinæ* 1725; Cornelium Paulum Hoynck van Papendrecht *historia ecclesiæ Ultrajectinæ a tempore mutatæ religionis in Fœderato Belgio, in qua ostenditur ordinaria sedis archiepisco-*

palis, et capituli jura intercidisse Mechliniæ 1725, et Aloysium Mozzium *storia delle rivoluzioni della Chiesa di Utrecht Venezia* 1787. Hoc quoque argumentum pari cum laude tractavit Laurentius Veith in libro *de gemina delectatione* edicto *Augustæ Vindelic.* 1785 *sect.* 2 *art.* 2 *pag.* 100 *seq.* Videndæ autem in primis sunt litteræ tres plenæ gravitatis, veritatis, auctoritatis, dignitatis, quas optimus sapientissimusque Pontifex PIUS VI an. 1778 et 1779 dedit ad Fœderati Belgii catholicos adversus schismaticos episcopos Ultrajectenses, quasque describit Mozzius *cit. hist. pag.* 203 *seq. tom.* 3.

§. II. Schismatici proprie hæretici non sunt, quoniam integram relinquunt ecclesiæ doctrinam (1): at nullum schisma est, si diu stet, quod in hæresim non recidat, quoniam qui in illo pervicaci animo perseverat, ecclesiæ auctoritatem contemnit, ipsaque pertinacia schismatici profitentur, quod catholicæ ecclesiæ doctrina non patitur, extra ecclesiæ unitatem salutem dari (2). Quin omnes schismatici sibi aliquod dogma confingere solent, ut justas suæ discessionis causas habere videantur (3).

(1) *Can.* 42 *caus.* 23 *qu.* 5.

(2) Nostro hoc sæculo Tillotsonus, Saurinus, Bolingbrokius, Jurieus, Marchio de Argens, ceteri similes ausi sunt defendere, quod hæretici et schismatici extra ecclesiæ unitatem non sint atque æternam salutem consequi possint. Institutionum brevitas haud patitur me longo sermone immorari in eorum commentis refutandis, quod post Bossuetium aliosque complures catholicos scriptores egregie præstitit Valsecchius *la verità della Chiesa cattolica Romana cap.* 8. Vide etiam Lupolum *prælect. jur. eccles. cap.* 6 §. 8 *et seq.*

(3) S. Hieronymus *in cap.* 3 *ep. ad Titum opp. t.* 7 *col.* 738 *edit. Vallarsii Veronæ.*

§. III. Est autem schisma vel internum, vel externum. Interni schismatis reus est, qui a propria ecclesia injuste discedit, in eaque turbas excitat et cœtus conflat, qui in diversa studia rapiantur. Externum schisma est, ubi particulares ecclesiæ, quæ

mutuis fœderibus nexæ et jugatæ sunt, exortis dissidiis dissociantur, neque amplius unam majorem ecclesiam conficiunt, sed tot existunt particulares cœtus, quot sunt ecclesiæ inter se dissidentes. Atque hoc quidem schisma particulare est, cum particulares ecclesiæ inter se tantum dissociatæ sunt, sed tamen cum universali ecclesia communionem ac societatem retinent. Nam universale schisma est, cum aliqua ecclesia vel aliqui christiani a Catholicæ ecclesiæ universitate discedunt.

§. IV. Schismatici, qui ab universali ecclesia discessionem faciunt, iisdem prope pœnis, quibus hæretici, afficiuntur. Quamquam enim schisma sine hæresi esse possit, tamen eam plerumque conjunctam habet, aut in eamdem erumpit. At qui a sua ecclesia et a suo episcopo injuste separantur, si clerici sint, deponuntur, si laici, extra ecclesiam projiciuntur (1). Quod si episcopus in pietate peccet, atque hæresis, apostasiæ, schismatis reus sit, recte se christiani a peccatore præposito separabunt (2).

(1) Canon apostolorum 33 apud Cotelerium *PP. Apostolic. tom.* 1 *pag.* 440 *edit. cit.* Clericus schismatis reus etiam pœna excommunicationis plectitur in *can.* 43 *caus.* 25 *quæst.* 3.

(2) « Plebs, inquit Cyprianus *epist.* 66 *al.* 68 *pag.* 288 *edit. Amstel.* 1700, obsequens prælatis Dominicis et Deum metuens, a peccatore præposito separare se debet, nec se ad sacrilegi sacerdotis sacrificia miscere. »

TITULUS VI.

De vetita Tolerantia Hostium Religionis.

I. Omnes a catholica veritate dissentientes inter catholicos non tolerandi.
II ad IV. Quid ecclesia, quid princeps sæcularis in hoc genus hominum agere debeat?
V. Ne recta quidem ratio sinit inter catholicos versari homines, qui a veritate abhorrent.
VI. Nulla his omnibus justa erroris excusatio est.
VII. Quando et quomodo hi homines tolerari possint?

§. 1.

Ne catholicorum animi inficiantur erroribus, pravisque opinionibus et factis eorum, quibus aliena a veritate sententia et religio est, recte et sapienter ecclesia constituit, ut hi homines procul a catholicorum societate et consortio expellantur (1). Horum autem multiplex genus est. Nam alii sunt, qui Deum prorsus tollunt, aut qui otiosum fingunt et nihil sollicitum rerum humanarum Deum; alii, qui rerum omnium effectorem faciunt, quod creatum est; sunt denique apostatæ, hæretici, schismatici. Hi ut inter catholicos maneant, ferendum non est.

(1) Vetus est error Appellis, ut testatur Eusebius *histor. lib.* 5 *cap.* 13 *pag.* 226 *edit. Valesii Cantabrig.* 1720, ajentis fidei rationem non esse quærendam, quia si omnes in Christum credunt atque in eo spem suam ponunt, ad eamdem ecclesiam pertinent, etiamsi fortasse in aliis rebus dissentiant; quem errorem et Georgius Cassander Bellarmini ætate, ut ipse testatur *de laicis L.* 3 *cap.* 19 *opp. tom.* 2 *pag.* 272 *edit. Venet.* 1721, excitavit; Donatistæ Augustini ætate adversus catholicos contendebant hæreticos esse tolerandos; non autem coercendos pœnis sive temporalibus, sive spiritualibus, quod ipse Augustinus ostendit *contr. ep. Parmenian. lib.* 1 *cap.* 8 *opp. lib.* 9 *col.* 19,

et contr. opp. Petilian. lib. 2 *cap.* 10 *t.* 9 *col.* 223 *ed. Ven.* 1733. Errorem hunc integrarunt Joannes Wiclefus, Joannes Hussius, Lutherus, Raymundus Lullus, Lælius Socinus, Gerardus Titius, Zimmermannus, Claudius, Jurieus et omnes fere protestantes. In eodem luto hæsitarunt auctor litterarum Judaicarum, Persarum, Turcicarum, Peruvianarum; Auctor operis *Essai sur la liberté de produire ses sentimens;* Auctor *Des mœurs;* Auctor *De l'esprit*; Voltairius *Traité sur la tolérance*; Montesquieu *L'esprit des loix liv.* 25 *chap.* 9 *et* 10*;* Alembertus *Défense de l'esprit des loix v. tolérance.* Novissime hæreticos et theologice et civiliter tolerandos esse contendunt Bartholinus a S. Paulo eremita Monachus; Leopoldus ab Hay episcopus Gradecii Reginæ vulgo *Konigsgratz*, quem solide Josephus M. Isotta opusculo Vercellis edito an. 1788, *della tolleranza christiana;* Tamburinius, quem Bartholomæus Cuccagnius peculiari opere refutavit. Ex ipsis protestantibus, qui saniores sunt, ultro fatentur atque ostendunt, nullo modo tolerandos illos, qui Deum negant, aut qui eum nullam omnino habere censent rerum humanarum procurationem, quæ monstra opinionum ipsi quoque civili reipublicæ maxime perniciosa esse docet Cicero *de natur. deor. lib.* 1 *num.* 2 *et seq. opp. tom.* 2 *pag.* 501 *et seq. edit. Genevæ* 1743. Ex eorum numero sunt Grotius *de Jur. bel. et pac. lib.* 2 *cap.* 20 §. 46*;* Puffendorfius *de offic. homin. et civ. l.* 1 *cap.* 4 §. 2 *et gent. lib.* 3 *cap.* 4 §. 4*;* Wolfius, Thomasius, Boehmerus, Schmidius aliique complures, quos Jo. Albertus Fabricius laudat et sequitur duobus operibus, quorum alteri titulus est : *Delectus argumentorum et syllabus scriptorum, qui veritatem religionis christianæ asseruerunt cap.* 14, alteri vero : *salutaris lux Evangelii cap.* 26*;* item auctor epistolæ *super tolerantia*, quæ Lockio tribuitur, quamque describit clericus *Biblioth. univers. tom.* 15. Nostris vero catholicis certum fixumque est, tolerandos non sese homines a catholica veritate alienos, eosque meritis quoque pœnis esse coercendos; atque id late demonstrant Suarezius *de fide sess.* 3 *disp.* 20 *per tot.;* Bellarminus *de laicis lib.* 3 *cap.* 21 *et* 22 *opp. tom.* 2 *pag.* 276 *edit. Venet.* 1721; Roffensis *art.* 33 *contr. Luther.;* de Castro *de Just. hæret. punit. lib.* 2; Jacobus Pamelius *De religion. diversitatibus non admittendis;* Valsecchius *Dei fondamenti della religione, e Dei fonti dell' impieta lib.* 3 *par.* 1 *cap.* 16, et *la verità della Chiesa cattolica Romana cap.* 8 §. 11 *seq.;* Papinus *Du tolérantisme;* Gouchatus *Lettr. critiq. let.* 126 *ad* 146*;* Nonnotus *L'esprit de Voltaire dans ses écrits chap.* 10 *Observ. sur la tolérance*; Lupolus *Prælect. Jur. eccles. lib.* 3

cap. 5 §. 19; Emmanuel de Itturiagia, *lettera di M.... al vescovo di Konigsgratz*, et *in ejus apologia*, cui titulus *il sistema della tolleranza;* Joannes Damianus Vaccensis archidiaconus *justa religionis coactio;* Auctor operis Friburgi editi an. 1785, cui titulus *La tolérance chrétienne opposée au tolérantisme philosophique, ou lettres d'un patriote au soi disant curé sur son dialogue au sujet des protestans.* Videnda est etiam *Apologie de Louis XIV et de son conseil sur la révocation de l'édit de Nantes pour servir de réponse à la lettre d'un patriote sur la tolérance civ. des protestans de France;* præterea videndum est diarium ecclesiasticum Romæ *tom.* 1 *pag.* 131 *et* 147, et *tom.* 2 *pag.* 53, 57, 61, 65. Præclare Bossuetus, qui totum hoc argumentum late persequitur contra Jurieum *Hist. de variat. sixième avertissem. dernière part. t.* 5 *pag.* 155 *seqq. ed. Paris.* 1770; inquit, *num.* 115 *pag.* 311 *:* « On voit clairement, que ce qui rend cette église si odieuse aux protestans, c'est principalement et plus que tous les autres dogmes, sa sainte et inflexible incompatibilité, si on peut parler de cette sorte; c'est qu'elle veut être seule, parce qu'elle se croit l'epouse : titre, qui ne souffre point de partage.... Car c'est en effet ce qui la rend si sévère, si insociable, et ensuite si odieuse à toutes les sectes séparées, qui la plupart au commencement ne demandaient autre chose, sinon qu'elle voulût bien les tolérer, ou du moins ne les pas frapper de ses anathèmes. Mais sa sainte sévérité, et la sainte délicatesse de ses sentimens ne lui permettait pas cette indulgence, ou plutôt cette mollesse; et son inflexibilité, qui la fait haïr par les sectes schismatiques, la rend chère et vénérable aux enfans de Dieu. »

§. II. Porro Ecclesiæ est curare diligenter, ut fidei depositum integrum conservetur, ut unitas fidei et charitatis, ideoque et veritatis a nemine abrumpatur; ut procul sit omnis error et cuncta removeantur, quæ veritati obesse atque ab ea christianos abstrahere possunt (1). Quare ejus omnino proprium est officium atque munus, tum procul ejicere, tum pœnis coercere omnes (2), qui, cum a catholica veritate dissentiant, alios corrumpere fidemque infuscare possunt exemplo, impunitate, licentia, mali contagione, quæ ab uno profecta manat latius. Imo hæc agendi ratio non iis tantum prodest, qui integra fide sunt, a quibus

omne removetur periculum depravationis, sed etiam iis, qui in errore versantur, quibus sæpe ecclesiæ judicium et justa coercitio salutem attulit (3).

(1) « Igitur et scintilla statim ut apparuerit, inquit Hieronymus *comment. in epist. ad Galatas cap.* 5 *vers.* 9 *opp. tom.* 7 *col.* 489 *edit. Vallarsii Veron.*, extinguenda est, et fermentum a massæ vicinia semovendum, secandæ putridæ carnes, et scabiosum animal a caulis ovium repellendum, ne tota domus massa, corpus et pecora, ardeat, corrumpatur, putrescat, intereat. Arius una scintilla fuit, sed quia non statim oppressa est, totum orbem ejus flamma populata est. » S. Ambrosius *de fid. ad Gratian. cap.* 6 *opp. tom.* 5 *pag.* 311 *ed. Ven.* 1781 dicit hæc : « Hæresis velut quædam hydra fabularum, vulneribus suis crevit, et dum sæpe reciditur, pullulat, igni debita incendioque peritura. »

(2) « Cur ergo non cogeret ecclesia, inquit Augustinus *ep.* 185 *ad Bonifac. cap.* 6 *opp. tom.* 2 *col.* 651 *ed. Venet. cit.*, perditos filios, ut redirent, si perditi filii coegerunt alios, ut perirent? » Hieronymus *ad Ripar. contr. Vigilanti. ep.* 109 *num.* 3 *col.* 721 *tom.* 1 *edit. Veron. cit.* « Non est crudelitas, inquit, (crimina pro Deo punire) sed pietas. »

(3) Confer Augustinum *cit. epist. ad Bonifac.*, ubi late hæreticos repellendos coercendosque esse demonstrat; et si aliud aliquando senserat, sic scribit *in retract. lib.* 2 *cap.* 5 *opp. t.* 1 *col.* 43 *ed. cit.*, « Sunt duo libri mei contra partem Donati, in quorum primo dixi, non mihi placere, ullius sæcularis potestatis impetu schismaticos ad communionem violenter arctari. Et vere tunc mihi non placebat, quoniam nondum expertus eram, vel quantum mali eorum auderet impunitas, vel quantum eis in melius mutandis conferre potest diligentia disciplinæ.

§. III. Atque ita semper ecclesia patresque omnes (1) devitari voluerunt, et cum catholicis conjunctos et consociatos esse vetuerunt omnes, qui a fidei veritate aberrarent; exemplo scilicet et auctoritate eorum, quæ sacris libris continentur (2), quæque ab apostolis gesta sunt (3). Neque vero alicui vim infert ecclesia, aut aliquem ad fidem violenter adducit, cum eos homines procul a catholicorum consociatione esse jubet et pœnis etiam coercet. Tantum

ea curat, ut erroribus non inficiantur, qui fide integra sunt, atque pœnis moniti errorem noscant et ad fidem redeant, qui ab ea discesserunt.

(1) Confer Polycarpum *epist. ad Philippen. num.* 6 *et* 7; Ignatium M. *epist. ad Smyrnen. num.* 4 *et* 7, utrumque apud Cotelerium *PP. Apostolic. tom.* 2 *pag.* 188, 84 *et* 86 *edit. Amstel.* 1724; Justinum M. *dialog. cum Tryphon. jud. n.* 35 *pag.* 132 *ed. Paris.* 1742; Irenæum *contr. hæres. l.* 4 *cap.* 26 *num.* 4 *opp. tom.* 1 *pag.* 262 *edit. Venet.* 1734; Cyprianum *ep.* 59 *ad popul. Carthag. ed. pag.* 216 *et* 217. *Amstel.* 1770; Optatum Milevitanum *contr. Parmenian. lib.* 3 *cap.* 7 *pag.* 64 *edit. Antverp.* 1702; Hieronymum in *epist. ad Galat. cap.* 5 *vers.* 9 *opp. t.* 7 *col.* 738 *ed. Vallarsii Veron.*; Augustinum *epist.* 93 *ad Vincent. et epist.* 185 *opp. t.* 2 *col.* 239 *et* 643 *tract.* 11 *sup. Joan. num.* 14 *tom.* 3 *par.* 2 *col.* 382. *et contr. epist. Parm. lib.* 3 *cap.* 6 *tom.* 9 *col.* 75 *edit. Venet.* 1730; Ambrosium paulo ante laudatum; Leonem M. *ep.* 5 *ad Turib. in princ. opp. tom.* 1 *col.* 696, *et serm.* 69 *de Passion. Dominic. cap.* 5 *col.* 271 *tom.* 1 *opp. edit. Ballerin. Venet.*; Gregorium M. *lib.* 1 *ep.* 74 *ad Gennadium patrit., et exarch. Afric. opp. tom.* 2 *col.* 558 *ed. Paris.* 1705; Isidorum Hispal. *sent. lib.* 3 *cap.* 13 *pag.* 670 *edit. Paris.* 1601; Pelagium I *epist.* 2, 3 *et* 4 *ad Narset.* apud Labbeum *conc. tom.* 6 *col.* 468 *ed. Venet.*; Bernardum *serm.* 66 *in Cantic. num.* 12 *opp. tom.* 4 *pag.* 341 *ed. Venet.* 1765; Thomam Aquin. 2. 2 *q.* 10 *art.* 8 *et qu.* 11 *art.* 3. Vide etiam quæ de Samosatensi deque Alexandrina ecclesia adversus Arianos gesta memorant Theodoretus *hist. lib.* 4 *cap.* 15 *pag.* 165 *ed. Valesii Cantabr.* 1720, quæ Athanasius *in vita n.* 68 *pag.* 677 *opp. tom.* 2 *ed. Patav.* tradit de Antonio, qui « Neque cum Meletianis schismaticis quidquam habuit commercii . . . . neque cum Manichæis aliisque hæreticis amice contulit unquam . . . . Existimabat enim et adserebat amicitiam horum et consuetudinem animæ perniciem atque interitum esse : » quæ denique ab omnibus generatim episcopis contra hæreticos fieri consuevisse testatur Eusebius *hist. lib.* 4 *cap.* 24 *pag.* 160 *ed. Taurin.* 1746. Similia pene sunt, quæ de Paphnutio memoriæ prodidit Sozomenus *histor. lib.* 2 *cap.* 25 *pag.* 81 *edit. Cantabrig.* 1720.

(2) Joannes *epist.* 2 *vers.* 10 *et* 11. « Si quis venit ad vos, inquit, et hanc doctrinam (Christi) non habet, nolite recipere eum in domum, nec ave ei dixeritis, qui enim dicit illi

ave, communicat operibus ejus malignis. » Paulus ad Titum III v. 10. « Hæreticum hominem post unam vel secundam correptionem devita, sciens quia perversus est, » et ad Romanos XVI v. 17. « Rogo vos, fratres, ait, ut observetis eos, qui dissensiones et offendicula præter doctrinam, quam vos didicistis, faciunt, et declinate ab illis; per dulces enim sermones et benedictiones seducunt corda innocentium. » Idem habet ipse Paulus II *ad Timot. II v.* 17 *et seq.;* II *ad Thessalonic. III v.* 6 *et* 14, et Matth. VII *v.* 15.

(3) Joannes Evangelista Cerinthum videns sese in Balneo lavantem, statim fugit, sicuti narrat Irenæus *contr. hæres. lib.* 3 *cap.* 3 *tom.* 1 *pag.* 177 *ed. Venet. cit.*, qui et hæc addit momentosa verba : « Tantum apostoli et eorum discipuli habuerunt timorem, ut ne verbotenus communicarent alicui eorum, qui adulteraverant veritatem. » Quod etiam scriptum reliquit Eusebius *hist. lib.* 4 *cap.* 14 *pag.* 161 *edit. Cantabrig.* 1720. Confer etiam quæ de Polycarpo Joannis discipulo scribit Hieronymus *de vir. illustr. cap.* 17 *opp. tom.* 2 *col.* 843 *cit. edit. Veron.*

§. IV. Sed et princeps civili reipublicæ prœpositus catholicæ religionis hostes expellere pœnisque coercere debet (1). Nam ejus est tueri veritatem, curare diligenter, ut ea semper integra sit, removere omnia, quæ alios abstrahere ab hac veritate possunt, quæque hominum erga Deum officiis adversantur. Quare cum quis ab ecclesia veræ religioni inimicus judicatus est, debet omnino princeps omni ope et opera eniti, ut arceatur contagio sceleris, quo tota respublica corrumpi et contaminari potest (2). Accedunt dissidia, seditiones, confusio et perturbatio rerum, cetera mala, quæ, ut plurimum, existunt propter consociationem eorum, quibus in odio veritas est (3); horum vero malorum vel ipse metus atque periculum ad omnem eorum causam removendam sollicitat eum, cui publica salus atque tranquillitas commissa est.

(1) Duplex distinguitur tolerantia, altera, quæ ecclesiastica, altera, quæ civilis dicitur. Ecclesiastica tolerantia est, cum quis omnes hæreticos vera ecclesiæ membra et veros filios agnoscit;

civilis autem, cum omnibus sectis libere suæ religionis cultus impunitasque conceditur. Recte autem est animadversum a Bossueto *Histoire des variat. avertissem. sixième sur les lettr. de M. Jurieu dern. part. num.* 11 *t.* 5 *pag.* 165 *ed. Paris.* 1770, quod eorum, qui civilem tolerantiam defendunt, hoc consilium, hoc propositum est, ut ecclesiasticam quoque tolerantiam confirment, interque catholicam ceterasque religiones nullum discriment faciant. « Si on se déclarait, inquit ille, ouvertement pour la tolérance ecclésiastique, c'est-à-dire, qu'on reconnût tous les hérétiques pour vrais membres et vrais enfans de l'église, on marquerait trop évidemment l'indifférence des religions. On fait donc semblant de se renfermer dans la tolérance civile . . . . leur dessein véritable est de cacher l'indifférence des religions sous l'apparence miséricordieuse de la tolérance civile. »

(2) Egregie S. Augustinus *tract.* 11 *in Joan. ad num.* 14 *opp. tom.* 3 *par.* 2 *col.* 382 *cit. ed. Venet.* « Mirantur autem, inquit, quia commoventur potestates christianæ adversus detestandos dissipatores ecclesiæ. Non ergo moverentur? Et quomodo redderent rationem de imperio suo Deo? Intendat charitas vestra quid dicam, quia pertinet hoc ad Reges sæculi christianos, ut temporibus suis pacatam velint matrem suam ecclesiam, unde spiritualiter nati sunt . . . . Talia facere volunt (hæretici) et saltem talia pati nolunt. Nam videte, qualia faciunt et qualia patiuntur; occidunt animas, affliguntur in corpore, sempiternas mortes faciunt, et temporales se perpeti conqueruntur. » S. Leo M. *ad Turrib. epist.* 15 *in princ. tom.* 1 *col.* 696 *edit. Ballerin.* dicit hæc : « Merito Patres nostri, sub quorum temporibus hæsesis hæc nefanda prorupit, per totum mundum instanter egere, ut impius furor ab universa ecclesia pelleretur, quando etiam principes mundi hanc sacrilegam amentiam ita detestati sunt, ut auctorem ejus et plerosque discipulos legum publicarum ense prosternerent, et profuit diu ista districtio ecclesiasticæ lenitati, quæ, etsi sacerdotali contenta judicio, cruentas refugit ultiones, severis tamen christianorum principum constitutionibus adjuvatur, dum ad spirituale nonnunquam recurrunt remedium, qui timent corporale supplicium. » Idem habet S. Isidorus Hispalensis *de summo bono seu sent. lib.* 3 *cap.* 51 *pag.* 686 *edit. Paris.* 1601, cujus hæc verba sunt: « Sæpe per regnum terrenum cœleste regnum proficit, ut qui intra ecclesiam positi, contra fidem et disciplinam ecclesiæ agunt, rigore principum conterantur, ipsamque disciplinam, quam ecclesiæ humilitas exercere non prævalet, cervicibus superborum potestas principalis imponat, et ut venerationem mereatur, virtutem

potestatis impertiat. » S. Gregorius M. *lib.* 1 *ep.* 74 *opp. tom.* 2 *col.* 568 *edit. Paris.* 1705, vehementer laudat Gennadium patritium et exarcham Africæ, quod magno studio hæreticos armis persequeretur. « Cognovimus, inquit, eos contra catholicam ecclesiam, Domino eis adversante, colla subrigere, et fidem velle christiani nominis inclinare; sed eminentia vestra conatus eorum comprimat, et superbas eorum cervices jugo rectitudinis premat. » Mitto cetera Patrum testimonia, quæ multa sunt; tantum seligam quædam ex iis, quæ a civili potestate adversus hæreticos gesta sunt. Constantinus M. in exilium pepulit Arium a Nicæno concilio damnatum, teste Sozomeno *hist. lib.* 1 *cap.* 20 *pag.* 38 *ed. Cantabr.* 1720, idem Donatistas in campum educi ac trucidari mandavit, ut testatur Augustinus *contr. ep. Parmen. lib.* 1 *cap.* 8 *opp. tom.* 9 *col.* 19 *ed. cit.*, qui recte id factum affirmat, eumdemque adversus hæreticos severissimas tulisse leges, scribit Eusebius *in ejus vit. lib.* 3 *cap.* 64 *pag.* 630 *ed. Cantabrig.* 1720. Justinianus omnes hæreticos procul ab imperio expelli voluit, ut tradit Auctor *hist. Miscell. lib.* 16, apud Muratorium *rer. Ital. script. tom.* 1 *pag.* 104 *Mediolan.* 1723. Priscillianus hæreticus cum sociis ab Evodio præfecto jussu Maximi imperatoris interfectus est, probante Hieronymo *ad Ctesiphont. epist.* 133 *cap.* 3 *opp. tom.* 1 *col.* 1023 *ed. Vallarsii Veron.*, et Leo M. *ep.* 15 *ad Turrib. opp. t.* 1 *col.* 696 *ed. Ballerin.* Michaelem imperatorem hæreticos capite mulctatos voluisse, scribit laudatus auctor *histor. miscel. lib.* 14 *pag.* 176, Basilium magum et hæreticum Romæ a catholico populo combustum fuisse testatur Gregorius M. *dialog. lib.* 1 *cap.* 4 *t.* 2 *col.* 165 *ed. cit.* Confer etiam *L.* 4, 5 *et* 8 *cod. de hæret.; L.* 1 *et* 2 *de sum. Trinit.; Leg.* 1 *et seq. de apostat.;* item constitutionem Frederici II Imp., quæ integra describitur ab Innocentio Cironio *in V Comp. decret.* et cujus fragmenta exstant in *Auth. Si vero et Auth. Credentes cod. eod.*, præterea quæ de Alexio Comneno Imp. memoriæ prodidit Zonaras in ejus vita *n.* 23 *in Byzantina hist. collect. edit. Paris.* 1687 *pag.* 301, de sui vero temporis disciplina S. Bernardus *in Cantic. serm.* 66 *opp. tom.* 4 *edit. Venet.* 1765 *pag.* 341.

(3) Quantum mali civili reipublicæ attulerint Ariani, Donatistæ, Manichæi, Wiclefitæ, Hussitæ, Anabaptistæ, Lutherani, Calviniani, generatim omnes hæretici, satis ex historiis compertum est. Quod etiam ostendit auctor libri editi an. 1787, cui titulus *Discours à lire au conseil en présence du roi, par un ministre patriote sur le projet d'accorder l'état civil aux protestans.* Ipse Petrus Bayleus multa dat argumenta *in commentar. Philos.*

ad illa verba, compelle intrare, ut conficiat, puniendos esse atheos et hæreticos, qui morum regulas corrumpunt, qui turbas in republica excitant, qui ministris injuriam irrogant, qui malæ fidei sunt, qui societati inferunt detrimentum. Ex quibus omnes pœnas a catholicis contra hæreticos constitutas vindicari, late ac nervose ostendit Gauchatus *loc. cit. let.* 144. Confer etiam Bossuetium *hist. variat. lib.* 10 *cap.* 36.

§. V. Quin etiam recta ratio non sinit nobiscum versari homines, qui abhorrentes a veritate sententias sequuntur. Nam ex ea cognitum comprehensumque animis habemus, esse dominatorem et effectorum omnium, cuncta nutu regentem, præsentem, immortalem ac præpotentem Deum, quem eo, quo decet, cultu prosequi debemus et a quo quidquid credendum accepimus, veritatis habendum loco est. Non enim ipse falli, aut fallere quemquam potest. Quisquis igitur ab iis dissidet, quæ a Deo tradita et patefacta hominibus sunt, impius est et veritati resistit; nec recta ratio errorem cum veritate confundi sinit, et cum iis, qui veritati adhærent, turmatim atque commixtim vivere, qui alios deducere a veritate possunt (1).

(1) Pulchre Victorius Maria Costa de Arignano cardinalis, et archiepiscopus Taurinensis in egregia *Synodo diœcesana*, quam nuper evulgavit, *cap.* 2 *pag.* 33, « Neque enim hominum societati, inquit, bene esse potest, nisi homines secundum rectam rationem vivant. Quid autem est rectam rationem sequi, nisi Dei voluntati, qui æterna et summa ratio est, obtemperare et juxta eam vivere? »

§. VI. Neque alicui justa erroris excusatio est, aut quod in veritate hæret, aut quod eam non satis exploratam habet. Nam Deus, qui homines veritatem agnoscere et sequi voluit, certa dedit signa, quibus eadem innotesceret. Quisquis hæc signa despicit, neque sedulo in veritatem inquirit, culpa non vacat; cum iis vero, qui prave sentiunt voluntate et pervi-

cacia sua, quæ potest esse recte sentientibus consuetudo, societas, similitudo religionis, morum, sententiarum, ex qua conjunctio societatis existit?

§. VII. Quod si interdum mali gravioris metus, atque periculum expelli non sinit e civitate hæreticos ceterosque similes, licet exlegi necessitati morem gerere et obtemperare. Tunc autem hi homines in civitate retinentur; sed ita tamen retinendi sunt, ut eorum error latius manare non possit, neque ceteri ex eorum societate detrimenti aliquid accipiant.

TITULUS VIII.

De Libris improbatæ Lectionis.

§. I.

Non societas tantum et consuetudo hæreticorum, eorumque omnium, qui male de religione sentiunt atque a veritate discrepant, sed etiam pravorum lectio librorum nobis vehementer obest, moresque vitiat et a rectis vivendi atque credendi regulis abducit. Itaque ut a perniciosa refugimus societate, ita nobis abstinendum est a pravis libris, quorum præceptis imbui legendo possumus, atque ad eorum mores

consuetudinemque deduci (1). Imo gravius est, quod ex pravis libris, quam quod ex pravo sermone accipimus, detrimentum. Nam quæ legimus altius, quam quæ loquendo audivimus, hærent impressa animo et difficilius e memoria elabuntur.

(1) Adversus vetitam pravorum librorum lectionem multa scripsere protestantes, aliique complures, quibus nulla religio est, quique ægre ferunt, eripi ex manibus hominum libros, a quibus ipsi in errorem deducantur eorumque mores depraventur. Jacobus Laurentius an. 1719, Amstelodami dissertationem edidit *de gentilium, Judæorum, Turcarum, Patrum, Pontificiorum tolerandis, protestantium vero prohibendis*. Daniel Francus sub disciplina Jacobi Thomasii an. 1666, exercitationem evulgavit *de indicibus papistarum expurgatoriis*, quam valde auctam an. 1684, iterum edidit Lipsiæ cum titulo *Disquisitio academica de papistarum indicibus librorum prohibitorum et expurgatoriorum, in qua de numero, auctoribus, occasione, contentis, fine et jure indicum illorum disseritur*. In eodem argumenti genere versati sunt Bernardus Von Sanden, cujus est *Exercitatio theologica de indicibus librorum prohibitoriis apud Pontificios*; Jonas Conradus Schramm, a quo edita est disputatio *de librorum prohibitorum indicibus, horumque utilitate et abusu;* Justus Henningius Boehmerus, cujus dissertatio *de Jure circa libros improbatæ lectionis ad L. 4 §. 1 ff. Famil. ercisc.* prodiit an. 1724 Halæ Magdeburgicæ, quam deinceps ipse Boehmerus inseruit *Juri ecclesiastico t. 4 lib. 5 tit. 7 de hæret. §. 67 ad 124*; Christophorus Schœttgenius, qui Dresdæ evulgavit commentarios quinque, quorum tres sunt *de judicibus librorum prohibitorum et expurgandorum*, quartus *de nævis litterariis*, quintus *de nævis politicis indicum prohibitorum et expurgatoriorum*, præterea tractatum *de expurgatione Pontificia librorum prohibitorum*. Est etiam Arnaldi opus, quod anno 1771 in Italicum sermonem conversum Venetiis prodiit *delle Proibizioni de libri*. In eodem luto hæsitant Voltairius, auctor litterarum Judaicarum, itemque auctor libelli, cui titulus: *Essai sur la liberté de produire ses sentimens*, aliique similes, qui bellum religioni bonisque moribus indixerunt. Ecclesiæ potestatem vetandi lectionem pravorum librorum, præter duos protestantes Danielem Colbertum et Andream Kunadium, in discrimen revocare ausi sunt Paulus Sarpius, Febronius, et paucis ab hinc annis Camillus Manettus Antecessor Patavinus, cujus an. 1767 Venetiis editi *Avvertimenti*

politici, istorici, canonico-legali ai principi christiani intorno all' usu della loro potestà sulle cose ecclesiastice, e sacre; item auctor operis *La Chiesa, e la republica dentro i loro limiti.* Sed de pravorum librorum merito vetita lectione, deque ecclesiæ et Romani Pontificis in eo negotio potestate solide graviterque disseruerunt Gabriel Putherbeus *theotimum sive libri tres de expurgandis malis libris;* Jacobus Gretserus *de Jure et modo prohibendi, expurgandi et abolendi libros hæreticos et noxios,* qui deinceps scripsit etiam hujus operis *supplementum,* ac denique *epimetrum seu auctarium ad opus, et supplementum de Jure et modo,* quæ omnia exstant *tom.* 13 operum ipsius Gretseri, quæ anno 1734 edita sunt Ratisbonæ; Theophilus Raynaudus *erotomata de malis ac bonis libris, deque justa, aut injusta eorumdem confixione,* quod opus descriptum est inter cetera Raynaudi opera, Lugduni edita an. 1665 *tom.* 11. Multa etiam et præclare eadem de re collegit Joannes Baptista Braschius in egregio opere *de libertate ecclesiæ tom.* 3 *cap.* 26*;* multa item in medium allata sunt a Mariano Ruelio Carmelita, qui arcadico nomine Gilasai Eutelidensis edidit *saggio dell' istoria dell' Indice Romano de libri proibiti,* atque ab Alphonso de Liguori episcopo *de Justa prohibitione et abolitione librorum nocuæ lectionis.* Sed omnium copiosissime accuratissimeque totum hoc argumentum pertractavit Cl. Zaccaria, qui primum edidit dissertationem, quæ exstat *t.* 3 *annal. litterar. Ital. lib.* 1 *cap.* 13, deinceps vero anno 1777 peculiare opus cui titulus *Storia polemica delle proibizioni dė libri.* Habes hoc opere uno in conspectu positum quidquid ad justam nocuorum librorum prohibitionem, Ecclesiæque et Romani Pontificis ea in re potestatem ostendendam, atque ad hæreticorum aliorumque similium commenta refutanda pertinet. Videndi sunt etiam Gauchatus *let. crit. tom.* 4 *let.* 41*;* Valsecchius *dei fondamenti della religione e dei fonti dell' impietà lib.* 3 *par.* 3 *cap.* 3 *et* 4, et Cl. Mamachius *ad auctor. op. Quid est Papa? §.* 22 *tom.* 1 *pag.* 304 *et seq.*, a quibus ea de re multa sunt præclare ac solide animadversa.

§. II. Recte igitur et sapienter ecclesia, cujus est curare, ut cunctis sana religio moresque integri sint, et omnis mali atque erroris auferatur occasio, lectionem vetat librorum, quos rectis moribus ac fidei integritati noxios esse animadvertit. Quin etiam, ut omnis in re tam gravi damni suspicio et periculum arceatur, ne retineri quidem sinit eos libros, quos

aliquis legere curiosus atque imprudens et a quibus infici errore potest. Qua in re ecclesia non tantum prospicit et consulit saluti atque utilitati christianorum, sed etiam ab impetu atque furore perditorum hominum virtutes vindicat et veritatem sanctissimæ religionis, quam si Dei filii esse volumus, venerari, diligere, vereri debemus. An non ecclesiæ testimonio et auctoritate tueri oportet sanctitatem, ac veritatem religionis? an non merito censura notantur, qui eam odio habent, contemnunt, irrident?

(1) Utrumque hoc argumentum late et egregie persequitur Zaccaria *loc. cit. lib.* 2 *dissert.* 1 *cap.* 1, 2 *et* 3, ubi etiam recensentur libri, quorum lectio merito improbatur.

§. III. Atque hic sane mos fuit hebræorum (1), ethnicorum (2), sectarum omnium (3), e medio tollere, atque etiam comburere libros, qui eorum religioni, bonisve moribus adversarentur. Nimirum recte omnes intelligebant, quantum religio, quantum mores, atque ipsa respublica caperet detrimenti ex lectione librorum, qui in omnium manibus impune ac sine delectu versarentur. An non catholicis adhibenda erit cautio tam salutaris, tam necessaria, probata consensu Patrum (4) et ecclesiæ disciplina (5), ne quis eorum abstrahatur a veritate, quæ tantum in catholica ecclesia est.

(1) Narrat Michael Glica 2 *p. ann. pag.* 182 *ed. Paris.* 1660 *in Byzant. hist. collect.*, qui Eusebium laudat, quod Ezechias Rex libros aliquot, qui Salomoni tribuebantur, comburi jussit, ne forte populus ex eorum lectione in idololatriam raperetur. Sed quanta in librorum lectione cautio esset et provisio Hebræorum, ostendit in primis agendi ratio, quæ in ipsis sacris Bibliis adhibebatur. Nimirum adolescentes, qui nondum trigesimum ætatis annum attigerant, uti scribit Hieronym. *proœm. in comment. ad Ezech. opp. tom.* 5 *col.* 3 *ed. cit.*, aut potius ex vigesimo anno non excesserant, uti tradit Gregorius Nazianzenus *apolog. opp. tom.* 1 *pag.* 21 *ed. Fol.* 1690, legere non sinebant Genesim,

quædam Ezechielis capita et librum Cantic., quod etiam memoriæ prodidit Origines *prologo in cant. opp. tom.* 3 *pag.* 26 *ed. Paris.* 1740 « Ne forte, ut inquit Auctor librorum *de vit. contemplativ.*, qui olim Prospero tribuebantur, nunc Juliano Pomerio adscribuntur, *lib.* 3 *cap.* 6 *num.* 6 *in append. opp.* 5 *Prosperi pag.* 55 *ed. Paris.* 1711, hæc spiritualia secundum carnem adhuc carnales acciperent, nec virtutes cogitarent, quas mulieres illæ (quarum scilicet in iis libris mentio est) significant, sed ipsas cogitando carnaliter deperirent;» propterea « Consulto juniores legere sunt illa prohibiti, quæ sicut spiritualiter accepta vivificant, ita carnaliter intelligentibus ipsa carnalis intelligentia occasiones carnalis concupiscentiæ subministrat. »

(2) Abderitem Protagoram, quod in principio libri sui sic posuerat: *De diis neque ut sint, neque ut non sint, habeo dicere*, Atheniensium jussu urbe atque agro exterminatum fuisse, librosque ejus in concione combustos, scribunt Cicero *de natur. deor. lib.* 1 *num.* 23 *opp. tom.* 2 *pag.* 525 *ed. Oliveti Genevæ* 1743, et Lactantius *de ira cap.* 9 *pag.* 142 *tom.* 2 *ed. Paris.* 1748. Sed Romanorum in primis magna fuit cura et sollicitudo removendi tollendique libros et cetera, quæ mores hominum depravare eosque a religione avocare possunt. Multa ejus rei monumenta sunt apud Livium *lib.* 25 *cap.* 1 *tom.* 3 *pag.* 939 *lib.* 39 *cap.* 16 *lib.* 40 *cap.* 29 *tom.* 5 *pag.* 330 *et* 490 *edit. Drakenborchii Lugd. Batav.* 1743; Valerium Maximum *lib.* 1 *cap.* 1 *tom.* 1 *pag.* 23 *edit. Torrenti Leid.* 1726; Suetonium *in August. cap.* 31 *num.* 1 *pag* 225 *tom.* 1 *edit. Leovardiæ* 1714; Senecam *controv. proœm. lib.* 5 *tom.* 3 *opp. pag.* 348 *edit. Amst.* 1682; Tacitum *annal. lib.* 4 *num.* 35 *et lib.* 14 *num.* 50 *pag.* 597 *tom.* 1 *et pag.* 735 *t.* 2 *edit. Venet.* 1708.

(3) Catholicorum libros ab arianis, ac præsertim Gregorio Cappadoce patriarcha Alexandrino, Genserico et Hunnerico Vandalorum rege, ab iconoclastis crematos fuisse, testantur Athanasius *encyclica ad episcop. ac ep. ad orthodox. de persequ. excit. num.* 3 *opp. tom.* 1 *pag.* 90 *edit. Patav.* 1777; Victor Vitensis *de perseq. Vandal. lib.* 2 *num.* 12 *pag.* 16 *et lib.* 4 *num.* 2 *pag.* 66 *ap. Ruinart. hist. pers. Vand. edit. Paris.* 1694; Theodorus Studites *ep. ad patriarch. Alex.* apud Baronium *ad an.* 817 *num.* 27 *tom.* 13 *annal. pag.* 599 *ed. Lucæ.* Notum est, Lutherum corpus Juris canonici igni tradidisse, quid actum ab anabaptistis fuerit, narrat Sleidanus *lib.* 10, quid a Calvinianis, patet ex eorum synodo apud Schultingium *lib.* 9 *anacris. pag.* 31. Quin etiam hæretici tollendos removendosque curarunt libros aliorum hæreticorum, qui ex diversis

sectis essent. Gaspar Radecherus lutheranus ea de re libellum Wittembergæ edidit anno 1556, ut conficeret, a magistratu tollendos esse libros eorum omnium, qui lutherani non essent, quem librum memorat Gretserus *in epimetr. seu auctar. ad opus de libr. nox. prohiben. cap.* 1. Revera lutherani magnopere restiterunt sacramentariorum libris, uti narrat Hospinianus *hist. sacram. pag.* 11, itemque libris Zwinglianorum et Calvinianorum, qua de re cum Calviniani quererentur, responsum ab illis est *in refut. ortodox. consens. pag.* 14 « Jam quod conqueruntur aliquibus in locis, libris Zwinglianorum et Calvinistarum locum datum non esse, vel Theodosii, Valentiniani et Marciani piissimorum imperatorum exempla, qui ne quis Nestorii, Eutychetis et Apollinistarum libros describeret, aut legeret, edixerunt... nostrorum principum pia mandata excusant. » Idem a calvinianis adversus lutheranorum libros factum est, quod multis collectis exemplis ostendit Zaccaria *loc. cit. dissert.* 1 *cap.* 7.

(4) Confer S. Dionysium Alexandrinum apud Eusebium *hist. lib.* 7 *cap.* 7 *pag.* 326 *ed. Valesii Cantabr.* 1720; S. Hieronymum *epist.* 84 *et* 107 *col.* 287, 682 *tom.* 1 *edit. Vallarsii Veronæ;* Theodorum Studitam *lib.* 11 *ep.* 167 *pag.* 658 *edit. Paris. Sirmondi* 1696.

(5) Cum Paulus divinum verbum Ephesi nuntiaret, *Multi ex eis, qui fuerant curiosa sectati, contulerunt libros, et combusserunt coram omnibus*, uti scriptum est in *act. Apostol. XIX.* Insigne hoc monumentum esse monet Gretserus *de Jur. et mor. prohib. lib.* 1 *cap.* 5, moris ecclesiæ pravos eripiendi libros ex manibus christianorum. Canon apostolorum 52, 59 et 60 apud Cotelerium *PP. apostol. tom.* 1 *pag.* 430 *ed. Amstelod.* 1724 divulgari vetat *falso inscripto impiorum libros*, itemque libros schismaticorum a S. Cypriano vetitos fuisse, constat ex ejus *epist.* 45 *pag.* 231 *edit. Amstel.* 1700 *p.* 128; Arii Thaliam a Patribus concilii Nicæni condemnatum fuisse, scribunt Socrates *hist. lib.* 1 *cap.* 21 *pag.* 40 *ed. Valesii Cantabrig.* 1720, et Nicephorus *lib.* 8 *cap.* 18 *pag.* 569 *tom. edit. Paris.* 1630, quod Patrum decretum ab omnibus observari jussit Constantinus edicto, quod memorat Sozomenus *loc. cit.;* describit autem Socrates similiter *laudato loco.* Concilio Carthaginensi IV apud Gratianum *can.* 1 *dist.* 37 cautum est, *Ut episcopus gentilium libros non legat, hæreticorum autem pro necessitate et tempore.* Quid dicam de Origenis libris? Eos sane pluries damnatos lectionemque eorum vetitam fuisse testantur Sozomenus *hist. lib.* 8 *cap.* 14 *pag.* 343; Socrates *lib.* 6 *cap.* 9 *pag.* 324 *ed. cit.*, et

Hieronymus *lib.* 2 *contr. Rufin. num.* 22 *tom.* 2 *col.* 515 *edit. cit.* Confer etiam Africæ episcoporum litteras contra Pelagii libros ad Innocentium I apud Coustantium *ep. Rom. Pontif. col.* 884, itemque litteras PP. concilii Ephesini contra libros Nestorii ad Theodosium et Valentinianum imperator. *act.* 1 *tom.* 3 *concil. col.* 1102 *collect.* Labbei, præterea S. Leonem M. *ep.* 15 *ad Turibium cap.* 15 *et* 16 *opp. tom.* 1 *col.* 706 *ed. Ballerin.*, ubi in Hispaniis *in nullo lectionis usu haberi* jubet Priscillianistarum libros, atque apocryphas scripturas *non solum interdicendas* esse pronunciat, *sed etiam penitus auferendas atque ignibus concremandas;* quod idem ipse Romæ fecerat adversus Manichæorum libros sicuti narrat Prosper *in chronic. col.* 749 *edit. Paris.* 1711. Mitto cetera, ne nimius sim. Tantum indicabo celebre decretum Gelasii Pontificis, quod pertinet ad exitum sæculi V, et quod vel unum ostendit, quanta jam esset ea ætate cura et sollicitudo sedis Apostolicæ, ne in christianorum manibus versarentur libri, ex quibus ipsi damni aliquid accipere possent. De hoc decreto copiose disserit Zaccaria *loc. cit. lib.* 1 *ep.* 2, ubi etiam plura habes monumenta, quæ ad rem nostram pertinent. Videndi sunt etiam Binghamus *orig. eccles. lib.* 16 *cap.* 2 §. 4 *pag.* 103 *seq. t.* 7 *ed. Halæ Magdeburg.* 1761, et Mamachius *ad auctor. op. Quid est Papa? ep.* 3 §. 22 *tom.* 1 *pag.* 304 *seq.*

§. IV. Jam vero quemadmodum leges, quibus pravorum lectio librorum interdicitur, huc spectant, ut omnibus sancta, integra, inviolata religio sit, damnumque arceatur et periculum animarum, ita totum hoc negotium pertinet ad ecclesiasticam potestatem, cujus curam diligentiamque desiderant sanctitas religionis atque animarum salus. Et quoniam religioni infertur injuria, animi imbuuntur erroribus, sive publice, sive privatim hi libri legantur, imo privata lectio, quæ fieri diligentius solet, plus affert detrimenti; idcirco utraque lectio vetanda est ab eà potestate, quæ homines deterreat ab iis, quæ in aperto ac propatulo, quæque in occulto fiunt. Atqui tantum ecclesiastica potestas, quæ animis imperat et eos pœna constringit, efficere potest, ut se homines ab iis abstineant, quæ non solum in luce et conspectu omnium, sed etiam in abdito atque in tenebris fugienda sunt.

§. V. Cunctos generatim libros, qui religioni et moribus officiunt, procul a nobis esse oportere, omnes facile intelligunt, quibus cordi religio et integritas morum est. Sed nisi ecclesiæ judicio constaret, quos speciatim libros legere sine periculo liceat, quos contra fugere oporteat, cuncta essent incerta et unius alteriusve libidini commissa, ac sæpe quis imprudens et ignarus libros legeret perniciosos, quos salutares putabat, erroresque combiberet, qui semel infixi animo nunquam deponuntur. Quare ecclesia designat libros religioni bonisque moribus inimicos, hos legi atque etiam retineri vetat, et pœnas etiam addit, quæ animum affligunt, ut timor non ex hominum judicio, quod facinoris occultatio fallit, sed ex peccati conscientia exoriatur (1).

(1) Atque ita sane omni ætate observatum est, scilicet pravorum lectio librorum semper ab ecclesia vetita est, uti paulo ante demonstravi *not.* 5, et latius ostendit Zaccaria *loc. cit. epoc.* 1 *ad* 7 *et dissert.* 2. Quæ dum disputo, haud equidem inficior, etiam laicos Principes cavere suis legibus posse, ne quis legat retineatve libros, qui adversantur iis rebus, quæ eorum curæ, potestati, administrationi commissæ sunt. Verum hæ leges sunt ad instar reliquarum legum civilium, quæ tantum pœnis temporalibus repugnantes coercent, quæque vim exserunt suam in ea regione, in qua conditæ sunt. Ecclesiæ tantum est vetare libros, qui religioni bonoque spirituali adversantur, ejusque leges pœnas quoque irrogant spirituales, et ubique christianos obstringunt. Quod si interdum a laico Principe vetiti sunt hæreticorum libri, id quidem factum est, posteaquam illi ecclesiæ judicio vetiti jam damnatique fuerant. Arii libros jam igni tradiderant Nicæni Patres, antequam eos Constantinus edicto proscriberet. Theodosius Jun. et Valentinianus Nestorii libros improbarunt; sed hi synodo Ephesina *anathematizante fuerunt condemnati*, ut inquit Liberatus diaconus *in breviar. c.* 10 *pag.* 44 *edit. Garnerii Paris.* 1675. Confer S. Cœlestinum *ep.* 13 *ad Nestorium num.* 2 *seq. col.* 1115 *seq.*, apud Coustantium *epist. Roman. Pontific.*, *et epist.* Joan. Antiocheni, quæ est 5 *inter Cœlestinianas num.* 2 *ibid. col.* 1283. Similiter in capitularibus Caroli M. *lib.* 1 *cap.* 73, apud Baluzium *tom.* 1 *col.* 482 *edit.*

Venet. 1772 quidam libri improbantur; sed antea simile a Zacharia Pontifice decretum emissum fuerat, uti observat Pithœus *Glossar. ad capitul. verb. tractatus catholici tom.* 2 *col.* 512. Ac ne omnia persequar, nonne Leo X Lutheri libros condemnavit? Idem postea factum est a Carolo V, sed his primum edicto monuit, ea *scripta* esse *a summo Pontif., auctoritate sua apostolica, ut præmittitur, damnata.* Theodosius primus cum seductus a Chrysaphio monothelita fuisset (vide 3 *P. conc. Chalc. cap.* 10 *tom.* 4 *concil.* Labbei *ed. Venet. col.* 1807) Theodoreti scripta nondum ab ecclesia improbata damnavit; verum Chalcedonense concilium, uti constat ex *Act.* 8 *tom.* 4 *concil. col.* 1522 *coll.* Labbei, nulla imperatoriæ legis habita ratione Theodoretum absolvit suæque sedi restituit, deincepsque eamdem legem Valentinianus et Marcianus abrogarunt declarantes. « Quod injusta sententia nihil obsit Eusebio quoque et Theodoreto religiosis episcopis, qui eadem lege continentur, quoniam non possunt sacerdotes constitutione damnari, quos synodicum ornat de conservata religione decretum, » concilium Chalcedonense *par.* 3 *cap.* 11 *col.* 1610 *tom.* 4 *cit. collect.* Quid? Enoticon Zenonis Ectesim Heraclii, ac Typum Constantis nonne semper ecclesia despexit atque rejecit? Sæpe etiam laici Principes gravissimas contra hæreticos edidere leges, verum rogatu ecclesiæ quæ civilibus quoque pœnis in hæreticos animadvertit curavit, ut facilius eorum audacia coerceretur. Ita *imperatorum* (Arcadii et Honorii) *scripta, quæ de Alexandria et Ægypto origenistas pelli jubent,* Hieronymo, ut ipse inquit *contr. Rufin. lib.* 2 *opp. tom.* 2 *col.* 468 *ed. Vallars. Veronæ, suggerente dictata sunt.* Hieronymus autem sine dubio hoc mandatum acceperat ab Anastasio I. P., qui illud imperatorum edictum *responsa* tantum appellat *epist.* 3, apud Labbeum *tom.* 2 *concil. col.* 1432. Ephesini Patres ad Theodosium et Valentinianum imperatores dedere litteras, ut cunctos Nestorii libros comburi curarent. Concilium Ephesinum *act.* 1 *tom.* 3 *cit. collect. col.* 1102, atque orientales episcopi orthodoxi, et archimandritæ Constantinopolitani, uti patet ex concilio Constantinopolitano sub Menna habito *ann.* 536 *tom.* 5 *concil. col.* 1006 *cit. collect.,* Agapitum P. rogarunt, ut a Justiniano contra Severi libros edictum impetraret.

§. VI. Ecclesiastica autem potestas, a qua damnantur improbanturque libri, ex quibus religio et mores detrimentum capiunt, est ipsa Ecclesia et summus Pontifex ecclesiæ caput (1). Alterutrius judicio

et auctoritate opus est, ut omnes per totum christianum orbem lege obstringantur, quodque ab iis editum est judicium, neque falli, neque fallere quemquam potest. Quare sive aliquis damnatus error fuerit (2), sive definitum in libro errorem inesse (3), sive speciatim, sive generatim, atque, ut ajunt, *in globo* proscripti errores fuerint; quidquid a summo Pontifice, aut ab Ecclesia, sive sparsa per terrarum orbem universum, sive in synodum congregata, pronuntiatum sancitumque est, apud omnes veritatis loco esse debet. Episcopus etiam ac provinciale concilium damnat legique vetat libros, quos noxios esse animadvertit, sed ejus leges circumscribuntur terminis diœceseos, aut provinciæ, in qua latæ sunt et errori subesse possunt.

(1) Ne omnia colligam monumenta Pontificiæ potestatis in damnandis vetandisque libris, religioni bonisque moribus inimicis, quod operæ esset scriptionisque longioris, quodque egregie præstitit Cl. Zaccaria *libro indic.*, pauca tantum indicabo, quibus cognitis facile erit de ceteris judicare. III sæcul., ad Pontianum Pontificem libri Origenis missi fuerunt, ut damnarentur; confer Coustantium *in Pontian.* §. *unic. n.* 1 *col.* 116, *et in Fabian.* §. 1 *num.* 1 *col.* 117; confer etiam Anastasium I *epist. ad Joan. Hierosolymit.*, apud eumdem Coustantium *epist. Roman. Pontific. col.* 726. Ad Innocentium I summum Pontificem præstantissimi quinque Africæ episcopi dedere litteras, ut Pelagii librum condemnaret. « Anathemet ergo (inquiunt illi apud Coustantium *ep. Roman. Pontific. col.* 884) Pelagius scripta sua... Aut si sua esse negat, aut scriptis suis ab inimicis suis dicit immissa, quæ sua esse negat, anathemet ea tamen, et damnet paterna exhortatione, et auctoritate sanctimoniæ tuæ.... Si enim cognoverint (Pelagii Socii) eumdem librum, quem illius vel putant esse, vel norunt, episcoporum catholicorum auctoritate, et maxime sanctitatis tuæ, quam apud eum esse majoris ponderis non dubitamus etc. » Librum Innocentius legit, et eum a quovis *damnandum* atque *calcandum* Africanis episcopis respondit, apud Coustantium *loc. cit. col.* 905. Leo I Priscillianistarum libros non modo legi vetuit, sed etiam flammis tradi voluit *epist.* 15 *tom.* 2 *opp. pag.* 694 *ed. Venet.* Plura quoque hæreticorum opera jussu Gelasii I, apud Anastasium Bibliothec. *in Gelas. tom.* 1 *pag.* 167 *num.* 2 *edit. Romæ* 1724, et Sym-

machi apud eumdem *in Symmach. num.* 1 *pag.* 175, incendio conflagrarunt. Similia habes apud Gregorium M. *lib.* 6 *epist.* 66 *opp. tom.* 2 *col.* 842 *edit. Paris.* 1705, quem in locum monachi e congregatione S. Mauri rectissime adnotarunt, « Agnoscendam esse scilicet in Roman. Pontificibus libros aliquos prohibendi potestatem et consuetudinem, cui parere tenebantur etiam orientalis ecclesiæ alumni, Constantinopolit. patriarchæ, aut alteri alioqui subditi. » Huc etiam spectat concilium Turonense an. 567 *can.* 20, apud Labbeum *tom.* 6 *concil. col.* 541, cujus hæc verba sunt: « Et quorum auctorum valere possit prædicatio, nisi quos sedes Apostolica aut semper intromisit, aut apocryphos fecit? et Patres nostri hoc semper custodierunt, quod eorum præcepit auctoritas. » Adde curam et sollicitudinem, quam semper præstantissimi sanctissimique viri habuerunt, ut eorum scripta summi Pontificis judicio probarentur. Dionysius Alexandrinus ad Dionysium alterum summum Pontificem libros quatuor misit, ut ipse judicaret, num ejus recta esset de Trinitate fides, de quo aliqui dubitaverant. Libros item quatuor contra duas Pelagianorum litteras ad Bonifacium P. misit Augustinus significans, sese ea scripta mittere *non tam discenda, quam examinanda, et ubi forsitan aliquid displicuerit, emendanda*, Augustinus *opp. tom.* 10 *col.* 433 *ed. Venet.* 1733. De Cæsario Arelatensi scribit Gennadius *de script. eccles. cap.* 86 *in tom.* 2 *opp. S. Hieron. edit. Veron. col.* 984, quod ipse « De gratia quoque et libero arbitrio edidit testimonia Divinarum Scripturarum, et Sanctorum Patrum judiciis munita. . . . . Quod opus etiam Papa Felix per suam epistolam roboravit, et in latius promulgavit. » Ipse Gennadius *cap.* 99 *et* 100 *ibid. col.* 989 *et* 990 testatur, suum se de fide librum Gelasii P. judicio subjecisse, eumdemque Gelasium Honorati Massiliensis scripta approbasse. Sunt etiam Nicolai I Pontificis celebres responsiones *ad Consult. Bulgarorum*, atque in his *num.* 103 apud Labbeum *concil. tom.* 9 *col.* 1566, retineri vetantur et cremari jubentur Saracenorum libri, quos Bulgari abstulerant. Quid adversus Photii libros, quibus homo schismaticus summum Pontificem sedemque Apostolicam audacissime insectabatur, ab Hadriano II Pontifice actum fuerit, constat ex concilio Romano an. 868 apud Labbeum *tom.* 10 *col.* 447, atque hoc quidem factum VIII Œcumenico concilio probatum est *act.* 7 apud Labbeum *tom.* 10 *col.* 847. Joannes Diaconus ad Joannem VIII Pontificem sæculo eodem IX scribens *de S. Gregor. Magni vita tom.* 4 *oper. S. Gregor. edit. Paris. col.* 20 « Romano, inquit, Pontifici, Deus omnipotens probandorum seu expellendorum scriptorum om-

nium specialem dedit procul dubio potestatem. » Quid dicam de libro Joannis Scoti a Leone IX primum in Romana, deinceps autem in Vercellensi synodo damnato, apud Labbeum *tom.* 11 *col.* 1431 *ed. Venit. cit.;* de Petri Abælardi scriptis, quæ Innocentius II condemnavit, uti patet ex ejus *epist. ad archiepiscopos Remens. et Senonen., et ad Bernard. abbatem* apud Labbeum *tom.* 12 *col.* 1415 *et* 1420; quid de alio opere Joannis Scoti, quod Honorius III, uti ostendit Mabillonius *præfat. ad sæc.* 4 *Benedict.* §. 8 *num.* 135 *pag.* 66 *ed. Paris* 1680; quid de libris Talmudicis Hebræorum, quos Innocentius IV apud Raynaldum *ad. an.* 1244 *num.* 42 *tom.* 21 *pag.* 312 *ed. Lucæ*, ab omnibus improbari voluit; quid de libris Aristotelis, quos Gregorius IX, uti patet ex ejus constitutione apud Raynaldum *An. tom.* 21 *ad an.* 1231 *num.* 48 *pag.* 50 *ed. Lucæ,* in Parisiensi Universitate legi vetuit, « quosque examinari et ab omni errorum suspicione purgari jussit; » de Marsilii Patavini, et Joan. Janduni libris, quos exterminari jussit Joannes XXII, apud Raynaldum *ad an.* 1327 *num.* 28 *seq. tom.* 24 *Annal. pag.* 347 *edit. Lucæ;* de aliis hæreticorum, ac de Raymundi Lulli libris, quos Gregorius XI apud Raynaldum *ad an.* 1374 *n.* 12 *tom.* 26 *pag.* 252 *et ad an.* 1372 *num.* 36 *pag.* 229 *ib.*, apud Natalem Alexandrum *histor. eccl. sæc.* 13 *et* 14 *cap.* 3 *art.* 20 *tom.* 8 *pag.* 99 *edit. Venet.* 1776; de scriptis Wiclefi, quæ primum ipse Gregorius XI, deinde Alexander V exterminari voluit apud Raynaldum *ad an.* 1409 *num.* 8 *tom.* 27 *pag.* 303; de erroribus atque operibus Lutheri, quæ a Leone X damnata sunt *const. Exurge, Domine pag.* 487 *tom.* 3 *bullar. Romani?* Nimius essem, si cetera hujusmodi monumenta recensere scribendo vellem.

(2) Ecclesia ejusque caput Romanus Pontifex proponere potest modis omnino tribus alicujus falsi dogmatis, aut doctrinæ judicium. Aut enim propositionem generatim damnat, nullo habito respectu ad illum, qui eam protulit, ex gr. Propos. Christus non habet animam, aut ut prolatam ab aliquo ex. gr. Socino, aut ut aliquo libro comprehensam, ex eoque decerptam, vel simul cum eo damnatam. Primum illud ecclesiæ judicium errori subesse non posse, inter catholicos omnes constat, quoniam hujusmodi quæstiones dicuntur, in quibus definiendis ecclesia errare non potest. Cetera judicia, quæ non ipsam in se doctrinam attingunt, sed ut prolatam ab homine, vel scriptis expressam, vocantur judicia circa quæstiones facti, in quibus non eadem omnium ratio est. Nam quæri potest, num Appollinaris ex. gr., aut alter aliquis certam illam propositionem docuerit,

vel certum illud damnatum scriptum exaraverit. Atque hæc quidem facti quæstio dicitur *de facto mere personali*. Quæri etiam potest, num sensus propositionis, vel libri, quam certo moraliter prolatam, aut quem scriptum ab aliquo constat, ex. g. Nestorio, Jansenio, quamque aut quem ecclesia tamquam hæreticam, hæreticumve damnavit, hæreticus revera sit, prout ab iis auctoribus explicatur, ut in eorum libris continetur, secundum communem intelligentiam et verborum significationem. Atque hæc facti quæstio dicitur *de facto dogmatico*. De facto *mere personali* minime sollicita est ecclesia, quæ suum in eo negotio judicium minime interponit. Itaque si quis ex. gr. diceret auctorem libri *Augustinus*, qui Jansenii nomine circumfertur, non esse revera Cornelium Jansenium Iprensem episcopum, is quidem pugnaret contra omnium fidem ac testimonium, sed tamen ecclesiæ, quæ ea de re minime laborat, decretis non adversaretur. De *facto dogmatico* magna ab Appellantibus, Jansenianis, Quesnellianis controversia excitatur. Nam qui Jansenii propositiones quinque traditas in libro *Augustinus* tamquam catholicas omni ope et opera defenderant, antequam eæ damnarentur, uti ostendunt Du Mas, *histor. des* 5 *proposit. tom.* 2, et auctor libri Romæ editi an. 1745, cui titulus *Breve istoria delle variazioni del Giansenismo*, postquam Jansenii doctrina quinque illis propositionibus comprehensa damnata est, stilum repente verterunt ac negare cœperunt errores illos Jansenii libro contineri, hæreticum esse sensum propositionum, uti eæ sunt in illo libro descriptæ, Romanum Pontificem, et Ecclesiam in hoc judicio librorum errare posse, eique silentio obsequi satis esse, licere autem cuivis animo fovere sententiam, quæ magis placeat. Id præsertim Antonius Arnaldus cœpit contendere; atque hæc celebris est *juris et facti* distinctio. Hæc, ut verbis utar præclarissimi Fenelonii Cameracensis archiepiscopi, *doc. pastor. adv. lib. cas. conscient. an.* 1704 *pag.* 7 « Scriptorum infinito prope numero defenditur, ecclesiam, nihil obstantibus Christi promissis, posse ope divina usque eo destitui, ut et fallatur ipsa, et ipsos fallat, si quando denuntiet, eo, quem legit, textu sententiam hæreticam, hoc est dogmati revelato adversam proprie significari. Adeo doctrina hæc non offendit animos, ut contra unusquisque sic statuere assuescat, eam adhibitæ jus inter et factum distinctionis beneficio certam et inexpugnabilem fieri. » Defensores hujus tam falsæ, tamque ineptæ sententiæ gravissime exagitat ipse Fenelonius, pluribus documentis pastoralibus editis an. 1704 et 1705. Videantur etiam Jacobus Benignus Bossuetius episcopus Meldensis *Lettre à la R. M. abbesse et reli-*

gieuses de Port-Royal num. 1 *seq. tom.* 12 *oper. pag.* 360 *seq. edit. Leod. an.* 1767; Honoratus Tournelyus *in Theolog. tract. de eccles. par.* 2 *qu.* 3 *art.* 5 *pag.* 344 *ed. Venet.* 1765; Simonet *theolog. tom.* 9 *de reg. fid. disp.* 9 *art.* 11; Bertius *de theolog. discipl. lib.* 17 *cap.* 5 *opp. tom.* 2 *pag.* 100 *edit. Venet.* 1765. Præ ceteris autem videndus est Cl. Bolgenius, qui egregio opere Brixiæ edito an. 1788, cui titulus: *Fatti dommatici, ossia della infallibilità della Chiesa nel decidere sulla dottrina buona o cattiva de' libri*, totum hoc argumentum copiose accurateque explicavit. Ceterum distinctionem illam inter jus et factum, quam in primis Arnaldum defendisse monui, non ipse primus reperit, sed ab Arianis arripuit. Nam Eusebius Nicomediensis et Theognius Nicænus, ut testatur Socrates *histor. lib.* 1 *cap.* 14 *pag.* 42 *edit. Cantabrig.* 1720, fidei subscripserunt, sed anathemati adversus Arium subscribere noluerunt, negantes eum hæreticum habendum esse. Similiter religiosi silentii in rebus dogmaticis vestigia sunt apud Nestorianos, qui per illud Alexandrum episcopum tueri conabantur, quod damnationi Nestorii subscribere noluerat. Sic enim ipsum excusat Theodoretus *epist. ad Joan. Antiochenum*, quæ est *cap.* 172 *synodici adv. Tragœdiam Irenæi*, exstatque apud Baluzium *nov. collect. conc. col.* 871 *edit. Paris.* 1683, et apud Labb. *tom.* 4 *concil. col.* 43 *ed. Venet.* « Primo quia, quæ docet, sunt orthodoxa, secundo, quoniam silentium servat, ecclesiæ pacem in nullo contaminans. »

(3) Ecclesiam, ejusque caput Romanum Pontificem in definiendis factis dogmaticis, uti rem paulo ante explicavi, errare non posse catholicis omnibus plane persuasum est. Nam Christus Ecclesiæ adest in munere docendi; atqui in facto dogmatico munus est docendi, per quod discimus « Formam habere sanorum verborum, custodire depositum fidei, et simul devitare profanas vocum novitates. » ut inquit Apostolus *II ad Timoth. I. v.* 13 *et* 14, *et I ad Timoth. VI v.* 20. Præterea quomodo ecclesiæ pastores *pascere* gregem poterunt, *exhortari in doctrina sana, et eos, qui contradictunt, arguere,* nisi noxia pascua, quæ vitanda sunt, hoc est pravos libros indicent, deque iis comprehensa doctrina, bonane an mala sit, judicium ferant? Quomodo Ecclesia erit « Templum Dei vivi, columna et firmamentum veritatis, » nisi certo judicet de doctrina, quam quis aut sermone, aut scripto proponit? Sane de veritate, aut errore alicujus propositionis separatim sumptæ certum ac falli nescium esse ecclesiæ judicium, inter omnes constat. Atque ut noscatur, verane et catholica, an falsa et hæretica sit aliqua propositio, videndum est, quo sensu usurpata fuerit, et hic porro sensus non

nisi ex toto sermonis aut libri contextu educi potest. Ita ex. gr. ea propositio *Filius Dei est consubstantialis Patri,* tamquam hæretica damnata est adversus Paulum Samosatenum, qui iis verbis utebatur, ut Patrem ac Filium unam solum personam cum Sabellio faceret; contra vero tamquam fidei dogma firmata est adversus Arium, qui Filium secundum Divinitatem Patri æqualem esse negabat. Itaque si totus sermonis aut libri contextus præsertim facit, ut aliqua propositio catholica aut hæretica habeatur, consequens est, ut ecclesia in expendenda noscendaque doctrina, quæ aliquo libro comprehensa est, nimirum in definiendo facto dogmatico, errare non possit. Similiter de vero sensu Sacrarum Scripturarum ecclesia judicat ex toto contextu, nixa testimoniis Patrum; hoc est sententiis, quæ ex toto eorum operum contextu educuntur. Adde quod ad factum dogmaticum pertinet decretum concilii Tridentini *sess.* 4 *decr.* 2, quo vulgata authentica declaratur; ad factum item dogmaticum traditio, quam Ecclesia ex Patrum scriptis educit. Quid dicam de conciliis œcumenicis, quæ sæpe damnant hæreticorum sententias ex eorum operibus eductas, quæque num legitime congregata et approbata fuerint, ex facto quærendum est? His accedit consensus Patrum, et constans atque perpetua ecclesiæ disciplina. S. Joannes Chrysostomus œcumenici concilii auctoritatem appellat, ut sibi exploratum sit, num Origenis doctrina damnari debeat, sicuti scribit Socrates *hist. lib.* 6 *cap.* 14 *pag.* 329 *ed. Cantabr.* 1720; S. Augustinus *de Catechiz. rud. cap.* 8 *opp. tom.* 6 *col.* 270 *ed. Ven.* 1731, mittit ad ecclesiæ judicium cupientem scire qui libri hæretici sint, atque huic judicio obsistere quemquam posse negat, *de util. creden. cap.* 17 *tom.* 8 *col.* 69; S. Hieronymus *epist. ad Pammach.* 84 *opp. t.* 1 *col.* 522 *ed. Veron. cit.* aut *subscribendum* facto dogmatico de Origenistis, aut *de ecclesia exeundum* clamat; S. Leo I *ad Aquilejen. episc. cap.* 1 *opp. tom.* 1 *col.* 591 *edit. Ballerin.* Pelagii discipulos *apertis professionibus* damnare jubet *superbi erroris auctores, nihilque sit in verbis eorum obscurum, nihil inveniatur ambiguum;* et *epist.* 93 *ad synod. Chalced. cap.* 3 *col.* 1073 *tom.* 1 *ed. cit.,* ait « Pertinere ad puritatem fidei atque doctrinæ, damnare hæreses cum suis auctoribus. » Confer etiam Gregorium M. *epist.* 25 *ad Joan. episc. Constantinopol. lib.* 1 *opp. tom.* 2 *col.* 515 *edit. Paris.* 1705; librum diurnum Roman. Pontific. *tit.* 9 *cap.* 2 *pag.* 29 *edit. Garnerii Paris.* 1680; concilium Turonense II *can.* 20 apud Labb. *tom.* 6 *concil. col.* 641 *ed. Venet.;* Lateranense ann. 649 sub Martino I *can.* 18 *sect.* 5 *tom.* 7 *col.* 363; Constantiense *sess. ult. t.* 16 *col.* 760 *ejusd.*

collect. Eadem ecclesiæ disciplinæ ratio est. Porro concilium Nicænum non tantum errorem Arii condemnavit, sed ejus quoque personam et librum, quem Thaliam inscripserat, ut patet ex *epist. synod. PP. concilii ad eccles. Alexand.*, apud Labbeum *conc. tom.* 2 *col.* 259, omnesque compulit ad subscribendum damnationi, Theodoretus *histor. lib.* 1 *cap.* 8 *pag.* 31 *ed. Cantabrig.* 1720, et Eusebius Nicomediensis ac Theognius Nicænus subscribere nolentes a concilio sunt depositi, neque restituti, nisi antea probassent omnia, quæ a Patribus decreta fuerant, Socrates *histor. lib.* 1 *cap.* 8 *et* 14 *pag.* 21 *et* 42 *ed. Cantabr.*, quem in locum videndus est Valesius in *Notis*. In concilio Ephesino tamquam catholica probata est S. Cyrilli epistola ad Nestorium, ipsius autem Nestorii epistola ad Cyrillum tamquam hæretica omnibus damnata est, proscriptique sunt Nestorii errores desumpti *ex libris commentariisque ipsius*, *tom.* 3 *conc. act.* 1 *col.* 1007 *et* 1078. In concilio Chalcedonensi probata est epistola S. Leonis M. *act.* 4 *tom.* 4 *col.* 1382 *seq.*, « Et qui non subscribit epistolæ, cui omnis sancta synodus consentit, hæreticus est, » inquiunt concilii Patres *act.* 4 *col.* 1403. In concilio OEcumen. V damnatus est Origenes, ejusque doctrina et scripta, uti constat *ex can.* 11 *ejusd. conc.* apud Labbeum *tom.* 6 *col.* 211, et ejus discipuli aut damnationi subscribere, aut de ecclesia exire coacti sunt, teste Hieronymo *epist.* 84 *ad Pammach. et Ocean. opp. tom.* 1 *col.* 522 *cit. ed.* Qua eadem synodo damnata quoque sunt tria capitula, hoc est scripta Theodori Mopsuesteni ac Theodoreti adversus S. Cyrillum, et epistola Ibæ Edesseni ad Marim Persam, de quibus magna animorum contentione quærebatur, num in iis Nestorii errores continerentur. Synodus hæc tria capitula damnavit, atque omnes, qui catholici haberi vellent, damnationi subscribere coegit, uti constat ex Facundo Hermianensi *lib.* 3 *cap.* 1 *pag.* 55 *ed. Paris.* 1686, et S. Gregorio M. *ep.* 2 *et* 39 *lib.* 4 *opp. tom.* 2 *col.* 602 *et* 719 *cit. ed. Paris.* Idem adversus Pelagium factum est, uti ostendunt Augustinus *de peccat. origin. cap.* 9 *opp. tom.* 10 *col.* 256, *et de gest. Pelag. cap.* 6 *t.* 10 *col.* 200 *edit. cit.*; Innocentius I *ed.* 31 *ad* 5 *episc.* apud Coustantium *ep. Pontif. Romanor.* 5 *col.* 903; Leo M. *ep.* 1 *ad episc. Aquil.*, *et ep.* 2 *ad Septim. opp. tom.* 1 *col.* 591 *et* 594. Jure igitur ac merito catholicis omnibus certum debet esse judicium, quod de Jansenii libro *Augustinus*, deque ejus propositionibus, ac *de moralibus observationibus* Quesnelli latum est ab Innocentio X *constit. Cum occasione* 167 *bullar. Rom. tom.* 6 *par.* 3 *pag.* 248; Alexandro VII *const. Ad sanctam* 136 *tom.* 6 *par.* 4 *pag.* 150; Clemente XI

const. Vineam Domini 16, *et const. Unigenitus tom.* 10 *p.* 145 *et* 340. De qua quidem *constitutione Unigenitus* perlegendæ sunt egregiæ litteræ, quas summus Pontifex PIUS VI die 13 Septembris an. 1781 dedit ad episcopum Brixinensem, quibus sane litteris Pontifex sapientissimus pro ea, qua præstat, singulari exquisitaque doctrina flagrantique studio, quo ardet, custodiendæ propagandæ catholicæ religionis, invicte ac perspicue demonstravit *constitut. Uuigenitus* irreformabile sedis Apostolicæ judicium continere. Idque etiam antea definiverant Patres omnino centum in concilio Romano, Bened. XIII Pontifice, congregati, qui in authentico decreto *tit.* 1 *cap.* 2 constitutionem ipsi *fidei regulam* agnoscunt, atque « Ab omnibus cujuscumque conditionis et gradus, omnimoda ac debita obedientia et executione » observari volunt. Judicium idem plus semel dedit Sac. Facultas Parisiensis, præsertim die 15 Decembris an. 1729, cum declaravit, eam se constitutionem amplecti « Tamquam dogmaticum ecclesiæ universalis judicium, « et idem etiam a Parisiensibus episcoporum comitiis anni. 1755 latum est. Cum enim inter episcopos orta esset controversia de Eucharistia illis deneganda, qui bullæ *Unigenitus* adversarentur, factum est inter eos divortium sententiarum, neque tamen ex episcopis ullus fuit, qui bullam *Unigenitus* tamquam dogmaticum universalis ecclesiæ decretum non prædicaret. Nam qui sententiam unam sequebantur ita inquiunt in 1 et 2 *artic.*: « Cum igitur accesserit ecclesiæ consensus, decretum illud merito vocatur tum judicium dogmaticum et irreformabile ecclesiæ universalis, tum judicium ejusdem ad doctrinam pertinens. Huic judicio debetur sincerum mentis et cordis obsequium. Qui contra illud obsequium peccant, peccant in materia gravi. » Qui vero in alteram sententiam descenderunt 4 *artic.* dicunt hæc: « Constitutio Clementis XI, quæ incipit Unigenitus Dei filius, dogmaticum est et irreformabile ecclesiæ judicium, cui sincerum mentis et cordis obsequium sine peccato mortali denegari non potest. » Vide *Lettre circulaire de l'assemblée générale du clergé aux archevêques et évêques de France an.* 1755 *pag.* 2 *et* 4. Neque omittenda est recentior eaque luculentissima cleri Gallicani declaratio edita in Comitiis an. 1765, quæ exstat *in act. ejusd. an. pag.* 46, atque his est concepta verbis: « Eas ob causas agnoscunt, ut nos semper agnovimus, constitutionem Unigenitus tamquam judicium dogmaticum universalis ecclesiæ, aut (quod eodem recidit) tamquam judicium irreformabile hujus ipsius ecclesiæ in materia doctrinæ, » cui judicio debemus, « quam illa exigit, sinceram cordis et spiritus submissionem. » Confer Viros Clariss. Zaccariam

Anti-Febron. vindic. par. 2 *dissert.* 3 *cap.* 6, et Laurentium Veith *de Gemin. delect. sect.* 2 *art.* 2 §. 20 *num.* 69 *seq.*, a quibus et alia plura ejusdem rei monumenta describuntur.

(3) Cum Ecclesia propositiones aliquas, uti hæreticas, aut etiam erroneas, vel temerarias, scandalosas etc. sive speciatim, sive generatim et in *globo* damnat, judicia hæc vere dogmatica sunt atque omnibus certum esse debet, nullam esse ex iis notam, quæ non merito in illas propositiones cadat; præterea si agatur de censura generali, *in globo*, nullam esse ex damnatis propositionibus, quæ non aliqua ex enumeratis notis digna sit. Secus neque dogmaticum esset decretum concilii Constantiensis *sess.* 45 contra articulos Wiclefi et Hussii, neque dogmatica bulla Leonis X contra articulos Lutheri, nec constitutio S. Pii contra Bajum, neque item dogmaticarum rerum loco habenda essent, quæ ab Innocentio XI in propositiones 23 excerptas ex libro, cui titulus: *Les maximes des Saints etc.* sancita sunt. Cuncta hæc decreta et constitutiones propositiones *in globo* damnant; et tamen cuncta catholicis omnibus dogmatica sunt. Ac Martinus V in bulla, qua Constantiense concilium approbavit, expresse decrevit, ut « Specialiter litteratus » (si de hæresi sit suspectus) inter cetera « interrogetur, utrum credat, sententiam sacri Constantiensis concilii supra quadraginta quinque Joannis Wiclef, et Joannis Hus triginta articulis superius descriptis latam fore veram et catholicam, scilicet quod quadraginta quinque articuli Joannis Wiclef, et Joannis Hus triginta non sunt catholici, sed quidam ex eis sunt notorie hæretici, quidam erronei, alii temerarii et seditiosi, alii piarum aurium offensivi. » Atque hæc quidem plurium propositionum condemnatio *in globo* recte et sapienter emittitur, ne qua illarum defendatur, aut animo retineatur, licet non singulæ eamdem censuram mereantur, eo fere modo, quo prudens medicus ægroto sapienter vetat, ne ulla utatur ex dapibus, quæ in opiparo convivio paratæ sunt, quoniam omnes ægroto sunt noxiæ, licet medicus non definiat, quomodo singulæ, aut quæ plus minusve noceant. Confer Pallavicinum *hist. conc. Trident. lib.* 1 *cap.* 21, et Tournelyum *prælect. theolog. de censur. art.* 1 *tom.* 3, ubi multa habes ea de re testimonia. Sunt qui has condemnationes generales, et *in globo*, recentioris disciplinæ esse putant; at idipsum satis esse deberet homini catholico, ut hanc ecclesiæ disciplinam eo, quo decet, obsequio veneretur. Verum falsum est, quod illi ajunt. Sane cum in concilio Nicæno damnata sunt Arii scripta, ac nominatim ejus Thalia, non eodem prorsus loco habita sunt omnia, quæ iisdem scriptis continebantur. Cum Origenis opera

Alexandriæ a Teophilo damnata fuerunt, ac vetita eorum lectio a S. Epiphanio Cypri, a S. Anastasio P. Romæ, an quidquid Origenes scripserat pari modo improbatum est? Cum in concilio V Œcumenico tria capitula damnatæ fuerunt, an omnia, quæ epistola Ibæ Edesseni ad Marim Persam, atque scripta Theodori Mopsuesteni ac Theodoreti adversus S. Cyrillum comprehendebant, similibus infecta erroribus, et pari digna nota judicata sunt? In eodem concilio damnata fuerunt litteræ Honorii ad Sergium, et Pyrrhi Constantinopolitani ad Joann. IV P., quis credat, damnatum proscriptumque similiter fuisse quidquid duabus litteris scriptum fuerat?

§. VII. Summus Pontifex libros damnat, quos noxios esse deprehendit, aut per - breve, bullamve suam, aut per congregationes Indicis (1), Sacræve inquisitionis; olim etiam per S. P. Apostolici magistrum interdum pravi libri damnabantur. Ab his quoque congregationibus vetitorum lectio librorum iis permittitur (2), qui nihil ex ea detrimenti capere possunt. Improbantur autem libri, postquam a doctis viris cogniti expensique diligentissime sunt, neque eadem est omnium improbandorum ratio. Sunt enim qui plus religioni, bonisve moribus adversantur, atque horum magis fugienda lectio est; alii sunt, qui ita scatent erroribus, ut non modo legi, sed ne castigari quidem possint et alii, quorum est improbata lectio, donec corrigantur (3).

(1) Primus Paulus IV Sac. Inquisitionis congregationi negotium commisit, ut vetitorum librorum indicem conficiendum curaret. Re perfecta adhuc Tridentini Patres ea de re in concilio agendum putarunt, cum inventa arte typographica facile ubique divulgarentur hæreticorum libri, qui ne ad fidelium manus pervenirent, diligentissime cavendum erat. Sed ne concilii Patres sua auctoritate opus susciperent, quod jam sedes Apostolica absolvendum curaverat, impretatæ sunt litteræ a summo Pontifice, qui eos ad hoc opus hortaretur. Re quæsita et expensa diligenter, uti narrat cardinalis Pallavicinus *histor. concil. Trident. lib.* 15 *cap.* 19, denique a doctis viris quos Tridentina synodus elegerat absolutus est index, missusque ad Pium IV Pontificem,

qui eum ipse expendit, atque a peritis viris expendi jussit, ac denique indicem ipsum edidit eumque speciali Bulla 34 martii anni 1564 confirmavit. Mortuo Pio IV summus Pontifex renuntiatus est S. Pius V, qui Sac. Indicis congregationem instituit, cujus esse voluit vetitorum librorum indicem conficere et curare, atque ita fungi munere, quod pridem Tridentini concilii Patribus commissum fuerat. Errant enim, qui Indicis congregationem primum a Sixto V institutam putant, uti ostendit Ruellius *saggio dell' istoria dell' Indice Romano de' libri proibiti*. Atque hujus quidem congregationis, quæ constat ex cardinalibus pluribusque viris doctis, est curare indicem librorum vetitorum qui ejus jussu in lucem emittitur, quique post annos, cum ei novis interdictis plures factæ sunt accessiones, renovari solet. Anno superiori nova Indicis librorum prohibitorum editio perfecta est jussu optimi sapientissimique Pontificis PII VI, cujus in religionis morumque integritatem singulare studium, ac magnæ præclaræque in omni genere virtutes sunt, quas nulla unquam obscurabit oblivio.

(2) Hodie Sac. Inquisitionis congregatio libros permittit, quorum lectio difficilius conceditur, quales sunt hæreticorum de religione agentium libri; Sac. Indicis congregatio veniam tribuit legendi libros, in quibus levius inest periculum. Certi quidam libri pro Urbe Roma etiam a P. Magistro S. P. Apostolici permittuntur.

(3) S. Eusebius Vercellensis, uti testatur S. Hieron. *epist.* 71 *opp. tom.* 1 *col.* 346 *ed. cit.*, « Omnium psalmorum commentarios hæretici hominis vertit in nostrum eloquium, licet hæretica prætermittens, optima quæque transtulerit. » Ipse Hieronym. eamdem hanc methodum in quibusdam Origenis libris adhibuit, uti ipse testatur *contr. Ruffinum lib.* 2 *num.* 12 *col.* 542 *opp. tom.* 2. Quantos in hoc eodem opere labores exantlarit Cassiodorus, ignorat nemo, idque Cassiodorus ipe confirmat *de inst. divin. liter. l. unic. C. pag.* 540 *edit. Rothomag.* 1679. Præclara hæc exempla sunt, quæ os obturare deberent maledicis vituperatoribus sedis Apostolicæ, quæ similiter emendari jubet libros, in quibus mali aliquid inesse deprehendit; et qui hos libros ita emendatos legent merito in Romanos correctores usurpare poterunt ea Hieronymi verba *epist.* 84 *tom.* 1 *col.* 525 *ed. cit.* « Cum hæc rejeceritis, et quasi censoria virgula separaveritis a fide ecclesiæ, tuto legam cetera, nec venena jam timebo, cum antidotum præbibero. » Late in hoc toto argmento versatur Zaccaria *cit. libro Storia polemica delle proibizioni de' libri*, ubi

etiam *dissert.* 3 ab hæreticorum calumniis solide vindicat sedem Apostolicam, cujus in vetandis libris plena sapientiæ, prudentiæ, æquitatis ratio est.

TITULUS VIII.

De hæreticæ Pravitatis Inquisitoribus.

I. Fidei morumque integritas custodienda diligenter est.
II. Ejus rei curandæ causa tribunal inquisitionis institutum est.
III. Hujus origo.
IV. Congregatio inquisitionis Romæ, cui præest summus Pontifex.
V. Ad eam graviora ex toto christiano orbe negotia referenda.
VI. Inquisitoris munus nihil detrahit episcopi officio et potestati.
VII ad X. Vindicatur tribunal inquisitionis.
XI. Omnes hæreses deferre et hæreticos accusare debent.
XII. Etiam infames testimonium dicere, atque accusare possunt.
XIII. Juramentum de observando secreto.
XIV. Summa æquitas, ac diligentia judicii.
XV et XVI. Contra quos judicet tribunal inquisitionis.

§. I.

Non satis fidei, morumque integritati consultum videretur, si tantum esset exclusa societas illorum, qui a catholica veritate discrepant, amotique illorum libri a manibus catholicorum; nisi etiam essent magistratus, qui in fidei corruptores inquirerent, pœnisque coercerent et ea statim removerent mala, quæ universæ societati detrimentum inferre possunt. In omni bene constituta republica suprema lex est ejus salus et incolumitas, eamque curare maximum est officium ejus, qui reipublicæ præest. An non etiam incolumitas salusque ecclesiasticæ reipublicæ, quæ præsertim in fidei morumque integritate posita est,

custodienda erit diligenter, eaque cura et sollicitudo ad eum pertinebit, qui huic reipublicæ præpositus est?

§. II. Ergo summus Pontifex, cui tota commissa est catholica ecclesia, curare in primis debet, ut integra sit fides, ut errores removeantur, ut inquiratur in eos, qui fidem corrumpunt statumque ecclesiasticæ reipublicæ pervertunt. Hæc causa fuit instituendi tribunal, quod inquisitionis vocatur, quoniam ejus est inquirere in errores, qui contaminare animos catholicorum possunt, eosque a salutaribus doctrinæ pascuis abducere. Initio unusquisque episcopus in diœcesi sua, vel plures episcopi in provinciali concilio congregati in eos, qui in diœcesi, aut provincia orirentur, errores inquirebant (1); semper tamen graviora negotia ad sedem Apostolicam referebantur, atque ita episcopus, vel concilium provinciale ad exitum perducendum curabat quod a sede Apostolica decretum fuerat (2).

(1) Vide Dadinum Alteserra *de Jurisdic. eccl. lib.* 4 *cap.* 3, et Bianchium *dell' esterior polizia della Chiesa tom.* 3 *cap.* 3 §. 10 *num.* 2 *et* 3.

(2) Confer quæ dixi *in Prolegomenis* §. 35, *et in not. tom.* 1 *pag.* 32 *et seq.*, *et lib.* 3 *tit.* 4 §. 8 *in not.* 1 *t.* 2 *pag.* 8 *seq.*

§. III. Lapsu temporum, cum gravius malum urgere videretur, oportuit summos Pontifices in eas regiones, in quibus hæresis longe lateque serpebat, legatos mittere, qui suam episcopis opem adjungerent, ut ita facilius perditorum hominum audacia coerceri et christiani deterreri a peregrinis pravisque doctrinis possent (1). Sed cum novi quotidie errores erumperunt et numerus augeretur hæreticorum, legati autem neque semper præsentes essent, neque semper satis aptum malo remedium adhiberent, visum est perpetuos instituere magistratus, qui semper præsentes essent, ac semper in unaquaque regione ad fidei

integritatem animum intenderent, erroresque omnes vix natos comprimerent et repellerent (2). Ita instituti sunt Inquisitores; nimirum probatæ pietatis et doctrinæ viri, præsertim ex Dominicanorum (3), aut Franciscanorum familia, qui vicaria funguntur opera sedis Apostolicæ in avertendis tollendisque erroribus, atque in fide integra et incolumi conservanda.

(1) Innocentium III ante exitum sæculi XII, hoc est an. 1198 Raynerium et Guidonem in Narbonensem provinciam ad retundendos hæreticos legatos misisse constat *ex ejus ep.* 122 *et* 123 *lib.* 2 *tom.* 2 *ed. Baluzii pag.* 420. Quam autem ob causam hujusmodi homines cum delegata auctoritate in regiones mitteret sedes Apostolica, ut socii accederent episcopis, qui ordinaria auctoritate potiebantur, ostendunt Innocentii III litteræ ad Cistercienses apud Manriquezium *annal. Cisterciens. tom.* 3 *p.* 420 *et seq.;* quibus quidem consonant historiarum monumenta.

(2) Quantum boni attulerit et mali averterit institutio quæsitorum fidei, compertum omnibus est. Nam eorum cura et diligentia est, ut sensim post annum 1300, decreverit in Italia cumprimis sectarum pestilentia, neque nulla amplius aut vetusta hæresis apud Italos radices egerit, uti observat Muratorius *antiq. Italic. dissert.* 60. Mirum hinc videri non debet, quod hoc tribunal adeo sit invisum hæreticis, quorum errores et audaciam comprimit. Vide Ricchinium *in Ven. Monetam diss.* 1 *cap.* 7 §. 3 *seq. pag.* 31 *edit. Romæ* 1743.

(3) Quis primus inquisitor fuerit a summo Pontifice constitutus, incertum controversumque est. Alii cum Manriquezio, *Cistercensium Annalium* scriptore, munus hoc commissum fuisse primum existimant monachis quibusdam ejus ordinis, præsertim vero Arnaldo, B. Petro de Castronovo, et Rodulpho *an.* 1204 Innocentii III auctoritate. Contra alii sunt, qui cum Jacobo Echardo *de script. Prædic. tom.* 1 *pag.* 88 *ed. Paris.* 1719, tantum a Gregorio IX an. 1232 munus et nomen inquisitoris institutum, ac primum ad Fratres ord. præd. delatum fuisse arbitrantur. Bollandiani litem hoc modo dirimere voluerunt, ajentes nimirum veriorem esse Echardi sententiam si de nomine ipso inquisitoris quæratur, contra vero si quæstio sit de potestate inquirendi in hæreticos, in qua totum est positum officium ac dignitas inquisitoris, dubitari non posse, quin primum Cistercienses posteaque S. Dominicus eo munere functi sint. Verum eruditi Annalium ord. præd. scriptores *ad. ann.* 1207 *num.* 19

seq. certamen integrarunt defendentes primum inquisitorem fuisse S. Dominicum, laudantque testimonium Petri Cali, nobilis ac vetusti scriptoris, graviterque et copiose contraria argumenta refutanda susceperunt. Meum non est in hac tanta, quæ inter doctissimos viros agitur, controversia, judicium interponere. Hoc tantum dicam, non satis exploratum videri, quod propter hæresim Albigensium inquisitionis tribunal primum constitutum, quale nunc est, ac plane firmatum fuerit. Res fere, ut in ceteris evenire solet, a quibusdam veluti rudimentis profecta, denique omnino stabilita absolutaque est. Itaque jam ab anno 1227 Conrado Marpugensi ex ord. præd. a Gregorio IX munus inquisitoris ad capiendos, condemnandos, ac postremo judici sæculari tradendos hæreticos commissum fuit, uti patet ex bullario ord. præd. *tom.* 1 *pag.* 20 *Const.* 7. Eodem anno Joanni Salernitano ex ord. præd. officium inquirendi in hæreticos datum est, uti patet ex bulla Gregorii IX *apud Annal. ord. præd. pag.* 203 *in not.*, deincepsque annis consequentibus in pluribus regionibus inquisitio constituta est, qua de re videndi sunt laudati Annales ord. præd. *pag.* 20, 30, 38, 45, 47; Spondanus *ad an.* 1228 *num.* 11 *tom.* 1 *pag.* 101, *et an.* 1234 *num.* 3 *pag.* 116 *et an.* 1256 *num.* 17 *pag.* 200 *edit. Lugdun.* 1678; Paramus *de orig. inquisit. lib.* 2 *tit.* 2 *cap.* 2 *num.* 7 *et seq.*, *et cap.* 51 *n.* 10; Albitius *risposta all' istoria dell' inquisizione* pluribus locis. Qui his tribunalibus per totum orbem diffusis præpositi erant, in gravioribus quibusque negotiis, aut litteras dabant ad summum Pontificem, aut ad eum veniebant, ut ejus consilio et auctoritate rem omnem expedirent. Licet enim initio nondum ea, quæ nunc est, supremæ Inquisitionis congregatio instituta esset, tamen aut ipse Pontifex rebus præerat auctoritate et judicio suó, aut cardinalem aliquem eligebat, qui rerum omnium curam gereret. Ita Urbanus IV anno 1263 cardinalem S. Nicolai in carcere Tulliano generalem inquisitorem constituit, ut ex vetusto Bononiensi authographo deprehendit Pegna *in direct. inquis. par.* 3 *comm.* 11; similiter Nicolaus III cardinalem latinum Ursinium consanguineum suum; Clemens IV cardinalem Guillelmum Tholosanum inquisitorem creavit, ut testatur Paramus *decret. inquisit. tit.* 2 *cap.* 2 *num.* 11, atque id quidem a ceteris quoque summis Pontificibus factum fuisse, credibile est. Decessorum suorum consuetudinem sequutus Paulus III, et inquisitionis utilitati consulens an. 1542, edita constitutione *Licet ab initio* 41 *in bullar. Rom. tom.* 4 *par.* 1 *pag.* 221 sex cardinales elegit, qui in universa christiana republica super negotiis fidei commissarii essent ac generales inquisitores,

atque hunc cardinalium cœtum, seu congregationem præesse voluit ceteris tribunalibus ea de re institutis, ad eamque ardua quæque referri, ut ita singula membra cum suo unitatis centro copulentur. Quam Pauli constitutionem PIUS IV et V confirmarunt, quorum alter duos addidit cardinales, idque deinceps SIXTO V probatum est in *Const. Immensa* 118 *bullar. Roman. tom.* 4 *par.* 4 *p.* 392. Atque hi sunt octo cardinales qui præside ipso Romano Pontifice, ac pluribus spectatæ fidei et doctrinæ ministris stipati, congregationem conficiunt, quam S. Officii aut Supremæ inquisitionis vocamus, et cujus munera partesque describit cardinalis de Luca *in relat. cur. Roman.*

§. IV. Sed ut his inquisitoribus in re tam gravi, qualis est integritas fidei, ea sit copulatio conjunctioque animorum ac sententiarum, quæ cum sede Apostolica centroque unitatis esse debet, Romæ a summis Pontificibus institutus est cœtus, seu congregatio cardinalium, cui ipse Pontifex præest et quæ præter ministros, plures habet consultores spectatæ integritatis atque doctrinæ, quorum opera atque consilio utuntur cardinales, ut enucleatius atque diligentius difficiliora quæque expediantur. Hæc congregatio præest omnibus inquisitoribus, qui per totum orbem diffusi sunt atque ad eam cuncti deferunt difficiliora quæque negotia, ut ejus auctoritate et judicio finiantur. Quod recte atque sapienter constitutum est, cohæretque muneri et potestati summi Pontificis.

§. V. Nam eum esse unitatis centrum et caput ecclesiæ, eique a Christo Domino datum fuisse christianos omnes pascendi, docendi, regendi, gubernandi plenam potestatem (1); et ad Romanam ecclesiam *propter potiorem principalitatem* ecclesias omnes convenire oportere (2), inter catholicos constat. Quare in unum commune centrum convenire debent ii, ad quos in singulis regionibus fidei custodia pertinet, et quorum est errores in fidem avertere.

(1) Joan. XXV *v.* 15, synodus Florentina *in definit. tom.* 18 *concil. col.* 526 *collect.* Labbei.

(2) S. Irenæus *lib.* 3 *contra hæres. c.* 3 *t.* 1 *ed. Ven. p.* 175.

§. VI. Haud tamen inquisitoris munus quidquam detrahit episcopi officio et potestati. Nam ejus in primis est curam gerere particularis ecclesiæ, quam regendam accepit. Ergo et ipse fidei integritati consulere debet, atque in errores inquirere et dare operam diligenter, ne quis e populo sibi commisso a vera et catholicæ ecclesiæ probata doctrina abducatur. Officium hoc et hæc potestas episcopo non adimitur per inquisitores (1), sed hi instituti sunt, ut ei opem ferant, ut quas ipse neglexit partes expleant, ut pluribus subjecta oculis tutior sit integritas fidei, ut qui unam particularem et qui totam universalem ecclesiam regit, simul collatis consiliis et opibus custodiant religionem, qua nihil christiano homini antiquius esse debet.

(1) Illud in primis episcopi est curare diligenter, ne quis contra orthodoxam doctrinam in diœcesim irrepat error; quod diserte scripsit Apostolus I *ad Timoth. cap.* 3 *et ad Titum cap.* 1. Itaque nemo dubitat, quin præsertim ad episcopum pertineat in hæreticos inquirere, atque in eos, qui obfirmato animo in errore perseverant, meritis pœnis animadvertere. Hoc episcopi officium expressit auctor epistolæ *ad episc. Gall. atque Hispan.* apud Labb. *concil. tom.* 1 *col.* 745 *edit. Venet.*, quæ Lucii P. nomen præ se fert, revera tamen alium habet auctorem, uti ostendit Berardus *Gratiani canones genuini etc. par.* 2 *cap.* 20. Idem statuit concilium Remense an. 625 vel 630 *can.* 4 apud Labbeum *tom.* 6 *concil. col.* 1433; ac ne multis utar in re satis nota, concilium Lateranense IV *cap.* 3 apud Labbeum *tom.* 13 *col.* 938 decrevit, ut episcopi singulis annis vel per se, vel per archidiaconos diœcesim lustrent, quærantque diligenter, num in ea latitet aliquis hæretica contagione infectus: qui vero hoc officium neglexerint tamquam gravioris flagitii rei ac minus digni episcopatu e gradu dejiciantur. Lapsu temporum a sede Apostolica institutum est tribunal inquisitionis, sed non ideo episcopi soluti sunt onere, aut iis adempta facultas est in hæreticos inquirendi, sicuti declaravit Bonifacius VIII *in cap.* 17

de hæret. in 6. Nam quivis episcopus omni ope et opera eniti debet, ut pestis hæreseos a sua diœcesi arceatur, idque unum cavere, ut ubi sunt fidei Quæsitores ab Apostolica sede constituti, nullum ipsis impedimentum inferat, quominus suum munus exercere possint, sed pari studio et animorum consensione uterque debet in tam salutare opus incumbere, servata lege, quæ datur in *cit. cap.* 17, et in *Clem.* 1 *eod. tit.*, et in *extravag.* 1 *de hæret. int. commun.* Porro tam inquisitor, quam episcopus potest resipiscenti hæretico aut ad se sponte venienti, aut ad suum forum adducto veniam attribuere, et pro utroque foro laxare censuram, in quam propter hæresim incidit; et potest etiam eumdem hæreticum, postquam suos ejuravit errores, mittere ad simplicem confessarium, a quo in foro pœnitentiæ absolvatur, quæ absolutio etiam in foro externo prodest. Id ostendit Benedictus XIV *de synod. diœces. lib.* 9 *cap.* 4 *num.* 3, qui deinceps *num.* 5 *seq.* illam expendit controversiam, num episcopus in foro pœnitentiæ absolvere possit reum hæreseos externæ occultæ, quæ nondum ad ejus forum delata est.

§. VII. Fuere semper et nunc sunt, qui tribunal inquisitionis ægre ferant. Nam iis, quibus nulla, aut erroribus infuscata religio est, qui libere genio indulgere cupiunt vitæque licentia delectantur, nonnisi grave et molestum esse potest tribunal, quod religionem, ejusque sanctitatem integritatemque custodit, quod errores avertit, quod improbam licentiam coercet (1). Atque hi crudelitatis accusant inquisitionem, quasi plures ejus jussu dirum in modum necati fuerint. Verum ab judicibus sæculi, ex legibus principum, non a ministris sacrorum reis hæreseos supplicium fuit constitutum (2). Quod quidem merito factum est, tum ut principes tueantur religionem, quam imperio potiorem habere debent, tum ut comprimant audaciam eorum, qui in civili republica turbas excitant ejusque statum pervertunt.

(1) Mitto generatim hæreticos omnes, quorum in tribunal inquisitionis magnæ sunt semperque erunt querelæ atque calumniæ, et his quidem non parcunt etiam aliqui, qui se catholicos profitentur. Præsertim vero ægre ferunt atque reprehendunt

tribunal inquisitionis Voltairius, Roussæus, Boulangerus, Sarpius, Giannonius, Montesquieus *Esprit des lois liv.* 25 *chap.* 13 *et liv.* 26 *chap.* 11; auctor libelli, cui titulus *le Manuel des inquisiteurs;* scriptores Encyclopediæ *verb. inquisition;* Cavallarius *inst. canonic. par.* 3 *cap.* 13; Eybelius *libello Quid est Papa,* quem postremum contra tribunal inquisitionis impudenter garrientem gravissime exagitat Cl. Mamachius *ep.* 3 §. 22 *tom.* 1 *pag.* 304 *et seq.*

(2) Concilium Lateranense IV *can.* 3 *tom.* 13 *conc. col.* 926 *collect.* Labbei. « Damnati, inquit, hæretici secularibus potestatibus, aut eorum balivis relinquantur animadversione debita puniendi. » Eodemque recidit, quod a Gregorio IX contra Patarenos constitutum est *tom.* 7 *conc. pag.* 163 *collect.* Harduini. Leges autem imperatorum, quibus contra hæreticos capitales pœnæ indicuntur, multæ sunt, et huc porro spectant leges Constantini M. apud Socratem *histor. lib.* 1 *cap.* 9 *pag.* 31, et Sozomenum *lib.* 1 *cap.* 21 *pag.* 40 *cit. ed. Cantabrig.;* Theodosii M. quæ est *L.* 9 *cod. Theod. de hæret.*; Arcadii, quæ est *L.* 34 *cod. eod.;* Theodosii Jun. *par.* 3 *actor. synod. Ephesinæ tom.* 3 *concil. col.* 1603 *coll.* Labbei; Marciani *par.* 3 *actor. synod. Chalched. cap.* 6 *tom.* 4 *col.* 1786. Istis quidem legibus contra hæreticos eorumque fautores capitales pœnæ constituuntur. Erunt igitur crudelitatis accusandi imperatores, qui leges tulerunt, et quorum omnium historiæ monumentis celebrata pietas mansuetudoque est; sed nulla hujusmodi accusatio cadere potest in inquisitores, qui numquam tale aliquid commiserunt. Quod de ceteris pœnis, nimirum de gravissimis jejuniis, de flagellationibus, de aliquot precum formulis, ad recitandum propositis, jactant Limberchius homo do remonstrantium secta *hist. inquis. lib.* 1 *cap.* 10 *pag.* 40 *ed. Amstelod.* 1602, aliique similes, id certe nihil immanitatis habet. Sunt enim omnia multo leviora iis, quæ prioribus ecclesiæ sæculis ob multo minora crimina pœnitentibus imponi consueverunt; neque aliquis qui recte sentiat, immanes dirosque prædicet antiquos Patres, qui eas pœnas constituerunt. Quod si etiam interdum alicui videatur paulo severius actum ab inquisitoribus, id quidem pietati curandæque communis salutis sollicitudini, non crudelitati tribuendum est. S. Augustinus *epist.* 91 *ad Sixtum E. R. presbyterum in fine opp. tom.* 2 *col.* 709 *ed. Venet.* 1729. « Profuit diu ista districtio, inquit S. Leo M. *epist.* 15 *ad Turribium Asturicen. præf. col.* 696 *tom.* 1 *opp. ed. Ballerin. Venet.* 1753, ecclesiasticæ lenitati, quæ etsi sacerdotali contenta judicio, cruentas refugit ultiones, severis tamen christianorum principum constitutionibus

adjuvatur, dum ad spirituale nonnumquam recurrunt remedium qui timent corporale supplicium.... Ex quo autem inter sacerdotes Dei difficiles commeatus, et rari cœperunt esse conventus, invenit ob publicam perturbationem secreta perfidia libertatem, et ad multarum mentium subversionem his malis est incitata, quibus debuit esse correcta. » Ac synodus incerti loci in Gallia habita anno circiter 860, *tom.* 5 *concil. pag.* 672 *collect.* Harduini. « Lege, inquit, lib. 16 legis Romanæ, lege decreta Damasi, percurre Leonis epistolas, et ceterorum Pontificum de diversis conciliis ad imperatores transmissas; revolve Augustorum edicta de hæreticis ad petitionem Pontificum promulgata; scrutare Cæsarum nostrorum capitula, et invenies quantum profuerit, atque prosit legum severitas non solum ecclesiasticæ lenitati, verum totius christianitatis optandæ paci et colendæ tranquillitati. » Quod si in eos, qui monetam adulterant, aut aliorum graviorum criminum rei sunt, licet Principi capitis pœnam constituere, cur non eadem pœna constitui poterit adversus eos, qui adulterant atque corrumpunt sanctissimam religionem, extra quam nemo æternam salutem consequi potest?

§. VIII. Ministri sacrorum tantum quærunt integritatem fidei et salutem animarum; et ideo suis pœnis hoc tantum propositum habent, ut pravæ unius alteriusve hominis opiniones aliis minime noceant, atque ut ii, qui in errorem delapsi sunt, eum agnoscant ac detestentur. Qua in re quis reprehendat inquisitores, quod omni ope et opera enituntur, ut arceatur error ab iis, qui integra fide sunt? Qui vero in errore sunt, non vi coguntur amplecti religionem, sed potius metu pœnæ ab errore deterrentur, ut divino præsidio adducantur ad colendam amore veritatem, quam in discrimen revocaverant (1).

(1) Verum hæc est conquestio Donatianorum, ajentium pœnas in hæreticos non esse constituendas, quoniam amore, non vi colenda religio est. Sed horum ineptiis satisfecit August. *epist.* 89 *ad Festum, et epist.* 185 *ad Bonifac. opp. tom.* 2 *col.* 219 *et seq.. et col.* 643 *et seq. ed. Ven.* 1729, Valdensium quoque; præterea Catharorum, Beguardorum, Wiclefitarum, Hussitarum opinio erat, quod « Deus non vult pseudoapostolos et hæresiarchas extingui, sed tolerari, si forte resipiscant, et e zizaniis

vertantur in triticum. Quod si non resipiscant, serventur suo judici, cui pœnas dabunt aliquando. » Quem errorem damnavit synodus Senonensis an. 1528, *tom.* 19 *conc. col.* 1178 *cit. coll.* exstatque hic error *num.* 35 in eo, quem synodus ipsa exhibet *ibidem*, indiculo. Confer etiam ejusdem synodi *exhortationem ad principes christianos de elaborando pro hæreticis exterminandis col.* 1180 *ibid.*

§. IX. Quod si aliqui inquisitores fuerunt aliquando, qui aut decepti, aut auctoritate sua abusi sunt, id quidem unius alteriusve hominis, non tribunalis vitium est. Fuere pluries ex magistratibus, qui in civium perniciem converterunt potestatem, quam in eorum utilitatem acceperant. An ideo magistratus omnes abrogandos putabis? Munus inquisitoris semper committitur viris, quorum spectata habetur integritas atque doctrina; si quis forte eorum, qui tam gravi funguntur munere, huic deest, superior exstat, cujus imperio et auctoritate omnis mali causa removetur, et qui pares noxæ pœnas repetit ab inquisitoribus, qui suo muneri defuerunt (1). Alicubi cum auctoritate sedis Apostolicæ assessores etiam adstant e numero laicorum, per quos eorum quoque, quæ ad civilem rempublicam pertinent, ratio habetur.

(1) Vide Eymericum *direct. par.* 2 *cap.* 1 *pag.* 112 *ed. Rom.* 1587, et pluribus aliis locis, ibique Pegnam et Albitium in *sit. risposta all' istoria dell' di F. Paolo pag.* 77 *seq.*

§. X. Est etiam reprehensionis causa injusta et inanis, quod inquisitores sunt regulares, qui forte partium studiis abripi posse videntur. Principio quid vetat summum Pontificem, qui omnium ecclesiarum curam et sollicitudinem gerit, ex regularibus familiis, quæ optime de re christiana meritæ sunt, ac sæpe functæ, cum magna laude sua et aliorum utilitate, amplissimis difficillimisque legationibus, eligere viros

doctos et probos, quorum consilio, auctoritate, sapientia ubique integra religio conservetur? Deinde ab Hispanica inquisitione regulares absunt; ubi autem hi sunt, haud ipsis quidlibet audere licet, cum subsint supremæ inquisitioni, cui Pontifex ipse præest, pœnisqne gravissimis provisum sit, ne quis eorum a recta judiciorum methodo, a legibus, a veritate et æquitate discedat.

§. XI. Jam ad tribunal inquisitionis, omnes, quibus nota res est, hæreses atque hæreticos, aut suspectos hæreseos deferre atque accusare debent. Quod quidem consentaneum est Apostoli præcepto et legibus, cum quibus omnis bene constituta respublica administratur. Nam Apostoli præceptum est (1), ut omnes *attendant iis, qui dissensiones faciunt et depositum fidei pervertunt*, et hinc merito in causa religionis unumquemque christianum militem esse oportet, ut in reos majestatis et publicos hostes omnis homo miles est (2). Leges autem cujusque reipublicæ bene constitutæ sunt, ut omnis civis magistratui significare debeat, si quis studeat rebus novis, si in republica turbas excitet, si quid in publicam salutem tranquillitatemque moliatur, si quis patriæ proditor sit. An quod in civili republica sapientissimis legibus sancitum est, non etiam faciendum erit in republica ecclesiastica, quam suis erroribus hæretici perturbant et in extremum pene discrimen adducunt?

(1) *Epist. ad Rom. XVI v.* 17 *seq.*
(2) Tertullianus *apologetici cap.* 2 *pag.* 3 *ed. Venet.* 1744.

§. XII. Admittuntur ad accusandum atque ad ferendum testimonium etiam infames; quoniam omni ope enitendum est, ut tam grave crimen, quod Deum ipsum ejusque religionem oppugnat, coerceatur. Ob læsam majestatem humanam infames quoque accu-

sant, dicuntque testimonium; an non idem adversus reos læsæ majestatis divinæ jus recte constituetur? Nihil vero metuendum est ex vitio accusatoris, aut testium; primum quia pœnarum severitate provisum est, ne quis falso accuset, aut testimonium ferat (1): deinde quia nemo accusatoris ac testium minus idoneorum fide condemnatur. Hæc testimonia et accusatio faciunt, ut inquisitores in denuntiatum intentos habeant oculos, atque ut quærant diligenter, qui ejus mores, quæ vita doctrinaque sit, et cum re diu multumque quæsita, ex certis monumentis evidenter constat, aliquem talem revera esse, qualis accusatus est, tum demum contra eum, non propter vitiosos testes, aut accusatorem, sed propter certissimas probationes judicium emittitur.

(1) Adversus falsos accusatores, aut testes, præter spirituales, temporales etiam easque gravissimæ pœnæ sunt constitutæ. Celebris in primis ea de re est constitutio *Intelleximus* 32 Leonis X data ad Hispaniæ Quæsitores anno 1518, *in bull. Roman. tom.* 3 *par.* 3 *pag.* 465. Neque vero has pœnas declinare potest quisquis falsam detulit accusationem, aut falsum testimonium dixit. Nam quævis accusatio et quodvis testimonium inquisitoris excitat diligentiam, ut magno studio atque cura veritatem quærat. Necessario autem invenienda veritas quærendo est. Unum autem de duobus effici debet, aut ut verum constet esse crimen, et tunc vera accusatio, itemque vera testimonia sunt, aut contra crimen est falsum, et tunc de falso accusatore falsisque testibus pœna sumitur. Si ad hæc advertisset Cavallarius *inst. canonic. par.* 3 *cap.* 3 §. 8, haud certe exagitasset tribunal inquisitionis, quod omnes ad accusandum atque ad dicendum testimonium admittat. Nemo enim propter hanc accusationem, aut testimonium condemnatur, et sunt inanitatis plenissima illa ejus verba : « Quæ enim æquitas, quæ justitia esse potest, ubi indiscriminatim omnes ad accusandum, ubi omnes ad dicendum testimonium admittuntur? »

§. XIII. Accusatoris autem atque testium nomina non divulgantur, atque omnibus arcani sacramentum impositum est. Id vero sapienter est constitutum, ut

omnis accusatorum ac testium invidia, metusque arceatur, ut procul absit gratia, favor, seductio, ut liberius judices sententiam ferant et magis tutum judicium sit. Accedit, quod rerum bene gerendarum anima arcanum est; et ideo in civilibus quoque negotiis, quæ graviora et difficiliora sunt, arcani lex observatur.

§. XIV. In expendendis causis judicandisque personis, nihil est quod non plane consonum æquitati sit. Nam mentiuntur, qui etiam hominum cogitationes ab inquisitione judicari inquiunt (1), qui reos per fraudem et dolum adduci existimant ad confitendum crimen, quod numquam admiserunt, qui eos habere negant defensiones et beneficium appellationis, per quam editæ sententiæ error emendetur. Tantum qui exteriori actu religionem violarunt, pœnas luunt, nulla contra ipsos vis, fraus, dolus adhibetur, suas iidem habent defensiones et eas sane accuratas, habentque beneficium appellationis ad supremam inquisitionem, per quam omne, si quod immerito illatum est, damnum removetur. Imo ea inquisitionis mansuetudo et lenitas est, ut qui sponte denuntiat crimen suum et qui illud ab alio accusatus confitetur ac detestatur, non alias sufferat pœnas, quam quæ sunt ad salutem animæ comparatæ (2).

(1) Atque adeo falsum est, ab inquisitoribus etiam hominum cogitationes judicari, ut quivis confessarius facultatem habeat absolvendi ab hæresi tantum interna ac sola mente concepta, quæ nullo exteriori signo patefacta est. Nam in hæresi summo Pontifici reservatum est jus dandæ veniæ propter censuram, quæ hæresi adjuncta est. Verum ecclesia, sicuti non potest per se directe et immediate præcipere, aut prohibere actum mere internum, quæ communis est theologorum sententia, uti docet S. Thomas 1. 2 *qu.* 91 *art.* 4 *qu.* 100 *art.* 9, ita non potest censuram constituere in hæresim quæ exteriori actu manifeste deprehensa non sit. Consule Benedictum XIV *de synod. diœces. lib.* 9 *cap.* 4 *num.* 4.

(2) Confer Pasquanolium *prattica del S. Offizio.*

§. XV. Inquiritur in omnes catholicos, qui in religionem criminis rei facti sunt; exceptis principibus, cardinalibus, episcopis, quorum ea de re crimina ad summum Pontificem ab inquisitoribus referuntur. Judæi et omnes, qui in hæresi, aut in schismate nati educatique sunt et in ea regione tolerantur, dummodo contra catholicam religionem nihil agant, inquisitorum judicio non subjiciuntur. Qui aliquid contra catholicam religionem moliuntur, ii tantum propter hoc crimen, non propter nativam hæresim, aut schisma meritis plectuntur pœnis. Non enim ferendi sunt, qui principis beneficium, propter quod in ea regione vitam traducere possunt, convertunt in perniciem populi et religionis, quæ in civitate dominatur (1).

(1) Confer S. Thomam 2. 2 *qu.* 10 *art.* 9 *ad* 2, ac vide etiam cardinalem Albitium *cit. risposta pag.* 143 *et seq.* qui solide contra Sarpium tuetur, quæ a Gregorio XIII ea de re constituta sunt.

§. XVI. Sed non tantum contra hæreticos et omnes, qui a fide defecerunt, judicium exercet tribunal inquisitionis, verum etiam contra illos, qui facinus aliquod, quod manifestam hæresim sapiat, admiserunt. Huc sane spectant divinationes, sortilegium, blasphemia hæreticalis, polygamia simultanea, abusus sacramentorum, sacrarum imaginum injuria; quæ crimina Deum oppugnant et catholicam veritatem, gravemque afferunt hæreseos suspicionem. Similiter qui libros damnatos legunt, aut vendunt, qui contra ecclesiæ præcepta vetitis vescuntur cibis, erroris aut pravæ voluntatis suspicionem ingerunt; et ideo judicium inquisitionis subeunt (1). Quo judicio tenentur etiam sacerdotes, qui aliquem in sacramentali confessione ad turpia sollicitant (2), quique a pœnitentibus exquirunt nomina eorum, quos criminis socios

habuerunt (3); quoniam hi sacramenti dignitate ac sanctitate abutuntur.

(1) Consule cardinalem Albitium *loc. cit. pag.* 125 *et seq.; pag.* 131 *et seq.; pag.* 218 *et seq.; et pag.* 246; ubi de his omnibus præsertim contra Paulum Sarpium solide disputatur.

(2) Benedictus XIV *const. Sacramentum Pœnitentiæ* 20 *tom.* 1 *ejus bullar. pag.* 30 *edit. Venet.* 1754.

(3) Benedictus XIV *const. Ubi primum* 8 *pag.* 33, *et constit. Ad eradicandum* 20 *pag.* 87 *tom.* 2.

TITULUS IX.

De Simonia.

I. Simonia quid?
II. Ejus divisio.
III. Quomodo committitur?
IV. An ei sit locus semper, cum data pecunia est?
V. Res spirituales, quæ pretio dari nequeunt.
VI. Sponte oblata simoniam non inducunt.
VII. Cautio in his oblationibus adhibenda.
VIII. Simonia palliata.
IX. Redemptio vexationis.
X ad XII. Pœnæ in simoniacos.
XIII et XIV. An propter ingressum in religionem et professionem religiosam quidquam dari possit?
XV. Præstationes canonicorum.
XVI. Pœnæ propter simoniam confidentialem.

§. I.

Proximum hæresi crimen ecclesiasticum est simonia, quam passim canones *simoniacam hæresim* appellant (1). Nomen accepit a Simone Mago, qui primus in lege Evangelica hujus sceleris auctor fuit; eaque committitur, cum quis pecunia, vel re alia, quæ pretio æstimatur, dat vel accipit rem spiritualem, aut spirituali annexam. Quin etiam animo contrahitur simo-

nia, quæ *mentalis* dicitur, cum quis per simulationem officii aliquid offert collatori, spe beneficii ab eo impetrandi; sed hæc simonia cum intus lateat, non mortalem, sed solum Deum habet ultorem (2).

(1) *Can.* 3, 11, 13, 20, 21, 28, 105, 117 *cap.* 1 *qu.* 1 *cap.* 32 *de simon.;* Tertullianus *apolog. cap.* 13 *pag.* 13 *edit. Venet.* 1744, ethnicos deorum, quos se colere profitebantur, revera contemptores et irrisores fuisse demonstrat, quia nimirum illos vendebant.

(2) *Cap.* 33 *et* 34 *de simonia.*

§. II. Est igitur, quæ humanis punitur legibus, simonia vel conventionalis, vel realis, vel confidentialis. Conventionalis est, quæ tantum pacto constat, sed tamen nulla, vel ex una solum parte rei traditio accessit. Realis est, quando ad pacta factum ipsum accessit, hoc est numerata pecunia, ac per eam spiritualia sunt data, atque hujus criminis rei sunt non modo contrahentes, sed etiam interpretes, quos *mediatores* vocamus, sponsores, depositarii. Denique confidentialis simonia contrahitur, cum quis beneficium recipit, ut ejus fructus alteri reddat, aut certo post tempore titulum restituat; aut cum usque ad certam infantis ætatem alicui beneficium tribuitur, ut illud ipse deinceps in adultum transferat. Item reservatio pensionis sine superioris auctoritate; et beneficii renuntiatio, servato ad idem regressu, ceteraque hujusmodi pacta, quæ *fiduciaria* vocamus, ad simoniam confidentialem pertinent (1).

(1) Concilium Tridentinum *sess.* 25 *cap.* 7 *de reform.;* Pius IV *constit. Romanum Pontificem tom.* 4 *par.* 2 *pag.* 191 *bullar. Roman.;* S. Pius V *const. Intolerab.* 117 *tom.* 4 *par.* 3 *p.* 67.

§. III. Tribus modis committitur simonia, munere a *manu,* ab *obsequio,* a *lingua* (1); nam his omnibus modis datur pecunia, vel res, quæ pretio æstimatur.

Munere *a manu* simoniacus est, qui res sacras emit aut vendit pecunia, cujus nomine continetur quidquid homines in terra possident (2). Munere *ab obsequio* simoniacus habetur, qui subjectione, vel servitute indebite impensa res sacras obtinet (3); nam hujusmodi obsequium pretio æstimatur. Denique munere *a lingua* admittitur simonia, cum quid spiritualis, aut quasi, iis detur, pro quibus *majorum quispiam rogaverit* (4). Quod adeo verum est, ut simoniacus apud Deum sit, qui digno quidem viro rem spiritualem attribuit, sed tamen gratia, aut metu rogantis, non pro illius merito; contra simoniæ vitium abest, cum preces potentiorum tantum movent antistitem ad inquirendum in viri merita et inde non ob preces, sed ob vera merita accipientis beneficium confert (5).

(1) *Can.* 114 *cap.* 1 *quæst.* 1, *et can.* 8 *quæst.* 3. Eamdem hanc sententiam expressit concilium Aquisgranense an. 816 *can.* 38 apud Labbeum *tom.* 9 *concil. col.* 446; et multo ante divisionem ipsam obscure innuit S. Hieronymus *in epist. ad Tit. cap.* 1 *vers.* 5 *opp. tom.* 7 *par.* 1 *col.* 694 *ed. Venet.* 1769, cujus locum describit Gratianus *can.* 6 *cap.* 8 *quæst.* 1. Confer etiam S. Thomam *in* 4 *sentent. dist.* 25 *qu.* 3 *art.* 3, et 2. 2 *quæst.* 100 *art.* 5.

(2) Ita loquitur Augustinus *can.* 6 *caus.* 1 *quæst.* 3. Ad hoc quidem simoniæ genus pertinent *cap.* 11 *et* 20 *de simon., et cap.* 6 *de pactis.*

(3) Sic Greqorius M. *cit. can.* 114. Aulici quidam clerici Petro Damiano suppares, licet indebitis obsequiis beneficia inhiarent, se tamen simoniacos non existimabant, quod pecuniam non darent. Eos ita reprehendit Petrus Damianus *ep. ad episc. card. ep.* 1 *pag.* 26 *opp. ed. Paris.* 1664. « Dic mihi, o clerice, quisquis es, si redempto quolibet aureo vase, vel prædio, distractor exigeret, ut retenti apud te vice pretii, hujusmodi sibi sedulitatis impendium exhiberes, numquid non postmodum constanter assereres, te, quod acceptum est, justo pretio comparasse? » Vide etiam S. Anselmum *epist.* 44 *pag.* 383 *edit. Paris.* 1575. Recte igitur atque sapienter S. Carolus Borromæus *in concil. Mediolan. II const. advers. simoniac.*

num. 13 monet rogatque episcopos, ut certam familiaribus suis mercedem constituant, ne quis eorum tamquam suæ pretium operæ ecclesiastica beneficia quærat.

(4) *Can.* 6 *caus.* 8 *qu.* 1. S. Thomas. 2. 2 *q.* 100 *art.* 3 *ad* 3. « Si aliquis principaliter, inquit, ad hoc intendit, simoniam committit. Videtur autem ad hoc principaliter intendere, qui preces pro indigno porrectas exaudit. Unde ipsum factum est simoniacum. Si autem preces pro digno porriguntur, ipsum factum non est simoniacum; quia subest debita causa ex qua illi, pro quo preces porriguntur, spirituale aliquid conferatur; tamen potest esse simonia in intentione, si non attendatur ad dignitatem personæ, sed ad favorem humanum. »

(5) S. Thomas *cit. qu.* 100 *art.* 5.

§. IV. Cum autem simoniace acta res est, nihil refert, num ille, qui rem spiritualem, aut quasi spiritualem accepit, improbum contractum noverit, an potius ignoraverit. Quare si beneficii collator revera pecuniam acceperit, admittitur simonia, quamquam beneficiario compertum non sit vitium, cum quo beneficium accepit (1). Semper enim verum est, pretio data fuisse ecclesiæ ministeria, quicumque tandem sit, qui pretium dederit (2). Verum si quis pretium fraudulenter solvit eo consilio, ut alteri detrimentum inferret ejusque electionem irritam faceret, valet electio, quoniam hominum malitiæ indulgere non decet (3); sed tamen qui dedit accepitque pecuniam simoniæ reus est.

(1) *Cap.* 27 *de simon.*
(2) *Can.* 3 *caus.* 2 *qu.* 5.
(3) *Cap.* 3 *de simon.*

§. V. Jam vero res spirituales, aut quasi spirituales, quæ pretio comparari nequeunt, sunt potestates spirituales, puta potestas imponendi manus, quam a Petro emere volebat Simon, gratia Spiritus Sancti, Sacramenta, absolutio a censuris, voti relaxatio, ordinationes, consecratio ecclesiarum, benedictiones abbatum, sacrarum virginum, similia, ecclesiastica

beneficia, officia, dignitates, cetera generis ejusdem. Horum quædam divino jure spiritualia sunt, et quædam ob ecclesiæ bonum in spiritualium censum jure ecclesiastico relata sunt; ideoque alia juris divini simonia et alia ecclesiastici juris est. In his tamen omnibus distinguenda sunt diligenter sponte oblata, ab iis, quæ ideo dantur, ut spiritualia accipiantur. Sponte oblata sine vitio simoniæ in rerum spiritualium administratione recipi possunt (1). Non enim dantur tamquam pretium rerum spiritualium, sed potius dantur, ut eorum ope ecclesiæ ministri vitam traducant.

(1) Consule Thomassinum *vet. et nov. eccles. discipl. par.* 3 *lib.* 1 *cap.* 69 *et seq.*, itemque cousule, quæ ego scripsi *lib.* 2 *tit.* 2 *sect.* 3 §. 64 *pag.* 458, *et tit.* 17 §. 6 *pag.* 715.

§. VI. Sane Christus Dominus apostolos mittens in orbem terrarum eos vivere voluit de Evangelio, quod nuntiabant. Ex qua doctrina sive in administrandis sacramentis, sive in aliis ecclesiasticis officiis exercendis semper ecclesia recte ac merito sponte oblata recepit. Eodemque jure censentur reditus ecclesiastici, quos clerici accipiunt, non tamquam pretium rerum spiritualium, quos administrant, sed ut ex iis habeant, quæ sunt ad vitam necessaria (1).

(1) Consule S. Thomam 2. 2 *qu.* 100 *art.* 2 *et* 3.

§. VII. At quamquam sponte oblata recte accipiantur, tamen cavendum est diligenter, ut in his quoque rebus ab ecclesiæ ministris omnis procul absit turpis quæstus et avaritiæ suspicio. Quare synodus Eliberitana sancivit, ut catechumeni baptismum suscepturi de more nummos in concham non mitterent, *ne sacerdos quod gratis accepit, pretio distrahere videatur* (1). Hinc etiam a Tridentinis Patribus (2)

episcopi, eorumque ministri quidquam in sacris ordinationibus, quamquam sponte sit oblatum, accipere vetiti sunt; et S. Carolus Borromæus sacerdotem sacramenta administrantem nihil etiam eleemosynæ loco datum, accipere voluit (3).

(1) Concilium Eliberitanum *can.* 48 apud Labbeum *concil. tom.* 1 *col.* 598. Quo loco observandum est verbum illud *videatur*, quo Eliberitani Patres utuntur, quodque ostendit, non malum, sed mali speciem canoni causam dedisse. Verum non eadem ubique obtinuit disciplina. Non eam consuetudinem sua ætate apud Græcos fuisse tradit Gregorius Nazianzenus *orat.* 40 *opp. tom.* 1 *pag.* 55 *edit. Coloniæ* 1690, qui eam non reprehendit, et idem etiam scriptum reliquit Paulinus *ep.* 32 *num.* 3 *col.* 195 *ed. Veron.* 1736. Quin etiam in Hispaniis Eliberitanus canon non diu observatus est. Nam concilium Bracarense II, aliis III an. 572 *can.* 7 apud Labbeum *tom.* 6 *conc. col.* 580 sponte oblata accipi permisit, quæ generatim totius ecclesiæ disciplina fuit.

(2) Concilium Tridentinum *sess.* 21 *cap.* 1 *de reform.*

(3) Confer Julianum *in vit. S. Caroli lib.* 8 *cap.* 4.

§. VIII. Sed quoniam nihil est tam sanctum, quod non hominum malitia violetur, inventa sunt a quibusdam involucra et effugia quædam, quibus sese ipsos excusare et simoniam, ut vulgo loquimur, *palliare* conantur. Nam alii sese temporalia dare inquiunt, non propter ipsa sacra ministeria, sed propter opes et reditus, qui ex iis percipiuntur; et alii solvere se pecuniam dicunt non tamquam pretium rei spiritualis, sed tamquam honorarium et tamquam causam impellentem, per quam aliquis ad rem spiritualem concedendam impellitur. Sed larvæ hæ sunt, quibus frustra simoniaci tegunt scelus suum. Nam reditus ecclesiastici sacro ministerio adhærent, et ideo qui pecuniam dedit, pro utroque dedisse censetur (1); illa autem species et simulatio honorarii, nullam in ecclesia simoniam relinqueret; præterea non lucrum temporale, sed personarum merita

et ecclesiæ utilitas impellentes tantum causæ esse debent, propter quas beneficia concedantur (2).

(1) Recte Paschalis P. *can.* 7 *cap.* 1 *q.* 3. « Quisquis horum, inquit, alterum vendit, sine quo nec alterum provenit, neutrum invenditum derelinquit. »

(2) Confer decretum Innocentii XI apud Schmalzgrueber *Jus eccl. lib.* 5 *par.* 1 *tit.* 3 *num.* 72. Hinc merito damnatæ sunt tum ab Alexandro VII, tum ab Innocentio XI propositiones quædam, quæ ad excusandam quodammodo, aut obtegendam simoniam pertinebant, quasque describit Natalis Alex. *theolog. dogm. et moral. lib.* 2 *cap.* 7 *art.* 2.

§. IX. Est etiam simoniæ tegumentum redemptio vexationis, quæ fit, cum temporalia dantur, ne quis impedimento sit, quominus alter rem spiritualem, aut quasi, consequatur. Qua in re videndum est, num ille, qui impedimentum infert, jus in re habeat et num alter, qui illud removere conatur, rei possessionem obtinuerit, an secus. Cum illi jus est, atque alter nondum rei possessionem acquisivit, simonia contrahitur (1); contra nulla simonia est, si nullum ipse jus habet, atque alter jus perfectum acquisiverit, quia revera nihil spirituale pretio comparatur, licet injuste agat, qui pecuniam accipit, ne alteri impedimento sit (2). Sed quoniam hic etiam latere simonia potest, neque nos in rebus nostris judices esse decet, recte a S. Carolo Borromæo sancitum est, ut nemini liceat, ad redimendam vexationem, *ne in casibus quidem jure permissis pecuniam dare, quidquamve pacisci aut transigere, nisi episcopi consensus accesserit* (3).

(1) *Cap.* 23 *de Simonia.*

(2) *Cap.* 28 *eod.* ibique Glossa. Vide S. Thomam 2. 2 *q.* 100 *art.* 2 *ad* 5. Verum si agatur de obtinenda gratia, vel justitia apud sedem Apostolicam etiam super jure quæsito, sive petitio sit de re spirituali, sive de temporali et mixta, ex *const. Ab ipso* 39 Gregorii XIII *in bull. Roman. tom.* 4 *par.* 3 *pag.* 293,

et *const. Inter gravissimas* 100 Alexandri VII *tom.* 6 *par.* 3 *bullar. pag.* 104, vetitum plane est aliquid dando vexationem redimere.

(3) S. Carolus Borromæus *conc.* 1 *Mediolanen. tit. Quæ pertinet ad collat. benefic. par.* 1 *tom.* 1 *pag.* 13 *ed. Patav.* 1754.

§. X. Improbum simoniæ crimen semper ecclesiä detestata est; et ideo semper contra hujus criminis reos gravissimis pœnis animadvertit. Ex veteri disciplina pœna clericorum erat depositio, laicorum excommunicatio (1). Illa autem clerici depositio perpetua erat, adeo ut ipse numquam gradum suum recuperaret et pœnitentiam, quamdiu viveret, in monasterio agere cogeretur (2). Perpetua depositio ab antiquis canonibus constituta proprie ad simoniacas ordinationes pertinebat. Non enim beneficia sejuncta erant ab ordinatione; sed clericus, cum ordinabatur, certæ adscribebatur ecclesiæ, cui servire debebat et cujus reditibus alebatur.

(1) Concilium Toletanum VIII an. 653 *can.* 3 apud Labbeum *tom.* 7 *concil. col.* 419. « Si clerici fuerint, inquiunt, honoris amissione mulctentur; si vero laici, anathemate perpetuo condemnentur. » Idem antea decreverat concilium Chalced. *can.* 2 apud Labbeum *tom.* 4 *col.* 1682; Bracarense an. 572 *can.* 3 *tom.* 6 *col.* 579, et Aurelianense II *can.* 4 *tom.* 5 *col.* 927. Confer etiam Gelasium *epist.* 9 *ad episc. Lucan. cap.* 24 apud eumdem Labbeum *t.* 5 *col.* 319; Hormisdam *ep.* 25 *ad episc. Hispan. cap.* 2 *tom. eod. col.* 604; Symmachum *epist.* 5 *ad Cæsar. Arel. cap.* 2 *tom. eod. col.* 425; Gregorium M. *ep.* 13 *lib.* 4 *opp. tom.* 2 *col.* 694 *edit. Paris.* 1705. Verum canon apostolorum 30 *al.* 22, apud Cotelerium *PP. Apostol. tom.* 1 *pag.* 446 *ed. Amstel.* 1724, adversus clericum simoniace ordinatum utramque pœnam tum depositionis, tum excommunicationis constituit.

(2) *Can.* 7 *caus.* 1 *qu.* 1, et *can.* 4 *caus.* 1 *qu.* 7.

§. Cum beneficia ab ordinatione sejungi cœperunt, vetusti canones de simoniacis ordinationibus ad simoniacas beneficiorum collationes traducti sunt (1).

Quin hujusmodi collationes plane irritæ inanesque sunt (2); idque obtinet sive ab utraque parte simonia perfecta sit, sive conventione nitatur (3), tam si ipse electus, quam si eo ignaro ejus amici et consanguinei pecuniam dederint, aut promiserint (4). Itaque simoniaci abdicare se beneficio debent, neque suos faciunt fructus, si quos interim percipiant, perceptosque omnes restituere coguntur (5). Simonia tamen mente concepta beneficiarium non cogit ab beneficium dimittendum, sed ea tantum per pœnitentiam apud Deum eluitur (6).

(1) *Can.* 9 *caus.* 1 *quæst.* 3.
(2) *Extravag.* 2 *de Simon. inter. commun.*
(3) *Can.* 6 *caus.* 1 *quæst.* 4.
(4) *Cap.* 27 *de simonia.*
(5) *Extravag.* 2 *cit.* S. Pius V *const. Cum primum* 9 §. 8 *bull. Roman. tom.* 4 *par.* 2 *p.* 285. Vide etiam S. Thom. 2. 2 *quæst.* 100 *art.* 6 *in respons. ad* 3.
(6) *Cap. ult. eod.* Confer Fagnanum *in cap. ex parte* 12 *de offic. delegat. num.* 19.

§. XII. Jure novo depositionis pœnæ, qua simoniace ordinantes et ordinati plectebantur, suspensio suffecta est. Et ordinantes quidem ab omnium ordinum, etiam primæ tonsuræ, collatione suspenduntur, eamque suspensionem, quæ antea triennalis erat (1), Sixtus V perpetuam fecit (2), illosque etiam ecclesiæ ingressu et Pontificalium usu prohibuit. Ordinati autem per simoniam a susceptorum ordinum usu suspenduntur, donec a summo Pontifice veniam impetraverint. Præterea tam ordinantes, quam ordinati afficiuntur excommunicatione latæ sententiæ Romano Pontifici reservatæ, eidemque pœnæ subsunt, qui tanti criminis sequestres fuerunt (3). Quod etiam dictum volo de iis, qui simoniace contulerunt, aut acceperunt beneficium; nam et hi simili excommunicationi subjecti sunt (4).

(1) *Cap. 45 de simonia.*
(2) Sixtus V *const. Sanctum et salutare 140 pag. 40 tom. 5 par. 1 bullar. Roman.*, quam quidem constitutionem in iis, quæ pertinent ad pœnas contra simoniacos stabilitas, integram esse voluit Clemens VIII *const. Romanum Pontificem 121 §. 2 pag. 97 tom. 5 par. 2 bullar. Roman.* Vide etiam concilium Tridentinum *sess. 21 de reform. C. 1.*
(3) *Extravag. 2 de simonia inter commun.*
(4) *Cit. extravag. 2.*

§. XIII. Similes fere pœnæ indictæ sunt adversus eos, qui propter ingressum in religionem, aut propter regularem professionem simoniæ crimen admittunt. Scilicet qui ob eam rem dederunt, acceperuntve pecuniam, afficiuntur excommunicatione latæ sententiæ summo Pontifici reservatæ; præterea collegium, aut monasterium monachorum, a quo aliquis simoniace receptus est, ab officiis capitularibus atque ab omni jurisdictionis actu suspenditur (1). Sunt autem hujus criminis rei, qui dant aut accipiunt pecuniam tamquam pretium ingressus in religionem, aut professionis religiosæ; eidemque sceleri locus est etiam, cum monasterium abundat opibus, quibus plures alat et tamen propter alimenta pecuniam exigit ab eo, qui sese in religionem recipit.

(1) *Extravag. 1 de simonia int. commun.*

§. XIV. Verum cum tenues sunt opes monasterii, quibus plures ali nequeunt, licet aliquid pro victu accipere ab eo, qui regulare institutum amplectitur, atque inde omne simoniæ vitium prorsus abest (1). Ea de causa lege et usu receptum est, ut mulieres, quæ moniales fiunt, dotale subsidium attribuant, cujus ope monasterium sumptus sustineat, quos pro victu et cultu monialium facere oportet (2). Nam experientia compertum est, nullum esse monialium

cœnobium, utut opulentum habeatur, quod novis non egeat dotium accessionibus; ac sæpe inopinati casus eveniunt, quorum præcavenda sunt damna et incommoda, ne serum remedium frustra quæratur, si quando subito existant (3).

(1) Vide S. Thomam 2. 2 *quæst.* 100 *art.* 3 *ad* 4; S. Bonaventuram *apologet. contr. advers. Fr. minor. q.* 18; S. Raymundum *lib.* 1 *tit.* 1 §. 22; S. Antonium *par.* 2 *C.* 5 §. 18; Dionysium Carthusianum *de simon. lib.* 2.

(2) Sac. Congregatio concilii *in Bononien.* 14 *april.* 1725, *tom.* 3 *thesaur. resolut. pag.* 153 *et seq.* Consule Fagnanum *in cap. Non amplius de instit. num.* 24.

(3) Hanc quidem consuetudinem, quæ fere ubique viget, quamque probarunt Romæ congregationes, et S. Carolus Borromæus *in concil. Mediolan.* I *tit. de novit. ad profess. recipien.*, *et concil. II inter capita quædam ad monial. pertinen. cap.* 2 *act. eccles. Mediolan. par.* 1 *pag.* 41 *et* 65 *ed. Patavii* 1754, improbat Van Espen *de vitio simon. circ. ingress. religion. cap.* 2 *et* 3 §. 3, atque ait contra jus divinum et naturale peccare monasteria, quæ cum idoneos habeant reditus, neminem gratis accipiunt. Sed nullum est, ut observat Benedictus XIV *de synod. diœces. lib.* 11 *cap.* 6 *num.* 5, ita opibus abundans monialium cœnobium, quod novis non egeat dotium accessionibus, ut remedium adhibeat jacturæ rei familiaris, quam quotidie facit. Confer Christianum Lupum *in not. ad can.* 19 *conc. Nicæni II opp. tom.* 3 *pag.* 300 *ed. Venet. an.* 1724, et Cabassutium *in theor. et prax. jur. canon. lib.* 5 *cap.* 5 *num.* 13.

§. XV. Ab his præstationibus, quas moniales professionem emittentes dotis nomine monasterio solvunt, haud valde differunt quæ a canonicis solvuntur vel antiqua consuetudine, vel legibus suarum ecclesiarum, cum primum canonicatus possessionem adipiscuntur, aut cum participes fiunt fructuum et distributionum. Concilium Tridentinum (1) in hoc totum negotium diligenter inquirere voluit episcopum, cujus est videre, num in his præstationibus aliqua insit simoniæ aut avaritiæ labes. Retinendæ enim sunt, cum in ecclesiæ utilitatem, piosve usus convertun-

tur, modo non superent fructus, qui ex canonicali præbenda sex mensium spatio capiuntur, contra e medio tollendæ, cum ad privatum lucrum et commodum pertinent canonicorum (2).

(1) Concilium Tridentinum *sess.* 24 *cap.* 14 *de reform.*
(2) Vide Bened. XIV *de synod. diœces. lib.* 1 *cap.* 6 *num.* 8.

§. XVI. Contra simoniam confidentialem, alia quoque sunt a summis Pontificibus Pio IV (1) et S. Pio V (2) constituta. Nimirum, qui eam admisit, privatur etiam beneficiis, quæ antea legitime obtinuerat et collatio beneficiorum, quæ contracta fiducia impetrata sunt, sedi Apostolicæ reservatur. Præterea simoniaci collatores ab ecclesia interdicuntur; atque ut his pœnis locus sit, satis est, quod simoniacus contractus ex una tantum parte absolutus sit.

(1) Pius IV *const. Romanum Pontificem* 99 *pag.* 190 *tom.* 4 *par.* 2 *bullar. Roman.*
(2) S. Pius V *constit. Intolerabilis* 117 *pag.* 67 *t.* 4 *par.* 3 *bullar. Roman.*

TITULUS X.

De Maledicto sive Blasphemia.

---

§. I.

Maledictum, sive blasphemia, qua Deo ore injuria irrogatur, duplex distingui solet, alia nimirum *enuntiativa*, alia *imprecativa* est. Enuntiativa blasphemia committitur, cum Deo negatur quod ipsi convenit, ut si quis neget eum esse omnipotentem, justum, immensum etc.; vel cum ei tribuitur, quod ab ipso alienum est, ut si quis eum non providum, injustum, insipientem etc. dicat; vel denique cum creaturæ, quod unius Dei proprium est, adscribitur. Hujusmodi blasphemiæ, cum manifestum errorem contineant, hæreticales appellantur, ideoque blasphemi habentur instar hæreticorum, licet revera hæretici non sint, si illis, quos ore evomunt, erroribus non assentiantur.

§. II. Imprecativa blasphemia est, cum quis in Deum malum aliquod imprecatur, vel cum eum conviciis et maledictis insectatur. Olim ethnicis nihil erat antiquius, quam christianos ad blasphemias in Deum ore promendas adigere (1); atque hæc communis erat christianæ religionis abjiciendæ ratio (2). Est etiam blasphemia in Deiparam Virginem, vel in Sanctos, quæ in ipsius Dei convicium et injuriam redundat, ideoque blasphemia dicitur (3).

(1) De christianis, qui a religione defecerant, scribit Plinius ad Trajanum *lib.* 10 *epist.* 97 *num.* 6 *pag.* 629 *edit. Cellarii Lipsiæ* 1711, *omnes et imaginem tuam, deorumque simulacra venerati sunt, iique et Christo maledixerunt.*

(2) Id ex iis constat, quæ de Polycarpo narrat Eusebius *lib.* 4 *histor. cap.* 15 *pag.* 167 *edit cit.* Cum enim Asiæ proconsul juberet eum in Christum convicia proferre, ut ita ab se abjectam christianam religionem ostenderet, ipse respondit: « Tres et octuaginta continuos annos ei ministravi, nec ulla me unquam affecit injuria, et quomodo possum impie loqui adversus Dominum meum auctoremque salutis meæ? » Idem quoque constat ex Dionysii Alexandrini epistola, apud eumdem Eusebium *lib.* 6 *cap.* 41 *pag.* 304 *ed. Cantabr. cit.*, et ex Justino Mart.. *apol.* 2 *num.* 31 *pag.* 62 *ed. Paris.* 1742.

(3) S. Thomas 2. 2 *qu.* 13 *art.* 1. « Sicut Deus, inquit, in sanctis suis laudatur, in quantum laudantur opera quæ in sanctis suis efficit; ita et blasphemia, quæ fit in Sanctos, ex consequenti in Deum redundat. »

§. III. Utrumque genus blasphemiæ, sive enuntiativæ, sive imprecativæ semper atrocissimum habitum est crimen planeque dignum, quod gravioribus pœnis coerceatur (1). Antiquo jure canonico blasphemi, maxime si hæreticalem blasphemiam effudissent, iisdem, quibus hæretici, pœnis plectebantur. Quare clerici depositioni, laici excommunicationi suberant; civilibus legibus erat etiam pœna mortis constituta (2). In veteri lege blasphemi lapidibus obruebantur (3). Nunc variæ contra blasphemos pœnæ sunt, sed tamen omnes judicis arbitrio, habita ratione criminis et personarum, infliguntur (4). In hæreticalem blasphemiam tantum Judex ecclesiasticus (5), in blasphemiam non hæreticalem, quod crimen est mixti fori, etiam laicus inquirit (6).

(1) Hinc Synesius episcopus, cum ei multa et gravia nuntiata fuissent crimina ab Andronico Ptolemaidis præside admissa eum monendum et mitius corripiendum censuit; verum cum rescivit eo præsidem impudentiæ processissse, ut diceret, neminem sibi e manibus elabi permissurum, ne si ipsius quidem Christi pedes

amplecteretur, ipsum non amplius admonendum, sed de ecclesia solemni ritu ejiciendum duxit Synesius *ep.* 58 *p.* 201 *ed. Paris.* 1633. Omnium autem deterrima est blasphemia in spiritum S., de qua ipse Christus apud Matth. XII *v.* 32 dicit hæc : « Quicumque dixerit verbum contra filium hominis, remittetur ei; qui autem dixerit contra Spiritum S., non remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in futuro. » Verum de blasphemia in Spirit. S. non eadem Patrum sententia est. Cyprianus *epist.* 16 *pag.* 195 *edit. Amstelod.* 1700, grande hoc peccatum ad eos refert, qui in apostasiam et idololatriam lapsi essent Christumque abnegassent; Hilarius *in Matth. cap.* 15 *opp. tom.* 1 *col.* 730 *ed. Veron.* 1730, et Athanasius *in illud quicumque dixerit verbum opp. tom.* 1 *pag.* 358, 589, 670, 783 *edit. Patav.* 1777 ad eos, qui Christum Deum esse negant; Ambrosius *de Spiritu S. lib.* 1 *c.* 3 *opp. tom.* 6 *pag.* 405 *ed. Venet.* 1781, scelus hoc pneumatomachorum proprium fuisse credit, atque eadem sententia est Epiphanii *hæres.* 74 *pneumat. num.* 14 *tom.* 1 *pag.* 903 *edit. Coloniæ* 1682, et Philastrii *de hæres. cap.* 67 *pag.* 49 *in coll. PP. Brixianæ eccles. ed. Brixiæ an.* 1738, et idem etiam sentire videtur Chrysostomus *homil.* 41 *in Matth. num.* 3 *tom.* 7 *pag.* 448 *edit. Paris.*; Basilius *epist.* 188 *can.* 1 *opp. tom.* 3 *pag.* 269 *edit. Paris.* 1730, illud attribuit Pepuzenis, qui « In Spiritum S., inquit, blasphemaverunt, Montano et Priscillæ Paracleti appellationem nefarie impudenterque attribuentes. » Sed Augustinus, quem Fulgentius atque alii sequuntur, eum in Spiritum S. peccare existimat, qui perdita voluntate scelus sceleri addit, divinæque misericordiæ incitamenta aut desperans, aut etiam negligens, usque ad vitæ exitum flagitiosum animum obfirmate retinet atque in scelere perseverat. « Ille peccat, inquit Augustinus *in epist.* 1 *ad Roman. num.* 14 *opp. tom.* 3 *par.* 2 *col.* 933 *edit. Venet.* 1730, in Spiritum S., qui desperans, vel irridens atque contemnens prædicationem gratiæ, per quam peccata diluuntur, et pacis, per quam reconciliamur Deo, detrectat agere pœnitentiam de peccatis suis, et in eorum impia atque mortifera quadam suavitate perdurandum sibi esse decernit et in finem usque perdurat. » Tum paulo post ostendit, Hebræos, quos Christus hujus sceleris arguit, in id incidisse, propterea quod Belzebubo Spiritus S. miracula tribuentes, ejusdem Spiritus gratiam, qua ad vitam redirent, recusabant, et ideo, si in ea voluntate permansissent, merito nullam iis spem veniæ futuram affirmat. Eodem fere redit sententia Hieronymi *in Matth. lib.* 2 *cap.* 12 *opp. tom.* 7 *col.* 81 *edit. Venet.* 1769. Confer Calmetum *diss. de peccat. in Spirit. S.*

(2) *Novell.* 77, idemque jus etiam in capitularibus regum Francorum constitutum est *C.* 101 *lib.* 6 *addit.* 3, *C.* 84 *tom.* 1 *col.* 585 *edit. Venet.* 1772.

(3) *Levit. XXIV vers.* 16.

(4) Adversus blasphemos alias indixit pœnas Leo X *constit. Supernæ dispositionis* apud Giraldum *exposit. Jur. Pontif. lib.* 5 *tit.* 26 *sect.* 860 *pag.* 697, et alias Julius III *const. In multis* 31 *pag.* 308 *tom.* 4 *par.* 1 *bullar. Roman.* His recentior S. Pius V *const. Cum primum* 9 §. 10 *pag.* 284 *tom.* 4 *par.* 2 *bullar. Roman.* sancivit, ut laicus « Qui Deum et Dominum nostrum Jesum Christum, vel gloriosam Virginem Mariam ejus genitricem expresse blasphemaverit, pro prima vice pœnam viginti quinque ducatorum incurrat, pro secunda pœna duplicabitur, pro tertia autem centum ducatos solvet, et ignominia notatus exilio multabitur. » Plebejus, qui solvendo non sit, « Pro prima vice manibus post tergum ligatis ante fores ecclesiæ constituetur per diem integrum, pro secunda fustigabitur per urbem, pro tertia ei perforabitur lingua et mittetur ad triremes. » Clericus vero blasphemus ex eadem Pii constitutione pro prima vice privandus est fructibus unius anni omnium beneficiorum, pro secunda ipsis beneficiis, pro tertia demum omnibus etiam dignitatibus privatus, deponendus atque in exilium mittendus est. Clericus vero, qui beneficium non habet, pro prima vice pecuniaria vel corporali pœna plectendus est, pro altera in carceres detrudendus, pro tertia demum verbaliter degradandus atque ad triremes mittendus. Qui in sanctos blasphemias effuderit, eum S. Pius V Judicis arbitrio, ratione criminis ac personarum habita, puniri voluit. Verum, uti monet cardinalis Albitius *de inconstant. in fid. cap.* 31 *num.* 139 *et seq.*, nunc a tribunali Sac. inquisitionis contra blasphemos, respectu habito ad crimen atque ad personas, pœnæ arbitrariæ constituuntur.

(5) *Cap.* 18 *de hæret. in* 6.

(6) *Cap.* 2 *de maledic.*, ibique Gonzalez *num.* 7.

TITULUS XI.

De Sacrilegio.

I. Sacrilegium quid et quotuplex?
II. Quomodo personale, aut locale sacrilegium admittitur.
III. Quomodo sacrilegium reale?
IV. Pœnæ in sacrilegos.

§. I.

Ut blasphemia verbis, ita sacrilegium facto injuriam Dei irrogat. Est autem sacrilegium violatio rei sacræ, quæ scilicet cultui divino addicta est, ac triplex ejus genus distinguitur (1). Aliud nimirum est sacrilegium personale, per quod injuria personae sacrae, clerico, regulari, moniali infertur; aliud locale, per quod debitus sacro loco honor et reverentia denegatur; denique aliud reale, quod admittitur contra res sacras, quæ speciatim ad cultum divinum pertinent, uti sunt Sacramenta, Calices, Sanctorum imagines, Reliquiæ.

(1) Confer S. Thomam. 2. 2 *qu.* 99. *art.* 1.

§. II. Personale sacrilegium committunt, qui ecclesiasticam clericorum immunitatem violant, aut in eos violentas manus injiciunt, quique cum personis coeunt Deo dicatis. Localis sacrilegii reus est, qui localem violat ecclesiasticam immunitatem, aut in loco sacro vetitos exercet actus, qui speciatim ecclesiæ lege loci sanctitati adversantur. Hujusmodi sunt homicidium, humani sanguinis aut seminis effusio, sepultura infidelis, aut excommunicati vitandi, per quæ omnia locum sacrum pollui superiore loco demonstratum est.

§. III. Sacrilegium reale pluribus modis admittitur. Graviora hujusmodi sacrilegia sunt, cum in profanos et multo magis cum in pravos turpesque usus convertuntur ecclesiæ, altaria, sacra vasa, vestes altaris ministerio addictæ, sacri codices, cetera generis ejusdem (1). Furtum quoque sacrilegium est, si res sacra, aut non sacra, sed tamen ecclesiæ tutelæ et custodiæ commendata, auferatur (2). Eodem recidunt, qui fidelium oblationes aut negant ecclesiis, aut cum difficultate reddunt, quod *tamquam egentium necatores* antiqua concilia execrantur (3).

(1) Adversus eos, qui audent « Convertere et torquere sententias sac. Scripturæ ad scurrilia, scilicet fabulosa, vana, adulationes, detractiones, superstitiones, impias et diabolicas incantationes, divinationes, sortes, libellos etiam famosos, » gravissimum decretum est concilii Tridentini *sess.* 4 *in decret.* [illegible] *libror.*

(2) Non desunt, qui semper sacrilegium admitti putant cum res aliqua ex loco sacro aufertur, licet ea sacra non sit. Sed plerique distinguunt res non sacras, quæ ecclesiæ tutelæ et custodiæ sunt creditæ, a rebus non sacris, quæ nullam habent hujusmodi tutelam, quæque casu in ecclesia reperiuntur. Tantum cum illæ, non item cum hæ auferuntur, sacrilegium committitur. Confer Gonzalezium *in cap.* 8 *de for. competen. num.* 4. Canon apostolorum 62 *al.* 64 apud Cotelerium *PP. Apostolic. tom.* 1 *pag.* 451 *edit. Amstelod.* 1724, *segregari* jubet clericum aut laicum qui abstulerit *ex Sancta ecclesia ceram vel oleum.* Huc etiam referendi sunt *traditores* vel *proditores*, qui scilicet persecutionis tempore sacros codices vel sacra vasa ethnicis tradidissent, et de quibus agit concilium Arelatense I *can.* 13 *tom.* 1 *col.* 1452 *collect.* Labbei. Hujus criminis Cæcilianum accusabant Donatistæ; quibus respondet Augustinus *ep.* 185 *num.* 4 *ad. Bonifac. opp. tom.* 2 *col.* 644 *edit. Venet.* 1729. « Si vera essent, quæ ab eis objecta sunt Cæciliano.... ipsum jam mortuum anathematizaremus » Revera qui hæc Cæciliano objiciebant, ipsi traditores erant, uti ex actis concilii Cirtensis ostendunt Optatus Milevitanus *l.* 1 *de Schism. donat. cap.* 13 *et* 14 *pag.* 4 *et* 15 *edit. cit*, et Augustinus *epist.* 76 *al.* 171 *ad donatistas num.* 2 *opp. tom.* 2 *col.* 80 *edit. cit.*

(3) Ita loquitur concilium Carthaginense IV *can.* 93 *tom.* 2 *concil. col.* 1444 *coll.* Labbei, cum quo consentiunt Vasense II *can.* 4 *tom.* 4 *col.* 718, et Turonense II *can.* 25 *tom.* 6 *col.* 346. Videndus quoque Ambrosius *de pœnit. lib.* 2 *cap.* 9 *opp. tom.* 5 *pag.* 261 *edit. Maurin. Venet.* 1781.

§. IV. Pœnæ in sacrilegos partim legibus constitutæ sunt et partim judicis arbitrio infliguntur. Pœna legibus constituta est excommunicatio, in quam incidunt ipso facto, ut ajunt, qui in clericum, aut monachum violentas manus injecerunt, qui ecclesiasticam immunitatem violarunt, qui ecclesiam violenter confringere ac spoliare ausi sunt (1), qui eam incenderunt (2). Reliquæ pœnæ sunt carceres, triremes, et qui gravius deliquerunt, etiam capitis pœna plectuntur.

(1) *Cap.* 22 *de sentent. excom.*
(2) *Cap.* 19 *col.*

TITULUS XII.

De Perjurio.

---

§. I.

Nullum vinculum ad stringendam fidem jurejurando arctius esse, omnes semper intellexerunt. Vix enim credibile est hominem tam impudentem ac perditum, qui non totis artubus contremiscat, cum audet fidem fallere ab se datam, Deo interposito tum

judice, tum teste. Quare Ecclesia probat semperque probavit jusjurandum, ut homines firmius teneant, quod Deo teste affirmate dixerunt; et plane desipiunt, qui commune jusjurandum improbant, quod justis de causis emittitur (1). Vetat quidem ecclesia aliquem temere et inconsiderate, atque ex levi et inani causa jurare (2); sed fides et religio jurisjurandi, quæ justas habet causas, merito recepta et probata est (3).

(1) Paschasius Quesnellus *obser. moral. Matth. cap.* 5 *v.* 37 « Nihil Spiritui Dei et doctrinæ Jesu Christi magis opponi *arbitratur,* quam communia facere juramenta in ecclesia, quia hoc est multiplicare occasiones pejerandi, laqueos tendere infirmis et idiotis, et efficere, ut nomen et veritas Dei aliquando deserviat consilio impiorum. » Quæ est propositio 101 damnata *in const. Unigenitus.* Sed, quod bene animadverterunt 40 Galliæ Præsules, *in instruct. pastoral. accept. constit. Unigenitus,* sua hac sententia Quesnellus hoc sibi unum propositum habuit, ut vituperaret commune juramentum, quod ex formula Alexandri VII exigitur, licet deinceps ejus ecclesiæ hanc sententiam traduxerint ad omnia juramenta, quæ a legitimis potestatibus requiruntur. Ante Quesnellum Pelagiani, ut testatur Augustinus *epist.* 157 *num.* 40 *et* 41 *opp. tom.* 2 *col.* 559 *ed. Venet. cit.,* commune jusjurandum improbarunt. Errorem hunc, cui nunc adhærent qui sunt de secta quakerorum et anabaptistarum, integrarunt Cathari et Valdenses, quos refutavit Ven. Moneta peculiari opere *adversus Catharos et Valdenses lib.* 5 *cap.* 9 *pag.* 462 *et seq. ed. Rom.* 1743 : in synodo Constantiensi damnatus hic error Wiclefi est *sess.* 8 *art.* 43 *tom.* 6 *concil. col.* 936 *collect.* Labbei. « Juramenta illicita sunt, quæ fiunt ad roborandos humanos contractus et commercia civilia. » Est autem distinguenda, quod perperam aliqui non faciunt, invocatio Dei in testem ab imprecatione seu execratione, qua sibi jurans, si fallat, imprecatur, ut sibi ex. gr. Deus iratus sit. Sane utrumque esse distinguendum constat ex juramenti formula quæ exstat apud Plautum *in rudent. act.* 5 *scen. vers.* 51 *et seq. pag.* 1033 *edit. Lugduni Batav.* 1669, atque ex aliis formulis quas collegit Barnabas Brissonius *de formulis.* Consule Sigonium *lib.* 3 *de republ. Atheniens.,* ubi refertur jusjurandum, quo se Heliastæ Atheniensium judices obstringebant. Pulchre S. Thom. duplex jus-

jurandum distinguit 2. 2 *quæst.* 89 *art.* 1 *ad* 3 *arg.* « Duplex est modus jurandi. Unus quidem per simplicem contestationem, sicut cum aliquis dicit: Est mihi Deus testis, vel coram Deo loquor, vel per Deum, quod idem est; alius est per execrationem etc. »

(2) Deum vocare testem in re lubrica et inani, est *in vanum Dei nomen assumere.* Confer S. Joannem Chrysostomum *hom.* 9 *num.* 5 *in act. apostolor. tom.* 9 *pag.* 76 *edit. Montfauconii Paris.;* S. Augustinum *serm.* 180 *al.* 28 *de verb. apost. cap.* 9 *opp. tom.* 7 *col.* 864 *edit. Maurin. Ven.* 1762; catechismum Romanum *de secund. præcept. par.* 3 *cap.* 3 *num.* 7 *et* 13. Quod si peccat, qui Deum testem appellat in re, quæ parvi interest, multo magis peccat, qui se peccatum aliquod sive lethale, sive veniale facturum jurat. Peccat autem lethaliter. Adisis S. Ambrosium *de offic. ministror. lib.* 3 *cap.* 12 *tom.* 4 *p.* 471 *edit. Ven.* 1781; Salvianum *lib.* 4 *de gubernat. Dei num.* 15 *et* 16 *pag.* 83 *edit. Pedepont.* 1743; concilium Toletanum VIII *cap.* 2 *tom.* 7 *concil. col.* 14 *collect.* Labbei; Ilerdense *can.* 7 *tom.* 5 *col.* 752, et S. Thomam 2. 2 *qu.* 98 *art.* 2 *ad* 1 *argum.* Hinc merito ab Innocentio XI an. 1679 damnata est hæc propositio: « Vocare Deum in testem mendacii levis, non est tanta irreverentia, propter quam velit aut possit damnare hominem.

(3) Juramenti auctoritatem, religionem, fidem probant Sacræ Litteræ, in quibus ea occurrunt, « Vivit Dominus: per memetipsum juravi: sicut juravit Dominus, et non pœnitebit eum, » et alia similia. Imo passim theologi observant, omnem Dei promissionem atque assertionem juramentum esse. Jeremias IV *v.* 2 *jurabis,* inquit, *in veritate, et in judicio, et in justitia,* quæ sunt tres conditiones, quas et ecclesia in juramento requirit quibusque servatis recte commune jusjurandum emittitur. Paulus etiam non semel in epistolis jurat, ut *I ad Corint. XV v.* 31; *Rom. I v.* 9; *Philipp. I v.* 8, et *ad Hebræos VI v.* 12 *et seq.*, ubi Apostolus a Deo emissum jusjurandum memorat. Idem quoque confirmant patres, in primis vero Athanasius *apol. ad Constant. num.* 8. *opp. t.* 1 *pag.* 238, et *exposit. in Psalm.* 62 *pag.* 881 *ed. Patavii* 1777; Hilarius *in Psalm.* 62 *opp. tom.* 1 *col.* 176, et *de Trinit. lib.* 5 *num.* 20 *tom.* 2 *col.* 123 *ed. Veronæ* 1730; Liberius *ep.* 4 *ad Constant. num.* 3 apud Coustantium *ep. Rom. Pontific. col.* 425; Augustinus *serm.* 180 *al.* 28 *de verb. apost. cap.* 4 *tom.* 5 *col.* 861 *edit. cit.* « Si peccatum, inquit, esset juratio, nec in veteri lege diceretur, *non perjurabis, reddes autem Domino jusjurandum tuum;* non enim peccatum præciperetur

nobis . . et *C.* 5, » « Ut noveritis verum jurare non esse peccatum, invenimus et apostolum Paulum jurasse etc., » et *C.* 2 *col.* 859, « Invenimus jurasse primitus ipsum Dominum, in quo non est omnino peccatum. *Juravit Dominus et non pœnitebit eum etc.* Æternitatem sacerdotii filio cum juramento promisit. Habet etiam, *per memetipsum juro, dicit Dominus:* et illud juratio est: *vivo ego, dicit Dominus.* Quomodo homo per Deum, sic Deus per seipsum. Non est ergo peccatum jurare . . . . jurat Deus, qui peccatum non habet. Non ergo est peccatum jurare; sed peccatum est pejerare. » Vide etiam S. Thomam 2. 2 *quæst.* 89 *art.* 2, et Innocentium III *in cap.* 26 *de jurejur.* Eadem est perpetua ecclesiæ disciplina. Evagrium Constantinopolitanum diaconum lectis Evangeliis jurasse, scribit Sozomenus *histor. lib.* 6 *cap.* 30 *pag.* 263 *ed. Cantabrig.* 1720; concilium Toletanum VIII *can.* 2 *tom.* 7 *col.* 414 *collect. ejusd.*, justas jurandi causas describit. Patres concilii Constantinopolitani OEcumenici IV *act.* 14 *tom.* 7 *col.* 1011 Georgium diaconum in singulis propositis quæstionibus jurare coegerunt; de jurejurando a Marcellino Comite interposito in collatione inter catholicos ac donatistas testimonium perhibet Augustinus *coll. Carthag. die* 1 *cap.* 5 *opp. tom.* 9 *col.* 546 *ed. cit.*; Constantinus M. Arii juramentum accepit, ipseque *L.* 4 *cod. Theod. de accusat.* jurejurando concludit. Similiter jurisjurandi mentionem facit Arcadius *L.* 8 *cod. Theod. de pactis*, atque illud ad dirimendas lites præcidendasque calumnias interponi vult Justinianus *in L.* 2 *cod. de Juram. propt. calumn.* Ne omnia persequar, quæ prope innumera sunt, concilium Constantiense reconciliandos singulis propositis articulis jurejurando respondere jussit, ac synodus Tridentina a magistris, a novis canonicis atque ab aliis sacramentum emitti voluit. Quæ ex sacris litteris contra jusjurandum educi solent, præclare diluuntur a S. Augustino *serm.* 180 *cit. col.* 859 *seq.*; S. Hieronymo *comment. in Matth. cap.* 5 *vers.* 34 *tom.* 7 *col.* 30 *edit. Veronæ*; S. Thoma *cit. qu.* 89 *art.* 2 *ad arg.* 1 *et* 2; Philichdorffio *contr. Valdens. cap.* 36 *tom.* 25 *Biblioth. PP. pag.* 298 *edit. Lugdun.*; Ebrardo in antihæresi *adver. Valdens. cap.* 14 *tom.* 24 *ejusdem Biblioth. pag.* 1555; Ven. Moneta *loc. cit. par.* 1 §. 1 *et seq. p.* 463 *et seq.*; Innocentio III *cit. cap.* 25 *de jurejur.* S. Joannem Chrysostom. ab ea, quam illi anabaptistæ impingunt, calumnia egregie liberat doctus auctor notationum in Ven. Monetam *loc. cit. not.* 36 *pag.* 475. Consule catechismum Romanum *de* 2 *præcept. par.* 3 *cap.* 3 *num.* 15 *et* 16; interpretes Sac. Scripturæ *in Eccles. cap.* 23, *et in Matth. cap.* 5; præterea PP.

Maurinos *in Hilarium in Matth. cap.* 4 *num.* 23 *lit. g. col.* 687 *tom.* 1 *edit. Veronæ* 1730; P. Lafontaine *tom.* 4 *const. Unig. theolog. prop. ult.*; P. Paulum a Lugduno *tom.* 2 *Antihexapl. prop. ult.*; Vivam *prop. damnat. Quesnelli* 101.

§. II. Cum autem jurisjurandi fides sancta esse debeat, facile intelligitur, quam grave sit scelus eorum, qui hanc fidem fallunt, hoc est perjurium admittunt. Nam hi non tantum fidem, sed etiam graviter negligunt reverentiam debitam Deo, quem fidei testem advocarunt (1). Hinc plures adversus perjuros pœnæ sunt constitutæ. Eos non secus ac fures et adulteros, sese ab altari rejecturum minatur Chrysostomus (2); per undecim vero annos communionis expertes esse Basilius jubet (3). Jure civili et canonico perjuri infames sunt (4), arcentur a ferendo testimonio (5), atque ab ecclesiasticis beneficiis (6), et aliis etiam, pro rerum criminisque ratione, pœnis subjiciuntur.

(1) Confer S. Augustinum *serm.* 180 *al.* 28 *cap.* 6 *et* 7 *opp. tom.* 7 *col.* 862 *edit. Venet.* 1762; S. Joannem Damascenum *sacr. parallel. lit. o. tit.* 12 *opp. tom.* 2 *pag.* 631 *edit. Venet.* 1748; S. Thomam 2. 2 *quæst.* 98 *art.* 2; Catechismum Romanum *par.* 3 *cap.* 3 *num.* 20.

(2) S. Joannes Chrysostomus *homil.* 16 *in Matth. num.* 5 *opp. tom.* 7 *col.* 228 *edit. Paris.* 1727.

(3) S. Basilius *epist. canon. can.* 64, apud Labbeum *conc. tom.* 2 *col.* 1536 *edit. Venet.*

(4) *L.* 8 *cod. Theod. de pactis; can.* 9 *caus.* 3 *quæst.* 5; *can.* 17 *caus.* 6 *quæst.* 1; *can.* 7 *caus.* 22 *quæst.* 5.

(5) *Cap.* 17 *et* 54 *de test.*

(6) Confer Gonzalezium *in cap.* 11 *de jurejur. num.* 8.

TITULUS XIII.

De Divinatione.

§. I.

Divinatio significat præsensionem et scientiam rerum futurarum. Hæc autem ars non solum vana et futilis, sed etiam impia comprehendit astrologiam, augurium, sortilegium, divinationem per pactum, quod cum satana conventum dicitur. Astrologia pertinet ad trajectiones motusque stellarum, et qui ex earum rerum observatione significari prædicique putant, quid cuique eventurum et quo quisque fato natus sit, astrologi dicuntur; olim et mathematici vulgo dicebantur. Genus hominum ineptissimorum vehementer improbant non ecclesiasticæ solum (1), sed etiam civiles leges (2).

(1) Vide Tertullianum *de idololatr. cap.* 9 *pag.* 89 *ed. Paris. Rigaltii* 1675; auctorem *const. Apostolic. lib.* 7 *cap.* 32, apud Cotelerium *PP. Apostolic. tom.* 1 *pag.* 417 *edit. cit.;* S. Leonem M. *serm.* 27 *cap.* 3 *et* 4 *opp. tom.* 1 *col.* 94 *et serm.* 57 *cap.* 5 *col.* 217 *edit. Ballerin. Venet.* 1753; S. Augustinum *de doctrin. Christ. lib.* 2 *cap.* 23 *opp. tom.* 3 *col.* 43, *et serm.*, 9 *cap.* 3 *tom.* 7 *col.* 50 *edit. Venet.* 1762; S. Hieronymum *in Isaiam lib.* 13 *cap.* 48 *opp. tom.* 4 *col.* 453 *et* 454 *edit. Vallarsii Venet.* 1767; præterea concilium Toletanum I *in regul. fidei contr. Priscillianist. tom.* 2 *concil. col.* 1477 *collect.* Labbei, quod ob hoc potissimum crimen anathematis pœnam in Priscillianistas constituit. Hi enim, ut testatur Leo M.

ep. 25 *ad Turribium cap.* 11 *opp. tom.* 1 *col.* 703 *ed. Ballerin. Venet.* 1753, et Augustinus *de hæres. cap.* 70 *opp. tom.* 10 *col.* 25 *edit. cit.* omnia fato ac siderum conversioni adscribebant. Eadem ars dicta etiam fuit astrologia *apotelesmatica*; quoniam occulti effectus et potestates astrorum in conjunctione et oppositione *apotelesmata* vocabantur. Hinc qui eam artem exercebant *apotelesmatici* appellati sunt, atque etiam *Mathematici* et *Chaldæi*, eaque ars eadem fuit ac *astrologia judiciaria*, quam vocamus. Eusebium Emissenum accusatum fuisse, quod hanc artem tractaret, eaque de causa relicto episcopatu fugam arripuisse, scribit Sozomenus *histor. lib.* 3 *cap.* 6 *pag.* 99 *edit. Cantabrig.*; et Aquilam Ponticum, quod nimium mathematicorum artibus tribueret ab ecclesia ejectum fuisse narrat Epiphanius *de mensur. et pond.* §. 15 *opp. tom.* 2 *pag.* 171 *edit. Coloniæ* 1682. Aliud simile de astrologo exemplum habet Augustinus *de mathematic. ad calc. tract. in psalm.* 61 *opp. t.* 5 *col.* 803 *edit. cit.*

(2) Consule utrumque codicem Theodosianum et Justinianeum *tit. de mathem. et malefic.*

§. II. Augurium comprehendit *haruspicium* et *aruspicinam*, quibus signa et indicia quæruntur in extis victimarum; et *augurium*, angustiori significatione acceptum, quod volatibus avium cantibusque, ut certissimis signis, declarari res futuras docet, et *omen*, per quod ex hominis voce atque etiam ex sternutamento indicia capiuntur; et *chiromantiam*, *metoposcopiam* et *notomantiam*, quibus aliquis ex manibus, ex vultu ac fronte, vel ex dorso res occultas et latentes indagare conatur. Quantum Romani inanissimis hisce artibus operam dederint, res est nota cunctis et mandata monumentis; sed eas semper ecclesia gravissime improbavit (1).

(1) Consule auctorem *constit. Apostol. lib.* 8 *cap.* 32 apud Cotelerium *PP. Apostolic. tom.* 1 *pag.* 417 *edit. cit.*; S. Cyrillum Hierosol. *catech.* 19 *mystag.* 1 *num.* 8 *pag.* 309 *edit. Ven.* 1763; S. Augustinum *de doctrin. christian. lib.* 2 *cap.* 20 *seq. opp. tom.* 3 *col.* 40 *edit. Venet.* 1759; S. Thomam 2. 2 *qu.* 95 *art.* 2; concilium Eliberitanum *can.* 62 *tom.* 1 *concil. col.* 999 *collect.* Labbei; Agathense *can.* 42 *tom.* 5 *col.* 528;

Veneticum *can.* 16 *tom.* 5 *col.* 82; Aurelianense I *can.* 30 *tom. eod. col.* 546.

§. III. Sortilegium, sive divinatio per sortes fit, cum per sortes quæritur, quid agendum quidve vitandum sit. Ethnici divinabant per sortes, quas *Virgilianas* vocabant; cum scilicet temere arrepto Virgilii Poetæ libro, quicunque versus primum occurreret pro sorte et oraculi loco habebatur. Ita Hadrianum et Alexandrum Severum Virgilianas sortes de imperio consuluisse Spartianus (1) et Lampridius (2) memoriæ prodiderunt. Eodem prorsus modo superstitiosi quidam christiani sacris Bibliis abutebantur, quod *sacras sortes* appellabant, quodque complurium synodorum canonibus damnatum est (3). Haud tamen vetitum est adhibere sortes, quas *politicas* vocamus (4), ut si agri sortibus dividantur, aut in exercitu definiatur, quis primus impetum in hostem facere debeat. Verum ecclesiastica officia et canonicæ electiones sortibus committi non debent (5); nisi ea de re peculiare Christi mandatum sit, uti in electione Mathiæ apostoli factum est (6).

(1) Spartianus *in vit. Hadrian. pag.* 10 *et* 20 *inter. histor. August. script. tom.* 1 *edit. Lugdun. Batav.* 1671.
(2) Lampridius *in vit. Alex. Sever. pag.* 899 *eod. loc. t.* 1.
(3) Confer concilium Agathense, Veneticum, Aurelianense I *loc. mox cit.*, et vide etiam S. Augustinum *epist.* 55 *cap.* 20 *opp. tom.* 2 *col.* 189 *edit. Venet.* 1759.
(4) Consule Augustinum *ep.* 128 *ad Honorat. num.* 12 *opp. tom.* 2 *col.* 1086 *edit. cit., et de doctrin. christian. lib.* 1 *cap.* 28 *tom.* 3 *col.* 17.
(5) *Cap. ult. de Sortileg.*
(6) De hac Mathiæ per sortes facta electione Hieronymus in *Jonam cap.* 1 *vers.* 7 *opp. tom.* 6 *col.* 398 *edit. Vallarsii Veron.* habet hæc : « Nec statim debemus sub hoc exemplo sortibus credere, vel illud de actibus apostolorum huic testimonio copulare, ubi sorte in apostolatum Mathias eligitur; cum

privilegia singulorum non possint legem facere communem. » Confer Nat. Alexandrum *hist. eccles.* 1 *sæc. cap.* 1 *t.* 3 *pag.* 7 *edit. Venet.* 1776.

§. IV. Deterior est divinatio per explicitum pactum cum satana; nimirum cum ipse satanas dat responsa consulenti aut per imagines et idola, quæ *oracula* dicebantur; aut per suos vates, quos *pythones* aut *pythonissas* vocabant, hoc est genio familiari, sive spiritu fatidico agitatos; aut per somnia, quod appellabant ονειρομαντειαν, hoc est *vaticinationem per somnia;* aut per spectra et visiones mortuorum, quod proprie dicebant νεκρομαντείαν, hoc est *vaticinationem,* quæ fiebat evocatis mortuis, aut per cranium hominis mortui, quod κρανιομαντεια dicebatur; aut per certa signa et figuras factas in terra, vel aqua, aere, igne, vitro, cribro et sexcentis aliis fallaciarum modis (1). Gravissimum hoc crimen, quod aliquid in se admixtum habet ex idololatria, hæresi, incredulitate et ambitione, semper asperioribus pœnis non ecclesiasticæ solum (2), sed etiam civiles leges (3) coercuerunt.

(1) Late de his omnibus agunt, præter ceteros, Martinus Delrio *disquisit. magic. lib.* 4 *cap.* 2, et Leonardus Lessius *de Justit. et jur. lib.* 2 *cap.* 43 *dub.* 5.

(2) Confer auctorem *constit. Apostol. lib.* 8 *cap.* 32 *cit.*, et concilium Ancyranum *can.* 23 *t.* 1 *conc. col.* 1500 *coll.* Labbei.

(3) *L.* 4 *cod. Theod. de malefic. et mathem.*, quam in legem vide Gothofredum.

§. V. Romani Pontifices pro cura et sollicitudine, quam habent, totius ecclesiæ, saluberrimas edidere leges, quibus antiquiora ecclesiastica decreta confirmata sunt et provisum est diligentius, ut christiani homines ab inani et improbo divinationis studio deterreantur. Huc sane spectant decretales a Grego-

rio IX descriptæ (1), et his recentiores constitutiones Leonis X (2), Sixti V (3), Gregorii XV (4), Urbani VIII (5), quibus sortilegiorum rei pœnitentiæ subjiciuntur et infamia notantur, perseverantes autem in scelere, laici excommunicationis, clerici depositionis pœna plectuntur, atque ecclesiasticis beneficiis privantur, aliisque etiam tam clerici quam laici pro criminis immanitate pœnis afficiuntur. Non tantum autem his pœnis subsunt, sed etiam a sacrificio Missæ celebrando perpetuo repelluntur sacerdotes, qui ipso sacrificio abuti ad sortilegia ausi sunt (6).

(1) *Cap. 1 et 2 de sortileg.*

(2) Leo X *constit. Supern.* 8 §. 41 *in bullar. Roman. ult. edit. tom.* 3 *par.* 2 *pag.* 400.

(3) Sixtus V *const. Cœli et terræ* 26 *tom.* 4 *par.* 4 *p.* 176 *bullar. Roman.* Videndus est etiam Thomassinus *vet. et nov. eccles. disciplin. par.* 3 *lib.* 1 *cap.* 51 *num.* 8, a quo recensentur leges, quæ septem prioribus sæculis ea de re ab ecclesia latæ sunt.

(4) Gregorius XV *const. Omnipotentis Dei* 101 *tom.* 5 *par.* 5 *bullar. Roman. pag.* 7.

(5) Urbanus VIII *const. Inscrutabilis* 362 *tom.* 6 *par* . . . . *bull. pag.* 268, qua quidem constitutione præsertim gravissimis afficiuntur pœnis astrologi, qui de statu christianæ reipublicæ, vel sedis Apostolicæ aut de vita summi Pontificis ejusque consanguineorum judicium ferunt.

(6) Decretum sac. Romanæ inquisitionis *die* 5 *Augusti* 1745, quod a Benedicto XIV comprobatum est.

TITULUS XIV.

De Magia.

I. Magia quid? | II. Pœnæ in magos.

§. I.

Divinationi affinis est magia superstitiosa, quæ proprie a rei canonicæ scriptoribus magia nuncupatur, per quam scilicet ope dæmonis magna et mirabilia fieri videntur (1); eaque sic distinguitur a magia naturali, per quam a philosophis per causas naturales sæpe mira patrantur. Sed magia a divinatione differt, quod per illam fiunt, quæ mirabilia apparent, per hanc autem occulta quæruntur. Magi sæpe *venefici* et *malefici* appellantur, quoniam aliis veneno atque præstigiis mala afferre conantur. Hos morte mulctari jubet Constantinus (2), atque ipsis etiam spem prorsus adimit veniæ, quæ in paschate criminum reis concedebatur (3).

(1) Confer Mamachium, qui *origin. et antiquit. christian. lib.* 3 *cap.* 1 §. 8 *tom.* 3 *pag.* 128 *et seq.* copiose refellit opinionem eorum, qui magos unquam vixisse inficiantur.
(2) *L.* 3 *et* 5 *cod. Theod. de malefic.*
(3) *L.* 1, 3, 4, 6, 7, 8 *cod. Theod. de indulg. crimin.*

§. II. Ecclesiæ legibus magi iisdem, quibus sortilegi, pœnis afficiuntur, nimirum excommunicatione, et si clerici fuerint, depositione (1). Qui sortilegio aut maleficio suo alienæ mortis causa fuit, sæculari curiæ tradendus est, ut meritis plectatur pœnis; qui maleficio et sortilegio mortis causam non dedit, in

perpetuum carcerem detruditur (2). Etiam consulentes magos atque sortilegos, in excommunicationem incidunt et si clerici fuerint, gradu ac dignitate moti, perpetuæ pœnitentiæ subjiciuntur (3). Sed his in rebus, ut plurimum, locus est arbitrio judicis, qui pro criminis et rerum ratione modo leviores et modo asperiores pœnas infligit.

(1) Consule decretum *caus.* 26 *qu.* 5, et decretales *in tit. de sortileg.;* item concilium Laodicenum *can.* 36 *tom.* 1 *concil. col.* 1538 *coll.* Labbei; Ancyranum *can.* 23 *tom.* 1 *col.* 1500; Carthaginense IV *can.* 89 *tom.* 2 *col.* 1444; ut mittam quæ auctor *recognitionum l.* 4 *num.* 26 *et seq.*. apud Cotel. *PP. apost. tom.* 1 *pag.* 543 *ed. Amstelod. cit;* Tertullianus *de idololatr. cap.* 9 *pag.* 89 *edit. Paris.* 1675; Origenes *contr. Cels. lib.* 1 *num.* 24 *pag.* 342, *et lib.* 4 *num.* 34 *opp. tom.* 1 *pag.* 527 *seq. ed. Paris.* 1733, adversus hoc crimen scripta reliquerunt.
(2) Gregorius XV *cit. const. Omnipotentis Dei.*
(3) Concilium Toletanum IV *can.* 29 *concil. tom.* 6 *col.* 1460 *collect.* Labbei. Confer etiam paulo ante laudatam Urbani VIII *constitutionem.*

TITULUS XV.

De Delictis venereis

I. Venereorum criminum species?
II et III. Pœnæ fornicationis et concubinatus.
IV. Stupri.
V. Adulterii.
VI. Incestus.
VII. Sacrilegii.
VIII. Raptus.
IX. Sodomiæ et concubitus cum bestiis.

§. I.

Venereorum criminum species sunt fornicatio simplex, concubinatus, stuprum, adulterium, incestus,

sacrilegium, raptus, sodomia, conjunctio cum bestiis, quæ vulgo ***bestialitas*** appellatur. Fornicatio est voluntarius concubitus viri cum muliere, qui duo inter se inire matrimonium possent, quoniam neuter alio vinculo obstrictus est. Concubinatus est conjunctio, seu consuetudo viri soluti, hoc est matrimonio non obligati, cum soluta item fœmina, quæ uxoris loco non est; stuprum vetita compressio virginis; adulterium alieni thori violatio (1); incestus conjunctio affinium, aut consanguineorum; sacrilegium concubitus cum persona, quæ se Deo vovit; raptus violenta abductio honestæ personæ libidinis explendæ causa (2). Sodomia est conjunctio duarum personarum ejusdem sexus, quæ sodomia ***perfecta*** dicitur, eam vero proxime sequitur sodomia ***imperfecta***, quam admittunt duæ personæ dissimilis sexus, quæ corporum copulatione violarunt ordinem, quem liberorum procreandorum causa natura constituit. Denique est ***bestialitas***, cum quis libidine sua bestias appetivit.

(1) Adulterium jure civili tantum in alienam conjugem *L.* 34 *ff. ad L. Jul. de adulter.;* jure vero canonico a marito alieno in quamlibet etiam innuptam fœminam committitur *can.* 13, 15 *can.* 32 *quæst.* 5. Falso autem Cujacius *in decret. cap.* 4 *tit.* 1 *lib.* 1 *opp. tom.* 6 *col.* 762 *ed. Venet.* reprehendit Alexand. III. quod, ut inquit, *in cap.* 4 *de Judic.* adulterium inter leviora crimina recensuit. Cujacium sequuntur hæretici complures, quorum in Romanos Pontifices insigne odium est, atque inter eos Antonius Matthæus *de crimin. proleg. cap.* 6 eo usque impudentiæ progreditur, ut ad hoc vitium proclivem audacissime dicat sanctissimum Pontificem, cujus continentia omnibus monumentis testata est, ac ne in suspicionem quidem adducta in eo diro ac diuturno schismate, quo ipse vexatus fuit, opera præsertim Frederici I imperatoris, qui contra eum tres, aut quatuor, ut alii putant, anti-papas impense fovit. Sed impudentissimam calumniam invicte refutavit Carolus Blaschus *diatrib.* 2 *ad cap.* 4 *de Judic. inter ejus opuscul. canonic. Neapoli edita an.* 1758 *tom.* 1 *pag.* 163 *seq.*

(2) De his, ceterisque criminibus, quorum hoc loco mentio est, copiose agit Renazzius *instit. criminal. lib.* 4 *per tot.*

§. II. Simplex fornicatio, præsertim clericorum, antiquis canonibus variis puniebatur pœnis (1); nunc fere omnes judicis arbitrio relictæ sunt. De concubinatu multa jure novo concilii Tridentini (2) sapienter sunt constituta. Nimirum qui in ejus sceleris contagione versantur, ter ab episcopo monendi et si monitis non obediant, excommunicandi aliisque etiam plectendi sunt pœnis, cum per annum censuras neglexerunt. Concubinæ vero ab episcopis ex officio graviter puniendæ sunt atque extra oppidum vel diœcesim relegandæ.

(1) Canon apostolicus 53 apud Cotelerium *lib.* 1 *pag.* 480, et concilium Neocæsareense *can.* 9 *tom.* 1 *conc. col.* 1511 *coll.* Labbei, hujus criminis reos nunquam inter clericos cooptari, et cooptatos per ignorantiam offerendi munere privari voluerunt. Virginibus, quæ virginitatem suam non custodierint, pœnitentiam imponit concilium Eliberitanum *can.* 14 *col.* 994 *tom.* 1 *concil. collect.* Labbei.

(2) Concil. Tridentin. *sess.* 24 *cap.* 8 *de reform. matrim.*

§. III. Clerici concubinarii, si nullum habeant beneficium, in carceres detruduntur, suspenduntur ab ordine, ab obtinendis in posterum beneficiis repelluntur, aliisque etiam, pro episcopi arbitrio et prudentia, criminisque natura, pœnis subjiciuntur. Clericus autem beneficiarius semel monitus et in scelere perseverans, privatur tertia parte fructuum beneficiorum, qui ab episcopo ecclesiæ, vel alteri pio loco adscribuntur. Si iterum monitus non resipiscat, cunctis privatur fructibus, atque etiam episcopi arbitrio a beneficii administratione suspenditur; si neque his monitis pareat, cuncta ei beneficia et officia adimuntur spesque omnis præciditur aliorum in posterum obtinendorum; denique si nondum deserat pravum vitæ institutum, pœna excommunicationis plectitur.

Episcopus hujus criminis reus a provinciali synodo monendus, monita despiciens suspenditur et adhuc flagitiose vivens a summo Pontifice episcopatu privatur (1).

(1) Concilium Tridentinum *sess.* 25 *cap.* 14 *de reform.*

§. IV. Stuprum a clerico illatum ecclesiæ leges mulctant pœna depositionis ab officio et onere dotandi puellam, quæ vim passa est (1). Hodie, præter dotationem, suspensio, mulcta pecuniaria, carcer etiam perpetuus, aliæque pœnæ episcopi arbitrio infliguntur. Laicus, qui hujusmodi crimen patravit, aut dotare, aut uxorem ducere debet mulierem, cum qua concubuit (2); nisi aliud status personarum, aut rerum conditio postulet, quia tunc pecunia dotis loco danda est. Verum qui mulierem compressit, data matrimonii fide, is eamdem fidem liberare omnino debet (3). Civiles leges capitis etiam condemnant hominem, qui mulierem per vim stupravit, præsertim valde honestam, aut puellam nondum maturam viro (4). Qui vim intulit, sed stuprum perficere non potuit, subest pœnis, quæ judicis arbitrio infliguntur.

(1) *Cap.* 1 *de adulter. et stupr.*

(2) In *cap.* 1 *cit.* statuitur, ut qui stuprum intulit, utrumque præstet, scilicet et dotet, et uxorum ducat mulierem, cum qua concubuit. Verum Juris canonici interpretes conjunctivam particulam *et* disjunctive accipiunt, ut scilicet criminis reus alterutrum tantum præstare cogatur. Confer Fagnanum *in cap.* 2 *de adulter. et stupr. num.* 2 *et* 3, et Maschat. *inst. canonic. lib.* 5 *tit.* 16 *num.* 12.

(3) Consule Giraldum *exposit. jur. pont. lib.* 5 *tit.* 16 *sect.* 834.

(4) *L.* 1 §. *ult. ff. de extraord. crim.*

§. V. Adulterium a jure civili gladio (1), a jure canonico in laico excommunicatione, in clerico depositione punitur (2), aut uterque certæ pœnitentiæ subjicitur (3). Mulieres autem in monasterium ad per-

petuam pœnitentiam, si eas viri recipere noluerint, detruduntur (4). Hodie adulteri in carceres conjiciuntur atque aliis subsunt pœnis, quæ legibus moribusque populorum receptæ sunt; et alicubi adulterium etiam morte mulctatur (5). Ubique tamen receptum est, ut propter adulterium perpetuum inter conjuges divortium fiat, ut demonstratum supra est.

(1) *L.* 30 *cod. ad L. Jul. de adulter.; §.* 4 *Instit. de publ. indic.*

(2) *Cap.* 6 *de adulter. et stupr.*

(3) Confer Basilium *epist. canon.* 1 *ad Amphiloch. can.* 3 apud Labbeum *tom.* 2 *concil. col.* 1509 *ed. Venet.;* concilium Ancyranum *can.* 20 *tom.* 1 *col.* 1494; Eliberitanum *can.* 64 *et* 69 *tom. eod. col.* 998 *et* 1000 *collect.* Labbei.

(4) *Cap.* 19 *de convers. conj., auth. Sed hodie cod. ad L. Jul. de adulter.*

(5) Confer Maschatum *inst. Jur. can. lib.* 5 *tit.* 16 *num.* 15. Huc etiam spectat Constitutio *Ad compescendam* 70 *in bullar. tom.* 5 *part.* 4 *pag.* 267, quam contra adulteros et adulteras, itemque contra lenones et lenas Sixtus V evulgavit.

§. VI. Adulterorum quoque pœnis, aliisque gravioribus, aut levioribus, uti fert ratio criminis et prudentia judicis, plectuntur incesti, qui scilicet cum consanguineis, aut affinibus usque ad gradus prohibitos concubuerunt. Eodemque jure censentur qui liberis dedere operam cum ea, quam de sacro fonte susceperunt, vel in chrismate tenuerunt. Illud præsertim est proprium incestus, quod qui eum sciens commisit cum conjugis consanguineis, conjugale debitum petere non potest (1).

(1) *Cap.* 1 *et* 4 *de eo qui cognov. consanguin. uxor.* In urbe atque in ecclesiastica ditione etiam ultimi supplicii pœna in casibus quibusdam constituta est a Sixto V *const. Volentes* 80 *tom.* 4 *part.* 4 *bullar. Roman. pag.* 294.

§. VII. Fornicatio clerici, qui in sacris ordinibus versatur, quamquam verum sit sacrilegium, tamen

ut simplex fornicatio punitur. At sacrilegium cum moniali commissum graviori pœnæ subjicitur. Nam jus civile hujus criminis reum morte mulctat ejusque bona monasterio adscribit (1). Jure canonico laicus, qui monialem compressit, excommunicatur, clericus privatur beneficio et depositus ab ordine in monasterium, seu potius in carcerem detruditur; ipsa vero monialis, quæ se violari passa est, aut in arctius monasterium, aut in carcerem conjicitur (2). Concubitus christiani hominis cum judæa, vel ethnica muliere, licet a simplici fornicatione non differat, plerumque tamen gravius punitur ob injuriam christiano nomini illatam; ac si promissio accesserit matrimonii, etiam adulterii, non tamen capitis pœna a jure civili coercetur (3).

(1) *L.* 5 *cod. de episc. et cleric.*; *nov.* 123 *cap.* 43. Sed hodie criminosi bona heredibus relinqui solent *auth. Bona cod. de bon. proscript.*
(2) *Can.* 6, 11, 25, 28 *caus.* 27 *quæst.* 1.
(3) *L.* 6 *cod. de Judæis.*

§. VIII. Raptores virginum, nisi assentiente puella crimen matrimonio purgetur, excommunicatione puniuntur, aut depositione, si clericus raptor fuerit (1). Raptores mulieris, quæ virum habet, subsunt pœnis adulterorum ac ceteris, quæ singularum gentium moribus receptæ sunt (2); sacrarum autem virginum, sive monialium raptores pœnas perferunt, quæ a sacris canonibus contra raptores simul et sacrilegos sunt constitutæ (3). Jus civile pœna capitis animadvertit in raptorem mulieris, præsertim nuptæ et illius bona addicit ipsi mulieri, quæ rapta est, modo ingenua, non ancilla, aut libertina sit (4).

(1) *Can.* 1 *caus.* 36 *qu.* 2.
(2) Concilium Tridentinum *sess.* 24 *cap.* 6 *de reform. matr.* plures constituit pœnas contra eos, qui matrimonii ineundi causa

mulierem rapiunt. Verum hoc decretum non pertinere ad eos, qui ut suam expleant libidinem, raptum committunt, fere omnes sentiunt. Quare adversus eos obtinere debent pœnæ, quæ gentium moribus et legibus sunt constitutæ, quod recte observat Maschatus *instit. Jur. canon. lib.* 5 *tit.* 17 *num.* 4.

(3) *Can.* 2 *et seq. caus.* 36 *quæst.* 2.

(4) *L. un. cod. de raptor. virg.*

§. IX. Sodomia et conjunctio cum bestiis non delicta, sed monstra et prodigia sunt. Olim quisquis tam fœda et immania patrasset crimina, quæ contra naturam dicuntur, non solum a limine, verum etiam ab omni ecclesiæ tecto removebatur (1). Hodie *sodomia perfecta* a jure civili morte punitur, quæ pœna ita exasperatur, ut infandi criminis rei vivi, vel saltem eorum cadavera igne comburantur (2). Jure canonico excommunicatio in laicum, in clericum vero depositio ab officio, beneficio, ordine clericali, et in monasterium detrusio constituta est (3). Eodem quoque modo puniuntur, qui sua cum bestiis corpora commiscuerunt.

(1) Tertullianus *de pudicit. cap.* 4 *pag.* 517 *ed. Rigaltii Paris.* 1675, « Reliquas autem, inquit, libidinum furias et in corpora, et in sexus ultra jura naturæ, non modo limine, verum omni ecclesiæ tecto submovemus, quia non sunt delicta, sed monstra. » Atque hi sunt, quos *hyemantes* appellat synodus Ancyrana, quique ob criminis immanitatem ac digni quidem habebantur, qui locum obtinerent inter *flentes*, qui primus erat pœnitentiæ gradus. Vide quæ scripsi *lib.* 2 *tit.* 2 §. 74 *not.* 1 *pag.* 470.

(2) *L.* 31 *cod. ad L. Jul. de adulter.;* §. 4 *Inst. de publ. judic., novell.* 77 *cap.* 1, *L.* 6 *cod. Theod. ad L. Jul. de adul.*, quam legem integram describit auctor *collat. Mosaic. et Roman. L. tit.* 5 *de stupratoribus* apud Schultingium *jurispr. veter. ante-justinian. pag.* 753 *edit. Lipsiæ* 1637.

(3) *Cap.* 4 *de excess. prælat.* Clerici, qui se spurcissimo crimine pluries inquinarunt, degradari et curiæ sæculari tradi debent, sicut demonstravi *lib.* 1 *tit.* 8 §. 23 *pag.* 334.

TITULUS XVI.

De Usuris.

§. I.

Criminis loco est etiam usura, cujus nomine intelligimus lucrum, quod ex mero mutuo percipitur, cum scilicet post statutum tempus plus exigitur, quam mutuo datum est (1). Ethnicis permittebat usuras jus devium a veritate, quo ipsi utebantur (2), et antiquo errore falsaque opinione decepti ipsi etiam christiani imperatores suis legibus usuras ferendas putarunt (3). Verum hi omnes in illis quoque tenebris erroris malum in usuris inesse intellexerunt; easque propterea certis coercuere legibus modumque constituerunt, quem in exercendis usuris tenere oportebat (4).

(1) Usuræ nomen etiam rei usum partamque ex re utilitatem significat : sed proprie theologi et canonistæ comprehendunt lucrum, quod ex mutuo percipitur. Videlicet usuram aut fœnus committit, qui *ex ipsomet mutuo*, ut inquit Benedictus XIV *in encyclic. Vix pervenit* 143 *ad episcop. Ital. tom.* 1 *ejus bullarii pag.* 353 *edit. Venet.*, « Quod suapte natura tantumdem reddi postulat, quantum receptum est, plus sibi reddi velit, quam est receptum; ideoque ultra sortem lucrum aliquod ratione mutui sibi deberi contendat. »

(2) *L.* 1 *ff. de pignor.*, *L.* 29 *ff. de usur.* Apud Athenienses frequentes erant usuræ, ut ostendit Samuel Petit *L. attic. lib.* 5 *cap.* 4, eas tamen vehementer improbant Plato, Aristoteles, Plutarchus aliique antiqui scriptores. Usitatissimæ apud Romanos erant usuræ *centesimæ*, quæ scilicet centesimam sortis partem quoque mense reddebant, ac duodecim ex centenis per annum conficiebant. Nam Romani usuras per menses, nimirum ipsis Kalendis, seu primo cujusque mensis die accipiebant, ut late demonstrat Heineccius *antiquit. Roman. ad instit. lib.* 3 *tit.* 15 §. 4 *opp. tom.* 3 *pag.* 348 *ed. Neap.* 1769, unde orta est actio Kalendarii *L. pen. ff. Si cert. pet.*, *et L. ult. ff. de pecul.*, quam etiam memorat Seneca *de benefic. lib.* 7 *cap.* 10 *opp. tom.* 1 *pag.* 864 *edit. Amstelod.* 1672 « Quid fœnus, inquit, et Kalendarium, et usuræ, nisi humanæ cupiditatis extra naturam quæsita nomina? » Hinc Basilius *in Psalm.* 14 *num.* 2 *opp. tom.* 1 *pag.* 108 *edit. Paris.* 1721 menses *usurarum parentes* vocat; et Ambrosius *de Tobia cap.* 12 *opp. tom.* 1 *pag.* 14 *edit. Venet. cit.* habet hæc : « Τοκους græci appellaverunt usuras, eo quod doloris partus animi debitoris excitare videantur. Veniunt Kalendæ, parit sors centesimam. Veniunt menses singuli, generantur usuræ. » Hæ usuræ *legitimæ* appellantur *in L.* 8 *cod. Theod. de usur.*, ut observant Cironius *observ. lib.* 4 *c.* 5 *num.* 3 *pag.* 81 *ed. Vindobon.* 1761, et Brissonius *select. antiq. lib.* 3 *cap.* 1 *pag.* 64 *et seq. ed. Lugduni Batav.* 1749, ac dicuntur etiam *unciariæ*, quod singulis mensibus *unciam* darent, quæ postea, uti testatur Tacitus *annal. lib.* 6 *num.* 16 *opp. tom.* 2 *pag.* 30 *edit. Venet.* 1708, rogatione tribunica ad *semuncias* redactæ sunt. Scilicet cautum est, ut ex centenis non amplius duodecim, sed tantum sex quoque anno solverentur. Non enim eadem semper usurarum ratio fuit. Theodosio M. imperatore centesima aucta erat uno semisse, et aliæ etiam aliis temporibus fuerunt centesimæ usuræ vices, quas narrat Gothofredus in *L.* 1 *cod. Theod. de usur. t.* 1 *pag.* 270 *et seq. ed. Lipsiæ* 1736. A Græcis centesima usura dicitur τοκος επιδραχμο;

cum pro mina singulis mensibus drachma solvebatur, quod drachma esset centesima pars minæ. Genus omne usurarum, quibus Romani utebantur, præter ceteros, explicat Binghamus *origin. eccles. lib.* 6 *cap.* 2 §. 6 *tom.* 2 *pag.* 318 *seq. edit. Halæ Magdeburg.* 1751.

(3) *L.* 1 *cod. Theod. de usur., L.* 16 *cod. de usur.* Usuras vetuit Basilius Macedo imperator, uti constat ex ejus constitutione apud Harmenopulum *in prompt. lib.* 3 *tit.* 7 *in fin.*, sed patris constitutione abrogata eas restituit Leo filius *novel.* 34. Anatocismus vero, sive usuræ usurarum civilibus quoque legibus vetitæ sunt, et solutæ conditione indebiti repetuntur *L.* 26 §. 1 *ff. de condict. indeb., L. ult. cod. de usur. rei judic.*

(4) Constantinus M. *in cit. L.* 1 *cod. Theod. de usur.* usurarum modum definivit statuitque, ut ex pecunia tantum una centesima, ex frugibus vero usura exigeretur, quæ dimidiam partem sortis æquaret, quod postremum usuræ genus describit et nominatim damnat Hieronymus *in Ezechiel. lib.* 6 *cap.* 18 *opp. tom.* 5 *col.* 210 *ed. Vallarsii Veronæ.* Atque hæ quidem sunt, ut animadvertit Contius *lection. subseciv. lib.* 2 *cap.* 2 *pag.* 26 *ed. Neap.* usuræ *secuplæ*, seu ημιολιαι, quas una cum centesimis a clericis exerceri vetat synodus Nicæna *can.* 17 *tom.* 2 *concil. col.* 47 *collect.* Labbei. Hemioliæ scilicet usuræ sunt, cum tertia pars sortis usurarum nomine accedit, sive, ut inquit Dionysius Exiguus, *cum ad summam capitis dimidium summæ accedit.* A. Gellius *noct. attic. lib.* 18 *cap.* 14 *p.* 1094 *edit. Lugduni Batav.* 1666, inter Græca numerorum vocabula, quibus latina lingua carebat, hemiolion ponit atque ita definit: « Est autem hemiolios, qui numerum aliquem totum in se habet, dimidiumque ejus, ut tres ad duo, quindecim ad decem, triginta ad viginti. » De hemioliis deque centisimis usuris copiose disputat Jacobus Gothofredus *in L.* 1 *cod. Theod. de usur. tom.* 1 *pag.* 268 *et seq. ed. Lipsiæ* 1737.

§. II. Hebræis cum exteris gentibus usuras exercere licebat, vel quod ipsis Deus jure belli earum bona addixerat, vel ut a fœnore cum suis fratribus arcerentur (1); verum usuras accipere non poterant *a proximo* suo, quo nomine tantum Hebraicus populus comprehendebatur. Sed postquam a christiana charitate vocabulum hoc ad omnes homines traductum fuit, eadem quoque usurarum prohibitio latius

processit; ita ut nobis neque cum exteris gentibus usuras exercere liceat. Atque hæc quidem constans et perpetua semper fuit catholicæ ecclesiæ sententia neque ex pecunia, neque ex ceteris rebus fungibilibus, quæ secundum quantitatem æstimantur, uti sunt frumentum, vinum, similia mutuo data, quæstum esse faciendum.

(1) Confer S. Ambrosium *in can.* 12 *caus.* 14 *quæst.* 4, et S. Thomam *lib.* 3 *sent. dist.* 37 *quæst.* 1 *art.* 6, *et disp. de malo quæst.* 13 *art.* 5.

§. III. Genus hoc usurarum non tantum ecclesiasticis (1) divinisque legibus (2) est interdictum, sed etiam sua natura turpe ac nefarium est, et naturali æquitati adversatur. Nam qui ex mutuo plus accipit, quam quod ipse dedit, æqualitatem tollit, quæ in omni contractu servanda et custodienda diligenter est. In venditione, permutatione atque aliis hujusmodi contractibus pecunia exæquatur, tolliturque discrimen, quod forte inter datum et acceptum intercedit.

(1) Concilium Nicænum *can.* 17 *tom.* 2 *concil. col.* 47 *collect.* Labbei; Carthaginense I *can.* 13 *tom.* 2 *col.* 751; Eliberitanum *can.* 20 *tom.* 1 *col.* 994; Turonense I *can.* 13 *t.* 5 *col.* 77; Lateranense II *can.* 13 *tom.* 12 *col.* 1503; Lateran. III *cap.* 25 *tom.* 13 *col.* 430, *can.* 5 *dist.* 45, *can.* 9 *dist.* 46, *can.* 1 *et* 2 *dist.* 47, *can.* 2, 5, 6, 8, *can.* 14 *qu.* 4, *cap.* 1 *et* 2 *eod. in* 6; *Clem. unic. eod. tit.*; Benedictus XIV *in cit. encyclic. Vix pervenit pag.* 353 *tom.* 1 *ejus bullar. edit. cit.* Vide etiam librum meum de *notissimis in jure legibus pag.* 197 *ed. Romæ.* Eademque est Patrum omnium sententia, atque ita præter ceteros docent Tertullianus *contr. Marcion. lib.* 4 *cap.* 17 *pag.* 430 *edit. Paris.* 1675; S. Cyprianus *de lapsis post initium pag.* 89 *edit. Oxon. Felli* 1682; Origenes *hom.* 3 *in Psalm.* 36 *num.* 6 *opp. tom.* 2 *pag.* 665 *ed. Paris.* 1742; S. Clemens Alexandrinus *pædagog. lib.* 1 *cap.* 10 *tom.* 1 *pag.* 154 *edit. Venet.* 1757; S. Justinus *apolog.* 1 *ad Antonin. pag.* 52 *edit. Paris.* 1721; S. Gregorius Nyssen. *orat. contr. fœnerat. in fin. pag.* 978 *tom.* 1

edit. Paris. 1615; S. Basilius *in psalm.* 14 *opp. tom.* 1 *pag.* 107 *seq. edit. Paris.* 1721; S. Leo M. *epist.* 4 *ad episc. Campan. Picen. et Tusc. cap.* 8 *opp. tom.* 1 *col.* 65 *edit. Venet.* 1753; S. Ambrosius *de Tobia cap.* 14 *num.* 49 *opp. tom.* 2 *pag.* 57 *ed. Venet.* 1781; S. Augustinus *ep.* 153 *ed. Macedon. num.* 25 *opp. tom.* 2 *col.* 534, *et in psalm.* 36 *serm.* 3 *num.* 6 *tom.* 4 *col.* 286 *ed. Ven.* 1730; S. Hieronymus *in Ezech. lib.* 6 *cap.* 18 *tom.* 5 *col.* 210 *edit. Veron.*; S. Hilarius *in psalm.* 14 *num.* 15 *opp. tom.* 1 *col.* 76 *edit. Veron.* 1730; S. Lactantius *divin. inst. lib.* 6 *cap.* 18 *pag.* 483 *opp. tom.* 1 *edit. Paris.* 1648.

(2) Exod. XXII *v.* 25; Deuteronom. XXIII *v.* 19; Levitic. XXV *v.* 35; Eccles. XXIX *v.* 2; Ezech. XVIII *v.* 22; Psalm. XIV *v.* 6, LIV *v.* 12, LXXI *v.* 14; Luc. VI *v.* 34 et 35.

§. IV. In mutuo cum minus est datum, et plus exigitur, quæ dati et accepti æqualitas est; aut quo jure illud, quod datum superat, percipi potest? Res ipsa data incrementum respuit, ne dati et accepti tollatur æqualitas; an forte usus, quem alter alteri concedit, lucrum et accessionem afferet? Sed qui rem mutuo accepit, is ejusdem rei dominium adipiscitur (1). Ergo habet usum, quia dominus est rei, quæ usum præstat. Cur igitur dominus, qui usum habet jure dominii sui, non alieno beneficio, usuras alteri solvet pro usu rei non alienæ, sed suæ? Lucrum igitur ex re data est contra æqualitatem contractus; lucrum ex usu rei omni juri adversatur, quoniam facit ut dominus ex re sua fructus non domino persolvat.

(1) *L.* 1 §. 2 *ff. de obligat. et act.* Simile argumentum urget S. Thomas 2. 2 *quæst.* 78 *art.* 1. Atque hanc quidem dominii translationem ex mutuante in mutuatarium fieri, ipsi etiam fatentur Carolus Molinæus *de usur. num.* 449; Salmasius *de mod. usur. lib.* 1 *cap.* 1 *et* 14; Noodtius *de fœnor. et usur. lib.* 1 *cap.* 8, atque alii, qui usuras cum jure divino et naturali æquitate pugnare inficiantur. Est hic sane error, in quo primum hæsitarunt Patareni vel Cathari, ut testatur Ven. Moneta *in opere adversus Catharos et Valdenses lib.* 5 *cap.* 14 §. 2 edito a Ricchinio. Per duodecim sæcula nullum dogmaticum

de usuris errorem, sed tantum falsam ex imperitia natam opinionem fuisse observat Ballerinius *de usur. in præfat.* §. 3. Catharos aliquando post sequuti sunt christiani quidam, qui non verebantur asserere, usuram non esse peccatum, uti constat ex litteris Alexandri V, apud Waldingum *annal. tom.* 5 *pag.* 61, et apud Bremondum *bullar. Dominic. tom.* 2 *num.* 51 *pag.* 567. Errorem hunc integravit Calvinus, qui non omnem quidem usuram permisit, sed tamen a divite, non item a paupere, modicum aliquod lucrum propter mutui rationem exigi posse censuit. Calvinum complures hæretici sequuti sunt, inter ceteros autem Claudius Salmasius in duplici tractatu, altero *de usur.*, altero *de trapezitico fœnore;* Carolus Molinæus *in tract. de usur.*, quem iterum deinceps edidit nomine Gasparis Caballini, Petrus Heingius *lib.* 2 *qu.* 1; Gerardus Noodtius *de fœnor. et usur. lib.* 1; Puffendorfius *de Jur. nat. et gent. lib.* 5 *cap.* 7 §. 9 *et seq.;* Gronovius et Barbeyracus *in not. ad Grotium lib.* 2 *cap.* 12, *et ad* Puffendorfium *de Jur. natur. et gent. lib.* 5 *cap.* 7 §. 9 *et seq. not.* 7; Boehmerus *jur. eccles. protestant. tom.* 5 *lib.* 5 *tit.* 19. Mitto ceteros, qui hunc eumdem de usuris errorem litteris mandare ausi sunt. Quod ad Græcos attinet, Ballerinius *loc. cit.* ostendit eos diu cum Romana ecclesia consensisse; eorum autem, in quo nunc versantur, de usuris errorem induci cœptum a Maximo Margunio sæculo XVI, ut testatur Papadopulus *præn. mystag. resp.* 1 *sect.* 7 *num.* 3, atque etiam ipsos Moschos rectam de usuris fovere sententiam, quamquam ipsi sese ab iis non abstineant, tradit Sigismundus L. Baro *in rer. mosc. comment.*, quæ exstant *in script. rer. mosc. pag.* 44. Sed celebris est de usuris controversia a Jansenianis schismaticis in Belgio excitata, cujus controversiæ occasio explicatur in opusculo *Mémoire sur l'état présent des réfugiés François en Hollande au sujet de la religion*, *Paris.* 1728. Cum enim contractus usurarii in Belgio fœderato, quo plures confugerant, passim inirentur, alii iis magno animo restiterunt, alii Calvinianorum sententiam, reipublicæ metu perterriti, tueri cœperunt, quorum opera recenset Ballerinius *cit. præfat. num.* 31. Inter eos principem locum obtinet Nicolaus Broedersen pastor Delphensis, qui tractatum edidit *de usuris licitis et illicitis*, quo quidem tractatu Calvinianorum de usuris sententia defenditur, sed tamen non despiciuntur traditiones, quod faciunt Calviniani, potius hæ secundum eorum sententiam explicantur. Huic præsertim scriptori favere visus est Scipio Maffejus in opere *dell' impiego del denaro*, quod quidem opus doctissimi Viri solide invicteque refutarunt. Catholicam vero sententiam de usuris late demonstrant atque tuentur Pou-

getus *inst. catholic. tom.* 1 *par.* 2 *sect.* 3 *cap.* 8 §. 2 *pag.* 634 *seq. ed. Augustæ Vindelicorum* 1764; Natalis Alexander *theolog. dogmatic. et moral. t.* 2 *lib.* 3 *cap.* 7; Gennet *theolog. moral. tom.* 1 *tract.* 4 *de mutuo et usur. quæst.* 6 *seq.*; Sambovius *resol. cas. conscien. tom.* 2 *cas.* 210 *pag.* 422 *et seq. edit. Paris.* 1700; Aloysius Bulteau seu Bultellus *apolog. pro lactant. in mater. usur.*; Benedictus XIV *synod. diœces. lib.* 10 *cap.* 4; Zecchius *in lib. rigor. moderatus circa usuras*; Daniel Concina *de usuris*; auctor operis Insulis editi anno 1730, cui titulus *Dogma ecclesiæ circa usuras*; Ballerinius *de usuris*, qui alios præterea describunt, a quibus eadem materia illustratur.

§. V. Accedit, quod inter officia humanitatis et beneficentiæ quibus homines mutua charitatis lege obstringuntur, illud præcipuum est, ut alteri concedamus, quæ ei necessaria, nobis vero inutilia (1). Quod est fundamentum contractuum, quos gratuitos appellamus, ut mutui, depositi. Sane amico denegari non potest officium ejus custodiendi pecuniam ea diligentia, qua suam ipsam quisque custodiret, et injustus esset, qui ob hoc officium præmium postularet. Pari ratione amico, cujus est explorata et comperta fides, deneganda non est pecunia, quæ est ei, qui accipit, necessaria, danti autem inutilis, quæ si stato tempore restituatur, nihil aliud salva æquitate peti potest (2).

(1) Confer Tullium *de offic. lib.* 1 §. 16 *opp. tom.* 3 *pag.* 277 *edit. Oliveti Genev.* 1743.

(2) Sed qui usuras tuentur, urgere solent utilitatem, quam qui mutuum accepit, ex ejus usu atque ex dilata restitutione consequitur; atque hanc pretio æstimari posse defendunt. Verum his egregie satisfacit. S. Thomas *in* 3 *d.* 37 *quæst.* 1 *art.* 6, inquiens, « Quidquid vero de utilitate contingit ei, cui mutuum dedi, ultra mensuram mutui ex pecunia mutuata, hoc est ex industria ejus, qui sagaciter pecunia usus est. Industriam autem ipsius ei vendere non debeo. Secus nec pro stultitia ejus habere minus debeo. »

§. VI. Atque hæc quidem apud omnes catholicos certissima sententia est, cum quis alteri sine sui de-

trimento mutuum attribuit, hoc est officium præstat accipienti utile, danti non molestum. Verum sæpe evenit, ut quis ex officio suo damnum accipiat, aut amittat lucrum, quod consequi debuisset. Quare hujus detrimenti habenda ratio est et ideo recte exiguntur usuræ non propter mutuum, sed propter damnum, quod in mutuantem redundat (1). Ita si quis alteri concedat domum, aut vestes, quibus ipse utatur; earum dominus recte aliquid percipit pro usu, ex quo damnum capit, quoniam res datæ usu teruntur. Similiter dato prædio, quo alter utatur, fruatur, dominus amittit fructus, quos ex eo percepisset, et hoc quidem resarciri damnum, æquitati congruens et conveniens est.

(1) Benedictus XIV *cit. encycl. art.* 3. « Nequaquam negatur, inquit, posse quandoque una cum mutui contractu quosdam alios, ut ajunt, titulos, eosdemque ipsimet universim naturæ mutui minime innatos et intrinsecos, forte concurrere, ex quibus justa omnino legitimaque causa consurgat quiddam amplius supra sortem ex mutuo debitam rite exigendi. Neque item negatur, posse multoties pecuniam ab unoquoque suam per alios diverse prorsus a mutui natura contractus recte collocari, et impendi sive ad proventus sibi annuos conquirendos, sive etiam ad licitam mercaturam et negotiationem exercendam, honestaque itidem lucra percipienda. »

§. VII. Sed et ex pecunia mutuo data licet fructus percipere, quando mora debitoris, qui alienam pecuniam retinet, danti affert damni causam, aut lucrum intercipit, quod ipse ex re sua consequi potuisset (1). Scilicet qui pecuniam in honesta negotiatione collocare solet et vero ostendit se habuisse in promptu merces, quas comparare potuisset, is recte usuras postulat ob interceptum lucrum culpa et mora debitoris, qui alienam pecuniam retinuit (2). Erunt autem hi fructus adempto lucro pares et congruentes. Quare creditor demonstrabit, quanti ejus interesset habere

pecuniam, cum qua negotiationem exerceret et judex in ejus rei æstimatione rationem habebit periculi, dubii eventus, laboris, sumptuum, remque omnem ex adjunctis personarum, loci, ac temporis regionisque more æstimabit (3).

(1) Vide S. Thom. 2. 2 *qu.* 78 *art.* 2 *ad* 1, *et qu.* 62 *tom.* 3.

(2) Ut creditor propter amissum lucrum, quod e sua pecunia consequi potuisset, recte usuras petat, tria demonstrare debet. Primum est, quod ipse pecuniam suam non otiosam et inutilem retinere, sed cum ea negotiationem exercere soleat. Alterum est, quod habuerit in promptu venales merces, quas sine dubio comparasset, nisi pecunia sua caruisset. Postremum, quod debitor in mora fuerit, hoc est idoneo tempore alienam pecuniam non restituerit; atque ita lucrum interceperit. Quæ tria vulgo dicuntur *tria requisita Pauli de Castro,* quoniam ea primus numeravit et explicatius, quam ceteri, tradidit Paulus de Castro *in L.* 2 §. *ult. ff. de eo quod cert. loc.*

(3) *L.* 3 *ff. de eo quod certo loc.* §. 7 *et ult. Inst. de v. oblig.*

§. VIII. Eadem accepti damni causa est. Nimirum si quis, ob datam alteri pecuniam, damnum pertulit, hoc quidem resarcire oportet, atque ejus causa recte a debitore fructus percipiuntur. Ita qui domus ruinam avertere, qui agrum colere et cultura fructuosum facere non potuit, quia caruit pecunia sua, qui æs alienum cum fœnore contrahere debuit, ut suis creditoribus satisfaceret, jure agit, ut debitor, qui causam damni dedit, damni teneatur (1).

(1) *L. un. cod. de sentent. quæ pro eo quod interest.* Recte tamen, præter ceteros, animadvertit Carolus Gagliardus *instit. Jur. canon. lib.* 4 *tit.* 17 §. 51, quod creditor non tantum acceptum ab se damnum perspicuum facere, sed etiam demonstrare debet, sese alio modo damnum avertere non potuisse. Quare si ipse in promptu habuisset aliam pecuniam, cum damnum vitare potuisset, nullæ a debitore usuræ ex mutuo accepta pecunia solvendæ sunt.

§. IX. Atque hæc quidem debitio usurarum tum initio in pactum deduci potest, tum postea lapsu temporis exoriri. Videlicet si initio cum contractus perficitur, qui mutuo dat pecuniam statim damnum capit, idque verum atque exploratum, non dubium et simulatum est, recte propter hoc damnum usuræ initio constituuntur (1). Quod si lapsu temporis oriatur damnum, quod initio procul aberat, eo demum orto solvendæ erunt usuræ; sed primum monendus est debitor, ut rem omnem intelligat, ac certior fiat de usurarum onere, quo premetur in posterum, nisi stato die pecuniam restituat (2).

(1) S. Thomas 2. 2 *qu.* 78 *art.* 2 *ad* 1, ibique Nicolaus *in notis*. Confer etiam card. de Lugo *de just. et jur. tom.* 2 *d.* 25 *sec.* 6 *num.* 72; Molinam *de just. et jur. d.* 314 *num.* 7; Canisium *de usur. cap.* 1 *num.* 7.

(2) Atque hoc est, quod pragmatici dicunt, necessarium esse *interpellationem*, ut usuræ debeantur.

§. X. Monitio hæc et lapsus temporis, quo expedienda solutio est, facit ut debitor *in mora* constitutus dicatur, quæ mora nullam quidem per se tantum inducere usurarum debitionem potest (1), inducit autem, cum ea damnum affert, aut lucrum intercipit. Atque hæc mora est, quam *veram* et *propriam*, aut *regularem* dicimus, quæque fieri intelligitur *non ex re, sed ex persona, id est si interpellatus opportuno loco et tempore non solverit* (2). Cui moræ alia opponitur, quæ *irregularis* appellatur, et cui locus est, cum sine ulla creditoris petitione debitor, qui constituto die æs alienum non dissolvit, ipso jure cogitur præstare id, quod creditoris interest, ratione habita solius rei debitæ, quam opportuno tempore condictoque loco non solvit (3).

(1) Solam certe moram satis non esse, ut ex pecunia mutuo data usuræ percipiantur, ex catholicæ ecclesiæ sententia docent

periti juris canonici et scriptores rerum theologicarum, quamquam aliud scripserunt antiqui Romani jurisconsulti, quos hæretici complures sequuti sunt. Sane re cognita et expensa diligenter, Alexander VII in congregatione generali sanctæ Romanæ ecclesiæ, decreto edito 18 martii 1666 hanc damnavit propositionem : « Licitum esse mutuanti aliquid ultra sortem exigere, si se obliget ad non repetendam sortem usque ad certum tempus. » Nam ratio et æquitas naturalis ostendit, nullam habendam esse rationem moræ, quæ neque lucrum ademit, neque aliquid attulit detrimenti. « Si nihil intersit actoris, inquit Paulus *in L.* 2 *ff.* Si quis in jus vocatus, non ierit, adversarium in jus vocatum venisse condicto die, prætor moræ pœnam remittit. » Cum quo consentit Cujas *in Leg.* 8 *ff. Si quis caution. in judic. sisten. caus. fact. non obtemper.* Quod in omnibus generatim causis constitui desiderat Hotomannus *in disp. de mora cap.* 3 *num.* 13. Vehementer autem errant, qui præsentem pecuniam ex se ipsa pretiosiorem quam futuram putant, eosque merito refellit Innocentius XI, dum inter damnatas proscripsit propositionem 41 conceptam his verbis: « Cum numerata pecunia pretiosior sit quam numeranda; et nullus sit, qui non majoris faciat pecuniam præsentem quam futuram, potest creditor aliquid ultra sortem a mutuatario exigere, et eo titulo ab usura excusari. »

(2) Sic Marcianus *in L.* 33 *ff. de usur. et fructib.*

(3) Moræ *irregularis* multa in Jure præsertim civili exempla sunt. Celebre in primis est illud quod suppeditat *L. curabit* 5 *cod. de act. empt.*, qua sancitum est, ut emptor, qui re accepta pretium non numeravit, debeat statim post rem traditam pretii usuras persolvere, quamquam nulla earum petitio a creditore facta sit. Non enim debet emptor cum venditoris jactura rem et pretium simul retinere. Alia similis moræ *irregularis* exempla occurrunt *in L.* 14 *ff. locat.*, 20 §. 4 *et L.* 39 *ff. de negot. gest.; L.* 12 §. 9 *ff. mandat.; L.* 60 *ff. pro socio; L.* 1 §. 2 *ff. de usur.; L.* 46 §. 3 *ff. de adminis. et pericul. tutor.*; *L.* 5 §. *commodat.; L.* 7 *ff. de eo quod cert. loc.; L.* 23 *ff. de pignorat. act.*; *L.* 2 *et* 3 *cod. deposit.*

§. Sed et periculum amittendæ pecuniæ, quam aliquis alteri dedit, usuras accipi permittit. Ita qui alteri dat mutuam pecuniam, ut eam trans mare trajiciat et cum ea in nundinis negotiationem exerceat, potest inire pactum de solvendis usuris propter periculum, cui ipse subest in ea trajectione plena

discriminis, per quam facile rei jacturam facere potest. Ea de causa nauticum fœnus, quod jure civili probatum est (1), non improbat jus canonicum (2); modo lucrum procul habeat omnes mutui causas atque ad unum periculum referatur.

(1) Confer titulos pandectarum et codicis *de nautico fœnore*. « Fœnus nauticum, inquit Henricus Coccejus, *ad Grotium de jur. bell. et pac. tom.* 2 *lib.* 2 *cap.* 12 §. 5 *de contractibus*, est quando quis alii credit pecuniam mari transvehendam ea lege, ut periculum sit penes creditorem, unde differt a mutuo, quia natura mutui in eo consistit, ut periculum sit debitoris, qui dominus est pecuniæ, nec est contractus innominatus, do ut des, quia proprium nomen huic negotio datum est, scilicet fœnus nauticum. » Atque hoc quidem susceptum a creditore periculum trajectitiæ pecuniæ quam ipse mutuo dedit, facit ut ex jure Romano usuræ debeantur. Quin ex hoc inductus censetur contractus avertendi periculi, quem nos *assecurationem* vocamus, et quem late Cornelius Bynkershoek *lib.* 4 *quæst. jur. privat. opp. tom. ult. pag.* 517 *seq. ed. Lugdun. Batav.* 1744 illustravit. Contractum hunc antiquos jurisconsultos ignorasse tradit Henricus Coccejus *ad Grotium lib.* 2 *cap.* 12 *num.* 23, sed ipsi certe compertum habuerunt pactum suscipiendi periculi in nautico fœnore, et hoc proinde alii ad certam suoque nomine designatam stipulationem redegerunt, ut nosci potest apud Loccenium *de jur. mar. lib.* 2 *cap.* 5 *num.* 4, alii ad locationem conductionem, alii ad emptionem venditionem, alii ad cautionem, alii demum ad innominatum negotium, uti ostendit Marquat. *de jur. mercat. lib.* 2 *cap.* 13; Scaccia *de commerc. quæst.* 7 *par.* 3 *limit.* 6; Stracca *de assecurat. in præfat.*; Lopez *de contract. lib.* 2 *cap.* 12. Cuncti tamen omne lucrum constituunt in ratione periculi, quasi « Lucrum trajectitiæ pecuniæ quam creditor, recepto in se dubii eventus periculo, alicui sub certis usuris tamquam periculi compensatione tradit, » ut habet Loccenius *de jur. marit. lib.* 2 *cap.* 6 *de fœnor. naut.* §. 2. Imo non solum in maritima, sed etiam in terrestri negotiatione, quæ simile afferat creditori periculum, usuras exigi posse, tradit Huberus *prælect. jur. Rom. tom.* 3 *lib.* 22 *tit.* 2 *de nautic. fœnor.*; et huc spectat responsum Scævolæ a Triboniano propositum *in L.* 5 *ff. de nautic. fœnor.*, in quam legem videndus est Cujacius *opp. tom.* 7 *col.* 847 *ed. Ven.* 1779.

(2) *Cap. ult. de usur.* habentur hæc : « Naviganti, vel eunti

ad nundinas certam mutuans pecuniæ quantitatem, eo quod suscipit in se periculum, recepturus aliquid ultra sortem usurarius est censendus. » Magnæ ex hac decretali, quam edidit Gregorius IX, controversiæ ortæ sunt. Quidam enim per eam nauticum fœnus plane sublatum, et nullas omnino a creditore propter periculum, cui subest, usuras accipi posse arbitrantur. Alii usuras pecuniæ trajectitiæ a Gregorio IX tunc solum in mutuo vetitas putant, cum vel nullum et inane, vel simulatum est periculum, cujus specie fœneratores improbitatem suam tegere conarentur; secus ubi probabile, aut verum periculum sit. Alii tantum immodicum et injustum, non item justum et legitimum periculi pretium improbari statuunt. Alii Gregorianum textum corruptum esse putant, in eoque desiderari negationem, quam ipsi addunt, atque ita legunt: « Usurarius non est censendus. » Verum hæc lectio est contra codicum omnium fidem, a quibus certe negatio abest. Alii denique lucrum suscepti periculi tunc usuræ labe infectum censent, cum illud mutuans consequi vult a navigante, vel eunte ad nundinas invito, et coacto ad contractum perficiendum, non item cum periculi pretium sua sponte et voluntate a debitore oblatum est. Ego harum interpretationum nullam probo, neque a Gregorio nauticum fœnus improbari, sed tantum induci arbitror *præsumptionem*, quæ contraria probatione tolli potest. Non enim ipse inquit, creditorem, qui naviganti, vel eunti ad nundinas pecuniam dedit, *esse revera* usurarium, sed tantum esse *censendum*, hoc est *præsumendum*, nisi aliud ostendatur. Nam qui pecuniam hoc modo tradit, facile potest periculi speciem objicere, ut usuras ex mutuo percipiat. Itaque ut omnem fraudem et periculi simulationem avertat Pontifex, statuit ut etiam ille, qui, « Aliquid ultra sortem recipit, eo quod suscipit in se periculum, usurarius censendus sit » Quibus quidem verbis non usurarium *esse* decernit eum, qui lucrum accipit *eo quod suscipit in se periculum*, quod sane communi theologorum sententiæ adversaretur. Nam iis certum fixumque est, hujusmodi creditorem accipere fructus posse non causa mutui, quod nullos parit fructus, sed propter periculum, quod suscipit ipse creditor contra naturam mutui, atque ita docent S. Thomas *in tract. de usur. opusc.* 73 *qu.* 9, S. Anton. *in* 2 *par. lib.* 1 *cap.* 6 §. 21, Cajetanus *in summa verb. usura exterior vers. duodecimus casus*, et late Covarruvias *var. resol. lib.* 3 *cap.* 2 *num.* 3. Gregorii constitutio tota est in inducenda *juris præsumptione*, per quam hujusmodi creditor *censendus* est usurarius, nisi aliud ostendat. Quoties igitur aliqua de nautico fœnore controversia est, semper creditori obstat juris præ-

sumptio, quæ fert, ut contractus usurarius *censeatur*, scilicet ut periculi simulatione fructus ex mutuo soluti videantur. Verum hæc mera præsumptio est, quæ contraria probatione tolli potest, ut ceteræ hujusmodi præsumptiones tolluntur. Itaque creditor non prohibetur ex trajectitia pecunia usuras exigere, sed primum debet removere juris præsumptionem, atque ostendere, se non simulato periculo, uti illa fert præsumptio, ex mutuo usuras percepisse, sed revera omnes mutui causas procul habuisse, atque ob unum a se susceptum periculum lucrum obtinuisse. Hæc quidem meo judicio vera ac germana est interpretatio Gregorianæ decretalis *in cap. ult. de usur.*, de qua tam variæ interque se dissentientes canonistarum sententiæ circumferuntur. Atque ita sane jus canonicum minime sustulit nauticum fœnus quod jure civili probatum est. Hoc unum inter utrumque jus discrimen intercedit, quod canonicum inducit præsumptionem, quam non inducit jus civile, simulati periculi, ut usuræ ex mutuo solvantur.

§. XII. At quoniam legum ratio sanctissime et providentissime constituta sæpe hominum malitia pervertitur, inventa sunt diverticula et simulatæ rerum species, de quibus sane præcidendis avertendisque oportuit cogitare. Quidam porro usurarum tegumenta quærunt contractu emptionis venditionis; cum quis videlicet rem alteri vendit summo pretio justa non accepta pecunia, cum pacto, ut adumbratus hic venditor statim ab ipso emptore rem minoris emat, ac pretium enumeret. Contractum hunc plenum fraudis et deceptionis, quem Hispani *mohatram* appellant, recte improbant ecclesiæ leges, atque inter usurarios contractus recensent (1).

(1) Innocentius XI hujusmodi contractum damnavit propositione 40 inter propositiones ab ea damnatas his concepta verbis: « Contractus mohatra licitus est etiam respectu ejusdem personæ, et cum contractu retrovenditionis prævie inito cum intentione lucri. » Confer etiam S. Carolum Borromæum *in synod. provinc.* 1 *act. eccles. Mediol. par.* 1 *pag.* 36 *edit. Patav.* 1754, et Covarruviam *var. resol. lib.* 2 *cap.* 3 *de usur. num.* 6 *in fin.*

§. XIII. Eodem loco jus canonicum habet *anti-*

chresin, scilicet pactum, quo res pignori datur, ut creditore eodem pignore utatur fruatur creditæ pecuniæ loco, aut ejus fructus pro usuris accipiat (1). Nam pignus creditori traditur, ut in eo cautionem habeat; non ut capiat fructus, qui ad dominum pertinent, et ideo merito a jure canonico pactum antichresis improbatur (2).

(1) *Cap.* 1, 2, 8 *de usur.*, *cap.* 4 *et* 6 *de pignor.* Atque his quidem Pontificiis constitutionibus derogatum est juri civili, quod non solum expressam antichresin probat in *L.* 11 §. 1 *ff. de pignor.*, sed etiam tacitam, uti multi putant, *in L.* 8 *ff. in quib. caus. pign. vel. hypoth. tacit. contrahit.*, quamquam non ignorem, quæ de recta hujus legis interpretatione controversiæ sint inter Accursium, Irnerium, Bacovium, Hotomannum, Cujacium *observat. lib.* 7 *cap.* 17 *opp. tom.* 3 *col.* 189 *edit. Venet.* 1758, et Vinnium *select. qu. lib.* 2 *cap.* 7. Confer etiam Jo. Francisc. Arcasium *comment. jur. civil. lib.* 5 *cap.* 2 §. 13 *et* 14. Quoniam vero a jure canonico antichresis improbatur, facile intelligitur, quam falsa sit opinio illorum, qui probant contractum antichresis ex quo alteruter contrahentium facultatem habet suo lubitu repetendi, quod dedit, atque alter interim credita pecunia fruitur, alter re pignorata, ex qua fructus percipit. Quem contractum Itali appellant *il contratto a godere.*

(2) Hinc merito statutum est ab Innocentio III *in cap.* 6 *de pignor.*, quod si creditor, vel ille qui ab eo causam habet, tot ex pignore accepit fructus, quot est opus, ut totum debitum dissolvatur, pignus debitori restitui debeat.

§. XIV. Casus tamen interdum eveniunt, quibus a jure canonico *antichresis* non improbatur. Nimirum qui dat domino feudum loco pignoris, ut fructus capiat, atque ipse interim solutus sit omni onere servitii, quod ei propter feudum præstare deberet, nihil agit, quod canonici juris disciplinæ adversetur. Nam hi fructus quasi pretium sunt et compensatio servitii, non locum obtinent usurarum (1). Pari modo si pro dote numeranda socer genero prædia quædam obligaverit, ut gener sibi integros habeat

eorum fructus et nullum interim dotis jacturam faciat, procul abest omne usurarum vitium, quoniam jure percepti sunt fructus, ut matrimonii onera sustinerentur (2).

(1) *Cap.* 1 *de feudis*, *cap.* 8 *de usur.*
(2) *Cap.* 16 *de usur.* Confer Cujacium *in decretal. cap.* 1 *tit.* 20 *lib.* 3 *opp. tom.* 6 *col.* 1002 *et seq. edit. cit.*

§. XV. Sed et pactum *legis commissoriæ* in pignoribus plenum usuræ et iniquitatis habetur. *Commissoria lex* appellatur pactum, quo venditio committitur ac dissolvitur, quoties videlicet placuit, ut si intra diem pretium solutum non fuerit, res inempta fiat (1): quæ etiam *commissoria* simpliciter appellatur (2). Commissoria lex in pignoribus reprobatur, hoc est improbatur pactum, quo, nisi debitor certa die solverit, pignus in dominium et potestatem creditoris transeat (3).

(1) *L.* 1 *et tot. tit. ff. de Leg. commissor.*
(2) *L.* 4 §. 2 *et* 4 *ff. eod.*
(3) *L.* 3 *cod. de pact. pignor. et L. commissor. cap.* 1 *de pignor.*, S. Carolus Borromæus *in concil. Mediol.* 1 *tit. de usur. act. eccles. Mediolan. par.* 1 *pag.* 36 *ed. Patavii* 1754. Id autem plane diversum est a pacto de distrahendo pignore, de quo igitur in *L.* 4 *de pign. act.* neque vero cum *lege commissoria* in pignoribus conventa confundi debet pactum redimendi, seu retrovendendi, cum quo inita emptio venditio est, quoniam valere hoc pactum et nullam in eo usuram inesse constat. *L.* 2 *cod. de pact. int. empt. et vendit. cap.* 10 *de fid. instrum. extravag.* 1 *et* 2 *de empt. et vendit. int. commun.* Ac si pactum hujusmodi emptoris gratia adjicitur, pretium augetur, minuitur autem, si ad commodum pertinet venditoris. Cavendum tamen est, ne pretium ita sit exiguum, ut ex eo colligi possit, emptorem potius mutuum dare, quam emere voluisse et noluisse mutuum dare, nisi cum illa lege; potissimum si usuras exercere solitus esset, et venditor inopia laborans pecunia indigeret; quia tunc esset usura *palliata*, et res empta tamquam in pignus securitatis gratia retineretur *cap.* 5 *de empt. et vendit.*

§. XVI. Verum fructus recte exiguntur ex *locis montium*, quorum nomine intelligimus cumulum pecuniæ, frumenti, similium, quæ hominibus ope indigentibus mutuo dantur accepto pignore, quod stato tempore recuperandum est. Nisi id debitor præstet, pignus ipsum distrahitur, atque ita Mons pietatis habet rem, quam credidit, debitor id, quod ex pignoris pretio reliquum est; interim ab eo, qui pignus obligavit, modici quidam fructus persolvuntur. Num hi fructus percipi recte possent, magna animorum contentione disputatum est: cum quidam essent, qui eos propter mutuum dari, et ideo labem usurarum in iis inesse existimarent (1).

(1) Contra hos Montes præ ceteris disputarunt Cajetanus *in comment. de Mont. piet. cap.* 1, et Sotus *lib.* 6 *de Just. q.* 1. Illud vero mirum est, quod hæretici, qui usuras probant, montes pietatis improbare potuerint, quorum e numero sunt Carpzovius *practic. crim. qu.* 92 *num.* 4 *et seq.*, et Matthias Zimmermanus, qui simulato nomine Dorothei Asciani librum edidit cum titulo *Montes pietatis Romanenses historice, canonice, theolog. detecti*. Sed varia hæc, et secum ipsa confligens agendi ratio ex odio procedit, quo ipsi in sedem Apostolicam feruntur. Scilicet quod ab ea probantur montes pietatis, improbantur ab hæreticis licet ipsi suis principiis adversentur. Boehmerus *in jur. canon. potest. lib.* 5 *tit.* 19 *num.* 2, montes pietatis valde commendat, licet eos confundat cum usuris, quæ a jure canonico improbantur, quod etiam falso prædicat *in not. ad instit. canon. Fleury par.* 3 *cap.* 13 §. 6. Instituti autem sunt montes pietatis, ut opem haberent egentes homines, qui a fœneratoribus, præsertim hebræis, cum gravissimis usuris mutuam pecuniam accipere cogebantur. Sane quam late pateret ea tempestate vitium usurarum et quanta exinde mala procederent, constat ex antiquis monumentis quorum multa collegit Muratorius *antiq. Italic. diss.* 16. Ut igitur hæc mala removerentur et pauperes non cogerentur ferre onus gravissimum usurarum, pii homines erigendos curarunt montes pietatis, unde pauperes dato pignore, per quod res montis in tuto esset, obtinerent pecuniam, qua indigebant. Primum Urbs vetus hunc montem instituit, cujus statuta *de Monte Christi*, ut vocabant, expensa atque approbata fuerunt a cardinali Ostiensi Camerario, deinceps etiam confir-

mata a Pio II per Breve editum die 3 Jun. 1463. Eadem tempestate civitas Perusina suum erexit Montem, quem Paulus II an. 1467 approbavit. Lapsu temporum alii quoque in aliis civitatibus tum intra, tum extra Italiam Montes pietatis instituti fuerunt, ut nosci potest apud Wadingum *annal. minor. tom.* 14 *et* 15 *passim*; Ballerinium *de usur. tom.* 2 *in app. opusc.* 1; Zecchium *de usur. diss.* 2 *cap.* 1 *sect.* 6 *art.* 5 §. 362; Zypæum *jur. Pontific. nov. lib.* 5 *tit. de usur. num.* 11; Claudium Jos. de Ferriere *diction. de droit et de pratique tom* 2. *verb. Mont de piété.*

§. XVII. Sustulit omnem dubitationem Leo X in concilio Lateranensi V, qui re diligenter cognita definivit, recte hos Montes fuisse institutos, planeque nullum in iis inesse usurarum vitium (1). Non enim modici hi fructus propter mutuum solvuntur, sed ut Mons pietatis integram habeat rem suam, cum qua pluribus opitulari debet, ac nihil detrimenti capiat propter impensas, quas facere oportet pro domo, pro ministris, pro ceteris, quibus est opus; ut petentibus credatur pecunia et accepta pignora custodiantur. Simili modo nullum quidem ex mutuo lucrum facere licet, sed jure repetuntur impensæ, quas aliquis fecit, ut pignus conservaret, aut ut mutuum ad absentem debitorem mitteret (2).

(1) Concilium Lateranense V *sess.* 10 *conc. tom.* 19 *col.* 905 *collect.* Labbei.

(2) Consule Sylvium *in S. Thomam.* 2. 2 *quæs.* 78 *art.* 4. *quæst.* 1; Gonzalezium *in cap.* 4 *de usur. num.* 3; Benedictum XIV *de synod. diœces. lib.* 10 *cap.* 5 *num.* 1 *et seq.*; Ballerinium *de usur. in append. de montib. piet.*; Zecchium *de usur. dissert.* 2 *cap.* 1 *sect.* 6 *num.* 258 *et seq.* Sed pro Montium pietatis utilitate, æquitate, sanctitate ostendenda præ ceteris præsto est auctoritas concilii Tridentini, quod eos inter loca pia recensuit, et episcopi visitationi subjecit *sess.* 22. *cap.* 8 *de reform.* Confer etiam S. Carolum Borromæum *conc. Mediol.* 1 *tit. de pior. loc. administr. act. eccles. Mediolan. par.* 1 *pag.* 37 *edit. cit.*

§. XVIII. Et quoniam fieri aliquando potest, ut quod a præfectis Montis exigitur, impensas superet, quæ pro retinendo custodiendoque pignore sunt necessariæ, idcirco, ne qua usurarum suspicio exoriatur, recte cautum est, ut ab iis, quibus accepto pignore pecunia creditur, nihil exigi possit nisi primum a sede Apostolica facultas impetrata sit (1). Multoque minus sine Apostolicæ sedis venia plus exigi potest, quam antea consueverat, quamquam dissolvendum sit æs alienum, quod Mons pietatis contrahere debuit, ut pauperibus subveniret (2).

(1) Confer decreta sacræ Congregationis concilii *lib.* 15 *decretor. pag.* 486 *et* 501.
(2) Vide *thesaurum resol. concilii tom.* 1 *pag.* 28.

§. XIX. Sunt etiam usurarum expertes census, per quos emitur jus percipiendi fructus ex certo fundo, qui semper nexu devinctus est, ut creditor in tuto sit. Non enim eo contractu venit quæstus ex pecunia, sed dominus rei frugiferæ vendit jus capiendi certos ex ea fructus, quod recte atque ordine fieri, quis inficiabitur (1)? Plura autem sunt observanda, ut hic contractus valeat et omnis ab eo usuræ suspicio removeatur. Præcipua sunt, ut accurate designetur certus fundus et hic quidem frugifer, qui census hypothecæ subsit, atque ut coram testibus ac notario revera numeretur pecunia, quæ continuo debitori tradenda est (2).

(1) *L.* 63 *et L.* 72 *ff. de usufruct.;* §. 1 *Inst. de usufruct.* Errant autem vehementer Salicetus *in auth. Ea lege cod. de usur.,* et Hottomanus *observ. lib.* 2 *cap.* 15, qui censum quemlibet *larvatam usuram* appellant. Nam per censum jus venditur percipiendi fructus ex fundo frugifero; in qua quidem venditione nihil inest fœnoris, et nihil, quod a legibus improbetur. Præterea creditor ab se solutam pecuniam suo lubitu repetere non potest, ex quo intelligitur, quantum absit ab hoc contractu omne pactum mutui tum expressi, tum taciti.

(2) Martinus V *in extravag.* 1 *de empt. et vendit. int. communes*, et Calixtus III *in extrav.* 2 *eod. tit.* census contractum approbarunt. Denique S. Pius V *const. Cum onus* 106 *tom.* 4 *par.* 3 *bullar. Roman. pag.* 52 certas constituit leges, quas omnes observare oportet, ut census recte constituatur. Merito tamen monet Benedictus XIV *de synod. diœces. lib.* 10 *cap.* 5 *num.* 5, leges illas, quæ de imponendis censibus a S. Pio V sunt constitutæ, quæque tantum juris positivi sunt, in iis locis, in quibus Piana constitutio usu recepta non est, non observari.

§. XX. Servatis omnibus, quæ servare oportebat, creditor jus acquirit certos ex designato fundo percipiendi fructus, aut horum loco vim certam pecuniæ, illud autem, quod ipse numeravit, pretium ita amittit, ut repetere suo lubitu nequeat. Licet tamen debitori pretium ipsum restituere, atque ita se ære alieno et census onere liberare; verum duos ante menses res tota nuntianda et aperienda creditori est (1).

(1) S. Pius V *cit. const. Cum onus* §. 11.

§. XXI. Atque hic quidem census *realis* dicitur, quoniam inhæret rei, hoc est fundo, qui ejus hypothecæ subest et ex quo fructus percipiuntur. Dissimilis est ratio census, quem *personalem* vocamus, quoniam non super re aliqua frugifera constituitur, sed super ipsa persona venditoris, qui sibi vel suis etiam hæredibus onus imponit certam quoque anno pecuniam solvendi emptori, ex industria et labore suo. Qui quidem census realis non efficitur, quamquam interdum detur hypotheca, ut res sua sit creditori cautior; quoniam pereunte re, quæ hypotheca tenetur, non perit census, uti evenit in censu reali, qui tollitur et perimitur, perempto fundo, super quo constitutus est.

§. XXII. Contractus hic quibusdam est visus expers turpitudinis, quæ in usuris inest (1); et hoc exploratum est, per eum vendi non jus percipiendi

fructus ex certo fundo, eoque frugifero, sed ipsam vendi annuam præstationem pecuniæ, quæ ex persona debitoris capienda est. Merito igitur hujusmodi contractus improbandus est, quoniam census nequit consistere, nisi in re immobili, eaque fructifera, ac certa et nominatim designata, sit constitutus (2). Ac turpior etiam inest usura in censu personali, qui ab utroque contrahente deleri et extingui potest, quoniam hic contractus merum est mutuum, præterea nihil (3).

(1) Scriptores, qui personalem censum defendunt enumerat Benedictus XIV *de synod. diœces. lib.* 10 *cap.* 5 *num.* 4.

(2) Confer constitutionem S. Pii V, quam paulo ante laudavi. Itaque dubitari non potest, quin personalem censum facere non liceat in iis locis, in quibus Piana constitutio recepta est, quoniam ea postulat rem immobilem eamque fructiferam, ac certam et nominatim designatam, ut in ea census constituatur. Sed non ita certum est, num idem sit ferendum judicium de iis locis, in quibus eadem constitutio non obtinet. Non enim ea viget ubique, uti supra animadverti; et porro narrant Guttierez *pract. lib.* 2 *quæst.* 177 *in fin.*, et Felicianus *de Solis de censib. lib.* 1 *cap.* 7 *n.* 2, Pium V rogatu Philippi II Hispanis dedisse veniam, ut ejus constitutionis præscripta, quæ juris naturalis aut divini non sunt, observare non cogerentur. Contrario quoque usu, seu legitime præscripta consuetudine effici potest, ut aliæ gentes iisdem legibus, quæ de imponendis censibus a S. Pio V constitutæ sunt, non subjiciantur. Itaque his in locis videndum est, num in censu personali aliquid insit, quod juri naturali et divino adversetur. Vehementer tamen suspicatur Benedictus XIV *loc. cit. num.* 5, quod in hujusmodi censu, præsertim utrimque redimibili, desiderentur conditiones, quas non solum Pontificia constitutio, sed etiam jus naturæ ac divinum postulant. « Ne sit larvatus contractus mutui, et propterea coram Deo usurarius. » Itaque recte monet, quod cum ea res nondum a sede Apostolica definita sit, id unum ab episcopo faciendum est; scilicet si diœcesi præest, in qua viget Piana constitutio, curare diligenter debet, ne personales census contra ejusdem constitutionis præscriptum contrahantur; contra si præpositus sit diœcesi, in qua eadem constitutio moribus recepta non est, monebit atque hortabitur christianos, ut se ab

his censibus abstineant, quoniam, eorum inspecta indole, usuræ periculo et suspicione non carent.

(3) Sane si omnes fere juris canonici interpretes periculi plenam esse statuunt emptionem census realis ad certum tempus, uti testatur Fagnanus *in cap. In civitate num.* 16 *de censuris*, multo magis cavendus est census personalis, qui ab utroque contrahente extingui potest.

§. XXIII. Est et census, qui *vitalitius* dicitur, quia tantum vivo creditore persolvitur, eoque moriente extinguitur. Census hic emitur et venditur super re quoque fructifera quolibet anno solvendus, donec vitæ usuræ fruatur sive is, qui pecuniam dedit, sive alius quilibet a contrahentibus designatus (1). Solus debitor censum vendens eumdem redimere suo lubitu potest, integra restituta pecunia, quam accepit, non item creditor, qui eam numeravit; sed hic contentus esse debet fructibus, quos vivo sibi, aut alteri ab se designato quotannis solvi pactus est (2). Hic quoque census vel *realis* vel *personalis* esse potest; ad utrumque eadem pertinent, quæ de reliquis censibus paulo supra dicta sunt.

(1) Vitalitium hunc realem censum tum mores, tum leges et canones probant. Clemens V in concilio Viennensi *Clem.* 1 *de reb. eccles. non alien.* ecclesiæ, aut monasterii bona, et reditus alicui *ad ejus vitam* concedi permisit, cum id ipsius ecclesiæ, aut monasterii utilitas ac necessitas postularet. S. Pius V constitutione, qua definivit, censum annuum recte constitui in re fructifera, immobili, certa ac nominatim designata, vitalitios census super re item fructifera constitutos haud sane improbavit; sed imo cum perpetuum censum certis legibus obstrictum approbaverit, multo magis censum temporarium cum iisdem legibus approbasse videtur.

(2) Ex consuetudine autem, atque ex peculiaribus singularum regionum legibus noscendum est, quanti esse debeant fructus, qui ex vitalitio censu, quotannis solvendi sunt. Cum nulla peculiaris est lex et consuetudo, res tota definitur arbitrio boni viri, seu pacto contrahentium, ratione habita ætatis et valetudinis ejus, cujus obitu census extinguitur. Consule Covarruviam *var. resol. lib.* 3 *cap.* 9 *num.* 7.

§. XXIV. Non solum ex pecunia, quæ ad emendum censum, sed etiam ex pecunia, quæ pro collybo (1), aut cambio numerata est, rite ac recte fructus percipiuntur. Est autem cambium permutatio pecuniæ cum justo mensarii (2) lucro, quod tribus modis fieri potest. Scilicet vel præsens datur pecunia, ut cum alia specie dissimili permutetur, ex. gr. aurea cum argentea; vel uno in loco pecunia mensario traditur, ex. gr. Romæ, ut in alio loco restituatur, ex. gr. Parisiis; vel contra ab ipso mensario pecunia Romæ accipitur, ut ei Parisiis restituatur. Primum illud cambium *minutum* et *manuale* dicitur; reliqua duo cambia *localia* ac *per litteras* appellantur; quoniam per litteras pecunia restituitur alio in loco, quam quo soluta, aut accepta est.

(1) Collybi vocabulo pluries Cicero, aliique latini scriptores utuntur. Proprie collybus est pecuniæ permutatio.

(2) Mensarii dicuntur etiam argentarii et argenti distractores, ut *in L. unic. cod. Negotiat. ne milit.*, atque argentariæ mensæ exercitores, ut *in L. 4 ff. de eden.* Consule Brissonium *de verb. signific. verb. argentarii tom. 1 pag. 102 edit. Halæ Magdeburg.* 1743, et Majansium *d. 49 n. 22 tom. 1 pag.* 221 *et seq. edit. Lugdun. Batav.*

§. XXV. Ex his porro cambiis mensarium jure et merito lucrum consequi, inter omnes constat; quoniam illud non ex mutuo procedit, sed percipitur propter onera, quæ mensarius cogitur sustinere, ut eam negotiationem exerceat (1). Necesse tamen est, quod in cambio locali vera fiat pecuniæ translatio, aut saltem quod qui pecuniam accipit, certum ac deliberatum habeat animum eam alibi restituendi; nam si eam ab se restituendam sciret ubi accepta est, quamquam alium in locum missæ litteræ fingerentur, cambii specie vera lateret usura,

quæ forte judicium hominum posset effugere, Dei certe non posset. Atque hoc quidem cambium *fictum* et *siccum* appellamus (2).

(1) Confer Sotum *de just. lib.* 6 *qu.* 10; Navarrum *manual. cap.* 27 *num.* 289 *ad* 295; Molinam *de cambiis quæst.* 4, et Molinam *de contract. tract.* 2 *d.* 404.

(2) Cambia *sicca* improbantur a Pio IV *in const. Cum sicut* 1 *tom.* 4 *par.* 2 *bullar. Roman. pag.* 1, et a S Pio V *in const. In eam* 162 *tom.* 4 *par.* 3 *pag.* 145.

§. XXVI. Sed hominum calliditate aliud est inventum cambii genus, quod *obliquum* appellatur. Hæc autem ejus contrahendi ratio est: Titius a Cajo mutuos petit aureos nummos mille, quibus indiget; sed hic negotiari et quæstum ex negotiatione facere solet et ideo se aliquid daturum negat. Instat Titius, ac denique ita res componitur, ut ipse a Cajo mutuos accipiat aureos nummos mille, quos postulat, ac nihil propter mutuum solvat; verum ne quid detrimenti Cajus propter mutuum capiat, datur ei facultas similis ab se ipso, aut ab alio accipiendæ pecuniæ, quam cambio occupet et cum qua negotietur. Titius autem spondet, se Cajo soluturum, donec mutuum restituat, quidquid ipse impendit, aut impendere deberet, si aureos nummos mille a mensario accepisset.

§. XXVII. Interdum Titius ipse onus suscipit cambio occupandi vim tantam pecuniæ, quantam a Cajo mutuam accepit, ita tamen ut partus ex ea negotiatione quæstus pertineat ad Cajum, cui quotannis alter pendet, donec mutuum restituat, quantum ex cambio lucri fecit, aut quantum facere posset. Cum illa a mutuante negotiatio est exercenda, ejus est demonstrare, cambii litteras ab se datas fuisse, aut sese ab alio per cambium mille aureos nummos obtinuisse.

Cum vero cambio occupare pecuniam debuit, qui mutuum accepit, de nulla re sollicitus est creditor, cui solvendi sunt fructus, sive alter fregerit, sive servarit fidem. Nam contracto cambio ejus fructus creditori solvuntur, eoque neglecto fructus iidem dandi sunt propter id, quod creditoris interest, sive propter damnum, quod in eum redundat, quia debitor stipulationis legi non satisfecit. Atque hic quidem negotii expediendi modus, per quem res est creditori cautior, frequentior esse solet.

§. XXVIII. Jam vero genus hoc cambii, quod *obliquum* appellari diximus, circuitione quadam et anfractu, iniquum tegere ac velare fœnus, facile intelligitur; et hoc quidem fœnus magis eminet et apparet, cum ipse debitor se accipere pecuniam simulat, ut cum ea negotietur. Quis enim credat hominem inopem, qui mutuum accipit propter egestatem et angustiam rei familiaris, statim in promptu habere pecuniam acceptæ parem, quam cum quæstu compendioque mutuantis ad nundinas mittat atque in cambium conferat?

§. XXIX. Quare hic contractus utut probari possit in foro externo, in quo forte res gesta censetur, uti stipulatione conventum est, tamen in foro interno, in quo solum spectatur quod revera gestum est, si pecunia, quæ mutuum exæquat, ad nundinas missa non fuit, sive in cambio occupata, neque id unquam propositum fuit contrahentibus, hujusmodi cambium turpe, et usuræ labe infectum christianoque homine indignum habendum est. Licet sane ex pecunia alteri data lucrum consequi propter ademtum lucrum, aut illatum damnum, sive ut vulgo loquimur, *titulo lucri cessantis, aut damni emergentis;* verum id unum, quod æquum justumque est, præ se ferre mutuantes debent, ut probatum

legibus lucrum consequantur, non fuco et fallaciis adumbrare speciem et formam veritatis, ut ea sit improbi quæstus et fœnerationis loco. Clerici tamen etiam in foro externo quodlibet genus cambii agere prohibentur; quoniam qui hos contractus exercent, negotiatores sunt, quales jus ecclesiasticum clericos esse non sinit (1).

(1) Confer quæ dixi *lib.* 1 *tit.* 1 §. 9 *pag.* 98 *et* 99, atque etiam Girald. *expos. jur. Pontif. par.* 1 *sect.* 73 *p.* 913 *et seq.*

§. XXX. Neque solum cambio pecuniam fœnerantur homines, sed etiam societate, cujus indoles et natura est, ut æqua sit partitio periculi, damni, lucri inter duos aut plures, qui suam in aliqua negotiatione pecuniam aut operam collocarunt (1). Quare iniqua est societas *leonina*, qua alter lucrum tantum, alter damnum sentit; itemque societas ea lege instituta, ut alter quotannis lucrum aliquod obtineat, ac semper, sine ullo sui damno ac periculo, integram habeat pecuniam, aut rem, quam in societatem contulit, quæ societas *ad caput salvum* vulgo appellatur (2).

(1) *L.* 29 *et seq. ff. pro socio.*
(2) Vide *const. Detestabilis avaritiæ* 68, Sixti V *t.* 4 *par.* 1 *bullar. Roman. pag.* 263.

§. XXXI. Alio etiam modo contrahentes curant, ut non tantum integra sit semper pecunia, aut res quævis ab altero data, sed etiam ut certum fixumque sit lucrum, quod ipse quotannis consequi debet. Id nimirum præstat per *trinum contractum*, quem eo nomine appellamus, quoniam ex tribus pactionibus efficitur. Titius societatem coit cum Sempronio, cui tradit aureos nummos mille, ut negotietur. Pecunia hæc quotannis paritura videtur lucrum aureo-

rum 200; sed Titius metuit, ne in illa periculi plena negotiatione aliquam rei datæ jacturam faciat.

§. XXXII. Itaque alium absolvit contractum, quo Sempronio remittit et condonat aureos nummos quinquaginta, ea lege, ut sibi semper sarta tecta sua sit pecunia, aut res quælibet ab se data, qualis tandemcumque ejus negotiationis exitus sit futurus. Sed sibi nondum res satis considerata atque provisa videtur. Quare tertius initur contractus, quo Titius alios Sempronio concedit aureos nummos quinquaginta, atque hic vicissim spondet, sese alteri quotannis soluturum aureos centum, sive secunda, sive adversa negotiationi fortuna sit.

§. XXXIII. Æquusne haberi debeat, an potius iniquus hic trinus contractus, memoria Patrum nostrorum magna animorum contentione inter Martinum Navarrum (1) et Dominicum Sotum (2) disputatum est, quorum alter ab eo usuræ labem abesse, alter autem in eo prorsus inesse contendebat. Delata est controversia ad Sixtum V (3), atque ipse, re diligenter cognita, fœnoris damnavit pactum societati adjunctum, per quod alter ex sociis duplici ex parte securus redditur. Cum enim eo pacto evertatur tollaturque lex societatis, quæ in pari spe similique periculo utrumque socium esse jubet, consequens est, ut pecunia eo genere contractus credita in mutuum fœneratitium convertatur.

(1) Navarrus *in manual. cap.* 17 *num.* 154 *et seq.*
(2) Sotus *de justit. lib.* 6 *qu.* 6 *art.* 2.
(3) Sixtus V *constit. Detestabilis* 68 *tom.* 4 *par.* 4 *bullar. Roman. pag.* 264.

§. XXXIV. Sed plures tamen sunt ex theologorum et canonistarum familiis, qui trinum hunc contractum recte iniri posse defendunt (1); et hi qui-

dem negant, in eum quidquam statuisse Sixtum V, quem ajunt tantum improbasse contractus, qui jam improbati erant, nullam autem dixisse legem in eos contractus, qui probi et honesti habebantur (2). Contra scriptores multi et nobiles (3) Soto suffragantur, atque in trino contractu labem opponunt, et vitium usurarum eumque a Sixto improbatum affirmant (4).

(1) Covarruvias *var. resol. lib.* 3 *cap.* 2 *num.* 3; Lessius *de just. lib.* 2 *cap.* 25 *dub.* 3 *num.* 24; Garcia *de contract. par.* 2 *cap.* 67; Card. de Lugo *de just. et jur. disp.* 30 *sect.* 4; Gibalinus *de usur. lib.* 6 *cap.* 3 *art.* 4, aliique.

(2) Ajunt enim, cardin. Toletum et S. Severinæ, qui jussu Pontificis constitutionem exararunt, testatos fuisse, Sixtum V tantum damnare voluisse pactiones, quæ iniquæ essent, quæque usuras continerent, non item eas, quæ omni usuræ vitio carerent, uti narrat Comitolus *respons. moral. lib.* 3 *qu.* 12 *num.* 4.

(3) Genetto *theolog. moral. tom.* 1 *tract.* 4 *cap.* 14; Natalis Alexander *theolog. dogmat. et moral. tom.* 2 *lib.* 3 *c.* 7 *art.* 5 *regul.* 23; auctor *dissertationis Lugduni editæ an.* 1675, *de usuraria trium contractuum pravitate;* Aurelius Piette *tom.* 4 *de contract. qu.* 4 §. 2; Sambovius *cas.* 185 *tom.* 2 *resol.;* auctor *theologiæ moralis ad usum seminar. petrocoren. tom.* 2 *lib.* 4 *cap.* 8; Antoine *tom.* 4 *tract. de contr. cap.* 8 *qu.* 3; continuator prælection. Tournely *par.* 2 *de contract. cap.* 4 *art.* 1; Concina *usura contractus trini dissertationibus historico-theolog. demonstrata.*

(4) Non enim his credibile videtur, Sixtum V, qui eam edidit constitutionem, ut controversiam dirimeret, quæ inter Sotum et Navarrum fervebat, hanc quæstionem in medio relinquere ac ne attingere quidem voluisse.

§. XXXV. Certe trinus hic contractus plenus est periculi, neque caret usuræ suspicione: ideoque optandum maxime est, ut ab eo sese homines abstineant (1). Verum cum eum nondum sedes Apostolica expresse damnaverit, ille passim initur, atque in foro externo vim et exitum habet. Forte in judicio qui pecuniam ab altero accepit, sua sponte et voluntate

adjecisse videtur pactiones trini contractus, ut gratificaretur alteri, qui etiam sine his pactionibus simplicis meræque societatis gratia pecuniam tribuisset (2).

(1) Benedictus XIV *de synod. diœces. lib.* 10 *cap.* 7, a quo cuncta arripui, quæ ad hunc locum pertinent, copiose agit de trino contractu, atque omnia enumerat argumenta, quæ pro eodem contractu, quæque contra eum afferri solent. Postremo rem omnem concludit his verbis *num.* 6: « Hæc sunt præcipua rationum momenta, quæ in utramque partem adducuntur, neque Apostolica sedes priori opinioni, etsi minus congruere videatur Sixtinæ constitutioni, ullam hactenus censuram inussit, a qua proinde etiam infligenda debet episcopus abstinere; ad usum vero quod attinet, tuto poterit contractum trinum, quem etiam ejusdem patroni periculosum fatentur, pro viribus impedire atque ab eo ineundo suos subditos dehortari. »

(2) Quid vero si evidenter constet, debitorem invitum ac necessitate coactum cum iis pactionibus pecuniam accipere debuisse, quoniam sine iis alter nullo modo pecuniam credidisset? Tunc contractum usuræ labe infectum esse, tradit Carolus Gagliardus *instit. canonic. lib.* 4 *tit.* 17 §. 112.

§. XXXVI. Reliquæ sunt pœnæ in eos, qui usuras exercent, ecclesiæ [illegible] usurarum rei, quos nimirum in eo cœno jacere manifesto constat, infames fiunt (1); quæ tamen infamia ex usu et canonica æquitate tollitur, si resipiscant; et irregulares propter contractam infamiam (2), et intestabiles (3), ita ut eorum, si quæ scripta reliquerunt, testamenta non valeant. Moniti ut redeant ad bonam mentem, si pervicaces fuerint, clerici ab ecclesiastico officio et beneficio deponuntur, laici excommunicantur (4), ac male parta restituere detrectantibus absolutio sacramentalis, Eucharistia et ecclesiastica sepultura denegatur (5), et clericus, qui hos homines sepelivit, statim in excommunicationem incidit (6). Sunt et aliæ populorum moribus ac legibus inductæ pœnæ et judex suo arbitrio aut lenioribus utitur, aut asperioribus, uti rerum ratio postulare videtur.

(1) *Can.* 2 §. *Porro caus.* 3 *quæst.* 7; *cap.* 11 *de excess. prælat.; L.* 20 *cod. Ex quib. caus. infam. irrog.*
(2) *Can.* 2 *dist.* 33, *can.* 8 *dist.* 46, *can.* 4 *dist.* 47.
(3) *Cap.* 2 *de usur.* (4) *Cap.* 7 *eod.*
(5) *Cap.* 3 *de usur.; cap.* 2 *eod. in* 6.
(6) *Clement.* 1 *de sepultur.*

§. XXXVII. Constat autem manifesto, aliquem esse hujus criminis reum vel ex facti evidentia, quia palam improbum fœnus exercet, vel ex propria confessione in jure emissa, vel ex idoneis ac fide dignis testibus, vel ex violentis indiciis, librisve rationum, quos reus edere cogitur, ut vel crimen appareat, vel ejus suspicio removeatur (1).

(1) *C.* 14 *de usur. Clem. unic.* §. *ceterum, L.* 5 *et* 6 *C. de prob.*

TITULUS XVIII.

De Pœnis et Censuris ecclesiasticis.

I. Ecclesia jus habet infligendi pœnas.
II. Distinctio pœnarum et censurarum.
III. Pœnæ corporales ab Ecclesia inflictæ.
IV. Pœnæ spirituales.
V. Depositio et degradatio.

§. I.

Ecclesiam habere jus infligendarum pœnarum et eam semper, quoties opus fuit, jus ipsum exercuisse, superiori loco demonstratum est. Sane hominum societas est Ecclesia et regimen habet a Christo institutum. Ergo jus cogendi homines, qui hac societate continentur, habeat necesse est, cum nullum sine eo

jure sit verum et perfectum regimen, et vero Christus jus ipsum in eam contulit nominatim, dum ei claves dedit, quibus solveret et ligaret atque in sontes animadverteret (1).

(1) Matth. XVIII *v.* 15 *seq.* Quare divinæ institutioni adversantur Pfaffius, Boehmerus et ceteri protestantes, qui nullam a Christo jurisdictionem, et nullum sacrum imperium ecclesiam habuisse contendunt, et pœnas ecclesiasticas initio non veras pœnas fuisse existimant, sed potius ex pacto et conventu pendentes, quoniam christiani in societatem convenientes sese pactis adstringebant ad illius leges observandas, atque ad eos, qui his legibus non parerent, jure fraternitatis et officio privandos.

§. II. Ecclesiasticarum pœnarum omnium est finis unus, curare videlicet, ut reus criminis emendetur, et ceteri exemplo pœnæ in officio contineantur. Sed non una est earumdem pœnarum ratio; sicuti non unum forum, neque una ecclesiæ potestas est. Ei nimirum duplex est forum, internum et externum, et duplex item potestas, altera, quam ipsa habet communem cum omni vera ac perfecta republica, et altera spiritualis, quæ ejus tantum est propria, quoniam ei uni a Christo data est. Itaque jure veræ perfectæque reipublicæ, pœnas, quæ corpus, et jure spiritualis potestatis pœnas irrogat, quæ animum affligunt. Quæ ad corpus pertinent, proprio nomine dicuntur pœnæ, quæ animum attingunt, censuræ appellantur (1).

(1) Inter ecclesiasticas pœnas atque censuras nullum initio discrimen fuisse, cunctasque ecclesiæ pœnas fuisse tantum spirituales, quæ animum solum affligebant, non corpus castigabant, præter ceteros putant Van Espen *jus. eccles. univers. par.* 3 *c.* 1 *num.* 2 *et seq.*; Petrus de Marca *de collect. canon. cap.* 8 *n.* 6; Cavallarius *inst. jur. can. par.* 3 *cap.* 34 §. 2 *seq.*; Selvagius *antiquit. eccles. lib.* 4 *cap.* 1 §. 2 *seq.* Eadem est sententia Jo. Morini et ceterorum, qui ecclesiam tantum internum, non item externum forum habuisse contendunt. Nam si tantum interni fori potestatem ecclesiæ concedimus, consequens est, ut ea

jus tantum habeat infligendarum pœnarum, quæ animum affligunt, nullam vero in repugnantes externam vim adhibere possit. Sed satis est demonstratum *lib.* 3 *tit.* §. 7 *et seq. pag.* 9 *et seq.*, ecclesiam semper habuisse non internum modo, sed etiam externum forum itemque habuisse potestatem, quæ invitos et repugnantes ad parendum cogeret; idque etiam præstiti *lib.* 4 *tit.* 1 §. 2 *not.* 4. *p.* 213 *et seq.*, ubi præterea dedi Joan. XXII constitutionem editam adversus Marsilium Patavinum. Ex quo efficitur, ut ei semper jus fuerit irrogandi pœnas, quæ animum et quæ corpus attingerent. Nam ista sic reciprocantur, ut si ecclesia tantum internum forum habuit, solum animis imperaverit, si utrumque habuit internum externumque forum, tum in animum, tum in corpus pœnas constituere, et vim, quam *coactivam* dicimus, adhibere potuerit. Sane temporales et corpus afficientes pœnæ sunt mulcta pecuniaria, flagella, carcer, exilium, ceteræ generis ejusdem. Atqui has pœnas semper ab ecclesia inflictas fuisse, inter omnes constat, idque a me demonstratum est *lib.* 4 *tit.* 1 §. 10 *pag.* 225 *et seq.* Ac magnum semper ecclesia discrimen constituit inter corporales et spirituales pœnas, quas illis graviores habuit. Synodus Agathensis *can.* 41 *concil. tom.* 5 *col.* 530 *coll.* Labbei: « Quem (clericum) inquit, ebrium fuisse constiterit, ut ordo patitur, aut triginta dierum spatio a communione statuimus submovendum, aut corporali subdendum supplicio. » Ex hoc Agathensis concilii canone manifestum est, ecclesiam in criminosum clericum utramque constituisse pœnam, et spiritualem, qualis est ejectio a communione per triginta dies, et temporalem, cujusmodi est *corporale supplicium;* et vero utramque hanc pœnam non in interno, sed in externo foro irrogasse. Nam ea plectit clericum, cujus crimen non in foro pœnitentiæ soli sacerdoti notum esset, sed imo quod omnibus esset exploratum, clericum nimirum, *quem ebrium fuisse constiterit.* Eadem est sententia concilii Venetici *can.* 6 *tom.* 5 *col.* 8, et eadem similiter concilii Matisconensis I *can.* 5 *t.* 6 *col.* 659, a quo etiam numerantur ictus, quos clericus criminosus accipere debet. Synodus quoque Epaunensis *can.* 15 *tom.* 1 *col.* 713, utramque pœnam discriminat, et spiritualem, qua majorem clericum plecti jubet, et temporalem, quam in minorem clericum constituit. « Si superioris loci clericus, inquit, hæretici cujuscumque clerici concilio interfuerit, anni spatio pacem ecclesiæ non habebit. Quod minores clerici si præsumpserint, vapulabunt. » Par est ratio concilii Turonensis II, a quo *can.* 19 *tom.* 6 *col.* 540 fustigationis pœna plectitur negligentia minoris clerici, presbyteri autem negligentia privatione communionis per dies

triginta. Quo in loco animadvertendum est, hanc pœnam imponi non propter peccatum, quod esset ad forum pœnitentiæ deferendum, sed propter patentem cunctis negligentiam clerici, qui spreta synodi lege, *septimanam facere distulerat* cum alio clerico quem eadem synodus vitæ archipresbyteri testem esse voluerat. Sic quoque concilium Narbonense an. 589 *can.* 1 *tom.* 7 *col.* 726 clericum, qui purpureis uteretur vestibus, *velut transgressorem legis coercendum* statuit, unde intelligimus, quæ vis esset legis ecclesiasticæ, cujus *transgressores* pœnis *coercendi* erant. Idemque concilium *can.* 12 *col.* 708 statuit, subdiaconos desides verbis corripiendos, aut stipendio privandos, reliquos vero clericos flagris coercendos. Quin etiam abbates, propter jus et potestatem, quam habebant in subditos suos, hoc est monachos, in eos tum spiritualibus, tum temporalibus animadvertebant pœnis, neque illis utebantur, nisi flagitium asperiori pœna coercendum videretur. Hinc Socrates *histor. lib.* 4 *cap.* 238 *edit. Cantabrig.* 1720, de Arsenio abbate Ægyptio narrat, eum grandiores ætate monachos, non item juniores propter crimen a communione separasse; quoniam ajebat hos propter excommunicationem contumaces fieri, illos autem ejus metu et dolore facile resipiscere. Idem quoque sancitum est in regula Isidori Hispalensis *cap.* 17 apud Holstenium *cod. Regul. tom.* 1 *p.* 195 *edit. Aug. Vindelic.* 1759, ubi habentur hæc: « In minori ætate constituti non sunt coercendi sententia excommunicationis, sed pro quantitate negligentiæ congruis emendandi sunt plagis. » Eadem occurrunt in regula Macarii *cap.* 15 apud eumdem Holstenium, in regula Benedicti *cap.* 70 *ib. pag.* 135, in regula Aureliani *cap.* 41 *ib. pag.* 151, eodemque referenda sunt ea, quæ de disciplina maxime ecclesiæ in monte Nitriæ tradit Palladius *hist. Lausiac. cap.* 6 *pag.* 908 *in Biblioth. PP. græcolat. tom.* 2 *edit. Paris.* 1624. His quidem pœnis, quæ corpus cruciabant, hoc sibi abbates propositum habebant, ut monachi criminosi emendarentur. Sed hic idem finis est omnium ecclesiasticarum pœnarum, quæ sontis emendationem ceterorumque exemplum respiciunt. Interum ex eo constat, antiquis ecclesiæ patribus ita certum et exploratum fuisse ecclesiasticos prælatos jus habere infligendi pœnas spirituales et corporales, ut etiam abbates regulares utrasque constituerint, propter potestatem, quam habebant in monachos, quibus præsidebant. Falsus igitur est Van Espen, qui ecclesiam tantum spirituales pœnas irrogasse, easque meras fuisse censuras, quæ animum affligebant, quique « Ante evulgatam, ut ipse inquit *par.* 3 *tit.* 11 *num.* 2, et receptam Isidorianam collectionem, ecclesiam nec pœnis pecuniariis,

nec corporis afflictivis in vindictam criminum, aut adversus suorum decretorum violatores usam fuisse » contendit. Quid? An pecuniariæ pœnæ numero habenda non est ea, quam Marcioni Eleutherium Pontificem altero ecclesiæ sæculo inflixisse scribit Tertullianus *lib. de præscrip. hæreticor. cap.* 30. *pag.* 212 *edit. Venet.* 1744. An exilii loco habendum non est ejici ex ecclesia ac relegari? Tertullianus *ib.* De Cerdone confer Irenæum *lib.* 3 *contr. hæres. cap.* 4 *num.* 3 *opp. tom.* 1 *pag.* 178, 179 *ed. Venet.* 1734. De factione schismaticorum vide S. Cyprianum *ep.* 59 *ad Cornelium pag.* 259 *ed. Amstel.* 1700 *et pag.* 260 *seq.* Age vero, dejici de gradu, temporariæ pœnæ loco habendum non est? At eo sunt jure usi episcopi III sæculo, qua de re consuli poterit Cyprianus *ep.* 67 *ad plebes Legionis, Asturic. etc. pag.* 289, *et epist.* 68 *ad Stephanum Papam pag.* 292 *seq.* An non pœnæ corporis afflictivæ erant fustigationes, carcer, exilium, similes, quibus omnibus ecclesia usa est, multo ante quam Isidorianæ decretales in manus hominum pervenirent? Eodem cum Van Espen ponendi sunt loco Cavallarius et ceteri, qui cum eo sentiunt. Ex his autem, quæ supra dixi, manifestum est etiam, quam immerito a quibusdam reprehendatur Innocentius III, quasi ipse rem novam invenerit *in cap.* 20 *de verb. signific.*, cum respondit, censuras esse tantum tres, excommunicationem, suspensionem et interdictum. Non enim ipse primus censuras a pœnis distinxit, quæ quidem distinctio ab antiquissimis usque temporibus semper in ecclesia agnita atque probata fuerat; sed tres illas numeravit censurarum species, seu pœnas, quæ proprio nomine censuræ appellantur.

§. III. Corporales pœnæ, quas ab antiquissimis usque temporibus ecclesiam adhibuisse constat, præcipuæ sunt ictus fustium aut flagellorum, detrusio in monasterium aut in carcerem (1), exilium (2), mulcta pecuniaria (3). Ac de isto quidem postremo genere pœnæ cavendum est diligenter, ut omnis procul absit turpis quæstus et avaritiæ suspicio, cum rei criminum pecuniariæ pœnæ subjiciuntur (4). Itaque huic quidem pœnæ locus esse non debet, cum ratio ac natura criminis spiritualem postulat (5); et cum ipsa infligitur pœna pecuniaria, non in episcopi, aut alius ecclesiastici judicis commodum atque utilitatem convertenda, sed piis locis adscribenda est (6).

(1) Consule quæ dicta sunt *lib.* 3 *tit.* 1 §. 21 *not.* 1 et *lib.* 4 *tit.* 1 §. 10 *not.* 4. Apud Sozomenum *hist. eccles. lib.* 2 *cap.* 5 *p.* 72 *ed. Taurini* 1747 memorantur *vincula*, quibus S. Athanasius Ischyrionem presbyterum detinuisse ferebatur. Siricius P. *ep.* 1 c. 6, apud Coustantium *col.* 629, monachos et moniales, a quibus crimen in castitatem admissum fuerit, *in ergastulis* includi jubet et concilium Toletanum II *cap.* 6 apud Labbeum *tom.* 7 *col.* 566 perpetuo etiam *damnationis ergastulo* retineri vult presbyterum, qui causam sanguinis agitaverit.

(2) « Potestatem habetis, inquit Carosus monachus *act.* 4 *conc. Chalcedonen.* apud Labbeum *tom.* 4 *col.* 1422, episcopi estis: vultis in exilium mittere, vultis damnare? Quidquid vultis suscipio a vobis. » Vide *lib.* 4 *tit.* 1 §. 10 *not.* 1.

(3) In comitiis Tridentinis cum regis catholici oratores quererentur, sicuti ex actis concilii in arce S. Angeli servatis constare testatur Fagnanus *in cap. Licet de pœnis num. ult.*, quod episcopi nimia facilitate in laicos censuras ferrent, huic rei consultum est a concilii patribus, dicta lege, ut judices ecclesiastici ad continendos in officio subditos primum alias pœnas experirentur, antequam censuras infligerent. Nam *sess.* 25 *cap.* 3 *de ref.* sancitum est, ut iidem judices, « Quandocunque executio realis, vel personalis in qualibet parte judicii propria auctoritate ab ipsis fieri poterit, abstineant se a censuris, seu interdicto; sed liceat eis contra quoscumque etiam laicos per mulctas pecuniarias . . . . seu per captionem pignorum, personarumque districtionem per suos proprios, aut alienos executores faciendam, sive etiam per privationem beneficiorum, aliaque juris remedia procedere et causas definire. Quod si executio realis, vel personalis adversus reos hac ratione fieri non poterit, sitque erga judicem contumacia, tunc eos etiam anathematis mucrone arbitrio suo, præter alias pœnas, ferire poterit. » Ex quo manifestum est, Tridentinam synodum agnovisse et confirmasse potestatem, quam habent judices ecclesiastici, corporales pœnas infligendi.

(4) *Cap.* 13 *de offic. ordin.*, *cap.* 3 *de pœnis.*

(5) Confer Glossam *in cap.* 3 *de pœnis*, ibique etiam Fagnanum *num.* 3, et Covarruviam *var. resol. lib.* 2 *cap.* 9 *num.* 9.

(6) Conc. Trident. *sess.* 23 *cap.* 1 *et sess.* 25 *cap.* 3 *de ref.*

§. IV. Graviores sunt pœnæ spirituales, quæ proprie censuræ dicuntur et quarum triplex est genus, excommunicatio, suspensio, interdictum. Omnibus

his pœnis ecclesia non criminosi interitum quærit, neque illatas reipublicæ injurias ulciscitur, quo pœnæ civilis potestatis intendunt. Tantum illa curat, ut reus criminis emendetur et ceteri exemplo pœnæ sese a criminibus abstineant; ideo procul habet pœnam sanguinis (1), et in pœnis, quas infligit, modum quemdam et rationem adhibet, ut levioribus criminibus leviores, gravioribus autem graviores pœnas constituat. Ita excommunicatione, per quam aliquis a christiana republica excluditur, non mulctat eum, qui propter levius crimen dignus quidem est, qui in exilium abeat, hoc est, qui ex una civitate, aut regione, non vero ex universa christiana societate expellatur.

(1) Consule Joannis XXII constitutionem adversus Marsilium Patavinum et Joannem Jandunum, cujus supra facta mentio est.

§. V. Inter ecclesiasticas pœnas recensentur etiam depositio et degradatio; sed nos hanc tractationem primo libro occupavimus. Itaque omnis nostra nunc erit de ecclesiasticis censuris disputatio.

TITULUS XVIII.

De Excommunicatione.

§. I.

Spirituales pœnas proprio nomine censuras appellari diximus. Censura apud Romanos erat nota censoria, per quam aliquis gradu, vel dignitate movebatur. Nam quem censores in censu, sive descriptione senatorum, equitum, civium præteriissent, is infamia notatus habebatur, ac si senator esset, a senatu ejiciebatur, si eques, publicum equum amittebat, denique si plebejus, in Cæritum tabulas referebatur. Idem hoc nomen suis quoque pœnis, quæ aliquem vel ex christiana republica expellunt, vel communione precum et Eucharistiæ, vel dignitate privant, ecclesia accommodavit.

§. II. Dividuntur censuræ in excommunicationem, suspensionem, interdictum. Cunctis gravior est ex-

communicatio, quæ ipsa vi nominis eadem est, ac ejectio de corpore ecclesiæ, vel participatione sacramentorum, atque in antiquis monumentis, *segregatio*, *abstentio*, *abjectio*, similibusque nominibus appellatur. Quod cujusque societatis jus est, id ecclesiæ quoque jus esse debet, ut noxios homines ejiciat. Sane non solum Hebræi gravissimi criminis reos infamia notatos e synagoga et communione sacrorum ejiciebant, sed etiam ehtnici hoc genus hominum diris devovebant, sive exsecrabantur, quod nos dicimus excommunicare. eosque sacrificiis interdicebant et civium commercio privabant (1).

(1) Insigne est, quod de Druidis Galliæ sacerdotibus narrat Cæsar *de bello Gallic. lib.* 6 *cap.* 13 *pag.* 299 *et* 300 *edit. Lugdun. Batav.* 1737. Si quis inquit, privatus, aut publicus eorum decreto non steterit, sacrificiis interdicunt. Hæc pœna apud eos est gravissima; quibus ita est interdictum, ii numero impiorum ac sceleratorum habentur; iis omnes decedunt, aditum eorum, sermonemque defugiunt; neque iis petentibus jus redditur, neque honos ullus communicatur. »

§. III. Præceptum autem interdicendi criminosis omnem communionem et societatem tam sacrarum, quam civilium rerum, nos ab ipso Christo accepimus (1), et a Paulo (2), qui nos cum scelestis communi mensa uti vetat, ac nullam vult esse societatem cum eo, qui Dei verbum non audit, ut pudore afficiatur atque ita ad bonam frugem redeat. Quem deinde morem ecclesia perpetuo retinuit; et certe ab ecclesia exsecrati non modo sacris interdicti, sed etiam ab omnium aditu et sermone semper exclusi fuerunt (3).

(1) Matth. *VIII vers.* 1-7.

(2) Paulus *I ad Corinth. V. v.* et *II Thessalonic. III v.* 14. Multi sunt ex hæreticis et aliqui item, qui catholicorum nomen præ se ferunt, sed tamen cum illis revera sentiunt, qui

jus excommunicandi, quod habet ecclesia, tantum juri humano, non item juri divino tribuendum putant. Cathari et Albanenses, teste Prateolo *de vitiis hæretic. lib.* 1 *tit.* 22, negarunt adesse institutam potestatem infligendi censuras, quos quidem refellit Moneta *lib.* 5 *adv. cathar. cap.* 5 §. 6 *pag.* 439 *et Romæ* 1743, et his Wiclefus et Joannes Hussius adhæserunt, ex testimonio concilii Constantiensis *sess.* 8 *err.* 30, *et sess.* 15 *err.* 19 *t.* 16 *concil. col.* 121, 249 *coll.* Labbei. Ex Wiclefo Lutherus sumpsisse videtur articulum suum 18, quo inquit, excommunicationes esse tantum pœnas externas, nec privare hominem bonis spiritualibus. Erasmus *colloq. inquisit. de fid.* hæreticorum more petulanter excommunicationem irridet. Seldenus *de synedr. hebr. lib.* 1 *cap.* 9, juris divini esse negat in aliquem excommunicatione animadvertere, quem graviter ad hunc locum exagitat Calmetus, et aliud quoque sentiunt Hammondus, et Clericus *in comment. ad Matth. XVIII v.* 17 *et* 18, licet hæretici, qui jus ferendi censuras referunt ad clavium potestatem, quæ apostolis eorumque successoribus data est. Pfaffius etiam, similiter hæreticus, Seldeno adversatur *orig. jur. eccles. art.* 2 *pag.* 66 *edit. Tubingæ* 1756, ac jus ferendi excommunicationem contineri statuit eo Pauli præcepto 1 *ad Corinth. V v.* 13 *Auferte malum de medio vestri;* licet deinde potestatem illam ad jus extraordinarium, vel solum collegiale referendum putet. Boehmerus *jus eccles. inst. lib.* 5 *tit.* 39 §. 6 *et seq.* jus excommunicandi non a Christo repetit, sed ortum putat ex mutuo fœdere atque ex conjunctione ecclesiarum; ut scilicet collegii status integer servaretur. Id vero consentaneum est paradoxo, quod ipse tuetur, de ecclesiæ *collegio;* atque hinc §. 17 cum Basnagio *dissert. de excom. christian.* §. 13 *in tom.* 2 *annal.* putat, per excommunicationem tantum adimi externam communionem. Petrus Giannonius *hist. lib.* 1 *cap. ult. num.* 6 existimat, ad similitudinem censuræ Romanorum apud christianos excommunicationem humano jure inductam fuisse. Auctor libelli *la Chiesa e la republica dentro i loro confini* satis indicat, sese ab humano jure ortam excommunicationem credere. Canonicus Litta in libro *Del diritto d'imporre gl' impedimenti e di dispensarne* ad jus et systema societatis, humanamque institutionem christianorum excommunicationem commode referri posse arbitratur. Huc etiam spectant ceteri, qui omnem ecclesiæ adimunt potestatem, per quam ipsa repugnantes ad parendum cogat. Sed jus infligendi censuras a Christo ecclesiæ datum, tam certum tamque exploratum est, ut illud in discrimen revocare insignis impudentiæ sit. Nam ut mittam ligandi et solvendi potestatem, qua certe

etiam excommunicatio comprehenditur, ejusdem excommunicationis pœna diserte et perspicue designatur iis verbis, quibus Christus *tamquam ethnicum et publicanum* haberi voluit eum, qui ecclesiam non audiret. Quibus quidem verbis excommunicationem intelligi, non solum omnes Patres atque interpretes sentiunt, sed etiam patet ex more hebræorum, qui ab externæ gentis ac religionis hominum consortio sese penitus abstinebant ex divino præcepto *in Exod. XXXIV v.* 12, 15, 16, quod tam diligenter observabant, ut ceteras nationes exsecrarentur, sicuti præ ceteris observavit Tacitus *histor. lib.* 5 *num.* 5 *opp. tom.* 3 *pag.* 797 *edit. Venet.* 1708. Nec minus Hebræi odio habebant eos, qui cum essent Judaicæ nationis, publica vectigalia redimebant, sive quod lucri faciendi studio fratres usuris vexarent; sive quod externis gentibus tributa libero populo imponentibus obsequerentur; quod utrumque contra divinæ legis præceptum erat. Atque hanc quidem a Christo acceptam potestatem non semel et verbis et facto ostendit Paulus, cujus in primis celebris est pœna ab eo constituta in Corinthium civem, quem sacrorum communione prohibuit et satanæ etiam tradidit, ut pœnæ mœrore confectus resipisceret. Quam gravis autem hæc pœna habita fuerit, ostendit mœror, quo non tantum ipse Corinthius, in quem illa fuerat constituta, sed etiam ceteri affecti sunt, uti patet ex II *ad Corinth. II vers.* 10 *seq.* Atque omnes quidem Patres potestatem ferendi censuras, quam habet ecclesia, a Christo repetunt. Ne longus sim, indicabo Cyprianum *epist.* 55 *ad Antonian., et epist.* 59 *ad Cornelium pag.* 246 *et* 261 *edit. Amstelod.* 1700; Tertullianum *apolog. cap.* 39 *pag.* 31 *ed. Paris.* 1675; Jo. Chrysostomum *hom.* 4 *in epist. ad Hebr. opp. tom.* 12 *pag.* 49 *edit. Paris.* 1735, cujus hæc verba sunt: *Nemo contemnat vincula ecclesiastica, non enim homo est, qui ligat, sed Christus, qui nobis hanc potestatem dedit;* Hieronymum *in Matth. cap.* 18 *num.* 18 *opp. tom.* 7 *col.* 141 *edit. Veronæ;* Augustinum *epist.* 250 *ad Auxilium opp. tom.* 2 *col.* 878 *edit. Venet.* 1729; Gregorium Nyssenum *in orat. advers. eos qui ægre ferunt reprehens. opp. tom.* 2 *pag.* 746 *ed. Paris.* 1615. Quanti autem christiani omnes semper excommunicationem fecerint, ostendunt Eusebius *histor. lib.* 6 *cap.* 34 *pag.* 298 *ed. Cantabrig.;* Basilius *epist.* 61 *ad S. Athanasium pag.* 156 *opp. tom.* 3 *ed. Paris.* 1730; Ambrosius *epist.* 13 *ad Theodos. imper. num.* 5 *seq. opp. tom.* 6 *pag.* 11 *edit. Venet.* 1781; Jo. Chrysostomus *orat. in S. Babylam contra Julianum, et contra Gentiles num.* 6 *opp. tom.* 2 *pag.* 545 *ed. Paris.* 1708; Paulinus *in vit. S. Ambrosii n.* 24

opp. Ambros. tom. 7 *pag.* 7; Synesius *epist.* 58 *pag.* 201, *et epist.* 67 *pag.* 208 *seq. edit. Paris.* 1640; Gelasius P. *epist.* 7 *ad episc. Dardan. tom.* 5 *concil. col.* 203 *collect.* Labbei; Theodoretus *histor. eccles. lib.* 5 *cap.* 18 *pag.* 216 *ed. Cantabr.* 1720; concilium Valentinum ann. 584 *tom* 6 *concil. col.* 669 *collect. cit.;* concil. Toletanum III an. 589 *can.* 23 *tom.* 6 *col.* 702; concil. Toletanum XII an. 681 *cap.* 4 *tom.* 7 *col.* 23 *tom.* 7 *col.* 1436; concil. Tolet. XIII an. 683 *can.* 9 *tom.* 7 *col.* 1474; acta cleri Gallicani *tom.* 12 *pag.* 10 *ed. Paris.* 1740, *et pag.* 569 *seq.* Ceterum nomen ipsum censuræ, cujus species est excommunicatio, a Romanis arreptum haberi potest, non item res ipsa, ut recte observat Bianchius in Giannonium *tom.* 3 *lib.* 1 *cap.* 5 §. 2 *pag.* 433, cum longe dissimilis sit vis ac ratio christianæ et censuræ Romanorum. Omnis sane respublica jus habet expellendi sontes e societate sua; sed ecclesiæ eadem est potestas, non tantum quia jus habet veræ et perfectæ reipublicæ, sed etiam quia illam a Christo potestatem accepit. Si ecclesia tantum esset respublica, ejus censura vim eamdem haberet, quam habent censuræ ceterarum rerumpublicarum. Sed quoniam ei sunt jura reipublicæ, et est etiam spiritualis potestas a Christo data, consequens est, ut in ejus censura non tantum vis insit, quæ reipublicæ propria est, sed etiam potestas spiritualis, quæ animum afficiat. Consule, præter interpretes *ad cap. XVIII Matth., et I ad Corinth. c.* 5, Suarezium *de censur. d.* 1 *sect.* 1; Theophilum Raynaudum *de monit. eccles. par.* 2 *cap.* 15 *num.* 6 *seq. opp. tom.* 14 *pag.* 490 *edit. Lugd.* 1665; Gregorium de Valentia *theol. tom.* 4 *d.* 7 *quæst.* 17 *punct.* 1; Collet *theol. mor. tr. de cens. quæs.* 1*;* Michaelem Amatum Pouget *inst. Cathol. de sacr. pœnit. cap.* 9 *de cas. reser. et censur.*; Les conférences de Luçon *tom.* 7 *conf.* 20 *quæst.* 1 *pag.* 341 *et seq.;* Bianchium *loc. cit.;* Mamachium *ad auctorem oper. Quid est Papa, epist.* 4 *num.* 2 *tom.* 2 *pag.* 7 *et seq.*, et Zaccariam tum in libro *le storte idee raddrizzate cap. ult.*, tum *diss.* 3 *della forza obbligatoria della disciplina num.* 23.

(3) Cum iis, qui ab ecclesia exsecrati sunt, hoc est mortali, aut majori excommunicationi subjecti, civile quoque commercium semper interdictum fuisse constat; et id quidem sumptum videtur ex iis Pauli verbis *I ad Corinth. V v.* 11. « Nunc scripsi vobis, non commisceri; si is, qui frater nominatur, est fornicator, aut avarus, aut idolis serviens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax; cum ejusmodi, nec cibum sumere. » Et iterum *ad Roman. XVI vers.* 17. « Rogo autem vos, fratres, ut observetis eos qui dissensiones et offendicula præter doctrinam,

quam vos didicistis, faciunt, et declinate ab eis. » Et *II ad Thessalonic. III v.* 14. « Si quis non obedit verbo nostro per epistolam, hunc notate et ne commisceamini cum illo, ut confundatur. » Itemque ex illis II Joannis *v.* 10, 11. « Si quis venit ad vos, et hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec ave ei dixeritis, qui enim dicit illi ave, communicat operibus ejus malignis. » Secundum has regulas multis ecclesiæ legibus sancitum est, ut christiani omnem aditum sermonemque defugiant eorum, qui mortali excommunicatione tenentur, ne quid ex contagione incommodi accipiant. Canon 8 Apostolorum apud Cotelerium *PP. apostolic. tom.* 1 *pag.* 443 *edit. Amstelod.* vetat, ne quis etiam in domo privata cum excommunicato preces fundat. Concilium Toletan. I *can.* 7, 15, 16, 18 *tom.* 2 *concil. col.* 1472 *et seq. coll.* Labbei, nec cibum, aut potum sumi, neque ullam prorsus societatem cum excommunicato haberi permittit. Eadem sententia est concilii Carthaginensis IV *can.* 73 *tom.* 2 *col.* 1443 *coll.* Labbei; Arelatensis II *can.* 8 *tom.* 5 *col.* 3 *ib.;* concilii Venetici *can.* 3 *ib. col.* 8; Ilerdensis *can.* 4 *tom.* 5 *col.* 725; Turonensis I *can.* 8 *ib. col.* 76; Aurelianensis I *can.* 3 *ib. col.* 544. Idem quoque docent antiqui patres atque scriptores, quos, ne omnes percenseam, contentus ero testimoniis S. Irenæi *contr. hæres. lib.* 3 *cap.* 3 *opp. tom.* 1 *pag.* 175 *edit. Venet.* 1734*;* S. Epiphanii *hæres.* 30 *Ebionit. opp. tom.* 1 *pag.* 148 *ed. Coloniæ* 1682*;* S. Basilii *epist.* 61 *ad Athan. opp. tom.* 3 *pag.* 156 *ed. Paris.* 1730; S. Leonis M. *epist.* 52 *ad Faustum etc. opp. tom.* 1 *col.* 859 *edit. Venet.* 1753; S. Innocentii *epist. ad Carthag. concilii Patres inter epistolas Augustini epist.* 181 *opp. August. tom.* 2 *col.* 638 *edit. Venet.* 1729; S. Ambrosii *epist.* 40 *ad Theodos. opp. tom.* 6 *pag.* 134 *ed. Venet.* 1781; S. Augustini *contr. epist. Parmenian. lib.* 3 *num.* 13 *col.* 64 *opp. tom.* 9 *edit. cit.;* S. Hilarii *in fragm. II oper. histor. n.* 8 *col.* 628 *tom.* 2 *ed. Veronæ* 1730; Eusebii *histor. lib.* 5 *c.* 28 *pag.* 123 *ed. Cantabrig.;* Synesii *epist.* 58 *pag.* 201 *edit. Paris.* 1633.

§. IV. Vetus ecclesiæ disciplina duplicem habet excommunicationem, mortalem et medicinalem (1). Hæc pro levioribus criminibus, et in eos infligebatur, qui peccata sua agnoscebant, et pœnitentiam pacemque postulabant. Hujusmodi excommunicatio αφοϱισμοσ, hoc est *separatio* dicebatur, eaque duos gradus ha-

bebat. Alii enim a sola Eucharistiæ participatione, et alii etiam a fidelium precibus excludebantur ac tantum cum catechumenis preces fundere debebant (2). Horum neuter arcebatur ab ecclesia; quæ gravior erat majori excommunicationi affixa pœna.

(1) Mortalem et medicinalem excommunicationem apposite distinguit Augustinus *serm.* 251 *de pœnit. opp. tom.* 5 *part.* 2 *num.* 10 *col.* 1559 *edit. cit.* his verbis: « Nos vero a communione prohibere quemquam non possumus (quamvis hæc prohibitio nondum sit mortalis, sed medicinalis), nisi aut sponte confessum, aut in aliquo sive sæculari, sive ecclesiastico judicio nominatum atque convictum.... Cujusmodi regulam etiam Paulus apostolus in eadem ad Corinthios epistola insinuasse intelligitur, cum quibusdam talibus commemoratis criminibus, ecclesiasticis judicii formam ad omnia similia ex quibusdam daret. Ait enim: Scripsi vobis in epistola non commisceri fornicariis etc. Quibus verbis satis ostendit, non temere aut quomodolibet, sed per judicium auferendos esse malos ab ecclesiæ communione; ut si per judicium auferri non possunt, tolerentur potius, ne perverse malos quisque evitando, ab ecclesia ipse discedens, eos, quos fugere videtur, vinciat ad gehennam. » Locus hic Augustini duo in primis ostendit evidenter; alterum est, quod externum forum haberet ecclesia, alterum autem, quod minor excommunicatio non solum in foro pœnitentiæ sed etiam in foro externo infligeretur. Nam inquit Augustinus, tum *mortalem,* tum *medicinalem* excommunicationem non esse irrogandam, nisi adversus *sponte confessum*, *at in aliquo sive sæculari, sive ecclesiastico judicio nominatum atque convictum.* Quotusquisque ad forum pœnitentiæ referendam putet pœnam inflictam adversus eum, qui *sæculari, sive ecclesiastico judicio nominatus atque convictus sit?* Magnus est etiam error illorum, qui medicinalem excommunicationem cum publica pœnitentia confundunt, quasi nullum inter unam atque alteram discrimen intercedat. Omnis quidem publica pœnitentia erat medicinalis excommunicatio, quoniam utraque in pœnæ genere conveniebat; sed non omnis medicinalis excommunicatio erat publica pœnitentia, aut eam necessario secum ferebat. Patet id ex concilio Eliberitano *can.* 14, cujus hæc verba sunt: « Virgines, quæ virginitatem suam non custodierint, si eosdem, qui eas violaverint, duxerint et tenuerint, eo quod solas nuptias violaverint, post annum sine pœnitentia reconciliari debebunt. »

Hæ mulieres medicinali excommunicatione tenebantur, ideoque Eucharistiæ participes esse non poterant; et tamen nullam publicam pœnitentiam agere debebant, ut recte illum canonem interpretantur Albaspinæus *pag.* 165 *edit. Neap.* 1770, sed *post annum sine pœnitentia reconciliari* debebant.

(2) Theodoretus *ep.* 77 *ad Eulalium opp. tom.* 3 *pag.* 947 *edit. Paris.* 1642 « Arceantur, inquit, a participatione sacrorum mysteriorum, a catechumenorum autem oratione non prohibeantur, neque divinarum scripturarum auditione, neque magistrorum auditione. » Eodem spectant Gregorius Thaumaturgus *ep. canon. can.* 5 *et* 8 *pag.* 40 *edit. Paris.* 1621; Basilius *epist. canon.* 1 *ad Ampiloch. can.* 4 *opp. tom.* 3 *pag.* 271 *et* 272 *edit. Paris.* 1730; concilium Ilerdense *can.* 4 *concil. tom.* 5 *col.* 752 *collect.* Labbei, et Eliberitanum *can.* 21 *tom.* 1 *col.* 994, ex quibus vis et ratio medicinalis excommunicationis intelligitur.

§. V. Erat etiam medicinalis, aut minoris excommunicationis loco illa unius episcopi, aut ecclesiæ ab alio episcopo ecclesiaque separatio, per quam fiebat, ut duo episcopi inter se neque darent, neque acciperent litteras formatas, neque alter alterius ab se separatæ ecclesiæ filios ad communionem admitteret. Hujusmodi excommunicatio locum habebat, si aliqua ecclesia, aut episcopus aliam ecclesiam in fidem, aut in disciplinam peccare intelligeret (1). Sed mutua hæc excommunicatio, si ecclesiæ sibi invicem subjectæ non essent, proprie ecclesiastica censura non erat; sed tantum erat divisio et separatio communionis, quam una ecclesia, alteri, cui non subesset denegare poterat.

(1) Ita S. Epiphanius, uti patet ex ejus *ep. ad Joan. episc. Hierosol. opp. tom.* 2 *pag.* 312 *edit. Coloniæ* 1682, Joannis episcopi Hierosolymitani communionem rejecit, quod eum Origenis errores defendere intellexerat.

§. VI. Mortalis excommunicatio ferebatur in reos graviorum criminum, atque in illos, qui sui sceleris pœnitentiam agere detrectabant. Hæc in antiquis ca-

nonibus παντελης αφορισμος, hoc est *omnimoda separatio*, et *anathema*, nimirum *execratio* appellatur, quod esset maxima execratio, quæ adversus homines componi poterat. Qui ita erant execrati, ab ecclesia penitus ejiciebantur, ac non solum ab Eucharistia, sed etiam a fidelium precibus atque ab audiendis scripturis in ecclesiastico conventu excludebantur (1).

(1) Formulam hujus excommunicationis describit Synesius *ep.* 58 *pag.* 201 *edit. Paris.* 1633. Unde intelligimus, quod cum in aliquem lata erat mortalis excommunicatio, vicinæ ecclesiæ, et interdum etiam omnes per totum orbem ecclesiæ ejus rei certiores fiebant per litteras, ut omnes id ratum haberent, et excommunicatum ab omni communione repellerent et exsecratum haberent, omnique aditu et sermone prohiberent. Quæ omnia, pluribus ex antiquitate collectis monumentis, fuse describit Binghamus *orig. eccles. lib.* 16 *cap.* 2 §. 8 *et seq. tom.* 7 *pag.* 84 *et seq. edit. Halæ Magdeburg.* 1761.

§. VII. Nunc excommunicatio alia major, alia minor appellatur. Minor excommunicatio est, per quam aliquis a suscipiendis sacramentis obtinendisque beneficiis arcetur, eamque contrahit, qui cum homine majori excommunicationi subjecto extra crimen communicat; nam qui criminis particeps est et ipse majori excommunicatione implicatur (1). Major excommunicatio est, quæ hominem prorsus ejicit ab ecclesia atque a societate et communione christianorum. Hæc excommunicatio proprio nomine anathema appellatur (2), cum in ea ferenda publicæ ac solemnes cœremoniæ adhibentur, quæ pœnam augent non vi separationis, sed horrore solemnitatis, qua illa constituitur (3).

(1) *Cap.* 29 *et* 55 *de sentent. excomm.*

(2) Anathema ab excommunicatione differt propter solemnitates et cæremonias, quæ in eo ferendo adhibentur, quæque describuntur in *can.* 106 *cap.* 12 *qu.* 3, reipsa utrumque unum et idem est. Hinc olim excommunicationis et anathematis vo-

cabulum promiscue accipiebatur. Sed recentiori ætate anathema ab excommunicatione distingui cœpit. Gratianus *can.* 12 *cap.* 3 *qu.* 4, refert Engeltrudem uxorem Bosonis *non solum excommunicatione, sed etiam anathemate crebro percussam* fuisse. Similiter anathema ab excommunicatione distinguitur in *can.* 41 *cap.* 11 *qu.* 3, a concilio Turonensi II *can.* 24 apud Labbeum *tom.* 6 *concil. col.* 546 *ed. Venet.*, et ab Adriano II *ep.* 15, apud eumdem *tom.* 10 *col.* 419. Pontificale Romanum *par.* 3 *tit.* 17 §. 1 *pag.* 168 *edit. Catalani Romæ* 1740, respectu habito ad solemnitates, quæ anathema et excommunicationem discriminant, tres excommunicationes numerat, minorem, majorem et anathema. Illud hoc loco animadvertendum videtur, quod excommunicatio etiam inter pœnas monachorum recensetur in regula S. Benedicti *cap.* 23 *et seq.* apud Holstenium *cod. regular. tom.* 1 *pag.* 124 *ed. August. Vindelic.* 1759, in regula S. Isidori *cap.* 16 *et* 17 *pag.* 195, in regula magistri *cap.* 19, 23, 80 *pag.* 251, 254, 278. Erat autem hæc excommunicatio interdum a *mensa*, interdum ab *oratorio;* illa pro levioribus, hæc pro gravioribus culpis infligebatur. Confer regulam S. Benedicti *loc. cit. cap.* 24, 25, 44 *pag.* 124 *et* 128. A mensa excommunicatum *sequestratum a mensa* appellat regula magistri *loc. cit. cap.* 23 *pag.* 254; nam qui hoc pœnæ genere tenebatur cum reliquis monachis ad mensam ire non poterat, uti excommunicatus ab oratorio repellebatur, in quo ceteri monachi preces fundebant.

(3) In antiquis canonibus, atque in omnium damnatione hæreticorum sane frequens est anathematis nomen. Concilium Gangrense singulos canones suos concludit his verbis ανάθεμα ἔστω *anathema sit*, hoc est ab omni ecclesiæ communione sejunctus, et ab omnibus exsecratus habeatur, qui concilii legibus non obtemperaverit. Iisdem pleraque concilia verbis utuntur; id autem sumptum videtur ex ea Pauli formula *ad Galat. I v.* 8 « Licet nos, aut angelus de cœlo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit. » Verum ipse Apostolus I *ad Corinth. XVI vers.* 22 vocabulo *anathema* addit et alterum *maranatha*, quod et interdum veteres synodi præstiterunt. De hujus vocabuli *maranatha* significatione magna opinionum dissensio est. S. Joannes Chrysostomus *hom.* 44 *in* 1 *ad Corinth. num.* 3 *opp. tom.* 10 *pag.* 410 *ed. Paris.* 1732 hoc vocabulum Hebræum esse dicit, et significare *Dominus noster venit.* Quod Hebraica voce apostolum expressisse censet; tum ut « Dispensationis Domini sermonem confirmaret, eoquod ex iis maxime composuerit semina resurrectionis, » tum ut « Illos pudore afficeret,

quasi diceret : communis omnium Dominus tantum dignatus est descendere; vos autem in iisdem estis et perseveratis peccare. » S. Hieronymus *epist.* 26 *ad Marcellam num.* 4 *opp. tom.* 1 *col.* 131 *edit. Vall. Veronæ*, verbum *maranatha* magis Syrum, quam Hebræum, eoque apostolum Hebræis perversitatem suam exprobrasse inquit, « Ut sit sensus, si quis non amat Dominum Jesum, anathema sit : et illo completo deinceps inferatur, Dominus noster venit. Quod superfluum sit adversus eum odiis pertinacibus velle contendere, quem venisse jam constet. » Eadem est sententia Hilarii Diaconi, cujus opera olim Ambrosii nomine circumferebantur, *in I ad Corinth. XVI v.* 22 *in append. opp. S. Ambrosii tom.* 7 *pag.* 198 *ed. Venet.* 1781. S. Augustinus *maranatha* Syrum vocabulum esse affirmat *epist.* 20 *num.* 15 *opp. tom.* 2 *col.* 964 *edit. cit.*, et significare *donec Dominus redeat.* Henricus Hammondus pluresque alii recentiores interpretes, uti patet ex Poli *synops. critic. in I ad Corint. XVI vers.* 22, verbum hoc ita explicant, *Dominus veniet ad judicium*, quemadmodum Judas apostolus ait : « Ecce veniet Dominus in sanctis millibus suis, facere judicium contra omnes, et arguere omnes impios. » Atque id quidem simile esse statuunt gravissimæ excommunicationi, qua Hebræi utebantur, quamque *schamatha* appellabant. Inquiunt enim, ab Hebræis tres excommunicationes adhibitas fuisse *niddui*, *cherem* et *schamatha.* Postrema hæc excommunicatio omnium gravissima erat, ac per eam reus criminis post omnia humana remedia cum exsecrationibus a reipublicæ et fidelium communione sine spe veniæ ejiciebatur, et soli divino judicio relinquebatur. Memorat *anathema maranatha* concil. Toletanum IV *cap.* 75 *tom.* 6 *conc. col.* 1471 *coll.* Labbei, eoque verbo hoc significari docet, ut *perditio in adventu Domini sit.* Cui simile est decretum concilii Tolet. XVI *cap.* 10 *tom.* 8 *concil. col.* 69 *ib.*, et *anathema maranatha* est etiam excommunicatio lata a concilio Remensi anni 900 *tom.* 11 *col.* 672 adversus eos, qui Fulconem Remensem archiepiscopum rerum ecclesiæ suæ defensorem jussu Balduini Flandriæ comitis interfecerant. Late ea de re disputant Baronius *ad an.* 57 *num.* 172 *tom.* 1 *pag.* 475 *edit. Lucæ*; Binghamus *orig. eccles. lib.* 16 *cap.* 2 §. 16, 17 *tom.* 7 *pag.* 113 *et seq. edit. cit.*, et Selvagius *antiquit. christian. lib.* 4 *cap.* 1 §. 8.

§. VIII. Est item excommunicatio vel latæ, vel ferendæ sententiæ. Hæc a judice per sententiam irrogatur, illa autem nullam judicis sententiam postulat, sed a jure ipso infligitur, eique locus est *ipso facto,*

nimirum statim ac aliquis crimen admisit et canonis decreta violavit. Ex formulis quæ in ecclesiæ legibus usurpantur, facile intelligitur, quæ ferendæ, quæ latæ sententiæ excommunicatio sit. Illa enim concepta est verbis, quæ pœnam infligendam ostendunt, qualia sunt *excommunicetur, segregetur* vel *præcipimus sub pœna excommunicationis;* hæc autem ipsa verborum formula significat pœnam solo juris ministerio constitutam, uti sunt verba *excommunicatus sit ipso jure, vel facto excommunicationem incurrat*. Formula hæc excommunicationis, quam statim ipsa violatio legis infligit, non recentioris disciplinæ, ut quidam putant, sed antiquissima in ecclesia est (1).

(1) Godescalcus Rosemondus Lovaniensis theologus *confess. cap.* 20 e medio tolli vellet excommunicationes latæ sententiæ, et eas contra perpetuum usum totius ecclesiæ perniciosas audacter prædicat, quem novi quidam e turba Ultrajectinorum Quesnelli asseclarum sequuntur. Suam vero sententiam tueri conatur potissimum auctoritate Gersonis, qui tamen *in tract. de vita spiritual. anim. lect.* 4 *coll.* 14 *opp. tom.* 3 *pag.* 49 *ed. Antv.* 1706 minime hoc genus excommunicationis improbat, tantum monet, excommunicationem latæ sententiæ hoc efficere, « Ut absque processu alio judiciali, aut nova constitutione possit judex statim, probato facto, vel confessato, ferre juris sententiam, et eamdem publicare: non sic ubi canones essent solum ferendæ sententiæ, quoniam monitiones et processus secundum terminos juris prærequirerentur multiplices. » Quod quidem est consentaneum juris disciplinæ, quæ requirit sententiam, qua crimen declaretur; quoniam in foro externo nemo excommunicatione implicatus haberi potest, nisi primum constet, eum esse reum criminis, cui censura ipso jure adjuncta est. Verum in foro interno nulla requiritur judicis declaratio, sed qui crimen patravit, cui conjuncta censura est, statim coram Deo, cui nota et perspicua sunt omnia, excommunicatus efficitur. Suam enim contumaciam et ecclesiæ contemptum satis aperte declarat, qui peccat in legem, a qua scit illico, et *ipso facto* constitutas esse censuras adversus illos, qui ei non obtemperant. Ita vere et solide argumentatur Suarezius *de censur. d.* 3 *sect.* 8 *num.* 3, et Gonzalezius *in cap.* 48 *de sentent. excom. num.* 6, omnium

vero accuratissime ea de re disputat Theophilus Raynaudus *de monit. eccl. par.* 2 *cap.* 20 *opp. tom.* 14 *pag.* 514, quo quidem loco graviter et egregie refutat Ayalum improbantem censuras latæ sententiæ, quod nullam canonicam admonitionem sequuntur, atque ostendit admonitionis loco esse ipsam legem, quæ omnibus objecta est, quæque inflicta censuræ pœna aliquid fieri jubet, aut vetat. Van Espen *jur. eccles. univers. par.* 3 *tit.* 11 *cap.* 6 *num.* 19; Cavallarius *instit. canon. par.* 3 *cap.* 33 §. 7, aliique expresse quidem improbare non audent excommunicationem latæ sententiæ, sed eam, recentiori ætate inventam fuisse, ac tantum XI aut XII Ecclesiæ sæculo usurpari cœpisse arbitrantur. Sed qui ita sentiunt, sese omnis antiquitatis plane rudes et imperitos fateantur necesse est. Nam excommunicatio latæ sententiæ originem repetit ab ipso Apostolo, cujus hæc verba sunt *ad Galat. I vers.* 9 : « Si quis vobis evangelizaverit, præter id quod accepistis, anathema sit. » Ergo hæreticus non hominis sententia, sed ipso facto anathema est, statim ac doctrinam tradit, quæ Pauli doctrinæ adversetur. Ipse Paulus *ad Titum III vers.* 10 *et* 11, post unam et alteram correptionem scelestum devitari jubet, « Sciens, inquit, quia subversus est qui ejusmodi est, et delinquit, cum sit proprio judicio condemnatus. » Quem Pauli locum ita interpretatur Augustinus *in can.* 29 *caus.* 24 *quæst.* 3 : « Quia subversus est hujusmodi et peccat, et est a semetipso damnatus. Hæreticus, quem defugere oportet, quia *proprio judicio*, vel *a semetipso* damnatus est, nonne est hæreticus, qui propter ipsum crimen, non propter hominis sententiam huic pœnæ subjicitur? S. Judas apostolus *epist. canon. vers.* 19 memorat hæreticos et scelestos, qui « Segregant semetipsos, animales, spiritum non habentes. « Certe hi homines non per judicis sententiam, sed per crimen *semetipsos* segregant a fidelium communione, quæ latæ sententiæ excommunicatio est. S. Justinus M. *in dialog. cum Tryphone Judæo num.* 35 *pag.* 132 *edit. Paris.* 1742 de schismaticis et hæreticis inquit : « Cum horum nemine communicamus; cum atheos et impios esse, ac injustos et exleges sciamus. » Cur christiani cum schismaticis et hæreticis non communicabant? Propter ipsum crimen, quod ab iis admissum fuisse sciebant, non propter aliquam hominis sententiam, quæ contra eos lata fuisset. Ætate martyrum christianos, qui a fide defecerant, *ipso facto* ab ecclesiæ unitate et communione excidisse, ostendunt in primis tum S. Cypriani ad clerum Romanum et Antonianum, tum cleri Romani ad eumdem Cyprianum litteræ, quæ exstant *pag.* 141, 206, 209 *opp. Cypriani ed. Amstelod.* 1700, Concilium Eliberitanum *can.* 1,

2, 3 *tom.* 1 *conc. col.* 992 *coll.* Labbei *edit. Venet.* eos, qui post baptismum idolis immolassent, *ipso facto* a fidelium communione rejicit. Sane adversus christianos, qui idolis sacrificium obtulissent, non propria confessione, non sententia opus fuisse, sed eos *facto ipso* in excommunicationem incidisse, rectissime animadvertunt Cavæus *prim. christian. part.* 3 *cap.* 5, et Binghamus *orig. eccles. lib.* 16 *cap.* 3 §. 10 *tom.* 7 *pag.* 163 *ed. cit.* Eadem est ratio synodi Ancyranæ *can.* 1 *et seq. tom.* 1 *col.* 1487, et eadem etiam concilii Antiocheni, quod *can.* 1 *tom.* 2 *col.* 586 *ipso facto excommunicatos et ecclesia ejectos* statuit eos, qui contra Nicæni concilii decreta pascha celebraverint, similiter propter idem facinus ipso facto alienos ab ecclesia judicat episcopos, sacerdotes, diaconos, eosque deponit, atque eamdem pœnam ad eos quoque producit, *qui audent iis communicare post depositionem.* Synodus Gangrensis omnes canones, qui sunt viginti numero, conclusit verbis *anathema sit*, uti patet ex *tom.* 8 *concil. col.* 569, quibus quidem verbis excommunicatio ipso jure contra repugnantes constituta significatur. Similiter synodus Turonensis I *can.* 8 *conc. tom.* 5 *col.* 76, et Venetica *can.* 3 *tom.* 5 *col.* 80 contra criminosos quosdam *ipso jure* excommunicationem ferunt, eamdemque excommunicationem memorat concilium Constantinopolitanum S. Flaviani *act.* 2 *col.* 963, 966, 970, 971 *tom.* 4 *concil.*; synodus Toletana IV *can.* 75 *concil. tom.* 6 *col.* 1471, contra rebelles et regni proditores *ipso facto* anathema constituit his verbis : « Qui contra hanc nostram definitionem præsumpserit, anathema maranatha, hoc est perditio in adventu Domini sit. » Sola *præsumptio contra synodi definitionem* satis est, ut quis *anathema maranatha* sit. Quid aliud latæ sententiæ excommunicatio est? Quid dicam de duodecim anathematismis a S. Cyrillo Alexand. adversus Nestorium conscriptis, quos probarunt Ephesini et Chalcedonensis concilii Patres? Quid de testimonio auctoris operis *de vita contemplativa*, quem alii fuisse putant Prosperum Aquitanicum, qui eodem sæculo V florebat, alii Julianum Pomerium qui eodem sæculo vitæ usura fruebatur? Is autem *lib.* 2 *cap.* 7 diserte tradit, ea ætate clericos grave aliquod crimen admittentes statim in foro conscientiæ et coram Deo in suspensionem incidisse, quam quidem excommunicationis speciem fuisse, recte animadvertunt Albaspinæus *observ. lib.* 1 *cap.* 2, et Suicerus *thesaur. eccles. tom.* 1 *pag.* 601.

§. IX. Jam vero mortalis, seu major excommunicatio hominem plane separat atque distrahit ab

ecclesiæ communione, ita ut non amplius ejus membrum, sed tamquam ethnicus et publicanus habeatur. Itaque cadit omni jure, quod per Baptismum acquisiverat, sacramentis, sacris officiis, ecclesiastica potestate, communibus suffragiis atque omni fraternitatis jure privatur (1). Interim ecclesia, seu christiani pro eo preces fundere possunt, ut redeat ad bonam mentem; quoniam hoc merum est officium misericordiæ, nullam autem in sacris communionem inducit (2).

(1) Solebant apostoli christianos excommunicatos tradere *satanæ in interitum carnis*, uti patet *ex I ad Corinth. V v.* 5, *II ad Corinth. XII v.* 21, *I ad Timoth. I v.* 20. Hinc a viris doctis quæsitum est, quid per hanc hominis traditionem satanæ intelligi debeat? Alii autem sunt, qui eam fuisse putant excommunicationem, quæ hoc quoque nomine appellabatur, quæque solum animum, non corpus afficiebat. Alii contra existimant, excommunicatos atque satanæ traditos non solum spiritualem pœnam pertulisse, sed etiam corpore a satana fuisse vexatos. Atque hæc quidem sententia est Joannis Chrysostomi, Ambrosii, Hieronymi et Augustini. Sed hæc extraordinaria potestas fuit, quæ apostolis a Christo data est, quæque post eorum mortem desiit. Fuse hanc controversiam expendit Binghamus *orig. eccles. lib.* 16 *cap.* 2 §. 15 *tom.* 7 *pag.* 106 *et seq. edit. cit.*

(2) S. Thomas. *in* 4 *sentent. dist.* 11 *qu.* 1 *art.* 4. Et merito a Leone X *const. Exurge* 44 *tom.* 3 *par.* 3 *pag.* 487 *bullar. Roman. ult. edit.* damnatus est error Lutheri *art.* 23 ajentis, quod « Excommunicationes sunt tantum externæ pœnæ, nec privant hominem communibus spiritualibus ecclesiæ orationibus. » S. Cyprianus *epist.* 62 *ad Pompon. col.* 244 *ed. Venet.* 1758, excommunicationem vocat « Spiritualem gladium, quo superbi et contumaces necantur, dum de ecclesia ejiciuntur. Neque enim vivere foris possunt, cum domus Dei una sit, et nemini salus esse nisi in ecclesia possit. » Confer etiam S. Augustinum *in Deuteron. lib.* 5 *pag.* 39 *col.* 49 *opp. t.* 3, *et in Evangel. Joan. tract.* 50 *num.* 11 *col.* 838 *tom.* 4 *edit. Venet.* 1756; S. Innocentium I *epist.* 20 *ad concil. Carthag. num.* 8 apud Coustantium *col.* 894.

§. X. Verum in nova disciplina magna ex parte mitigatus est rigor, per quem omnem plane cum

excommunicatis societatem et communionem defugere jubemur. Scilicet Martinus V, ut mala et pericula removeret, quæ vetita communicatio cum omnibus excommunicatis attulisset, sapienter constituit (1), ut eos tantum evitemus, in quos excommunicationis sententia *a judice publicata, vel denuntiata specialiter et expresse* est, itemque eos, qui palam in clericum sacrilegas manus injecerunt, quos etiam a judice non denuntiatos devitare debemus. Hinc ortum discrimen inter excommunicatos *vitandos et toleratos;* et inde illorum, non autem horum vetita communicatio est (2).

(1) Martinus V P. *in extravag. Ad evitanda,* quam integram describit S. Antoninus *in summa theolog. tit.* 25 *cap.* 3 *par.* 3 *col.* 1414 *edit. Veronæ* 1740. Sunt qui hujus decreti veritatem in discrimen revocant, quoniam, ajunt, nulla ejus mentio est in actis concilii Constantiensis, atque ejus veritas tantum nititur testimonio S. Antonini aliorumque scriptorum, qui Antonini fidem sequuti sunt. Ita, præter ceteros, Van Espen *jus. eccles. par.* 3 *tit.* 11 *cap.* 5 §. 15. Sed, ut recte observat Bened. XIV *de synod. diœces. lib.* 12 *cap.* 5 *num.* 4, Antonini fides nutare non potest, quoniam ejus ætate decretum illud Martini V in hominum manibus versabatur, et plures erant qui illud in Constantiensi concilio propositum quidem, sed rejectum, aut saltem ad quinquennium arctatum contendebant; contra quos ipse Antoninus ostendit, decretum concilio fuisse probatum, eique vim perpetuam attributam, ac testem appellat Julianum tunc auditorem generalem Cameræ apostolicæ, deinde cardinalem, ea ætate insignem doctrina virum. Accedit, quod decreti veritatem ostendunt certa et authentica documenta, edita a Dumont *cod. jur. gent. diplomat. tom.* 2 *part.* 2111, ab Hermanno Vonder Hardt *tom.* 1 *concilii Constantiensis pag.* 1055 *edit.* 1710, qui ex tribus Mss. Cæsareæ Brunswicensis Bibl. codicibus concilio coævis illa edidit, Senkenbergero *recess. imper. tom.* 1 *pag.* 111 *et seq. ed. Francofurt.* 1747, et Hartzeimio *tom.* 5 *concil. Germaniæ pag.* 127 *et seq. et pag.* 142 *et seq. edit. Coloniæ* 1763. Hæc autem monumenta in Germania reperta sunt, præsertim in civitate Magdeburgensi, aliisque, uti Hartzheimius ostendit, neque sunt Bullæ *sub plumbo*, sed capitula pacti conventi, sive concordati inter Martinum V, et nationem

Germanicam in concilio Constantiensi an. 1413 firmata; cujus quidem concordati illud est caput VII. Hæc autem concordata Romæ servantur in Cancellaria cardinalis Joannis episcopi Ostiensis et vice-cancellarii, qui ex voluntate ipsius Martini præcipientis, « Quod capitula prædicta, et quodlibet eorum dentur cuilibet ea habere volenti communiter, seu divisim in authentica forma sub sigillo D. vice-cancellarii cum subscriptione notarii; sic quod fidem faciant exhibita ubicumque, » ea distribuit. Revera eadem concordata cum illa forma, quam Martinus præscripserat, descripta exstant apud Hartzheimium *loc. cit.* Hujus quoque decreti veritatem ostendunt concilium Basileense *sess.* 20 *cap.* 2 *tom.* 17 *conc. col.* 315 *collect.* Labbei; Gallicanus conventus Bituricensis an. 1438 *num.* 36 apud Cabassutium; concilium Lateranense V *sess.* 11 §. *Statuimus insuper tom.* 19 *conc. col.* 958. in quibus ejusdem decreti mentio est; denique consensus omnium, a quibus illud ubique receptum est.

(2) Martini decretum perpetuum esse atque ad universam ecclesiam pertinere, duo sunt, quæ invicte demonstrant. Primum educitur ex testimoniis, quæ paulo ante descripsi, alterum ex totius ecclesiæ consuetudine, quæ optima legum interpres est. Porro S. Antoninus *loc. cit.* testatur, sese a Juliano Cæsarinio cardinali intellexisse, decretum illud esse perpetuum; et Andreas episcopus Posnaniensis cum anno 1423 Senis concilii causa moraretur, Martinum ipsum rogavit, ut decretum suum prorogaret, sed ei responsum est a cardinali Juliano, suam illam petitionem inutilem esse, quoniam Pontifex idem decretum perpetuum esse voluerat. Ac totius ecclesiæ consuetudinem pluribus allatis testimoniis confirmant Suarezius *de censur. disp.* 9 *sect.* 2 *num.* 5; cardinalis Petra *ad constit.* 18 *Innocentii IV tom.* 3 *comment. ad constit. apostolic.;* Cabassutius *notit. eccles. de concil. Basil. pag.* 534 *edit. Lugduni* 1685; Benedictus XIV *de synod. diœc. lib.* 12 *cap.* 5 *num.* 4.

§. XI. Itaque cum hæreticis, schismaticis ceterisque similibus, qui expresse ac speciatim excommunicati non sunt (1), vetita in re civili communicatio non est (2). Hi quidem devitandi sunt, sicuti demonstratum supra est, propter periculum atque discrimen, in quod vocantur, qui ex eorum societate et consortio iisdem infici erroribus possunt, quibus illi infecti sunt, non autem sunt devitandi

propter excommunicationem, qua generatim hæretici et schismatici obligantur. Itaque cum his hominibus caute et prudenter, tamquam cum malis, agere debemus, memores omnium, quæ de vetita eorum tolerantia sancita sunt; at si quis ob justam aliquam causam cum iis sermones conferat, aut etiam eorum templa curiosus ingrediatur, minime incidit in excommunicationem quæ adversus eos, qui cum excommunicato vitando communicant, est constituta.

(1) Sunt qui constitutionem Martini V ad hæreticos atque schismaticos pertinere inficiantur, et sunt qui huic constitutioni derogatum putant a concilio Lateranensi V *sess.* 11 §. *Statuimus*, a quo confirmatum est id, quod pridem a Basileensi synodo *sess.* 20 §. 2 sancitum fuerat. Ita, præter ceteros, sentiunt Sotus *in 4 dist.* 25 *quæst.* 1 *art.* 1 *et* 3; Bellarminus *de Rom. Pont. lib.* 2 *cap.* 30 §. *Neque valet opp. tom.* 1 *pag.* 344 *ed. Venet.* 1721; Turrecremata *sum. eccles. potest. lib.* 4 *part.* 2 *cap.* 20; Auctor libri *traité théologique, où l'on démontre, que les fidèles ne peuvent communiquer en matière de religion avec les ennemis déclarés de la B. Unigenitus*; Fagnanus *in cap.* 1 *num.* 53 *de schismat.* Sed Martini decretum loquitur universe de omnibus excommunicatis *cujuscumque sententiæ, aut censuræ ecclesiasticæ, ab homine, vel a jure,* ac tantum excipit nominatim illos, in quos sententia excommunicationis *a judice publicata, vel denuntiata specialiter et expresse est*, quique palam in clericum sacrilegas manus injecerunt. Ergo si tantum certi excommunicati sunt excepti, non ceteri *cujuscumque sententiæ, aut censuræ ecclesiasticæ ab homine, vel a jure*, quibus verbis etiam hæreticos et schismaticos comprehendi nemo inficiabitur, manifestum est, eos etiam, cum speciatim excommunicati non sunt, ad Martini decretum pertinere. Adde quod novum illud jus a Martino V constitutum est, ut devitarentur scandala, quæ oriebantur ex consortio hæreticorum et schismaticorum, quorum magnus erat numerus, cum Constantiensis synodus habita est. Illa autem Basileensis et Lateranensis concilii decreta, a quibus jus a Martino inductum e medio sublatum fuisse videtur, minime observata monet Bened. XIV *de synod. diœces. lib.* 6 *cap.* 5 *num.* 2. Confer etiam Suarezium *de fid. disp.* 21 *sect.* 3 *num.* 2; Sanchezium *de præcept. decalog. lib.* 2 *cap.* 9 *num.* 3; Pirhinghium *jus canon. lib.* 5 *tit.* 39 *sect.* 4 §. 1; Azorium *instit. moral. lib.* 8 *cap.* 11; card. de

Lugo *de virt. disp.* 22 *sect.* 1 *num.* 1; card. Petram *ad const. Apostolic. tom.* 3 *num.* 39 *pag.* 183; Amortum *theolog. moral. tom.* 1 *tract.* 3 *sect.* 2 §. 2; Ballerinium *in not. ad S. Antoninum lib. et edit. cit. col.* 1414 *et seq.* At enim duæ sunt ejusdem Martini constitutiones, altera *In eminenti*, quæ exstat apud Labbeum *tom.* 16 *conc. col.* 768, et altera *Inter cunctas*, quæ ab eodem Labbeo descripta est *loc. cit. col.* 756, et in his quidem constitutionibus omnis videtur cum hæreticis vetita communicatio. Idem quoque a Martino V decretum est in concilio Senensi an. 1423 apud Labbeum *tom.* 17 *concil. col.* 99, atque a Paulo IV *in const. Cum ex apostolatus* 27 *tom.* 4 *part.* 1 *pag.* 354 *bullar. Roman.* Verum recentiores hæ constitutiones, quibus Martini V constitutioni *Ad evitanda* derogatum videtur, nihil obstant, quoniam, ut testatur Benedictus XIV *de synod. diœces. lib.* 6 *cap.* 5 *num.* 2, eadem constitutio « In suo semper vigore permansit, non obstantibus subsequentibus constitutionibus etc. » Accedit quod duæ illæ ipsius Martini constitutiones *In eminenti*, et *Inter cunctas* antiquiores sunt extravaganti *Ad evitanda*, et ideo recentiori constitutione jus comprehensum antiquioribus, si forte obstat, e medio sublatum est. Quamquam si recte expendatur constitutio *In eminenti* Martini V, ea forte pertinet ad illos, qui hæreticorum errorum participes fuerint, aut vetat communionem cum hæreticis, qui uti tales denuntiati sunt apud judices, qui in eam rem inquirere jubentur. Eodem etiam decretum concilii Senensis, et constitutio Pauli IV referri commode possunt. Mirum vero non est, quod in Martini constitutione *Inter cunctas* hæretici in ecclesiis catholicorum sepulturam habere prohibeantur; neque vero effici ex eo potest, quod ut catholici sepulturam, ita societatem et communionem cum hæreticis habere nequeant. Nam illa, quæ catholicis permissa est, communicatio cum hæreticis sine metu excommunicationis, commodum respicit et utilitatem catholicorum, qui liberati sunt a metu, quo tenebantur, contrahendæ excommunicationis, si cum hæreticis ita, ut supra monui, communicarent. Verum sepultura ecclesiastica cedit in commodum hæreticorum atque in dedecus ecclesiæ; et ideo vetita hæreticis ecclesiastica sepultura argumento esse non potest, quod etiam catholicis sub pœna excommunicationis vetita sit cum hæreticis communicatio. Comprehendam paucis. Constitutio *Ad evitanda* hoc habet propositum, ut catholici, qui communicant cum hæreticis nominatim non excommunicatis, omnem abigant contrahendæ excommunicationis metum. Cum hoc vero quid habet commune ecclesiastica sepultura, a qua hæretici repelluntur?

(2) Sunt, qui non tantum in humanis, sed etiam in divinis et sacris catholicis cum hæreticis communicationem permissam putant. Ego ea de re sententiam exponam sapientissimi pontificis Benedicti XIV *de synod. diœces. lib.* 6 *cap.* 5 *num.* 2. Ipse autem inquit: « Quamvis per canonem concilii Constantiensis, qui incipit *ad evitanda*, quique in suo semper vigore permansit, non obstantibus contrariis subsequentibus constitutionibus concilii Basileensis et Lateranensis, nonnihil relaxata fuerit disciplina in eo, quod pertinet ad conversandum, atque etiam in divinis communicandum cum hæreticis, qui tolerantur... non idcirco tamen arbitrari debent catholici fas sibi esse indistincte cum hæreticis, quamvis non denuntiatis, in rebus sacris et divinis communicare, siquidem Paulus V post maturam rei discussionem neutiquam licere definivit catholicis regni Angliæ hæreticorum templa adire, ritibusque interesse, quos inibi exercent. » Tum ostendit non deesse theologos, qui alicujus culpæ reos negant esse catholicos, qui cum hæreticis et schismaticis, nominatim non denuntiatis, in divinis communicant, atque ab iis etiam sacramenta percipiunt; modo id faciant ob gravissimam aut necessariam causam, sacramenta administrentur ritu plane catholico, ab hæreticis, aut schismaticis valide ordinatis, communicatio in divinis neque ullum præbeat indicium, aut conjecturam faciat erroris a catholico homine approbati, neque scandalum aut offensionem pariat. Monet tamen ipse Benedictus primum, quod huic sententiæ quamplurimi adversantur; deinde quod etiamsi vera habeatur, tamen « Cum omnes enumeratæ circumstantiæ simul et conjunctim adesse debeant. . . . fere impossibile est, » quod catholici, qui se cum hæreticis in sacris divinisque commiscent, culpa vacare possint. Quare Urbis congregationes, inquit, « Illicitam semper reputarunt communicationem, de qua est sermo, doctamque concinnarunt instructionem ad missionarios, ubi opus fuerit, transmittendam, ubi rationes expenduntur, propter quas vix unquam accidere potest, ut in praxi sit innoxia catholicorum cum hæreticis communicatio in divinis. » Confer etiam Giraldum *exposit. Jur. Pontific. lib.* 5 *tit.* 39 *sect.* 926 *pag.* 761 *et seq.*, a quo sacrarum quoque Urbis congregationum ea de re declarationes describuntur. Si qui tamen catholicus hæreticorum aut schismaticorum templa ingrediatur, ut ea curiosus inspiciat atque etiam sacris eruditionis causa intersit, non ut eorum sit particeps, aut quidquam approbet, quod catholicæ veritati adversetur, is minime in sacris atque divinis communicare dicitur, neque culpæ reus haberi potest.

§. XII. Potestas ferendi excommunicationem a Christo data est ecclesiæ præpositis, hoc est episcopis, atque in primis summo omnium capiti Romano Pontifici, in quo ipse contulit clavium potestatem (1). Hi suo jure (2) excommunicationis pœna animadvertunt in christianos, qui gravius deliquerunt, atque huic pœnæ subjecti sunt omnes, qui ecclesiæ potestati subsunt, sive divites, sive pauperes sint, sive alieno pareant, sive summo potiantur imperio (3). Nam hi quoque ecclesiæ legibus parere debent, quamquam eorum summa sit in re civili potestas: ipsis vero non licet aut censuras ferre, aut in earum justitiam inquirere (4), quoniam ea res tota tantum sacræ potestati commissa est.

(1) Cum Romano Pontifice, quem Christus constituit unitatis centrum atque ecclesiæ fundamentum, convenire omnes habent, qui catholici haberi ac revera esse volunt. Ex quo facile intelligitur, quæ sit vis excommunicationis, quæ a summo Pontifice lata est. Nimirum cum ille, qui jus in omnes catholicos habet, aliquem excommunicatione et anathemate plectit, eum non solum a sua et Romanæ particularis ecclesiæ communione sejungit, verum etiam ejicit atque præcidit ab unitate et communione totius ecclesiæ catholicæ, quæ ipsi tamquam capiti et catholicæ communionis centro adhæret, ac jure primatus adhærere debet, nec fieri potest, ut quis ab eo præcisus, non sit etiam præcisus ab ipsa ecclesia, quæ ex divina institutione cum ipso unitatis centro annexa et conjuncta est. Hinc *jura communionis* ab unitate cum sede Apostolica *dimanare* S. Ambrosius cum Aquilejensi synodo docuit *ep.* 6 *opp. tom.* 3 *col.* 850 *ed. Venet.* 1751, et excommunicationes ab aliis episcopis latæ nullius momenti sunt, cum eos, qui ab aliquo etiam majorum sedium antistite excommunicati fuerunt, suæ communionis participes, et *sibi inconvulse unitos Apostolica judicavit auctoritas*, ut inquit Vigilius P. *in constit.* apud Labbeum *tom.* 5 *concil. col.* 1348 *edit. Venet.* Hinc merito S. Cyrillus Alexandrinus episcopus, etsi Nestorii Constantinopolitani errorem ac pertinaciam exploratam haberet, tamen ab ejus communione discedere noluit, nisi primum Cœlestini Romani Pontificis sententiam audiret, apud Coustantium *int. Cœlest. ep.* 8 *col.* 1085; ipse autem Cœlestinus

aliorum episcoporum sententias haud metuendas dixit, si ab ipsis excommunicati, vel depositi in Apostolicæ sedis communione permaneant. Confer ejusdem Cœlestini *ep.* 11 *num.* 3, *ep.* 12 *num.* 2 *ep.* 14 *n.* 7 apud Coustantium *col.* 1106, 1111, 1146, Quare perperam ac nimio abreptus æstu Firmilianus *ep.* 75 *inter opp. S. Cypriani col.* 356 *ed. Venet.* 1758, schismatis accusat Stephanum Pontificem, qui plures episcopos in controversia de baptismo hæreticorum communione privasse credebatur, dum Stephanum his verbis alloquitur: « Excidisti enim te ipsum; noli te fallere; siquidem ille est vere schismaticus, qui se a communione ecclesiasticæ unitatis apostatam fecerit. » Perperam, inquam, nam summus Pontifex excommunicatione in aliquos animadvertens sese quodammodo ab illis quidem separat, sed cum eosdem præcidat a centro unitatis, quod sibi adhæret ex divina institutione, non se, sed illos a communione ecclesiasticæ unitatis et ab ecclesia amputat atque secernit; et ideo recte S. Irenæus, qui non eo, quo Firmilianus, æstu rapiebatur, plane intellexit fore, ut Asiani episcopi ab ecclesia præcisi et amputati haberentur, si a summo Pontifice propter controversiam de Paschate excommunicarentur, cum Victorem rogavit, « Ne tam multas ecclesias omnino propter traditionis ex antiqua consuetudine inter illos usurpata observationem, a corpore universæ ecclesiæ penitus amputaret, » uti testatur Eusebius *histor. eccles. lib.* 5 *cap.* 24 *pag.* 213 *edit. Taurin.* 1746. Quod autem objicitur de viris quibusdam pietate præstantibus, qui floruerunt in schismatibus Meletii Antiocheni et Acacii Constantinopolitani, quique Apostolicæ sedis communione caruerunt, egregie diluitur a Petro Ballerinio *de vi ac ration. prim. Rom. Pontif. in append. ad* §. 1 *cap.* 11 *pag.* 327 *seq. edit. Aug. Vindel.* 1770. At Febronius Romani Pontificis excommunicationes metuendas, atque eas ad jurisdictionem referendas negat. Inquit enim, quod « Antiqua ratio excommunicationis ejusque jus non erant effectus jurisdictionis respectu excommunicati. » Nimirum sicuti olim communio concedebatur, cum quis etiam alienos subditos suæ communionis participes faciebat, ita excommunicatio, quæ communioni opponitur, nihil aliud erat quam aliquem a sua communione repellere; quod cum fieri posset etiam in eos, qui subditi non sunt et in quos nulla propria jurisdictio est, hinc excommunicatio ad jurisdictionem haud pertinere videtur. Tunc videlicet proprie episcopi jurisdictionem exercent, cum suos subditos excommunicatione plectunt, non item cum animadvertunt in eos, qui sibi subjecti non sunt. Ita argumentatur Febronius, qui summo Pontifici subesse negat eos, qui

aliis episcopis subsunt; quod sane idem est ac tollere primatum jurisdictionis, quem summum Pontificem in totam ecclesiam habere, inter catholicos omnes constat. Sane si hæc jurisdictio sese effundit in ecclesiam universam, si quotquot in ea versantur Romano Pontifici subjiciuntur, si ipse Christi institutione præest omnibus tum episcopis, tum ovibus gregis dominici, manifestum est, quod cum ipse fert excommunicationem, non in alienos subditos, sed in eos, quos sibi vere et proprie jure primatus subjectos habet, sententiam dicit. Itaque quemadmodum excommunicatio episcopi in suos diœcesanos verus est actus jurisdictionis, quoniam in eos imperium et potestatem habet, ita excommunicatio Romani Pontificis in omnes christianos, verus et proprius est jurisdictionis actus, quoniam ita fert indoles et natura Primatus, ut omnes ei subjiciantur. Ex quo facile evertitur quod Febronius dicit de non metuendis Romanorum Pontificum excommunicationibus. Nam si Pontifex jurisdictionem in omnes christianos habet, omnes certe tenentur excommunicatione, quæ ab eo lata est. Ineptissima est autem distinctio inter Papam et Curiam Romanam, cum excommunicatio non a Curiæ, sed a S. Pontificis auctoritate vim habeat; eodemque habenda loco est altera distinctio inter sedem Romanam eique præsidentem summum Pontificem, quam distinctionem late refutat Ballerinius *de vi ac ration. primat. cap.* 14 §. 5 *n.* 23 *seq. p.* 241 *seq. ed. cit.*

(2) Quesnellus *in proposit.* 90, quam cum ceteris damnavit Clemens XI *constit. Unigenitus* 187 *pag.* 340 *tom.* 10 *bullar. Roman.*, « Ecclesia, inquit, auctoritatem excommunicandi habet, ut eam exerceat per primos pastores, de consensu saltem præsumpto, totius corporis. » Idem cum eo sentit Van Espen *de censur. cap.* 2 §. 1, eodemque recidit sententia Dupin *de antiq. eccles. discipl. diss.* 4 *cap.* 1, Febronii *de statu eccles. cap.* 1 §. 6, ceterorum, qui damnatam Edmundi Richerii sententiam sequuntur, et clavium potestatem collectim membris ecclesiæ omnibus inesse arbitrantur, sed ejus usum et exercitium ad episcopos et sacerdotes pertinere. His vero præivit Lutherus, qui in nefario opere, quod *captivitatem Babylonicam* inscripsit, *opp. tom.* 2 *pag.* 85 *ed. Wittemberg.* 1562 « Omnes, inquit, sumus sacerdotes quotquot christiani sumus; sacerdotes vero, quos vocamus, ministri sunt ex nobis electi, qui nostro nomine omnia faciant, et sacerdotium aliud nihil est, quam ministerium. . . . . Neque Papa, neque episcopus, neque ullus hominum habet jus unius syllabæ constituendæ super christianum hominem, nisi id fiat ejusdem consensu, et quidquid aliter fit, tyrannico spiritu fit. » At innumera sunt testimonia

Patrum, qui uno omnium consensu docent, clavium, seu ligandi solvendique potestatem ecclesiæ pastoribus a Christo datam fuisse, illorum autem nemo omnino est, ut animadvertit Bossuetius *l'hist. des variations liv.* 15 *n.* 120 *et* 121 qui hanc potestatem cunctis ecclesiæ membris, sive disjunctim, sive collectim traditam existimet. Id nosci potest ex Clemente Romano Petri auditore *ep.* 1 *ad Corinth. num.* 40 apud Coustantium *ep. Rom. Pontif. col.* 28*;* Ignatio *ep. ad Ephes. num.* 6 apud Cotelerium *PP. Apostolic. tom.* 2 *pag.* 13 *edit. Amstelod.* 1724*;* Irenæo, cujus ex *lib.* 3 *contr. hæres. cap.* 3 *seq.* descripsit egregieque illustravit loca Renatus Massuetius *diss.* 3 *in oper. S. Irenæi art.* 3 *num.* 16 *seqq. tom.* 2 *pag.* 103 *ed. Venet.;* Polycrate Ephesio, cujus ex epistola sententiam refert Eusebius *histor. lib.* 5 *cap.* 24 *pag.* 243 *edit. Cantabrig.;* Clemente Alexandrino *pædagog. lib.* 1 *cap.* 6 *pag.* 120 *ed. Ven.* 1757; Origene *hom.* 22 *in Numer. num.* 4 *tom.* 2 *opp. ed. Maurin. Paris. et comment. in Matth. tract.* 12 *num.* 14 *tom.* 3 *pag.* 529; Saturnino Tolosatium episcopo apud Ruinartium *act. martyr. num.* 1 *seqq. pag.* 109 *seqq. edit. Veron.* 1731, Demetrio Alexandrino, Alexandro Hierosolymitano, Theoctisto Cæsareensi, Babyla Antiocheno, Dionysio Alexandrino apud Eusebium *histor. lib.* 6 *cap.* 8, 10, 11 *pag.* 265 *seq. cap.* 27 *pag.* 292, *cap.* 34 *pag.* 298, *cap.* 44 *et* 46 *pag.* 316, 319 *lib.* 7 *cap.* 5 *pag.* 323, *cap.* 7, 9, 11 *pag.* 327, 329, 334*;* Cornelio Romano *epist. ad Cyprianum* apud Coustantium *epist. Rom. Pontific. col.* 135 *seq.;* Cypriano *epist.* 3 *ad Rogatian. pag.* 172 *edit. Amstelod.* 1700; Ambrosio *de pœniten. lib.* 3 *cap.* 2 *num.* 7 *pag.* 253 *tom.* 5 *edit. Venet.* 1781; Athanasio *ep. ad Constant. in hist. arianor. ad monach. num.* 44 *opp. tom.* 1 *pag.* 293 *edit. Patavii* 1777; Gregorio Nazianzeno *orat.* 1 *pag.* 31 *ed. Coloniæ* 1690 *orat.* 9 *pag.* 158 *et orat.* 17 *pag.* 271; Basilio *epist.* 42 *ad Chilonem num.* 4 *opp. tom.* 3 *part.* 1 *pag.* 128, *epist.* 69 *ad Athanas. num.* 1 *pag.* 161, *ep.* 161 *ad Amphiloch. num.* 2 *pag.* 250, *ep.* 289 *pag.* 427 *edit. Maurin. Paris.* 1730*;* Paciano *epist.* 1 *ad Sympronian. in Biblioth. PP. tom.* 4 *pag.* 306 *et seq. ed. Lugdun.* 1677; Optato Milevitano *contr. donatist. lib.* 2 *cap.* 4 *et seq. p.* 35, *et lib.* 7 *cap.* 3 *pag.* 111 *et seq. ed. cit.;* Joanne Chrysostomo *de sacerdot. lib.* 2 *num.* 2 *opp. tom.* 1 *pag* 571 *pag.* 111 *ed. an.* 1714, item *le Mémoire présenté au roi par l'archevêque de Cambray l'an* 1734, et declarationes regis 4 *Aug.* 1720 *et* 24 *Martii* 1730, *tom.* 12 *actor. cleri Gallic. pag.* 1642 *et* 1645. Alia bene multa Gallicanæ ecclesiæ, quin etiam ecclesiarum

omnium Patrumque ea de re testimonia habet Mamachius, qui totum hoc argumentum innumeris prope collectis monumentis solide copioseque tractavit *ep.* 3 *ad Febron. per tot. lib.* 2 §. 1 *et seq. pag.* 27 *et seq.* Videndi sunt etiam ipse Mamachius *antiq. christian. tom.* 5 *pag.* 259 *et seq.*; Petavius *de hierarch. eccl. lib.* 3 *cap.* 14 *et seq. tom.* 6 *pag.* 165 *seq. edit. Venet.* 1757; P. la Fontaine *constit. Unigenitus theol. prop.* 3 *col.* 1139; Nicolius *in lib. Les prétend. réformés convaincus de schisme;* Bossuetius *histor. variat. lib.* 15 *num.* 120 *et seq.;* Jo. Baptista Faure *diss. advers. Richeristas in thesaur. theolog. tom.* 12 *opp. tom.* 4 *pag.* 363 *ed. Ven.* 1763; Ballerinius *de potest. eccles. sum. Pont. et conc. gener. cap.* 1 §. 1 *seqq. pag.* 1 *seqq. edit. Augustæ Vindelic.* 1770; Veith peculiari libro, cui titulus *Richerii systema confut.;* Zaccaria *in anti-Febron. tom.* 1 *cap.* 4 *diss.* 1 *et diss.* 3 *della Forza obbligatoria della disciplina.*

(3) Magistratus ac principes ecclesiasticis censuris fuisse subjectos eodem modo, quo reliqui omnes subjiciebantur, late ostendit Binghamus *orig. eccles. lib.* 16 *cap.* 3 §. 5 *tom.* 7 *pag.* 130 *et seq. edit. cit.* Præcipua ejus rei testimonia sunt in concilio Eliberitano *can.* 2, 3, 55, 56 *tom.* 1 *concil. col.* 992 *et* 998 *coll.* Labbei; in concilio Valentino II *tom.* 6 *col.* 669; Arelatensi I *can.* 7 *tom.* 1 *col.* 1451; apud Synesium *epist.* 58 *pag.* 201 *edit. Paris.* 1633; Basilium *ad Athanas. epist.* 61 *pag.* 155 *tom.* 3 *ed. Paris.* 1730; Ambrosium *ep.* 40 *num.* 17 *ad Theod. opp. tom.* 6 *pag.* 134 *edit. Ven.* 1781; Eusebium *hist. eccl. lib.* 6 *cap.* 34, ibique Valesium *in not. pag.* 298 *ed. Cantabr.;* Jo. Chrysostomum in S. Babylam *contr. Julian. et gentil. num.* 6 *opp. tom.* 2 *pag.* 545 *edit. Montfauconii Paris.;* Paulinum *in vit. Ambrosii num.* 19 *opp. Ambrosii tom.* 7 *pag.* 6 *edit. cit.*; Theodoretum *histor. lib.* 5 *cap.* 18 *pag.* 1 *ed. Cantabrig.* Confer etiam acta cleri Gallicani *tom.* 12 *pag.* 10 *et pag.* 569 *seq. edit. Paris.* 1740. Henricus Hungariæ rex ab Innocentio III P. petiit atque impetravit, ut ejus consiliarii et familiares, *nisi pro manifesta et rationabili causa, et canonica monitione præmissa* excommunicatione non afficerentur, sicuti patet ex ejus *ep.* 511 *lib.* 1 *tom.* 1 *pag.* 295 *ed. Baluzii Paris.* 1682. Quin etiam Galliarum regibus a Romanis Pontificibus concessum est, ut in terra regia nemo sine speciali mandato sedis Apostolicæ excommunicationem vel interdictum ferre posset, sicuti constat ex litteris Philippi VI apud de Lauriere *tom.* 2 *ordinat. reg. Franc. pag.* 103.

(4) Marsilius Patavinus *in defensor. pacis* sæculo XIV aliquem

excommunicare atque a divinis officiis arcere sine *fidelis legislatoris*, hoc est sine principis auctoritate, nulli episcopo, aut sacerdoti vel eorum collegio licere existimavit. Quotquot sunt protestantes, qui vel Anglicano schismati adhærent, vel principi in sacra jus omne tribuunt, vel ecclesiam collegium merum esse arbitrantur, et ceteri, qui ei cogentem potestatem adimunt quique supra descripti sunt, Marsilii errorem sequuntur. Sed antea etiam Petrus de Corbario anti-papa aliique, quorum meminit Joannes XXII *in extravag. Dudum ad audientiam* apud S. Antoninum 4. 2 *theol. tit.* 11 *cap.* 7 §. 5, asseruerunt omnem jurisdictionem, quam prælati habent majorem quam alii, ab imperatore procedere, quod est a principe etiam jus excommunicationis repetere. Idem est error Valdensium, Wiclefi, Joannis Hussi, Lutheri, Calvini, Melanctonis. Van Espen *de censur. cap.* 2 §. 5, laici principis in judicio censurarum auctoritatem tuetur. Anonymus auctor opusculi, cui titulus *la chiesa, e la repubblica dentro i loro limiti*, principes jus habere contendit cognoscendi justitiam aut injustitiam excommunicationis, idemque sentiunt Manettus, Continius auctor libri *Riflessioni sulla bolla cœna*, Pereira *dottrina dell' antica Chiesa intorno la suprema potestà de' Re*. Antonius Genovesius *de jure et offic. cap.* 8 §. 38 *in externis actionibus, quo divina jura propagantur et in republica administrantur, sacerdotium imperio civili subjectum*. His præiverunt Paulus Sarpius, Fevretus, Simon Vigorius, Dupin, Giannonius, ceteri similes. Sed horum deliramenta late refutarunt M. Antonius Capellus Minorita *in lib. Bononiæ edito an.* 1610 *Advers. præt. primat. reg. Angliæ cap.* 13 *et seq.* Altaserra *eccles. jurisdict. vindic. advers. Fevretum*; Bianchius *adversus Giannonium tom.* 4 *pag.* 608 *et seq.*; Duval *de supr. Pontif. in eccles. potest. in biblioth. Pontific. Rocaberti tom.* 3 *pag.* 405 *et seq.*; Franciscus Antonius de Simonibus *de Rom. Pontif. judiciar. potest. tom.* 2 *cap.* 21; de Marca in libello, quem an. 1646 Barcinone edidit, atque iterum impressit Baluzius in *prolegomenis* ad opus *de concord. sacerdot. et imper.*; cardinalis Tencin arch. Ebrodunensis *mandement contre le mémoire de MM. les* 40 *avocats de Paris, pour le sieur Samson pag.* 17; auctor tractatus *de la juridiction ecclésiastique in tom.* 6 *Actor. cleri Gallicani;* archiepiscopus Parisiensis Beaumont *in celebr. instruction. an.* 1756 *De l'autorité de l'église;* Auctor operis *des deux puissances*, virique clarissimi Gerbertus *princ. theolog. can. sect.* 2, 85 *et seq. Princip. theolog. exeg.*; Zaccaria *de disciplin. diss.* 2 *et* 3, *et Anti-Febron. vindic. dissert.* 12 *cap.* 1; Mamachius *ad*

Febron. epist. 1 §. 19 *tom.* 1 *pag.* 301 *et seq.* Sane Christus non principibus, sed solis apostolis atque in primis Petro tribuit excommunicandi potestatem, quæ in potestate ligandi fundata est, eam ab uno Christo Paulus repetit eaque semper ecclesia usa est jure suo, neque ullæ unquam in eo negotio partes laici principis fuerunt. Sunt autem prope innumera testimonia Patrum, qui laicos principes in res omnes ecclesiasticas imperium aliquod et auctoritatem habere negant; atque hi, præter ceteros, sunt Athanasius *histor. arianor. ad monach. num.* 11 *pag.* 277 *num.* 14 *et* 15 *pag.* 78 *num.* 17 *pag.* 279 *num.* 33 *pag.* 287 *et num.* 52 *pag.* 297 *opp. tom.* 1 *edit. Patavii* 1777; Osius Cordubensis apud Athanasium *ib. num.* 44 *pag.* 292; Lucifer Calaritanus *lib.* 1 *pro Athanasio pag.* 5 *edit. Venet.* 1778; Hilarius Pictaviensis *lib.* 1 *ad Constant. num.* 1 *t.* 1 *col.* 535 *edit. Veronæ* 1730; Liberius P. apud Athanasium *hist. arian. num.* 56 *pag.* 288, et apud Coustantium *epist. Rom. Pontif. col.* 431 *et seq.;* Basilius M. *epist.* 225 *pag.* 344 *tom.* 3 *edit. Paris.* 1730; Gregorius Nazianzenus *orat.* 17 *opp. tom.* 1 *pag.* 271 *ed. Coloniæ* 1690; Gregorius Nyssenus *opp. tom.* 1 *pag.* 306 *ed. Paris. an.* 1639; Ambrosius *ep.* 20 *num.* 19 *pag.* 48 *ep.* 21 *ad Valentinian. pag.* 52 *opp. tom.* 6 *ed. Venet.* 1781, *et serm. contr. Auxent. num.* 5 *pag.* 56 *et num.* 30 *et seq. pag.* 62, *et num.* 36 *pag.* 63 *tom.* 6; Martinus Turonensis apud Sulpitium Severum *lib.* 2 *histor. eccles. pag.* 348 *tom.* 6 *Biblioth. PP. edit. Lugdun.* 1677; Hieronymus *in Isaiam cap.* 17 *v.* 10 *opp. tom.* 4 *col.* 725 *edit. Vallarsii Veron., et epist.* 14 *ad Heliodor. num.* 8 *col.* 33 *tom.* 1*;* Joannes Chrysostomus *hom.* 3 *ad pop. Antiochen. pag.* 38 *tom.* 2 *opp. edit. Paris.* 1718, *lib.* 3 *de sacerd. cap.* 14 *pag.* 390 *tom.* 1, *et epist. ad episc. et presbyteros detrusos in carcer. tom.* 3 *pag.* 526, *et epist. ad Innocentium I P. pag.* 5 *et* 7 *tom. eod.;* Optatus Milevitanus *de schism. donatis. num.* 13 *pag.* 14 *ed. Antverp.* 1702; Augustinus *ep.* 43 *ad Glorium et Eleusium num.* 20 *col.* 97 *opp. tom.* 2 *edit. Maurin. Venet.* 1729; Isidorus Pelusiotes *lib.* 3 *epist.* 249 *pag.* 239 *edit. Venet.* 1745; Gelasius P. *ep. ad Anastas. imp.* apud Labbeum *tom.* 5 *conc. col.* 308; Felix. III P. *epist. ad Zenonem imp.* apud eumdem *ib col.* 147; Joannes Damascenus *de imag. orat.* 2 §. 16 *opp. tom.* 1 *pag.* 339 *edit. Paris.* 1712. Idem quoque agnoverunt ac diserte confessi sunt pii imperatores Constantinus, post habitum concilium Arelatense, (vide Augustinum *cit. epist.* 43); Theodosius *epist. ad synod. Ephesin. an.* 431 *par.* 1 *cap.* 35 *ejusd. conc.,* apud Labbeum *tom.* 5 *conc. col.* 990 *edit. cit.*,

et Valentinianus apud Sozomenum *hist. lib.* 6 *cap.* 7 *pag.* 227 *edit. Cantabrig.*, et Ambrosium *epist.* 2 *ad Valentinian. opp. tom.* 6 *pag.* 52 *edit. Venet.* 1781; vide etiam concilium Tridentinum *sess.* 25 *tom.* 3 *de reform.*

§. XIII. Excommunicatio tantum fertur in christianos, quoniam ex ecclesia expelli non possunt infideles, qui jam extra ecclesiam sunt (1), et verò fertur a legitima potestate in eos, qui sibi subjecti sunt. Quare excommunicatio episcopi illos afficit (2), qui in ejus diœcesi sunt, excommunicatio summi Pontificis omnes obstringit, quotquot ecclesiæ in orbe christiano subsunt, quoniam ejus potestas et jurisdictio complectitur ecclesiam universam. Parere autem excommunicationi, etiam injustæ, quæ tamen a legitima potestate lata sit, christiani omnes debent (3); quoniam subjectorum est obedire legibus, quæ a præpositis feruntur, neque ipsis de earum justitia agere judicium licet.

(1) « Quid mihi de his, qui foris sunt, judicare, » inquit Apostolus I *ad Corinth. V vers.* 12.

(2) Ad episcopos, qui sunt apostolorum successores, pertinet jus excommunicandi. Præclare S. Thomas *in* 4 *sentent. dist.* 18 *quæs.* 2 *art.* 2 *quæstiunc.* 1. « In foro conscientiæ, inquit, causa agitur inter hominem et Deum; in foro autem exterioris judicii causa igitur hominis ad hominem, et ideo absolutio, vel ligatio, quæ unum hominem obligat quoad Deum tantum, pertinet ad forum pœnitentiæ. Sed illa, quæ hominem obligat in comparationem ad alios homines, ad forum publicum exterioris judicii pertinet, et illi solum possunt excommunicare, qui habent jurisdictionem in foro judiciali, et propter hoc soli episcopi propria auctoritate, et majores prælati possunt excommunicare : sed presbyteri parochiales non. » Hinc *in can.* 1 *c.* 16 *qu.* 2 excommunicatio *mucro episcopi* appellatur. Paulus Mengonius dissertatione Florentiæ edita an. 1752, *de eminentiori parochorum dignitate supra canonicos* nixus decretali Alexandri III *in cap.* 3 *de offic. judic. ordin.* demonstrare conatur, etiam parochos ordinariam in foro externo jurisdictionem habere , eosque idcirco ferre excommunicationem posse. Sed eum refutavit Joan.

Dominicus Larius alia dissertatione Pisis edita ann. 1733. Revera parochos ea potestate carere inter omnes constat, idque, præter ceteros, late ostendit Gonzalez *in cit. cap.* 3 *num.* 2. Illa autem Alexandri constitutio, qua Mengonius nititur, pertinet ad parochum, qui non ordinario, sed extraordinàrio jure, videlicet ex peculiari privilegio, aut ex præscripta consuetudine, vel ex alio simili jure excommunicationem inflixerat.

(3) S. Gregorius M. *hom.* 26 *in Evangel. S. Joann. num.* 6 *opp. tom.* 1 *col.* 1556 *edit. Paris.* 1705. « Is autem, inquit, qui sub manu pastoris est, ligari timeat vel injuste, nec pastoris sui judicium temere reprehendat, ne etsi injuste ligatus est, ex ipsa tumidæ reprehensionis superbia, culpa quæ non erat, fiat. » Confer etiam S. Augustinum *de baptismo contr. donatist. lib.* 1 *cap.* 17 *opp. tom.* 6 *col.* 93 *edit. Venet.* 1733; Nicolaum I P. *ad. episc. et cleric. patriarch. Constantinopol. ep.* 10 *num.* 6 apud Labbeum *tom.* 9 *concil. col.* 1381, et concilium Quintilinaburgense an. 1085 *can.* 1 apud eumdem *tom.* 12 *col.* 631. Id vero est intelligendum de excommunicatione, quæ evidenter injusta non sit. Nam excommunicatione, quam injustam esse manifesto constat, neque in interno, neque in externo foro aliquem obstringi, fere omnes sentiunt, ut ostendit Fagnanus *in cap.* 11 *de solut. num.* 10 *et seq.* Sed Quesnellus *prop.* 91, 92, 93 generatim statuit, omnem injustam excommunicationem non esse metuendam, quoniam per eam ab ecclesia non eximus, sed potius est imitari S. Paulum, et Jesus sanat vulnera, quæ præceps primorum pastorum festinatio infligit, sine ipsius mandato. Petrus de Marca *concord. sacerd. et imper. lib.* 1 *cap.* 3 §. 6 et 7 crimina ecclesiastica ac sæcularia distinguit, et pro his postremis non nisi injuste et illegitime censuras infligi posse contendit. Doctrinam hanc, quam pridem Jo. Parisiensis, Gersonius, quidam alii tradiderunt, arripuit Giannonius a Bianchio notatus, et arripuit etiam Pereira in libro *doctrina della Chiesa etc.* Continius auctor libri *riflessioni sulla bolla cœnæ* excommunicationem tantum propter hæresim morumque doctrinam ferri posse asseverat, planeque desciscit censuras, quæ propter disciplinam in causis temporalibus aut mixtis infliguntur. In idem fere recidit sententia Febronii *c.* 9 §. 7 *n. de stat. eccl.*, et auctoris libri *la Chiesa, e la republ. dentro i loro limiti p.* 127. Adversus hos omnes copiose accurateque scripserunt Paulus a Lugduno *antihexapl. prop.* 91 *et seq. tom.* 2; Viva *thes. Quesnell. prop. cit.*; Fontana *const. Unigenitus theolog. prop. tom.* 5 *et* 4 *cit. prop.*; Languetius *prem. avertissem. aux appellants an.* 1718 *num.* 15; Bianchius in Giannonium *tom.* 2 *lib.* 6 §. 3

num. 5 *pag.* 411; Cl. Zaccaria *diss.* 3 *della forza obbligatoria della disciplina pag.* 279, *et anti-Febron. tom.* 3 *diss.* 3 *cap.* 2 Videndæ sunt etiam les conférences de Luçon *conf.* 19 *quæst.* 3 *pag.* 353 *et seq. tom* 7. Sane Christus, qui *ecclesiam non audierit, tamquam ethnicum et publicanum* haberi voluit; et hoc quidem loco habere potestatem etiam ecclesiam constituendi disciplinam, inter catholicos omnes constat. Paulus I *ad Corinth. V. v.* 5 excommunicavit incestuosum Corinthium propter publicum scandalum, quod ad disciplinam pertinet. Sunt autem prope innumera ex antiquitate ecclesiastica monumenta excommunicationum, quæ propter disciplinam in rebus temporalibus aut mixtis inflicta sunt. Seligam S. Leonem M. *epist.* 4 *tom.* 1 *col.* 616 *edit. Venet.*, cujus hæc verba sunt: « Hoc itaque admonitio nostra denuntiat, quod si quis fratrum contra hæc constituta venire tentaverit, et prohibita fuerit ausus admittere, a suo se noverit officio submovendum, nec communionis nostræ futurum esse consortem, qui socius esse noluit disciplinæ. » Patres concilii Arelatensis an. 314 contra donatistas habiti *can.* 7 *tom.* 1 *concil. col.* 1451 *coll.* Labbei, « De præsidibus, inquiunt, qui fideles ad præsidatum prosiliunt, placuit, ut cum promoti fuerint, litteras accipiant ecclesiasticas communicatorias, ita tamen, ut in quibuscumque locis gesserint, ab episcopo ejusdem loci cura de illis agatur, et cum cœperint contra disciplinam agere, tum demum a communione excludantur. » Similiter adversus eos qui violarent disciplinam in rebus temporalibus aut mixtis, statuta est excommunicatio a concilio Carthaginensi IV *cap.* 95 *tom.* 2 *concil. col.* 1444 *collect. ejusd.*; a concilio Aurelianensi III *can.* 22 *et* 23 *tom.* 5 *col.* 1280; a concilio Arvernensi an. 535 *can.* 15 *t.* 5 *col.* 952; Matisconensi II anni 585 *can.* 5 *tom.* 6 *col.* 675; a concilio Trullano seu Quini-Sexto 69, 71, 74, 96 *tom.* 7 *col.* 1379 *et seq.*; Constantinopolitano IV OEcumenico *can.* 17 *tom.* 10 *col.* 644 *edit. Venet.*

§. XIV. Quoniam autem excommunicatio gravissima est inter pœnas ecclesiasticas, non nisi ob grande crimen irrogari debet; cum nihil pejus christiano homini possit accidere, quam ab ecclesia separari, eique interdici sacris, atque aditu congressuque orthodoxorum. Hinc cum ferenda est excommunicatio, primum expendere oportet genus criminis, ut noscatur, num illud tam gravi pœna sit dignum (1); de-

inde monendus est criminosus, ut se colligat atque a pravo instituto removeatur (2). Quæ monitio bis ac tertio repetitur, eaque *competens* et *canonica* appellatur (3), quoniam ex ea satis constat criminosum in peccatis obfirmato animo hærere.

(1) *Can.* 41, 42, 43 *cap.* 11 *quæst.* 3. Vide etiam Augustinum *de fid. et oper. cap.* 19 *et* 26 *opp. tom.* 11 *col.* 550 *et* 558 *ed. Venet.* 1767, et S. Leonem M. *epist.* 10 *cap.* 8 *opp. tom.* 1 *col.* 640 *edit. Ballerin. Venet.* 1753.

(2) Concilium Tridentin. *sess.* 25 *cap.* 3 *de reform.; can.* 42 *cap.* 111 *quæst.* 3.

(3) *Cap.* 48 *de sentent. excomm.; cap.* 5 *eod. in* 6.

§. XV. Synodus Lugdunensis, quæ habita est Gregorio X Pontifice, judicibus sive tres admonitiones, sive unam pro omnibus adhibere permisit; verum una hæc admonitio instar omnium est; nam aliquot dierum intervalla sunt observanda, antequam sententia feratur, nisi aliud necessitas fieri jubeat (1). Tridentina synodus (2), ut coerceret arbitrium judicum, qui etiam non admonitos excommunicabant, duas saltem monitiones emittendas statuit, antequam ea pœna irrogetur.

(1) *Cap.* 9 *eod. in* 6.

(2) Concilium Tridentinum *loc. cit.*

§. XVI. Excommunicatus a suo episcopo ab alio absolvi nequit (1), excepto summo Pontifice, qui ab aliis inflictam excommunicationem ex ampla, quam habet in tota ecclesia, jurisdictione removere potest (2). Lata vera ab una ecclesia excommunicationis sententia in aliis quoque servanda est (3). Nam ea pœna territorio non circumscribitur, sed criminosum sequitur, quocumque ipse venerit (4); ac præterea mutuum fœdus et conjunctio ecclesiarum ita postulat, ut ab aliis quoque ecclesiis ratæ firmæ habeantur pœnæ,

quas una ecclesia in sontes constituit. Hinc mos inolevit, ut ecclesiæ per litteras encyclicas certiores facerent ceteras ecclesias de iis, quos communione prohibuerant (5); neque alia nunc disciplina est (6).

(1) *Can.* 2 *cap.* 11 *qu.* 3; concilium Carthaginense II *cap.* 7 apud Labbeum *tom.* 2 *concil. col.* 392 *edit. Venet.;* Lugdunense II *can.* 4 *tom.* 6 *col.* 530; Ivo Carnotensis *epist.* 76 *opp. par.* 2 *pag.* 38 *edit. Paris.* 1647. Vide Fagnanum *in cap.* 12 *de pœniten. et remiss. num.* 80.

(2) Confer S. Leonem M. *epist.* 32 *opp. tom.* 1 *col.* 859 *et seq. ed. Ballerin. Venet.* 1753. Mitto reliqua exempla, quorum ecclesiasticæ historiæ plenæ sunt.

(3) *Cap.* 1 *de treuga et pace.* Consule præterea canones apostolorum 10 et 25, apud Cotelerium *PP. Apostol. tom.* 1 *pag.* 443 *et* 446 *edit. Amstelod.;* concilium Eliberitanum *can.* 53 *tom.* 1 *concil. collect.* Labbei *col.* 998; Arelatense I *can.* 16 *ib. col.* 1452; Nicænum *can.* 5 *tom.* 2 *ib. col.* 63; Antiochenum *can.* 6 *eod. tom.* 2 *col.* 587 *ib.;* Sardicense *can.* 13 *eod. tom.* 2 *col.* 687; Cæsaraugustanum *can.* 5 *tom.* 2 *col.* 1196; Milevitanum *can.* 18 *tom.* 3 *col.* 384.

(4) Adisis Fagnanum *in cap.* 1 *de treuga et pace num.* 6 *et* 7.

(5) *Cap.* 20 *cap.* 11 *quæst.* 3. Vide etiam S. Cyprianum *epist.* 59 *col.* 56 *ad Cornelium pag.* 259 *ed. Amstelod.* 1700; S. Augustinum *epist.* 235 *al.* 74 *ad Deuterium opp. tom.* 2 *col.* 848 *edit. cit.;* Socratem *histor. lib.* 1 *cap.* 6 *pag.* 10 *edit. Cantabrig.;* concilium Toletanum I *can.* 11 *tom.* 2 *concil. col.* 1472 *collect. cit.*

(6) Consule Pontificale Romanum *tit.* 17 *par.* 3 §. 12 *pag.* 181 *edit. Catalani Romæ.*

TITULUS XIX.

De Interdicto.

§. I.

Interdictum est censura, qua quibusdam locis, aut personis, divinis officiis, sacramentis atque usu ecclesiasticæ sepulturæ interdicitur. Est autem vel locale, quod locum ipsum afficit, ita ut eo quidam loco abstinere se quisquis debeat a sacramentis, ab usu ecclesiasticæ sepulturæ, non item cum non amplius in eo loco versatur; vel personale, quod personam attingit et quocumque eat persona, eamdem sequitur; vel mixtum, quod et locum et personam comprehendit.

§. II. Est item tum locale, tum personale interdictum, vel generale, vel particulare. Locale interdictum generale est, quod ad integram nationem, regnum, provinciam, civitatem, diœcesim; particulare, quod ad unam tantum ecclesiam pertinet. De utroque hoc interdicto notandum est, quod interdicta civitate, etiam *suburbia et continentia ædificia;* interdicta ecclesia, etiam *capellæ et cæmeterium ecclesiæ contigua* interdicta censentur (1).

(1) *Cap.* 10 *et* 17 *de sentent. excomm. in* 6.

§. III. Personale interdictum generale fertur vel in totum clerum, quo nomine reliquus populus minime continetur, vel populum et hoc quidem interdicti genus non comprehendit clerum, nisi aliud cautum nominatim sit (1). Particulare autem personale interdictum certos obstringit homines nominatim expressos, ceteros non obstringit. Generalium interdictorum non recens, ut quidam putant (2), ratio institutioque est. Nam antiquissima ætate interdicto quandoque subjecta constat universa collegia et civitates, et provincias, et regna ipsa ob atrox aliquod regum et magistratuum facinus, ut populus interdicti tædio victus, suo luctu et querelis principem ad officium revocaret (3).

(1) *Cap. 16 de sentent. excom. in 6.*

(2) Rousselius *lib. 8 Pontif. jurisd. cap 1 num. 31* nondum constare inquit, quonam tempore generalis interdicti usus invaluerit. Morinus *lib. 2 exercit. cap. ult.* a sæculo X ejus initium repetit; eademque est sententia Van Espen *jus eccles. univers. par. 3 tit. 11 cap. 9 §. 19.* Claudius Fleuryus *instit. canonic. par. 3 cap. 21 §. 2,* primum generalis interdicti exemplum se deprehendisse inquit sæculo IV, sed tamen generales excommunicationes et interdicta tantum post S. Gregorium VII invaluisse. Binghamus *orig. eccl. lib. 16 cap. 3 §. 7 pag. 156 et seq. edit. cit.* multis exagitat generalia interdicta, neque alia est sententia Cavallarii *inst. canonic. par. 3 cap. 36 §. 4 et 5.* Continius auctor *delle reflessioni sulla bolla Cœnæ pag. 18* interdictum vocat *nuovo metodo di scommuniche, che per mille anni era stato ignoto nella Chiesa.* Ante hos apostata M. Antonius de Dominis *de republ. lib. 5 cap. 9 num. 38,* et Paulus Sarpius *in tract. sept. theolog. Venet.*, et peculiari opere *dell' interdetto* multa contra generale præsertim ac locale interdictum scripserunt. Graviter tamen ac solide contra hostes interdicti disserunt Bellarminus *risposta al trattato dei sette theologi di Venezia sopra l'interdetto di N. S. P. Paolo V;* Rutilius Benzonius *de justit. Pontific. interdict.;* Baronius *Parœnes. ad rempubl. Venet.;* Fagnanus *de justit. et validit. censur. Pauli V.* Videndi sunt etiam auctor operis *conférences ecclésiastiques d'Angers pour l'année 1772, tom. 1 pag. 324,*

et Cl. Zaccaria *diss.* 3 *della forza obbligatoria della disciplina num.* 37.

(3) Generalis interdicti satis clarum exemplum est in canone 29 apostolorum apud Cotelerium *PP. Apostolic. tom.* 1 *pag.* 447 *edit. cit.* cujus hæc verba sunt: « Si quis ordinatus episcopus administrationem et curam populi sibi traditam non susceperit, hic sit segregatus.... Si vero profectus episcopus non recipiatur, non sua quidem voluntate, sed propter populi malitiam, ipse quidem sit episcopus, *Clerus* vero civitatis segregetur, quia ejusmodi populi contumacis non fuerunt correptores. » Habes hic generale interdictum in totum clerum constitutum. Etiam Basilius *ep.* 270 *opp. tom.* 3 *pag.* 417 *ed. Paris.* 1730 integrum pagum, quod raptorem cum rapta puella susceperat, neque eam restituerat, interdicto subjecit. Generalis quoque interdicti exempla sunt apud S. Gregorium Turonensem *histor. Franc. lib.* 8 *cap.* 31 *col.* 404 *edit. Paris.* 1699, et in concilio Agathensi an. 506, cujus decretum exstat *in cap.* 2 *de purgat. canonic.*, ubi *populus banno christianitatis constrictus* memoratur. Nam *bannus christianitatis* eo loco est interdictum, quod in *can.* 6 synodi Confluentinæ dicitur *bannus Dei*, et in concilio Tributiensi *can.* 8 *bannus episcopalis*. Confer Gonzalezium *in cit. cap.* 1, et Cironium *observat. jur. canon. lib.* 1 *cap.* 16. Recentiori ætate generalia interdicta occurrunt in constitutionibus synodalibus Gualterii archiepiscopi Senonensis, quæ editæ sunt an. 828, ubi interdictum comprehenditur his verbis *antiquum statutum concilii provincialis renovantes,* Harduin. *tom.* 6 *conc. par.* 1 *col.* 560, item apud Muratorium *annali d'Italia. an.* 872 *tom.* 5 *pag.* 135 *edit. Romæ* 1752, qui narrat Hadrianum II P. Neapolitanam civitatem interdicto obnoxiam fecisse, apud Hincmarum Remensem *ep.* 30, 31, 32 *opp. tom.* 1 *pag.* 591 *et seq. ed. Paris.* 1645, qui interdictum memorat initio sæculi IX ab Hincmaro Laudunensi latum adversus ecclesiam suam, apud Nicolaum II *ep.* 3 *in hist. Franc. Duchesne tom.* 4 *pag.* 1199 *edit. Paris.* 1641, in concilio Lemovicensi II *sess.* 2 *tom.* 11 *concil. collect.* Labbei *col.* 1244 *edit. Venet.*, apud Ivonem Carnotensem *epist.* 50, 121 *et* 264 *opp. tom.* 2 *pag.* 23, 54, 113 *edit. Paris.* 1647, apud S. Gregorium VII *lib.* 1 *ep.* 81, *et lib.* 2 *ep.* 5 *tom.* 12 *concil. ejusd. collect.* Labbei *col.* 294 *et* 302, apud Alexandrum III *in cap.* 11 *de sponsal.*, *et in cap.* 22 *de offic. et potest. jud. deleg.*, in Chronico Mauriniacensi *lib.* 3, apud eumdem Duchesne *histor. Franc. tom.* 4 *pag.* 387. Qui minus probant generalia interdicta, laudant S. Augustinum *epist.* 250 *ad Auxilium opp. tom.* 2 *col.* 878

ed. cit., qui reprehendit Auxilium juvenem episcopum, quod inconsulto, ob Classicani peccatum, totam ejus domum anathemati subjecerat. Sunt autem hæc Augustini verba : « Audisti fortasse aliquos magni nominis sacerdotes cum domo sua quempiam anathematizasse peccantium? Sed forte si essent interrogati, reperirentur idoneam reddere inde rationem. Ego autem, quoniam si quis ex me quærat, utrum recte fiat, quid ei respondeam, non invenio; numquam hoc facere ausus sum, cum de quorumdam facinoribus immaniter adversus ecclesiam perpetratis, gravissime permoverer. . . . Quomodo vel Deo, vel hominibus justam possumus reddere rationem, si animas innocentes pro scelere alieno... spirituali supplicio puniamus. » Quibus quidem verbis non negat Augustinus, quandoque *magni nominis* episcopos ob crimen patris familias totam ejus domum anathemati subjecisse, idque eos fecisse justis de causis, adeo ut *idoneam* reddere sui facti rationem possent; quamquam ipse numquam eorum exempla sequutus fuerit. Ergo ex hoc Augustini testimonio manifestum est, ea ætate generalia interdicta adhiberi, et vero justis de causis ab egregiis episcopis adhiberi consuevisse. Damnat deinceps ipse Augustinus abusum generalis anathematis, quo parvulis etiam domus excommunicatæ baptismus, aliisque innocentibus sacra mysteria cum æternæ salutis periculo adimebantur; sed non item damnat minores censuras et interdicta sacrorum, quamquam generalia, cum nimirum publica ratio ea postularet ad contaminatæ domus aut gentis flagitia coercenda, vel spes ad meliorem frugem revocandi principes familiarum peccantes productis pœnis ad filios et subditos, sive ii criminis essent participes, sive flagitio implicati non essent. Sane quæ Augustinus dicit, ad generalis tantum anathematis abusum pertinent. Species quædam generalis interdicti continetur in *can.* 8 *cap.* 17 *qu.* 4, quem canonem Gratianus tribuit Augustino *ep.* 187 *ad Bonifac.* Verum hæc epistola Augustini revera non est, eamque idcirco post Erasmum et Lovanienses theologos, repudiarunt PP. Maurini, atque inter spuria Augustini opera descripserunt *in append. epist.* 6 *tom.* 16 *opp. col.* 137 *edit. Venet.* 1768. At enim per generale interdictum etiam qui criminis rei non sunt, pœnam perferre coguntur. Principio novum atque insolens non est, quod pro alicujus crimine tota familia puniatur, quod multis ex Sacris Litteris petitis exemplis ostendit Gratianus initio *qu.* 3 *caus.* 24, et *in L.* 5 *cod. ad L. Jul. majest.* etiam filii pro patris scelere pœna afficiuntur. Confer etiam Herodotum *lib.* 3 *cap.* 118 *et* 119 *pag.* 108 *ed. Londini* 1679; Q. Curtium *histor. Alex. M. lib.* 6 *cap.* 11 *num.* 20 *pag.* 411, *et lib.* 8

cap. 6 *num.* 28 *pag.* 538 *ed. Lugduni Batav.* 1693. Producitur autem pro crimine ejus, qui familiæ aut societati præest, pœna etiam ad totam familiam ac societatem, ut ille hujus saltem amore ac pietate motus, aut victus querelis, sese a scelere facilius abstineat, aut redeat ab bonam mentem, cum crimen perpetravit. Atque hoc quidem generale interdictum extremi remedii loco est, et quasi cogente necessitate emittitur, cum scilicet personale interdictum prorsus inutile fore prospicitur, aut experiundo deprehensum est. Ita necessitas, quæ hoc extremum remedium adhiberi jubet, injustitiæ notam absterget. Accedit, quod si per generale interdictum etiam insontes pœnæ subjiciuntur, eam quidem perferunt tamquam membra societatis, in quam merito pœna constituitur. Fac duas esse respublicas, quarum altera sese, alteri res quasdam, quibus ea caret, daturam promiserit, modo ipsa certa servet pacta, quæ mutuo conventa sunt. Negligunt hæc pacta ii, qui reipublicæ sunt præpositi; quare altera respublica nihil præstat eorum, quæ servatis pactis præstare debuisset. Magnum exinde capiunt detrimentum non solum reipublicæ præfecti, qui pacta contempserunt, sed etiam ceteri, qui eadem republica continentur, quoniam carent rebus, quibus omnino indigent; et hi quidem, quamquam nulla propria culpa teneantur, pœnam tamen perferunt propter culpam præfectorum suorum. Quis jure reprehendat rempublicam, quæ alteri non dedit res necessarias, quas tantum servatis pactis dare debuisset? Omne vitium est præfectorum, qui pactis defuerunt, quod omnes eorum reipublicæ subjecti, quamquam insontes, damnum capiunt; sed nullum est vitium alterius reipublicæ, a qua spretis contemptisque pactis nihil dandum est. Simili modo inter ecclesiasticam civilemque rempublicam pactum conventum videtur, ut altera alteri præbeat sacramenta et cetera ad æternam salutem necessaria; modo hæc sacros ministros alat, ecclesiæ legibus obediat, cetera absolvat, quæ ad æternam salutem consequendam ab ecclesia necessaria judicantur. Si ii, qui præsunt civili reipublicæ eamque repræsentant, ecclesiam contemnunt, neque mutuis pactis obtemperant, reprehendendam putabimus ecclesiam, quod negat civili reipublicæ ea, quæ tantum sub certis pactis danda sunt, præsertim cum id faciat ecclesia, ut populi salutem curet? Adde denique, quod ut generale interdictum minus lædat innocuos, provisum est, ut pueri atque ad vitæ exitum properantes ea habeant, quæ ad æternam salutem necessaria sunt.

§. IV. Generale interdictum, ne asperius videretur, quod omnes nullo discrimine comprehendat, Romani Pontifices certis cohibere legibus et emollire studuerunt. Ergo non tantum parvulorum baptismus et morientium pœnitentia generali interdicto excepta est (1), sed etiam data facultas, ut interdicti tempore divinum verbum populo nuntietur et pueris baptizatis confirmatio tribuatur (2). Similiter concessum est viaticum decedentibus et ecclesiastica sepultura clericis, qui interdictum servarunt et pœnitentia ad sacra bella profecturis, crucisque signum recipientibus et aliis peregrinis, quamquam integra valetudine uterentur (3).

(1) *Cap.* 12 *de sponsal. et matrim.*
(2) *Cap.* 43 *de sentent. excom.*
(3) *Cap.* 11 *de pœniten. et remiss.* Confer etiam Benedictum XIV *const. Quoniam* 86 §. 5 *tom.* 1 *ejus bull. pag.* 174 *edit. Rom. seu Venet* 1754.

§. V. Præterea Gregorius IX permisit, ut in unaquaque hebdomada privata Missa celebraretur, exclusis tamen excommunicatis atque interdictis, campanisque silentibus et clausis januis ac submissa voce, atque ut conficeretur corpus Domini, quod decedentibus in pœnitentia conceditur (1). Denique Bonifacius VIII magis etiam temperavit atque lenivit generale interdictum, lata lege, qua sancitum est, ut sanis omnibus, modo excommunicati non sint, pœnitentia tribuatur; ut in cunctis ecclesiis et monasteriis in loco interdicto sitis, modo ipsa speciatim interdicta non sint, neque ullam interdicto causam dederint, Missa quotidie celebretur, aliaque divina officia peragantur, submissa tamen voce, portis clausis, non pulsatis campanis et exclusis interdictis; ut in festis Natalis Christi, Paschæ, Pentecostes, Assumptionis Mariæ Virginis (quibus Mar-

tinus V (2) festum Corporis Christi ejusque octavam addidit) solemniter divina officia celebrentur, exclusis excommunicatis et admissis interdictis, modo ii, qui sua culpa causam interdicto dederunt, ad altare non appropinquent (3).

(1) *Cap.* 37 *de senten. excommunic.*

(2) Martinus V *const. Ineffabile* 23 *pag.* 461 *tom.* 3 *part.* 2 *bullar. Roman.*

(3) *Cap.* 24 *de senten. excomm. in* 6; Clemens autem VIII *const. Sacræ* apud Giraldum *exposit. jur. Pontif. par.* 1 *lib.* 5 *tit.* 38 *sect.* 911 *pag.* 745. Fratribus Minoribus S. Francisci etiam diebus festis SS. Francisci, Bonaventuræ, Antonii Patavini, Ludovici, Bernardini, Claræ, Elisabeth, ac Martyrum ejusdem Ordinis, Didaci, et Portiunculæ Missam solemniter celebrare permisit.

§. VI. Interdictum non nisi ob gravem culpam est ferendum (1), neque comprehendit episcopos aliosque superiores prælatos, quamquam generale sit, nisi expressa eorum mentio facta fuerit (2). Emissum autem ab episcopo interdictum etiam a regularibus observandum est (3).

(1) Confer Bened. XIV *de synod. diœc. lib.* 10 *cap.* 1 *num.* 3.

(2) *Can.* 4 *de sentent. excommunicat. in* 6.

(3) Concilium Tridentinum *sess.* 25 *cap.* 12 *de regul.*

§. VII. Violantes interdictum gravis criminis rei sunt, quoniam ecclesiæ auctoritatem contemnunt. Clerici, qui scienter in loco interdicto divina officia celebraverint, irregulares fiunt, eaque irregularitas tantum a summo Pontifice tolli potest (1). Item qui interdictos in loco sacro sepeliunt, excommunicationem contrahunt, cujus absolutio episcopo reservata est (2). Excommunicantur quoque regulares, etiam exempti, qui generale aut locale interdictum a summo Pontifice, vel ab episcopo inflictum non servaverint (3).

(1) *Cap.* 18 §. 1 *de sentent. excommun. in* 6, quæ decretalis, tametsi loquatur de sola *celebratione*, quæ ad celebrationem Missæ referenda videretur, tamen interpretum sententia ad omnia divina officia producitur.
(2) *Clement.* 1 *de sepultur.*
(3) *Clement.* 1 *de senten. excom.*

§. VIII. Locale interdictum *cessatio a divinis* interdum appellatur (1); quoniam divina cessant in locis interdictis. Sed proprie *cessatio a divinis* sine judicis decreto ipso jure inducitur, ac per eam prohibentur clerici divina officia peragere, ac sacramenta administrare in aliqua peculiari ecclesia, quæ homicidio, aut adulterio, aut alio crimine polluitur (2); ut salutaris populo terror et criminis horror incutiatur. Non est tamen censura, cum non sit pœna, quæ ad emendationem irrogetur, sed potius gravis ab ecclesia concepti doloris indicium est. Itaque ejus violatio gravis quidem culpa est, haud tamen irregularitatem inducit (3). Verum regulares eam violantes excommunicantur (4).

(1) *Clement.* 1 *de sentent. excommunic.*
(2) *Cap. ult. de consecr. eccles.*
(3) *Cap.* 18 *de senten. excommunic. in* 6.
(4) *Clement.* 1 *de senten. excommunic.*

TITULUS XX.

De Suspensione.

§. I.

Suspensionis vocabulo intelligimus illud censuræ genus, quo clericis ob proprium delictum ecclesiasticæ potestatis et jurisdictionis usu interdicitur. Ex quo noscitur discrimen, quod inter suspensionem aliasque censuras intercedit. Nam hæ pertinent ad omnes fideles, illa autem tantum adversus clericos constituitur, quoniam eorum tantum est propria ecclesiastica potestas et jurisdictio. Etiam excommunicatio aliquem privat ecclesiastica potestate, verum id facit propter communionem cum reliquis fidelibus, a qua excommunicatus repellitur; at suspensis adimit potestatem, quæ cum officio et beneficio conjuncta est. Distat etiam ab interdicto suspensio, quod per illud clerici prohibentur usu rerum sacrarum, sed ea ratione, quod hæ fidelibus omnibus communes sunt; at vero suspensis earum usu interdicitur, quod ab officio aut beneficio dependent.

§. II. Triplex suspensio est, nimirum ab officio, a beneficio, atque ab utroque simul. Suspensio ab officio clericum exercere vetat universa ecclesiastica

officia, quæ vel ab ordine, vel a jurisdictione pendent, modo sint vera officia ecclesiastica; non enim suspensi ab iis repelluntur, quæ etiam laicis sunt communia, uti sunt ingressus in ecclesiam, publicæ preces, sacramenta. Suspensio a beneficio clericum excludit a percipiendis beneficii fructibus, atque aliis quæ ab eo pendent, non tamen ab officio repellit; quoniam angustior in odiosis significatio et interpretatio est (1). Denique suspensio a beneficio simul et officio facit, ut clericus beneficii fructibus carere debeat et simul ecclesiastica munera exercere prohibeatur (2).

(1) Quæstio tamen est, num suspensio ab officio secum ferat etiam suspensionem a beneficio, quod propter officium datur. Plerique id negant, quia si suspensus ab officio etiam a beneficio suspensus haberetur, frustra in jure suspensiones modo ab officio, modo a beneficio infligerentur.

(2) Suspensionis pœna antiquissima in ecclesia est, eaque a Patribus *abstinendi*, aut *prohibendi* vocabulis significatur. Confer S. Cyprianum *ep.* 4 *ad Pompon.*, *et epist.* 34 *ad presbyt. et diacon. pag.* 174 *et* 217 *edit. Amstel.* 1700; S. Ambrosium *serm.* 2 *in psalm.* 118 *num.* 24 *opp. tom.* 3 *pag.* 244 *edit. Venet.* 1781; concilium Eliberitanum *can.* 50 *tom.* 1 *concil. col.* 998 *collect.* Labbei; Carthaginense IV *can.* 68 *ib. tom.* 2 *col.* 1444, et vide etiam Beveregium *in can.* 11 *apostol.* apud Cotelerium *PP. Apostolic. tom.* 1 *pag.* 465 *edit. cit.*; item concilium Ancyranum *in can.* 32 *dist.* 50. Quin etiam vetus est distinctio suspensionis a jure percipiendi reditus ecclesiasticos, et a jure ecclesiastica officia exercendi. S. Cyprianus *cit. epist.* 34 *ad presbyt. pag.* 218, de quibusdam inferioribus clericis, qui deliquissent, inquit: « Interim se a divisione mensurna tantum contineant, non quasi a ministerio ecclesiastico privati esse videantur. » Quibus verbis hi clerici tantum a reditibus ecclesiasticis, non item ab ecclesiastico officio excluduntur. Similiter S. Gregorius Turonensis *histor. lib.* 8 *cap.* 20 *col.* 592 *edit. Paris.* 1699 narrat, Ursicium Cadurcensem episcopum ab episcopali ordine fuisse suspensum, sed ei tamen relictam ecclesiæ rerum administrationem. Synodus autem Aurelianensis I *in can.* 14 *dist.* 81, universam suspensionem ob graviora crimina irrogatam nominatim expressit.

§. III. Generalis suspensio tum officium, tum beneficium complectitur, quique ea pœna affectus est, eorum, quæ ad alterutrum pertinent, quidquam agere aut attingere prohibetur. Sed interdum aliquis tantum pro parte suspenditur et is quidem ea, quibus ei interdictum est, gerere nequit, non item reliqua; veluti si quis prohibitus sit confessiones excipere, is recte exercet cetera, quæ suspensionis pœna comprehensa non sunt. Suspensio hæc *partialis* dicitur, cui *plena* seu *generalis* opponitur. Est item suspensio perpetua ac temporaria; illa clericum perpetuo, salva tamen dignitate, a sacris officiis excludit, hæc tantum ad certum tempus, ultra quod pœna non profertur. Quævis autem suspensio, sicuti excommunicatio, vel latæ, vel ferendæ sententiæ est, quarum altera juris auctoritate ipso facto, altera judicis sententia irrogatur.

§. IV. Nulla suspensio sine causa ferenda est, quamquam ea non ita gravem requirat culpam, qualem excommunicatio atque interdictum postulant (1). Quæ causa exprimenda est in scriptis, in quibus suspensio infligitur (2); verum in suspensionibus latæ sententiæ lex ipsa judicis instar est (3). Est autem a prælato ferenda suspensio tantum in suos subditos, atque ab uno episcopo suspensus tamquam suspensus ab omnibus habendus est, donec legitime a proprio episcopo absolvatur.

(1) Clericos ob culpas non ita graves suspensos fuisse, constat ex concilio Epaunensi *can.* 4 *tom.* 5 *concil. col.* 712 *collect.* Labbei.

(2) *Cap.* 1 *de sentent. excom. in* 6. Id vero locum habet, quando suspensio adhibita judiciali methodo infligitur. Non enim prohibetur episcopus ob causas sibi notas, quæ in foro externo ex actis judiciariis minime patent, suspensionem infligere, et vero clerici, qui huic episcopi mandato non obtemperant, irregulares evadunt. Quod quidem consentaneum est Tridentini concilii legibus *in cap.* 1 *sess.* 13 *de reform.* Consule Benedictum XIV *de synod. diœces. lib.* 12 *cap.* 8 *num.* 3, 4, 5.

(3) Suspensionum latæ sententiæ plura in jure exempla sunt. Huc enim spectant *cap.* 3 *de usur.*; *cap.* 3 *de Clandestin. despons.*; *cap.* 7 §. *ult.*; *cap.* 25, *cap.* 43 *et* 44 *de elect.*; *cap.* 14 *de vit. et honest. cleric.*; concilium Tridentinum *cap.* 1 *et* 6 *sess.* 24 *de reform. matrim.*, aliaque similia.

§. V. Indicta ad certum tempus suspensio, eo elapso, exspirat ipso jure, neque opus habet hominis sententia, a qua removeatur. Sed suspensio, quæ nullo definito tempore inflicta est, relaxari debet ab eo, qui eamdem inflixit; relaxatur autem, si suspensus resipuerit.

§. VI. Numquam autem suspensio, quamquam nullo certo tempore obstricta sit, spem veniæ ac restitutionis excludit, in eoque differt a depositione, quæ perpetuam ac sine ulla spe veniæ, exercitii atque usus ordinum privationem inducit. Accedit, quod clerici sacris officiis, aut ecclesiasticis stipendiis suspensi dignitatem et beneficium non amittunt, sed tantum privantur fructibus beneficii, aliisque inde pendentibus, suique ordinis ac dignitatis munera exercere prohibentur. Verum depositio non solum clericum ab omni munere ordinis ac beneficii repellit, sed eum etiam officio et beneficio omnino privat titulumque aufert, ita ut ad illud sine nova collatione redire nequeat.

§. VII. Clericus suspensus, si quo interim fungatur munere, unde prohibitus est, irregularis efficitur (1). Nullam tamen irregularitatem contrahit, si quid gerat eorum, quæ ab ordine necessario non pendent, et id porro gerat non ex officio clericali, sed tamquam laicus quilibet, uti sunt quædam minorum ordinum munera, quæ in ecclesiis ex recepta consuetudine etiam a laicis exercentur (2).

(1) *Cap.* 1 *de senten. et re judic. in* 6.

(2) Consule Fagnanum *in cap.* 2 *num.* 15 *et seq. de cleric. excommun. ministran.*

TITULUS XXI.

De Absolutione a Censuris.

§. I.

Semel inflicta censura, per absolutionem aut relaxationem tollenda est ut quis potestatem, gradum locumque recuperet, unde dejectus fuit. Est autem absolutio a censuris, quæ in antiquis monumentis *pax, relaxatio, venia, communio* appellatur, relaxatio pœnæ, sive vinculi, quæ præscripta ab Ecclesia forma conceditur. Danda est hæc venia, seu relaxatio non facile et imprudenter, sed cum ejus, qui pridem deliquerat, comperta emendatio est (1).

(1) *Can.* 53 *caus.* 23 *quæst.* 4.

§. II. Et quoniam duplex est ecclesiæ forum, interius et exterius, ac censuræ in utroque irrogantur, duplex item est absolutio, altera, quæ in foro interiori, altera, quæ in foro exteriori conceditur. Absolutio in foro interiori datur a sacerdote, qui pœnitentiæ sacramentum administrat, eaque hominem Deo reconciliat; absolutio in foro exteriori tribuitur a judice, qui censuram inflixit, eaque post sententiam externam pacem restituit. Utraque absolutio suis finibus continetur. Itaque qui in interno, aut externo

foro solutus censura est, non item in altero foro solutus habetur.

§. III. Abrogat autem tollitque censuras Judex, qui easdem inflixit, aut ejus in munere successor, aut delegatus, aut superior (1). Quæ vero a lege sunt constitutæ vel ab episcopo, vel etiam a sacerdote, qui potestatem habet administrandi sacramentum pœnitentiæ, tolli possunt (2); unde fere generalis omnium censurarum absolutio præmitti solet. Sed presbyter removere nequit censuras, quæ summo Pontifici, aut episcopo reservatæ sunt, nisi ei facultas hæc speciatim concessa fuerit.

(1) *Cap.* 20 *de offic. jud. ordin.* Vide etiam concilium Nicænum *can.* 5 *tom.* 1 *concil. col.* 35 *collect.* Labbei.

(2) *Cap.* 29 *de sentent. excommun.*

§. IV. Excommunicatio minor a quovis presbytero, pro excipiendis confessionibus approbato, tolli potest (1); et quivis presbyter, etiamsi approbatus non fuerit, in articulo mortis, ut dimittendi peccata, ita relaxandi censuras habet potestatem (2). Verum qui ita absoluti sunt, sublato mortis periculo, in quo antea versabantur, sistere se Romano Pontifici, aut ejus legato debent mandata accepturi; secus eamdem excommunicationem contrahunt (3). Sed et in iis, quæ summo Pontifici reservata sunt, suam interdum episcopus potestatem exercet. Nam ipse suos subditos absolvit a casibus occultis Pontifici reservatis (4), tollitque censuras etiam Papæ reservatas, quibus obstricti sunt ii, qui Romanum iter suscipere nequeunt, quales sunt mulieres, senes, valetudinarii (5).

(1) Confer Giraldum *expos. jur. Pontif. par.* 1 *lib.* 5 *tit.* 39 *sect.* 94 *pag.* 772.

(2) Concilium Tridentinum *sess.* 14 *de sacram. pœnit. cap.* 7.

(3) *Cap.* 22 *de sentent. excommun. in* 6.
(4) Concilium Tridentinum *sess.* 24 *cap.* 6 *de reform.*
(5) *Cap.* 13 *de sentent. excommunic.*

§. V. Præter absolutionem a censuris, quæ post emendationem, aut finitam causam iis conceditur, qui crimen admiserunt, est etiam absolutio *ad cautelam,* quæ datur ad majorem cautionem, ut omnis, quæ forte esse potest, dubitationis causa removeatur. Ea porro adhibetur in omnibus rescriptis bullisque apostolicis, ne quid impedimento sit, quominus concessa gratia vim et exitum habeat, itemque a sacerdotibus, qui sacramentum pœnitentiæ administrant, sacramentali absolutioni præmittitur, ne propter censuram a jure illatam et ignotam, inutilis absolutio sit. Denique locus est generatim absolutioni ad cautelam, cum incertum est, num quis censuram contraxerit, aut cum de vi illatæ censuræ dubitatur (1).

(1) *Cap.* 40 *de sentent. excommunic.*

§. VI. Est et absolutio *ad reincidentiam,* quæ datur ad certum tempus, aut ad certum actum, ita ut tempore elapso, aut actu peracto ita absolutus iterum censura implicetur. Quæ absolutio dari solet cum certa lege, videlicet ut lædens intra definitum tempus læso satisfaciat, aut certa pietatis opera suscipiat, cui legi satisfaciendum est constituto tempore, quo elapso censura reviviscit et qui legi non satisfecit, cum nulla justa causa impediretur, rursus in censuram incidit.

§. VII. Nec tantum vivis excommunicatis, sed etiam post eorum obitum sæpe ab ecclesia censuras relaxatas fuisse constat. Nimirum si quis moriens ante impetratam pacem certa dedisset pœnitentiæ, aut emendationis argumenta, vel eo mortuo appareret,

injustas esse censuras in eum latas, ab ecclesia censuræ ipsæ removebantur, ut omnibus constaret, eum in catholica communione decessisse. Dabatur olim hæc absolutio facto ipso, quia defuncti nomen vel sacris diptychis restituebatur, vel ejus nomine factæ oblationes ab ecclesia accipiebantur, atque ita ipse catholicæ communioni restitutus habebatur (1). Sed nunc ii, qui morientes censuris solvi non potuerunt atque ab ecclesia eo beneficio digni judicantur, certa precum ac verborum formula absolvuntur (2).

(1) Ita Theodoretus *hist. lib.* 5 *cap.* 35 *pag.* 235 *ed. Cantabrig.* narrat, Alexandrum Antiochenum sacris diptychis restituisse S. Joannis Chrysostomi nomen, quod in illis plures annos omissum fuerat. Sunt et alia absolutionis a censuris post obitum concessæ exempla apud Mabillonium *annal. Bened. lib.* 58 *num.* 33 *et lib.* 61 *num.* 42, 43 *tom.* 4 *pag.* 409, 543, 544 *ed. Lucæ* 1739, locisque aliis. Neque tantum absolutionis mortuis concessæ, sed etiam excommunicationis in mortuos latæ, in ecclesiasticis historiis exempla sunt. Ita Cyprianus *epist.* 1 *ad cleric. Furnitan. pag.* 169 *edit. Amstelod.* oblationem fieri precesque in ecclesia fundi vetuit pro Geminio Victore, quod contra ecclesiasticam regulam presbyterum tutorem suo testamento constituerat. Pene simile decretum exstat in codice canonum ecclesiæ Africanæ *can.* 81 apud Harduinum *collect. concil. tom.* 1 *col.* 907, ubi de episcopo, qui ethnicos aut hæreticos heredes scripserat, habentur hæc: « Post mortem anathema ei dicatur, ejus nomen inter Dei sacerdotes nullo modo recitetur. » Hinc Augustinus *epist.* 185 *ad Bonifac. num.* 4 *opp. tom.* 2 *col.* 644 *ed. Venet.* 1729 de Cæciliano, quem Donatistæ accusabant, dicit hæc: « Si vera essent, quæ ab eis Cæciliano objecta sunt.... ipsum jam mortuum anathematizaremus. » Alia etiam consequenti ætate ocurrunt exempla ejusdem ecclesiasticæ disciplinæ.

(2) *Cap.* 28 *de sentent. excommun.*

RECENSIO

TITULORUM TOMI SECUNDI.

LIBER TERTIUS.

LIBER QUARTUS.

INDEX
RERUM PRÆCIPUARUM.

NUMERUS ROMANUS TOMUM, ARABICUS PAGINAM INDICAT.

A

B

D

E

F

G

H

I

N

O

Q

R

S

T

Placet reimprimatur.

Datum Gandæ 2 augusti 1852.
† LUDOVICUS JOSEPHUS Epus. Gand.

APPENDICES.

APPENDIX I.

CONVENTIO

Inter Summum Pontificem Pium Septimum, et Gubernium Gallicanum.

SANCTITAS Sua summus Pontifex Pius VII, atque primus Consul gallicæ Reipublicæ, in suos respective plenipotentiarios nominarunt,

Sanctitas Sua, Eminentissimum Dominum *Herculem* CONSALVI, S. R. E. Cardinalem-diaconum S. Agathæ *ad Suburram*, suum a secretis status; *Josephum* SPINA, Archiepiscopum Corinthi, S. S. prælatum domesticum ac pontificio solio assistentem; et patrem CASELLI, theologum consultorem S. S. pariter munitos facultatibus in bona et debita forma;

Primus Consul, cives, cives *Josephum* BONAPARTE, consiliarium status; CRETET, consiliarium pariter status; ac BERNIER doctorem in S. theologia, parochum S. Laudi Andegavensis, plenis facultatibus munitos;

Qui, post sibi mutuo tradita respectivæ plenipotentiæ instrumenta, de iis quæ sequuntur convenerunt:

CONVENTIO

Inter summum Pontificem Pium septimum, et Gubernium Gallicanum.

Gubernium Reipublicæ recognoscit Religionem catholicam, apostolicam, romanam eam esse Religionem, quam longe maxima pars civium Gallicanæ Reipublicæ profitetur.

Summus Pontifex pari modo recognoscit eamdem Religionem, maximam utilitatem, maximumque decus percepisse, et hoc quoque tempore præstolari ex catholico cultu in Gallia constituto,

necnon ex peculiari ejus professione, quam faciunt Reipublicæ Consules.

Hæc cum ita sint atque utrinque recognita, ad Religionis bonum internæque tranquillitatis conservationem, ea quæ sequuntur inter ipsos conventa sunt:

Art. I. Religio catholica, apostolica, romana, libere in Gallia exercebitur. Cultus publicus erit, habita tamen ratione ordinationum quoad politiam, quas Gubernium pro publica tranquillitate necessarias existimabit.

II. Ab Apostolica Sede, collatis cum Gallico Gubernio consiliis, novis finibus Galliarum diœceses circumscribentur.

III. Summus Pontifex titularibus Gallicarum Ecclesiarum Episcopis significabit se ab iis, pro bono pacis et unitatis, omnia sacrificia firma fiducia expectare, eo non excepto, quo ipsas suas episcopales sedes resignent.

Hac hortatione præmissa, si huic sacrificio, quod Ecclesiæ bonum exigit, renuere ipsi vellent (fieri id autem posse Summus Pontifex suo non reputat animo), gubernationibus gallicarum Ecclesiarum novæ circumscriptionis de novis titularibus providebitur, eo qui sequitur modo.

IV. Consul primus Gallicanæ Reipublicæ, intra tres menses qui promulgationem Constitutionis Apostolicæ consequentur, Archiepiscopos et Episcopos novæ circumscriptionis diœcesibus præficiendos nominabit. Summus Pontifex institutionem canonicam dabit juxta formas, relate ad Gallias, ante regiminis commutationem statutas.

V. Item Consul primus ad episcopales sedes, quæ in posterum vacaverint, novos Antistites nominabit, iisque, ut in articulo præcedenti constitutum est, Apostolica Sedes canonicam dabit institutionem.

VI. Episcopi, antequam munus suum gerendum suscipiant, coram primo Consule, juramentum fidelitatis emittent, quod erat in more ante regiminis commutationem, sequentibus verbis expressum :

« Ego juro et promitto, ad sancta Dei Evangelia, obedientiam
» et fidelitatem Gubernio per Constitutionem gallicanæ Reipublicæ
» statuto. Item, promitto me nullam communicationem habiturum,
» nulli consilio interfuturum, nullamque suspectam unionem
» neque intra, neque extra conservaturum, quæ tranquillitati
» publicæ noceat; et si, tam in diœcesi mea quam alibi, noverim
» aliquid in Status damnum tractari, Gubernio manifestabo »

VII. Ecclesiastici secundi ordinis idem juramentum emittent coram auctoritatibus civilibus a gallicano Gubernio designatis.

VIII. Post divina Officia, in omnibus catholicis Galliæ templis, sic orabitur :

Domine, salvam fac Rempublicam;
Domine, salvos fac Consules.

IX. Episcopi, in sua quisque Diœcesi, novas parœcias circumscribent; quæ circumscriptio suum non sortietur effectum, nisi postquam Gubernii consensus accesserit.

X. Iidem Episcopi ad parœcias nominabunt, nec personas seligent, nisi Gubernio acceptas.

XI. Poterunt iidem Episcopi habere unum capitulum in cathedrali ecclesia, atque unum seminarium in sua quisque Diœcesi, sine dotationis obligatione ex parte Gubernii.

XII. Omnia templa metropolitana, cathedralia, parochialia, atque alia quæ non alienata sunt, cultui necessaria, Episcoporum dispositioni tradentur.

XIII. Sanctitas Sua, pro pacis bono felicique Religionis restitutione, declarat eos, qui bona Ecclesiæ alienata acquisiverunt, molestiam nullam habituros, neque a se, neque a Romanis Pontificibus successoribus suis, ac consequenter proprietas eorumdem bonorum, reditus et jura iis inhærentia, immutabilia penes ipsos erunt atque ab ipsis causam habentes.

XIV. Gubernium gallicanæ Reipublicæ in se recipit, tum Episcoporum, tum parochorum, quorum diœceses atque parochias nova circumscriptio complectetur, sustentationem, quæ cujusque statum deceat.

XV. Idem Gubernium curabit, ut catholicis in Gallia liberum sit, si libuerit, ecclesiis consulere novis fundationibus.

XVI. Sanctitas Sua recognoscit in primo Consule gallicanæ Reipublicæ, eadem jura ac privilegia, quibus apud Sanctam Sedem fruebatur antiquum regimen.

XVII. Utrinque conventum est, quod in casu quo aliquis ex successoribus hodierni primi Consulis catholicam Religionem non profiteretur, super juribus et privilegiis in superiori articulo commemoratis, nec non super nominatione ad Archiepiscopatus et Episcopatus, respectu ipsius, nova conventio fiet.

Ratificationum autem traditio Parisiis fiet quadraginta dierum spatio.

Datum Parisiis, die 15 mensis Julii 1801.

Hercules, Cardinalis Consalvi. (L. S.)
Jos. archiep. Corinthi. (L. S.)
F. Carolus Caselli. (L. S.)

Jos. Bonaparte. (L. S.)
Cretet. (L. S.)
Bernier. (L. S.)

APPENDIX II.

BULLA

Confirmationis Conventionis.

Nos Joannes-Baptista, Tituli Sancti Honuphrii, Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Presbyter Cardinalis CAPRARA, Archiepiscopus, Episcopus Æsinus, Sanctissimi Domini Nostri Pii Papæ vii, *et Sanctæ Sedis Apostolicæ ad Primum Galliarum Reipublicæ Consulem, a Latere Legatus.*

Universis Galliarum Populis, Salutem in Domino

Quæ præcipuæ fuerunt Sanctissimi Domini Nostri in ipso sui Apostolatus exordio sollicitudines, quod omnium bonorum votis jamdiu expetebatur, quod a Vobis tam incenso studio concupiscebatur, ut post tantas calamitates, quæ cum publica, christianam quoque rem afflixerunt in Galliis, hæc demum in florentissimis hisce regionibus restitueretur, tantum istud bonum, divina tandem favente gratia advenisse Vobis, Galliarum Populi, summa cum exultantis animi consolatione nuntiamus. Apostolicas siquidem sub plumbo Litteras Pontificio nomine publicamus, in quibus Conventio inter Sanctitatem Suam et Reipublicæ Vestræ Gubernium Parisiis inita solemniter confirmatur. His in litteris, quæ ad instaurandum in Galliis publicum Catholicæ Religionis cultum, res Ecclesiasticas componendas, easque in universo, qua late nunc patet, Reipublicæ territorio, ad eamdem formam atque ordinem revocandas a Sanctitate Sua constituta sunt, luculentissime continentur. Ea ut rationi locorum ac temporum accommodaret, una fecit Ecclesiæ utilitas, servandæ *Unitatis* studium, et animarum salus. Qui inde novus exurget rerum Ecclesiasticarum ordo, is profecto, si cum præterita rerum perturbatione comparetur, fieri non potest, quin omnes tanto meliori objecta christianæ rei conditione recreentur. Quæ enim fere deperdita in Galliis, omnium oculis videbatur, ea nunc præsidio Legum, Supremique Regiminis auctoritate mirum in modum reviviscit. Primus vero Reipublicæ

Vestræ Consul, cujus præcipuæ in tanta hac utilitate Vobis comparanda partes fuerunt, cuique datum videtur, ut afflictæ Galliæ tranquillitatem et ordinem restitueret, Catholicæ Religionis, Constantino illi magno simillimus, præsidium effectus, gloriosissimam in Ecclesiasticis Galliarum monumentis istorum temporum recordationem est relicturus. Excipite igitur lætæ gratæque mentis officio Apostolicas Litteras, quas nuntiavimus Vobis, quasque hic subjicimus.

PIUS EPISCOPUS, SERVUS SERVORUM DEI, AD PERPETUAM REI MEMORIAM.

Ecclesia Christi, quam ut Civitatem sanctam Hierusalem novam descendentem de cœlo a Deo vidit Joannes, inde potissimum suam repetit firmitatem, cæteraque ornamenta quibus prædita consurgit, quod nedum Sancta, Catholica et Apostolica, sed et Una sit, super unius soliditate petræ fundata. Ex firma, et constanti membrorum Ecclesiæ omnium unione in eadem fide, in iisdem Sacramentis, in iisdem vinculis charitatis, in subjectione, atque obsequio omnium legitimo Capiti, tota vis illa ac pulchritudo est, qua hujus mysticum corpus nobilitatur ac præstat. Quod decus ejus præcipuum ac singulare Redemptor noster, cum et ejus proprium esse, et conservari usque ad consummationem sæculi maxime voluerit in eadem Ecclesia, quam acquisivit sanguine suo, antequam ad Patrem ascenderet memorandis illis verbis sic pro ea oravit: « Pater sancte, serva eos, » quos dedisti mihi, ut sint unum sicut et nos....... ut omnes » unum sint sicut tu, Pater, in me, et ego in te, ut et ipsi in » nobis unum sint. »

Hæc Nos animo cogitantes, simul ac inscrutabili divinæ Providentiæ consilio, ad supremum Apostolatus apicem, licet indigni, vocati fuimus, statim convertimus oculos nostros *ad populum acquisitionis, solliciti servare unitatem in vinculo pacis*, Galliasque potissimum intuentes, magnitudine regionum, populorum frequentia, ac Religionis gloria multis jam sæculis commendatissimas, maximo dolore affecti sumus, cum animadverterimus regiones ipsas quæ tamdiu Ecclesiæ decus ac deliciæ extitissent, postremis hisce temporibus, intestinis perturbationibus adeo exagitatas fuisse, ut maximum Religio detrimentum exinde acceperit, cujus causa, recolendæ memoriæ Pius VI. Decessor noster tot tantasque curas impendit. Nolumus Nos hic commemoratione malorum ea vulnera refricare, quæ divina Providentia nunc sanare properat. Quibus nos divina ope adjuti, cum opportuna remedia adhibere maxime cuperemus, illud jampridem Apostolicis nostris litteris die decima quinta Maii superioris anni ad universos Episcopos

datis, professi sumus: « Nihil optatius contingere nobis posse, » quam vitam pro filiis nostris, qui sunt Galliæ populi, profun- » dere, si eorum salus posset interitu nostro repræsentari. »

Ad ea a Patre misericordiarum impetranda cum indesinenter preces nostræ, lacrymæque in maxima animi ægritudine profunderentur, « Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni » tribulatione nostra, » recordatus misericordiæ suæ, respicere dignatus est dolorem nostrum, ac admirando providentiæ suæ consilio, nec opinantibus Nobis, aditum aperuit, quo Nos, et tantis malis occurrere, et Ecclesiæ unitatem et charitatem, quam « anti- » quus humani generis hostis superseminans zizania super mys- » ticum Ecclesiæ agrum » dissolvere atque extinguere conatus erat, constabilire iterum ac revocare possemus.

Siquidem ille Dominus, « qui dives est in misericordia, cogitat » consilia pacis et non afflictionis, » illustrem virum penes quem summa nunc gallicanæ Reipublicæ est administratio, eadem cupiditate finem tot malis imponendi inflammavit, ut ejus ope in abundantia pacis Religione restituta, bellicosissima illa Natio ad unicum fidei centrum revocaretur.

Vix carissimus in Christo filius noster Napoleon Bonaparte, Consul primus Reipublicæ gallicanæ sibi gratum fore testificatus est, ut tractatio iniretur, vi cujus religionis cultus in Gallia, Deo adjuvante, feliciter restitueretur, gratias egimus Deo, cujus unius misericordiæ hoc nos beneficium acceptum referebamus. Itaque ne nostro muneri, ac studiis ejusdem primi Consulis deessemus, statim venerabilem fratrem Archiepiscopum Corinthi, ad ineundam tanti hujus negotii tractationem misimus. Qui cum Parisios venisset, multis hinc inde discussis atque animadversis, tandem misit ad nos articulos quosdam sibi propositos.

Ad quos diligenter expendendos nos omni studio animum adjicientes, sententiam etiam audire voluimus congregationis venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium, qui ad mentem suam de tota hac causa nobis aperiendam sæpe coram nobis congregati, et voce, et scripto quid sentirent Nobis significaverunt.

Cum autem in re tanti momenti, illud præcipue, ut decebat curandum existimaverimus, ut vestigia Pontificum Prædecessorum nostrorum sequeremur, propterea repetentes memoria ea, quæ ab iisdem facta fuerant in extraordinariis temporum difficillimorum casibus, cum gravissimæ populorum perturbationes exortæ intestinis motibus maximas Nationes agitarunt, plura, gravia et luctuosa accidisse comperimus, quæ ante oculos nostros posita, qua agendi notione uti possemus nobis aliquo modo indicarent.

Igitur antedictæ congregationis venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium sententia cognita, post sedulam considerationem, propositæ conventioni, qua ratione potuimus, duximus annuendum, atque apostolicam potestatem ad ea omnia proferre quæ extraordinariæ temporum rationes atque bonum pacis et unitatis Ecclesiæ a nobis postulaverunt.

Quinimo, adeo ingenti exarsimus desiderio Galliæ ad unitatem Sanctæ Sedis feliciter revocandæ, ut cum allatum ad Nos esset, non nullas formas propositæ conventionis quam ad venerabilem fratrem Archiepiscopum Corinthi remisimus, ea interpretatione explicari ut gallicæ Reipublicæ circumstantiis non aptæ viderentur atque exoptatæ unioni moram aliquam possent inferre, molestissime animo nostro id ferentes, Lutetias mittere statuimus dilectum in Christo filium nostrum Herculem sanctæ Agathæ ad Suburram diaconum cardinalem Consalvi atque a secretis nostri status, qui, (utpote unus ex eorum numero, quos ad hanc rem congregatos in consilium adhibuimus, quique lateri nostro continuo in suo munere adhærens) optime omnium et expositarum rerum intelligentiam, et veros animi nostri sensus poterat explicare, eam etiam illi facultatem impertientes, ubi necessitas postularet, in antea dictis formis eas mutationes inducere, quæ definitarum a nobis rerum substantiam integram retinentes, illarum executionem, quam celerrimam redderent, et faciliorem viam sternerent conventioni.

Quæ cum a Nobis commissa feliciter, Deo favente, sint peracta, indeque ab eo, una cum Ven. Fratre nostro Archiepiscopo Corinthi, ac Dilecto Filio Fr. Carolo Caselli Ordinis Servorum Mariæ Ex-Generali ex Nostra parte; et Dilectis in Christo Filiis Josepho Bonaparte, et Emmanuele Cretet Consiliariis Status, necnon Dilecto in Christo Filio Presbytero Stephano Bernier Parocho S. Laudi Andegavensis, ex parte Gallicani Regiminis, Conventio inter nos, ipsumque Galliarum Regimen Parisiis signata sit, hæc a Nobis, adhibitis in Consilium V.V. FF. S. R. E. Cardinalibus, perscrutata diligenter atque examini supposita cum talis reperta sit, ut nostra approbatione confirmari possit; Nos nulla amplius mora interposita per Apostolicas has Litteras nota facimus ea omnia, quæ a Nobis constituta, concessaque sunt ad Religionis bonum, internæ Galliarum tranquillitatis conservationem consequendam, atque ad properandam illam tamdiu optatam pacem, ac Unitatem, qua Ecclesia Sancta in Domino gaudeat atque lætetur.

Atque illa in primis a Gallicano Regimine solemnis facta est declaratio, nimirum recognoscere se, Religionem Catholicam Apostolicam Romanam eam esse Religionem, quam longe maxima Gallorum Civium pars profitetur. Neque vero haud dissimili

modo Nos ipsi recognovimus ex Catholico Cultu in Gallia constituto, necnon ex particulari ejus professione, quam faciunt Reipublicæ Consules eamdem Religionem maximam utilitatem, maximumque decus percepisse, et hoc quoque tempore præstolari.

Quibus ita se habentibus, illud præ omnibus constitutum est, ut Religio Catholica Apostolica Romana libere in Gallia exerceatur. Illud etiam sancitum est, ut publicus sit illius Cultus, habita tamen ratione ordinationum quoad politiam, quas Regimen pro publica tranquillitate necessarias existimabit.

Deinde cum illud maxime necessarium esse compertum sit, ut de Episcopalibus sedibus ratio haberetur, hinc cum Gallicanum Regimen novam fieri Gallicarum Diœcesium circumscriptionem se cupere Nobis significaverit, collatis cum eo consiliis nova a Nobis Gallicarum Diœcesium circumscriptio fiet, quæ mutuæ voluntatis conjunctione ita perficietur, ut spiritualibus Catholicorum necessitatibus consultum sit.

Et quoniam tum propter novam hanc ipsam Diœcesium circumscriptionem, tum propter alias gravissimas causas, omnia impedimenta removenda sunt, quæ tanto operi perficiendo adversari possunt; propterea nos justæ persuasioni innixi, Gallicanarum Ecclesiarum titulares Episcopos ita animo esse comparatos, ut eidem Religioni omnia sacrificia, ac vel ipsam suarum Sedium resignationem litare non sint detrectaturi (quod jamdiu quam plurimi inter ipsos numquam satis commendandis litteris ad rec. mem. Prædecessorem Nostrum datis die 3 Maii 1791 ultro obtulerunt) prædictos titulares per nostras Apostolicas Litteras sollicitudinis plenas adhortabimur, ut Ecclesiæ Paci, atque Unitati consulant, significabimusque, Nos ab eorum qua in religionem flagrant charitate, firma fiducia, ea quæ superius dicta sunt, sacrificia expectare, ne ipsa quidem Sedium resignatione excepta, quæ Ecclesiæ bonum imperat. Qua hortatione præmissa, eorumque cognita responsione, quam nostris conformem votis futuram esse haud dubitamus, opportuna media adhibebimus, quibus Religionis bono consulatur, atque ut, nova circumscriptione peracta, Gallicani Gubernii vota impleantur, operam impendemus.

Archiepiscopos autem, et Episcopos novæ circumscriptionis Diœcesibus præficiendos, Consul Primus Gallicanæ Reipublicæ nominabit, nominationesque exhibebit intra tres menses, qui promulgationem Apostolicæ Constitutionis consequentur. Nos vero iisdem nominatis institutionem canonicam dabimus juxta formas relate ad Gallias ante Regiminis commutationem statutas.

Eadem ratio servabitur tam in nominationibus, quam in canonica institutione eorum, qui in posterum vacantibus Sedibus substituentur.

Ut vero ne minimum quidem dubitari possit de sensibus, ac mente Episcoporum (quamquam etiam sine ullius obligatione juramenti, juxta Evangelii præscripta, quid Supremis Præpositis debeant optime noverint, atque implere teneantur), quo certiores sint de eorum fide atque obedientia Reipublicæ Rectores, consensimus, ut Episcopi antequam Episcopale Munus gerendum suscipiant, coram Primo Consule juramentum fidelitatis emittant quod erat in more positum ante Regiminis commutationem, sequentibus verbis expressum: « Ego juro et promitto, ad Sancta Dei Evan-
» gelia, obedientiam, et fidelitatem Gubernio per Constitutionem
» Gallicanæ Reipublicæ statuto. Item promitto me nullam commu-
» nicationem habiturum, nullo consilio interfuturum, nullamque
» suspectam unionem neque intra, neque extra conservaturum,
» quæ tranquillitati publicæ noceat, et si tam in Diœcesi mea,
» quam alibi noverim aliquid in Status damnum tractari,
» Gubernio manifestabo. »

Iisdemque de causis consensimus, Ecclesiasticos secundi Ordinis in eadem verba jurare coram Auctoritatibus Civilibus, quæ a Rectoribus Reipublicæ designabuntur.

Cum inscrutabili consilio Divinæ Providentiæ, quæ largitate donorum ubique diffunditur, cuncta regantur in mundo, pietati congruum, et publicæ, quam optamus, felicitati necessarium judicavimus, ut ad utilitatem salutemque Galliarum publicis precibus Divinum auxilium imploretur. Idcirco in omnibus Templis Catholicorum, quæ sunt in Gallia, post divina Officia his verbis orabitur:

« *Domine, salvam fac Rempublicam;*
» *Domine, salvos fac Consules.* »

Constitutis Diœcesibus, cum omnino necesse sit limites etiam Parœciarum constitui, earum circumscriptionem ab Episcopis fieri volumus, quæ tamen circumscriptio suum non sortietur effectum, nisi postquam Gubernii consensus accesserit.

Jus nominandi Parochos ad Episcopos pertinebit, qui tamen Personas non seligent nisi iis dotibus instructas, quas Ecclesiæ Canones requirunt, (atque ut tranquillitas eo magis in tuto sit) Gubernio acceptas.

Cum vero tum Clericorum institutioni, tum Episcoporum consilio, suæque Ecclesiæ administrationi consulere necesse sit, illud non omisimus, ut iidem Episcopi unum habeant in Cathedrali

Ecclesia Capitulum, unumque Seminarium in sua quisque Diœcesi, quamvis Gubernium ad dotationis obligationem non se adstringat.

Quamvis maxime desideraretur a Nobis, ut Templa omnia iterum Sacris Ministeriis exercendis Catholicis redderentur; cum tamen id perfici non posse videamus, satis habuimus, quod omnia Templa Metropolitana, Cathedralia, Parochialia aliaque non alienata Cultui necessaria Episcoporum dispositioni tradantur.

Constantes in proposito ad omnia sacrificia pro bono Unitatis descendendi, ad quæ, salva Religione descendi potest, ut etiam pro viribus Nostris tranquillitati Galliarum cooperemur, quæ denuo totæ turbarentur, si Bona Ecclesiastica alienata iterum essent repetenda, et ut (quod potissimum est) felix Catholicæ Religionis restitutio fiat, Prædecessorum Nostrorum exempla sectantes declaramus, eos, qui Bona Ecclesiæ alienata acquisiverunt, molestiam nullam habituros, neque a Nobis, neque a Romanis pontificibus Successoribus nostris, ac consequenter proprietas eorumdem Bonorum, redditus, et jura iis inhærentia immutabilia penes ipsos erunt atque ab ipsis causam habentes.

Sed quoniam Galliarum Ecclesiis veteri suo Patrimonio privatis invenienda ratio aliqua est, qua suppleri Episcoporum, ac Parochorum sustentationi ac decentiæ possit, Galliarum Gubernium in se recipit tum Episcoporum, tum Parochorum, quorum Diœceses, atque Parochias nova circumscriptio complectitur, sustentationem quæ cujusque statum deceat.

Simili modo statutum est, Gallicanæ Reipublicæ Gubernium curaturum, ut Catholicis in Gallia liberum sit, si libuerit, Ecclesiis consulere novis fundationibus.

Demum declaravimus recognoscere Nos in Primo Consule Gallicanæ Reipublicæ eadem jura ac privilegia, quibus apud Sanctam Sedem fruebatur antiquum Regimen.

Quod si forte eveniat, ut aliquis ex successoribus hodierni Primi Consulis Catholicam Religionem non profiteretur, eo casu super juribus et privilegiis superius memoratis, necnon super nominatione ad Archiepiscopatus et Episcopatus respectu ipsius nova conventio fiet.

Cum itaque omnia, et singula superius recensita ex parte quidem Nostra, ac Nostro et sedis Apostolicæ nomine a Dilecto in Christo Filio Nostro Hercule S. Agathæ ad Suburram Diacono Cardinali Consalvi a Secretis Nostri Status, necnon Venerabili Fratre Josepho Archiepiscopo Corinthi, atque Dilecto Filio Carolo Caselli; ex parte vero, et nomine Gallicani Gubernii a Dilectis in Christo Filiis Josepho Bonaparte, et Emmanuele Cretet, Consiliariis status, necnon Dilecto in Christo Filio Presbytero Stephano

Bernier Parocho S. Laudi Andegavensis, ejusdem Gubernii Plenipotentiariis Lutetiæ Parisiorum subscripta sint; cumque post hujusmodi Conventiones, Pacta et Concordata in omnibus, et singulis punctis, clausulis, articulis et conditionibus a præfatis subscripta, pro firmiori eorum subsistentia robur apostolicæ firmitatis adjicere, et auctoritatem solemniorem et decretum interponere necessarium sit, Nos ea spe freti, fore ut Deus, *qui dives est in misericordia, et a quo omne datum optimum, et omne donum perfectum*, studia nostra in sanctissimo hoc opere absolvendo, benigno favere prosequi dignetur, ac ut omnibus amotis impedimentis atque dissidiis, vera pietas, et Religio majora suscipiant incrementa, sublatisque ex Agro Dominico dissensionum seminibus, abundantior in dies bonorum operum seges ad ipsius Dei laudem et gloriam, æternamque animarum salutem succrescat, de V.V. FF. Nostrorum S. R. E. Cardinalium consilio et assensu, ac certa scientia et matura deliberatione Nostris, deque Apostolicæ Potestatis plenitudine supra dictas Concessiones, Conventiones, Capitula, Pacta et Concordata tenore præsentium cohærenter ad peculiare chirographum super ipsis articulis appositum, approbamus, ratificamus et acceptamus, illis apostolici muniminis et firmitatis robur, et efficaciam adjungimus, omniaque in eis contenta, ac promissa sincere et inviolabiliter ex Nostra ejusque Sedis parte adimpletum et servatum iri, tam Nostro quam Nostrorum Successorum nomine promittimus ac spondemus.

Nolumus etiam paternæ Nostræ Charitatis non esse participes eos Ecclesiasticos viros, qui in Sacris Constituti matrimonia attentarunt, sive qui a proprio instituto publice desciverunt; ideoque eorum respectu ipsius etiam Regiminis officiis obsecundantes, vestigia sequemur rec. mem. Prædecessoris Nostri Julii Papæ III, quemadmodum in nostris Litteris in forma Brevis hac eadem die datis, pro eorum sprituali salute providetur.

Monemus præterea et hortamur in Domino omnes, et singulos Archiepiscopos, Episcopos, et locorum Ordinarios juxta novam Gallicanarum Diœcesium circumscriptionem canonice instituendos, eorumque Successores, itemque Parochos, aliosque Sacerdotes in vinea Domini operarios, ut zelo secundum scientiam, non in destructionem, sed in ædificationem utentes, ac præ oculis habentes, se Ministros esse Christi, qui a Propheta Princeps pacis cognominatus est, quique transiturus de hoc mundo ad Patrem, pacem tamquam propriam hæreditatem Apostolis et Discipulis suis reliquit, ut omnes idem sentiant, collatisque in unum studiis ea, quæ pacis sunt, ament atque sectentur, et quæcumque, ut præfertur, concessa, statuta, et concordata fuerunt, accurate et diligenter servent atque custodiant

Decernentes easdem præsentes Litteras nullo unquam tempore de subreptionis et obreptionis, aut nullitatis vitio, vel intentionis nostræ aut alio quocumque, quamvis magno, et inexcogitato defectu, notari aut impugnari posse, sed semper firmas, validas et efficaces existere et fore, suosque plenarios, et integros effectus sortiri, et obtinere; et inviolabiliter observari debere. Non obstantibus Synodalibus, et Provincialibus, Generalibusque Conciliis, vel specialibus Constitutionibus, et ordinationibus Apostolicis, ac Nostris, et Apostolicæ Cancellariæ Regulis, præsertim de jure quæsito non tollendo, nec non quarumcumque Ecclesiarum, Capitulorum, Monasteriorum, aliorumque Piorum Locorum fundationibus, etiam Confirmatione Apostolica, vel quavis firmitate alia roboratis, Privilegiis quoque, indultis et litteris Apostolicis in contrarium quomodolibet concessis, confirmatis et innovatis, cæterisque contrariis quibuscumque. Quibus omnibus et singulis, illorum tenores pro expressis et ad verbum insertis habentes, illis alias in suo robore permansuris, ad præmissorum effectum dumtaxat specialiter et expresse derogamus. Præterea, quia difficile foret præsentes litteras ad singula, in quibus de eis fide facienda fuerit, loca deferri, eadem apostolica auctoritate decernimus et mandamus, ut earum transumptis etiam impressis, manu tamen publici notarii subscriptis et sigillo alicujus personæ in dignitate ecclesiastica constitutæ munitis, plena ubique fides adhibeatur, perinde ac si dictæ præsentes litteræ forent exhibitæ vel ostensæ. Et insuper irritum quoque et inane decernimus, si secus super his a quoquam, quavis auctoritate, scienter, vel ignoranter contigerit attentari. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostræ concessionis, approbationis, ratificationis, acceptionis, derogationis, decreti, statuti, mandati et voluntatis infringere vel ei ausu temerario contra ire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit, indignationem omnipotentis Dei ac Beatorum Petri et Pauli Apostolorum ejus se noverit incursurum.

Datum Romæ, apud Sanctam Mariam Majorem, anno Incarnationis Dominicæ millesimo octingentesimo primo, decimo octavo calendas septembris, pontificatus nostri anno secundo.

A. Card. Pro-dat.

R. Card. Braschius de Honestis.

Visa de Curia, J. Manassei.

Loco ✠ *Plumbi.*

F. Lavizzarius.

Reliquum nunc illud est, ut vos Deo Optimo Maximo, tanti beneficii auctori, debitas grates rependentes, et singulari studio illis devincti, per quos est illud in vos perfectum, *unitatis spiritus in vinculo pacis*, publicæque tranquillitati servandæ sollicitam operam collocetis.

Datum Parisiis, ex Ædibus Nostræ Residentiæ, hac die 9 Aprilis 1802.

Jo. Baptista Cardinalis CAPRARA, Legatus.

J. A. SALA, Apostolicæ Legationis Secretarius.

APPENDIX III.

DÉCRET CONCERNANT LES FABRIQUES,

RENDU LE 30 DÉCEMBRE 1809.

CHAPITRE PREMIER.

DE L'ADMINISTRATION DES FABRIQUES.

ART. 1er. Les fabriques dont l'article 76 de la loi du 18 germinal an 10 a ordonné l'établissement, sont chargées de veiller à l'entretien et à la conservation des temples; d'administrer les aumônes et les biens, rentes et perceptions autorisées par les lois et réglemens, les sommes supplémentaires fournies par les Communes, et généralement tous les fonds affectés à l'exercice du culte; enfin d'assurer cet exercice et le maintien de sa dignité, dans les églises auxquelles elles sont attachées, soit en réglant les dépenses qui y sont nécessaires, soit en assurant les moyens d'y pourvoir.

2. Chaque fabrique sera composée d'un conseil et d'un bureau de marguilliers.

SECTION I.

DU CONSEIL.

§. 1re *De la composition du conseil.*

3. Dans les paroisses où la population sera de cinq mille âmes ou au-dessus, le conseil sera composé de neuf conseillers de fabrique, dans toutes les autres paroisses, il devra l'être de cinq: ils seront pris parmi les notables; ils devront être catholiques et domiciliés dans la paroisse.

4. De plus, seront de droit membres du conseil.

1° Le curé ou desservant, qui y aura la première place, et pourra s'y faire remplacer par un de ses vicaires.

2° Le maire de la commune du chef-lieu de la cure ou succursale; il pourra s'y faire remplacer par l'un de ses adjoints; si le maire n'est pas catholique, il devra se substituer un adjoint qui le soit, ou, à défaut, un membre du conseil municipal, catholique. Le maire sera placé à la gauche, et le curé ou le desservant, à la droite du président.

5. Dans les villes où il y aura plusieurs paroisses ou succursales, le maire sera de droit membre du conseil de chaque fabrique, il pourra s'y faire remplacer comme il est dit dans l'article précédent.

6. Dans les paroisses ou succursales dans lesquelles le conseil de fabrique sera composé de neuf membres, non compris les membres de droit, cinq des conseillers seront, pour la première fois, à la nomination de l'évêque et quatre à celle du préfet: dans celles où il ne sera composé que de cinq membres, l'évêque en nommera trois; et le préfet deux. Ils entreront en fonctions le premier dimanche du mois d'avril prochain.

7. Le conseil de fabrique se renouvellera partiellement tous les trois ans, savoir: à l'expiration des trois premières années dans les paroisses où il est composé de neuf membres, sans y comprendre les membres de droit, par la sortie de cinq membres qui, pour la première fois, seront désignés par le sort, et des quatre plus anciens après six ans révolus; pour les fabriques dont le conseil est composé de cinq membres, non compris les membres de droit, par la sortie de trois membres désignés par la voie du sort, après les trois premières années et des deux autres après les six ans révolus. Dans la suite, ce seront toujours les plus anciens en exercice qui devront sortir.

8. Les conseillers qui devront remplacer les membres sortans, seront élus par les membres restans. Lorsque le remplacement ne sera pas fait à l'époque fixée, l'évêque ordonnera qu'il y soit procédé dans le délai d'un mois; passé lequel délai il y nommera lui-même, et pour cette fois seulement.

Les membres sortans pourront être réélus.

9, Le Conseil nommera au scrutin son secrétaire et son président: ils seront renouvelés le premier dimanche d'avril de chaque année, et pourront être réélus. Le Président aura en cas de partage, voix prépondérante.

Le Conseil ne pourra délibérer que lorsqu'il y aura plus de la moitié des membres présens à l'assemblée, et tous les membres présens, signeront la délibération, qui sera arrêtée à la pluralité des voix.

§. II. *Des séances du conseil.*

10. Le Conseil s'assemblera le premier dimanche du mois d'avril, de juillet, d'octobre et de janvier, à l'issue de la grand'messe ou des vêpres, dans l'église, dans un lieu attenant à l'église, ou dans le Presbytère.

L'avertissement de chacune de ses séances sera publié, le dimanche précédent, au prône de la grand'messe.

Le Conseil pourra de plus s'assembler extraordinairement, sur l'autorisation de l'évêque ou du préfet, lorsque l'urgence des affaires ou de quelques dépenses imprévues l'exigera.

§. III. *Des fonctions du conseil.*

11. Aussitôt que le Conseil aura été formé, il choisira au scrutin, parmi ses membres, ceux qui, comme marguilliers, entreront dans la composition du bureau; et, à l'avenir, dans celle de ses sessions qui répondra à l'expiration du temps fixé par le présent réglement pour l'exercice des fonctions du marguillier, il fera également, au scrutin l'élection de celui de ses membres qui remplacera le marguillier sortant.

12. Seront soumis à la délibération du conseil:

1° Le budget de la fabrique;

2° Le compte annuel de son trésorier;

3° L'emploi des fonds excédant les dépenses, du montant des legs et donations, et le remploi des capitaux remboursés;

4° Toutes les dépenses extraordinaires au-delà de cinquante francs

dans les paroisses au-dessous de mille âmes, et de cent francs dans les paroisses d'une plus grande population ;

5. Les procès à entreprendre ou à soutenir, les baux emphytéotiques ou à longues années, les aliénations ou échanges, et généralement tous les objets excédant les bornes de l'administration ordinaire des biens des mineurs.

SECTION II.

DU BUREAU DES MARGUILLIERS.

---

§. 1er. *De la composition du bureau des marguilliers.*

13. Le bureau des marguilliers se composera :

1° Du curé ou desservant de la paroisse ou succursale, qui en sera membre perpétuel et de droit;

De trois membres du conseil de fabrique.

Le curé ou desservant aura la première place et pourra se faire remplacer par un de ses vicaires.

14. Ne pourront être en même temps membres du bureau les parens ou alliés, jusques et compris le degré d'oncle et de neveu.

15. Au premier dimanche d'avril de chaque année, l'un des marguilliers cessera d'être membre du bureau, et sera remplacé.

16. Des trois marguilliers qui seront pour la première fois nommés par le conseil, deux sortiront successivement par la voie du sort, à la fin de la première et de la seconde année, et le troisième, sortira de droit, la troisième année révolue.

17. Dans la suite, ce seront toujours les marguilliers les plus anciens en exercice qui devront sortir.

18. Lorsque l'élection ne sera pas faite à l'époque fixée, il y sera pourvu par l'évêque.

19. Ils nommeront entre eux un président, un secrétaire et un trésorier.

20. Les membres du bureau ne pourront délibérer, s'ils ne sont au moins au nombre de trois.

En cas de partage, le président aura voix prépondérante.

Toutes les délibérations seront signées par les membres présens.

21. Dans les paroisses où il y avait ordinairement des marguilliers d'honneur, il pourra en être choisi deux par le conseil, parmi les principaux fonctionnaires publics domiciliés dans la paroisse.

Ces marguilliers, et tout les membres du conseil, auront une place distinguée dans l'église: ce sera *le banc de l'œuvre:* il sera placé devant la chaire, autant que faire se pourra. Le curé ou desservant aura, dans ce banc, la première place, toutes les fois qu'il s'y trouvera pendant la prédication.

§. II. *Des séances du bureau des marguilliers.*

22. Le bureau s'assemblera tous les mois, à l'issue de la messe paroissiale, au lieu indiqué pour la tenue des séances du conseil.

23. Dans les cas extraordinaires, le bureau sera convoqué, soit d'office, par le président, soit sur la demande du curé ou desservant.

§. III. *Fonctions du bureau.*

24. Le bureau des marguilliers dressera le budget de la fabrique, et préparera les affaires qui doivent être portées au conseil; il sera chargé de l'exécution des délibérations du conseil, etde l'administration journalière du temporel de la paroisse.

25. Le trésorier est chargé de prouver la rentrée de toutes les sommes dues à la fabrique, soit comme faisant partie de son revenu annuel, soit à tout autre titre.

26. Les marguilliers sont chargés de veiller à ce que toutes fondations soient fidèlement acquittées et exécutées suivant l'intention des fondateurs, sans que les sommes puissent être employées à d'autres charges.

Un extrait du sommier des titres contenant les fondations qui doivent être desservies pendant le cours d'un trimestre, sera affiché dans la sacristie, au commencement de chaque trimestre, avec les noms du fondateur et de l'ecclésiastique qui acquittera chaque fondation.

Il sera aussi rendu compte, à la fin de chaque trimestre, par le curé ou desservant, au bureau des marguilliers, des fondations acquittées pendant le cours du trimestre.

27. Les marguilliers fourniront l'huile, le pain, le vin, l'encens, la cire, et généralement tous les objets de consommation nécessaires à l'exercice du culte; ils pourvoiront également aux réparations et achats des ornemens, meubles et ustensiles de l'église et de la sacristie.

28. Tous les marchés seront arrêtés par le bureau des marguilliers, et signés du président, ainsi que les mandats.

29. Le curé ou desservant se conformera aux réglemens de l'évêque pour tout ce qui concerne le service divin, les prières et les

instructions, et l'acquittement des charges pieuses imposées par les bienfaiteurs, sauf les réductions qui seront faites par l'évêque, conformément aux règles canoniques, lorsque le défaut de proportion des libéralités et des charges qui en sont la condition, l'exigera.

30 Le curé ou desservant agréera les prêtres habitués, et leur assignera leurs fonctions.

Dans les paroisses où il en sera établi, il désignera le sacristain-prêtre, le chantre-prêtre, et les enfans de chœur.

Le remplacement des bancs ou chaises dans l'église ne pourra être fait que du consentement du curé ou desservant, sauf le recours à l'évêque.

31. Les annuels auxquels les fondateurs ont attaché des honoraires, et généralement tous les annuels emportant une rétribution quelconque, seront donnés de préférence aux vicaires, et ne pourront être acquittés qu'à leur défaut par les prêtres habitués ou autres ecclésiastiques, à moins qu'il n'en ait été autrement ordonné par les fondateurs.

32. Les prédicateurs seront nommés par les marguilliers, à la pluralité des suffrages, sur la présentation faite par le curé ou desservant, et à la charge par les dits prédicateurs d'obtenir l'autorisation de l'ordinaire.

33. La nomination et la révocation de l'organiste, des sonneurs, des bedeaux, suisses ou autres serviteurs de l'église, appartiennent aux marguilliers, sur la proposition du curé ou desservant.

34. Sera tenu le trésorier de présenter, tous les trois mois, au bureau des marguilliers, un bordereau signé de lui, et certifié véritable, de la situation active et passive de la fabrique pendant les trois mois précédens : ces bordereaux seront signés de ceux qui auront assisté à l'assemblée, et déposés dans la caisse ou armoire de la fabrique, pour être représentés lors de la reddition du compte annuel.

Le bureau déterminera, dans la même séance, la somme nécessaire pour les dépenses du trimestre suivant.

35. Toute la dépense de l'église et les frais de sacristie seront faits par le trésorier, et, en conséquence, il ne sera rien fourni par aucun marchand ou artisan sans un mandat du trésorier, au pied duquel le sacristain, ou toute autre personne apte à recevoir la livraison, certifiera que le contenu au dit mandat a été rempli.

CHAPITRE II.

DES REVENUS, DES CHARGES, DU BUDGET DE LA FABRIQUE.

SECTION PREMIÈRE.

DES REVENUS DE LA FABRIQUE.

36. Les revenus de la fabrique se forment :

1° Du produit des biens et rentes restitués aux fabriques, des biens des confréries, et généralement de ceux qui auroient été affectés aux fabriques par nos divers décrets ;

2° Du produit des biens, rentes et fondations qu'elles ont été et pourront être par nous autorisées à accepter ;

3° Du produit des biens, et rentes célés au domaine, dont nous les avons autorisées ou dont nous les autoriserions à se mettre en possession ;

4° Du produit spontané des terrains servant des cimetières ;

5° Du prix de la location des chaises ;

6° De la concession des bancs placés dans l'église ;

7° Des quêtes faites pour les frais de culte ;

8° De ce qui sera trouvé dans les troncs placés pour le même objet ;

9° Des oblations faites à la fabrique ;

10° Des droits que, suivant les réglemens épiscopaux approuvés par nous, les fabriques perçoivent, et de celui qui leur revient sur le produit des frais d'inhumation ;

11° Du supplément donné par la commune, le cas échéant.

SECTION II.

DES CHARGES DE LA FABRIQUE.

§. 1er *Des charges en général.*

37. Les charges de la fabrique sont :

1° De fournir aux frais nécessaires du culte ; savoir : les ornemens, les vases sacrés, le linge, le luminaire, le pain, le vin, l'encens, le paiement des vicaires, des sacristains, chantres, organistes, sonneurs, suisses, bédeaux et autres employés au service de l'église, selon la convenance et les besoins des lieux ;

2° De payer l'honoraire des prédicateurs de l'Avent, du Carême et autres solemnités;

3° De pourvoir à la décoration et aux dépenses relatives à l'embellissement intérieur de l'église;

4° De veiller à l'entretien des églises, presbytères et cimetières, et, en cas d'insuffisance des revenus de la fabrique, de faire toutes diligences nécessaires pour qu'il soit pourvu aux réparations et reconstructions, ainsi que le tout est réglé au paragraphe III.

§. II. *De l'établissement et du paiement des vicaires.*

38. Le nombre de prêtres et de vicaires habitués à chaque église sera fixé par l'évêque, après que les marguilliers en auront délibéré, et que le conseil municipal de la commune aura donné son avis.

39. Si dans le cas de la nécessité d'un vicaire, reconnue par l'évêque, la fabrique n'est pas en état de payer le traitement, la décision épiscopale devra être adressé au préfet, et il sera procédé ainsi qu'il est expliqué à l'article 49 concernant les autres dépenses de la célébration de culte, pour lesquelles les communes suppléent à l'insuffisance des revenus des fabriques.

40. Le traitement des vicaires sera de cinq cents francs au plus et de trois cents au moins.

§. III. *Des réparations.*

41. Les marguilliers et spécialement le trésorier, seront tenus de veiller à ce que toutes les réparations soient bien et promptement faites. Ils auront soin de visiter les bâtimens avec des gens de l'art, au commencement du printemps et de l'automne.

Ils pourvoiront sur-le-champ, et par économie, aux réparations locatives ou autres qui n'excéderont par la proportion indiqué en l'article 12 et sans préjudice toutefois des dépenses réglées pour le culte.

42. Lorsque les réparations excéderont la somme ci-dessus indiquée, le bureau sera tenu d'en faire rapport au conseil, qui pourra ordonner toutes les réparations qui ne s'éleveroient pas à plus de cent francs dans les communes au-dessous de mille âmes, et deux cents francs dans celles d'une plus grande population.

Néanmoins le dit conseil ne pourra, même sur le revenu libre de la fabrique, ordonner les réparations qui excéderoient la quotité ci-dessus énoncée, qu'en chargeant le bureau de faire dresser un devis estimatif, et de procéder à l'adjudication au rabais ou par soumission, après trois affiches renouvelées de huitaine en huitaine.

43. Si la dépense ordinaire, arrêtée par le budget, ne laisse pas de fonds disponibles, ou n'en laisse pas de suffisans pour les réparations, le bureau en fera son rapport au conseil, et celui-ci prendra une délibération tendant à ce qu'il y soit pourvu dans les formes prescrites au chapitre IV du présent réglement : cette délibération sera envoyée par le président au préfet.

44. Lors de la prise de possession de chaque curé ou desservant, il sera dressé, aux frais de la commune, et à la diligence du maire, un état de situation du presbytère et de ses dépendances. Le curé ou desservant ne sera tenu que des simples réparations locatives, et des dégradations survenues par sa faute. Le curé ou desservant sortant ou ses héritiers ou ayant-cause, seront tenus des dites réparations ou dégradations,

SECTION III.

DU BUDGET DE LA FABRIQUE.

45. Il sera présenté chaque année au bureau, ou par le curé ou desservant, un état par aperçu des dépenses nécessaires à l'exercice du culte, soit pour les objets de consommation, soit pour réparations, et entretien d'ornemens, meubles et ustensiles d'église.

Cet état, après avoir été, article par article, approuvé par le bureau, sera porté en bloc, sous la désignation de dépenses intérieures, dans le projet du budget général : le détail de ces dépenses sera annexé audit projet.

46. Ce budget établira la recette et la dépense de l'église. Les articles de dépenses seront classés dans l'ordre suivant :

1° Les frais ordinaires de la célébration du culte ;

2° Les frais de réparation des ornemens, meubles et ustensiles d'église ;

3° Les gages des officiers et serviteurs de l'église ;

4° Les frais de réparations locatives ;

La portion de revenus qui restera après cette dépense acquittée, servira au traitement des vicaires légitimement établis ; et l'excédant, s'il y en a, sera affecté aux grosses réparations des édifices affectés au service du culte.

47. Le budget sera soumis au conseil de la fabrique, dans la séance du mois d'avril de chaque année ; il sera envoyé avec l'état des dépenses de la célébration du culte, à l'évêque diocésain, pour avoir sur tout son approbation.

48. Dans le cas où les revenus de la fabrique couvriroient les dépenses portées au budget, le budget pourra, sans autres formalités, recevoir sa pleine et entière exécution.

49. Si les revenus sont insuffisans pour acquitter, soit les frais indispensables au culte, soit les dépenses nécessaires pour le maintien de sa dignité, soit les gages des officiers et des serviteurs de l'église, soit les réparations des bâtimens, ou pour fournir à la subsistance de ceux des ministres que l'état ne salarie pas, le budget contiendra l'aperçu des fonds qui devront être demandés aux paroissiens pour y pourvoir, ainsi qu'il est réglé dans le chapitre IV.

CHAPITRE III.

SECTION PREMIÈRE.

DE LA RÉGIE DES BIENS DE LA FABRIQUE.

50. Chaque fabrique aura une caisse ou armoire fermant à trois clefs, dont une restera dans les mains du trésorier, l'autre dans celles du curé ou desservant, et la troisième dans celles du président du bureau.

51. Seront déposés dans cette caisse tous les derniers appartenant à la fabrique, ainsi que les clefs des troncs des églises.

52. Nulle somme ne pourra être extraite de la caisse sans autorisation du bureau, et sans un récépissé qui y restera déposé.

53. Si le trésorier n'a pas dans les mains la somme fixée à chaque trimestre, par le bureau, pour la dépense courante, ce qui manquera sera extrait de la caisse; comme aussi ce qu'il se trouveroit avoir d'excédant sera versé dans cette caisse.

54. Seront aussi déposés dans une caisse ou armoire, les papiers, titres ou documens concernant les revenus et affaires de la fabrique, et notamment les comptes avec les pièces justificatives, les registres de délibérations autres que le registre courant, le sommier des titres et les inventaires ou récolemens dont il est fait mention aux deux articles qui suivent.

55. Il sera fait incessamment, et sans frais, deux inventaires, l'un, des ornemens, linges, vases sacrés, argenterie, ustensiles, et en général de tout le mobilier de l'église; l'autre, des titres, papiers et renseignemens, avec mention des biens contenus dans chaque titre, du revenu qu'ils produisent, de la fondation à la charge de laquelle les biens ont été donnés à la fabrique: un double inventaire du mobilier sera remis au curé ou desservant.

Il sera fait tous les ans, un récolement desdits inventaires, afin d'y porter les additions, réformes ou autres changemens: ces inventaires et récolemens seront signés par le curé ou desservant, et par le président du bureau.

56. Le secrétaire du bureau transcrira, par suite de numéros et par ordre de dates, sur un registre sommier:

1° Les actes de fondation, et généralement tous les titres de propriété;

2° Les baux à ferme ou loyer.

La transcription sera entre deux marges, qui serviront pour y porter, dans l'une, les revenus et dans l'autre des charges.

Chaque pièce sera signée et certifiée conforme à l'original par le curé ou desservant, et par le président du bureau.

57. Nul titre ni pièce ne pourra être extrait de la caisse sans un récépissé qui fera mention de la pièce retirée, de la délibération du bureau par laquelle cette extraction aura été autorisée, de la qualité de celui qui s'en chargera et signera le récépissé, de la raison pour laquelle elle aura été tirée de ladite caisse ou armoire, et, si c'est pour un procès, le tribunal et le nom de l'avoué seront désignés.

Ce récépissé ainsi que la décharge au temps de la remise, seront inscrits sur le sommier ou registre des titres.

58. Tout notaire devant lequel il aura été passé un acte contenant donation entre-vifs, ou disposition testamentaire au profit d'une fabrique, sera tenu d'en donner avis au curé ou desservant.

59. Toute acte contenant des dons ou legs à une fabrique, sera remis au trésorier, qui en fera son rapport à la prochaine séance du bureau. Cet acte sera ensuite adressé par le trésorier, avec les observations du bureau, à l'archevêque ou évêque diocésain, pour que celui-ci donne sa délibération s'il convient ou non d'accepter.

Le tout sera envoyé au ministre des cultes, sur le rapport duquel, la fabrique sera, s'il y a lieu, autorisée à accepter: l'acte d'acceptation, dans lequel sera fait mention de l'autorisation, sera signé par le trésorier, au nom de la fabrique.

60. Les maisons et biens ruraux appartenant à la fabrique seront affermés, régis et administrés par le bureau des marguilliers, dans la forme déterminée pour les biens communaux.

61. Aucun des membres du bureau des marguiliers ne peut se porter, soit pour adjudicataire, soit même pour associé de l'adjudicataire, des ventes, marchés de réparations, constructions, reconstructions ou baux des biens de la fabrique.

62. Ne pourront les biens immeubles de l'église être vendus, aliénés, échangés, ni même loués pour un terme plus long que

neuf ans, sans une délibération du conseil, l'avis de l'évêque diocésain, et notre autorisation.

63. Les deniers provenant de donations ou legs, dont l'emploi ne seroit pas déterminé par la fondation, les remboursemens de rentes, le prix de ventes ou soultes d'échanges, les revenus excédant l'acquit des charges ordinaires, seront employés dans les formes déterminées par l'avis du conseil d'État, approuvé par nous le 21 décembre 1808.

Dans le cas où la somme seroit insuffisante, elle restera en caisse, si on prévoit que dans les six mois suivant il rentrera des fonds disponibles, afin de compléter la somme nécessaire pour cette espèce d'emploi, sinon, le conseil délibérera sur l'emploi à faire, et le préfet ordonnera celui qui paraîtra le plus avantageux.

64. Le prix des chaises sera réglé, pour les différens offices, par délibération du bureau, approuvée par le conseil : cette délibération sera affichée dans l'église.

65. Il est expressément défendu de rien percevoir pour l'entrée de l'église, ni de percevoir dans l'église plus que le prix des chaises, sous quelque prétexte que se soit.

Il sera même réservé dans toutes les églises, une place où les fidèles qui ne louent pas de chaises ni de bancs, puissent commodément assister au service devin, et entendre les instructions.

66. Le bureau des marguilliers pourra être autorisé, par le conseil, soit à régir la location des bancs et chaises, soit à la mettre en ferme.

67. Quand la location des chaises sera mise en ferme, l'adjudication aura lieu après trois affiches, de huitaine en huitaine; les enchères seront reçues au bureau de la fabrique par soumission, et l'adjudication sera faite au plus offrant, en présence des marguilliers; de tout quoi il sera fait mention dans le bail, auquel sera annexée la délibération qui aura fixé le prix des chaises.

68. Aucune concession de bancs ou places dans l'église ne pourra être faite, soit par bail pour une prestation annuelle, soit au prix d'un capital ou d'un immeuble, soit pour un temps plus long que la vie de ceux qui l'auront obtenus, sauf l'exception ci-après.

69. La demande de concession sera présentée au bureau, qui, préalablement la fera publier par trois dimanches, et afficher à la porte de l'église pendant un mois, afin que chacun puisse obtenir la préférence par une offre plus avantageuse. S'il s'agit d'une concession pour un immeuble, le bureau le fera évaluer en capital et en revenu, pour être, cette évaluation, comprise dans les affiches et publications.

70. Après ces formalités remplies, le bureau fera son rapport au conseil.

S'il s'agit d'une concession par bail pour une prestation annuelle, et que le conseil soit d'avis de faire cette concession, sa délibération sera un titre suffisant.

71. S'il s'agit d'une concession pour immeuble, il faudra sur la délibération du conseil, obtenir notre autorisation dans la même forme que pour les dons et legs.

Dans le cas où il s'agiroit d'une valeur mobilière, notre autorisation sera nécessaire, l'orsqu'elle s'élèvera à la même quotité pour laquelle les communes et les hospices sont obligés de l'obtenir.

72. Celui qui auroit entièrement bâti une église, pourra retenir la propriété d'un banc ou d'une chapelle pour lui et sa famille, tant qu'elle existera.

Tout donateur ou bienfaiteur d'une église pourra obtenir la même concession, sur l'avis du conseil de fabrique, approuvé par l'évêque et par les ministres des cultes.

73. Nul cénotaphe, nulle inscription, nul monument funèbre, ou autres, de quelque genre que ce soit, ne pourront être placés dans les églises que sur la proposition de l'évêque diocésain et la permission de notre ministre des cultes.

74. Le montant des fonds perçus pour le compte de la fabrique, à quelque titre que ce soit, sera à fur et mesure de la rentrée, inscrit avec la date du jour et du mois, sur un régistre coté et paraphé, qui demeurera entre les mains du trésorier.

75. Tout ce qui concerne les quêtes dans les églises sera réglé par l'évêque, sur le rapport des marguilliers, sans préjudice des quêtes pour les pauvres, lesquelles devront toujours avoir lieu dans les églises, toutes les fois que les bureaux de bienfaisance le jugeront convenable.

76. Le trésorier portera parmi les recettes en nature, les cierges offerts sur les pains bénis, ou délivrés pour les annuels, et ceux qui, dans les enterremens et services funèbres, appartiennent à la fabrique.

77. Ne pourront les marguilliers entreprendre aucun procès, ni y défendre, sans une autorisation du conseil de préfecture, auquel sera adressé la délibération qui devra être prise à ce sujet par le conseil et le bureau réunis.

78. Toutefois le trésorier sera tenu de faire tous actes conservatoires pour le maintien des droits de la fabrique, et toutes diligences nécessaires pour le recouvrement de ses revenus.

79. Les procès seront soutenus au nom de la fabrique, et les diligences faites à la requête du trésorier qui donnera connaissance de ses procédures au bureau.

80. Toutes contestations relatives à la propriété des biens, et toutes poursuites à fin de recouvrement des revenus, seront portées devant les juges ordinaires.

81. Les régistres des fabriques seront sur papier non timbré. Les dons et legs qui leur seront faits, ne supporteront que le droit fixe d'un franc.

SECTION II.

DES COMPTES.

82. Le compte à rendre chaque année, par le trésorier, sera divisé en deux chapitres; l'un de recette et l'autre de dépense.

Le chapitre de recette sera divisé en trois sections; la première, pour la recette ordinaire; la seconde, pour la recette extraordinaire, et la troisième pour la partie des recouvremens ordinaires ou extraordinaires qui n'auroient pas encore été faits.

Le reliquat d'un compte formera toujours le premier article du compte suivant. Le chapitre de dépense sera aussi divisé en dépenses ordinaires, dépenses extraordinaires, et dépenses tant ordinaires qu'extraordinaires non encore acquittées.

83. A chacun des articles de recette, soit des rentes, soit des loyers ou autres revenus, il fera mention des débiteurs, fermiers ou locataires, des noms et situation de la maison et héritages, de la qualité de la rente foncière ou constituée, de la date du dernier titre nouvel ou du dernier bail, et des notaires qui les auront reçus, ensemble de la fondation à laquelle la rente est affectée, si elle est connue.

84. Lorsque, soit par le décès du débiteur, soit par le partage de la maison ou de l'héritage qui est grevé d'une rente, cette rente se trouve due par plusieurs débiteurs, il ne sera néanmoins porté qu'un seul article de recette, dans lequel il sera fait mention de tous les débiteurs, et sauf l'exercice de l'action solidaire, s'il y a lieu.

85. Le trésorier sera tenu de présenter son compte annuel au bureau des marguilliers, dans la séance du premier dimanche du mois de mars.

Le compte, avec les pièces justificatives, leur sera communiqué, sur le récépissé de l'un d'eux. Ils feront au conseil, dans la séance du premier dimanche du mois d'avril, le rapport du compte. Il sera examiné, clos et arrêté dans cette séance, qui sera, pour cet effet, prorogée au dimanche suivant, si besoin est.

86. S'il arrive quelques débats sur un ou plusieurs articles du

compte, le compte n'en sera pas moins clos, sous la réserve des articles contestés.

87. L'Évêque pourra nommer un commissaire, pour assister, en son nom, au compte annuel; mais si ce commissaire est un autre qu'un grand-vicaire, il ne pourra rien ordonner sur le compte, mais seulement dresser procès-verbal sur l'état de la fabrique et sur les fournitures et réparations à faire à l'église.

Dans tous les cas, les archevêques et évêques en cours de visite, ou leurs vicaires-généraux, pourront se faire représenter tous comptes, régistres et inventaires, et vérifier l'état de la caisse.

88. Lorsque le compte sera arrêté, le reliquat sera remis au trésorier en exercice, qui sera tenu de s'en charger en recette. Il lui sera en même temps remis un état de ce que la fabrique a à recevoir par baux à ferme, une copie du tarif des droits casuels, un tableau par approximation des dépenses, celui des reprises à faire, celui des charges et fournitures non acquittées.

Il sera, dans la même séance, dressé sur le régistre des délibérations, acte de ses remises, et copie en sera délivrée, en bonne forme, au trésorier sortant, pour lui servir de décharge.

89. Le compte annuel sera en double copie, dont l'une sera déposée dans la caisse ou armoire à trois clefs, l'autre à la mairie.

90. Faute par le trésorier de présenter son compte à l'époque fixée, et d'en payer le reliquat, celui qui lui succédera sera tenu de faire, dans le mois au plus tard, les diligences nécessaires pour l'y contraindre; et, à son défaut, le procureur impérial, soit d'office, soit sur l'avis qui lui en sera donné par l'un des membres du bureau ou du conseil, soit sur l'ordonnance rendue par l'évêque en cours de visite, sera tenu de poursuivre le comptable devant le tribunal de première instance, et le fera condamner à payer le reliquat, à faire régler les articles débattus, ou à rendre son compte, s'il ne l'a été, le tout dans un délai qui sera fixé; sinon, et ledit temps passé, à payer provisoirement, au profit de la fabrique, la somme égale à la moitié de la recette ordinaire de l'année précédente, sauf les poursuites ultérieures.

91. Il sera pourvu, dans chaque paroisse, à ce que les comptes qui n'ont pas été rendus le soient dans la forme prescrite par le présent réglement, et six mois au plus tard après la publication.

CHAPITRE IV.

DES CHARGES DES COMMUNES RELATIVEMENT AU CULTE.

92. Les charges des communes relativement au culte, sont :

1° De suppléer à l'insuffisance des revenus de la fabrique, pour les charges portées en l'art. 37;

2° De fournir au curé ou desservant un presbytère, ou, à défaut de presbytère, un logement, ou, à défaut de presbytère et de logement, une indemnité pécuniaire.

3° De fournir aux grosses réparations des édifices consacrées au culte.

93. Dans le cas où les communes sont obligées de suppléer à l'insuffisance des revenus des fabriques pour ces deux premiers chefs, le budget de la fabrique sera porté au conseil municipal dûment convoqué à cet effet, pour y être délibéré ce qu'il appartiendra. La délibération du conseil municipal devra être adressée au préfet, qui la communiquera à l'évêque diocésain, pour avoir son avis. Dans le cas où l'évêque et le préfet seroient d'avis différents, il pourra en être référé, soit par l'un, soit par l'autre, à notre ministre des cultes.

94. S'il s'agit des réparations des bâtimens, de quelque nature qu'elles soient, et que la dépense ordinaire arrêtée par le budget ne laisse pas de fonds disponibles, ou n'en laisse pas de suffisans pour ces réparations, le bureau en fera son rapport au conseil, et celui-ci prendra une délibération tendant à ce qu'il y soit pourvu par la commune : cette délibération sera envoyée par le trésorier au préfet.

95. Le préfet nommera des gens de l'art par lesquels, en présence de l'un des membres du conseil municipal et de l'un des marguilliers, il sera dressé, le plus promptement qu'il sera possible, un devis estimatif des réparations. Le préfet soumettra ce devis au conseil municipal, et, sur son avis, ordonnera, s'il y a lieu, que ces réparations soient faites aux frais de la commune, et en conséquence qu'il soit procédé par le conseil municipal, en la forme accoutumée, à l'adjudication au rabais.

96. Si le conseil municipal est d'avis de demander une réduction sur quelques articles de dépense de la célébration du culte, et dans le cas où il ne reconnaîtrait pas la nécessité de l'établissement d'un vicaire, sa délibération en portera les motifs.

Toutes les pièces seront adressées à l'évêque, qui prononcera.

97. Dans le cas où l'évêque prononceroit contre l'avis du conseil municipal, ce conseil pourra s'adresser au préfet; et celui-ci enverra, s'il y a lieu, toutes les pièces au ministre des cultes, pour

être par nous, sur son rapport, statué en notre conseil d'état ce qu'il appartiendra.

98. S'il s'agit de dépenses pour réparations ou reconstructions qui auront été constatées, conformément à l'art. 95, le préfet ordonnera que ces réparations soient payées sur les revenus communaux, et en conséquence qu'il soit procédé par le conseil municipal, en la forme accoutumée, à l'adjudication au rabais.

99. Si les revenus communaux sont insuffisants, le conseil délibérera sur les moyens de subvenir à cette dépense selon les règles prescrites par la loi.

100. Néanmoins, dans le cas où il seroit reconnu que les habitans d'une paroisse sont dans l'insuffisance de fournir aux réparations, même par levée extraordinaire, on se pourvoira devant nos ministres de l'intérieur et des cultes, sur le rapport desquels il sera fourni à cette paroisse tel secours qui sera par eux déterminé, et qui sera pris sur le fonds commun établi par la loi du 15 septembre 1807, relative au budget de l'état.

101. Dans tous les cas où il y aura lieu au recours d'une fabrique sur une commune, le préfet fera un nouvel examen du budget de la commune, et décidera si la dépense demandée par le culte peut être prise sur les revenus de la commune, ou jusqu'à concurrence de quelle somme, sauf notre approbation pour les communes dont les revenus excéderont vingt mille francs.

102. Dans le cas où il y a lieu à la convocation du conseil municipal, si le territoire de la paroisse comprend plusieurs communes, le conseil de chaque commune sera convoqué, et délibérera séparément.

103. Aucune imposition extraordinaire sur les communes ne pourra être levée pour les frais du culte, qu'après l'accomplissement préalable des formalités prescrites par la loi.

CHAPITRE V.

DES ÉGLISES CATHÉDRALES, DES MAISONS ÉPISCOPALES, ET DES SÉMINAIRES.

104. Les fabriques des églises métropolitaines et cathédrales continueront à être composées et administrées conformément aux réglemens épiscopaux qui ont été réglés par nous.

105. Toutes les dispositions concernant les fabriques paroissiales sont applicables, en tant qu'elles concernent leur administration intérieure, aux fabriques des cathédrales.

106. Les départemens compris dans un diocèse sont tenus envers la fabrique de la cathédrale, aux mêmes obligations que les communes envers leurs fabriques paroissiales.

107. Lorsqu'il surviendra de grosses réparations ou des reconstructions à faire aux églises cathédrales, aux palais épiscopaux et aux séminaires diocésains, l'évêque en donnera l'avis officiel au préfet du département dans lequel est le chef-lieu de l'évêché; il donnera en même temps un état sommaire des revenus et des dépenses de sa fabrique, en faisant sa déclaration des revenus qui restent libres après les dépenses ordinaires de la célébration du culte.

108. Le préfet ordonnera que, suivant les formes établies par les travaux publics, en présence d'une personne à ce commise par l'évêque, il soit dressé un devis estimatif des ouvrages à faire.

109. Ce rapport sera communiqué à l'évêque, qui l'enverra au préfet avec ses observations.

Ces pièces seront ensuite transmises par le préfet, avec son avis, à notre ministre de l'intérieur, il en donnera connaissance à notre ministre des cultes.

110. Si les réparations sont à la fois nécessaires et urgentes, notre ministre de l'intérieur ordonnera qu'elles soient provisoirement faites sur les premiers deniers dont les préfets pourront disposer, sauf le remboursement avec les fonds qui seront faits pour cet objet par le conseil général du département, auquel il sera donné communication du budget de la fabrique de la cathédrale et qui pourra user de la faculté accordée aux conseils municipaux par l'art. 96.

111. S'il y a dans le même évêché plusieurs départemens, la répartition entre eux se fera dans les proportions ordinaires, si ce n'est que le département où sera le chef-lieu du diocèse paiera un dixième de plus.

112. Dans les départemens où les cathédrales ont des fabriques ayant des revenus, dont une partie est assignée à les réparer, cette assignation continuera d'avoir lieu; et seront, au surplus, les réparations faites conformément à ce qui est prescrit ci-dessus.

113. Les fondations, donations ou legs faits aux églises cathédrales, seront acceptés, ainsi que ceux faits aux séminaires par l'évêque diocésain, sauf notre autorisation donnée en conseil d'état, sur le rapport de notre ministre des cultes.

114. Nos ministres de l'intérieur et des cultes sont chargés, chacun en ce qui le concerne, de l'exécution du présent décret.

Signé. NAPOLÉON.

APPENDIX IV.

EXTRAIT DU DÉCRET

DU 6 NOVEMBRE 1813.

Sur la conservation et l'administration des biens du Clergé.

TITRE PREMIER.

DES BIENS DES CURES.

SECTION PREMIÈRE.

DE L'ADMINISTRATION DES TITULAIRES.

ART. 1er. Dans toutes les paroisses dont les curés ou desservants possèdent à ce titre des biens-fonds ou des rentes, la fabrique établie près chaque paroisse est chargée de veiller à la conservation desdits biens.

2. Seront déposés dans une caisse ou armoire à trois clefs de la fabrique, tous papiers, titres et documents concernant ces biens.

Ce dépôt sera effectué dans les six mois, à compter de la publication du présent décret. Toutefois les titres déposés près des chancelleries des évêques ou archevêques, seront tranférés aux archives des préfectures respectives, sous récépissé, et moyennant une copie authentique, qui en sera délivrée par les préfectures à l'évêché.

3. Seront aussi déposés dans cette caisse ou armoire, les comptes, les registres, les sommiers et les inventaires, le tout ainsi qu'il est statué par l'article 54 du réglement des fabriques.

4. Nulle pièce ne pourra être retirée de ce dépôt que sur un avis motivé signé par le titulaire.

5. Il sera procédé aux inventaires des titres, registres et papiers, à leurs recolements et à la formation d'un registre-sommier, conformément aux articles 55 et 56 du même réglement.

6. Les titulaires exercent les droits d'usufruit, ils en supportent les charges, le tout ainsi qu'il est établi par le code Napoléon, et conformément aux explications et modifications ci-après.

7. Le procès-verbal de leur prise de possession, dressé par le juge-de-paix, portera la promesse, par eux souscrite, de jouir des biens en bons pères de famille, de les entretenir avec soin, et de s'opposer à toute usurpation ou détérioration.

8. Sont défendus aux titulaires et déclarés nuls, tontes les aliénations, échanges, stipulations d'hypothèques, concessions de servitudes, et en général toutes dispositions opérant un changement dans la nature desdits biens, ou une diminution dans leurs produits, à moins que ces actes ne soient par nous autorisés en la forme accoutumée.

9. Les titulaires ne pourront faire des baux excédant neuf ans, que par forme d'adjudication aux enchères, et après que l'utilité en aura été déclarée par deux experts, qui visiteront les lieux et feront leur rapport: ces experts seront nommés par le sous-préfet, s'il s'agit de biens de cures, et par le préfet s'il s'agit des biens d'évêchés, de chapitres et des séminaires.

Ces baux ne continueront, à l'égard des successeurs des titulaires, que de la manière prescrite par l'article 1429 du code Napoléon.

10. Il est défendu de stipuler des pots-de-vin pour les baux des biens ecclésiastiques.

Le successeur du titulaire qui aura pris un pot-de-vin, aura la faculté de demander l'annulation du bail, à compter de son entrée en jouissance, ou d'exercer son recours en indemnité, soit contre les héritiers ou représentants du titulaire, soit contre le fermier.

11. Les remboursements des capitaux faisant partie des dotations du clergé, seront faits conformément à notre décret du 16 juillet 1810, et à l'avis du conseil d'état du 21 décembre 1808.

Si les capitaux dépendent d'une cure, ils seront versés dans la caisse ou armoire de la fabrique par le débiteur, qui ne sera libéré qu'au moyen de la décharge signée par les trois dépositaires des clefs.

12. Les titulaires ayant des bois dans leur dotation, en jouiront, conformément à l'art. 590 du code Napoléon, si ce sont des bois taillis.

Quant aux arbres futaies réunis en bois ou épars, ils devront se conformer à ce qui est ordonné pour les bois des communes.

13. Les titulaires seront tenus de toutes les réparations des biens dont ils jouissent, sauf, à l'égard des presbytères, la disposition ci-après, article 21.

S'il s'agit de grosses réparations et qu'il y ait dans la caisse à

trois clefs des fonds provenant de la cure, ils y seront employés. S'il n'y a point de fonds dans cette caisse, le titulaire sera tenu de les fournir jusqu'à concurrence du tiers du revenu foncier de la cure, indépendamment des autres réparations dont il est chargé. Quant à l'excédant du tiers du revenu, le titulaire pourra être autorisé, en la forme accoutumée, soit à un emprunt avec hypothèque, soit même à l'aliénation d'une partie des biens.

Le décret d'autorisation d'emprunt fixera les époques de remboursement à faire sur les revenus, de manière qu'il en reste toujours les deux tiers aux curés.

En tous cas, il sera suppléé par le trésor impérial à ce qui manquerait, pour que le revenu restant au curé égale le taux ordinaire des congrues.

14. Les poursuites à fin de recouvrement des revenus seront faites par les titulaires, à leurs frais et risques.

Ils ne pourront néanmoins, soit plaider en demandant ou en défendant, soit même se désister, lorsqu'il s'agira des droits fonciers de la cure, sans l'autorisation du conseil de préfecture, auquel sera envoyé l'avis du conseil de la fabrique.

15. Les frais des procès seront à la charge des curés, de la même manière que les dépenses pour réparations.

SECTION II.

DE L'ADMINISTRATION DES BIENS DES CURES PENDANT LA VACANCE.

16. En cas de décès du titulaire d'une cure, le juge-de-paix sera tenu d'apposer le scellé d'office, sans rétributions pour lui et son greffier, ni autres frais, si ce n'est le seul remboursement du papier timbré.

17. Les scellés seront levés, soit à la requête des héritiers, en présence du trésorier de la fabrique, soit à la requête du trésorier de la fabrique, en y appelant les héritiers.

18. Il sera procédé par le juge-de-paix, en présence des héritiers et du trésorier, au recolement du précédent inventaire, contenant l'état de la partie du mobilier et des ustensiles dépendants de la cure, ainsi que des titres et papiers la concernant.

19. Expédition de l'acte de recolement sera délivrée au trésorier par le juge-de-paix, avec la remise des titres et papiers dépendant de la cure.

20. Il sera aussi fait, à chaque mutation de titulaire, par le trésorier de la fabrique, un recolement de l'inventaire des titres et de tous les instruments oratoires, de tous les ustensiles ou meubles d'attaches, soit pour l'habitation, soit pour l'exploitation des biens.

21. Le trésorier de la fabrique poursuivra les héritiers, pour qu'ils mettent les biens de la cure dans l'état de réparations où ils doivent les rendre.

Les curés ne sont tenus, à l'égard du presbytère, qu'aux réparations locatives, les autres étant à la charge de la commune.

22. Dans le cas où le trésorier aurait négligé d'exercer ses poursuites à l'époque où le nouveau titulaire entrera en possession, celui-ci sera tenu d'agir lui-même contre les héritiers, ou de faire une sommation au trésorier de la fabrique de remplir, à cet égard, ses obligations; cette sommation devra être dénoncée par le titulaire au procureur impérial, afin que celui-ci contraigne le trésorier de la fabrique d'agir, ou que lui-même il fasse d'office les poursuites, aux risques et périls du trésorier, et subsidiairement aux risques des paroissiens.

23. Les archevêques et évêques s'informeront dans le cours de leurs visites, non seulement de l'état de l'église et du presbytère, mais encore de celui des biens de la cure, afin de rendre, au besoin, des ordonnances à l'effet de poursuivre, soit le précédent titulaire, soit le nouveau. Une expédition de l'ordonnance restera aux mains du trésorier pour l'exécuter, et une autre expédition sera adressée au procureur impérial, à l'effet de contraindre, en cas de besoin, le trésorier par les moyens ci-dessus.

24. Dans tous les cas de vacance d'une cure, les revenus de l'année courante appartiendront à l'ancien titulaire ou à ses héritiers, jusqu'au jour de l'ouverture de la vacance, et au nouveau titulaire, depuis le jour de sa nomination.

Les revenus qui auront eu cours du jour de l'ouverture de la vacance, jusqu'au jour de la nomination, seront mis en réserve dans la caisse à trois clefs, pour subvenir aux grosses réparations qui surviendront dans les bâtiments appartenant à la dotation, conformément à l'art. 13.

25. Le produit des revenus pendant l'année de la vacance sera constaté par les comptes que rendront, le trésorier pour le temps de la vacance, et le nouveau titulaire pour le reste de l'année. Ces comptes porteront ce qui aurait été reçu par le précédent titulaire pour la même année, sauf reprise contre sa succession s'il y a lieu.

26. Les contestations sur les comptes ou répartitions des revenus dans les cas indiqués aux articles précédents seront décidées par le conseil de préfecture.

27. Dans le cas où il y aurait lieu à remplacer provisoirement un curé ou desservant qui se trouverait éloigné du service, ou par suspension, par peine canonique, ou par maladie, ou par voie de

police, il sera pourvu à l'indemnité du remplaçant provisoire, conformément au décret du 16 novembre 1811.

Cette disposition s'appliquera aux cures ou succursales dont le traitement est en tout ou en partie payé par le trésor impérial.

28. Pendant le temps que, pour les causes ci-dessus, le curé ou desservant sera éloigné de la paroisse, le trésorier de la fabrique remplira, à l'égard des biens, les fonctions qui sont attribuées au titulaire par les art. 6 et 13 ci-dessus.

APPENDIX V.

IN NOMINE SANCTISSIMÆ ET INDIVIDUÆ TRINITATIS.

CONVENTIO

Inter serenissimum Guilielmum I, *Belgarum Regem, et sanctissimum dominum* Leonem XII, *Summum Pontificem.*

Majestas Sua Guilielmus I, Belgarum Rex, princeps Arausiacus Nassoviensis, magnus dux Luxemburgi, etc., etc., et sanctitas sua Summus Pontifex Leo XII, cupientes ecclesiæ catholicæ apostolicæ romanæ negotia componere in universo Belgico regno, in suos plenipotentiarios nominarunt videlicet :

Majestas Sua Rex Belgii, excellentissimum dominum Antonium-Philippum-Fiacrum-Ghislenum comitem de Celles, equitem regii ordinis Leonis Belgici, ex altero ordine comitiorum generalium regni, etc., etc., suum apud sanctam sedem oratorem extraordinarium et plenipotentiarium.

Et sanctitas sua Summus Pontifex, eminentissimum dominum Maurum sanctæ romanæ ecclesiæ presbyterum cardinalem Cappellari, sacræ congregationis de propaganda fide præfectum.

Qui plenipotentiarii, auxiliariis primo, Joanne-Petro-Ignatio Germain, referendario primæ classis ad concilium status, et legationis consiliario; et secundo, præsule Francisco Capaccini, secretariæ brevium substituto.

Post sibi mutuo tradita legitima et authentica suæ quisque plenipotentiæ instrumenta, de sequentibus articulis convenerunt:

Articulus 1. Conventio anno 1801 inita inter summum pontificem Pium VII et gubernium gallicanum, quæ in meridionalibus regni Belgici provinciis viget, ad septentrionales provincias applicabitur.

Art. 2. Quælibet Diœcesis suum Capitulum, suumque Seminarium habebit.

Art. 3. Quoad casum in art. 17 conventionis anno 1801 initæ antevisum, id statuitur.

Quotiescumque sedes archiepiscopalis, vel episcopalis vacaverit, illarum ecclesiarum capitula intra mensem a die vacationis computandum, Serenissimum Regem certiorem fieri curabunt de nominibus candidatorum ad clerum regni Belgici spectantium, quos dignos et idoneos ad archiepiscopalem, vel episcopalem ecclesiam regendam judicaverint, quosque ea pietate, doctrina, ac prudentia præditos esse cognoverint, quæ juxta ecclesiæ leges in episcopis requiruntur.

Si forte vero aliqui ex candidatis ipsis serenissimo Regi minus grati extiterint, capitula e catalogo eos delebunt, reliquo tamen manente sufficienti candidatorum numero, ex quo novus archiepiscopus, vel episcopus eligi valeat. Tunc vero capitula ad canonicam electionem in archiepiscopum, vel episcopum unius ex candidatis qui supererunt, juxta consuetas canonicas formas procedent, ac documentum electionis in forma authentica intra mensem ad summum pontificem perferri curabunt.

Confectiò processus informativi super statu ecclesiæ, et qualitatibus promovendi ad archiepiscopalem, vel episcopalem ecclesiam a romano Pontifice ad formam instructionis fel. rec. Urbani PP. VIII. jussu editæ committetur, quo accepto, si Summus Pontifex compererit promovendum iis dotibus instructum, quæ a canonibus in episcopo requiruntur, eum quantocius fieri poterit juxta statutas formas per apostolicas litteras confirmabit.

Si vero aut electio minime fuerit canonice peracta, aut promovendus prædictis dotibus instructus non reperiatur, ex speciali gratia summus Pontifex indulgebit, ut capitulum ad novam electionem, ut supra, canonica methodo valeat procedere.

Ratificationes præsentis conventionis mutuo tradentur Romæ sexaginta dierum spatio, aut citius si fieri poterit.

Datum Romæ die 18 junii 1827.

L. S.	Comte de Celles.
L. S.	Germain.
L. S.	D. Maurus card. Cappellari.
L. S.	Franciscus Capaccini.

APPENDIX VI.

LITTERÆ APOSTOLICÆ,

Quibus Conventio cum Serenissimo Belgarum Rege inita confirmatur et explicatur.

LEO EPISCOPUS

SERVUS SERVORUM DEI AD PERPETUAM REI MEMORIAM.

Quod jamdiu maximis erat in votis, nimirum ut Ecclesiasticæ res in Regno Belgico opportune componerentur, id juvante Deo, qui Pater est misericordiarum et Deus totius consolationis, demum feliciter effectum gratulamur. Nihil enim jucundius accidere Nobis poterat, utpote qui in summo Apostolatus apice meritis licet imparibus constituti, pro illa qua dies noctesque urgemur omnium Ecclesiarum sollicitudine dolebamus vehementer de gravissimis malis, quæ ex ingentibus præteritorum temporum calamitatibus redundarunt in ejusdem inclytæ Nationis Catholicos, quos ceteroquin et fidei constantia et in hanc Apostolicam Sedem devotio summopere commendant. Porro saluberrimum opus istud quod fel. record. Prædecessor Noster Pius VII aggressus est, et Nos deinde vestigiis ejus inhærentes tandem absolvimus, cœptum perfectumque est accedente ope, ac munificentia Serenissimi Principis Guilielmi Belgarum Regis, cujus proinde propensam erga Catholicos magno numero Sibi subditos voluntatem grata semper memoria prosequemur. Ergo ad Omnipotentis Dei gloriam, atque ad honorem Deiparæ Virginis Mariæ, quam ut Patronam Belgæ præcipuo honorant cultu, sed et ad ipsorum Belgarum spirituale bonum, nos istamque sedem apostolicam inter et laudatum Serenissimum Regem Guilielmum rite Conventio habita est, quam præsentium litterarum vigore Apostolica Auctoritate duximus confirmandam. Hujusce autem Conventionis tenor est qui sequitur, videlicet:

In nomine sanctissimæ et individuæ trinitatis.

CONVENTIO

Inter Sanctissimum Dominum Leonem XII, *Summum Pontificem, et Serenissimum* Guilielmum I. *Belgarum Regem.*

Sanctitas Sua Summus Pontifex Leo XII, et Majestas Sua Guilielmus I. Belgarum Rex, Princeps Arausiacus Nassoviensis, Magnus Dux Luxemburgi etc., etc., etc. Cupientes Ecclesiæ Catholicæ Apostolicæ Romanæ negotia componere in universo Belgico regno in suos Plenipotentiarios nominarunt, videlicet:

Sanctitas sua summus Pontifex Eminentissimum Dominum Maurum Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Presbyterum Cardinalem Cappellari Sacræ Congregationis de Propaganda Fide Præfectum:

Et Majestas Sua Rex Belgii Excellentissimum Dominum Antonium Philippum Fiacrum Ghislenum Comitem de Celles, Equitem regii ordinis Leonis Belgici, ex altero ordine Comitiorum generalium regni etc., etc., suum apud Sanctam Sedem Oratorem extraordinarium et Plenipotentiarium.

Qui Plenipotentiarii, auxiliariis primo, Præsule Francisco Capaccini Secretariæ Brevium Substituto et secundo, Joanne Petro Ignatio Germain Referendario primæ Classis ad Consilium Status, et Legationis Consiliario,

Post sibi mutuo tradita legitima et authentica suæ quisque plenipotentiæ instrumenta de sequentibus Articulis convenerunt.

Articulus I. Conventio anno 1801 inter Summum Pontificem Pium VII et Gubernium Gallicanum, quæ in meridionalibus Regni Belgici provinciis viget, ad septentrionales provincias applicabitur.

Art. II. Quælibet Diœcesis suum Capitulum, suumque Seminarium habebit.

Art. III. Quoad casum in articulo XVII conventionis anno 1801 initæ antevisum, id statuitur.

Quotiescumque sedes archiepiscopalis, vel episcopalis vacaverit, illarum ecclesiarum Capitula intra mensem a die vacationis computandum Serenissimum Regem certiorem fieri curabunt de nominibus candidatorum ad clerum Regni Belgici spectantium, quos dignos et idoneos ad archiepiscopalem vel episcopalem ecclesiam regendam judicaverint, quosque ea pietate, doctrina, ac prudentia præditos esse cognoverint quæ juxta ecclesiæ leges in episcopis requiruntur.

Si forte vero aliqui ex candidatis ipsis Serenissimo Regi minus

grati extiterint, capitula e catalogo eos delebunt, reliquo tamen manente sufficienti candidatorum numero ex quo novus archiepiscopus, vel episcopus eligi valeat. Tunc vero capitula ad canonicam electionem in archiepiscopum vel episcopum unius ex candidatis qui supererunt juxta consuetas canonicas formas procedent, ac documentum electionis in forma authentica intra mensem ad Summum Pontificem perferri curabunt.

Confectio processus informativi super statu ecclesiæ, et qualitatibus promovendi ad archiepiscopalem vel episcopalem ecclesiam a Romano Pontifice ad formam instructionis fel. rec. Urbani PP. VIII. jussu editæ committetur, quo accepto si Summus Pontifex compererit promovendum iis dotibus instructum, quæ a canonibus in episcopo requiruntur, eum quantocius fieri poterit juxta statutas formas per apostolicas litteras confirmabit.

Si vero aut electio minime fuerit canonice peracta, aut promovendus prædictis dotibus instructus non reperiatur, ex speciali gratia Summus Pontifex indulgebit ut capitulum ad novam electionem, ut supra, canonica methodo valeat procedere.

Ratificationes præsentis conventionis mutuo tradentur Romæ sexaginta dierum spatio, aut citius si fieri poterit.

Datum Romæ, die 18 junii 1827.

L. S. D. Maurus cardinalis Cappellari.
L. S. Comes de Celles.
L. S. Franciscus Capaccini.
L. S. Germain.

Hanc igitur conventionem, quam cum serenissimo Belgarum rege inivimus, quæque suprascriptis articulis continetur motu nostro proprio, atque ex certa scientia, ac matura deliberatione nostra, deque apostolicæ potestatis plenitudine, audita selecta venerabilium fratrum nostrorum sanctæ Romanæ ecclesiæ cardinalium congregatione, præsentium tenore denuo approbamus, ac ratam habemus, illique apostolici muniminis et firmitatis robur, et efficaciam adjungimus.

Quocirca illud in primis declaramus atque decernimus, ut conventio inter sanctam sedem et gubernium gallicanum inita die XV julii anni 1801, et a prædecessore nostro Pio PP. VII. confirmata per suas apostolicas litteras XVIII. Kalend. septembris ejusdem anni datas, ad quas habenda sit ratio, quæque in meridionalibus regni Belgici provinciis viget, septentrionalibus quoque provinciis applicetur, ut in uno eodemque regno universæ ecclesiasticæ res una eademque ratione regantur et pertractentur.

Deinde vero quoniam ad plenam novissimæ conventionis executionem necessarium est, quemadmodum necesse fuit tempore

conventionis anni 1801, diœcesium numerum constituere, easque suis finibus circumscribere, nos, collatis cum serenissimo rege Guilielmo consiliis, ad catholicæ religionis incrementum, atque ad animarum salutem, præter quinque jam actu existentes, tres alias pro nunc episcopales sedes restituere, vel de novo erigere, sicque universum Belgicum regnum in octo diœceses dividere, totidemque inibi cathedrales ecclesias constabilire decrevimus, quarum una metropolitana, reliquæ interim ejusdem sint suffraganeæ. Harum autem diœcesium limites hic tantum generaliter per provincias indicamus. Itaque ecclesia Mechliniensis erit metropolitana ecclesia cujus diœcesanum territorium ex integris provinciis Brabantiæ meridionalis, et Antverpiensi constabit. Septem vero ecclesiæ suffraganeæ erunt ecclesiæ Leodiensis, Namurcensis, Tornacensis, Gandavensis, quatuor illæ videlicet quæ jam extabant, et insuper aliæ tres, quas ad præsens statuimus erigendas, nempe Brugensis, Amstelodamensis, et Buscoducensis. Habebit autem Leodiensis ecclesia integras provincias Leodiensem, et Limburgensem; ecclesia Namurcensis provinciam Namurcensem, et magnum ducatum Luxemburgensem; ecclesia Tornacensis Hannoniam; ecclesia Gandavensis universam Frandriam orientalem; ecclesia Amstelodamensis provincias Hollandiæ septentrionalis, Hollandiæ meridionalis, Ultrajecti, Overhyselii, *Frisiæ*, Groningæ, et Drenthæ; ecclesia Brugensis universam Flandriam occidentalem; ac demum ecclesia Buscoducensis provincias Brabantiæ septentrionalis, Gueldriæ, et Seelandiæ. Jam vero in qualibet ecclesia cathedrali suum quoque aderit capitulum. *Dotem* autem congruam atque perpetuam unumquodque capitulum habebit, et congrua similiter ac perpetua dos unicuique ex sedibus episcopalibus assignabitur : quarum quidem sedium status per serenissimi regis munificentiam, ut firmiter confidimus, melior in dies feliciorque evadet. Ceterum ea omnia quæ ad accuratiorem diœcesium circumscriptionem, atque ad perfectam ordinationem vel episcopalium sedium, vel capitulorum Belgici regni spectant per alias apostolicas litteras, quas brevi erimus daturi, distincte præscribentur.

At vero posteaquam capitula ecclesiarum omnium, quas commemoravimus, fuerint constituta, facultatem eisdem capitulis tribuimus, ut perdurantibus rerum adjunctis in articulo XVII conventionis anno 1801 initæ antevisis, quoties archiepiscopalis sedes vel episcopalis vacaverit, capitulares illius vacantis ecclesiæ, unumquodque scilicet capitulum pro ecclesia sua, capitulariter congregati, et servatis canonicis regulis novos antistites ex ecclesiasticis Belgici regni viris, dignis tamen, et juxta ecclesiasticas sanctiones

idoneis ad formam articuli III novissimæ conventionis eligere possint.

Verum pro hac prima vice nobis reservamus ecclesias regni Belgici de pastoribus providere, quemadmodum pro Mechliniensi ecclesia a fel. rec. Pio VII, Prædecessore nostro factum est; ac pari modo si ob diœcesium vastitatem contingat, ut episcopi diœcesani alieno indigeant ministerio, in iis etiam, quæ characterem requirunt episcopalem, Nobis et successoribus nostris reservamus ejusmodi diœcesium episcopis, prout necessarium judicaverimus, auxiliares episcopos concedere, qui eis, tamquam suffraganei, adjumento sint in pontificalibus muniis explendis; quibus episcopis Serenissimus Rex, eveniente casu, dotationem, eorum statui convenientem assignabit;

Annuimus autem, ut archiepiscopus et episcopus quisque supradictarum regni Belgici ecclesiarum, postquam ab hac apostolica sede canonicam acceperit institutionem, et antequam suum gerendum munus suscipiat coram serenissimo Rege juramentum fidelitatis emittat prout fuerat constitutum in articulo VI conventionis anni 1801, sequentibus verbis expressum:

« Ego juro et promitto ad sancta Dei Evangelia obedientiam, et
» fidelitatem majestati suæ Regi Belgarum meo legitimo principi.
» Item promitto me nullam communicationem habiturum, nulli
» consilio interfuturum, nullamque suspectam unionem neque
» intra neque extra conservaturum, quæ tranquillitati publicæ
» noceat, et si tam in diœcesi mea, quam alibi noverim aliquid
» in status damnum tractari, domini meo regi manifestabo. »

Similiter annuimus, ut hoc idem juramentum præstent ecclesiastici quoque viri secundi ordinis coram auctoritatibus civilibus a Rege designatis, quemadmodum statutum fuerat in articulo VII ejusdem conventionis.

Pari modo ut omnis solvatur ambiguitas circa modum quo formula precum in articulo VIII conventionis anni 1801, statuta ad præsentem rerum statum applicari valeat, declaramus eamdem sic esse immutandam = Domine salvum fac Regem nostrum Guilielmum =.

Episcopi autem liberam habebunt suorum vicariorum in spiritualibus generalium nominationem et electionem.

Porro tum archiepiscopi tum episcopi cujusque præcipua cura versabitur circa seminaria. In illis enim adolescentes, qui in sortem domini vocantur opportuno tempore ad pietatem morumque integritatem, et ad ecclesiasticam omnem disciplinam *sicut novellæ plantationes in juventute sua* informandi sunt. Enimvero boni ac strenui in vinea domini operarii non nascuntur, sed fiunt; ut

autem fiant, ad episcoporum solertiam industriamque pertinet. In executionem itaque articuli II novissimæ conventionis a nobis cum serenissimo Rege Guilielmo initæ seminaria in qualibet diœcesi, eo qui sequitur modo constituentur, regentur, et administrabuntur. Ac primo quidem is adolescentium numerus in iisdem ali, institui, atque educari debebit, qui necessitatibus cujusque diœcesis, et populi commoditati plane respondeat, quique ab episcopo congrue erit definiendus. Quum vero maxime intersit, ut qui sacris se ministeriis addicunt, non solum in ecclesiasticis, verum etiam in philosophicis disciplinis, aliisque ad ecclesiasticas conducentibus rite instituantur, ut *forma gregis fiant, et semper parati sint rationem reddere omni poscenti;* idcirco episcopi in seminariis eas omnes cathedras constituent, quas ad completam clericorum suorum institutionem necessarias judicabunt. Doctrinæ denique ac disciplinæ institutio, educatio et administratio seminariorum subjiciuntur auctoritati episcoporum respectivorum juxta formas canonicas. Hinc libera erit episcopis tum clericorum in seminariis admissio et ab eisdem expulsio, tum etiam rectorum et professorum electio, eorumque, quoties id necessarium, aut utile judicabunt, remotio.

Quæ autem necessaria sunt pro his seminariis vel instituendis, vel conservandis, ea liberaliter a Serenissimo Rege suppeditabuntur, qui magnanimi principis animum ostendens congrue se providere velle iis omnibus, quæ ad ecclesiasticam instructionem necessaria sunt, atque eo modo, qui nobis sit gratus per extraordinarium suum apud nos oratorem professus est.

Denique diœcesibus, ut jam supra præscriptum est, et mox per alias apostolicas litteras clarius a nobis præscribetur, constitutis, episcopi juxta ea, quæ in articulo IX et X conventionis anni 1801 continentur, ad novam, ubi opus fuerit, parœciarum circumscriptionem procedent, atque ad parœcias dignos plane ac idoneos ecclesiasticos viros eligent. Serenissimus autem Rex juxta ea, quæ in articulo XIV ejusdem conventionis fuerunt statuta, omnium parochorum, quos etiam ob novam parœciarum circumscriptionem creare contigerit, sustentationi, quæ cujusque statum deceat, quæque par sit illi, qua parochi diœcesium in meridionalibus regni Belgici provinciis fruuntur, pro regali sua munificentia providebit.

In spem autem erigimur fore ut inter istarum regionum catholicos inveniantur, qui libertate, quæ eis in articulo XV sæpe dictæ conventionis anni 1801 ecclesiis consulendi asseritur, liberaliter uti velint: propensa vero Regis voluntas Nos dubitare non sinit, quod protectionem fundationum vel elargitionum, quas in favorem

istarum ecclesiarum fieri contigerit, uti et acquisitionum, quæ ab iisdem ecclesiis fieri poterunt, Majestas sua non sit susceptura.

Restat nunc ut plurimas Domino Deo nostro gratias agamus propter id, quod hactenus pro ecclesiasticis rebus in universo regno Belgico, ordinandis actum est, eumque enixis obtestemur precibus, ut id ipse confirmet solidetque: *omne enim datum optimum, et omne donum perfectum desursum est: neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.*

Decernentes has præsentes litteras nullo unquam tempore de subreptionis, et obreptionis, aut nullitatis vitio, vel intentionis Nostræ, aut alio quocumque defectu notari vel impugnari posse, sed semper firmas, validas, et efficaces existere, et fore suosque plenarios, et integros effectus sortiri et obtinere ac inviolabiliter observari debere; non obstantibus apostolicis, ac in synodalibus, provincialibus, et universalibus conciliis editis generalibus, vel specialibus constitutionibus, et ordinationibus, necnon quarumcumque ecclesiarum, et piorum locorum statutis, et privilegiis aliisque contrariis quibuscumque. His enim omnibus tametsi pro sufficienti illorum derogatione specialis facienda mentio esset, vel alia exquisita forma servanda, quatenus præmissis obstare aliquo modo possint, expresse derogamus. Irritum quoque et inane decernimus si secus super his a quoquam quavis auctoritate scienter vel ignoranter contigerit attentari.

Volumus autem ut harum litterarum exemplis, etiam impressis, manuque publici notarii subscriptis, et per constitutum in ecclesiastica dignitate virum suo sigillo munitis, eadem habeatur fides, quæ nostræ voluntatis significationi ipso hoc diplomate ostenso, haberetur.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc voluntatis nostræ paginam, infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præsumpserit indignationem omnipotentis Dei, ac beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus se noverit incursurum.

Datum Romæ apud Sanctum Petrum anno incarnationis dominicæ millesimo octingentesimo vigesimo septimo, sexto decimo kalendas septembris, pontificatus Nostri anno quarto.

B. Card. Pacca, *pro-datarius.*
Pro domino cardinali Albano
F. Capaccini, *substitutus.*
Visa de curia D. Testa.

Loco ✝ Plumbi. V. Cugnonius.

2 vol.
6 f